JÓKAI MÓR

Eppur si muove

Editura Univers

CW

Clasicii

Literaturii Universale

Coperta colecţiei : *Vasile Socoliuc*

Jókai Mór
EPPUR SI MUOVE
És Mégis Mozog A Föld
Állami Irodalmi És Művészeti Kiadó
Marosvásárhely, 1956

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS

JÓKAI MÓR

EPPUR SI MUOVE

(Şi totuşi se învîrteşte...)

Traducere şi note : LUCIA VERONA

Bucureşti, 1984

Editura Univers

Lui Toldy Ferenc [1] în semn
de prietenie și respect,
Autorul

Dragă prietene,

Pe vremea cînd am început să lucrez la acest roman, te-am rugat să mă ajuți la documentare. Amabil, mi-ai oferit informații prețioase despre eroii perioadei de pionierat și, totodată, mi-ai promis că vei urmări cu atenție soarta lucrării mele.

Doream încă de pe atunci — și ai binevoit să accepți — să-ți dedic romanul cu ocazia jubileului tău de cincizeci de ani de activitate. Dar în acel moment nu puteam bănui că ofranda mea va ocupa doar un loc modest în suita de onoruri cu care te vor copleși, la această sărbătoare, națiunea și tronul ; nu numai din pricina valorii acestor omagii, ci, mai ales, din cauza slăbiciunilor propriei mele opere.

Pe acestea le știu foarte bine.

Mi s-a adus acuzația că majoritatea cărților mele, deși corespund adevărului istoric, nu sînt veridice. Subiectul romanului de față mi-a dat mult de furcă din acest punct de vedere, totuși simt că n-am putut înlătura neajunsul. Chiar dacă întîmplările din carte au avut loc aievea, chiar dacă personajele au existat, a scrie realist, veridic biografiile lor este o sarcină la fel de grea ca viața pe care au dus-o.

Putem scrie legende despre martiri, epopei despre eroi, mituri despre zîne ; dar martirul, eroul, zîna nu pot fi personaje de roman.

---

[1] Toldy Ferenc (1805—1870), critic și istoric literar, conducător al mișcării literare din prima jumătate a secolului trecut, autorul primei istorii a literaturii maghiare. Personalitățile menționate la pag. 6 aparțin aceleiași perioade de pionierat în afirmarea limbii și literaturii maghiare.

Şi totuşi, aşa s-a întîmplat.

Cine mai poate să creadă că măreţul ideal ai cărui epigoni bine răsplătiţi sîntem noi, cei de astăzi, a avut cîndva giganţi călcaţi în picioare ?

Eu am mai apucat să-i cunosc pe unii din aceşti oameni sleiţi, care au apus unul după altul şi mi-am notat cum au dispărut.

A murit Vörösmarty — sărac, paralizat.

A murit Garay — din cauza sărăciei şi a muncii încordate, la vîrsta bărbăţiei dăduse în mintea copiilor.

A murit Bajza — sărac, moartea spiritului precedînd cu mult timp prăbuşirea trupului.

A murit Nagy Ignác — sărac, cu nervii zdruncinaţi, continuîndu-şi ani de zile munca istovitoare.

Sufletul înflăcărat al lui Kazinczy Gábor a fost un rug pe care a ars, dar nu şi o vatră la care să se încălzească.

Czakó s-a sinucis — sărac, deznădăjduit.

A murit Széchenyi — găsind în sufletu-i de uriaş duşmanul care l-a învins.

Fraţii Kisfaludy, Kazinczy Ferenc, Kölcsey, Katona au dispărut pe vremea cînd eram copil. Pînă nu de mult, casa dărăpănată din strada Magyar, zidurile în ruină de la Széphalom, căsuţa de la Kecskemét puteau să mai vorbească despre viaţa şi moartea lor.

Dintre atîtea glorii, numai tu ai ajuns alături de noi în noua epocă. Un Ioshua al celor care caută pămîntul făgăduinţei spirituale. Numai tu ştii cum au suferit, ca Moise, profeţii noştri. Tu cunoşti deşertul acela, ştii ce-au însemnat acei patruzeci de ani de pribegie în pustiu.

Tu ai să ştii că poveştile de necrezut care stau la baza romanului meu sînt reale, deşi neverosimile. Că modelul eroului meu n-a fost un om, ci zece. Că toate aceste suferinţe, renunţări şi dezamăgiri sînt plăcile comemorative ale lui Katona, Kisfaludy Károly şi Kazinczy, iar perseverenţa, fidelitatea şi nenorocirea — ale tuturor.

Recunosc, degeaba m-am luptat cu ideea de bază a romanului. Pana mi-a fost prea slabă ca să poată evoca în mod realist acea luptă sfîntă în faţa cititorului de azi.

Nu mai există nici condiţiile, nici pasiunile care i-au dat viaţă. Altă ţară, alt oraş se află în locul celor vechi ; sentimentele din trecut sînt de neconceput astăzi. Ceea ce era un vis de poet acum patruzeci de ani, azi e o realitate în curs de înfăptuire ; iar de povestea adevărată pe care am scris-o despre epoca de acum patruzeci de ani, se spune azi că nu e decît visul meu.

Slavă Cerului că e aşa !

Dar eu mă simt dator să aduc un modest omagiu amintirii acelor titani, ale căror figuri măreţe cresc mereu în timp şi spaţiu. Pana mea n-a putut să-i facă mai strălucitori ; dar era datoare să le venereze amintirea şi, la sfîntul mormînt al profeţilor, pelerinul nu este întrebat ce jertfă aduce.

Şi mai sînt dator cu această încercare acelora care n-au curaj să continue opera începută, care privesc cu teamă spre viitorul întunecat : priviţi ! aşa au luptat cei care au început această operă ; cît de întunecat era trecutul !

Numai tu ai ajuns cu noi pe pămîntul făgăduinţei. Desigur, naţiunea dornică de viaţă are de luptat şi acolo. Dă-mi voie să-ţi dedic Ţie această palidă, dar sinceră evocare a perioadei eroice a literaturii, plină de veneraţie faţă de înaintaşi. Fie ca bunele mele intenţii să precumpănească asupra slabei realizări ; Cerul să te aibă în pază pe Tine, cel atît de iubit de noi şi acordă şi pe mai departe prietenia ta celui care te iubeşte cu toată sinceritatea. *

Pesta, 1870

JÓKAI MÓR

---

* De atunci s-a alăturat şi el iluştrilor săi contemporani. Budapesta, 1879.

J. M.

CUVÎNT ÎNAINTE

EPPUR SI MUOVE !

Cînd Galilei a rostit această memorabilă frază, a izbit cu piciorul în pămînt ; a uitat să lovească doar această mică parte a lumii, pe care se întinde Ungaria ; tot pămîntul s-a pus în mișcare, numai această părticică a rămas pe loc.

În jurul ei, în toate părțile, toate țările s-au mișcat : cele mai fericite au progresat, cele nefericite au dat înapoi, dar, oricum, s-au mișcat ; numai Ungaria a rămas pe loc, și această imobilitate era considerată virtute, înțelepciune de stat, știință.

Condiția ei de viață era *vis inertiae*, forța inerției : cine doarme bine înseamnă că are conștiința împăcată ; cine are conștiința împăcată este un om bun, deci, cine doarme bine este un om bun.

S-au găsit apoi și oameni neliniștiți care se gîndeau că un somn atît de adînc este totuși prea strîns înrudit cu moartea și au încercat deșteptarea.

Povestesc aici istoria unui asemenea neliniștit, care a vrut să convingă pămîntul imobil să se urnească. În această luptă a fost distrus, nimicit, dar n-a renunțat să creadă că *eppur si muove !*

Cinste memoriei lui !

CRONICA DE LA CSITTVÁR

În Pădurea Mare de lîngă Debreţin exista pe vremea aceea un han vestit, frecventat mai ales de studenţi, de dragul vinului bun şi al hangiului. Locul era faimos încă de pe vremea lui Csokonai [1].

În cîrciumă erau serviţi *humanissimi ;* în fiecare duminică după-amiază, încăperea era tixită de studenţi cu faţa rasă, purtînd togă lungă, neagră, iar pe cap o tichie triunghiulară, după obiceiul vremii.

Mesele vechi de brad în care sînt scrijelite numele multor celebrităţi de ieri şi de azi, se încovoaie sub povara coatelor.

Numai şi numai studenţi ! Au fost în pădure să *botanizeze* şi nu e vina lor că, printre trăsăturile caracteristice ale viţei de vie, Diószegi [2] descrie atît de amănunţit şi pe cele ale sucului fermentat al boabelor, încît setea de ştiinţă îi duce direct spre hanul jupînului Nagy.

Ajunşi aici, după ce şi-au agăţat în cuier norgonacii, furpurceii şi broancafeţele, e imposibil să nu-şi amintească vechea zicală a lui Nokhéry : „V-am tot spus să nu beţi şi uite că bem întruna".

Discuţiile vesele alternează cu cele serioase : serioase, acolo unde se vorbeşte despre *promotio academica :* la cît se ridică *dacia în Bergengoţia ?* Oare se dă *siliga* după *prostă ?* La cît ajunge *siclul ?* Se diluează tare *lucma ?* Oare *pălăria de fier* îi cedează lui *costa* un sfert din *stolă* şi o cincime din *dublubir ?* În cazul unei *elecţii* mai mari se schimbă *legaţiile* ca la bursă, cu ceva suprapreţ — *post festam.* Se dau sfaturi cîte unui *huhurez* care pleacă pentru prima dată în sfînta misiune ; este prevenit la ce

---

[1] Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805), mare poet maghiar din epoca iluminismului, profesor la colegiul din Debreţin.

[2] Diószegi Samuel (1761—1813), naturalist maghiar, autorul primului tratat ştiinţific de botanică din Ungaria.

să fie atent cînd se urcă în amvon : să-l privească ţintă pe primar, că de nu, va greşi la Tatăl nostru ; cum să-l agaţe cu *patenta* pe *patronul* rău-platnic, iar dacă îi *condeşte* fiicei preotului, cum să-şi înceapă discursul. Apoi din cîte-o desagă apare ceva *potol*, ba unul, ba altul primeşte de-acasă *laetum nuntium*, atît de binevenit pentru sărmanul student care înghite zilnicul *pico* alături de *semperul cocviei*, sau pentru cel căruia în schimbul meditaţiilor făcute cu trei ţînci neisprăviţi, *civa* cea grasă îi găteşte tot la două zile *pantalonul pisicii ;* sau pentru cel mai amărît, *cibuit* de parohie, dar numai de sărbători, cînd vede *absurdum ;* sau cînd e rost de *blat*, dacă vreun *bărdaş* face cinste şi *lăncierul* taie cu briceagul din coşarniţa cea gustoasă, iluminînd publicul cu *gîlgîitoriul* plin cu *stropşeală*. În asemenea cazuri spiritele se animă, uneori chiar pînă la violenţă : se rîde de *sladoepiluce ;* se varsă năduful pe *calefactor ;* nici *grapşii* nu scapă de băşcălie şi vai de cel care i-ar sufla vreo vorbă lui *urechi de cîine*.

Dacă e *sacîz* de-ajuns, gata şi *armonia*, la care iau parte toate mesele ; *quinquennes* umplu sala cu fumul *longissimelor* în aşa hal, că abia se mai poate zări dacă nu cumva s-a rătăcit pe-acolo vreun *pullus* sau *superbia*. Uneori, la capitolul glumelor mai deocheate, se întîmplă să fie tachinată vreo *căţeluşă*, dar nu se insistă pe această temă ; nu odată sînt alertaţi de strigătul *ad arma* ! şi atunci, *mic ghiogar, mare ghiogar*, cu *gerunziul* înainte !

Ca nu cumva să-l aduc la disperare pe cititor din cauza jargonului colegiului, pentru înţelegerea căruia în zadar ar scormoni dicţionarele, deoarece n-ar găsi nici jumătate din cuvinte, iar cealaltă jumătate ar avea alt înţeles, mai bine să explic pe loc aceste expresii.

Deci, *humanissime* i se spune studentului. *Toga* este o fustă neagră, bărbătească, lungă pînă la călcîie ; *tichia* este un mic tricorn, numit şi *pălărie ţintuită*. A *botaniza* înseamnă a căuta ierburi, inclusiv găini şi curci. Este adevărat că pe acestea Linné nu le-a trecut printre plante, dar asta e greşeala lui Linné ; cuvîntul este înrudit cu termenul de *şuteală*, care în limbajul studenţesc înseamnă a convinge, în timpul iernii, gardurile nepăzite să intre pe

gura sobei. *Norgonacii, furpurceii* și *broancaſeţele* sînt diferite modele de pelerine. *Nokhéry* a fost străbunul studenţilor, primul *subscris* la înfiinţarea colegiului din Debreţin. Această *subscriere* înseamnă că se va supune legilor școlii și se va mulţumi cu ce se găteşte la porunca *seniorului,* seniorul fiind, desigur, cel mai vechi dintre *juraţi,* iar juratul — studentul care a depus jurămîntul.

E bine de știut toate astea.

Mai departe, *promotio academica* înseamnă că cineva a învăţat atît de multe în colegiu, încît e nevoit să plece pe trei ani la ţară ca să mai distribuie și altora din surplusul său de știinţă, iar apoi să se întoarcă și s-o ia de la început. *Bergengoţia* este orice sat unde nu se știe ce e *dacia.* Aceasta nu este o parte a Daco-Romîniei, ci leafa. *Siliga* este plata în grîne, *siclul* — plata în bani peșin, iar *lucma* înseamnă amestecul de vinuri turnate laolaltă la vremea culesului — vă imaginaţi cîtă apă o fi nimerind în el ? *Pălăria de fier* sau *pedantul* este numele uzual al preotului bătrîn, *costa* e cuvîntul grecesc pentru dascăl ; prin *stolă* se înţelege mantia sacrală folosită la înmormîntări și botezuri, cînd purtătorul ei trebuie plătit. *Dublubirul* este amenda plătită de fiecare pereche pentru nesăbuinţa de a se căsători. *Elecţia* înseamnă alegerea *legaţiilor,* iar *legaţia* este o măsură practică pentru a asigura Crăciunul și studenţilor săraci. *Post festam* este termenul cînd se plătesc conturile ; *patenta* e o scrisoare de răscumpărare, plătibilă la prezentare, iar *patronul,* acel cineva care vrea să scape de patentă. *A condi* este un cuvînt foarte popular, care înseamnă a face curte, a trage clopotele, sau, mai precis, a cobzări. *Potol* este orice obiect care se lasă mîncat. *Laetum nuntium* are sensul de *știri îmbucurătoare,* înţelegînd prin asta îndeosebi șuncă și cîrnaţi. *Cocvia* este bucătăria colegiului, *semper* — supa zilnică, iar *pico* — pîinea aferentă. *Civa* înseamnă cetăţeană, în traducere liberă a lui *civis* la feminin ; *pantalonul pisicii* este o mîncare în care dacă ar intra o pisică, i s-ar lipi de picioare niște pantaloni atît de perfecţi, că i-ar purta pînă s-ar rupe. A *cibui* vine de la latinescul *cibus* — mîncare —, referindu-se la bunăvoinţa grijulie a populaţiei unui sat de a trimite fasole, linte și napi tînărului stu-

dios provenit din sînul său, pentru ca sub influenţa lor fortifiantă junele să se străduiască şi mai mult să devină un om renumit întru onoarea satului său. *Absurdum,* în traducere simplă, înseamnă sarmale. Ţine de domeniul imposibilului. *Blatul* este o ocazie de a mînca gratis pe săturate. *Bărdaş* e pseudonimul studenţilor la drept. *Coşarniţa* este pîinea albă ; *lăncier* i se spune bobocului care face focul în camera unui student mai mare, iar apoi doarme dus la gura sobei. *Stropşeala* este orice băutură alcoolică, iar *gîlgîitoriul* e plosca. *Iluminatul public* înseamnă că pot bea toţi cîţi încap în jurul mesei. *Sladoepiluce* este numele unuia care se grăbeşte cu vorba, prescurtare de la „Slavă Domnului, e pileală şi pe lumea cealaltă", cea mai neplăcută poreclă din această societate. *Calefactor* este numit cel care pîrăşte celor mai mari tot ce aude ; *grapşa* este mai marele respectiv, dacă e profesor, *ureche de cîine,* dacă e jurat. *Sacîzul* este vinul cu care se unge gîtlejul înainte de a cînta, iar cîntecului i se spune *armonie. Quinquennis* este studentul la teologie, iar *longissima,* pipa cu coadă lungă. *Pullus* i se spune unui student de la alt colegiu, iar cu numele de *superbia* (mîndrie) au fost înzestraţi frizerii, care în multe privinţe aveau înclinaţii şi preocupări asemănătoare cu ale studenţilor.

Explicaţia cuvîntului *căţeluşa* e foarte delicată. Este vorba de o fiinţă omenească, nici bărbat, nici femeie, dar nici copilaş. Ghicească cine poate ! E un obicei urît, dar poate că va ieşi cîndva din modă.

În sfîrşit, *ad arma !* înseamnă că undeva în oraş a izbucnit un incendiu ; *micul* şi *marele ghiogar* sînt aceia care deschid drumul peste garduri şi grădini studenţilor cu vocaţie de pompieri, iar *gerunziile* pomenite aici nu reprezintă forme gramaticale, ci mai degrabă nişte uriaşe ciomege de stejar, turnate-n plumb, care dărîmă dintr-o lovitură gardurile din scînduri. La elecţia legaţiilor, mînuitorii cu pumni zdraveni ai acestor ciomege au, pe bună dreptate, un avantaj de douăsprezece locuri pe lista studenţilor.

Ei, acum ştim tot.

Dar cele aflate nu ne vor folosi prea mult, pentru că nu rămînem aici, oricît ne-ar plăcea să ascultăm anecdotele spuse de studentul acela tuns, care stă în capul mesei celei lungi și-și înveselește colegii, bîndu-le în schimb vinul ; cîrciumarul îl onorează cu titlul *humanissime Aszályi.*

Noi avem treabă în altă parte. În pivniță.

Jupînul Nagy lasă să intre acolo numai oaspeții aleși, deschizîndu-le un chepeng mare ; nimeni n-are voie să pătrundă în beci fără știrea lui.

Între ei, studenții numesc acest loc *sacro sanctum.*

Ambele laturi ale sfîntului lăcaș sînt ocupate de butoaie. Sub o boltă laterală se află o masă înconjurată de scaune din pai, vopsite în verde ; în mijlocul mesei tronează o carafă cu cioc, de zece ocale, împrejmuită cu o duzină de căni de tablă.

Tocmai au sosit oaspeții sfintei sfintelor. Sînt unsprezece, al doisprezecelea scaun a rămas neocupat.

Nouă dintre ei sînt în togă, iar doi poartă straie lumești după moda vremii : dolman strîmt cu fireturi, tivit cu blăniță albă de miel, cravată albă, bogată, cămașă brodată și vestă pestriță, înflorată, precum și cizme galbene. Aceștia sînt *externi,* probabil *bărdași,* adică studenți la drept. După cum s-ar putea să nu fie externi, ci răzvrătiți, care, în pofida legilor canonice, civice, școlare și sociale, și-au lepădat în mod arbitrar toga și au neobrăzarea să defileze pe podul, ce traversează lagunele de noroi dintre colegiu și primăria din Debrețin, îmbrăcați în dolmane strîmte și purtînd pe cap în locul tichiei o chivără roșie, scandalizînd lumea bună.

Trebuie să spun că unuia dintre studenți nu-i stă deloc bine acest costum elegant. În primul rînd măsoară abia cinci coți jumate în înălțime și-și trage căpățîna între umeri de parcă nici n-ar avea gît ; are țeasta țuguiată, fața turtită, nasul cîrn, gura lată și cu colțurile buzelor lăsate, sprîncenele stufoase ; ba mai și șchioapătă de ambele picioare, că atunci cînd merge, parcă vîslește pe Balaton. Acest student strîmb este *humanissime Biróczy Sándor.*

Cu atît mai impunător este celălalt : statura înaltă, faţa gravă, uşor alungită, ochii căprui şi blînzi, sprîncenele fine, cîrlionţii castanii îi dau un aer visător ; de la această armonie a trăsăturilor fac excepţie doar buzele strînse, care exprimă voinţă dîrză şi tenacitate incisivă ; dar fruntea frumoasă, boltită, echilibrează contrastele, acolo cele două expresii opuse se contopesc purificate şi blîndeţea devine elevaţie poetică, iar tenacitatea — conştiinţă de sine. Acesta este *humanissime Jenőy Kálmán.*

Dintre cei în togă, trei sînt de remarcat ; unul, un lungan ciolănos, uscăţiv, părînd şi mai înalt în toga lungă, cu capul gîrbovit, de parcă s-ar ruşina de înălţimea lui sau ar fi în căutarea vreunui obiect căzut pe jos. Pometii proeminenţi, bărbia puternică exprimă tenacitate. Numele lui este *humanissime Barkó Pál.*

Alt tînăr se remarcă prin făptura-i nervoasă. La prima vedere, chipul lui roşu şi ciupit de vărsat e neplăcut, dar cînd începe să vorbească, focul din priviri şi expresia feţei au ceva încîntător, care-l înfrumuseţează pe dată. E *humanissime Borcsay Mihály.*

Şi mai există un personaj demn de atenţie, un flăcău îmbujorat, cu pieptul lat şi braţe musculoase, pe care toga stă întinsă, gata să plesnească ; pare mai degrabă un husar deghizat în popă, decît student la teologie. Este *humanissime Csuka Ferenc,* totodată şi mare ghiogar, dar momentan nu are ghioaga la el.

Cei unsprezece tineri se aşezară în jurul mesei, luînd cîte o cană în mînă şi intonară cîntecul de pahar al studenţilor, care începe cu o melodie tristă, funebră, continuă în ritm de marş, sfîrşind într-un tempo îndrăcit ; este unul din cele mai frumoase cîntece de pahar scrise vreodată :

Ca o umbră viaţa trece ;
Nici nu ştii cum se petrece,
Hei, zău, că-i nătărău
Cin' plînge şi-i pare rău
Cînd să petreacă şi să rîdă ar putea !
Şi nici nu vede
Că viaţa trece

Ca bruma și ceața toamnei cea rece.
Și linia vieții crește vîrtoasă
Lîngă carafa cea pîntecoasă
Hai, degrabă, umple paharul
În vinul bun înecă-ți amarul !

Și se revine la primul vers :

Ca o umbră viața trece.

Dar chiar la începutul cîntecului. unul din studenți răsturnă întîmplător lumînarea cu paharul și rămaseră pe întuneric. Abia după ce-au terminat de cîntat începură să strige :

— Jupîne Nagy, s-a stins lumînarea !

Cîrciumarul apăru îndată cu altă lumînare, privind în jur cu ochi de Debreţin. Spunem „ochi de Debreţin“ atunci cînd cineva nu vrea să vadă ceea ce ar putea vedea.

Pe masa lungă nu mai era nici urmă de carafă, studenții nu mai aveau pahare în mîini. Ședeau gravi și tăcuți în jurul mesei, fiecare cu cîte un teanc de hîrtii în față și cîte o călimară înfiptă cu un cui în masă. Iar în mijlocul mesei, acolo unde înainte stătea carafa, apăruse o carte groasă *in quarto.*

Cîrciumarul nu întrebă, nu spuse nimic, dădu din cap și ieși.

Cartea cea mare era „Cronica de la Csittvár“. [1]

Autori anonimi au început s-o compună în 1663, dacă nu mă înșel, la Sárospatak.

Era o colecție vestită, cuprinzînd toate datele, mai mult sau mai puțin importante, pe care istoria oficială a uitat să le consemneze, sau pe care mîna de fier a stăpînirii le-a smuls din filele ei, sau pe cele falsificate de lingușirea curtenilor.

De aceea se numește „Cronica de la Csittvár“. Csitt, adică : să fim muți !

Iezuiții, despre care această cronică a notat multe date defavorabile, lansaseră zvonul că ea adăpostește numai

[1] *Csittvár* se poate traduce prin „Cetatea tăcerii“, de la *Csitt* — pe românește *Sst !*

minciuni şi idei demente şi o numeau în derîdere „Cronica de la Csicsvár“ (cetatea smintiţilor), iar dacă cineva spunea vreo prostie sau vreo minciună gogonată, răspunsul general era : asta-i bună pentru „Cronica de la Csicsvár“ ! Existau si unii — puţini, ce-i drept — care ştiau adevărul despre cronică ; iar cei ce o căutau cu înfrigurare nu-i aflau niciodată ascunzişul. Întotdeauna era în mîinile tineretului. Iar tinerii sînt entuziaşti, buni tăinuitori şi conspiratori.

Puteai descoperi în cronică toate evenimentele îndoliate — uitate şi îngropate — ale ţării ; totdeauna se găsea cîte ceva de muşamalizat, de făcut uitat pentru posteritate, ceva despre care să se spună „a fost doar un vis !“ sau „asta-i o minciună !“

Robia ultimului Zrinyi, care în închisoare uitase să vorbească.

Suferinţele celor treizeci şi patru de predicatori maghiari condamnaţi la galere.

Povestea frînghiei de cînepă pe care contele Pálffy Antal a trebuit s-o poarte pînă în ziua morţii, ca să-şi amintească în fiecare clipă, dacă i-ar reveni cumva entuziasmul din tinereţe, că pentru o asemenea gafă patriotică i s-a pus de gît ştreangul, al cărui capăt e în mîna stăpînirii.

Scrisorile din exil, pline de amar, ale lui Mikes Kelemen, secretarul lui Rákóczi.

Întîmplările lui Vak Bottyán ; avatarurile căpeteniei Józsa.

Istoria secretă a nobililor reduşi la tăcere în dieta de la Bratislava.

Amănuntele jalnice ale apariţiei multor mari moşii.

Şi, printre acestea, anecdote avînd ca subiect mari personalităţi istorice.

Maria Tereza şi glumele cu înţeles profund ale bufonului ei maghiar.

Măcelărirea sîrbilor la Kecskemét şi răscoala ţărănească din Ardeal.

Dezvăluirea tainei stafiilor din castelul de la Debreţin.

Alături, epigrame memorabile, versuri satirice şi puternice pamflete politice.

Acolo era consemnată poezia lui Bercsényi :

Nu-l crede pe neamț, frățîne,
Cît de dulce ți-ar da pîne.
Chiar dacă te slobozește
Cumva tot te potcovește ;
N-are el, neamțu', cuvînt
Bătu-l-ar Domnul cel sfînt.

Pamfletele parlamentare, între care acela de neuitat, ce începea cu *compono, impono,* scris cu ocazia parlamentului din Sopron și parodia înmormîntării legilor, despre parlamentul din 1791.

Versurile satirice scrise de iezuiți, împotriva împăratului Iosif, poreclindu-l *Josephus Lutheringus,* precum și răspunsul împăratului : *aquila non captat muscas* (vulturul nu prinde muște).

Iar mai încolo, cupletul satiric berlinez, în care poșta sosește cu doi saci, într-unul ordonanțele imperiale favorabile emise în luna mai, iar în celălalt revocarea lor din iunie.

Tariful specific aplicat de turci, în ultimul război, pentru răscumpărarea prizonierilor, conform căruia un ulan german făcea cinci florini, un pedestraș maghiar trei florini, un husar zece florini, un muntean opt pitaci.

Documente politice strict secrete : catehismul lui Mártinovics, Manch-Hermaeon — proclamația lui Napoleon I către unguri —, documentele familiei Crouy ; și acea dramă fatidică avînd ca subiect decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, jucată de studenții din K... ; studentul din rolul titular, pseudo-ghilotinat pe scenă, era cît pe-aci să-și piardă mai tîrziu și propriul cap ; și alte scrieri de tristă amintire, presărate cu colbul de pe mormintele autorilor.

Existau și rarități cu subiect religios. Aforismele lui Luther. Poruncile iezuite. Tragedia călugărilor roșii din Nagyszombat. Legende despre idolatrii lui Bafometh. Tradiția memorabilă a vrăjitoriei profesorului Hatvani din Debrețin — istoria fatalei inscripții *cras* (mîine), alături de istoria macabră imortalizată în versuri clasice :

Infans ut vervex, puerulus, nupta, maritus,
Cultello, flamma, fume, dolore cadunt.

(Precum mielul, pruncul, copilul, mama şi tata,
Răpuşi de cuţit şi flacără, funie, durere.)

Iată povestea acestui epitaf misterios : un copil, jucîndu-se cu cuţitul, şi-a omorît frăţiorul din leagăn, de frică s-a ascuns în cuptor, maică-sa a încins cuptorul ca să coacă pîinea ; mama s-a spînzurat deznădăjduită, iar tatăl, sosind acasă, a murit de durere. Hatvani a oferit un premiu pentru cel mai reuşit epitaf pe această temă şi cel mai prost dintre studenţi a scris cele mai bune versuri. Desigur, inspirat de diavol.

Mai erau şi profeţii misterioase din veacuri îndepărtate, precum şi aforisme de neuitat ale multor oameni de seamă.

Numeroase portrete împestriţau filele. Şi partiturile unor cîntece de demult, cîntece interzise, uitate, dispărute şi din aer, care se cîntau pe vremuri la taragot, în tabere, şi care nu mai aveau voie să răsune. Dar „Cronica de la Csittvár“ le-a păstrat. Autorii se pricepeau la orice, la scris, la desen, la muzică, ştiau toate limbile pămîntului şi umblau peste tot, aflau, adunau, tăinuiau tot.

Cam asta cuprindea „Cronica de la Csittvár“.

Creştea mereu şi an de an i se adăugau noi file, care nu erau legate, ci doar introduse în mapa cea mare din piele de viţel.

Cronicarii erau întotdeauna doisprezece. Se obligau prin jurămînt şi cuvînt de onoare să nu divulge nimănui, niciodată, în nici un fel de circumstanţe, locul unde se află cronica. Dacă unul din ei părăsea colegiul, era ales altul în locul lui, dar numai prin votul unanim al celorlalţi unsprezece. Profesori, care în timpul studenţiei luaseră parte la redactarea cronicii, dar mai tîrziu, ajungînd într-o poziţie superioară, şi-au schimbat vederile, degeaba ar fi căutat cronica la locul ştiut, ea era în altă ascunzătoare. Reverendissimul A... o hăituise cu asiduitate inchizitorială trei ani în şir, timp în care stătea pe ea zi de zi. Era ascunsă sub catedră. Evident, acolo n-o căutase nimeni.

În prezent, cronica este aici, în beciul jupînului Nagy, dar nici el n-ar putea spune din ce ungher a ieșit la iveală.

Cronicarii se întîlnesc în fiecare duminică în pivnița hanului din Pădurea Mare și prezintă ultimele achiziții. Se decide prin majoritate de voturi dacă materialul respectiv merită să fie inclus în cronică. La fel se hotărăște dacă se admite copierea lucrării sau rămîne unicat și nu se poate populariza.

În general puteau fi copiate poeziile. Așa se promova pe atunci literatura. Fiecare își copia singur lucrările poetului preferat. Aici nu putea interveni cenzura. Iar între ei nu-i spuneau niciodată „Cronica de la Csittvár", ci „Cununa", ca titlul să nu se răspîndească, purtat de vînt.

În momentul de față, președintele societății cronicarilor este Jenőy Kálmán.

După ce cîrciumarul ieși din beci, Jenőy deschise ședința.

— Prieteni, după cum bine știți, săptămîna trecută am refuzat materialul adus de un tovarăș de-al nostru, și anume cîntecul *Dungo*. Este, într-adevăr, un cuplet satiric, cum mai sînt și altele în cronică ; de popularitate, ce să mai vorbim — degeaba s-a bătut toba la toate colțurile de stradă, ordonînd „Să nu se mai cînte *Dungo*", răspunsul a fost „Ba tocmai că *Dungo*" — și cu toate acestea nu merită un loc în cronică. Nu sîntem ipocriți, nu facem pe predicatorii, consemnăm cele mai nemiloase sentințe ale opiniei publice chiar și la adresa celor mai mari. Iar dacă geniul unui poet adevărat se rătăcește vreodată în trivialități, îi acordăm loc în Olimp ; erorile lui Apollo sînt scandaluri divine și merită să fie dăltuite în marmură ; dar dacă Marsyas scrie obscenități, trebuie jupuit de viu. Acest *Dungo* este un cîntec josnic și stupid, textul e dezgustător, iar melodia fără har ; sînt insultați doar potentați din cei mai mărunți, de către oameni și mai mărunți, așa că prezentul se va rușina de cîntec, iar viitorul îl va ignora. Din aceste motive nu l-am inclus în „Cunună". Acum colegul care ni l-a propus și care, după cum știm, e chiar autorul cîntecului, s-a supărat pe noi și iată că azi nici n-a apărut. *Genus irritabile vatum* (Poeții sînt un

neam iritabil.) Mi-e teamă că e în stare și de ceva mai rău. De aceea vă propun ca adunarea de astăzi să fie ultima în acest loc și să ne căutăm altul pentru viitor.

Toți sînt de acord cu propunerea. Președintele este însărcinat să caute alt loc. Iar colegul absent nemotivat va mai fi chemat o dată, înainte să fie ales altcineva în locul lui.

— Și acum să trecem la ordinea de zi. Prietenul Biróczy Sándor e primul la cuvînt.

Micul șchiop se ridică, scoase din buzunarul dolmanului un vraf de hîrțoage și începu cu voce scîrțîită, ca de răzătoare :

— Am mai găsit niște poezii satirice, care deocamdată sînt unicate.

— Să le auzim.

— Prima este poezia lui Kovács József către „nobilii decăzuți".

Îngrozitoare idee ! Să cuteze cineva să versifice o asemenea blasfemie în prima jumătate a acestui veac !

Pămînteni ! Puteți fi nobili chiar tîmpiți de sînteți
Piele de cîine drept hrisov de-aveți.
Puteți fi, de v-atîrnă în colibe
Ale părinților vechi arme și hlamide.
Sînt nobili toți al căror nume ponosit
În față cu-n „N" șters s-a-mpodobit.
Vezi, în vechime se picta pe pergament
Rangul ce-i azi ridicol, decadent.
Ce vremuri, ce moravuri ! Azi rangul nobiliar
Nu caută decît iepurele printre ogari.
Ah, nu ! Nu așa trebuie pictate
Cinstea și rangul în inimă purtate.
Soldații lui Doja, orfani, de-amărăciune plini,
Merită cununi de trandafiri, nu spini,
Dacă jignita inimă se hotărăște
Și cu curajul nobil înarmat se-unește,
Ca să trezească-n zăngănit de arme
Dreptatea amorțită, care doarme.

Ei merită să fie nobili, în care
Sălăşluieşte virtutea nemuritoare ;
Şi nu cel care piere moţăind
Între relicve vechi mucegăind.
. . . . . .
Eu nobil sînt ; dar nu pot şti
Dacă tata, orbit de strălucire, o mai fi.

Noroc că pe atunci o asemenea poezie nu putea vedea lumina tiparului, altfel autorul ar fi fost ameninţat de tripla primejdie ca, întîi, publicul să-i spargă capul, doi, autorităţile să-l jupoaie şi trei, sufletul său, astfel scăpat din piele, să ajungă direct în iad.

Cei zece arbitri au hotărît în unanimitate includerea poeziei în cronică şi au aprobat copierea ei.

Micul şchiop îşi şterse de pe frunte sudoarea victoriei şi, clipind din ochii lui de satir, spuse că mai are ceva, şi anume *Convorbirea dintre talerul dublu, bătrînul creiţar şi măriaşul strîmb.* Un poem satiric politico-financiar în care sînt biciuite fără milă tranzacţiile bancare la negru.

Se votă în unanimitate acceptarea în cronică.

Cele două poeme erau gata scrise pe hîrtie de format potrivit, pentru a putea fi introduse direct în mapă.

— Acum urmează prietenul nostru Barkó Pál.

Acest tînăr înalt şi slab, care studiază asiduu limbile orientale, îşi petrece tot timpul liber în bibliotecă, de aceea e adus de spate ; în timpul vacanţei cutreieră prin coclauri, în căutare de antichităţi. Rareori i se aude glasul, cu toate că ar putea răspunde şi în zece limbi. De pe-acum are o lucrare interesantă despre Iulian, care în timpul lui Béla al IV-lea a plecat cu încă doi să-i caute pe proto-unguri. La întoarcere, l-a înştiinţat pe rege că dincolo de Volga mai există un mare popor maghiar, care păstrează religia străbună şi are o scriere proprie. De atunci însă a trecut valul mongol care a măturat şi Europa. Cine ştie unde i-a gonit pe aceşti unguri ?

Barkó Pál e obsedat de ideea căutării acestor strărude în lumea largă.

Acum le prezintă camarazilor săi literele maghiare străvechi. Pînă în secolul doisprezece mai erau folosite de

preoţi ; se compun din linii simple, uşor de crestat cu cuţitul pe cele patru feţe ale unui beţigaş cu secţiune pătrată, şi citite de sus în jos. Vechile mituri şi cîntecele păgîne maghiare erau scrijelite pe asemenea beţe. Fanatismul creştin le-a ars, acolo unde le-a găsit. Se mai păstrează o asemenea inscripţie într-o biserică din secuime.

Tinerii cronicari ascultară cu multă atenţie comunicarea junelui arheolog şi o incluseră în cronică.

Al treilea referent era Jenőy.

Vorbi despre coroana sfîntului Ştefan, rostind nişte lucruri care nici astăzi nu pot fi spuse decît în şoaptă : că această coroană, cu perle şi pietre preţioase cu tot, nu valorează mai mult de zece mii de taleri, ba un aurar din Viena s-a oferit să facă o copie pentru numai o mie de taleri ; cu toate astea, pe vremea lui Matei I, şaptezeci de mii de taleri a dat ţara pentru răscumpărare, deşi, lucru dovedit de imaginile şi numele de pe coroană, ea nu a fost niciodată pe capul sfîntului Ştefan. *Angelus*-ul care a adus-o nu era înger, ci *angelos*, ceea ce în limba greacă înseamnă curier. O fi fost vreun om al lui Mihail Doukas, împăratul Bizanţului.

Pe ascultători îi trecu un fior prin şira spinării. Asemenea descoperiri pun la grea încercare şi inimile cele mai tari. Ca atunci cînd auzi că Dumnezeu nu putea crea lumea în şase zile, pentru că geologii au dovedit contrariul.

Oamenilor nu le place să le tulburi iluziile.

Şi această comunicare a fost preluată în cronică, precizîndu-se că nimeni n-are voie s-o copieze vreodată sau s-o relateze altcuiva. (De atunci s-a şi tipărit.)

Urmă la rînd Borcsay.

Flăcăul ciupit de vărsat era nespus de mîndru de talentul său de recitator. Nu se mulţumea să citească lîngă masă, ci obişnuia să declame pe de rost, stînd în mijlocul încăperii şi gesticulînd liber cu amîndouă mîinile. Urcat pe un teasc de struguri răsturnat, în loc de tribună, tuna cu voce de stentor o poezie tăinuită a lui Csokonai Vitéz Mihály : „Religie".

Un poem care-ţi face părul măciucă. Atacă religia în sine, sarcastic şi grav, din dragoste pentru oameni, şi din

cunoașterea lui Dumnezeu. Nu numai religia papistașă, ci pe toate ; toate dogmele și religiile, indiferent că preotul s-ar numi episcop, derviș, bonz, rabin sau supraintendent. Atacă turnurile, bisericile și îndrăznește să spună că din prețul unei singure turle înzorzonate s-ar putea construi aziluri pentru o sută de oameni sărmani.

Acest poem cumplit, recitat în semiobscuritatea beciului de către un lungan îmbrăcat preoțește în negru, în fața altor opt siluete preoțești, dădea impresia celei mai înspăimîntătoare conspirații subterane care a existat vreodată.

Unica lumînare de pe masă lumina cu flacăra ei pîlpîitoare fețele celor din jur.

Recitatorul era sublim. Te făcea să uiți că nu e frumos, că e ciupit de vărsat ; era numai suflet și părea aureolat cu stele.

Patru dintre colegi aplaudară, strigînd : *Vivat !* Șase tăceau. Un student mai mare făcu observația că poemul e foarte frumos, dar s-a născut cu un veac prea devreme și, în ce ne privește, și peste un veac ar fi prematur.

Ceilalți tăceau.

Jenőy întrebă dacă poemul poate fi consemnat în cronică.

Se vota secret, introducînd un bilet alb sau negru, strîns în pumn, sub o pălărie răsturnată.

Jenőy ridică pălăria. Cu o majoritate de numai șase la cinci s-a decis includerea în cronică a poemului necunoscut al lui Csokonai.

A doua întrebare : se admite copierea poemului ?

Jenőy se hotărî în sinea lui să voteze contra. Dacă poemul ar părăsi încăperea, ar pune în pericol întreaga conspirație. Să rămînă pentru posteritate.

Dar cînd ridică a doua oară pălăria, găsi șapte bilete albe și numai patru negre. Unul din biletele negre era al lui.

Deci doi dintre cei care votaseră contra înainte, acum erau pentru.

Jenőy îi șopti șchiopului de lîngă el :

— Nu-mi place că mai întîi au fost șase, iar acum șapte. Trebuie să ne supraveghem unii pe alții...

Copiară cu toţii poemul, dictat de Borcsay.

Apoi îşi şterseră penele de scris, înşurubară capacele călimărilor şi le ascunseră în buzunarul de la spate al togii. Gata cu scrisul pe ziua de azi !

Dar mai rămîne ceva de făcut.

De sub gulerul triplu al norgonacului lui Csuka Feri apăru un instrument neobişnuit. Asemănător cu clarinetul, dar înrudit şi cu trompeta ; corpul e din lemn, pîlnia largă, ambuşura lungă şi subţire ca tocul peniţei. E *taragotul,* instrument muzical interzis şi prigonit. Stridentă amintire de pe vremea cînd curuţii rebeli îşi purtau flamurile pînă la Németujvár, trîmbiţînd cîntece de libertate.

Trebuiau distruse toate taragoturile. Pentru ca nimeni să nu mai sufle în acest instrument diabolic, slobozind din pîlnia sa demonii adormiţi care călăreau odinioară pe flamurile fluturînde, în nechezatul cailor şi zăngănitul săbiilor, pe cîmpul de luptă. De mult s-au stins pînă şi urmaşii acestor sunete războinice. Au ars odată cu aşchiile taragotului. Au mai scos un ultim ţipăt cînd lemnul lor trosnea în cuptorul încins. Iar cîntecele le-au uitat toţi.

Ultima oară au fost cîntate în faţa nobilimii adunate în parlamentul de la Buda cînd a fost readusă în ţară, de la Viena, coroana ; atunci a mai răsunat o dată taragotul, intonînd marşul „Hei, Rákóczi, Bercsényi !“ şi apoi „După bruma toamnei“. Ce entuziasm în Buda ! De parcă ungurii voiau să ridice pe umeri jumătate din lume ! Însă optsprezece ani mai tîrziu, cetele de nobili erau chemate la luptă cu marşul :

Unde stai tu, jupîniţă ?
La Cristur ?

Dar le-a ieşit pe nas, pentru că foarte curînd urmă cîntecul :

Te retrage, nu lupta
Pîn' la Komarom nu sta...

„Cronica de la Csittvár“ păstrează și notele cîntecelor îngropate. Nu lipsește decît taragotul care să le dea glas și omul care să știe cînta la taragot. Este un instrument pretențios. E greu să-i înveți tehnica ; un nepriceput nu emite decît niște țipete jalnice, în schimb cel care-l stăpînește, scoate ce sunet vrea din el. În mîna lui taragotul plînge, cheamă, răsună, oftează, își spune amarul, șuieră și iar se tînguie, pierzîndu-se în șoaptă.

Textele cîntecelor rakocziene nu sînt prea grozave. Cîntecul îngînat de taragot lîngă focurile de pază sună așa :

Între ghearele de vultur,
Hei, de vultur,
Veștejește tot ce-i ungur,
Tot ce-i ungur.
Neamțul se-ngrașă de crapă,
În piele să nu încapă,
Și mai cere iar și iar
Sărman sînge de maghiar.

Cam simpluță poezioara, dar taragotul din mîna tînărului student îi dă sensuri mai adînci. Cine aude, se închipuie trăind aievea pe vremea cînd s-a născut cîntecul, luînd parte la lupte, murind și renăscînd, uitînd cele întîmplate în viața anterioară ; dar la auzul acestor sunete, în sufletul lui reînvie toate amintirile trecutului.

Textul marșului de luptă este și mai nesemnificativ :

Hei, Rákóczi, Bercsényi !
Viteze căpetenii maghiare,
Dar voi Bezerédy, Ocskay,
Unde sînteți ?
Ale neamului stele sclipitoare.

Însă melodia este strigătul deznădejdii. Ultimul efort de a învia morții. Lemnul rece al instrumentului arde !

Și iată, studenții se înfierbîntă, fețele lor se aprind la auzul semnalului de corn.

Deşi, la drept vorbind, ce le pasă lor de Rákóczi ? De Bercsényi ? De Bezerédy ? Cine a fost Ocskay ? Se învaţă asta undeva ? Ştie cineva ?

Versurile celui de-al treilea cîntec sînt fără pretenţii. Totuşi, acesta e cîntecul cel mai interzis, mai prigonit ; mulţi au ajuns în închisori din cauza lui.

Dar ce-o fi atît de grav aici ?

După bruma toamnei,
Bate vîntul iernii,
Iar umbra pădurii
Şi-urma cizmei roşii
Neaua le-nveleşte,
Neaua le-nveleşte.

Cu acest cîntec şi-au luat rămas-bun de la munţii natali ultimele trupe ale domnitorului exilat. Urmele cizmelor lor roşii le-a acoperit omătul, dar atît de bine, că nimeni nu le-a mai văzut de atunci.

Şi nici unul dintre cei ce ascultă acest cîntec de jale nu înţelege de ce i se umplu ochii de lacrimi, de ce simte o greutate pe piept.

Unul plînge cu capul pe masă, altul s-a întors într-o parte ; orientalistul şi-a lăsat capul pe spate, de parcă ar vedea ceva în zare, chiar şi taragotistului i se rostogolesc lacrimi pe obrajii bucălaţi.

Siluetele în togă neagră cîntau încetişor, însoţind taragotul :

Iar umbra pădurii
Şi-urma cizmei roşii
Neaua le-nveleşte
Neaua le-nveleşte.

A cînta această melodie era crimă de înaltă trădare !

Deodată, dinspre uşa pivniţei se aude cuvîntul de ordine al jupînului Nagy :

— *Ad cantum !* (Cîntaţi !)

Brusc, studenţii răstoarnă lumînarea de pe masă şi în clipa următoare răsună un foarte zgomotos cîntec de pahar :

Hei, hei, hai să bem
În mormînt tot încăpem,
Colo va fi odihnit
Trupul nostru ostenit.

Unuia nu-i place vinul
Altu-i ca o bute spartă
Unul nu bea, altu-i turtă
Amîndoi o cam încurcă
Hei, hei, hai să bem !

Pînă să pătrundă în beci o geană de lumină, nu se mai vedea nici urmă de „Cronica de la Csittvár". Dispăruseră şi călimările şi tocurile, în schimb pe masă trona carafa pîntecoasă cu cioc, iar studenţii aveau fiecare cîte un pahar în mînă.

— *Bacche ! Evan ! Evoe !* [1]

Adunarea cronicarilor avea loc într-o firidă laterală a pivniţei şi ca să ajungă la ea, intruşii trebuiau să parcurgă un culoar lung, printre două rînduri de butoaie.

Borcsay îşi asumă sarcina de a-i reţine de unul singur pe aceşti perşi în strîmtoarea de la Termopile, pînă ce colegii lui ascund Cronica. Jucă rolul lui Leonidas prefăcîndu-se beat mort, ieşind în întîmpinarea agresorilor şi împiedicîndu-le înaintarea.

Din tabăra inamică făcea parte *clarissime domine* profesor Muskotályi, însoţit de doi juraţi care purtau felinare îmbrăcate în plasă de sîrmă, precum şi de doi servitori ai şcolii.

E cazul să amintim că acest prealuminat domn Muskotályi este chiar celebrul personaj imortalizat pentru un deceniu de cupletul satiric *Dungo*, şi care de un an întreg turbează de furie din cauza serenadelor batjocoritoare

[1] Exclamaţii bahice, urări de noroc (în limba latină în orig.).

cîntate sub fereastra sa de elevii impertinenţi ; de-atîta furie s-a îngrăşat într-un asemenea hal, că nu-şi mai poate împreuna mîinile pentru rugăciune.

Făptura sa scundă şi dolofană este înveşmîntată după obiceiul vremii într-un mintean garnisit cu blană de vulpe, de sub care se vede onorabila sutană cu copci.

Simulînd beţia în scopuri tactice, afurisitul de Borcsay venea împleticindu-se, cu lumînarea stinsă în mînă şi zbierînd cu glas răguşit cîntecul corespunzător :

Ba se-aprinde, ba se stinge,
Numai inimioara-mi plînge.

În timp ce cînta, se ciocni atît de periculos cu capul de nasul domnului clarissim, că era cît pe-aci să i-l spargă.

Se retrase speriat şi, holbîndu-se încremenit la cei din faţa lui, întrebă :

— Da' voi cine sînteţi ?

Juca atît de bine rolul beţivului care nu mai recunoaşte pe nimeni, cu ochii sticloşi, gura căzută şi trupul în echilibru instabil, că, la prima vedere, clarissimul era cît pe-aci să-l creadă şi-l mustră mînios :

— Beţiv mojic, nici nu mă recunoşti ! Sînt profesorul dumitale de *physices*.

La aceste cuvinte, găliganul făcu o mutră înţeleaptă, ca beţivii cînd vor să spună una bună.

— Asta nu se poate ! Profesorul meu nu umblă noaptea tîrziu prin cîrciumi. E de mult acasă şi doarme. Dar dacă dumneavoastră sînteţi profesor de *physices*, spuneţi-mi şi mie de ce fasolea se răsuceşte în jurul aracului de la dreapta la stînga, iar hameiul de la stînga la dreapta ?

Desigur, asta n-a reuşit s-o dezlege încă nimeni, de la Buffon la Diószegi ; drept care prealuminatul se supără foarte tare pe studentul buclucaş şi strigă :

— Pleacă din faţa mea, elev beţiv ! Eu am venit aici în anchetă.

Auzind asta, Borcsay interpretă rolul beţivului înspăimîntat. Începu să plîngă, să urle, că el e pentru prima dată aici ; căzu în genunchi, se jură că nu mai bea în viaţa lui, să i se ierte greşeala, să fie graţiat ! Înhăţă mîna

clarissimului și-o strînse la piept, iar cînd acesta era în culmea furiei și cînd juraţii și oamenii de serviciu îi săriră în ajutor, Borcsay trecu la acea fază a beţiei care se aseamănă cu răul de mare ; speriaţi de erupţie, cei cinci se retraseră în afara zonei periculoase. Prin aceste manevre, Borcsay cîștigă destul timp ca tovarășii lui să ascundă cronica. Cînd inchizitorul reuși să-și croiască drum spre firidă, nu găsi decît un grup vesel care cînta și bea în jurul mesei lungi.

Pe scaunul prezidenţial nu mai ședea Jenőy, ci șchiopul de Biróczy. Studenţii nu părură surprinși de apariţia clarissimului.

E drept că regulamentul școlar interzice frecventarea cîrciumilor, dar nu prea e luat în serios, lucru dovedit și de cuantumul pedepsei ; de pildă, la colegiul din Pápa, amenda pentru cel găsit în cîrciumă era de zece pitaci, iar la alte colegii se plătea în *naturalia* (arest, mustrări) de valoare similară. Era deci ușor de înţeles strădania cronicarilor surprinși în beci de a se lăsa pedepsiţi cît de aspru pentru prezenţa în cîrciumă, decît să fie bănuiţi de ceea ce tocmai făcuseră : recitarea unor poezii ! comunicări ştiinţifice ! cîntat la taragot ! scrierea cronicii ! Prealuminatul domn Muskotályi se strădui să arboreze o mină solemnă, dar care nu-i stătea bine deloc. Își pierduse tot prestigiul în faţa blestematului de student. Deși zău că era un erudit ! Dar din cauza grăsimii devenise ţinta batjocurii, iar el îi prigonea pe studenţi. Ori de cîte ori vedea mîzgălit cu creta pe peretele școlii un rotocol mare, cu unul mai mic deasupra, cel mare avînd patru beţe drept braţe și picioare, iar cel mic două puncte drept ochi și o linie pentru nas și gură, știa că e el, chiar fără să fie scris numele dedesubt. Pînă și pe tabla neagră din clasă găsea aceeași figură geometrică, semnată Q.F.D. [1] Asta nu era de natură să-l dispună.

— Cu ce vă îndeletniciţi aici ? — întrebă el nazal, cu voce poruncitoare, ciocănind în masă cu bastonul de trestie.

Biróczy se simţi obligat să dea răspunsul prezidenţial :

[1] *Quod fuit demonstrandum* — ceea ce a fost de demonstrat (în limba latină în orig.)

— Probleme de exegetică. Textul este nunta din Cana.

— Nu dumitale m-am adresat. Humanissime Jenőy, de ce nu şezi dumneata pe scaunul prezidenţial ?

Jenőy zîmbi ironic, apoi răspunse cu umor studenţesc :

— Cauza este o lege a fizicii : *de impenetrabilitate corporum,* nepătrunderea corpurilor. Din moment ce Biróczy stă acolo şi avînd în vedere că Biróczy este un *corp,* iar *corpurile* sînt impenetrabile, rezultă că două corpuri nu pot fi în acelaşi timp în acelaşi loc.

— Nu eşti dumneata preşedintele cronicarilor ?

Jenőy se holbă la el mirat :

— Ce fel de cronică ? Vă referiţi cumva la *Cronicon Budense* ? Sau la cea a lui Anonymus Belae regis notarius ? Sau la cronica lui Szalárdy, sau cronica pictată a lui Márkus, sau poate *carmen miserabile* ?

— Nu face pe nebunul ! Nu ţi se potriveşte. Aţi organizat aici o întrunire interzisă de legea lui Leopold I, vă ţineţi de calomnii, care se pedepsesc prin legea II : 71, scriind versuri şi pamflete denigratoare la adresa Curţii şi a deputaţilor.

— *Depraecor !* [1] — îl întrerupse Jenőy. Eu, ca jurist, trebuie să ştiu mai bine legile ; întrunirile sînt interzise de legea 1599 : 26 a lui Iosif I, iar *calumnia* pedepsită de legea II : 71 nu înseamnă calomnie, ci proces nefondat. În timp ce calomnia referitoare la Înalta Curte atrage condamnarea la moarte, conform legii II : 53 a lui Ştefan I, iar calomnia la adresa corpului legislativ se sancţionează cu 200 florini, conform articolului 1725:7 şi 9.

Prealuminatul domn turba de furie.

— N-am venit aici ca să-mi ţii prelegeri din Tripartitum, ci ca să-mi dai cronica. Unde e ?

— Între noi n-a fost vorba niciodată despre vreo lighioană cu acest nume.

— Cazuistule ! Iezuitule ! Te legi de denumiri ! Ştiu că între voi îi ziceţi „Cununa". Unde e „Cununa" ?

Jenőy răspunse imperturbabil, cu umor :

---

[1] Daţi-mi voie ! (în limba latină în orig.)

— Nu cunosc decît două feluri de cununi : una din flori artificiale, pe capul mireselor, cealaltă, din foi de dafin, pe purcelul fript. Şi cum aici nu-i nici una, nici alta...

— *Tace !* E inutil să tergiversezi, ştiu tot ! Aţi fost pîrîţi ! Mărturisiţi-vă sincer păcatele, asta v-ar uşura pedeapsa. Daţi-mi documentele.

— *Quaeras !* — răcni o voce de bas. Era a lui Barkó. Şi toţi strigară la unison : *quaeras !* Caută !

Clarissimul se apucă să bată cu bastonul în toate butoaiele : care sună a gol ?

Ca să-i facă în ciudă, Bórcsay, continuînd rolul beţivului, se căţără pe un butoi şi, călare precum Bacchus înfăţişat pe cărţile de joc, începu să cînte :

Sfîntul Petru spre Roma a pornit,
De umăr un toiag şi-a sprijinit.
Şi-o ploscă în vîrf de toiag
Cu vinul atît de drag.
Bea de cîte ori doreşte
Şi pe Filip îl serveşte.

Ştiinţa demonstrează — asta se ştie — că dacă baţi în partea de jos a unui butoi aproape plin, nu se aude nimic, iar dacă ciocăneşti capacul de sus, va suna a gol. Dar ca un butoi plin ochi să sune a gol în partea de jos, asta nu s-a mai pomenit. Descoperirea noului *vacuum Torricellianum* i-a fost hărăzită prealuminatului Muskotályi.

Cînd ajunse la butoiul călărit de insolentul Bórcsay şi ciocăni în partea de jos, sună a gol, în timp ce sus nu se auzi decît un pocnet.

— Asta e ! — făcu semn clarissimul însoţitorilor şi se întoarse victorios către studentul înmărmurit de pe butoi. Ei, acum să te văd dînd din picioare ! Acum să-i invoci pe Bacchus şi pe Gambrinus ! Dar dumneata, humanissime Jenőy, ce părere ai ? Doar eşti atît de bun la fizică ; n-ai putea să-mi explici cum se face că acest butoi la fund sună a gol, iar în partea de sus nu ?

Jenőy răspunse deloc încurcat :

— Foarte simplu. Se știe că vinul de Debreţin se cam „întoarce", se pare că ăsta s-a dat peste cap de-a binelea, așa că aerul a ajuns jos, iar vinul sus.

— Vom cerceta acest fenomen renumit. Chemaţi-l pe cîrciumar !

Jupîn Nagy nu era departe. Aducea și un ciocan.

— Nu vă bateţi capul, îi spuse clarissimului. Vă pot spune că butoiul ăsta are fund dublu ; a fost făcut pe vremea războaielor, pentru ca oamenii să-și ascundă în tainiţă bănișorii. Iar acum nu e nimic înăuntru.

— Chiar nimic ? — făcu ironic prealuminatul, cu jumătate de gură. Vom analiza îndată acest nimic. Deschide ușa butoiului !

Operaţiunea e simplă : partea inferioară a butoiului are o ușă închisă etanș cu un zăvor. Odată îndepărtat zăvorul, ușa poate fi scoasă.

Clarissimul Muskotályi nici nu așteptă ca juratul să lumineze tainiţa, ci, îndoindu-și picioarele scurte, începu să cotrobăie prin gaură cu bastonul de trestie, încercînd să scoată corpul delict cu ajutorul mînerului de fildeș. Cei patru asistenţi îl ajutau cu privirea ; iar jupînul Nagy se tînguia cu mîinile împreunate pe pîntecul proeminent : vai de voi, sărmani latiniști ! Adio, Cronică de la Csittvár ! V-a trădat nemernicul de Aszályi !

Iar clarissimul tot smucea și se opintea să scoată la lumină un obiect care, agăţat de mînerul bastonului, fîșîia ca hîrtia, pînă reuși să-l extragă din butoi, și ce credeţi că era ? O imensă funie de ceapă.

— *Ecce !* — exclamă Jenőy. Recunosc că de acest al treilea tip de cunună uitasem.

La vederea acestui trofeu ciudat, toţi izbucniră într-un rîs nestăpînit. Rîdea și jupînul Nagy. (Cum dracu' s-a transformat cronica în ceapă ?) Chiar și cei doi juraţi hohoteau pe înfundate în spatele clarissimului, cu gura pînă la urechi și ochii strînși ; cînd clarissimul era cu faţa la ei, închideau brusc gura și ridicau sprîncenele, iar cînd se întorcea, iar își arătau toată dantura. În timp ce, în spate, sărmanii mendicanţi, neîndrăznind mai mult, rîdeau pe ascuns, trăgîndu-și capul între umeri și ridicîndu-și genunchii.

Dar unde-a dispărut „Cronica de la Csittvár“ ? Trădătorul a indicat clar locul tainiței. Un volum atît de mare nu se poate ascunde oriunde.

Prealuminatul scotea scîntei de furie. Și în furia lui, observă ceva pe masă. Azvîrli ceapa agățată de baston și, triumfînd necruțător, arătă spre mărturia descoperită.

— Ha-ha-ha ! Dar asta ce mai e, clarissimi ? Picătura asta strălucitoare de pe masă ? O pată de cerneală !

Într-adevăr, pe masă rămăsese o pată de cerneală trădătoare și acum totul va ieși la iveală.

— Aici n-ați băut, ați scris ! — țipă prealuminatul, bătînd cu bastonul în masă.

Jenőy observă pe chipul tovarășilor săi pericolul în care se aflau. Nu există primejdie mai mare decît să fii prins cu minciuna ; mari eroi, care au rezistat la toate chinurile, răufăcători, care nu cedează la nici o tortură, odată prinși cu minciuna, își pot pierde într-atît tăria sufletească, încît nu mai pot să nege ; în final mărturisesc tot.

Acest lucru trebuie împiedicat pe loc.

Jenőy sări de pe scaun și plesnind pata de cerneală incriminată, începu să cînte refrenul blestemat :

Ba tocmai că Dungo !

Și după el, toți, ca nebunii :

Diri, duri Dungo !

Gălăgia care urmă era ca revolta spiridușilor din pădure ; toți cîntau cît îi ținea gura, dînd cu pumnii în masă și izbind butoaiele cu călcîiul cizmei :

În Debreţin s-a ordonat,
Dungo să nu fie cîntat.
Ba tocmai că Dungo !

Izbucnirea acestei răscoale paraliză pentru un timp mîinile stăpînirii. Profesorul, jurații, mendicanții s-au retras înmărmuriți în spatele frontului, în timp ce tinerii,

profitînd de ocazie, uşchi !, o zbughiră pe uşă. Pînă să-i treacă prin cap cuiva să-i urmărească, erau departe.

— Vă găsesc eu mîine, nici o grijă ! — se burzului în urma lor clarissimul.

Pe studenţi da, dar nu şi „Cronica de la Csittvár". Pot să-i pună sare pe coadă, nu mai e în beci. În timp ce Bórcsay îi reţinea pe inchizitori cu recitalul său de beţiv, ceilalţi dezmembraseră rapid cronica, ascunzînd fiecare o parte din file sub togă. Lui Barkó îi rămăsese mapa din piele de viţel, care clămpănea, împiedicîndu-l la fugă.

Cine s-ar fi gîndit să caute un asemenea vraf de hîrţoage în buzunarele studenţilor ? Văzînd pata de cerneală, Jenőy s-a temut de o percheziţie corporală ; de aceea i-a venit ideea deznădăjduită de a cînta cupletul batjocoritor chiar în faţa profesorului defăimat. Era singura cale de scăpare.

Pe ei, mai mult ca sigur, îi vor elimina din şcoală ; dar „Cronica de la Csittvár" e salvată.

— Ce vin or fi băut băieţii de s-au făcut praf în halul ăsta ? — zise prealuminatul Muskotályi, examinînd carafa şi paharele de tablă.

Nu era în ele strop de vin. Păi, ăştia n-au băut nimic !

Încă o acuzaţie împotriva lor.

CLOPOTUL LUI RÁKÓCZI

A doua zi dimineaţa la ora şapte răsună clopotul lui Rákóczi.

— Dzimm — dzumm !

Clopotul acesta îşi are istoria sa. În timpul măreţei sale domnii, principele ardelean Rákóczi György I a dăruit Romei calviniste un clopot uriaş, de peste zece tone, împodobit cu citate din Biblie şi purtînd blazonul principelui, alături de deviza : *Non est currentis, neque volentis ; sed miserentis Dei.* (Nu cîştigă cel care se grăbeşte, nici cel care doreşte, ci cel pe care Domnul îl miluieşte).

Acest clopot uriaş nu încăpea în clopotniţa cea mare din Debreţin, aşa că a trebuit să i se construiască un turn

nou lîngă biserică. Pentru că n-a fost niciodată tencuit, i se zicea „turnul roșu".

De acolo răsuna în zilele de sărbătoare dangătul plin, puternic al clopotului lui Rákóczi, de se auzea pînă la Balmaz-Ujváros.

În 1802, cînd tot Debreţinul a fost mistuit de incendiu, a ars și turnul roșu. Toate clopotele s-au topit, numai clopotul lui Rákóczi n-a reușit să-l topească turnul ce ardea în vîlvătăi. Încins pînă la roșu, dar netopit, clopotul căzu printre grinzile în flăcări și se izbi de pămînt. Oameni nepricepuţi dădură fuga și, plini de bunăvoinţă, începură să-l stropească cu apă. Din această cauză și-a pierdut sunetul. Cînd l-au ridicat din nou în turnul reconstruit, credincioșii au constatat cu amărăciune că dangătul sonor al clopotului dăruit de principe se transformase într-un sunet trist, tînguitor, răgușit : dzimm-dzumm !

De parcă ar fi rămas doar să bîntuie ca o stafie, la fel ca numele marii familii al cărei blazon îl poartă și al cărei ultim descendent zace sub cactușii din Iz-Nikmid. Dacă numele apare întîmplător în vreo publicaţie, plaivazul roșu al cenzorului îl transformă în *R . . . i*, iar cei care mai vorbesc despre el, o fac doar cu voce înăbușită, ca și clopotul : dzimm-dzumm !

Nici nu mai e folosit la ocazii festive, ci doar în caz de doliu.

Auzindu-i sunetul, cetăţenii știu deja că acest clopot-fantomă sună moartea unui suflet păcătos care-și ia zborul : excluderea unui student din colegiu.

Lucru care chiar seamănă cu moartea. Izgonirea din sînul *almei mater*. Amărăciunea lui Coriolan, inima frîntă a lui Foscari, versurile înlăcrimate ale lui Ovidiu — iată marile exemple ale urmărilor exilului. Ce poate fi în mic, dacă din mîndrul florilegiu al colegiului e ruptă o floare și etichetată „plantă otrăvitoare" ! Unde să meargă, ce grădină îi va da adăpost de-acum înainte ?...

...Eroii nelegiuirii de ieri au fost convocaţi în faţa consiliului. De aceea s-a auzit o dată glasul răgușit al clopotului. Cînd va suna de trei ori, va însemna că au fost pedepsiţi. În scuarul din faţa colegiului, ca și în piaţa mare, de dimineaţa pînă la prînz nu s-a discutat decît

despre asta. Circulau tot felul de zvonuri despre scandalul petrecut. Studenţii s-au bătut în Pădurea Mare. Ba nu s-au bătut, ci l-au invocat pe diavol. Ba nici asta, au făcut o conspiraţie. Voiau să întemeieze o nouă religie, fără preoţi şi fără cununie. Au bătut un profesor. Bine i-au făcut ! Ba n-au făcut bine ! Au cînţat şi *Dungo*. Au băut unul din sîngele celuilalt...

Şi aşa se întindea zvonul, începînd de la cărătorii cu roaba, la precupeţele care vindeau castane, turtă dulce, floricele calde şi dovleac copt, la tîrgoveţii în scurteici miţoase sau şube unsuroase, cu lulele din pămînt ars, şi ajungînd la vînzătorii de slănină cu boia de pe cealaltă parte a pieţei în mii de variante.

Iar porţile colegiului erau zăvorîte.

Sedes [1]-ul avea loc în aulă. Întregul corp profesoral era de faţă, în ţinută de gală. Prezida însuşi profesorul-rector, Milostivia sa preaonorabilul domn profesor doctor Járai Ezsaiás, un bărbat nemaipomenit de învăţat, mare arheolog, filolog, orientalist, jurist, exeget şi predicator, într-un cuvînt : un enciclopedist. Sînt semnificative pentru el vorbele unui student sărac cu duhul : dacă aş avea numai atîta ştiinţă cîtă încape în capul cel mic al domnului profesor ! Înţelegînd prin asta un neg de mărimea unei nuci, care împodobea ca o creastă de cocoş chelia preaonorabilului domn. De altminteri, preaonorabilul domn era un bărbat mărunţel şi cocîrjat ; dar chipul lui se obişnuise să impună respect. Cînd îşi ridica tot mai mult şi mai mult o sprînceană, bietul student care răspundea la examen avea senzaţia că propriul lui cap e tras tot mai sus, iar cînd închidea ochiul şi-l privea doar cu celălalt, sărmanul student se prăbuşea la pămînt.

Trebuie să recunoaştem o calitate de seamă a onoratului tribunal şcolar, şi anume că ceea ce nu voia să afle dintr-un caz criminal, nu afla.

În acest scop, de pildă, acuzaţii erau interogaţi toţi deodată. Fiecare putea auzi ce spuneau ceilalţi şi, dacă avea minte, putea să se adapteze situaţiei.

---

[1] Consiliu, şedinţă (în limba latină în orig.)

Cea mai grea era situaţia primului interogat. Trebuia să aibă mare grijă să nu spună ceva ce ar putea fi contrazis de răspunsurile următorilor.

Dar aici aveau de-a face cu o vulpe şireată.

Nu degeaba se pregătea Biróczy cel şchiop pentru cariera de avocat. Era în stare să convingă şi soarele să coboare din cer.

— Humanissime Biróczy ! — îl chemă la mijloc rectorul cu o voce cîntată, care avea frumoasa calitate că putea fi notată pe portativ atît melodic, cît şi ritmic. Ia spune mata cine a fost de faţă la reuniunea pe care ai prezidat-o în pivniţa jupînului Nagy.

Biróczy îşi trase capul între umeri, ca într-un şanţ de apărare.

— Nu-mi aduc aminte.

— De ce nu-ţi aduci aminte ?

— Pentru că eram beat.

— De ce erai beat ?

— Pentru că am băut mult.

— Nu care cumva să-mi spui pînă la capăt anecdota aceea cu studentul : „pentru că eram însetat, pentru că eram însetat de vin, pentru că eram însetat de vin mult". E o anecdotă răscunoscută şi trivială. Mai bine adu-ţi aminte ce-aţi făcut înainte de a bea.

— Am cîntat.

— Şi înainte de a cînta ?

— Am mai băut.

— Ştii ceva despre cartea numită „Cununa" sau „Cronica de la Csittvár" ?

— Cum să nu, am văzut-o o dată la preaonoratul domn profesor Muskotályi.

— Eşti nebun ! Eşti nebun ! Eşti nebun ! — strigă domnul în cauză. N-aveai cum s-o vezi la mine ; nu mai minţi în halul ăsta !

Biróczy îşi ridică şi mai mult umerii.

— Nu pot să spun decît ce ştiu.

— Şi ce ştii mata despre conţinutul cronicii ? — continuă rectorul interogatoriul, făcînd semn *seniorului* să nu treacă în procesul verbal ultimele răspunsuri, pentru că sînt comicării inutile.

— Cuprinde „Lăuta sfinţilor".

Aceasta era o carte de cîntece cu conţinut deosebit de cucernic.

— *Apage satanas !* — strigă prealuminatul Muskotályi, poate „cimpoiul dracilor", dar nu „Lăuta sfinţilor".

— Şi de ce, acolo în beci, aţi cîntat în faţa prealuminatului domn cîntecul acela interzis ? — întrebă rectorul.

Biróczy răspunse cu îndrăzneală nerușinată :

— Chiar prealuminatul domn ne-a rugat, zicea că tare ar vrea să-l asculte, pentru că nu l-a auzit niciodată. (Deşi îl trezeau în fiecare noapte cu acest cîntec.)

— *Satis* [1] *!* Treci la loc. Să vină *sequens* [2], humanissime Barkó Paule !

Studentul cel înalt ieşi la mijloc şi, împreunîndu-şi mîinile, aşteptă cu gravitate mahomedană întrebările.

— Humanissime ! — i se adresă rectorul, de la dumneata aştept răspunsuri mai inteligente decît de la *antistes* [3], pe care-l ştim cu toţii cît e de *perversus*. Răspunde mata cinstit, ce conspiraţie vă leagă ? V-aţi dat cuvîntul să nu vă trădaţi unii pe alţii ?

Imperturbabil, Barkó emise următoarea frază :

— *Vermis szözündin gecsen, kendi dsánindin gecsen.*

Seniorul care făcea procesul verbal încremeni cu pana în mînă ; nu ştia ce să mai scrie.

Sprînceana rectorului se ridică încordată.

Avea un dinte cariat ; cînd era foarte preocupat de ceva, atingea cu limba acest dinte, cerînd parcă un sfat spiritului din el : ce să spună ?

— Înţeleg, humanissime ! Asta-i pe turceşte şi înseamnă „cine se desparte de cuvîntul dat, se desparte de propriu-i suflet". Dar răspunde-mi la următoarea întrebare : ştii dumneata că pentru acest complot poţi fi pus sub urmărire de suprema instanţă ? Cine te va apăra, dacă se află ? Mai bine mărturiseşte-ţi păcatul, ca să scapi.

Barkó răspunse la fel de rece, cu faţa împietrită :

— *An ki eszdeszti merdumán gurikht, szeres der dsezai Hakk avikht.*

---

[1] Destul (în limba latină în orig.)
[2] Următorul (în limba latină în orig.)
[3] Precedentul (în limba latină în orig.)

Preaonoratul domn își ridică și mai sus sprînceana, iar pe frunte-i apărură broboane de sudoare. Elevul acesta i-a răspuns acum în persană, dar arma asta o cunoștea și el și nu se dădu bătut.

Dintele cariat se sfătui o vreme cu vîrful limbii.

— Bine, humanissime. Zicala asta e în persană și înseamnă : „Cine scapă de mîna oamenilor, se expune judecăţii lui Dumnezeu".

După această frază, preacinstitul domn își plimbă mîndru ochiul rotunjit sub sprînceană peste cei din jur și dictă pentru procesul verbal atît propoziţia originală, cît și traducerea ; de parcă ar fi fost cel mai normal lucru.

Apoi continuă interogatoriul.

— Văd, dragă fiule, humanissime, că ești foarte învăţat. Poate cîndva ai putea să stai la catedră alături de noi, ba chiar ai putea fi angajat ca tălmaci la o ambasadă din Orient și ţi-ai asigura o slujbă pe viaţă. Numai de nu te-ai fi băgat într-o asemenea cîrdășie. Dar mai e timp să-ţi repari greșeala. Mărturisește, întoarce-te pe drumul cel bun și totul ţi se va ierta.

La asta, Barkó răspunse :

— *Teviz birle beklik tözide oturmaktin ; Szever birle csikailik tozida jatmak jekdir !*

Preaonoratului domn începură să-i curgă pe faţă rîuri de sudoare ; studentul ăsta îl examinează la toate materiile. Dar căpăţîna cheală e bine mobilată.

— Înțeleg, fiule. Nu m-ai încurcat cu răspunsul în limba tătară. Înseamnă : „Mai bine să zaci în praful sărăciei alături de un prieten, decît să strălucești pe tronul puterii alături de dușman". Asta dovedește că ești incorigibil ; de aceea nu te mai întreb nimic ; *recedas !* treci la loc !

Sigur că nu, deoarece doctissimul se temea că a patra oară golanul îi va răspunde în sanscrită, din care domnul rector nu știa decît atîta cît încăpea în capul lui cel mic.

— *Sequens !* Humanissime Jenőy.

Jenőy păși în fața instanței.

— Prea stimat corp profesoral — începu tînărul — nu aștept întrebările, nici confruntările. Cunosc subiectul și voi vorbi despre el ; dar nu ca de la acuzat la judecător,

ci ca între bărbaţi, ca unor oameni pe care-i stimez şi de la care pretind respect. Împotriva noastră există două capete de acuzare. Unul, că am comis o contravenţie împotriva regulamentului şcolii : am omis să mergem la slujba de duminică seara, ne-am adunat într-un loc interzis, în haine interzise, ne-am destrăbălat în prezenţa reprezentantului autorităţii şcolare, ba mai mult, l-am insultat pe preastimabilul profesor. A doua acuzaţie care ne incumbă este că toate acestea le-am comis numai pentru a disimula o vină şi mai mare, într-un cuvînt : „Cronica de la Csittvár".

— Distincţia e perfectă, îl întrerupse preaonoratul jupîn Járay.

— În faţa celor două acuzaţii mă pot apăra în două feluri : la prima — ne predăm pe toată linia, regretăm cele întîmplate, ne mărturisim păcatele şi aşteptăm liniştiţi pedeapsa. În schimb, la a doua acuzaţie voi răspunde respingînd hotărît fiecare dezvăluire, răspunzînd la fiecare întrebare cu obstinaţie : nu vreau ! nu vreau ! nu vreau ! De ce întrebaţi ce este „Cronica de la Csittvár" ? Doar ştiţi foarte bine. E o relicvă transmisă din generaţie în generaţie, păstrată întotdeauna de tineret. Chiar la masa judecăţii stau destui al căror scris e păstrat în filele cronicii, pentru că în tinereţe toţi sînt liber-cugetători, entuziaşti, însetaţi de glorie. De aceea este cronica mereu în mîinile studenţilor. Pentru că după ce vom termina şcoala, poate vom deveni şi noi înalţi prelaţi, funcţionari superiori şi atunci ne vom întoarce şi noi împotriva noastră înşine, a ceea ce am fost cîndva : tineri cu gînd cutezător, care iubesc libertatea. „Cronica de la Csittvár" a fost, este, şi va fi ; şi pe cît e de sigur că nu mai e la cei la care a fost, pe atît e de sigur că nu va mai fi la cei la care este ; pentru ca nu cumva să se întîmple ca aşa cum *trecutul* persecută acum *prezentul,* prezentul să persecute cîndva *viitorul.*

Auzind asta, profesorul rector îşi ridică ambele sprîncene, simţind că e nevoie de un răspuns copleşitor, ca să nu-i îngăduie acuzatului să-l domine pe judecător.

— Mă bucur foarte mult, humanissime, că ne-ai vorbit sincer şi deschis. Nu voi ascunde nici faptul că faci parte

din tinerii iubiţi de noi şi în care ne-am pus mari speranţe. De asemenea, toată lumea ştie că bunica dumitale este marele protector şi ctitor al colegiului nostru. Avem deci motiv întreit ca să dăm dovadă de milă şi iertare în loc să aplicăm sever legea. Fii convins că în ce priveşte ofensa adusă unei persoane oficiale şi prestigiului şcolii vei găsi chiar în cel jignit pe cel mai vajnic apărător.

(— Ei, n-aş zice asta, mormăi prealuminatul Muskotályi.)

— Dar fiţi pregătiţi — şi tu şi complicii tăi — în caz că nu vă recunoaşteţi vina mascată de altă vină şi vă încăpăţînaţi să negaţi, ne vom încăpăţîna şi noi şi nu vă vom ierta. Tu, acuzatul, îţi acuzi judecătorii. Spui că şi mîinile noastre au scris, au îmbogăţit şi au păzit cîndva cartea aceea memorabilă. Nu e cu neputinţă. Dar pentru cele scrise pînă la voi, cronicarii nu pot fi condamnaţi nici de judecătorul ceresc, nici de conştiinţa lor. S-ar putea teme doar de autorităţi. Este şi ăsta un motiv de spaimă, nu zic nu. Şi nu voi nega că e un adevărat coşmar să ştii că dacă acele cîteva rînduri, scrise uşuratic la vîrsta tinereţii, ar ajunge sub ochii de Argus ai stăpînirii, ţi-ai putea pierde averea, libertatea, chiar şi capul. Probabil că aţi citit în cronică, pentru că am citit şi eu, cum şi-a pierdut capul şi averea subprefectul Bónis Ferenc, pentru că, din glumă, a omis o dată un accent. Gluma l-a costat capul. Vă mai e proaspătă în memorie amintirea lui Mártinovics şi a tovarăşilor săi, pe care i-a pierdut o foaie scrisă. Dar voi aţi săvîrşit un lucru mult mai grav. Voi faceţi propagandă împotriva bazei de granit a ţării noastre, regimul feudal, vă ridicaţi împotriva singurului nostru bastion puternic, credinţa religioasă !

Jenőy păli :

— Vai nouă, îi şopti lui Barkó, iată *odium theologicum !* (ura religioasă).

— Puteţi oare nega că aţi împovărat cu asemenea documente cartea care pînă astăzi trebuia păzită doar de paloşul stăpînirii, dar pe care o ameninţă acum şi sabia nobililor şi cîrja pastorală, ce vor porni s-o hăituiască şi să-i dea foc cînd o vor găsi, ca nu cumva ea să se transforme într-un rug pe care să ardem cu toţii ! Ce demon

a pus stăpînire pe voi și v-a împins la asemenea ticăloșii ? De-abia și-a recîștigat țara privilegiile nobiliare, iar voi țipați : nu e nevoie de nobili, cîinii să-și păstreze pielea [1] ! De-abia am reușit să scăpăm de săgețile limbii germane, îmbrăcînd invincibila armură a latinei, iar voi strigați că nu ne trebuie o limbă moartă ! Deși după moarte urmează viață veșnică. Vreți să ne scoatem armura și să rămînem iarăși goi, numai cu limba maghiară, în fața blindajului dușman ? Religia noastră e abia tolerată și cu greu adunăm din pomeni banii pentru a construi biserici noi în locul celor ce ne-au fost luate cu de-a sila. Abia s-a uscat cerneala de pe documentul din comitatul Bihorului [2], care spune că acolo unde construim biserici, nu putem ridica școli, și acolo unde cantorul îi învață pe copii, trebuie s-o facă numai oral, n-are voie să le pună cărți în mînă ; dacă s-ar găsi la el un singur abecedar, ar fi întemnițat. Și voi vă ridicați împotriva bisericii ! A religiei ! Spuneți că sînt nebuni cei ce construiesc turnuri înzorzonate ! Și vă bateți joc de cei care aleg viața de martir a învățătorului ! În dieta de la Buda s-a prezentat un proiect de lege care ar da și preoților noștri privilegii nobiliare, ca și preoților români. Credeam și speram în această dovadă de respect, iar voi veniți și spuneți : ce-i trebuie popii piele de cîine ? Nu-i destul de cîinos și așa ?

Aceasta era cea mai puternică acuzație, împotriva căreia nu exista apărare.

— Încă n-am terminat lista păcatelor, continuă rectorul. V-ați bătut joc și de coroana maghiară. Domnilor, coroana nu este obiectul reformei ! Sfinții înfățișați pe ea n-au nici o legătură nici cu Luther, nici cu Calvin, sînt chipurile sfinte ale națiunii și împotriva lor nu există *iconomachie* (război contra icoanelor) ; chiar dacă ar fi draci zugrăviți pe ea, sau caricaturi, noi tot le-am da cinstire. Doar de cîteva decenii a recăpătat națiunea această relicvă ; ce procesiune triumfală a însoțit-o pe drumul către casă ! Au întîmpinat-o cu steaguri și fanfare,

---

[1] Titlurile nobiliare erau scrise pe pergament din piele de cîine.

[2] Comitatul Bihorului făcea parte din Imperiul austro-ungar, în perioada la care se referă acțiunea.

fecioare neprihănite i-au presărat calea cu flori, mergeau în pelerinaj la Buda s-o vadă și tineri și bătrîni ; pentru că toți știau că e inelul vrăjit care ne ține pe toți laolaltă. Și acum vin niște copilandri ușuratici și încep s-o ia la bani mărunți, să calculeze cu amănuntul valoarea acestei comori neprețuite ; să spună că un aurar din Viena ar putea face pentru o mie de taleri un asemenea ceaun de aur răsturnat, ba chiar mai grozav. Și, adăugînd blasfemiei ignoranța, mai și pun la îndoială faptul că această coroană ar fi atins fruntea sfîntului Ștefan, avînd în vedere că pe ea sînt scrise numele unor oameni care au trăit ulterior ; dau o palmă istoriei, ce ne învață că sfînta coroană e făcută din două părți, cercul exterior fiind cel trimis de despotul grec. Cu asemenea date îmbogățiți voi cronica. Recunoști sau nu ?

Jenőy își strînse buzele subțiri și răspunse hotărît :

— *Quod dixi, dixi ; quod scripsi, scripsi !* (Ce am spus, am spus ; ce am scris, am scris.)

— *Et nos itidem diximus !* (La fel am spus și noi).

Cei zece tovarăși își strînseră mîna.

Preaonoratul domn se sfătui îndelung cu dintele cariat și vîrful limbii.

— Fiii mei, — spuse el pe un ton firesc —, acum nu vă vorbesc ca un judecător acuzaților, ci ca un tată copiilor săi. Sînt convins că ați comis crimele de care sînteți acuzați, dar n-am nici o dovadă. Ați ascuns *corpus delicti*, afurisita aceea de cronică, atît de bine, că nimeni n-o poate găsi. Nici chiar acela dintre voi care, înspăimîntat și cu inima frîntă, mi-a dezvăluit conținutul ultimelor file...

(— Al șaptelea vot ! îi șopti Jenőy lui Barkó).

— ...nici el n-a putut fi convins să dezvăluie ascunzătoarea cronicii. Și chiar dacă am găsi-o, ne-am feri să vă pedepsim din cauza *ei*, pentru că am pune în pericol viitorul școlii și am da autorităților laice un pretext să se amestece în treburile noastre. În schimb avem toate motivele să vă pedepsim cît se poate de aspru pentru încălcarea regulamentului școlii, pentru indisciplină și lipsă de respect. De aceea vă sfătuiesc să predați de bunăvoie acea carte primejdioasă, ca să nu fie folosită deloc împo-

triva voastră, ci aici, de faţă cu toată lumea, să fie aruncată în cămin şi în cenuşa ei să fie îngropate şi nebunia voastră şi amărăciunea noastră. Dar dacă veţi continua să păstraţi cu încăpăţînare secretul, fiţi gata să suportaţi rigorile legii, fiind pedepsiţi cu maximă severitate pentru cealaltă vină, care poate fi dovedită.

Urmă o clipă de tăcere solemnă. Jenőy trecu în revistă chipurile tovarăşilor săi. Nici unul nu-i ocoli privirea.

— Domnilor, preaonorat consiliu, glăsui Jenőy, în cartea despre care vorbim, pe marginea paginii ce cuprinde însemnările din 1802 există o notiţă care spune aşa : ...*şi în toiul groaznicului incendiu, în timp ce ardeau pe rînd biserica şi colegiul şi acareturile parohiei, într-una din „chichineţe" au rămas doi studenţi. Erau paznicii cronicii ; neputînd să iasă din casa care ardea, au pus cronica pe podea şi s-au culcat peste ea, apărînd-o de foc cu trupurile lor.*

— *Factum !* — interveni rectorul. Pe unul din salvatori îl chema Karika János.

— Iar pe marginea ultimei file din acest an *va fi* scris, continuă pe un ton ridicat Jenőy, că atunci cînd cronica a fost primejduită de trădarea unui coleg, ceilalţi unsprezece au apărat-o de distrugere cu trupurile lor, preferînd să fie exilaţi şi să-şi compromită cariera, decît să trădeze această relicvă. *Est Deus in nobis !* (Dumnezeu e cu noi).

Ceilalţi acuzaţi murmurară :

— *Amen.*

Rectorul le făcu semn să părăsească sala.

Printre studenţii din anticameră, Jenőy îl observă pe Aszályi.

— De ce m-ai trădat ? — îl întrebă în şoaptă.

— De ce-ai fost întotdeauna eminent ? — ripostă acesta, neascunzîndu-şi invidia şi satisfacţia — de ce cîştigai toate premiile ? De ce te protejau toţi ?

— *Mea maxima culpa !* — oftă Jenőy.

Înăuntru, preastimaţii domni dezbătură îndelung şi cu vehemenţă problema. Exmatricularea din colegiu a tinerilor rebeli era hotărîtă, existau însă puternice diferenţe de vederi în privinţa formulării deciziei.

„Din cauză că și-au lepădat uniforma, s-au îmbrăcat în veșminte lumești și au încălcat regulamentul școlar, sus-amintiții studenți sînt eliminați din colegiu“.

Profesorul-rector dorea ca între cuvintele *încălcat* și *regulamentul* să se intercaleze *astfel,* în acest mod sentința părînd a spune, firește, că singura vină a studenților ar fi îmbrăcarea hainelor lumești, vină pe care n-o purtau de fapt decît doi dintre ei. Desigur că profesorul Muskotályi s-a împotrivit, fie și numai de dragul adevărului istoric. Însă unul din juraţi dovedi că și ceilalți aveau cravate albe de olandă, în locul celor regulamentare din păr de cal. În urma acestei dovezi, cuvîntul *astfel* a fost intercalat în text, îndulcind oarecum condamnarea.

Cînd *contrascriba* (supraveghetorul) îi chemă pe împricinați, alături de cei unsprezece fu strigat și Aszályi. Probabil pentru confruntare.

Dar nu mai avu loc nici un interogatoriu. Sentința era gata. Rectorul o citi acuzaților.

Cinci dintre ei, ca principali complici, — Jenőy, Bilóczy, Borcsay, Barkó și Csuka —, sînt excluși pentru totdeauna din școală, eliberîndu-li-se certificate pentru studiile absolvite. Ceilalți șase sînt pedepsiți cu patrusprezece zile de carceră, numai cu pîine și apă, iar la elecții și la *promotio academica* vor pierde cîte cincisprezece puncte. Condamnările vor fi afișate pe tabla neagră și vor intra în vigoare la al treilea dangăt de clopot.

În aceste clipe de amărăciune solemnă, rectorul se crezu dator să țină o cuvîntare de adio tinerilor exilați.

— Nefericiților, ce se va alege din voi ?

Dar bombasticul discurs fu întrerupt de strigătul sarcastic al lui Bilóczy cel șchiop.

— Azi student, mîine soldat !

Și porni spre ușă șchiopătînd ca o rață, de ambele picioare, cu capul strîns între umeri, cu brațele lungi, diforme ; venerabilul consiliu izbucni într-un hohot nestăpînit, molipsindu-l și pe rector, care văzînd parodia acestui gnom, uită că în Orient oamenii nu rîd în locuri publice, și chicotea de se scutura scaunul de sub el. Pe urmă însă se supără :

— Cară-te de aici, perversule ! Să compromiţi în asemenea hal autoritatea tribunalului !

Biróczy se mai întoarse o dată, îşi puse mîinile în şolduri şi aruncă semeţ o privire atît de eroică venerabilului *sedes*, că rîsul izbucni din nou şi nu se potoli decît după ce condamnaţii părăsiră sala.

Numai Aszályi nu rîdea. Îşi ridică scandalizat ochii spre cer şi, cu mîinile încleştate, rămase pe loc după plecarea celorlalţi. Rectorul îşi recăpătă aerul grav de judecător.

— Şi acum e rîndul dumitale, humanissime Aszályi. În faţa consiliului, mata ţi-ai acuzat tovarăşii că ascund o carte interzisă în fundul unui butoi din pivniţa jupînului Nagy, în Pădurea Mare. N-ai spus adevărul, deoarece cartea incriminată n-a putut fi găsită nici în butoi, nici în pivniţă, nici în altă parte. Prin asta dumneata ai provocat un scandal îngrozitor. De aceea eşti dat afară, exclus, eliminat pentru totdeauna din şcoală, iar în certificat, la rubrica „ex moribus“ se va scrie *calomniator !*

Dzimm-dzumm, sună a doua oară clopotul lui Rákóczi, semn că sentinţa cea grea a fost pronunţată.

Cînd va suna a treia oară, exilaţii vor porni la drum, şi clopotul va răsuna pînă vor ieşi din oraş : precum e obiceiul ca morţii să fie însoţiţi de dangătul clopotelor pînă la poarta cimitirului.

Celor excluşi li se îngăduise un răgaz de trei ore ca să-şi strîngă boccelele şi, luîndu-le în spinare, să plece în grija Domnului. Nu mai au în serviciul lor lăncieri, să le care bagajele.

Conform tradiţiei, după-amiază nu se ţinură cursuri. Poate că nefericiţii au prieteni credincioşi care vor să-i conducă pînă la marginea oraşului, sau chiar mai departe. Autorităţile n-au încotro, trebuie să închidă ochii la acest omagiu.

Dar cele trei ore au fost de-ajuns pentru ca populaţia oraşului să afle totul de-a fir a păr. Cine, ce-a spus în consiliu ? Ce vină aveau studenţii ? Cum s-au apărat ? Ce lecţie le-a dat Jenöy pedanţilor ? ! Dar Barkó, cum le-a replicat în tătară şi turcă şi persană ! Cum şi-a bătut

joc de ei Biróczy cel șchiop cu glumele lui ! Și tocmai pe ăștia să-i dea afară ! Floarea școlii ! Ba și pe Borcsay, care a predicat atît de frumos în Vinerea Mare că au plîns cu toții ! Îngrozitor ! Să dai afară un student ca Jenőy, exemplu de bună purtare ! Sau pe unul ca Barkó, care vorbește zece limbi. În afară de rector, nici un profesor nu știe atîtea. E cumplit ! Și pentru ce ? Din cauza „Cronicii de la Csittvár“ ! Chiar și cine n-avea habar de ea, știa măcar că e o carte scumpă, căutată pentru a fi arsă pe rug, o carte care cuprinde moștenirea pierdută a țării, o carte pe care, în 1802, doi studenți au salvat-o din incendiul cel mare ! Și cine i-a trădat ? Nemernicul de Aszályi.

Nu era deloc recomandabil ca Aszályi să aștepte al treilea sunet al clopotului, cînd va porni tot alaiul ; i s-a dat drumul pe ușa din dos, pe lîngă dependințe. Fugi, acoperindu-și fața cu pelerina, de parcă i-ar fi curs sînge din nas. Dar mendicanții l-au dat de gol, strigînd după el : „Iată calomniatorul !“ și atunci toate făpturile bipede, bărbați, femei și copii, s-au repezit după el ocărîndu-l, făcîndu-l de două parale, pînă și curcile cîrîiau în urma lui ; cînd o luă la goană, precupețele aruncară în el cu dovleac copt, de toată toga-i era mînjită cu galben, strigînd „urîtu'“, „calmunatoru'“, iar în cele din urmă o ceată de școlari l-au gonit de-a lungul străzii Csapó, strigînd în urma lui tradiționalele cuvinte de batjocură.

Cînd se auzi a treia oară sunetul trist al clopotului lui Rákóczi, se deschise poarta principală și ieșiră cei cinci exilați, urmați de o cohortă de tineri în togă neagră (erau șapte sute !) ; în fața colegiului, stînd în cerc, intonară cîntecul studențesc de adio.

Turma, turma muzelor
Spre umbro-ho-ho-sul stufăriș
Pleacă de zo-ho-hor ;
În grădi-hi-hi-hina fericită
A sfi-hi-hi-hi-hinților :
Mica noastră ceată se destramă
Cu amar.
Cei rămași orfani vor plînge
În zadar.

Lepă-da-ha-ha-haţi lira divină
Mu-hu-hu-hu-zelor !
Şi acum, marş la cină !

Şi atunci toată asistenţa izbucni în plîns. Nu se va mai găsi un bas de talia lui Barkó Pál. Cînd tuna cuvintele *cu amar, în zadar,* simţeai că ţi se frînge inima în piept.

Apoi cercul s-a deschis şi cei cinci au pornit pe drumul exilului, păşind pe vestitul pod de lemn, înconjuraţi de valul mulţimii. Mulţi cetăţeni buni la suflet se străduiau să le mai umple traistele şi buzunarele cu de-ale gurii : numai ploscuţa asta ! doar o gustărică ! un cozonac, un cîrnat ; nu strică nişte slănină la drum ; uite şi nişte gogoşi ! Sărmanul Csuka Ferenc avea cizmele peticite, nu l-au lăsat să treacă prin faţa cizmăriei pînă nu i-au agăţat de toiag o pereche de încălţări noi-nouţe ; iar Jenőy constată că mai există o cunună utilă în viaţa unui poet : o respectabilă brutăreasă îi agăţă de braţ un şirag de covrigi cu care putea străbate jumătate din ţară. Bine că a acceptat darul, pentru că a fost prima şi ultima cunună ce l-a răsplătit în viaţă, coroanele de spini fiind invizibile.

Zumzetul clopotului se pierdea în gălăgia mulţimii, de parcă şi el ar fi vrut să rămînă în preajma colegiului.

Tinerii şi-au condus cu toţii colegii pînă la Pădurea Mare. Mulţi au străbătut cu ei pădurea, pînă la ultimii copaci, acolo unde începe marea cîmpie din Hajdu. Vreo cincizeci dintre ei rămaseră să-i mai petreacă pe cei cinci exilaţi, pînă la apusul soarelui.

Jenőy îi convinse cu greu că nu fac bine ce fac, trebuie să se întoarcă, acuşi se închid porţile şi atîţia studenţi căţărîndu-se pe gardul colegiului n-ar fi un spectacol frumos. Desigur că, folosită individual, această cale de acces este cît se poate de normală.

Dar insistară să-i conducă măcar pînă la stîna aceea de pe movilă. În pusta dreaptă ca-n palmă, movila părea un munte. Poate n-a apărut numai ca păstorii şi cîinii lor să poată vedea departe în vale ; poate dacă ar începe săpături, s-ar găsi în ea mii şi mii de ţeste.

Grupul credincios îi conduse pînă la stînă. Acolo, lui Biróczy îi trecu prin cap o idee bună :

— Auziţi, mă, doar n-o să car atîta caș, colac și cîrnaţi pînă la capătul pămîntului. Hai să ne așezăm pe iarbă și să trîntim un chef de pomină, ca de despărţire !

— Bine, spuseră cei patru tovarăși, lepădîndu-și traistele pe care tîrgoveţii cumsecade le burdușiseră cu băutură și mîncare. N-au așteptat să fie poftiţi de două ori, se tolăniră cu toţii pe pajiște ; cei care rămîneau băură pe întrecute în sănătatea drumeţilor, pînă se goli plosca. Îi trecea cuiva prin minte să jelească ?

La apusul soarelui, cei cinci își grăbiră camarazii să plece acasă — *hora canonica !*

Apoi s-au îmbrăţișat, și-au strîns mîinile, și-au luat rămas-bun. Nu plînse nimeni ! Cum o să plîngă un tînăr de șaptesprezece ani de propriul său necaz !

Curînd pădurea îi ascundea pe cei ce se întorceau la colegiu ; surghiuniţii au mai stat mult, mult de tot pe colină și cînd colegii erau de-acum departe, Csuka Feri scoase taragotul, se ridică și începu să cînte de pe vîrful colinei cîntecul prigonit, cîntecul de adio al curuţilor ; sunetul tînguitor bîntuia cîmpia în amurg. Iar cînd tăcu taragotul, se auzi ca un ecou al pădurii, ca vuietul vîntului serii melodia tristă :

Iar umbra pădurii
Și-urma cizmei roșii
Neaua le-nvelește
Neaua le-nvelește...

Căzură plîngînd unul în braţele celuilalt.
Nu mai era necazul lor.

UN PROTECTOR CIUDAT

Studenţii izgoniţi se încumetară la drum și tot merseră pînă îi prinse noaptea ; atunci se culcară la adăpostul binefăcător al unei clăi de fîn și dormiră pînă se crăpă de zori.

Dimineaţa, treziţi de primele triluri ale ciocîrliei, se spălară la o fîntînă din pustă, iar adierea dimineţii le sluji drept ştergar.

Încotro ? Oare au bani de drum ? Încă nu-şi puseseră întrebarea asta.

În timp ce mergeau agale pe poteca din marginea şoselei, îi ajunse din urmă o căruţă cu cinci cai, în zvon de clopoţei.

Dacă nu era cu ei Biróczy cel şchiop, poate că tinerii ar fi ţinut pasul cu căruţa, pentru că nu e mîndrie mai mare pentru drumeţ decît să nu se lase depăşit de un căruţaş. Cînd căruţa îi ajunse din urmă, la cererea călătorului, vizitiul încetini mersul cailor. Căruţa avea patru locuri, pe locul din spate şedea, fumînd dintr-o pipă lungă din spumă de mare, un domn de vreo patruzeci şi cinci-cincizeci de ani. Avea faţa atît de oacheşă, că nu-i lipsea decît clarinetul ca să pară cel mai autentic lăutar. Ţigăneşti erau şi ochii închişi şmecherește, de părea că-şi bate joc de toată lumea. Expresia batjocoritoare de-abia o ascundea gura sever tăiată, acoperită de o mustaţă dezordonată. Purta şi barbete şi, după cum adevereau fulgii şi penele agăţate în barbă şi în claia de păr, nu prea obişnuia să se îngrijească ; ba e de bănuit ce de săpun şi cîte ştergare ar trebui ca să-l facă din negru, alb.

Boierul îi strigă din căruţă pe tinerii care mergeau în şir indian.

— Da' voi cine sînteţi, hei ?

La care Biróczy răspunse cu ifos :

— Studenţi exmatriculaţi, hei !

— Studenţi exmatriculaţi ? Opreşte, vizitiu ! Exact ce-mi trebuie ! Urcaţi-vă toţi în trăsură, o să vă duc la o parohie excomunicată. Nu mai staţi pe gînduri, hai, un, doi. Unul lîngă mine, doi în faţă, unul lîngă vizitiu şi unul în spate. Hai, sus !

Jenőy îi răspunse :

— În primul rînd, trebuie să menţionez că nu mă tutuiesc cu necunoscuţi.

— Ai dreptate ! — spuse stăpînul căruţei. Atunci hai să bem bruderschaft, amice, şi-apoi să ne vorbim la *per tu.* Iată plosca !

Asta nu se putea refuza. Băură bruderschaft pe marginea drumului, devenind cu toţii *per tu* : vizitiul, studenţii, boierul.

— Acum spuneţi-mi cum vă zice ?

Studenţii dădură pe rînd mîna cu el, prezentîndu-se. După ce plesni ultima palmă întinsă, se recomandă şi el.

— Iară mie-mi zice Csollán Berti.

Printre studenţi se stîrni rumoare, se bucurară şi nu prea, presimţind o primejdie. Era un nume cunoscut peste mări şi ţări pentru aventurile şi farsele lui deşucheate ; n-are altă treabă decît să facă cele mai nemaiauzite pozne, cărora le merge vestea. Are şi o avere imensă, cu care să le plătească. I-ar refuza vreun student invitaţia ? Jenőy sări pe capră, Borcsay îl ajută pe Biróczy să urce şi se aşeză lîngă el pe locul din faţă, iar Csuka Feri se căţără peste locul din spate în codîrlă.

— Păi de ce nu şezi lîngă mine ?— îi strigă Csollán Berti.

— Doar nu-s nebun, să-mi vîri iască aprinsă în carîmbul cizmei. Las' că-ţi cunosc eu obiceiurile. Şi, oricum, îi las bătrînului locul de cinste.

„Bătrînul" era Barkó Pali.

— Ei, hai, bătrîne. Ad săltandum.

— Eu nu urc. Mă grăbesc, spuse placid orientalistul.

— Unde te grăbeşti ?

— La noapte vreau să dorm la Tiszarév.

— Păi, ăsta-i chiar satul meu. Chiar acolo vă duc, la moşia mea.

— Ajung mai repede pe jos, spuse Barkó şi nu mai pierdu timp, urmîndu-şi drumul. Între noi fie vorba, nu-i plăcea să i se facă farse.

Ceilalţi se lăsară duşi de cei cinci cai şargi. Uitaseră de necazuri ; plosca trecea din mînă în mînă, şi era destul de mărişoară. Flăcăii îl înveselau pe Csollán Berti cu glumele lor ; Biróczy cel şchiop îi povesti cum a decurs ieri şedinţa consiliului, ceea ce-l distră grozav pe boier. Ei, să nu-şi facă griji, are el leac pentru necazul lor. Csuka Feri scoase taragotul şi începu să cînte marşul poştalionului, făcîndu-i pe cei ce veneau din faţă să-i ocolească fără întîrziere. Reuşi să păcălească pînă şi dili-

genţa chezaro-crăiască ; aceasta îi ocoli, crezînd că-i o ştafetă sau un trimis oficial şi se împotmoli în noroi, spre hazul lui Csollán Berti.

Pînă la Tiszarév nu li se întîmplă nici un rău. Doar acolo, la marginea satului, avu loc un mic incident neplăcut : căruţa luă foc, probabil de la o bucată de iască aprinsă, scăpată pe jos. Pasagerii săriră în grabă din căruţă, spărgîndu-şi nasurile şi julindu-şi coatele. Biróczy se tot strîmba şi se văita că acum şchioapătă mai tare de un picior decît de celălalt şi toţi rîdeau de se prăpădeau, mai ales de cei cinci telegari speriaţi, ce se năpusteau către sat trăgînd carul de foc al sfîntului Ilie, şi de ţăranii care dădură fuga, cu furci şi îmblăcie, să-i oprească din goană, ca să nu dea foc satului. Era un spectacol foarte vesel. Sigur că au ars şi boccelele băieţilor. Nu-i nimic, are cine să-i despăgubească !

Cînd ajunseră, mergînd agale, la hanul din capul satului, îl găsiră pe Barkó Pál şezînd pe o laviţă sub un dud. Apucase să se şi odihnească.

— Ei, vedeţi că am făcut bine că nu m-am urcat în căruţă ? — spuse el cînd prietenii îi povestiră ce-au păţit. Traista mea n-a ars. Şi am ceva important în ea, un lucru pe care Berti nu-l poate plăti.

Hanul se afla la hotarul moşiei lui Csollán Berti, iar drumul trecea printr-o cîmpie întinsă, unde păşteau din loc în loc cirezi de vite şi herghelii de cai. Cam la o oră de mers se zări conacul cu toate acareturile. O mulţime de clădiri lungi, cu acoperiş de paie, şuri şi grajduri, iar între ele se înălţa, vizibilă din depărtare, o clădire roşiatică şi care, lucru curios, nu avea nici un coş.

Moşia, numită Gödénylak (adăpostul pelicanilor — o aluzie subtilă la locuitorii săi, care beau ca pelicanii), se întindea pe vreo patruzeci-cincizeci de mii de iugăre : nu se ştie exact cît, pentru că n-a fost măsurată niciodată ; o bună parte e acoperită de apă, iar funcţionarii de la cadastru nu se aventurează pînă acolo.

Pe moşie sînt puzderie de animale, dar nimeni nu le ştie numărul. Dacă vecinii fură animale din herghelii, turme sau cirezi, stăvarul, păstorul, ciobanul, porcarul nici nu anunţă hoţia, ci le fură înapoi. Cît pămînt se ară,

ce se seamănă, ce se culege ? Numai Dumnezeu știe, dar nu și vechilul ; acesta lucrează pe masă și casă, fără să primească un ban, îi rămîne însă tot ce poate să fure.

În partea de miazăzi a cătunului, se află trei șanțuri lungi, negre ; sînt șanțurile de bălegar, care se umplu vara, iar iarna, cînd e zăpada mare și bate vîntul dispre miază-noapte, li se dă foc la un capăt și sînt lăsate să ardă. Altfel n-ar putea să scape de gunoi.

În ogradă se înalță stoguri și clăi uriașe, în care și-au făcut cuib un milion de vrăbii și două milioane de șoareci. Cifrele sînt autentice, nu lipsește nimic.

Casele argaților și acareturile sînt din chirpici, în schimb conacul cu etaj e clădit numai din cărămizi și a rămas la roșu, nefiind tencuit.

Lipsa tencuielii își are povestea ei. Cîndva, într-o perioadă importantă a vieții, Csollán Berti se hotărîse să-și construiască un conac mare, cu etaj, pe potriva rangului și averii sale. Alocase pentru aceasta vreo sută de mii de florini. Binevoitorii îl sfătuiseră să încredințeze lucrarea unui constructor priceput ; dar el nu și nu, are el un zidar de țară care a clădit la Bikalaka nu numai case, dar pînă și o biserică. Se va descurca el !

S-a și descurcat destoinicul zidar. Numai că în timp ce construia conacul cu etaj, tot la biserică îi era gîndul, și abia cînd casa era terminată, geamurile puse, pereții interiori gletuiți, se întrebă unde vor fi coșurile. Uitaseră cu toții de ele.

Csollán Berti se făcu foc, voia să-l împuște pe zidar, acesta însă fugi și nimeni nu-i mai dădu de urmă. Căsoaia exista, înghițise o sută de mii de florini, dar de locuit nu se putea locui în ea.

E adevărat că o dată Csollán Berti îl rugase pe bunul său prieten, baronul Bálvándy, să-i trimită de la Pesta un meșter priceput. Acesta îi și trimise unul, cu o scrisoare în care-l recomanda în mod deosebit. Csollán Berti îi explică meșterului care-i necazul, unde ar trebui puse hornurile, unde bucătăria. Poate aici s-ar putea perfora acoperișul, dincolo ar trebui o fundație nouă din subsol. Și abia cînd Berti sfîrși de vorbit, îi spuse cinstitul meșter că e ceasornicar.

Supărat, Csollán Berti opri lucrările ; dispăruse şi motivul pentru care începuse construcţia conacului ; renunţă să-l mai tencuiască şi se instală la parter, scoţînd burlanele sobelor prin găuri sparte în pereţi ; acum casa fumegă lateral, iar la etaj vîntul poate sufla în voie, acolo nu locuieşte nimeni.

Aşadar, asta e reşedinţa lui Csollán Berti.

În timp ce străbăteau întinsul cîmpiei, le spuse studenţilor de ce i-a cules din drum :

— Am vreo sută optzeci de argaţi de tot soiul, toţi născuţi aici, pe moşie. Toţi sînt nişte tîlhari de speriat. La ultima Vinere Mare au venit pe capul meu, că ce-i asta, nici Vinerea Mare n-o mai ţinem după legea sfîntă ? Da' voi de unde ştiţi că e Vinerea Mare, că doar nu se aude toaca pînă aici ? Păi, zic ei, am auzit cum se pisau în piuliţă seminţele de mac. Asta-i drept. Bine, zic, dar nu ştiam că piuliţa-i clopot. Ce mai vreţi, n-aţi primit tăiţei cu mac ? Dar ei, că Vinerea Mare nu înseamnă numai tăiţei cu mac, că de doi ani n-au mai auzit cuvîntul Domnului, n-au primit sfînta cuminecătură : asta le trebuie. Bine, le-am zis, cum o începe vacanţa, vă aduc o căruţă plină cu studenţi în legaţie, şi o să vă primiţi porţia pe doi ani din cele sfinte. Dar soarta ţine cu mine ; spre norocul meu, cinci studenţi au fost eliminaţi din colegiu : buni pentru credincioşii mei ; mîine o să le predicaţi toţi cinci.

Băieţilor le plăcu propunerea. Era pe potriva lor. Încă din anul întîi, studenţii pleacă în *legaţie* să predice enoriaşilor de la ţară, care-i preferă bătrînilor preoţi ; deşi poate micii predicatori nu vor deveni preoţi, ci avocaţi, ingineri, medici, dar nu le strică să încerce şi amvonul. Atît Jenőy, cît şi Biróczy, deşi studenţi în drept, mînuiau textele sfinte cu aceeaşi abilitate ca şi ceilalţi colegi îmbrăcaţi în togă şi erau gata, la orice oră din zi sau din noapte, să ţină o alocuţiune festivă cu toată ştiinţa oratorică necesară.

Deci nu era nimic de obiectat. Iar studenţilor le plac farsele, mai ales dacă au ajuns unde au ajuns. Nici unul nu plîngea pentru că a fost dat afară.

Ajuns acasă, Csollán Berti se grăbi să dea dispoziţii la bucătărie în privinţa cinei, (bucătăria era în spate, în

casa slugilor), lăsîndu-i pe cei cinci oaspeţi pradă ogarilor şi cîinilor ciobăneşti care săreau pe ei, în semn de bun-venit. Nici un argat nu apăru să-i potolească.

Vedeau bine din dependinţe atacul cîinilor ; dar e un spectacol atît de vesel, cînd drumeţul speriat se apără cum poate de fiarele care latră cu furie şi, de spaimă, caută să se caţere pe gard, încercînd să-şi salveze preţioasele pulpe ! Iar pe studenţi, cîinii oricum nu-i muşcă. Ei nu se apără ca telalul, cu cotul de măsurat, ci-i iau cu binişorul, aşezîn-du-se pe vine, cum face acum şchiopul de Biróczy, care l-a ales pe cel mai furios dintre dulăi şi începe să-i vorbească pe nas. La început bestia e uimită de apariţia neobişnuită, se sperie, ceilalţi cîini se retrag schelălăind. Iar dulăul se zvîrcoleşte, mîrîie, în timp ce pocitania începe să-l mîn-gîie pe bot, îl ia de după grumaz, dulăul e pierit de spaimă ; în cele din urmă, Biróczy ia în braţe animalul flocos, şi purtîndu-l ca pe-o oaie, îl oferă gazdei şi slugilor apărute între timp : cine cumpără un mieluşel ?

— Ehei, băiete, ce tîlhar ar ieşi din tine ! — zise Csollán Berti. Văd că te pricepi la potlogării.

După ce Biróczy îl lăsă din braţe, dulăul se refugie urlînd în casa slugilor, şi nici a doua zi nu reuşiră să-l momească de sub pat.

Csollán Berti porunci ca a doua zi dimineaţa să fie prezenţi toţi, pîn' la ultimul suflet, pentru că se va ţine o mare slujbă, predicatori sînt destui.

Cina nu se lăsă mult aşteptată, fu gata îndată ; consta dintr-un singur fel de mîncare : tocană de oaie ; era cam afumată, dar se mîncă tot, pînă la ultima îmbucătură ; se bău şi tot vinul adus la masă, deşi era acru şi vîscos. Biróczy ceru o foarfecă să poată tăia vinul cînd ia paharul de la gură. Dar în casa lui Csollán Berti e normal să fie totul anapoda.

— Ei, şi-acum de ce-o să vă apucaţi ? — îşi întrebă Csollán Berti oaspeţii după cină.

— Eu nu-mi fac probleme, răspunse primul Biróczy, mă angajez secretar la un avocat, tocesc dreptul, apoi dau examenele la vreun colegiu şi ajung unde voiam.

— Bine, frăţioare, zise Berti, am eu un avocat la Pesta, am să te recomand. Nici o grijă, o să-ţi meargă bine la el. Am să-i scriu pentru tine.

Preaplecate mulţumiri.

— Iar eu mă înrolez în armată, glăsui Csuka Feri. Ştiu să cînt la trompetă. Cînt marşul lui Rákóczi ca pe cele zece porunci ; aşa că mă vor lua la husari.

— Bine, măi frate, te ajut şi pe tine. Am un cumnat, maior de husari la Kassa. Îţi dau o scrisoare de recomandare ; sînt sigur că te va proteja.

Ah, ce bine ar fi !

— În ce mă priveşte, mă fac actor. Ce-mi pasă ! Asta e dorinţa mea, spuse Borcsay. Numai de-aş găsi un director bun !

— Director ? Am şi director, răspunse Berti. Te trimit eu la un director care are o trupă straşnică. Las' pe mine !

Aşa să fie !

Urmă Barkó Pál, care răspunse foarte grav :

— Eu plec în Asia să caut locul de origine al ungurilor.

— Grozavă treabă. Ai cu ce ?

— Ştiu turca, tătara, persana, sanscrita, româna şi greaca ; şi ce nu ştiu, am să învăţ.

— Dar banii ?

— Nu duc eu grija lor.

— Las' că am eu grijă, nici o teamă.

Jenőy tăcea.

— Dar tu ?

— Eu sînt în cea mai grea situaţie. Am o bunică bogată, trebuie să dau ochii cu ea, s-o îmbunez şi asta mi-e mai greu decît să plec în Asia sau să intru în armată, sau să cerşesc.

— Ce naiba ? Eşti chiar atît de mîndru ? Ţi-e teamă că bunica bogată, cînd te vede, îţi trage o palmă şi-apoi mai trebuie să-i şi săruţi mîna ? Atunci eşti omul meu ! Totdeauna mi-au plăcut flăcăii aprigi ca tine. Iată ce-ţi propun : nevastă-mea locuieşte la Pesta ; e o bătrînică binevoitoare şi amabilă. Îţi dai seama, nici eu nu mai sînt tinerel, Are nevoie de un secretar destoinic, aşa, ca tine.

îi duci o scrisoare de recomandare din partea mea și, nici o teamă, îți va merge mai bine decît la bunică-ta.

Jenőy ar fi vrut să-i mulțumească, dar nu era în stare să-și încovoaie grumazul.

Plus că era absurd să crezi că Csollán Berti ar putea face vreun bine care să nu ascundă vreo farsă deșucheată. Nu puteai pune temei pe vorbele lui, prea își bătea joc de toată lumea.

Farsa preferată a lui Csollán Berti, pe care o juca mai ales studenților veniți întîmplător în legație, era următoarea : îl convingea pe student să stea peste noapte și-i dăruia douăzeci de florini. Apoi beau, cîntau, chefuiau, iar la urmă Berti scotea cărțile de joc. Cei douăzeci de florini din buzunar nu-i dădeau pace studentului, îl îmboldeau să-și încerce norocul la cărți, în speranța că va cîștiga și mai mult ; dar de regulă Berti își recîștiga cei douăzeci de florini, iar studentul nu reușea să se bucure de bani nici măcar o noapte. Dar așa sărmanul avea parte și de clipe de bucurie, și de voluptatea risipei, și nu-l costa nimic.

Pentru Berti era o jucărie să cîștige, în primul rînd pentru că era un virtuoz al jocului de cărți, iar în al doilea rînd, pentru că folosea la joc cărți pe care le cunoștea și pe dos.

Încercă și cu cei cinci aceeași farsă — băură mult, cîntară și cînd se încălziseră, scoase la iveală cărțile.

— N-aveți chef de-o foiță ?

— Numai dacă jucăm pe dupaci ! — rîse Biróczy. Doar n-avem un ban.

— Banii nu-s problemă, se grozăvi Berti, vă dau eu bani, iată-vă salariile, vă plătesc dinainte pentru predicile de mîine, iar pînă dimineață îi cîștig înapoi.

Și le dădu cîte o bancnotă de douăzeci de florini.

Jenőy refuză.

— Nu obișnuiesc să primesc în avans plata pentru ceva ce n-am făcut.

Cu asta își puse în încurcătură colegii ; se jenau și ei să se atingă de bani. Le era teamă să-i primească. Numai Biróczy era încrezător în propriile-i forțe.

— Eu îi iau. Dă-ncoace *cartas pictas* ! Las' să-și amintească prietenul nostru Berti că o dată-n viaţă a jucat cu un student.

— Bravo, băiete, ai să ajungi cineva ! — îl asigură Berti.

Lui Barkó Pal i se făcu milă de victimă.

— Măi Sándor, norocul tău că ţi-a ars traista în căruţă, că acum ai pierde-o și pe asta.

— Fă cărţile ! Împarte !— zise Berti. Iar voi, ceilalţi, treceți în spatele lui și ajutaţi-l.

Sándor protestă :

— N-am nevoie de chibiţi, mai bine vedeţi-vă de băutură.

De obicei, Berti își lăsa victima să ia primul joc, ca să-i cîștige încrederea, dar la al doilea îl domina pe adversar.

Însă în ciuda eforturilor lui Berti, Biróczy cîștigă și al doilea joc.

Dublară miza, și Berti pierdu din nou. După ce pierdu șase jocuri la rînd, trînti cărţile pe masă și-i zise lui Biróczy :

— Mă, tu cunoști cărţile !

— Păi, cum să nu le cunosc ?

— Dar le cunoști și pe dos ?

— La fel de bine ca și tine.

Și, luînd pachetul de pe masă, numi toate cărţile, privindu-le numai dosul. Trebuie să fii nebun să te așezi la joc fără să cunoști spatele cărţilor.

— N-am mai întîlnit un asemenea șnapan ! Hai, mai bine, să bem.

Dar nici așa nu-i merse, oricît i-ar fi dat de băut lui Biróczy, nu reușea să-l îmbete. Zorile îi găsiră lîngă carafă, spunînd anecdote, cîntînd, ţinînd toasturi, dar nici unul nu se îmbătă.

Dis-de-dimineaţă, în curte începură să sune talăngile. Berti poruncise să se ia toate talăngile de la vite și să sune pentru credincioși în locul clopotelor.

— Se sună *pregătirea*, spuse Berti. Hai să mai bem un păhărel, ca întăritor — și zicînd asta, scoase dintr-un bufet un poloboc cu vin bun. Hai, Biróczy, ultimul pahar !

Tu vei predica primul. Dar măcar acum ţine un toast, că pînă acum n-ai spus nici unul.

Sándor trase o duşcă zdravănă şi-i ură gazdei :

— O, tu, Berti ! Să-ţi dea Dumnezeu trei fii, unul să fie judecător, al doilea preot, al treilea călău. Judecătorul să te osîndească, preotul să-ţi predice, iar călăul să te spînzure pentru că ne-ai pus să bem atîta poşircă şi ne dai vin bun abia acum cînd sună clopotul pentru slujbă !

Lui Berti îi plăcu urarea.

— Ei, păstorilor, iată-vă turma, le spuse studenţilor, în timp ce mulţimea adunată în curte îşi dregea sărbătoreşte glasurile. Tinerii săriră să-şi perie togile, găsiră pe undeva o carte cu coperţi negre ; i-o dădură lui Biróczy, care porni în fruntea alaiului spre pridvorul conacului, unde li se pregătise o bancă. În faţa pridvorului se aşezase un coşar de porumb răsturnat pe doi căpriori, pe post de amvon, se ajungea la el pe o codîrlă răsturnată în chip de scară.

Curtea era plină de argaţii moşiei, aşezaţi, care cum puteau, pe loitrea căruţei, pe ghizdul fîntînii, femeile separat, aşa cum se cuvine, iar copiii cocoţaţi pe gard, ca la galerie.

La apariţia celor cinci studenţi zgomotul se potoli, se vorbea doar în şoaptă. Studenţii intonară un psalm armonios şi, încetul cu încetul, toţi cei de faţă se alăturară în cor, purtînd melodia sus, spre înaltul cerului. Parcă li se lua o greutate de pe suflet, puteau în sfîrşit să cînte după pofta inimii.

După ce cîntecul luă sfîrşit, Biróczy se căţără în amvon ; abia se zărea de după coşar, dar ţinu o predică lungă, fără să greşească. Enoriaşii erau mulţumiţi.

Iar un rînd de cîntece şi urmă Csuka Feri.

Avea vocea cam grizată şi se ţinea zdravăn de marginea coşarului, de parcă-i era teamă să nu se prăbuşească ; dar, spre marele lui merit, ţinu o predică scurtă, pentru că, împărţindu-şi discursul în trei părţi, începu cu „în al treilea rînd". În schimb, la Tatăl nostru ceru de două ori pîinea cea de toate zilele, dar asta nu-i strică omului sărman, pentru că munceşte mult.

După încă un cîntec, veni rîndul lui Borcsay.

Era un orator înflăcărat. Vorbele lui le mergeau credincioşilor la inimă ; ţinu o predică scrisă de superintendentul din Debreţin, în care imputa credincioşilor luxul, goana după modă, ifosele, vanitatea, setea de mărire, îngîmfarea ; toate aceste păcate erau departe de cinstiţii argaţi din Gödénylak, pentru că nu puteau să le aibă, dar îl ascultară cu evlavie pe studentul care vorbea atît de frumos şi de înflăcărat, că reuşi chiar să rupă o scîndură din fundul coşarului, aşa că următorii trebuiau să fie foarte atenţi să nu cadă. Predica se termină cu o profeţie ca în cartea lui Ieremia : „dacă nu vă lepădaţi de păcate, nu veţi găsi Debreţinul la Debreţin", dar localizată : „nu veţi găsi Gödénylakul la Gödénylak". Asta făcu o puternică impresie asupra credincioşilor.

Dar ce-i prea mult strică. Cele trei predici una după alta erau pe deplin suficiente pentru a potoli foamea şi setea sufletească a credincioşilor, cu atît mai mult cu cît era de-acum ora prînzului şi-i cuprindea alt fel de sete şi foame ; dînd glas acestei dorinţe, după a treia predică văcarul Marci se sculă de pe laviţă şi, ştergîndu-şi fruntea cu mîneca largă a cămăşii, spuse :

— Stăpîne, am primit ce ne-am dorit ; ne-au ajuns predicile ; poate ar fi timpul să ne împărtăşim din cina cea de taină.

Csollán Berti îl puse la punct pe vorbitor :

— Cînd o să ajungi mata cantor, o să poţi dicta adunării, dar acum stai jos şi taci din gură. Nimeni nu cinează la ora prînzului. Şi mai trebuie să vorbească doi predicatori plini de sfîntul har.

Marci se potoli şi se aşeză.

Urmă la cuvînt Jenőy.

Timp de o oră şi jumătate vorbi atît de frumos, că toată adunarea moţăia în linişte ; soarele le bătea în faţă, iar ei îşi lăsau capul unul pe umerii celuilalt şi nu se treziră decît cînd începu psalmul „Pe muntele Sionului".

Dar cît o fi de mare muntele Sion, oamenii se cam săturaseră să tot asculte cuvinte pioase de la şase dimineaţa pînă la trei după-amiază, pe nemîncate. După a patra predică, întreaga adunare se ridică, gata de plecare, că ei

vor acasă, că precis le-a dat supa-n foc, s-a ars mîncarea, n-au hrănit, n-au adăpat vitele şi caii, iar ei sînt morţi de foame. Ei pleacă.

— Încotro ? — se răsti la ei boierul. Abia acum vine adevăratul preot. Pînă acum au fost doar învăţăcei, dar ăsta-i de-adevăratelea.

Acum se ridică în amvon făptura impunătoare a lui Barkó Pál.

Auzindu-i glasul ca de tunet, credincioşii se grăbiră să se aşeze la locurile lor. Ăsta da, popă, avea un glas de l-ar fi ascultat pînă la noapte fără să adoarmă. Ce minunat vorbea ! Despre ce vorbea, n-ar fi putut s-o spună nimeni ; dar era minunat. La cîte-o inflexiune a glasului, toate femeile izbucneau în plîns.

Pînă termină predica, soarele se pregătea să apună.

Văcarul Marci, ca să se dezmorţească, îşi întinse braţele, precum coarnele unui bou. Toţi se bucurau că nu mai apare de undeva şi un al şaselea preot.

Dar mai urma împărţirea cuminecăturii. Barkó Pál mai oficiase o dată această ceremonie ; şi chiar dacă n-ar mai fi oficiat, credincioşii tînjeau după jertfă. Iar sentimentul religios trebuie cultivat la oamenii de rînd. Era seară tîrziu cînd ultimul păstor îşi şterse gura după vinul sfinţit.

Pînă atunci nimeni n-avea voie să-şi părăsească locul.

La urmă, Barkó îi binecuvîntă, iar Csollán Berti li se adresă astfel :

— Poftim, v-aţi primit sărbătoarea pe un an de zile. Asta a fost prima zi. Mîine e a doua zi a sărbătorii, veniţi din nou şi domnii părinţi vă vor asculta ce-aţi învăţat azi.

La aceste cuvinte se împrăştiară ca potîrnichile, iar a doua zi nici măcar un sacagiu nu găseai în curte, şi niciodată nu i-a mai cerut vreun argat lui Csollán Berti să organizeze slujbă religioasă ; mai bine făcea patru ore pe jos, dacă voia să se spovedească. (Numind aşa, în mod arbitrar, faptul că nu se spovedeau.)

După muncă, pe pioşii misionari îi aştepta minunatul ospăţ. Tocană de oaie şi vin acru.

Csollán Berti iar nu-i lăsă să doarmă toată noaptea. Avea chef să petreacă. Îi luă pe toţi la rînd la jocul de cărţi, dar de data asta nu pe bani, după lecţia amară din ziua

precedentă, ci pe „de-a moaca“ (adică, cel care pierdea era lovit peste nas pe rînd cu toate cărţile din pachet, pînă apărea asul de cupă). Cine pierdea de două ori, i se făcea o cruce pe spate cu creta.

Aşa au dus-o pînă la ziuă.

Dimineaţa urmă brînză de oaie şi tescovină, servită sub numele de ţuică de prună. Brînza era prea veche, iar ţuica prea nouă, dar nu le păsa lor de asta. Au continuat să joace cărţi pînă la prînz. Atunci veni din nou rafinata tocană de oaie şi poşirca, iar după-amiază au continuat cu cărţile. La cină, ca-n ziua precedentă, tocană de oaie. Zorile îi găsiră tot cu cărţile în mînă. Cărţile erau de-acum atît de slinoase, că nu se puteau dezlipi decît cu briceagul, iar pe togile studenţilor şi pe haina lui Csollán Berti nu mai găseai un petic neîmpestriţat de cruci trase cu creta.

Cînd, la amiază, sosi din nou tocana de oaie, Biróczy glăsui :

— Be-e-e-e ! Auzi, Berti, să ştii că m-am transformat în oaie. Şi am băgat de seamă că după ce mănînc încep să rumeg. Cred că am mîncat toate oile care-au crăpat pe moşia ta. Dar ce-i mult, nu-i bun. Lasă-ne să plecăm.

— Vai, dragii mei, cum o să vă las să plecaţi fără scrisorile de recomandare pe care vi le-am promis şi fără ceva de-ale gurii pentru drum, ca să mă pomeniţi. Acuşi mă pun pe scris, numai să diluez puţin cu apă cerneala din călimară, că s-a uscat de tot. Dar, oricum, nu puteţi pleca pînă mîine la ora asta.

În vreme ce Csollán Berti scria scrisorile de recomandare, băieţii, rămaşi singuri, ţinură sfat şi puseră la punct planul de luptă, ca să-şi asigure evadarea. Trebuiau să dispară pe rînd, lăsîndu-l pe şchiopul de Biróczy primul, ca să aibă timp să se depărteze.

Într-un tîrziu, apăru Berti cu scrisorile. Erau mîzgălite cu litere de-o şchioapă pe hîrtie groasă, care sugea cerneala şi aproape că se puteau citi din afară, dacă adresa n-ar fi acoperit mîzgălelile dinăuntru.

— Ei, asta-i scrisoarea ta, Biróczy : către *spectabilis ac perillustris dominus egregius Stephanus Korcza, avocat la Pesta.* E un jurist foarte de treabă, la care o să-ţi meargă al naibii de bine. I-am scris să te ia stagiar. Iar asta-i

pentru directorul tău, frate Borcsay : „Domnului Bálvándy, director de comedianţi ambulanţi. Ibi. Ubi“. Unde dai de el ? Acum sălăşluieşte la Miskolc. Dar să veniţi şi la mine cu trupa ; în staulul oilor se poate juca minunat „Prinţul Kakambukiformihorgheminomen“. Pe tine, Csuka Feri, cu trompetă cu tot, te recomand cumnatului meu : Înălţimea sa domnul maior Sátori şi Bakatori Sátory Lörinc. A trebuit să-i scriu cu litere mari, pentru că e surd de-a binelea. Să-i strigi tare în ureche, cînd vrei să-i vorbeşti. Ţie, frate Barkó Palkó, n-aveam cum să-ţi scriu o recomandare, deşi am un văr de-al şaptezeci şi şaptelea undeva prin Asia, stă chiar la celălalt capăt ; mi-a rămas de la străbunul Usubu [1], dar nu ştiu cum îl cheamă. Dacă-l găseşti, transmite-i salutări. În loc de asta, îţi dau pentru drumul cel lung ceva ce ţine loc oriunde de recomandare. În fişicul ăsta sigilat sînt o sută de taleri grei. Nu uita, cînd îi cheltuieşti, cît de grei sînt.

Şi, într-adevăr, îi dădu lui Barkó un fişic lung, în care erau chiar bani, iar pe fişic scria o sută de taleri.

Barkó Pál mulţumi în tăcere, făcînd un efort să-şi îndoaie spinarea. Un adevărat eveniment.

Totuşi e om de suflet Csollán Berti !

— Iar asta-i scrisoarea ta, dragă frate Jenőy. Am scris-o pe hîrtie mai fină, că-i pentru o doamnă. Nevastă-mea. Fainã femeie ! De obicei vara iernează la Pesta, ca lumea bună. O să te protejeze de dragul meu. Dar să-i duci personal scrisoarea. Şi să nu vîri plicul în carîmbul cizmei, că nu-i place parfumul de toval. Uite-aşa, fraţilor, v-am aranjat pe viaţă. Acum rămîne să vă despăgubesc pentru boccelele arse. Ştiu că aveaţi în ele albituri, ăsta-i cel mai necesar lucru. Vă dau dintr-ale mele.

Zicînd asta, trase un sertar al scrinului şi pescui de-acolo un maldăr de cămăşi şi izmene de cea mai proastă calitate, atît de groase şi de ţepene, că nu se simţea prin ele nici o lovitură de nuia. Dar studenţii le luară şi pe astea. Oricum ar fi, o să le folosească. Farsa asta a dat greş.

Dar nu aici era poanta, ci în scrisorile de recomandare, al căror conţinut îl vom dezvălui dinainte.

---

[1] Personaj legendar, strămoş al ungurilor.

Scrisoarea pe care o ducea Biróczy avocatului, viitorului său şef, îl recomanda astfel :

Praesentibus recommendo tibi fidelem nostrum Alexandrum Biróczy : capitis bisonis, asotum trimodium, et venerabilis Gringenörii asseclam diligentissimum.

Asta n-o înţelege prea iute nici cine ştie latina, aşa că trebuie tradusă de trei ori pînă să priceapă omul despre ce este vorba :

Prin aceste rînduri îţi recomand pe credinciosul meu Biróczy Sándor, cap de bivol, cu stomac de trei ocale, cel mai sîrguincios discipol al venerabilului Gringenör. [1]
(Gringenör este inventatorul cărţilor de joc.)

Ei, cu scrisoarea asta se va înfăţişa Biróczy avocatului din Pesta.

În scrisoarea lui Borcsay, farsa nu priveşte atît conţinutul, cît destinatarul, Bálvándy nefiind director de teatru, ci moşier şi baron ; e adevărat, şi mare protector al actorilor ambulanţi. El şi cu Csollán Berti îşi jucau multe feste. De data asta Borcsay era la mijloc.

Bunul Csuka Feri îi ducea maiorului o scrisoare cu următorul conţinut :

Boşorog labanţ, îţi trimit un student care ştie să trîmbiţeze atît de bine marşul lui Rákóczi, că-l poate auzi şi urechea ta surdă. Îl recomand ca trompetist de gardă.

Nu vom dezvălui ce cuprinde scrisoarea primită de Jenőy, pentru că e adresată unei femei.

Toţi cunoscuţii lui Berti ştiau că el şi nevastă-sa sînt în curs de divorţ. Bietul student lipsit de experienţă n-avea cum să bănuiască asta. Vom vedea ce va ieşi de aici.

Dar fişicul dat lui Barkó Pali ? Acolo sînt chiar bani adevăraţi : se simte şi la greutate, şi la pipăit.

[1] J. Gringenneur, pictor francez de la sfîrşitul secolului al XIV-lea, realizatorul primelor cărţi de joc cu feţele pictate.

Ei, da, sînt bani, dar nu taleri grei, ci monede vechi de doi pitaci, de mult retrase din circulaţie şi fără nici o valoare.

Dar cu aceşti bani, Barkó străbătu Persia, Tibetul, China, Siberia şi după mulţi-mulţi ani, cînd devenise celebru, îi înapoie cu mulţumiri lui Csollán Berti : „Iată-i, i-am adus înapoi, n-am deschis fişicul. Fiecare sigiliu e la locul lui. Asta a fost baza norocului meu. Gîndul că am o sută de taleri în geantă. Asta m-a ajutat, m-a îmbărbătat, m-a încurajat în realizarea unor idei îndrăzneţe. Ţi-i restitui cu recunoştinţă. Dumnezeu să-ţi dea înmiit !“

Cine ştie, poate şi celelalte scrisori se vor dovedi folositoare ?

UNDE AU DUS SCRISORILE ?

În a treia seară, Csollán Berti bătu iarăşi cărţile cu studenţii. Luase măsuri de siguranţă ca nu cumva aceştia să poată evada în cursul nopţii. În curte erau trei dulăi ciobăneşti, patru ogari, un prepelicar, doi copoi şi un tekel cu picioare strîmbe. Nici un străin, cît de îndrăzneţ, n-ar putea să se apropie, dar nici să plece din curte, că-l mănîncă de viu cîinii. Totul e în ordine.

Totuşi se întîmplă că pe măsură ce studenţii se schimbau unul pe altul la jocul de cărţi, cel care ceda rîndul ieşea ameţit din încăpere şi nu se mai întorcea. Aşa că, după ce Barkó Pál primi de la Berti ultimele lovituri peste nas şi priviră în jur, rămăseseră doar ei doi.

— Unde au dispărut ştrengarii ăştia ?

— Probabil s-au dus să se culce, îşi dădu cu părerea Barkó Pali, mă duc să-i caut.

— Dacă dorm, nu-i trezi ! O să le aprindem poşte.

(Asta înseamnă a lega o hîrtie de talpa celui adormit şi a-i da foc.)

Barkó Pali se evaporă din cameră şi Berti îl aşteptă cît îl aşteptă, iar cînd i se urî de atîta aşteptat, porni şi el în căutare, dar în casă nici picor de student. Ieşi în curte,

și acolo era liniște. Chemă cîinii, dar nu apăru nici unul. La urmă, își strigă slugile.

— Unde-or fi studenții ? Unde au dispărut cîinii ?

Nu mai era nici urmă de student în apropiere. Doar au picioare bune ; iar pe cel cu picioare betege îl poartă în cîrcă Csuka Feri, alergînd prin pustă. Au și ajuns în apropierea Tisei.

După un timp, dădură și cîinii semne de viață. Deodată se porni un scheunat îngrozitor, ca un urlet de fantomă, ca lătratul subpămîntean din *Wilde Jagd* [1], lătrau unii mai subțire, alții mai gros, pătrunzător, disperat, tînguitor, în timp ce alții mîrîiau înspăimîntați. De unde vine ? Unde-or fi ? Argații și slujnicele alergau în toate părțile în căutarea cîinilor, pînă într-un tîrziu își dădură seama că toți dulăii, ogarii, prepelicarul, copoii și tekelul sînt îngropați într-un hambar gol, a cărui intrare era astupată cu o loitre de căruță : de acolo urlau toți în cor. Cum au ajuns acolo ? Pesemne că studentul acela șchiop i-a ademenit, își ziseră ei. Ăsta o să ajungă rău !

Cînd Csollán Berti înțelese că oaspeții au evadat, se înfurie rău de tot.

— Pe cai ! Toți argații, pe cai ! După ei ! Trebuie aduși înapoi !

Sări și el pe cal și, îndemnîndu-l cu biciul, porni în fruntea urmăritorilor, conducîndu-i spre vadul Tisei. Într-acolo trebuie să fi fugit.

Vadul Tisei, aflat pe moșia lui Berti, era la vreo oră bună de mers de la conac ; acolo se trecea cu bacul pe malul celălalt. Un odgon gros, bine întins, lega cele două țărmuri ; de el era agățat, cu scripeți, podul plutitor. Podarii îl împingeau într-o parte sau alta, ținîndu-se de funie.

Cînd studenții ajunseră, cu răsuflarea întretăiată, la bac, se făcuse noapte. La ora asta dorm și podarii.

— Of — gemu Csuka Feri, azvîrlindu-l din cîrcă pe șchiopul Biróczy — voiam să ajung cavalerist și iată-mă cal de cavalerie.

Biróczy se duse să-l trezească pe luntraș. Acesta nu voia să priceapă că trebuie să transporte pe cineva pe ce-

[1] Vînătoare sălbatică — aluzie la o veche legendă germană (în limba germană în orig.)

lălalt mal în toiul nopţii. Mai ales pe cei cinci studenţi care au predicat acum patru zile la conac.

— Ce treabă aveţi ?.

— Păi, nene, ca să spunem drept, vrem să fugim, răspunse Biróczy. Mîine e duminică şi trebuie să ajungem acolo unde sîntem aşteptaţi, care la Csány, care la Heves, şi dacă nu ne prezentăm, ne răspopeşte. Iar smintitul matale de stăpîn vrea să ne reţină cu forţa, ca să vă predicăm din nou, iar după predică să vă catehizăm.

Bătrînul podar se alarmă.

— D-apăi ce-i aia catehizare ?

— Asta înseamnă că fiecare e chemat la mijloc şi întrebat ce ştie din sfînta religie, care sînt cele zece porunci ? Cum se numeau apostolii ? Cum îi chema pe feciorii lui Noe ? Ce nume purtau cei nouă fraţi ai lui Iosif ?

— Ce spui ? — întrebă podarul uluit.

— Mata ai noroc, ai să fii primul catehizat şi prima întrebare va fi cine sînt profeţii din Vechiul Testament şi ce capitole cuprinde acesta.

— Profeţii din Vechiul Testament ?

— Te pomeneşti că nu-i ştii ? Las' că te învăţ eu răspunsul, ba chiar în versuri :

Moise fu întîiul, Iosua şi Juzii,
Doamna Ruth, Samuil, Regii, Cronicile
Esdra, Neemia, Estera, Iov, Psaltirea,
Proverbele lui Solomon şi Ecleziastul,
Cîntarea Cîntărilor, apoi Ieremia,
Iezechil, Daniel, după el Ozeea,
Ioel, Amos, Iona, Obadia, Miheia,
Naum, Avacum şi cu Sofonie
Agheu, Zaharia, Maleahi urmează
Alţi proroci scriptura nici nu mai citează.

Şi acum repetă după mine, că dacă ne prinde Csollán Berti ne duce înapoi şi mîine va trebui să răspunzi la catehism.

— Sus, băieţi ! — urlă înspăimîntat podarul. Repede, să-i trecem pe studenţi !

— Dar dacă ne urmăreşte stăpînul şi ne aduce înapoi ? — întrebă Biróczy îngrijorat.

— Astăzi nu, de asta răspund eu, zise podarul. Nu mă las eu catehizat la bătrîneţe.

Luntraşii, speriaţi, traseră bacul pe celălalt mal cu o viteză pe care n-ar fi produs-o nici un bacşiş.

Cînd Csollán Berti sosi la casa podarului cu ceata de urmăritori, urmăriţii de mult dormeau duşi, într-o vie părăsită, la adăpostul unui teasc pentru struguri.

Berti îi făcu scandal podarului că i-a trecut pe studenţi, că a îndrăznit să-i ajute să fugă. Podarul nu răspunse, doar mormăi în barbă :

— Esdra, Neemia, Ozeea, Miheia !

— Repede, după ei ! Trebuie să-i aducem înapoi !

(Ba azi nu mai papi din ei !)

Cînd urmăritorii ajunseră cu bacul pe la jumătatea Tisei, cum, necum, nu se poate şti dar se întîmplă destul de des, de ce nu s-ar fi întîmplat şi acum, frînghia de pe malul opus s-a rupt. Tisa era umflată şi bacul cît pe ce să fie luat de vîrtej, dar luntraşii prinseră frînghia şi bătrînul podar conduse atît de iscusit vehiculul, că acesta fu izbit de curent direct în mal şi toţi căzură în apă. Spre norocul lor, malul era plin de sălcii şi, agăţîndu-se de ele, se salvară cu toţii, muraţi din cap pînă-n picioare.

Toate astea mulţumită profetului Avacum şi tovarăşilor săi.

Iar studenţii evadaţi, ajunşi pe celălalt mal, se grăbiră spre o casă albă ce se vedea nu departe ; o colibă părăsită dintr-o vie, o clădire cu numai trei pereţi, al patrulea fiind complet deschis. Găsiră înăuntru un teasc pentru struguri şi se cuibăriră în spatele lui.

— Băieţi, aici ne despărţim, spuse Jenőy, mîine ne vom risipi care încotro şi cine ştie cînd ne vom revedea. Hai să facem un legămînt ca de azi în doisprezece ani, dacă mai trăim, să ne întîlnim la Pesta.

Se îmbrăţişară, se sărutară, jurînd că peste doisprezece ani, orice s-ar întîmpla, de-ar ajunge bogaţi sau cerşetori, se vor căuta unii pe alţii la Pesta.

— Mă întorc şi din Tartaria, făgădui Barkó Pali.

Apoi se întinseră unul lîngă altul pe pămînt, învelindu-se cu norgonacii şi peste două minute dormeau duşi.

Numai Biróczy veghea, prefăcîndu-se că l-a furat somnul și cînd se convinse că prietenii lui dorm de-a binelea, scoase din buzunar banii cîștigați de la Csollán Berti, îi împărți în cinci și puse pe furiș cîte o parte în buzunarele prietenilor adormiți, rîzînd în sinea lui, gîndindu-se la surpriza lor cînd, vrînd să plătească la vreun han, vor da peste grămada de bănet din buzunar. Știa că, treaz fiind, nici unul n-ar fi acceptat banii pe care-i cîștigase la cărți, trișîndu-l pe trișor. Și ca nu cumva să-i poată da înapoi, Biróczy ieși tiptil din colibă, smulse un arac din vie și pînă dimineață era hăt, departe, cît de departe puteau să-l poarte cele două picioare betege.

Ca planetele aruncate în spațiu de soare, cei cinci tineri se năpustiră în neantul infinit numit lume.

Primul nimeri pe orbită Borcsay. Nici nu ajunse pînă la Miskolc, ca, înarmat cu scrisoarea către Bálvándy, să caute un director de teatru, care de fapt e moșier și baron. La Keresztes întîlni o trupă de actori, se îndrăgosti de primadonă și deveni îndată prim-amorez. Scrisoarea către Bálvándy rămase pentru altă dată.

Csuka Feri ajunse la Kassa, găsi repede cazarma husarilor și locuința maiorului. Intră la el, salutînd milităreşte și-i predă scrisoarea.

Maiorul Sátory era un bărbat înalt, uscățiv, ținea capul sus și-și umfla pieptul, de parcă voia să provoace pe toată lumea la trîntă. Ochii săi bulbucați îl țintuiau pe cel din fața lui de după bastionul nasului vulturesc, amenințîndu-l și cu mustățile uriașe, pomădate.

După ce citi scrisoarea lui Csollán Berti, urlă la băiat cu o voce bună să comande manevrele unui regiment :

— Deci vrei să fii trompetist ? Știi chiar atît de bine marșul lui Rákóczi ?

Văzîndu-i ochii injectați, sărmanul Csuka Feri își dădu seama că ăsta nu-i locul potrivit pentru marșul lui Rákóczi ; dar putea să tot spună că nu știe nimic, nici marșul lui Rákóczi, nici să cînte la trompetă, viteazul domn nu auzea ce i se spune, înțelegea răspunsul doar după figura, ochii și mișcarea buzelor inamicului sau victimei din fața lui.

— Deci știi marșul lui Rákóczi ! Ei, atunci, întîi marș la arest, douăzeci și patru de ore în lanțuri.

Bietul băiat, năucit, o șterse din fața maiorului supărat și se predă pîrcălabului, ca să-l pună în fiare. Bun început, nimic de zis !

Dar în clipa următoare supărarea maiorului se risipi. Dîndu-și seama că bunul băiat n-are de unde să știe ce-a scris poznașul de Csollán Berti în scrisoare, își trimise de grabă ordonanța să-l aducă înapoi pe recrut, înainte de a-și începe arestul.

Iar cînd Ferkó ajunse iarăși în fața lui, maiorul începu să-i vorbească atît de blînd și șoptit, că abia se deslușeau cuvintele :

— Deci, fiule, zici că ești trompetist ? Dacă știi atîtea marșuri, poate știi și „Verbuncul celor patruzeci".

Era o melodie vestită pe vremuri. În timpul războiului cu francezii, cînd Debreținul trebuia să dea patruzeci de husari, Bihari compusese acest cîntec de recrutare și în prima dimineață cînd s-a cîntat pe străzi, s-au și prezentat cei patruzeci de voluntari : de aceea i se spune „Verbuncul celor patruzeci".

Melodia e și azi ușor de înțeles. Începe cu un dans grațios, în zgomotul pintenilor, în timp ce sabia, lovită de picior, bate tactul, trece la cîntecul de adio al viteazului, urmează tropotitul cailor gata de atac și provocarea la adresa inamicului ; apoi zăngănitul săbiilor în luptă : ucide, taie, nu te lăsa !, iar la urmă dansul triumfal și bucuria întoarcerii acasă.

E un cîntec minunat, mișcător, cum nu se va mai compune vreodată.

Cum să nu-l știe Csuka Feri ?

Viteazul domn Sátory luă de pe cuier o trompetă de husar și i-o întinse.

Ferkó suflă în ea cu putere.

— Stai, băiete, nu așa. Așa nu aud nici o notă. Uite, eu mă întind pe blana de urs de pe jos, iar tu ai să cînți verbuncul ținînd pîlnia trompetei pe urechea mea. Ia s-aud !

Zis și făcut. Se culcă pe blana de urs și, cu o ureche îndreptată spre trompetă, ascultă cu încîntare sunetele stridente, singurele pe care le putea percepe și care ajun-

geau la el în ciuda surzeniei ; cît răsună trompeta, stătu cu ochii închiși, ștergîndu-și pe furiș lacrimile.

— Bine, băiete, spuse el și, ridicîndu-se de pe blana de urs, îl bătu pe umăr. Vezi, acesta e singurul sunet care-mi merge la inimă. Fără asta aș fi ca automatul șahist al lui Kempelen. Na un galben, băiete, și bea cît poftești. Am eu grijă ca nici pe viitor să nu ți se usuce gîtlejul.

Îi mergea bine lui Csuka Feri, se pregătise să devină cantor și a ajuns trompetist ; nici o pagubă.

Și acum, despre Biróczy.

Într-o bună zi, dis-de-dimineaţă, sosi acasă la onorabilul avocat Korcza, jurist vestit pe vremea aceea.

Pe-atunci, să fii avocat renumit era cu totul altceva decît azi.

Acela nu lucra cu zece ajutoare, într-un birou încăpător, pe cea mai frecventată stradă : era greu în primul rînd să dai de el, și în al doilea, să găsești ușa deschisă. Pe toate le făcea numai el. Dosarele groase, pătate de muște, care zăceau în birou, cuprindeau procese vechi de douăzeci, patruzeci, cincizeci de ani, dacă nu o sută, toate scrise chiar de mîna avocaţilor îmbătrîniţi în aceste procese ; nu existau cópii, caligrafie funcţionărească, imprimate sau litografii ; se scria temeinic, cu litere roșii-spălăcite, pe o hîrtie extrem de rezistentă.

Un dulap vechi, vopsit, tixit cu dosare mucegăite, mese atît de stropite de cerneală, că nu li se mai cunoștea culoarea, scaune de piele, desfundate : ăsta era tot luxul din biroul vestitului avocat. Pe unul din pereţii nezugrăviţi, unicul tablou era un blazon nobiliar înrămat, care eterniza momentul morţii nobilului Csollán Barnabás ; și ăsta fără geam.

Biroul propriu-zis e atît de mic, că, intrînd pe uşă, Biróczy era să-l turtească pe viitorul său șef de soba rotundă, din teracotă verde. Avocatul tocmai voia să iasă ; erau ca într-o cursă de șoareci, gata să se calce în picioare.

Întîlnirea a fost o surpriză plăcută pentru amîndoi, fiecare avea ocazia să vadă un om mai urît decît el.

Pentru că o fi Biróczy urît, dar nici domnul Korcza nu se lasă mai prejos.

Al doilea venit e întotdeauna mai urît decît primul.

Domnul Korcza e o idee mai înalt decît Biróczy, dar poate fi doar o impresie, din cauza moţului de păr cărunt, ridicat pe frunte şi pomădat.

Faţa nu e ciupită de vărsat, ci brăzdată ca un cîmp arat şi negreblat. Din cauza vărsatului de vînt n-are decît o jumătate de mustaţă firavă, dar puternic pomădată, îi lipsesc sprîncenele, iar în jurul ochilor are cearcăne roşii. Nasul e strîmb, de parcă el ar fi zeiţa justiţiei, cea cu nas de ceară. Şi, de parcă ar fi convins că fizicul îl avantajează, îşi subliniază urîţenia strîmbîndu-şi ochii şi gura în fel şi fel de grimase care exprimă ironie, arţag, batjocură, maliţie, satiră, lăudăroşenie, burzuluială, ranchiună.

Deci, cele două exemplare de expoziţie s-au ciocnit nas în nas la uşă.

— Ce vrei, mă ? — îi strigă patronul, cu glas piţigăiat, noului venit. Ce cauţi aici ?

— Vreau să rămîn aici, răspunse Biróczy, strecurîndu-se pe uşă şi închizînd-o cu spatele.

— Aici ? *Quo jure ?*

— *Jure patvaristico.* [1]

— Ce ? — strigă juristul, strîmbîndu-se ca un pavian cînd vede un *pongo.* [2] Păi cu mutra ta pocită ai să-mi goneşti toţi clienţii.

— Se vor întoarce toţi, de dragul frumuseţii domnului avocat, răspunse Biróczy cu gentileţe, zîmbind parşiv.

Domnul Korcza izbucni în rîs. Biróczy înaintă un pas.

Dar pînă la masa stagiarului mai sînt cel puţin opt paşi.

— Măcar ai un certificat bun ?

— N-am deloc. Am eliminat colegiul. Dar am un atestat de la Csollán Berti, care e o facultate în sine.

La auzul acestor cuvinte, patronul îl lăsă să mai avanseze un pas.

---

[1] Cu ce drept ? — Dreptul stagiarului (în limba latină în orig.).

[2] Specie de maimuţă originară din Borneo.

Numele lui Csollán Berti avu un efect galvanic asupra avocatului. Colţurile buzelor i se ridicară, urechile i se ciuliră.

Dar cînd citi scrisoarea de recomandare, se ridică pe vîrfuri, încreţindu-şi fruntea şi strigînd :

— Ţii ! Cîine-cîinescu ! Labă-lăbescu !

Astea erau la el înjurăturile. *Cîinescu* — simplă exclamaţie. *Cîinescu-Lăbescu* ! — imprecaţie întărită. În fine, *Cîine-Cîinescu, Labă-Lăbescu !* era suma înjurăturilor pe care contele Wesselényi Ferenc din Hadad le pedepsea cu amendă de cincizeci de parale pentru oamenii de rînd, un florin pentru cei de rang şi trei florini pentru funcţionarii de stat ; iar dacă el însuşi ar fi pronunţat aceste cuvinte, îşi stabilise o amendă de doisprezece florini. Ce venituri bune ar aduce astăzi o asemenea lege ministerului de finanţe !

— Ia ascultă ce cuprinde scrisoarea de recomandare ! — îi spuse avocatul lui Biróczy. *Recomendo tibi fidelem meum Alexandrum Biróczy* (ăsta eşti tu), *capitis bisonis* (cap de bivol. Aici îşi puse mîna pe capul lui Biróczy), *asotum trimodium* (cu un burdihan de trei ocale ! aici îi pipăi stomacul). *Reverendissime Gringenörii asseclam diligentissimum.* Cel mai fidel discipol al inventatorului cărţilor de joc. (Aici îi luă mîna şi-i examină vîrfurile degetelor. Trişorii obişnuiau să-şi pilească buricele degetelor, ca la împărţeală să simtă mai bine marginile cărţilor). Păi, frumoasă recomandare !

— Foarte frumoasă ! — replică îndată Biróczy. Pentru că ori e adevărat ce scrie în scrisoare, ori nu. Dacă e adevărat, atunci e adevărat şi faptul că mă recomandă Csollán Berti ; iar dacă nu, nici partea a doua nu-i adevărată.

— Bună replică ! — spuse domnul Korcza şi, punînd scrisoarea deoparte, îşi trase gîtul între umeri la fel ca Biróczy. Dar acum, răspunde-mi sincer. Nu te întreb cu ce-ai păcătuit în faţa colegului, de nu ţi-au dat diplomă. Dar te întreb : cu ce-ai păcătuit în faţa lui Csollán Berti, ca să-ţi dea un asemenea certificat ?

— Vă spun adevărul. I-am cîştigat banii.

— Ce ? — urlă domnul Korcza, nas în nas cu Biróczy. Tu ? Bani ? De la Csollán Berti ? Atunci vino, şezi,

rămîi aici ! Invaţă-mă şi pe mine ! Pentru că nimeni pînă acum n-a reuşit să scoată bani din buzunarul lui Csollán Berti. Nici eu, avocatul lui, nici avocatul adversarului, n-am văzut vreun ban de la el ; nici femeile frumoase, nici dispoziţiile subprefectului, nici tovarăşii de cărţi, nici un tîlhar cu puşca, nici un falit care-l imploră, nici un cămătar cu o poliţă, n-au reuşit să-i stoarcă vreun bănuţ. Tu eşti primul care se poate lăuda cu asta. Vei ajunge un mare avocat, te primesc ca stagiar, acolo-i scaunul tău.

Biróczy nu aşteptă să i se spună de două ori. Mai avea cinci paşi pînă la scaunul respectiv. Se grăbea să ajungă acolo înainte ca patronul să fie la propria-i masă de scris. Scena amintea de întrecerea dintre iepure şi broasca ţestoasă.

Deci, a ajuns *audiat !*

Audiat ! (ascultă !) era titlul stagiarului. E cu o treaptă mai sus decît „matale".

— Dar, audiat, am uitat să întreb ; ştie audiat să scrie şi să citească ?

— Cum să nu ştiu ?

— Ei, atunci citeşte scrisul ăsta...

Asta era prima probă pentru stagiarii domnului Korcza, dacă pot să citească scrisul patronului.

Pentru că scrisul lui semăna cu urmele lăsate pe hîrtie de plimbarea unei muşte după ce a făcut baie în călimară. Dacă e adevărat că scrisul reprezintă omul, scrisul domnului Korcza era copia lui fidelă ; o caligrafie atît de pocită, că după cinci-şase zile nici el nu mai era în stare să-şi descifreze mîzgălelile ; în asemenea cazuri, îi punea la punct pe copiştii deznădăjduiţi cu : „treaba mea e să scriu, treaba lui audiat, să citească".

— Atunci să auzim ! — spuse domnul Korcza, încreţindu-şi fruntea. Citeşte !

— O, aşa nu-i mare scofală, spuse Biróczy, mai bine o citesc pe dos.

Şi, întorcînd hîrtia, citi îngrozitoarele mîzgăleli ale patronului.

— Cîinescu ! — mormăi domnul Korcza. Acum să vedem dacă audiat ştie să scrie. Poţi să copiezi fidel ce-am scris ? Poftim pana.

Pe masă se afla o călimară uriașă, pătrată, de plumb, în care domnul Korcza înmuie pînă la jumătate o pană ce nu mai putea fi prinsă decît exact la mijloc, pentru că partea de sus slujea la curățatul pipei — cu dublul folos că stagiarul se dezvăța să roadă condeiul.

— Ei, poftim pana !

Domnul Korcza rîse răutăcios, închizînd un ochi, întrebîndu-se cum va apuca acest copil pana murdărită pe jumătate de cerneală și pe jumătate de saliva din pipă.

Biróczy privi în jur și zări pe masă o labă de iepure, folosită pentru a șterge creta de pe tabla de însemnări ; strînse pana între ghearele lăbuței de iepure și așa copie textul.

Domnul Korcza clătină din cap, supărat că a fost dus.

Cînd termină copia, Biróczy i-o prezentă.

Domnul Korcza aruncă o privire pe hîrtie.

— Nu e bine, nu e bine, nu e bine !

— Ce nu-i bine ? ce nu-i bine ? ce nu-i bine ?

— E treaba lui audiat să ghicească.

Și rupse în două copia.

— Mai scrie o dată !

Biróczy se apucă din nou de scris, se strădui să copieze exact, pînă și legăturile dintre cuvinte, și-i duse din nou hîrtia patronului.

Din nou o privire fugară peste text.

— Nu face doi bani, n-ai copiat exact.

Rupse în două și această copie.

— Scrie din nou.

Biróczy se apucă din nou de treabă, gîndindu-se că poate a greșit punctuația, și de data asta se strădui să nu-i scape nimic.

A treia oară însă îi prezentă patronului două hîrtii, una, o foaie goală, împăturită, iar cealaltă, scrisă, o ținea la spate.

— Asta ce mai e ? — întrebă patronul, holbîndu-se la hîrtia goală.

— Hîrtia pentru rupt, spuse Biróczy. Apoi v-o dau și pe cealaltă.

— Ciinescu ! — strigă domnul Korcza. Hai, dă-o-n-coace, că n-o rup.

Parcurse copia şi împungînd-o cu degetul, repetă sever :

— Nici acum nu e bine, tot mai e o greşeală.

— Greşeală ? — spuse Biróczy. Acum ştiu care-i greşeala.

Şi, trîntind pana de hîrtie, o împroşcă de cerneală, exact ca pe înscrisul patronului.

Patronul nu rîse, nu înjură, ci-l lovi drăgăstos cu pumnul în cap.

— Vezi, cap de bivol, cum ghiceşti şi singur dacă n-ai încotro. Asta era greşeala ! Pentru că trebuie să ştii că în scriere sînt două feluri de porci. Cel care picură singur din toc, e pata făcută de unul prostănac, bleg, tîmpit, neglijent ; cealaltă însă, provenită dintr-o pană mînuită cu curaj, împroşcînd ca o rachetă în toate părţile, e pata celor care scriu hotărît, siguri de sine, fără teamă. Cu asta ai învăţat ceva. Dar să cînţi la vreun instrument ştii ?

Cu asemenea întrebări fără legătură îi zăpăcea domnul Korcza pe stagiari.

— Cum să nu ! — răspunse Biróczy.

— Pentru că aici trebuie să ştii şi asta.

— Mă pricep la un instrument de suflat pe care-l mînuiesc cu mare pasiune şi la un instrument cu arcuş, dar la care în studenţie exersam numai iarna, şi numai în caz de forţă majoră.

Domnul Korcza rîdea în sinea lui. Abia se întîlniseră, dar se înţelegeau de minune.

— Dar să scrii după dictare ştii ? — întrebă el, întorcîndu-se brusc.

— Sigur că ştiu.

— Atunci scrie !

Şi începu să se plimbe încoace şi-ncolo prin încăpere, fără să scoată o vorbă. Deodată întrebă :

— Ei, ai scris ce ţi-am dictat ?

Ce l-ar mai fi ironizat dacă i-ar fi răspuns că n-avea ce să scrie, pentru că n-a auzit nimic.

La asta i-ar fi spus că audiat nu ştie nimic, dacă nu poate să scrie decît ce i se dictează cu voce tare.

În schimb, Biróczy scutură pana de masă şi răspunse prompt :

— Da, vă rog, am scris.

— Ia citește, să aud și eu ! — spuse domnul Korcza, vîrîndu-și mîinile în buzunare și depărtîndu-și picioarele scurte.

Biróczy citi :

— „*Exmissio* (delegație). Prin prezenta, dominus Alexander Biróczy e împuternicit, odată pentru totdeauna, să-și dea osteneala, cîntînd la instrumentul său preferat, caneaua, să tragă din butoi vinul necesar pentru masă ; în schimb va fi scutit de a cînta la instrumentul cu arcuș, numit vulgar ferăstrău, din cauza profundei sale antipatii față de acesta și a picioarelor betege : acest lucru rămînînd în seama pandurului [1].“

Domnul Korcza pufni în rîs.

— Fie și așa. Dar a se include în text : în timpul exercitării misiunii, cît se află în pivniță, audiat are obligația să fluiere.

— Primesc.

— De dragul dreptății. Dar dacă tot am ajuns la tocmeală, ar fi bine să-ți cunoști obligațiile de serviciu, spuse domnul Korcza, luînd un calendar agățat de perete, pe a cărui copertă interioară erau înscrise, pentru a nu fi uitate, condițiile capitulării stagiarului. Deci :

— *1-mo. Nici un salariu.*

— Mulțumiri preaplecate.

— *2-do. Bacșișul e al pandurului, ce pică e al stagiarului.*

— În afara cazului că mîncăm bătaie. Atunci eu fug primul.

— *3-tio. Prînzul și cina aici, plus un pahar de vin ; micul dejun ți-l aduci, dacă ai din ce.*

— *4-to. Dacă se întîmplă ca pandurul să se îmbete într-o seară, stagiarul curăță cizmele.*

— Dar dacă stagiarul i-o ia înainte pandurului ?

— *5-to. Patronul trebuie însoțit cu actele ; dacă le duce pandurul, vine în urma mea ; dacă le duce stagiarul,*

---

[1] Slujbaș în uniformă militară, avînd multiple însărcinări în sfera juridică, inclusiv aceea de a aplica pedeapsa corporală condamnaților.

va merge în fața mea. Nu în semn de respect, ci ca să văd dacă nu cumva pierde ceva.

— *6-to. Stagiarul tranșează friptura la masă și aduce vinul din beci.*

— *7-to. Dacă sînt musafiri la masă și pandurul e ocupat cu servitul mîncărurilor, stagiarul e obligat să fie atent la sprîncenele mele.*

— Unde-s, vă rog frumos ?

— Cîine-cîinescu ! Chiar dacă nimeni în lume nu-mi vede sprîncenele, audiat e obligat să le vadă, iar cînd fac așa (își smuci în sus mușchii orbitali), înseamnă că trebuie să se ridice și să schimbe farfuriile.

— Iar cînd eu fac așa, spuse Biróczy încruntîndu-și sprîncenele, înseamnă că nu le schimb.

— Hm ! Deci și asta rămîne pe seama pandurului. Bine.

— *8-vo. Cînd mergem la tribunalul urbarial*[1], *vii cu mine și ai grijă să nu adormi pe drum și să nu-ți uiți sabia în trăsură.*

— Asta-i treaba mea.

— *Dacă e întuneric și drumul prost, duci felinarul înaintea cailor.*

— Asta-i treaba pandurului.

— Ba-i treaba lui audiat. În momentul respectiv pandurul ține trăsura ca să nu se răstoarne. *9-no. La tribunalul urbarial vei număra loviturile primite de delincvenții pedepsiți cu bătaia. 10-mo. Vei afla în fiecare zi ce procese au loc la cele două tribunale și cine sînt raportorii. 11-mo. La măsurătorile de teren ajuți la mistificarea liniei care trebuie trasată. 12-mo. Îi întreții plăcut pe clienții din sala de așteptare. 13-tio. Cînd sîntem invitați la prînz la subprefect sau la un client mai sus-pus, stagiarul se așază în coada mesei. 14-to. Curăță pipele. 15-to. Ajută la curățirea grădinii de omizi. 16-to. La vînătoarea cu hăitași, va aduce iepurele după mine. 17-mo. La balurile date de prefecți, la care va trebui să fim de față, e de datoria stagiarului să danseze cu acele domnișoare, pe care nu le invită nimeni.*

— Ei, asta-i treaba mea !

---

[1] Care privește drepturile și obligațiile feudalilor și iobagilor, precum și relațiile dintre cele două clase.

— Ha-ha-ha ! — chicoti domnul Korcza, privind picioarele șchioape ale angajatului.

— Ei, da, e treaba mea.

— Și, în fine, să se știe că atunci cînd sun, e pentru pandur, iar cînd fluier, pentru audiat și atunci sari și vii fuga la mine ?

— Am înțeles.

— Și acum, ca să te introduc pe loc în activitate, iată această somație, du-o respectabilului domn avocat Balhásy.

— Unde stă ? — întrebă Biróczy.

— În Pesta, răspunse patronul și-l lăsă pe Biróczy să pornească în căutarea cuiva a cărui locuință poate fi găsită la Pesta.

Jenőy sosi în Pesta la două zile după Biróczy. Din nou povestea cu broasca țestoasă și iepurele. Dar Phaedrus a uitat să spună în poveste că *testudo* a ajuns la țintă cu trăsura, iar *lepus* pe jos.

Kálmán găsise în buzunar banii puși pe furiș de Sándor, dar nu se atinsese de ei. Știa de unde provin și voia să-i restituie. Era omul care poate mînca la umbra părului pădureț, dar nu acceptă daruri decît de la păr.

Trase la „Două capre" (cel mai ieftin han, și cel mai frecventat de provinciali ; mai există și acum, în aceeași stare de paragină, dar ascuns la umbra palatelor construite între timp) și se grăbi să se spele de colbul drumului ; din fericire își spălase în rîul Tarna singura cămașă mai bună și avea cu ce să și-o schimbe pe cea grosolană primită de la Csollán Berti ca despăgubire pentru rufele pierdute.

Dar unui tînăr orice îmbrăcăminte, cît de ponosită, îi stă bine.

Scrisoarea de recomandare purta adresa exactă a femeii de a cărei protecție își legase planurile pentru viitorul apropiat. Găsi casa fără prea multă osteneală.

Intrînd în locuință, îi sări în ochi contrastul dintre aceasta și ceea ce văzuse la Gödény-lak.

Acolo oaspetele e primit — dacă e primit — de o slugă murdară și întotdeauna de dulăi periculoși ; aici ușa o deschide un valet în frac galben cu fireturi și pantaloni scurți roșii ; acolo pridvorul e așternut cu pici de cîine,

podeaua veşnic murdară e plină de urme de cizme noroioase şi de tălpi desculţe, pînze de păianjen în toate colţurile, sobe de tuci al căror burlan iese prin ferestrele astupate cu hîrtie, pe masă cutii de brînză mucegăită şi pătată de muşte, camerele miros a fum de pipă şi mucegai, de pe pereţi cade tencuiala, din scaunele de piele se revarsă rîlţii, şi ţi-e şi silă să te atingi de clanţele unsuroase ; în schimb, aici sînt gobelinuri, draperii de damasc, şeminee de marmură, vase preţioase cu flori exotice, mobile aurite în stilul Renaşterii, iar prin camere străbate o undă de parfum fin. Jenőy începu să priceapă că soţul şi soţia nu trăiesc împreună.

După cîteva minute înţelese şi mai bine.

Valetul, aflînd că tînărul aduce din partea boierului o scrisoare pe care doreşte s-o predea personal doamnei, se grăbi să-l anunţe stăpînei pe noul venit, după ce-i examinase temeinic îmbrăcămintea. La Pesta, croiala aceasta nu prea mai era la modă.

Curînd valetul se întoarse şi-i făcu semn lui Kálmán că poate intra în camera doamnei.

Dacă ar fi avut timp să privească în jur, Kálmán ar fi fost şi mai surprins de luxul ce domnea acolo ; dar surpriza venea din altă parte.

În faţa lui, în locul simpaticei doamne în vîrstă, pe care Csollán Berti o numea „bătrînica mea", se afla o cuconiţă de nouăsprezece ani.

Frumoasă, zveltă, seducătoare.

Purta o rochie de mătase albă, după moda timpului, mulată pe trupul demn de a fi modelul unui sculptor ; volanul de jos al rochiei era tivit cu o ghirlandă de trandafiri, de sub care i se zăreau picioruşele. Talia zveltă era legată cu o panglică lată, strînsă cu o cataramă emailată, corsajul îi lăsa libere pieptul, braţele rotunjoare şi gîtul neasemuit de alb. Şi chipul fermecător, cu prospeţimea tinereţii ! Avea gura cam alungită, cu colţurile ridicate, dar o prindea de minune, iar cînd zîmbea, făcea gropiţe ; părul bogat, castaniu, ridicat cu un pieptene *à la giraffe* o făcea şi mai seducătoare, iar lănţişorul de aur din păr era fixat pe frunte cu o steluţă de diamant.

Dar ce contează diamantul pe lîngă ochii ei ! Cine-ar putea observa diamantul, orbit de strălucirea lor ?

Întîlnindu-i privirea, înţelegi îndată de ce vorbeşte Biblia despre *ochi păcătoşi.*

La prima vedere a acestor ochi păcătoşi, Kálmán simţi că e bărbat.

Oh, poznaşul acela afurisit din casa netencuită conta foarte mult pe fîstîceala tînărului în faţa acestor ochi frumoşi ; dar îşi greşise socotelile.

Kálmán nu era un puştan necopt, ca să-şi piardă stăpînirea de sine văzînd o femeie frumoasă, încîntătoare în locul bătrînei simpatice pe a cărei protecţie conta şi să-şi facă sînge rău din pricina hainelor ponosite.

Simţea că are o inimă nouă, că sufletul i s-a îmbogăţit. Dar îşi dădu seama că ceva nu-i în ordine.

— Vin din partea soţului domniei voastre, se grăbi să-i arate scopul vizitei.

— De la soţul meu ? — întrebă ea pe jumătate uimită, pe jumătate amuzată, măsurîndu-l curioasă pe tînăr.

— V-am adus o scrisoare din partea lui.

— Mie ? Ce-o fi scriind ?

— Din cîte ştiu, în favoarea neînsemnatei mele persoane, lucru pentru care vă cer de pe-acum iertare.

Kálmán îi predă doamnei scrisoarea. Aceasta se grăbi s-o desfacă şi se vedea cum se feresc degetele fine să nu se murdărească de cerneala mîzgălită.

În timp ce citea scrisoarea, faţa frumoasei femei se aprinse de mînie.

Femeia citea scrisoarea, iar tînărul citea pe faţa femeii, ghicind conţinutul epistolei. Acum era rîndul lui să roşească şi să plece ochii.

După ce termină de citit, doamna se întoarse cu ochii scînteietori spre aducătorul scrisorii. Dar fulgerele din ochii întunecaţi se potoliră la vederea tînărului împurpurat, cu ochii plecaţi.

Un tînăr care roşeşte şi pleacă ochii sub privirea unei femei frumoase.

Cînd Kálmán ridică privirea, nu mai văzu pe obrazul doamnei roşeaţa furiei, nici ameninţarea din ochi. Erau

din nou frumoșii ochi păcătoși în fața cărora și stelele pălesc. Mai ales dacă steaua e în inimă.

— Bine, spuse femeia, împăturind scrisoarea. Luați loc, vă rog.

Se așeză pe o sofa, făcîndu-i semn lui Kálmán să ocupe loc în fotoliul din fața ei.

— Soțul meu vă recomandă ca pe un tînăr talentat, cerîndu-mi să am grijă de soarta dumneavoastră. Nu v-a citit scrisoarea ?

— Nu.

— Ha-ha ! Curios. Nu-mi dau seama cum aș putea avea grijă de soarta dumneavoastră.

— Nici eu.

— Dar la ceva tot v-ați gîndit, cînd ați acceptat scrisoarea de recomandare de la soțul meu.

— M-am gîndit că domnia voastră are probabil relații importante și ar putea recomanda pentru angajare un tînăr dornic să muncească.

Nu suflă o vorbă că dorise un post de secretar chiar la ea.

— Presupun că doriți un post de secretar particular ? — spuse doamna.

Tînărul dădu afirmativ din cap.

— Și ați accepta postul în orice condiții ?

La asta nu mai răspunse.

— O clipă, spuse femeia, mi-a venit o idee. Îi scriu avocatului meu și sper că veți binevoi să-i duceți scrisoarea.

Pluti pînă la masa de scris, se așeză cu spatele la el și începu să scrie. Deseori ridica privirea și Kálmán observă printr-o oglindă că ochii cei frumoși se opresc mereu pe chipul lui.

Terminînd răvașul, cucoana îl puse într-un plic împreună cu scrisoarea soțului ei și lipi plicul cu o bulină fină de pergament.

— Poftim, iat-o, îi spuse lui Kálmán. Avocatul meu vă va spune ce aveți de făcut.

Pecetea de pergament se dezlipise cu totul de pe plic. Kálmán o apăsă cu degetul, să se lipească. Dacă voia,

putea să citească scrisoarea. Poate tocmai în acest scop fusese atît de slab lipită.

Se grăbi să se depărteze de haloul strălucitor al ochilor frumoși.

— La revedere ! — îi spuse doamna, întinzîndu-i cu simpatie mîna la despărțire.

Strînsoarea fascinantă, vrăjită, a mînuței catifelate îi spuse tînărului mai mult decît putea afla din scrisoare. Frumoasa doamnă îi voia într-adevăr binele.

O clipă Kálmán se gîndi că pentru atîta bunăvoință s-ar cuveni să sărute mînușița albă și catifelată, dar își spuse în sinea lui : mai bine sărut mîna bunicii, după ce mă va pălmui !

Lui Kálmán nu i se păru deloc ciudat că scrisoarea frumoasei doamne era adresată aceluiași avocat Korcza, căruia Csollán Berti i-l recomandase pe prietenul său Sándor. Spusese doar că e avocatul familiei, deci e normal să fie și avocatul nevestei. Apoi citi numele tipărit cu litere de aur pe pecetea de pergament : *Katinka*. Putea să știe și asta, dacă voia, că doar pe adresa scrisorii lui Csollán Berti scria *Katalin*.

Numai că de-acum *Katalin* și *Katinka* sînt două noțiuni diferite.

Căutîndu-l pe domnul avocat Korcza, Kálmán se întîlni întîmplător cu Biróczy, care tocmai ieșea, ducîndu-se la Curie [1] după niște informații. Schimbară doar cîteva cuvinte în ușă. Sándor îi spuse lui Kálmán că avocatul l-a primit ca stagiar și că omul îi place. Apoi îl introduse la patron, lăsîndu-i singuri.

Kálmán era ușor crispat cînd îi înmînă avocatului scrisoarea. În asemenea clipe bănuielile lasă locul unor puternice presimțiri. În Kálmán se împleteau oricum imaginația cu vigilența.

Iar fizionomia domnului Korcza părea numai bine făcută ca acela care vrea să-i afle gîndurile, să le poată citi pe trăsăturile lui, un adevărat telegraf viu.

Cînd scrisoarea soțului căzu din plicul soției, în prima clipă fața lui exprimă spaima ușor de imaginat a unui avocat cînd află că doi clienți aflați în proces s-au împă-

[1] Curtea de Casație.

cat. Apoi își destinse chipul și-și puse în față cele două scrisori, ștergîndu-le de pulberea-sugativă. Una era presărată cu nisip, cealaltă cu praf auriu.

După dată, prima era scrisoarea soțului, o citi întîi pe asta.

La început se strîmbă, de parcă nu i-ar conveni treaba, și după fiecare rînd citit arunca o privire tînărului din fața lui, măsurîndu-l din cap pînă-n picioare, închizînd un ochi ca experții de artă cînd apreciază perspectiva unei picturi. O dată se apucă de nas, abia înăbușindu-și rîsul, apoi își ridică umerii pînă la urechi, de parcă voia să se ascundă în spatele lui însuși. La sfîrșit, dădu nedumerit din cap, strîngîndu-și buzele care parcă se întrebau ce-o să iasă din asta. Apoi luă scrisoarea doamnei și, în timp ce citea, îi înțepeniră degetele.

Citea cu buzele strînse între dinți, cu ochii ieșiți din orbite, iar cînd termină scrisoarea își împinse buza superioară pînă la nas ca și cum ar fi vrut neapărat să absoarbă jumătatea de mustață. În cele din urmă, pufni pe nas și se întoarse spre Kálmán cu o mutră binevoitoare ca a unui pitic din pădure.

— Ei, tinere domn, deci ai fost trimis aici, nu ? Dar de ce te-au trimis ? De ce ? — întrebă el, trăgîndu-și nasul și stînd cu gura deschisă, de parcă voia să continue.

— De ce m-au trimis aici, nu știu. Dar știu pentru ce-am venit.

— Îți spun eu. Ai un noroc grozav. O femeie frumoasă are nevoie de un secretar. Soțul îi trimite unul, doamna îl acceptă și-l trimite la avocat ca să discute în privința salariului. Ai aptitudini frumoase pentru cariera asta, nu ?

— Nu, domnule, răspunse Kálmán pălind în loc să roșească. Nu pentru asta am venit la dumneavoastră. Din cauza unui accident a trebuit să părăsesc școala. E vina mea, nu vreau să înfrumusețez lucrurile. Aceeași soartă a avut-o și un prieten, poate tot din cauza mea. Acest prieten e acum stagiar la dumneavoastră.

— A, Biróczy ! Deci sînteți colegi ?

— Am fost, pînă nu ne-au dat afară. Eu învățam mai mult decît el, totuși el știa mai multe decît mine. Cunoștea

viaţa. El m-a învăţat că ghinionul nostru nu e ireparabil. Ne-au eliminat din şcoală, dar dacă ne continuăm singuri studiile de drept, înlocuind explicaţiile profesorilor cu îndrumările primite într-un an de practică, putem să dăm examenul şi să obţinem licenţa. De la el am învăţat asta şi vreau să urmez acest drum. Am venit la dumneavoastră să vă rog, ca după ce Sándor îşi termină anul de practică şi trece la grefa tribunalului, să binevoiţi să mă primiţi ca stagiar.

— Ce spui, frate ? La mine vrei să fii stagiar ? Dar ştii că nu-i o treabă prea distractivă ? La mine stagiarul nu umblă toată ziua la baluri, nu joacă biliard în fiecare seară, nu merge la vînătoare de iepuri şi raţe, nici la cea de fuste, ci trebuie să lucreze, să tragă tare ! Plus că eu am o fire insuportabilă. Eu, domnişorule, cînd ţi-e lumea mai dragă, îţi dau mai mult de lucru. Cînd eşti mai elegant împopoţonat, te trimit unde-i noroiul mai mare, îi sîcîi pe domnişori şi cînd se plictisesc, îi pun la spart lemne.

— Ştiu eu toate astea, zîmbi blînd Kálmán. Farsele domnului avocat sînt renumite ; dar renumit e şi faptul că din mîna lui ies cei mai buni avocaţi, că aici se poate învăţa cel mai mult. Aici doresc să vin, dacă mă primiţi.

— Aha, deci nu vrei să fii secretarul particular al unei doamne frumoase ? Bine, bine, n-am spus nimic. Şi acum ce vrei să faci ?

— Mă duc acasă la bunica şi încerc s-o îmbunez. Va fi greu, e o femeie foarte severă.

— Las' c-o ştiu eu pe Coana mare. Eu să nu cunosc pe cineva din ţara asta, care a avut vreodată un proces la Tabla regală [1] ? Iar Coana mare a avut multe procese. Mă cunoaşte bine. Ei, am să-i scriu cîteva rînduri bunicii dumitale. Nu te speria, eu nu sînt Csollán Berti. Am să-i scriu în aşa fel, încît să se potolească. Nu vrei totuşi să primeşti oferta de angajare ? Nu ? Ciudat, foarte ciudat. Ei, bine, întoarce-te la mine peste un an, dar între timp învaţă mult. Şi mai ales învaţă să posteşti, pentru că la mine stagiarul o duce foarte prost.

---

[1] Curtea de Apel.

Dar Kálmán strînse bărbăteşte mîna întinsă care însoţea aceste cuvinte.

— Mai am ceva de rezolvat, spuse el. Înainte de a ne despărţi, prietenul meu, poznaşul de Sándor, mi-a pus pe furiş nişte bani în buzunar, pe cînd dormeam. I-am adus înapoi, n-am cheltuit nimic din ei, aveam şi eu bani de care el nu ştia, şi oricum pînă mîine sînt acasă. Vă rog să fiţi amabil să i-i daţi, dar nu acum, şi fără să-i spuneţi că i-am restituit eu ; mi-ar lua-o în nume de rău.

— Aha ! Înţeleg. O să-i dau cu ţîrîita, cînd văd că nu mai are un ban ; dar spune-mi sincer, de ce-mi laşi banii ăştia ?

Kálmán evită răspunsul.

— Să ghicesc ? Ăştia sînt din banii pe care ştrengarul i-a cîştigat la cărţi de la Csollán Berti ?

— Da.

— Şi dumneata încă n-ai avut în buzunar bani cîştigaţi la joc, şi nici nu vrei să ai ? Ciudat copil. Tare ciudat copil !

Avocatul mai mormăi un timp în sensul că oare ce-or fi căutînd pe pămînt asemenea păsări rare, apoi îl bătu pe umăr.

— Ei, hai, băiete, du-te acasă la bunicuţa ; pînă soseşti, va fi acolo şi scrisoarea mea. Iar peste un an, dacă mai trăim, eşti bine venit. Eu o să trăiesc, asta-i sigur, o să trăiesc o sută de ani. Dar sîngele tînăr piere uşor — un dans, un accident de călărie, un duel, o poveste de dragoste şi gata. Ai grijă de dumneata. Tare-aş vrea să ştiu ce se va alege dintr-un tînăr care respinge de două ori în aceeaşi zi norocul oferit de dama de cupă ?

Ultimele cuvinte domnul Korcza le rosti cînd Kálmán ieşise pe uşă ; mai mormăi multă vreme prinzînd în dinţi pana vîrîtă pe după ureche şi plimbîndu-se încoace şi-ncolo prin încăpere, cu cîte o scrisoare în fiecare mînă şi sfătuindu-se cu pana pe care o ţinea în gură.

— Cu fiecare din aceste scrisori aş putea distruge cealaltă parte... Oare pe cine să distrug ?

DULCEA CASĂ PĂRINTEASCĂ

Tinere prieten care citeşti aceste rînduri, crede-mă că nu vei mai fi niciodată atît de important ca acum, cînd te întorci în iubita casă părintească, după ce ai încheiat cu succes anul şcolar.

Acasă eşti aşteptat ca un rege.

Tu n-ai luat parte la munca, osteneala şi lipsurile lor, vii doar la cules. Viţa de vie, pomii fructiferi îţi oferă roadele lor bogate, deşi nu le-ai dat îngrijire.

Fraţiorii şi surioarele îţi aşteaptă sosirea în poartă, te îmbrăţişează, te sărută, se caţără pe tine ; tata, mama te strîng la piept plîngînd. Deşi nu le-ai adus nimic, decît persoana ta.

Dar pentru cei de-acasă eşti o adevărată comoară !

Sînt uimiţi cît de mult ai crescut, uite, îţi mijeşte şi mustaţa, un adevărat bărbat !

Toată casa e a ta !

La fiecare masă se servesc felurile tale preferate, n-au uitat ce-ţi place mai mult.

Se îngrijesc de hainele tale, de lenjerie, vor să fii elegant.

Tatăl tău îţi vorbeşte serios, ca de la egal la egal şi-ţi dăruieşte inelul cu pecete — ai ajuns demn de a ţi se încredinţa această străveche relicvă de familie. Maică-ta plînge privindu-te şi zîmbeşte printre lacrimi ; fraţii te admiră.

Servitorul, care la plecare te striga pe nume, acum îţi spune „domnişorule".

Pisicile şi cîinii îţi dau tîrcoale, îţi ling mîna.

Toată lumea caută să-ţi intre în voie, să-ţi ghicească dorinţele şi să le îndeplinească înainte să le spui.

Cînd vrei să dormi, îţi scot cizmele, apoi umblă prin casă în vîrful picioarelor, nimeni n-are voie să zică nici „pîs" cît timp dormi, pînă te trezeşte aroma cafelei din camera vecină.

Şi asta merge aşa zi de zi.

Toată casa e a ta. Casa ? Tot oraşul.

Cînd ieşi pe stradă, membrii familiei te iau de braţ, tu îi conduci. Ţii capul sus. Cei întîlniţi în drum te salută cu bunăvoinţă şi invidie. Cîte-o fereastră se deschide pe

furiș și fete cu obraji rotunzi îți trimit ocheade printre ghivecele cu flori. Domni respectabili te salută de pe cealaltă parte a străzii. Dacă te întîlnești cu foștii tăi profesori și stai de vorbă un ceas cu ei, se minunează cît de multe ai învățat ! Îi privești de sus pe sărmanii bătrîni, au rămas mult sub nivelul tău !

Dar fetele, florile vieții ! Toate au voie să se îndrăgostească de tine. Ești un musafir bine venit în fiecare casă cu fete de măritat, și fostele tale tovarășe de joacă din copilărie roșesc cînd vă întîlniți. Nu există petrecere fără tine. Ești ginerele posibil al fiecărei doamne și mirele deloc imposibil al fiecărei domnișoare. La cotilion conduci dansul, te îndrăgostești pînă peste cap ; dansezi pînă dimineața, te îmbolnăvești : toți medicii din oraș se grăbesc să te vindece de guturai ; cînd ieși iar în stradă, toată lumea se bucură că te-ai însănătoșit. Preotul îți aduce la cunoștință că luni dimineața s-a rugat pentru sănătatea ta împreună cu toată congregația. Iar te duci la petreceri ; acum frumoasele tale prietene te sfătuiesc cu duioșie să nu te extenuezi, dar tot dansează cu tine. Bătrînii cavaleri îngălbenesc de invidie din cauza succeselor tale, cei mai tineri te idolatrizează. Spui o glumă, toată lumea rîde. Numai cel pe seama căruia se rîde nu. Firește, cu acesta te bați în duel. Evident că sînteți amîndoi răniți. Ești culcat, îngrijit, tot timpul e cîte cineva în vizită, toate doamnele se interesează de sănătatea ta. Tatăl tău dă din cap : ce băiat *trăznit !* Așa era și el în tinerețe. Maică-ta îl ceartă, cum poate să spună așa ceva ; dacă te-ar fi ucis ? Cum ? Pe tine ? Asta nu-i chiar atît de simplu. A treia zi te scoli din pat, cu brațul într-o eșarfă neagră de mătase. Așa ieși pe stradă.

Toată lumea te felicită, le strîngi mîna cu stînga, cu dreapta nu se poate. Dar adversarul tău mai e și acum la pat. A încasat una zdravănă ! Ești eroul orașului. Toată lumea te admiră, te adoră, te iubește.

Și încă nimeni nu-ți cere nimic !

Amice, tinere, bucură-te de zilele acestea, pentru că nu vei mai fi niciodată atît de important.

Dar dacă ești exmatriculat din școală, situația e cu totul alta.

Ei, da, cu totul altfel se desfășoară întîlnirea.

Cînd intri în casa părintească, toți amuțesc de spaimă. Citesc pe fața ta posomorîtă ce te-a adus acasă. Se vorbește de nuia, de bici. Maică-ta plînge și-și frînge mîinile, tatăl te amenință că dacă puşca n-ar fi încărcată cu alice pentru păsări, te-ar împuşca pe loc.

Nici nu știi în ce colțișor al casei să te ascunzi, şi toți te ocărăsc. Ai hainele rupte, cămașa murdară, nu îndrăznești să rogi pe nimeni să te ajute, nimeni nu-ți datorează asta.

Dacă tatăl tău te strigă, îți spune „măgarule". Toți te tutuiesc cu dispreț. Nimeni nu te cheamă la masă, te strecori rușinat și înghiți în sec dacă nu rămîne şi pentru tine din vreun fel de mîncare. Stai în coada mesei, după cel mai mic dintre frați.

Ești întrebat ce vrei să te faci : cizmar sau lăcătuş ?

Oriunde stai, ești în calea cuiva. Nici să schimbi farfuriile la masă nu ești lăsat, de teamă că le spargi.

Dacă tușești, dacă ești bolnav, e tot vina ta. „Lemnul rău nu piere". Acesta e diagnosticul şi totodată medicamentul care trebuie să te vindece.

În stradă, te furișezi pe lîngă ziduri, ocolindu-i pe cunoscuți ; oricum nu ți-ar răspunde la salut. Fetele frumoase, fostele tovarăşe de joacă, nici nu te văd cînd trec pe lîngă tine ; nu îndrăznești să faci curte nici măcar unei servitoare de teamă să nu te snopească în bătaie calfa de cizmar cu care e în vorbă.

Pînă și cîinele casei te latră.

Nici pomul nu te îmbie cu roadele lui. Știe şi el că ai fost dat afară și nu-i nebun să rodească pe degeaba pentru tine.

Într-o stare sufletească asemănătoare se apropia Kálmán de casa strămoșească.

Casa strămoșească se afla într-un orășel, nu un centru comercial, ci mai degrabă o comună mare, să-i zicem K... Multe orășele încep cu această literă.

Casa familiei Jenőy e o clădire lungă, fără etaj, construită în formă de pătrat, aripa dinspre curte fiind locuită de servitori.

Deşi a trecut de şaizeci de ani, bătrîna doamnă Jenőy este o gospodină vajnică ; părul a început să-i albească, dar obrajii-i mai sînt rumeni. N-a avut niciodată vreo boală pentru care să fi dat bani pe medic sau pe doctorii.

E o femeie uriaşă, bărbătoasă. Pe răposatul ei soţ îl ţinea zdravăn în frîu, bătrînul domn trebuia să se mulţumească cu ce i se dădea şi cînd ieşea în oraş nu avea niciodată în buzunar mai mult de un taler. Iar după moartea lui, văduva conducea toată gospodăria şi procesele şi era spaima slugilor leneşe, a avocaţilor care tărăgănau procesele şi a autorităţilor.

Avusese doi fii. Unul, Lörinc, la dorinţa mamei sale a intrat în armată, acolo a ajuns om ; s-a însurat în străinătate, tot în străinătate a căzut pe front, nevastă-sa a murit şi ea nu peste multă vreme. Kálmán e fiul lor.

Celălalt fiu al bătrînei este Beniamin, sau cum îi spun toţi : nenea Béni. E cea mai inofensivă fiinţă din lume.

Doamna Jenőy, ca să-şi compenseze inima de mamă pentru absenţa primului născut, pe care-l trimisese departe, pe-al doilea îl crescuse pe lîngă fustele ei ; nenea Béni trecuse de 47 de ani şi încă nu ieşise din orăşel fără maică-sa ; în fiecare seară îşi spunea rugăciunea, aşa cum învăţase de mic : „Doamne, bietul tău copilaş nevinovat“, şi în continuare ura noapte bună mămicuţei scumpe şi tăticului drag — deşi acesta din urmă dormea de douăzeci de ani somnul dreptţilor ; dar pe nenea Béni îl ia gura pe dinainte şi i-ar fi foarte greu să înveţe o rugăciune nouă.

Nenea Béni e tare greu de cap. Pînă la zece ani, maică-sa nu l-a lăsat să înveţe, de teamă ca învăţătura să nu-i împiedice creşterea ; e adevărat că nu prea creştea. Apoi au adus în casă un preceptor, care cu mare greutate l-a convins ce diferenţă există între A şi B. A trecut mult timp pînă l-a făcut să înţeleagă că dacă prinde cu trei degete o pană de gîscă înmuiată într-o zeamă neagră şi o plimbă încoace şi încolo pe o foaie de hîrtie albă, pînă la urmă tot iese ceva despre care alţii îşi vor da seama că nu sînt urme de pisică. Ba mai mult, în adolescenţă, educatorul ajunsese cu el la progrese atît de mari, că au îndrăznit să-l invite pe domnul profesor din localitate pentru

examenul particular. Acesta, ca să-l examineze temeinic la algebră pe domnișor, îi puse o problemă de mnemotehnică, și anume : de cîte ori se află unu în doi ? La care domnișorul Béni făcu o mutră pierită. „Cîte picioare ai dumneata ?“ încercă să-l ajute profesorul. „Două“ răspunse perspicace Bénike. „Și cîte picioare am eu ?“ îl pisă profesorul. „Patru !“ După asta, profesorul nu mai fu curios să-l asculte, ci mîncă prînzul de gală, încasă cei doi taleri și-i eliberă lui Béni un certificat cu cele mai bune calificative, cu care putea să meargă la cursul superior umanistic.

Apoi a mai avut o seamă de profesori particulari, care-i dădeau lecții acasă și-l învățau totul temeinic. La examenele particulare, comisia de examinare era primită cu un prînz excelent și onorarii generoase, iar nenea Béni obținea de fiecare dată un certificat *„classis primae“*. Își luă chiar și licența în drept și, dacă ar fi să dăm crezare calomniatorilor, cînd substitutul regal l-a întrebat ce știe despre *Nota Rákócziana*[1], spuse că notele nu le prea știe, dar că ar putea să fluiere cîntecul, dacă e nevoie.

— Ei, bine, fluieră-l ! — și luă calificativul „suficient“.

Maică-sa era și atunci cu el la Pesta, fără ea nici sabia n-ar fi știut să și-o pună.

Apoi buna doamnă își împachetă în pături feciorașul, cu diplomă cu tot, și-l duse acasă, avînd grijă ca nu cumva să înghețe pe drum.

Avînd diploma, odată ajunși acasă, femeia aranjă cu prefectul județului ca la prima sesiune, Bénike al ei să fie numit asesor. De-acum era un om făcut. Nimeni nu frecventa mai perseverent tribunalul și sesiunile decît nenea Béni, mîndru și bucuros ca un copil că se putea arăta în public cu sabia de argint a strămoșului său. Era uimit de el însuși, chiar mai uimit decît ceilalți. Dar la masa verde se ținea după zicala „tăcerea e de aur“.

Buna bătrînă își dădea seama ce dezastru a ieșit din cocoloșeala ei, dar nu mai avea ce face. Era vina ei. Îl obișnuise să nu facă altceva decît ce-i poruncește și-i

[1] Procesul de lezmaiestate al lui Rákóczi — joc de cuvinte în original între latinescul „nota“ (proces) și maghiarul „nóta“ (cîntec).

îngăduie ea şi n-avea nici atîta independenţă de gîndire, încît să scrie o scrisoare fără să i se dicteze.

Doamna Jenőy se hotărî să-şi răscumpere vina prin educaţia nepotului, pentru care stabili cu totul alt sistem. O ajuta şi natura, căci Kálmán de mic copil era extrem de independent. Se simţea în el sîngele bunicii. Nu suporta să i se comande, făcea singur tot ce trebuia, dacă era lăsat în pace, dar dacă era bătut la cap, nu făcea nimic. Avea o minte sclipitoare, însă dacă nu-i plăcea ceva, nici o pedeapsă nu-l convingea să înveţe. Bunică-sa îl crescu în aşa fel încît să se obişnuiască cu viaţa. Îl trimise la colegiul din Debreţin, să fie laolată cu copiii săraci, să înveţe ce e viaţa de student. Las' să meargă în legaţii, să predice, să înveţe să se poarte cu oamenii, să înveţe cît de greu se cîştigă o pîine. Las' să umble pe jos prin ţară, să înveţe să se descurce în situaţii grele. Bani îi dădea doar strictul necesar. Îl înştiinţă că atît cît trăieşte ea, nu primeşte nimic. Şi va trăi mult, să nu conteze pe moartea ei. Să-şi facă un drum în viaţă. Pe urmă, dacă va ajunge mare, dacă va avea un rost în lume, va primi marea moşie a bunicii şi va fi un adevărat boier. Dar mai întîi să arate că merită.

Nici nu era un sistem rău ; mulţi oameni destoinici au făcut carieră pe această cale ; pe un om descurcăreţ nu-l deranjează dacă e trimis cît mai departe de familie.

Numai dacă scandalul de la şcoală — fatal accident — n-ar fi pus beţe în roate acestui plan atît de bine conceput !

Nenea Béni îşi fuma pipa tolănit pe o laviţă de sub pridvor, nu pentru că şi-ar fi pus în gînd să dea foc cînepii pe care-o meliţă şi o dărăcesc fetele în curte — deşi n-ar fi de mirare să se întîmple şi asta — ci pentru că mama nu suportă fum de pipă în casă. Cine vrea să fumeze, are loc afară !

Nenea Béni nu e prea înalt, mai ales picioarele-i sînt scurte. În schimb natura i-a dăruit un cap mare, lung şi lat. Ca volum, ar încăpea multă ştiinţă în el. Chelia îi prelungeşte fruntea pînă la ceafă. Poartă tot timpul, fie iarnă, fie vară, o şepcuţă călduroasă din iască,

pe care n-o scoate deloc de pe cap, doar în cameră, din respect față de mămica sau de musafiri, o pune cu cozorocul la spate. La chip pare mai bătrîn decît este, cu ochii mici, strînși, nasul alungit, urechile îndepărtate de cap ; gura lată păstrează un zîmbet neîntrerupt, favorizat și de mustața pe oală ; la acestea se adaugă bărbia puternică, musculoasă, atît de lungă, că atunci cînd i se pune cravata, trebuie să ridice capul spre cer, ca nu cumva să i se lege și bărbia. Cravata i-o leagă și acum tot mămica, în parte și din cauza modei, care cerea ca legătura de gît să fie lungă de nouă coți, iar pentru înnodarea ei, fie că se apela la ajutorul unui prieten, fie, cine era singur, îi lega un capăt de clanța ușii și, pornind de la distanță, își înfășura gîtul în acest pansament ; apoi cele două capete erau înnodate la ceafă. Deci în asta nu este nimic condamnabil.

În timp ce nenea Béni trăgea fericit din pipă, fără altă grijă decît că tutunul din săculeț e pe sfîrșite și mîine trebuie să toace altul, văzu îndreptîndu-se spre el o figură care-i părea cunoscută. El e ! Ba nu ! Ba e chiar el.

Se apropia nepotul lui, Kálmán.

Era trudit de atîta mers pe jos, avea chipul cam plouat, dar nenea Béni își dădu seama că e el și-i părea bine că are ocazia să zîmbească, recunoscîndu-și nepotul ; se ridică de pe bancă, ieșindu-i în întîmpinare și, scoțîndu-și pipa din gură, îi dădu pe amîndoi obrajii cîte un sărut cu iz de tutun.

— Bine-ai venit, dragă nepoate, iar e vreo sărbătoare ?

Nenea Béni nu-și imagina altceva decît că Papa de la Roma instituise de dragul lui încă o sărbătoare. Asta-l bucura mai ales pentru că mama îi comandase o redingotă nouă și i-a promis că-l lasă s-o poarte la prima sărbătoare, dar nu înainte. Era grozav de fericit că are o asemenea haină pînă la călcîie, după moda franțuzească.

— Nu-i nici o sărbătoare, dragă unchiule, zise Kálmán, am venit acasă pentru că m-au dat afară din școală.

Nenea Béni se sperie foarte tare. Nu știa dacă s-o ia în glumă sau în serios.

— Glumești ! Hai, lasă gluma. Nu-i așa că nu-i adevărat ?

— E foarte adevărat, nene Béni, altfel n-aș fi acum aici.

— Dar e îngrozitor ! Cum s-a întîmplat ?

— Am să-ți povestesc altă dată. Acum, dragă nene Béni, te rog doar să te duci la bunica și s-o pregătești pentru vestea cea rea, ca să pot apărea în fața ei.

Nenea Béni rămase cu gura căscată și bărbia spriinită în piept.

— Să mă duc la bunica și s-o pregătesc ? Imediat, dragă nepoate, dar mai întîi mă duc pînă-n fundul curții.

Se îndepărtă cît putu de tare și nu apăru multă vreme ; se ascunse în șopronul unde femeile meliţau cînepa și studie îndelung această activitate, întrebîndu-se cum reușește Zsuzsi să nu se taie cu cuiele ascuțite ale meliței.

Nici cu turtă dulce nu-l puteai momi pe nenea Béni în fața bunicii în momentul cînd aceasta va afla de eliminarea lui Kálmán. Va fi un scandal, Dumnezeu cu mila ! Dar și nepotul, bine și-a mai ales avangarda ! Poate sta mult și bine rezemat de stîlpul cerdacului, pînă s-o întoarce el.

Însă Kálmán nu avu mult de așteptat, pentru că se deschise ușa bucătăriei și cineva i se aruncă de gît, îmbrățișîndu-l și sărutîndu-l ; nu se poate spune că nu i-a făcut plăcere.

Autoarea atacului era o codană de șaisprezece ani, vioaie, iute, focoasă, cu ochi rotunzi și păr negru ; era toată numai viață.

— Ai venit ? — întrebă ștrengărița, cuprinzînd în palme fața lui Kálmán, ca să-l poată vedea mai bine.

Kálmán o sărută la rîndul lui. Tandrețea lor părea frățească.

— N-am venit de bunăvoie, îi șopti Kálmán. M-au exmatriculat din colegiu.

La asta, fata privi repede în jur :

— Să nu fi auzit cineva ! Sst !

Ducînd degetul la gură, îl trase pe Kálmán în bucătărie, unde nu era nimeni în afară de ea, de acolo într-o cămăruță laterală și, închizînd ușa, îi șopti :

— Pe mătușica o anunț eu ; pînă atunci rămîi aici.

Bunica băiatului era mătușa fetei. Cilike era orfană, favorita doamnei Jenöy, care o înfiase de la o rudă îndepărtată.

— Întîi vorbesc eu cu ea.

— Și ce-i spui ?

— Probabil suferi pentru vina altora, sînt sigură de asta.

— Așa nu-i spui adevărul. Sufăr din vina mea.

— Unde-i decizia de eliminare ? Acolo trebuie să fie niște motive.

— Poftim, citește.

Fata citi gînditoare sentința de exmatriculare. Pentru o clipă duse degetul la frunte.

— Ei, vezi, știu ce să-i spun. Numai adevărul, numai ce scrie aici. Ai să vezi că nu pățești nimic. Așteaptă-mă aici pînă mă întorc.

— Ce fetiță bună ești, Cilike !

— Bine, atunci sărută-mă frumos.

Fata dispăru din cămăruță și tiptil, cu grijă, intră prin bucătărie în camera bunicii.

Doamna Jenőy tocmai își inspecta garderoba. Nu ca să aleagă ceva de îmbrăcat, ci doar pentru plăcerea de a-și vedea colecția.

Garderoba ei era un adevărat muzeu. Modele mai vechi de cincizeci de ani și ceva mai noi ; de la începutul deșteptării naționale și pînă la adormirea acesteia. Pentru că îmbrăcămintea este o oglindă a epocii. La ea aceste cronici brodate pe mătase erau precis clasificate. Tot felul de veșminte cusute cu fir de aur, broderii înflorate, pasmanterii, blănuri, fuste țesute din fir subțire, aurit, dantele, corsaje cu balene, bonete cu creastă, cu zdrăngănei, cu ace în formă de săgeți ; azi nu le mai poartă nimeni.

Mai sînt și sertare întregi pline cu albituri fine, pentru care inul și cînepa au fost melițate, dărăcite, toarse, țesute și albite sub supravegherea ei. Splendide fețe de masă trainice, rezistente, totuși netede, fine, cum n-ai putea găsi la nici o prăvălie. Numărul lor crește an de an. S-ar putea înzestra șase fete cu ele. O parte o va primi Cilike, cealaltă soția lui Kálmán, dacă s-o însura.

Bătrînei îi face mare plăcere să le vadă, să le scoată, să le reclasifice. Îi explică lui Cilike cum era pe vremuri, cînd se purtau rochiile astea. Nu erau cîrpe, ca acum.

— Rochia să fie rochie, nu-i făcută să arate, ci să acopere trupul. Pe vremuri corsetul se potrivea ca o armură, şi toate cutele rochiei se îndepărtau de corp, parcă spunînd : nu mă atinge ! Nici o rochie nu se purta fără şorţ. Pînă şi regina îşi punea şorţul, cînd purta costumul naţional. Aşa se cuvine. Păi, ce modă mai e şi asta de acum, toate rochiile sînt strîmte, deschise ; şi numai zdrenţe. Sărăcie cu ciucuri. Le îmbracă la un bal, şi a doua zi le vînd telalului.

— E şi vina bărbaţilor, remarcă Cilike cu înţelepciune. Vezi, mătuşico, ei dau exemplu rău în modă.

— Ai dreptate, zise doamna Jenőy. Ăsta-i adevărul adevărat. Ei aduc moda cea mai îngrozitoare. Ce veşminte respingătoare, şi ce nume păgîne ! Unu-i mai aiurea ca altul. Redingotă ! Guler ţeapăn pînă la urechi, iar pulpanele bat călcîiele. Şi băiatul meu, Béni, nu m-a lăsat în pace, atîta m-a bătut la cap, pînă i-am făcut una. Va fi rîsul lumii.

— Ei, dar astea le poartă şi alţii, îi explică Cilike, dîndu-i rînd pe rînd pachetele cu pînzeturi. Dar ce idee pe profesori să-i dezbrace pe studenţi de dolman şi să le născocească o îmbrăcăminte străină, pe care n-o poartă nimeni la noi. Să pui un bărbat să poarte fustă lungă şi pelerină pînă la călcîie, iar pe cap o tichie triunghiulară. Doamne păzeşte ! Zilele trecute, cînd a fost la noi un student predicator, mi-am adus aminte de bietul Kálmán şi m-a podidit plînsul.

— Aşa e. Urîtă născocire. I-am şi scris lui Kálmán să nu vină acasă cu anteriul acela în care arată ca un amărît de novice iezuit. Iar profesorilor le-am scris să-l lase pe Kálmán, barem cînd iese în oraş, să se îmbrace ca oamenii.

Cilike oftă din greu.

— Vai, mătuşico, zău aşa, mare necaz a ieşit din asta. Chiar acum am aflat că au fost eliminaţi o mulţime de studenţi din Debreţin, pentru că au lepădat toga.

— A, vorbe de clacă ! Nu-i dă afară pentru aşa ceva. Pesemne au comis un păcat foarte mare şi profesorii nu vor să-i acuze pentru adevărata vină.

Periculos psiholog femeia asta !

— Nu, nu, mătuşico. Nu puteau să-i dea afară pentru ceva rău, că doar e şi Kálmán al nostru printre ei.

— Ce ? — strigă doamna Jenőy, aruncînd din mînă ţeancul de şervete. Kálmán ! Nepotul meu !

— E printre ei, spuse Cilike.

— Cine ţi-a spus-o ?

— Am citit sentinţa. E la mine.

Şi-i dădu mătuşii hîrtia luată de la Kálmán.

În ciuda celor şaizeci şi şase de ani ai ei, aceasta citea fără ochelari ; chipul i se întunecă în timp ce parcurgea hîrtia ce-i tremura în mînă.

— Cine ţi-a adus-o ?

— Chiar Kálmán.

— A venit ? Deci e adevărat ? Unde e, să-l sfîşii ! Kálmán intră pe uşă.

— Aici sînt, mamă dragă. Sfîşie-mă.

Bunica se repezi supărată spre el, dar cînd ajunse în faţa lui îl strînse violent la piept, sărutîndu-i creştetul, obrajii, fruntea ; plîngea şi mormăia înăbuşit cuvinte nedesluşite.

— Da' de unde ! Nu pe tine ! Pe ăia ! Dar tot sfîşii pe cineva ! Sst ! Bate cineva la uşă.

Cilike se grăbi să-i iasă în întîmpinare. Era doar poştaşul, un francez. Spuse : *„très humble serviteur“*, ceru nouă creiţari pentru scrisoarea adusă şi plecă spunînd *„je vous souhaite bien le bon jour“*.

— O scrisoare de la Pesta pentru tanti, spuse Cilike. Cunosc scrisul, e de la avocatul Korcza.

— Dă-o-ncoace ! — zise doamna Jenőy şi desfăcu scrisoarea. În timp ce citea, ochii-i scînteiau şi mai tare.

— Şi el spune acelaşi lucru. Şi el îţi dă dreptate. Dar e îngrozitor ! Mai bine să te fi cusut în sacul ăla răsturnat, dacă buna cuviinţă chiar cere ca bărbaţii să poarte fustă ; să te fi închis, să te fi bătut, dar nu să te fi nenorocit pe viaţă pentru un fleac. O, lasă că le-o plătesc eu !

— Mamă dragă, o întrerupse Kálmán. Nu fi supărată pe cei ce ne-au judecat. Noi am fost foarte vinovaţi.

— Piei din faţa mea. Nu te întreb ce am de făcut.

Cilike se grăbi să-l scoată pe Kálmán din camera bunicii, îl duse în cămăruţa laterală şi închise uşa. Se temea că, din cunoscutul lui spirit de echitate, Kálmán ar putea să mai recunoască vreo vină, ca să distragă atenţia bunicii de la profesori şi să-şi atragă mînia asupra lui. N-are voie să iasă pînă nu trece furtuna.

Dar ce s-a pornit !

Bătrîna alergă în pridvor şi începu să-l strige pe nenea Béni.

— Béni ! Hei, Béni ! Vino înăuntru, Béni ! — îşi strigă ea băiatul.

Nenea Béni o auzi, dar se ascunse în prisacă şi nimeni nu putea să dea de el. Slugile tăgăduiau să-l fi văzut în ziua aceea. De cîte ori izbucnea uraganul, servitoarele îl protejau pe sărmanul Béni de stăpînă.

Şi Béni nu apăru, ci aşteptă, trăgînd cu urechea, pînă se potoliră strigătele.

Numai cînd bătură clopotele de amiază, ieşi din adăpost, ştiind că dacă nu apare, rămîne fără masă. Mai mult de-atît nu rezistă.

Se strecură în sufragerie, unde-i găsi pe maică-sa, pe Kálmán şi pe Cilike. Supa era servită.

Nenea Béni făcu o mutră inocentă, de parcă abia ar fi venit din satul vecin.

— Unde naiba umbli cînd te caut ?

— Ma-si căutat, mămicusă ? (cînd vorbea cu maică-sa, nenea Béni devenea peltic. Ce bine îi stătea !) Am fost în plisacă.

— N-ai auzit că te strig ?

— Albinusele sumsăiau foalte tale.

— Ce ? N-ai auzit vocea mea de zumzetul albinelor ? Grozave urechi, de pus în ramă, nu alta ! Ei, hai, aşezaţi-vă şi mîncaţi.

Ca de obicei, nenea Béni începu cu rugăciunea, împreunîndu-şi mîinile pe spătarul scaunului : „Fii. oaspetele nostru, Isuse şi binecuvîntează bucatele pe care ni

le-ai dat", dar după primele cuvinte, Coana mare lovi cu putere în masă, strigîndu-i supărată :

— Roagă-te pe tăcute !

Ce faptă păgînă, să întrerupi pe cineva din rugăciune !

Nenea Béni închise ochii, pentru că așa trebuie cînd te rogi în sinea ta, și-și îndeplini piosul ritual.

Apoi toată lumea se așeză și trei dintre ei începură să mănînce în tăcere. Coana mare nici nu se atinse de mîncare.

Nenea Béni o întrebă, alintîndu-se copilărește :

— Mămicusa nu mănîncă ?

— Sînt sătulă.

Puțin mai tîrziu, nu rezistă să n-o întrebe :

— Ai vreun necaz ?

— Am.

La felul doi, mai încercă o dată să destindă atmosfera.

— Mămicusa e supărată ?

— Supărată rău !

— Pe cine s-a supărat mămicusa ?

— Pe toată lumea !

Ei, asta e totuși o oarecare consolare. Așa, porția lui va fi mai mică.

Îngrozitor lucru, să iei masa alături de o femeie care nu mănîncă și nu scoate o vorbă.

Nenea Béni părea nedumerit, nu putea să ghicească ce necaz are maică-sa.

Misterioasă situație.

Principalul vinovat, nepotul Kálmán, șade în fața lui, nu arată supărat, nu pare să fi trecut prin furtuna la care nenea Béni se ferea să fie martor măcar. Ba mai mult, ca desert s-au servit minciunele, semn că la masă e un oaspete drag. Prăjitura asta le plăcea grozav tuturor. Îi plăcea și lui nenea Béni foarte mult, și după ce mîncă prima farfurie, tare ar mai fi întrebat-o pe maică-sa dacă poate să-și mai ia încă o porție. Dar cînd o privi, îi pieri curajul, mai bine renunță la minciunele. Se șterse grăbit la gură, ură pe rînd tuturor să le fie de bine și-i mulțumi mamei pentru cină. (De regulă încurca prînzul cu cina). Rugăciunea o va spune afară. Și se ri-

dică, încercînd s-o șteargă. Dar calea de retragere era tăiată.

— Voi, ceilalți, ieșiți ! — porunci Coana mare. Tu, Béni, vii cu mine în birou.

Lui nenea Béni i se făcu rău cînd auzi asta.

Din copilărie nu putea suferi îngrozitorul cuvînt *birou.*

E de neînțeles că există oameni care, chiar după ce au terminat școala și nu-i mai obligă nimeni să scrie, mai țin în casă cerneală și călimară ! Și dacă le trăznește ceva prin cap, se pun pe scris ! Ce bine de cei ce n-au idei !

Ajungînd în birou, Coana mare trase un scaun pentru Béni lîngă masa cu uneltele de scris.

— Stai jos și scrie.

N-avea nenea Béni chef de o asemenea distracție.

— Ce să scriu, mămisico ?

— O scrisoare către onorabilul învățat, jupîn Járay Ezsaiás din Debrețin.

— O scrisoare ? — oftă amarnic Béni. Lungă ?

— Destul de scurtă. Îi scrii stimatului domn că din moment ce l-au dat afară fără milă din colegiu pe nepotul meu Kálmán, consider că e mai bine să retrag donația de șaizeci de mii de florini și s-o transfer colegiului din Patak.

Pe nenea Béni îl trecură fiorii. Se gîndea că după ce părintele profesor va citi scrisoarea, își va sufleca pe dată poalele sutanei și va da fuga aici, va pune mîna pe linie și-i va trage zdravăn peste degete, ca pe vremuri la caligrafie.

Încercă să se eschiveze, umil.

— N-ar putea s-o scrie mai bine nepotul Kálmán ?

— Nu fi prost ! Nu numai că nu poate s-o scrie, dar nici nu trebuie să afle de ea, înțelegi ?

— Sigur că înțeleg. (Nu înțelesese nimic.) Deci, să-i scriu lui jupîn Járay Ieremia...

— Ezsaiás !

— Ezsaiás, că ori îi dă un certificat bun nepoțelului Kálmán, ori mămica retrage donația !

— Da' de unde, trăzni-te-ar sfîntu' ! Nu ţi-am spus să te tîrguieşti cu el. Retrag donaţia. Punct.

— Dar poate că stimaţii domni profesori îşi repară greşeala.

— Eu nu-mi mai revoc hotărîrea. *Deliberatum est !* Cine nu vrea să-mi fie prieten, treaba lui. Nu mă rog eu de nimeni.

(„Mare greşeală !“ — gîndi nenea Béni în sinea lui.)

Voia cu tot dinadinsul să scape de tortura scrisului. Îi veni ideea s-o liniştească pe maică-sa.

— Nu te supăra, măicuţă scumpă, ştii ce spune micul catehism : *să nu laşi soarele să apună înainte să-ţi treacă supărarea.*

— Asta n-o spune micul catehism. Şi cum ajunge scrisoarea la poştă, cum îmi trece supărarea. Tu să ai grijă s-o termini înainte de apusul soarelui.

— Dar nu fi supărată, măicuţă dragă, domnii profesori sînt oameni buni.

— Buni, buni, dar asta nu mă-ncălzeşte pe mine. Eu nu-i supăr cu nimic. Facă ce vor, şi eu fac la fel.

— Dar nu te supăra, dragă mămico, poate consistoriul îşi regretă hotărîrea. Ştii că şi calul bun se împiedică.

— Un cal ! Dar un grajd întreg ! — strigă Coana mare scoasă din sărite. Nu mă ţine cu zicale, stai jos şi scrie.

Intimidat, nenea Béni se ghemui pe scaun şi înmuie pana în călimară, murdărindu-şi trei degete cu cerneală ; le şterse de pantalonii galbeni de nanchin, care se pătară şi ei, pe urmă cu batista albă, care se albăstri şi ea. Apoi privi hîrtia din faţa lui, gîndindu-se cum s-o păteze şi pe aceea.

— Ce să scriu, dragă mămico ?

— Întîi ia foarfeca şi taie marginile foii de jur împrejur ; aşa se cuvine, cînd scrii o scrisoare.

Grea treabă ; foarfeca neîndemînatică o ia mereu într-o parte şi în cele din urmă marginile hîrtiei sînt tăiate strîmb.

— Deci, ce să scriu ?

— Îţi dictez eu : *Stimate şi învăţate domnule profesor-rector !*

Nenea Béni reuși de la bun început să scape o pată de cerneală de mărimea unui ban vechi.

— Bravo ! Acum încercuiește pata și scrie sub ea L. S. Loc pentru sigiliu. Ăsta-i blazonul tău.

Dar nenea Béni linse pata ; acum și limba i se albăstrise de cerneală.

Începu să scrie ce i se dicta, lipind unele de altele literele rebele și urcînd cu primul rînd în diagonală, spre colțul de sus al hîrtiei.

— Ei, vezi să nu ajungi în pod cu rîndul acela !

Nenea Béni schimbă poziția hîrtiei și, pentru echilibru, ajunse cu literele în pivniță. Coana mare îi dictă cuvînt cu cuvînt.

— Nu uni cuvintele alea ! Nu despărți cuvîntul ăsta ! Fă-i coadă lui *g*, nimeni n-o să-și dea seama ce lighioană e. Ezsaiás se scrie cu literă mare. Gata. Pune semnul exclamării după ultimul cuvînt. Acum scrie data și dă-mi pana, să mă iscălesc.

Era recomandabil să citească întîi toată scrisoarea, pentru că ici-colo lipsea cîte-o literă, o silabă, iar virgule și puncte nu erau deloc. Trebuiau adăugate. Abia atunci semnă Coana mare. Și literele ei erau strîmbe, dar, ca femeie, nu era obligată să scrie prea frumos. În altele excela ea.

Acum mai trebuia făcut plicul.

Vai, asta-i o știință complicată ! Pe vremea aceea nu se vindeau cu sutele la papetărie. Trebuia liniată hîrtia în cruce, apoi, în punctul unde se intersectau liniile, se perfora cu vîrful foarfecii, apoi se tăia de-a lungul liniilor, se împăturea, iar se tăia, iar se împăturea. Grea muncă !

În sfîrșit, opera avansă pînă la momentul cînd lipsea doar sigiliul. Pe atunci încă nu existau chibrituri, lumînările din seu de capră, comandate din Ardeal, se aprindeau cu un fir de pucioasă. Nenea Béni luă ceara de sigiliu, o aprinse la lumînare, întîi stropi cu ceară lumînarea, apoi își stropi palma stîngă și abia a treia oară reuși s-o picure pe plic, mîzgălind o pecete cît toate zilele. Apoi, întorcînd plicul, scrise adresa, după dictare. Gata ! Dădu cu pana de masă, stropind cu cerneală și

șorțul alb al Coanei mari, las' să-și aducă și ea aminte că a fost pe-aici !

Dar cînd voi să ia scrisoarea de pe masă, sigiliul fierbinte se lipise de altă hîrtie. Întorcînd-o s-o desprindă, se lipi de altă foaie, din cauza adresei proaspăt scrise. Așa că atunci cînd Coana mare primi în sfîrșit plicul, nu rezistă să nu i-o spună de la obraz :

— O asemenea porcărie de scrisoare n-a mai fost trimisă de la K... la Debreţin.

După expedierea scrisorii, Coanei mari îi trecu supărarea.

Cînd era bine dispusă, își revărsa dragostea asupra tuturor. Slugile, rudele, toți se încălzeau, se bucurau de strălucirea chipului ei. Pînă și animalele din casă simțeau că e în toane bune, ciinele se culca la picioarele ei, pisica îi sărea în poală, scroafa o conducea guițînd prin curte, trăgînd-o de marginea șorțului.

În asemenea ceasuri, nenea Béni era fericit ca un copil. Nu auzea nici un cuvînt de reproș de la maică-sa și putea să doarmă dimineața cît voia, mai ales de la sosirea lui Kálmán.

— Tare mult mai studiază nepotu-meu ! Toată noaptea stă și învață. (Stăteau în aceeași cameră și nea Béni susținea că nu poate să doarmă cu lumînarea aprinsă. Dar nu era adevărat.)

— Lasă-l să învețe, spuse Coana mare, trebuie să se pregătească pentru examenul particular. Cu cît îl dă mai repede, cu atît mai bine pentru el. De altfel, el învață în liniște, și dacă puteai să dormi pînă acum de gălăgia noastră, care tot ține pînă la miezul nopții, nici el nu te poate deranja.

Ei, aceea e cu totul alt fel de gălăgie. Cu aceea poate să doarmă nenea Béni.

Seara, după cină, și după ce s-a terminat dereticatul bucătăriei, femeile din gospodărie se adună la Coana mare : bucătăreasa, mulgătoarea, nevasta argatului și cele două slujnice ; fiecare își aduce roata de tors ; a șasea e Cilike, a șaptea e Coana mare, și să te ții concert de fuse ! Rolurile sînt distribuite după talentul fiecăreia. Firul cel mai subțire îl torc Coana mare și Cilike din

fuiorul de in moale ca mătasea ; cînepa pentru ţesutul ştergarelor e toarsă de slujnice, iar cîlţii îi transformă în fire groase pentru saci Böske cea leneşă, ascunsă într-un colţ ; se ştie că nu doarme, stă doar cu ochii închişi.

În zumzetul plăcut al roţilor de tors, cîte una din femei începe să povestească voioasă un basm, iar celelalte ascultă cu sufletul la gură ; uneori spune chiar Coana mare cîte-o poveste, ei îi stă bine să şi glumească ; fetele rîd, ghiduşe, dacă anecdota are un final mai pipărat. În camera de alături, un om cu conştiinţa împăcată poate să doarmă foarte bine în zumzetul armonios al fuselor şi poveştilor. Din cînd în cînd, la cererea Coanei mari, Cilike îi cîntă, cu glasu-i argintiu, cîntecul preferat :

Dacă atunci cînd soarele apune
Pe pajiştea de sub pomul umbros
Apare-un chip zîmbind ca prin minune
Ce semne-ţi face drăgăstos
Să ştii că-i cel ce-ţi poartă prietenie
Şi cu paşnică bucurie te îmbie.

Cîntecul pare că vine din ţara zînelor, făcîndu-l pe cel aţipit să se simtă ca-n rai.

În unele seri, cîntă şi Coana mare alături de servitoare, cîntece vechi, care i se potrivesc bine, în acompaniamentul roţilor de tors.

Zice-se că ungurilor
Dansul nu le şade bine
Aşa e, dacă se-mbracă
În ce nu li se cuvine.
Dar bine le stă diadema cochetă
Şi pălăria cu egretă
Cizmele cu pintenaşi
Pantofii cu fluturaşi.

Acum cel adormit se simte ca un prunc nou-născut, legănat de maică-sa, care-i cîntă un cîntec de leagăn.

Cînd torcătoarele încep să tragă la somn, iar Böske abia mai poate deschide un ochi cînd îi trece o *ţuţă* pe sub nas (aşa se numesc şomoioagele mici de cînepă pe care fetele le fac ghem, le aprind în palmă şi suflă în ele, strigînd ţu-ţu-ţu ! Se zice că încotro zboară ţuţa o va duce pe fată viitorul ei bărbat), atunci se opreşte lucrul, toate îşi iau roţile de tors, sărută mîna Coanei mari, urează noapte bună domnişoarei şi se duc la culcare, nu înainte de a controla încă o dată bucătăria, cămara, de a pune o oală peste jarul din vatră, ca să nu se culce acolo pisica. Nu degeaba strigă paznicul de noapte : *„Atenţie la foc şi la apă !“*

Dimineaţa la cinci se adună iar şi torc împreună, şi slugile şi stăpîna, pînă se luminează de ziuă. Dar dimineaţa nu se spun poveşti, ci domnişoara le citeşte din „Orele evlaviei“.

Iar în acest timp, nenea Béni poate să doarmă în pace.

La două săptămîni după ce doamna Jenőy expediase memorabila scrisoare preastimatului domn, sosi răspunsul. Poştaşul „treshumbleserviteur“ îl aduse seara tîrziu, dar Coana mare reuşi să-l citească şi în penumbra amurgului.

Scrisoarea o posomorî foarte tare.

Jupîn Járay îi răspundea cum se cuvine Coanei mari. Nu i se părea nelalocul lui faptul că după eliminarea lui Kálmán, doamna Jenőy îşi retrage donaţia. Era de acord şi cu dorinţa ei de a transfera banii colegiului din Patak şi-l sfătuia pe domnişorul Kálmán să-şi dea examenele acolo. Îi părea şi lui rău de băiat. Dar totodată o înştiinţa pe Coana mare de adevăratele motive ale eliminării şi o ruga să vegheze ca nepotul ei să nu se mai rătăcească pe asemenea căi periculoase.

Scrisoarea asta îi cam strică doamnei Jenöy buna dispoziţie.

Dar îşi impuse ca astăzi să nu spună nimănui nimic. Să treacă noaptea. Aseară a început să povestească un basm torcătoarelor, azi fetele vor fi curioase să afle sfîrşitul. Trebuie să li-l spună. Nimeni să nu-şi dea seama că e prost dispusă. Las' pe mîine !

E nevoie de multă putere ca să-ţi reţii pornirile pînă a doua zi.

Seara decurse la fel de vesel ca de obicei. Dacă în cursul băsmuitului începea vreo istorie amoroasă, bătrîna intervenea :

— Cilike şi Iuliş, ia vedeţi, parcă zornăie ceva în bucătărie.

Celelalte puteau să asculte, erau femei cu experienţă.

Drept recompensă, o învăţă chiar ea pe Cilike un drăgălaş cîntec de dragoste ;

Vin toţi şi mă povăţuiesc
Că-s prea mică să iubesc,
Dar ce-i mai batjocoresc !
Mai iute dă-n foc o ulcică
Cu cît e mai mititică.
Deci nu-i minune de poveste
Dac-o fetişcană
Se-ndrăgosteşte.

Nu era decît o glumă.

Apoi se duseră la culcare. Coana mare nu închise un ochi toată noaptea. Funesta scrisoare stătea sub pernă, dar ea avea impresia că o apasă greu pe piept.

Şi munca de dimineaţă decurse ca de obicei ; după micul dejun, Coana mare îl reţinu pe nepotu-său.

— Ascultă, dragă fiule, vreau să-ţi spun ceva. Ieri am primit de la jupîn Járay răspunsul la scrisoarea prin care retrăgeam donaţia de la colegiu. Din cauza ta. Credeam că ţi s-a făcut o nedreptate. Preastimatul domn mi-a dezvăluit adevăratele motive pentru care tu şi colegii tăi aţi fost eliminaţi din colegiu. Nu mă întrerupe ! Ştiu că tu nu m-ai minţit. În decizie erau alte motive, şi Cilike a fost aceea care te-a împiedicat mereu să-mi spui adevărul. Să-i fii pe veci recunoscător copilei ; ce-a făcut ea pentru tine de cînd te-ai întors, interpunîndu-se între noi doi, n-ar fi făcut-o nici îngerul tău păzitor. Nu uita că fata asta m-a minţit zi de zi, de dragul tău ; a minţit pentru prima dată în viaţa ei. Poate că din

cauza asta eu n-am s-o mai iubesc. Dar tu să nu uiţi niciodată că din cauza ta mi-a pierdut dragostea. Dacă ştiam ce ştiu acum, nu te primeam cum te-am primit. Ştiu eu bine de ce te-ai făcut vinovat ! Răposatul tău bunic, dragul de el, era la fel de chipeş, de mîndru şi de deştept ca tine cînd ne-am cunoscut. Pasiunea l-a dus spre o activitate asemănătoare cu cea în care te-ai amestecat tu acum. În cartea aceea blestemată puteai să recunoşti şi scrisul lui, dacă nu şi l-ar fi schimbat mai tîrziu, înclinînd literele spre stînga, de teamă să nu fie recunoscute... Pentru că au venit zilele prigoanei şi bunicul tău, dintr-un bărbat chipeş şi cutezător, a devenit un nenorocit de infirm, care tremura tot timpul şi nu îndrăznea să iasă în lume. Uită-te la unchiul tău Béni, e rodul acelei perioade nefericite. Aşa ai să ajungi şi tu, dacă urmezi acest drum. Acum n-ai pe nimeni, eşti singur încă, dar dacă vei iubi vreodată, te va paraliza, te va nenoroci gîndul că eşti prigonit zi şi noapte, că averea şi capul îţi atîrnă de un fir de păr, că ajunge să găsească cineva întîmplător un rînd scris de tine, ca să fii pierdut. Doar o femeie poate să îndure asemenea chinuri fără să înnebunească, un bărbat nu. Eu nu te sfătuiesc ce să faci. Ştii tu mai bine. Ai în faţă un viitor strălucit, poţi să ajungi ce vrei. După moartea mea vei fi bogat. Am înzecit averea strămoşească. Dar pe cît e de sigur că tu nu te laşi constrîns de nimic, pe-atît de sigur să fii că nici eu nu mă voi lăsa copleşită de dragostea faţă de tine, dacă te abaţi de pe calea ce ţi-a fost destinată. Nu vreau să ajungi de rîsul lumii, ca vagabondul de Csokonai, ridicolul de Kölcsey sau ca lunaticul de Kazinczy. Vreau să devii un om deştept şi respectat, care face cinste familiei sale. Cu cît te vei ridica mai sus, cu atît te voi ajuta mai mult. Am pentru asta putere, avere şi talent. Dacă însă te scufunzi în mocirlă, te las acolo şi nu mişc un deget pentru tine. Acum fă ce vrei. Dar nu uita ce ţi-am spus.

După această lecţie, Kálmán se simţea încătuşat de pămînt. De pămîntul încremenit, nemişcat.

Eppur si muove !

Şi totuşi se-nvîrteşte pămîntul acesta !

ACTORII

Odată cu sesiunea de toamnă, la care veneau în oraşul de reşedinţă toţi nobilii din comitat, străzile se înviorară. Nenea Béni purta sabia argintie, îşi pomăda mustăţile şi se bucura că slugile îi sărută mîna cînd trece prin bucătărie. În asemenea perioade era mare domn, pentru că şedinţele — care nu se puteau lipsi de prezenţa lui — durau pînă la ora două sau trei după-amiază şi numai după aceea putea să ia masa. Familia nu-l aştepta ; i se păstra porţia şi mînca de unul singur, ceea ce i se părea culmea rafinamentului.

— Dacă ajung vreodată domn mare, voi prînzi totdeauna singur.

Într-o zi, cînd ceilalţi erau încă la masă, nenea Béni sosi zornăind, atît de agitat, că era să-şi străpungă piciorul cu sabia argintie. Ce s-o fi întîmplat ? Rar se întîmpla să-l vezi atît de grăbit. Doar ceva deosebit de important putea să transforme mersul lui tîrşîit în goană.

— Sînt aici ! Au sosit ! — strigă el cu faţa lucind de sudoare.

— Cine a sosit ? — întrebă Coana mare.

— Actorii ! A sosit teatrul ! Acum s-au împărţit afişele în adunarea generală. Şi să-l vedeţi pe director. Ce bărbat frumos ! Ca un subprefect. A venit în adunare cu sabie şi dolman, şi şi-a făcut public atestatul nobiliar. Un adevărat nobil ! I-am citit şi eu blazonul. Am primit şi un afiş, iată-l : *„Azi, cu aprobarea stăpînirii, se va reprezenta «Fuga lui Béla», dramă eroică cu cîntece, în 5 acte, scrisă de Kocze Bue* [1], *tradusă de Napkeleti, muzica de Ruzsicska“.*

Nenea Béni nu-şi scoase nici sabia de la brîu pînă nu termină de citit afişul, cu toată distribuţia, pînă la cuvintele „se termină după ora zece“.

Kálmán îl ascultă cu atenţie pînă sfîrşi de citit numele interpreţilor, însă neauzind în şirul de atîţia domni, doamne şi domnişoare numele aşteptat, restul nu-l

[1] Corect : Kotzebue (1761—1819), dramaturg german.

mai preocupă. Pîndea numele lui Borcsay. Dar nu era printre ei.

— Nu-i așa, mămicusă scumpă și dlagă, că ne ducem si noi la teatlu ? Hai să mergem la teatlu ! Zău, hai la teatlu !

Bizar spectacol, acest copil mare, care, cu sabia la brîu, se milogea în asemenea hal.

— Bine, bine, mergem. Dacă-i o piesă tristă, îmi place și mie.

Nenea Béni sări în sus de bucurie.

— Nu-i așa că vine și Cilike ?

— Doar n-o s-o lăsăm singură acasă.

— Dar vine și nepoţelul Kálmán ?

— Eu nu mă duc. Am de învăţat, răspunse Kálmán.

— Vai, ce păcat ! E o piesă foarte frumoasă, apare în ea și un Kálmán, și încă prinţ ! Tizul matale.

— Lasă, nu te necăji, spuse maică-sa. De dragul tău vor juca o dată și pe tizul tău : „Beniamin polonezul, sau tătucul de trei parale".

— Vai, mămisico ! Nu-i așa că mergem și la aia ?

— Mergem la toate cîte-or fi ; luăm un abonament pentru trei locuri.

— De ce nu patru ? Să fie și pentru nepotul Kálmán.

— E tînăr încă, n-are nevoie de fotoliu. Poate să meargă și el cînd are chef.

— Anul ăsta n-o să prea am timp, zise Kálmán, ridicîndu-se de la masă și ducîndu-se să învețe în camera lui. Lăsă în urma lui un nenea Béni care, de bucurie, abia era în stare să înghită ceva din bucatele aduse. Nici nu mai știa ce mănîncă.

Și, ca bucuria să fie deplină, bătrîna îi îngădui copilului mare să poarte la teatru redingota cea nouă.

Abia aștepta să se facă ora șapte.

Ce bine-i stătea redingota cea nouă, de culoarea tabacului, cu nasturi strălucitori de alamă !

Și în ultimă clipă mai găsi în el atîta dragoste familială să-l invite încă o dată pe Kálmán să-i întovărășească ; dar acesta rămase acasă.

Liniștea deplină din casă era o ocazie minunată pentru studiu.

Ceilalţi se întoarseră de la teatru tîrziu, pe la zece şi jumătate.

Şi ce hărmălaie ! Cît de triumfal dădu buzna nenea Béni. Ăsta da, spectacol ! Aşa actori mai zic şi eu ! Ce spectacol ! N-a mai văzut orăşelul aşa ceva, şi nici n-o să mai vadă. Ce costume elegante ! Ce regi, ce prinţi !

De exaltare, nenea Béni nici nu voia să-şi scoată redingota cu nasturi aurii.

Pînă şi Coana mare era mulţumită.

— O piesă cinstită. Aşa-mi place mie, să ai ce învăţa dintr-o piesă, nu numai să rîzi. Au şi actori buni, ce-i drept e drept.

— Mai ales Bányaváry, care-l juca pe prinţ. El mi-a plăcut cel mai mult, se înfierbîntă nenea Béni.

— Cel mai bun actor e însă directorul, zise Coana mare.

— Mie mi-a plăcut cel mai mult primadona, glăsui Cilike.

Şi lui nenea Béni tot ea îi plăcuse cel mai mult, dar nu îndrăznea să recunoască.

Desigur, teatrul (improvizat în sala de dans de la Vulturul de aur) fusese foarte aglomerat.

— Dacă le merge aşa şi de-acum încolo, o să scoată nişte reţete strașnice, făcu nenea Béni un calcul aproximativ. Păcat că n-a venit şi nepotul Kálmán.

Pînă la culcare, nepotul Kálmán avu ce auzi de la nenea Béni : subiectul piesei, începutul, finalul, ce melodii s-au cîntat... Şi cum plîngea publicul cînd trupa a intonat tristul cîntec :

Hunia geme în ruină
Iar ungurii trişti suspină !

Nenea Béni făcu chiar încercarea să cînte cu vocea lui piţigăiată cîntecul îndrăgit, o arie într-adevăr frumoasă, dar care avea neajunsul de a fi scrisă pe o întindere de o octavă şi jumătate ; deci dacă nenea Béni începea pe o notă înaltă, cînd ajungea la *S-a umplut paharul / Ungurului cu amarul*, numai ridicînd sprîncenele putea să dea de ştire că mai sînt nişte note ; dacă

începea pe o notă mai joasă, la pasajul *Pustie-i curtea lui Béla !* lăsa gîtul în jos, căutînd intangibilele sunete de bas. Și mai cînta și nemaipomenit de fals.

Kálmán nu reuși să scape de el, deși capul îi vuia de toate chichițele *proceselor de amanet*, care n-au nici o legătură cu arta interpretativă.

Spre norocul lui însă, în timp ce se dezbrăca, nenea Béni făcu trista descoperire că redingota lui cea nouă era stropită de seu de la lumînări, pentru că se găsise să stea tocmai acolo unde nu voia să șadă nimeni. Asta i-a stricat cheful. Redingota nou-nouță !

Kálmán îl consolă, promițindu-i că dimineața va scoate petele cu chimicale, de nu se va mai cunoaște nimic, dar nenea Béni își pierduse buna dispoziție și se culcă atît de deprimat, că mult timp nu reuși să adoarmă. E destul de trist că *Hunia geme în ruină*, dar că redingota lui s-a pătat cu seu e o calamitate de care Hunia putea fi scutită.

Cel puțin îl lăsă în pace pe Kálmán pînă a doua zi, cînd acesta, sculîndu-se în zori, pe cînd nenea Béni dormea dus, curăță frumos petele de pe guler ; așa că la trezire, cînd nenea Béni se repezi la redingotă, crezu că pata de pe spate n-a fost decît un coșmar.

De la prima reprezentație, actorii au cucerit tot publicul. În adunarea comitatului nu se discuta atît despre încălcarea Constituției, starea proastă a drumurilor și samavolniciile soldaților, cît despre trupa de teatru a lui Varsay. Familiile de vază din oraș se întreceau în a-i invita pe strălucitii actori ba la masă, ba la petreceri, cu care ocazie și-au dat seama că membrii trupei nu sînt golani de-adunătură, ci oameni citiți, cultivați. Cu directorul nu se putea vorbi despre altceva decît despre astronomie sau istorie, în care era doctor. Nevastă-sa, prima amoreză, era o persoană foarte respectabilă și bună cunoscătoare de poezie ; ingenua era numai candoare, păcat numai că-i plăcea să folosească în vorbire cuvinte străine, al căror înțeles nu-l deslușea prea bine ; comicul era în realitate cel mai serios om din lume ; uimitor cum se schimba cînd intra în scenă și-i făcea pe toți să rîdă ; bătrînul intrigant ticălos era un băiat de o cinste exemplară, cum rar găsești ; chiar și cel care lipea afișele, nenea

Rák cel pitic, cu cap mare și gură lată, e o persoană respectabilă, are — după cum se știe — casă la Miskolc și-i însoțește pe actori numai din dragoste pentru artă, fiind și croitorul trupei ; de-a doua zi cunoștea pe toată lumea pe nume și, strigîndu-i pe stradă, le comunica dinainte subiectul piesei din seara respectivă.

În sfîrșit, în ce-l privește pe tînărul prim-amorez Bányaváry, acesta este un cavaler desăvîrșit și oricum și-ar fi schimbat numele și aspectul fizic, toată lumea știe că e fiul subprefectului din Sáros sau din Szepes, sau poate din Sopron ; dar fiu de subprefect este în mod sigur.

Și repertoriul este strălucit : „Hoții“ sau „Karl Moor“ de Schiller, „Avarul“ și „Doctor fără voie“ de Molière, „Romeo și Julieta“ de Shakespeare, „Cerbul“ și „Harababura“ de Kotzebue, „Moritz“ de Benyovsky, „Zrinyi“ de Körner, „Faust“ de Goethe, adaptat pentru scenă ; dintre opere, „Fuga lui Béla“, „Zampa“ (o, ce mai Zampa e Bányaváry !), „Epoca de aur“, „Ciorăparul și frizerul de cîini“. Ba, uneori, nobila lor strădanie merge pînă acolo, că prezintă și piese maghiare originale, (scrise de cineva, dar autorul nu figurează), ca de pildă, *Bocskay István* sau *Csernyi Gyurka.* (Acestea din urmă sînt titluri de sacrificiu, autorul își cere umile scuze.) Iar șoaptele sufleorului nu se aud în timpul spectacolului.

Sala e întotdeauna plină. În timpul sesiunilor, aici se află mulți nobili din provincie, pe care nici ședințele prelungite de la tribunal nu-i împiedică să meargă la teatru.

Nu spunem vorbe mari, era victorie pe toată linia. Publicul era sedus, nu purtat de mîndrie națională, ci de frumusețea artei.

Numai Kálmán nu era cuprins de curiozitate și de entuziasmul general, cu toate că bunica și Cilike mergeau zilnic la teatru și la cină, Coana mare îi povestea de-a fir a păr subiectul piesei ; de multe ori se și ciondănea cu nenea Béni, căruia îi plăceau comicăriile grosolane, pe care Coana mare nu putea să le sufere. Lui nenea Béni i-ar fi plăcut să se dea măcar o dată „Prințul Kakambukiformihorgheminomen“.

— Aia-i bună numai în poiată ! — fu părerea Coanei mari (adică pentru trupe care-şi instalează altarul Thaliei în vreo şură).

Iar Kálmán habar n-avea de toate astea.

Îşi continua cu atîta asiduitate studiile de drept, că după cinci luni era gata pentru examenul particular, cîştigînd astfel o jumătate de an ; singurul lui gînd era să scape cît mai repede din dulcea casă părintească şi să înceapă bătălia cu marele duşman : lumea.

Aşa că nu-i ardea lui să meargă la teatru.

Într-o seară, după ce clopotul sunase de mult ora şapte, nenea Béni veni într-un suflet acasă : abia acum putuse să plece de la tribunal, unde era nevoie de votul lui în dezbaterile asupra unei afaceri criminale. Cum reuşise să scape, nenea Béni o luase la fugă, cu sabia sub braţ, de-ai fi crezut că vrea să taie pe cineva.

Necazul era că întîrziase la teatru şi în timp ce-şi schimba dolmanul cu redingota, îşi făcea probleme, cum va intra în sală dacă la casă nu va mai fi nimeni să-i vîndă bilet ?

Credea că va intra mai uşor cu ajutorul lui Kálmán.

— Nu, unchiule, trebuie să învăţ.

— Vai, dar de ce înveţi atîta ? Să nu-ţi crească vreun os în cap. Am mai cunoscut un domn căruia i-a crescut un os în creier de prea multă învăţătură.

Dar nici ameninţarea asta nu-l convinse pe Kálmán să meargă cu el, aşa că se încumetă şi singur.

La casă nu mai era într-adevăr nimeni. Nenea Béni se învîrti puţin pe-acolo, sperînd că va găsi pe cineva care să-i dea un bilet, dar pînă la urmă se hotărî să intre fără să plătească, pentru că din sală se auzeau de-acum rîsete.

Se juca „Sganarelle".

Se furişă în sală, gîndindu-se că-i va explica plasatoarei de ce nu are bilet, dar nici aceasta nu era la uşă, se urcase la galerie să vadă şi ea piesa.

Nenea Béni, sfîşiat de conştiinţa vinovăţiei, se ascunse după o coloană, avînd senzaţia că e un hoţ. Tremura, speriat că în orice clipă îl poate lua cineva de braţ, întrebîndu-l cum a ajuns în sală. Dacă cineva îi arunca o privire, credea că acuşi o să-i ceară biletul. Dacă, pe scenă,

Sganarelle se întorcea în direcţia lui, se aştepta să-i audă strigătul : Hei, acolo e unul care nu și-a plătit biletul !

Dar se hotărî să rezolve situaţia ; îndată ce se lăsă cortina după primul act, se strecură prin mulţime, periclitîndu-și temerar pulpanele redingotei și, ajungînd la rampă, în timp ce lăutarii dădeau arcuşele cu sacîz, scoase din buzunar moneda de argint de 20 florini și începu să bată în cuşca sufleorului.

— Domnu' sufleor ! Domnu' sufleor ! Spuneţi să se ridice puţin cortina.

Sufleorul, crezînd că e vorba de un omagiu adus cuiva din trupă, făcu semn să se ridice cortina.

Cînd aceasta se înălţă un pic, nenea Béni, văzînd că pe scena goală nu mai e din întîmplare decît primadona, i se adresă direct.

— Doamnă, vă rog ! Doamna directoare ! Veniţi încoace, vă rog preaplecat. Vedeţi, n-am găsit pe nimeni la casă, așa că vă plătesc acum intrarea.

Și-i puse la picioare moneda, pe care directoarea o ridică, făcînd o graţioasă reverenţă.

Iar în sală se dezlănţui un rîs, să crape tavanul, nu alta.

Nenea Béni se întoarse, fără să-și dea seama de ce rîde lumea. Doar el s-a comportat foarte corect !

— A, minunat ! Magnific ! — striga întruna din public o voce masculină care le acoperea pe toate celelalte ; posesorul acelei voci era cunoscut sub numele de baronul Bálvándy. Magnific ! Unic ! Mai grozav ca Sganarelle ! Bis !

Dar ar merita să consacrăm întîi un capitol persoanei acestui baron Bálvándy.

BÁLVÁNDY

Era celebrul domn căruia îi era adresată una din scrisorile de recomandare ale lui Csollán Berti, dîndu-i titlul de „director de comedianţi ambulanţi".

Merită să-l cunoaștem mai îndeaproape.

Este exact opusul lui Csollán Berti și totuși îl completează perfect. Sînt de nedespărțit ! Întotdeauna urzesc cîte un plan unul împotriva celuilalt, plătindu-și poliţele și făcîndu-și farse cumplite. Un asemenea plan se cocea ani de zile pînă la momentul oportun, și atunci să te ţii distracţie !

Numai că ceea ce la Csollán Berti e o glumă sordidă, murdară, la Bálvándy e o farsă elegantă, rafinată. Amicii veseli din patru comitate erau implicaţi în această luptă comică între guelfi și ghibelini, ajutînd cînd pe unul, cînd pe altul și rîzînd pe seama amîndurora.

Bálvándy este un bărbat trecut de treizeci de ani, dar spre norocul lui, vîrsta parcă nu-l atinge, nu-i schimbă deloc trăsăturile : faţa brun-roșcovană, nasul mare, acvilin, pletele negre, stufoase, la fel și mustăţile, sprîncenele și barba ; ochii vii, scînteietori și buze zîmbitoare. E ceva mai înalt decît media, bine dezvoltat, musculos.

Chipul mereu vesel, iar buna dispoziţie permanentă. Genul de om care nu îmbătrînește niciodată.

Este un amestec al uimitoarelor noastre trăsături pozitive și negative, de care nu putem răspunde, pentru că ţin de caracterul naţional ; în el se îngemănează strălucitorul magnat ungur cu ștrengarul hai-hui, mecena cu avidul de plăceri, aventurierul cu nobilul de stirpe veche, eroul cu paiaţa.

Dacă eşti sărac și te duci să-i ceri, îţi întinde buzunarul, să-ţi iei cît ai nevoie ; dar dacă ţi-e dator cu ceva și vrei să-i ceri datoria,te lasă să-l dai în judecată și nici cu ajutorul autorităţilor nu-i vii de hac, are și asupra lor cîștig de cauză.

Umblat prin străinătate, e faimos pretutindeni pentru strălucitele sale aventuri, prin care a făcut cunoscute trăsăturile specific maghiare ; dar n-ai ce vorbi cu el în treburi serioase, cînd ar fi nevoie de prestanţa unui nobil.

Dacă-i eşti prieten bun, se aruncă și-n foc pentru tine, se bate în duel, îţi semnează cambii și ţi le și plătește, dacă tu ai omis asta, dar îţi seduce amanta sau tînăra și frumoasa nevastă ; la cărţi îţi ia amuzîndu-se și ultimul ban pe care-l păstrai pentru cizmuliţele copiilor, iar dacă

te cerţi cu el, te împuşcă cu sînge rece şi-ţi plăteşte cheltuielile de înmormîntare.

Riscîndu-şi viaţa, salvează dintre sloiurile de gheaţă pruncul unei femei sărmane, dar dacă întîmplător copilul ar fi al lui, abandonat de sărmana femeie, l-ar lăsa să moară şi-ar pleca fluierînd.

Pasiunea lui e teatrul. Dacă aude de o trupă bună, o aduce şi de la mare distanţă în oraşul lui, şi-i însoţeşte adesea pe artişti în peregrinările lor. Face curte tuturor actriţelor, trăieşte pe scenă, îi învaţă pe tinerii talentaţi, îi duce cu el la Viena, să ia exemplu de măiestrie artistică de la teatrul curţii ; atrage publicul şi cheltuieşte frenetic pentru puneri în scenă fastuoase.

Desigur, are şi privilegii. E mai presus decît publicul de rînd. Are libertatea să intervină în spectacol şi să se ia de public.

În timpul spectacolului se poartă familiar cu interpreţii. N-are un loc fix, umblă de colo-colo. Dacă vreo doamnă soseşte cu întîrziere şi nu găseşte loc, îi face rost de un scaun suplimentar.

Îşi exprimă cu glas tare aprobarea.

— Bravo ! Foarte bine ! Excelent ! Ia, uitaţi-vă, ce figură ! Ce superb e îmbrăcată astăzi primadona noastră ! Nici la Drury Lane n-ar fi ieşit mai bine !

Dar dacă într-o zi e pus pe critică, devine de-a dreptul de neînfrînat.

Dacă apare într-o tragedie vreun actor prost, veşnic beat şi începe : „Vin de la...“ şi nu-şi aminteşte de unde, Bálvándy strigă „de la cîrciumă !“ şi tragedia se transformă în comedie.

O corectează pe ingenuă, cînd aceasta pronunţă fonetic „Richelieu“.

— „Rişliö“, domnişoară, pentru numele lui Dumnezeu !

Bate cu mînerul cravaşei în cuşca sufleorului :

— Suflă-i mai ca lumea pezevenghiului ăluia, că acuşi dă chix !

Sau îl îndeamnă pe debutant :

— Mai cu foc, frăţişoare ! Mai multă energie ! Vezi să nu adormi !

Apoi atrage atenţia publicului să fie cu ochii-n patru, că urmează o scenă grozavă !

Îl ia la rost pe regizor că a eliminat cîte ceva din text.

Iar cînd se reprezintă o operă, cîntă ariile preferate împreună cu interpreţii, improvizînd din solo duet, iar din cvartet, cvintet.

În antracte, adesea ia vioara din mîna primaşului ţigan (creaţia şi simbriaşul lui) şi cîntă cu reală virtuozitate minunate fantezii pe teme populare, spre marele amuzament al publicului.

Între timp face curte fără încetare tuturor femeilor frumoase din sală.

Ce bine-i stau toate acestea !

E impertinent la culme, dar la el şi impertinenţa devine simpatică.

Ce face într-o zi Bálvándy ? La prima reprezentaţie cu „Bocskay István", în beneficiul directorului, asista însuşi prefectul, care, stînd mai mult la Viena, era obişnuit cu spectacole bune ; iar acesta era un spectacol deosebit de prost. Piesa, foarte slabă, fusese scrisă de un autor anonim, ce nici de-atunci nu şi-a dezvăluit numele. Nimeni nu-şi ştia rolul. Totul consta din lungi monologuri. Fiecare, cînd îi venea rîndul, se planta lîngă cuşca sufleorului şi nu se mişca pînă nu extrăgea de-acolo tot ce avea de spus. Spectatorii căscau pe rupte, prefectul se uita mereu la ceas şi la ieşirea prin care ar putea evada. Actorii erau şi ei fierţi, fripţi de zăpăceală ; Bányaváry, în rolul viteazului neamţ, îşi trăgea capul în jos, pierzîndu-se aproape în gulerul scrobit. Nu reuşeau cu nici un chip să termine primul act, cînd se auzi strigătul lui Bálvándy :

— Zău, dragă domnule director, întrerupeţi piesa asta plictisitoare. Nu vă daţi seama că domnul prefect trebuie să se pregătească încă de azi pentru drum ? Mai bine cîntaţi-ne frumos „Cserny Gyurka" şi lăsaţi-ne să plecăm acasă.

Întruni aprobarea unanimă a publicului, care aplaudă iniţiativa : actorilor le reveni buna dispoziţie, dădură la o parte pe „Bocskay István", apucîndu-se de „Cserny

Gyurka", lucrarea preferată a publicului, și toată lumea se distră grozav.

O asemenea glumă nu-i era permisă decît lui Bálvándy. Altă dată însă, îndrăzni ceva și mai și.

Într-o seară, prietenul nostru Kálmán observă că deși ceasurile din casă bat unsprezece și jumătate, familia lui încă nu s-a întors de la teatru. Îngrijorat din cauza celor două femei, trimise o servitoare după ele, să vadă unde-au dispărut. Cu toate că le însoțea nu doar nenea Béni, ci și Böske, oricum, mai de încredere.

Servitoarea se întoarse cu știrea că încă nu se terminase spectacolul.

Trecuse de miezul nopții ; se stinsese focul, bucătăreasa adormise în bucătărie, cina era scrum și abia tîrziu de tot, pe la ora unu, ajunseră acasă amatorii de teatru.

Se întîmplase că se juca o piesă nouă, pe care nici măcar Bálvándy n-o cunoștea de la repetiții ; îi făcuseră și lui o surpriză. Publicul se distră copios de la început pînă la sfîrșit.

După finalul spectacolului, cînd directorul ieși la rampă, ca de obicei, ca să mulțumească pentru atenția binevoitoare a publicului lui, Bálvándy i se adresă, în numele spectatorilor :

— Ei, domnule director, chiar că a fost un spectacol grozav ! N-am mai văzut așa ceva. Trebuie să-l mai jucați încă o dată chiar în seara aceasta !

Ei, asta nu s-a mai întîmplat de cînd a fost inventat teatrul, ca publicul să ceară bisarea unei piese întregi. Directorul încercă să se eschiveze, spunînd că actorii sînt obosiți, că publicul a primit ce i se cuvenea în schimbul biletului de intrare, dar Bálvándy îi tăie retragerea, zicînd : „Plătim încă o dată taxa de intrare, dar mai jucați o dată piesa !"

Și baronul porni, cu pălăria în mînă, să adune a doua taxă de intrare de la onoratul public. Nimeni nu îndrăzni să i se împotrivească. Mai de voie, mai de nevoie, plătiră încă o dată și atunci nici actorilor nu le mai rămînea decît să reia piesa de la un cap la altul. Reprezentația ținu pînă la unu noaptea.

Ce-l mai bodogăneau femeile pe baron, pentru că între timp li se stricase mîncarea !

Dar și bodogăneala aceasta era expresia admirației.

De obicei, drept consolare că a stat acasă, Coana mare îi povestea lui Kálmán la cină subiectul piesei.

Dar de data asta a lipsit obișnuita dare de seamă. Bunica venise acasă prost dispusă. Tăcu tot timpul mesei.

Kálmán auzise încă de la profesorul lui de filozofie aceste trei reguli de aur : *1. nu privi niciodată în țeava unei puști încărcate ; 2. nu trece prin spatele unui cal ; 3. nu obliga să vorbească o femeie supărată care tace.*

Se conformă.

Pînă și Cilike mînca în tăcere, privind-o înspăimîntată pe Coana mare ; aceasta își arătă supărarea numai printr-un strigăt cu care goni pisoiul ce o deranja.

Cu atît mai ciudată era starea de spirit a lui nenea Béni. Părea cuprins de un spasm al maxilarelor, pe care zadarnic se străduia să-l învingă, mestecînd din greu fiecare îmbucătură, de parcă ronțăia oase ; totuși, din cînd în cînd izbucnea din el buna dispoziție și pufnea rîzînd în pumni.

— Dar tu de ce rînjești ? — răcni la el Coana mare.

Chipul lui nenea Béni deveni serios.

— Nu, mamă dlagă, nu lîd, dal m-a apucat tusea.

Dar iar părea că-l gîdilă ceva în secret. Îi ieșeau ochii din orbite de rîsul înăbușit.

— Acum de ce mai rîzi ?

— Nu, mamă dlagă, doal suflu în fliptulă.

— Dar e rece !

Pînă la urmă, Coana mare se ridică de la masă fără să termine de mîncat, spunînd că se duce la culcare. Cilike o urmă, s-o ajute la dezbrăcat.

Nenea Béni, simțindu-se cu musca pe căciulă, se grăbi să dispară din sufragerie și pînă se așeză Kálmán la masa de lucru să mai citească din Tripartitum [1] el se și dezbrăcase și se băgase în pat.

Dar abia se apucă de lucru Kálmán, că nenea Béni sări din pat și izbucni într-un rîs frenetic, dezlănțuit cu

[1] Codul în trei volume al juristului Werböczy István (1458—1541), consfințind privilegiile nobilimii maghiare asupra iobăgimii.

furie, din toată puterea gîtlejului. Rîdea de se scutura patul sub el, ochii îi dispăruseră în cap, lacrimile îi curgeau pe obraji, se ţinea cu mîinile de coaste.

Kálmán îl lăsă să rîdă după pofta inimii, pînă obosi şi începu să-şi şteargă lacrimile cu mîneca.

— Spune-mi şi mie, nene Béni, de ce eşti atît de bine dispus ?

Nenea Béni suspină, obosit de atîta rîs.

— Vai, dragă nepoate, s-a întîmplat ceva tare hazliu în seara asta, păcat că n-ai fost şi mata de faţă. Oh, Bálvándy ăsta ! E cam nebun baronul Bálvándy, zău că-i nebun. Ştii, astăzi s-a dat „Lucreţia Borgia", otrăvitoarea aceea vestită. La un moment dat, vin cîte unul cavalerii italieni şi-şi spun numele, unul zice : eu sînt Maffio Orsini, altul : eu sînt Holoferno Vitelezzo, numai că acesta din urmă, neînţelegînd bine ce-i şopteşte sufleorul, a zis ceva cam ciudat, la care baronul îi strigă : Cine eşti, mă ? Liti-peti Viţelușu ? Hi-hi-hi ! Ha-ha-ha ! Vai, ce-a mai rîs toată lumea. Eu mai rîd şi acum. Pe urmă baronul a mai spus nişte năzdrăvănii şi tot publicul rîdea. Numai mama s-a supărat. Nu înţeleg de ce, dar mamei nu-i place dacă oamenii rîd la teatru. Ca şi cum teatrul nu pentru asta ar fi făcut. La un moment dat, mama a strigat la baron, dar tare, ca mine acum : „Ascultă domnule, stai liniştit, aşază-te la locul dumitale şi nu face gălăgie în timpul piesei. N-am venit aici să te ascultăm pe domnia ta, am venit să ascultăm spectacolul".

— Ei, şi Bálvándy ?

— La asta, baronul Bálvándy s-a dus la mama, i-a sărutat frumos mîna şi, ca să arate ce ascultător e, a cerut taburetul plasatoarei, l-a pus la mijloc şi s-a ghemuit pe el, privind în linişte spectacolul. Iar publicul se prăpădea de rîs.

— Dar dumneata, nene Béni, ce-ai făcut ?

— Eu ? Păi, rîdeam şi eu.

— Rîdeai ? — strigă Kálmán, izbind cu pumnul în Tripartitum.

Nenea Béni rămase cu gura căscată.

— Păi, ce să fi făcut ?

— Trebuia să te duci la domnul acela, să-l iei de guler și să-i spui : locul dumneavoastră e acolo unde ați stat pînă acum, plecați de-aici și n-o mai faceți pe mama mea de rîsul lumii !

— Să-l iau de guler ? — îngăimă nenea Béni (asta-i rămăsese în cap). Iar apoi nu mai rîse nici un pic, se ghemui în pat, trăgîndu-și pilota peste cap, își astupă ambele urechi, și făcu efortul să adoarmă ; lucru ușor pentru el.

A doua zi se dădea „Hamlet".

Piesă de mult anunțată, pentru care se pregătiseră în mod deosebit, cu Bányaváry în rolul principal. Totodată era și spectacolul lui de beneficiu. La prînz, Kálmán își exprimă dorința de a merge și el la spectacol.

Bunica și Cilike erau foarte bucuroase. Și așa, prea se omoară cu învățătura. Numai nenea Béni avea presimțiri negre, că din această hotărîre subită poate să iasă ceva rău.

Și nenea Béni cunoștea infailibil oamenii. Pe Kálmán l-a înfuriat foarte tare că cineva a făcut-o de rîs pe bunică-sa. Dacă e nobil, cu atît mai rău pentru el. Domnii mari să nu uite că orice mișcare a lor este privită bănuitor de domnii mai puțin mari, cu opinii preconcepute, care-i supraveghează polițienește.

Nenea Béni presimțea lucruri grave.

După-amiază auzi zgomote neobișnuite din camera unde-l lăsase pe Kálmán studiind cartea lui Werböczy. Nu se învață dreptul cu un asemenea răpăit.

Se furișă la fereastra dinspre curte și privi prin deschizătura perdelei cu ce se îndeletnicește nepotul Kálmán.

Se îndeletnicea cu ceva de-a dreptul înfricoșător.

În cameră se afla o sobă de tuci, de înălțimea unui stat de om, avînd deasupra o urnă de fier care semăna cu un cap omenesc. Nepotul Kálmán pusese în vîrful urnei o șapcă de iască a lui nenea Béni (avea opt) și cu sabia argintie în mînă, încerca toate loviturile învățate la scrimă, una după alta : de jos, de sus, din afară, dinăuntru, fente, lovituri derutante. Lupta cu atîta ardoare singur în fața sobei, că-ți era groază să-l privești. Acum nasul !

Urechea ! Acum gîtul ! Vai de sărmana şepcuţă de iască ! Desigur, soba de tuci nu se apăra.

„Aici se pregăteşte ceva foarte primejdios", se gîndi nenea Béni în sinea lui. Nu spuse nimănui nici un cuvînt. Numai cînd sună ora şapte, îi surprinse pe cei care se pregăteau să meargă la teatru cu declaraţia : „Azi eu nu merg".

— De ce ? — întrebă Coana mare.

— Mă doare foarte tare capul.

— Capul tău ? Unde ?

— Aici, la spate.

— Te pomeneşti că nici nu cinezi astăzi ?

— Poate că pînă atunci îmi trece.

Cum să se ducă în seara aceea la teatru ! Nu s-ar fi dus nici dacă se dădea „Prinţul Kakambukifornihorgheminomen".

Kálmán îl ura într-adevăr pe acest Bálvándy. Îl zărise de multe ori în oraş şi la baza urii lui stătea invidia. Invidia copilului faţă de bărbat.

De ce e el deja bărbat, iar eu doar un puşti ? El e implicat în toate, iar eu rămîn pe dinafară. El azvîrle cu banii, iar eu aştept să mi se dea fiecare bănuţ. El e chipeş, eroic, bine făcut, eu un lungan slăbănog şi fără vlagă. El e orator de frunte în sala de şedinţe şi mare dansator la balurile la care eu nici măcar n-am acces. Eu scriu o poezie unei fete frumoase, şi pînă mă gîndesc cum să fac să-i ajungă în mînă, el a şi sedus-o şi-a părăsit-o.

Se mai adaugă la toate acestea şi ura blondului sau şatenului faţă de cel cu părul negru. O, această ură e foarte veche. Poate că şi îndîrjirea din războiul franco-german de-aici se trage. O adevărată ură de rasă.

Kálmán îşi conduse bunica şi verişoara la teatru cu intenţia fermă de a-i arăta cumva — încă nu ştia cum — acestui individ că există pe lume şi oameni mai vrednici decît el.

Cu această hotărîre fermă, îşi cumpără la casă un bilet în picioare, în timp ce doamnele îl aşteptau să le croiască drum spre fotolii prin mulţimea de gură-cască.

Dar hotărîrea lui a eşuat lamentabil de la bun început, pentru că în timp ce el îşi cumpăra bilet, Bálvándy, care, ca

de obicei, se învîrtea la intrare, văzîndu-le pe cele două cucoane, strigă zgomotos : „Domnilor, faceţi loc să treacă doamnele !“ şi, la strigătul lui, grupul de bărbaţi ce blocau intrarea se despărţi ca Marea Roşie în faţa lui Moise, aşa că pînă la întoarcerea lui Kálmán doamnele erau de mult în fotoliile lor, escortate cu cea mai aleasă curtoazie de Bálvándy ; acesta şopti ceva unui domn bătrîn, aşezat chiar lîngă doamna Jenőy. În bătrînul domn, Kálmán îl recunoscu pe prefect.

Prefectul avea faţa rasă, fără mustaţă. după moda vieneză, şi părul alb, frizat.

Lui Kálmán i se păru că bunică-sa, prefectul şi Bálvándy schimbă cîteva cuvinte, apoi se întorc toţi trei spre el.

Bálvándy, zărindu-l pe Kálmán, îi ieşi grăbit în întîmpinare.

— Bună seara, amice Kálmán, îi spuse de parcă erau vechi prieteni. Bine că în sfîrşit vă vedem. Veniţi cu mine, Înălţimea sa domnul prefect doreşte să vă vadă.

Kálmán îşi dădu seama că îngrozitorul duşman îl asaltează, îl învinge, îl dezarmează, îl ia prizonier, îl prinde de braţ şi-l duce unde vrea.

Era o mare cinste pentru un tînăr eliminat din şcoală ca prefectul să vrea să-l vadă. Ce o fi avînd de văzut la el ?

Bálvándy îl conduse în faţa bătrînului domn, iar acesta, punîndu-şi ochelarii cu ramă de aur, începu să-l examineze din cap pînă-n picioare pe tînărul din faţa lui, convins că nu numai prefectul, dar şi tot publicul se holbează la el şi nu-şi dădea seama ce-ar trebui să facă în faţa atîtor priviri.

Prefectul îl privi prin ochelari fără să-i spună vreo vorbă, doar un zîmbet crispat îi apăru pe buze.

În sfîrşit, Înălţimea sa începu să vorbească, dar nu lui, ci bunicii, într-o ungurească pocită, nesigură.

— Deci ăsta-i vestitul copil-cronicar ?

Coana mare răspunse speriată :

— Sluga dumneavoastră.

La aceste cuvinte, inima lui Kálmán bătu mai tare.

Eppur si muove !

— Chiar eu sînt acela ! — răspunse el cutezător, ridicîndu-şi mîndru chipul împurpurat ca un rac.

— Aha, lăsă să se audă prefectul şi-şi scoase ochelarii, măsurîndu-l încă o dată pe tînăr.

Apoi se întoarse din nou către Coana mare şi-i spuse :

— Ei, cînd copilul îşi termină stagiatura, îl iau la mine ca jurat [1] şi apoi copilul va avansa.

Făcu semn cu capul, cum că băiatul poate pleca.

Bálvándy îl luă iar de braţ pe Kálmán şi-l duse într-un colţ mai ferit.

— De unde putea să afle prefectul treaba asta ? — îl întrebă zăpăcit pe Bálvándy.

— De la palatin.

— Dar palatinul de unde ştie ?

— Cazul a fost discutat în adunarea comitatului din Pesta şi cineva s-a luat foarte tare de membrii guvernului, care făcuseră presiuni asupra pedanţilor.

— Cine putea să ridice problema asta ?

— Păi, asta eu am făcut-o.

— Dar dumneavoastră de unde ştiţi ?

— Ei, eu ştiu tot. Dar linişte acum, începe piesa şi Hamlet nu trebuie deranjat.

Kálmán era pradă unor sentimente uimitoare. Se simţea în acelaşi timp umilit şi glorificat ; pus în lumină favorabilă şi defavorabilă în faţa publicului, încurajat şi ameninţat, căutase un duşman şi găsise un protector ; asta-l făcea să simtă că ei doi trebuie să fie adversari.

Nici nu era atent la piesă, ocupat cu propria lui comedie, acum întrebarea *to be or not to be* era mai importantă pentru el, decît pentru Hamlet.

Publicul aplaudă apariţia lui Hamlet, dar el nu-i aruncă nici o privire. Rege, regină, toţi spuneau fel de fel de lucruri, nu-i ascultă nici pe ei. Doar cînd Hamlet ajunse la monologul în care spune : *Deşertăciune, numele tău e femeie !*, începu să-l urmărească surprins. Cu cît înainta Hamlet cu declamarea, cu atît era mai uluit. Fără să vrea, începu să zîmbească. Iar cînd la sfîrşitul scenei publicul aplaudă entuziasmat, strigînd *Bravo, Bányaváry !*, Kálmán

[1] *Juratus tabulae regiae notarius* — notar jurat al Curţii de Apel, avocat stagiar, pe scurt, jurat.

se întoarse spre Bálvándy, încumetîndu-se să-i dezvăluie, cu vocea întretăiată, descoperirea :

— Dar ăsta-i Borcsay !

— Cum, nu știați ? — zise Bálvándy. Te pomenești că n-ați vorbit cu prietenul dumneavoastră, de cînd a devenit actor ? Nici nu l-ați văzut încă ?

— Dacă aș fi știut că e el sub acest pseudonim...

— Ei, bine, vă duc la el, cum se termină actul. Deși e momentul cel mai nepotrivit pentru o întîlnire amicală. Cînd joacă un rol greu, actorul este emoționat și nu-i place să primească pe nimeni, mai ales un actor tînăr, pasionat, care-și măsoară forțele pentru prima dată cu un rol de maestru. Nici un rege, cînd primește în audiență, nu-i mai mîndru, nici o femeie cu migrenă mai capricioasă.

După terminarea primului act, Bálvándy îl luă de braț pe Kálmán, ca să-l conducă pe scenă. Acolo nu se poate merge necălăuzit.

Pe cînd se strecurau prin public, trecură și prin fața bunicii, care, firește, îl întrebă pe baron unde-i duce băiețelul.

Kálmán o lămuri că a recunoscut în Hamlet un bun prieten și se duce la el pe scenă.

— Bine, dar să nu te îndrăgostești de vreo actriță frumoasă !

Cu această indicație, doamna Jenőy îi dădu drumul nepotului.

Bálvándy cunoștea ușița îngustă prin care se putea ajunge din sală pe scenă și-l introduse cu îndrăzneală pe Kálmán. Pe scenă era ca la el acasă.

Îl prezentă îndată regelui și reginei, mai precis directorului și soției sale, care-l primiră cu înaltă condescendență pe vizitator pe pămîntul Danemarcei. Apoi porniră în căutarea lui Hamlet, ușor de găsit, pentru că înjura de mama focului.

Înjura duhul !

Adică duhul tatălui său. Duhul tatălui lui Hamlet.

— Boul ! A început să urle „jurați" ! cu trei replici înainte de vreme. Mi-a distrus toată scena.

Duhul, care în acest timp se străduia să-și șteargă vopseaua albă de pe față cu ajutorul unui prosop zdrențuit,

îi atrase atenţia furiosului, cu un calm demn de o veritabilă arătare de pe altă lume, că el nu poate să vadă prin podea ; el strigă de sub scenă la semnalul sufleorului. Sufleorul e de vină, de ce i-a făcut semn cu piciorul prea devreme.

— Atunci îl ucid pe sufleor ! îl ucid ! — urlă Hamlet şi probabil ar fi făcut-o, dînd o întorsătură cu totul nouă piesei lui Shakespeare, dacă, în primul rînd, spada lui n-ar fi fost anume făcută ca să nu se poată împunge sau tăia cu ea, şi în al doilea rînd, dacă sufleorul n-ar fi avut atîta minte să rămînă sub scenă. Aşa că Hamlet se consolă izbind de pămînt o cană de lut.

Hamlet mai era furios cînd intră Kálmán, salutîndu-l prietenește.

Dar poţi să înapoiezi un salut prietenesc cînd eşti Hamlet ? Mai ales dacă eşti prima dată Hamlet şi boul de duh ţi-a stricat cea mai frumoasă scenă. Nici colereta din jurul gîtului nu permite îmbrăţişarea, din cauza mustăţii lipite nu se poate săruta, iar mănuşa nu permite strîngerea de mînă.

Şi, la naiba ! E prinţ şi artist şi nu ştie dacă să se întristeze de moartea tragică a regelui danez sau să se bucure de jerba de flori primită de la public.

Dar Kálmán se bucură mult că-şi găsise prietenul.

— Servus, servus ! — îl primi Hamlet condescendent şi foarte agitat. Servus, Kálmán. În fine, ai venit şi tu.

— Nu ştiam că tu eşti sub pseudonimul acesta, se scuză Kálmán.

— Nu ştiai ? (Este o uşoară jignire, cum se poate să nu ştii aşa ceva ?) Rák ! Unde e Rák ? Aranjează-mi pelerina ! N-ai văzut că s-a răsucit panglica ? Unde-i cutia cu pudră ?

Nenea Rák aduse în fugă cutia cu pudră. Bányaváry îi lăsă pe musafiri şi se întoarse spre o oglindă din perete, începînd să se pudreze.

Bálvándy îndrăzni să-l sfătuiască să nu-şi albească prea tare faţa, că va arăta ca o figură de ipsos.

— Ei, ce vă pricepeţi dumneavoastră ?

Aşa-l răsplăti actorul pe baron, protectorul lui, dar în timpul spectacolului să nu facă nimeni observaţii actorilor, dacă ţine la viaţă.

— Ne vedem după spectacol, prietene. Acum mă grăbesc. La revedere !

Și, luîndu-și tichia, Hamlet își părăsi prietenii, pornind pe scările abrupte spre Englitera, dacă nu mă înșel.

Bálvándy rîse, apoi, după ce se simți obligat să facă două-trei complimente ingenuei Ofelia, îl duse înapoi în sală pe tînărul său Telemah.

— Repede v-ați mai întors, spuse Coana mare, de parcă v-ar fi alungat de pe scenă.

— Chiar așa, zise Bálvándy. Prințul danez nu primește pe nimeni înainte să-i ucidă la rînd pe toți cei de pe scenă. Noroc că n-a început cu noi.

— A, este chiar atît de mîndru ? — făcu Coana mare. Un comediant !

— Tocmai pentru că este comediant, îl apără Bálvándy. E domn mare actorul hoinar ! Singur se transformă în ce vrea să fie. Asaltează o țară și o stăpînește pînă nu ocupă alta în locul ei. N-are nevoie de diplomă de la nici o academie. Diploma o are în inimă, în suflet, în glas. Lumea întreagă îi e datoare și-i rămîne datoare și după ce i-a plătit. Toți cîți îl văd se îndrăgostesc de el. Și el o știe bine. Trăiește cu gloria și eterna speranță. Mănîncă aur ! Nu datorează prietenie nimănui, nici măcar publicului. Dacă undeva nu este bine primit, pleacă să caute altceva. Nu e urmărit de critici, ca actorii teatrelor de curte ; nu are decît admiratori. Nu vrea să adune avere și nu-i este teamă s-o piardă. E celebru, și fericit pe deasupra. Și merită să fie. Face o muncă pe care soarta trebuie să i-o plătească zilnic, pentru că răsplată ulterioară nu există. Își părăsește căminul, viața liniștită, ca să meargă dintr-un oraș în altul, propovăduind cuvîntul. Și ce propovăduiește ? Sentimente, justiție poetică, pasiuni nobile. Îi face pe nobili să îndrăgească limba națională și pe cei de rînd să cunoască istoria națională. O, comediantul ambulant face mai mult decît preotul, rectorul, judecătorul, comitatul și academia la un loc. De aceea sînt nebun după comedianții ambulanți și le arăt respect cînd îi întîlnesc.

Subiectul acesta îl însuflețea pe baron, nici nu observă cum străluceau sub efectul vorbelor lui ochii a doi dintre ascultători : Kálmán și Cilike.

Dar Coana mare se grăbi să reducă impresia, observînd că „o fi mare domn actorul ambulant cît e tînăr şi frumos, dar cînd îmbătrîneşte ?“

— Nu îmbătrîneşte.

— Dar ce face ca să nu îmbătrînească ?

— Se ajută singur. Cînd observă că i se împuţinează puterile şi-l copleşesc greutăţile, cheamă în ajutor pe cineva care să-i uşureze povara, şi acel cineva este vinul. Bea la necaz ; la mare necaz bea şi mai mult, pînă ajunge să bea atît de mult, că se termină necazurile şi moare. Dar nu se lasă pradă bătrîneţii. Rămîne undeva, departe şi nu-l mai deranjează nimeni, nici măcar punîndu-i un monument funerar, ca altor oameni iluştri, ci e lăsat să doarmă în pace.

Acum Bálvándy era din nou glumeţul mucalit, în ale cărui vorbe este greu să distingi seriozitatea de ironie ; se întoarse fredonînd spre lăutarul din spatele său şi, luîndu-i vioara din mînă, cîntă de dragul prefectului şaisprezece variaţiuni pe tema melodiei „*O du lieber Augustin*“, fără să-i pese că îl desparte doar o pînză vopsită de ţara în care Hamlet îşi ascute spada cu care-l va ucide pe Polonius, înjurînd de data asta nu duhul craiului danez, ci duhul lui Bálvándy, care scîrţîie în antract melodii deşucheate, cînd ar fi nevoie de o simfonie spectrală.

Iar două chipuri privesc fix, pierdute în visare : Kálmán şi Cilike ? Oare la ce se gîndesc ?

MICSANDRE GALBENE

Începînd din ziua aceea, Bányaváry era zilnic musafirul casei Jenői. (Să-i lăsăm numele pe care şi l-a ales. Pe vremea aceea, buna cuviinţă în societate cerea ca acela care se dedică unei asemenea cariere riscante, să-şi ia un pseudonim, ca să nu-şi facă familia de ruşine.)

Bătrîna îl primi cu sinceră amabilitate pe fostul coleg al nepotului ei. Iar Bányaváry era un tînăr foarte amuzant. Dacă îl reţineau la prînz sau la cină, spunea atîtea anecdote vesele, că nenea Béni nu se mai oprea din rîs ; pînă şi

pe Coana mare o făcea să rîdă uneori. Şi cîte poeme frumoase ştia să recite ! Şi ce frumos cînta, acompaniindu-se la chitară ! Iar cînd vorbea serios, povestea despre obstacolele grele pe care le învinsese triumfal la începutul carierei ; despre succesele ameţitoare ce au urmat : cum a devenit dintr-o dată preferatul publicului ! Cum şi-a eclipsat toţi concurenţii ! Cum s-au tras în cinstea lui clopotele la Vásárhely şi lovituri de tun la Szeged ! Cum a fost primit la Miskolc cu alai de trăsuri şi gardă călare ; cum a ajuns într-o zi să se tutuiască cu doisprezece magnaţi ; dacă numai jumătate din acestea erau adevărate, şi tot era prea mult.

În semn de consideraţie pentru musafirul îndrăgit, Coana mare invită de cîteva ori la masă întreaga trupă ; ba chiar o dată nenea Béni propusese să fie invitat şi baronul Bálvándy împreună cu ei, pentru că ţine atît de mult la actori ; dar propunerea a fost respinsă din cauza scrupulelor Coanei mari.

Doamna Jenőy nu primea în casă pe nimeni din aceste trei categorii : ofiţeri, preoţi şi magnaţi.

Considera că într-o casă de nobili de rînd, cu fată de măritat, nu trebuie să aibă acces decît cei despre care se presupune că ar vrea să se căsătorească.

Dar actorul ?

Asta-i cu totul altceva ! Actorul este doar tolerat. Toată lumea ştie că este primit numai din bunăvoinţă, şi chiar el simte distanţa de nedepăşit. La fel ca maestrul de clavir, nu e considerat în rîndul bărbaţilor.

De fapt, Cilike ar fi meritat într-adevăr să i se angajeze un profesor de pian şi de canto, pentru că avea o voce fără pereche. Dar ce rost ar avea ? Doar n-o să se mărite cu un organist !

O dată, cînd era la masă trupa de actori, nenea Béni scăpă o vorbă, cum că vai ce frumos cîntă Cilike, la care musafirele atîta au rugat-o, pînă au convins-o să cînte unul din frumoasele cîntece pe care le cunoştea.

Fetişcana se roşi, codindu-se :

— Dar pe care ?

Nenea Béni binevoi să aleagă :

— Acela cu *von der Alpe tönt das Horn.*

— Dar nu-l știu.

— Cum să nu. L-ai cîntat zilele trecute cu domnul Bányaváry. Domnul Bányaváry te va acompania.

Bányaváry luă chitara și începu cîntecul german ; Cilike își dădu drumul și, prinzînd curaj, cîntă atît de minunat, de sensibil și cu atîta grație, că toată lumea izbucni în aplauze.

— Domnișoară ! — spuse directorul. Nu îndrăznesc să vorbesc, pentru că aș ajunge să vă aduc laude atît de mari, încît v-ar jigni.

Coana mare era mîndră de succes.

— Vedeți, știm și noi cîte ceva la care pînă și dumneavoastră aplaudați.

Frumoasă Cilike ! Dar nu trebuie să te întristezi chiar atît de tare pentru că *sună goarna pe gheţar !*

...Veni și momentul cînd, terminîndu-și repertoriul, trupa se pregătea să plece în alt colț al țării, pentru noi cuceriri.

Se anunțase ultimul spectacol, în beneficiul soției directorului.

Cel mai mult ofta nenea Béni, care nutrea sentimente platonice pentru frumoasa directoare. De-acum n-o va mai vedea niciodată.

Măcar de-ar fi vară, să poată culege din grădină un buchet frumos, cu care, la spectacolul de beneficiu și adio, să exprime cel puțin prin limbajul florilor adorația ascunsă în straturile aluvionare ale inimii sale. Dar iată, e iarnă.

Avea însă Coana mare niște micsandre galbene vestite, pentru care o invidia tot orașul. Micsandre superbe, galbene de tot, tivite cu trandafiriu ; tocmai acum înfloreau mai frumos. Toate ferestrele erau pline cu ele, spre admirația și invidia trecătorilor. Pentru că bătrîna nu dădea niciodată, nimănui, oricît ar fi fost rugată, din micsandrele păzite cu gelozie ; numai ea avea voie să se mîndrească cu ele în tot orașul.

Lui nenea Béni îi veni ideea îndrăzneață să jefuiască această relicvă intangibilă de familie și să facă un buchet pe care să-l ofere doamnei directoare.

Premeditată tot planul efracțiunii. Cînd vor porni cu toții la teatru, nenea Béni va observa pe drum că și-a uitat

batista, fără ea e nenorocit, așa că mama îi va da cheia camerei, pe care-o poartă la ea ; se va întoarce și va rupe cîte o floare din fiecare ghiveci cu micsandre, iar partea ciuntită o va întoarce spre stradă, ca mama să nu observe paguba. Va urca direct pe scenă, va înmîna buchetul și-abia apoi se va întoarce la mama.

Acesta era planul.

În ziua aceea, membrii mai proeminenți ai trupei de actori erau invitați de Coana mare la prînzul de adio.

Directorul mulțumi patetic în numele tuturor pentru amabila ospitalitate, iar Coana mare îi asigură că sînt oricînd bine veniți, să se simtă ca acasă.

Cilike binevoi să le cînte o melodie de despărțire : „Rămîi cu bine, casă liniștită !“

La sfîrșitul cîntecului, toți aveau lacrimi în ochi. Cilike cîntase de parcă ea ar simți cel mai bine ce vrea să spună cîntecul. Apoi actorii își luară rămas-bun și plecară.

Kálmán își conduse prietenul pînă la locuința acestuia, iar Cilike și Coana mare priviră în urma lor pînă-i pierdură din ochi. Iar nenea Béni, punînd o oglindă în fereastră, îi pîndea pe cei ce plecau.

Totul a decurs după plan.

Uitarea batistei, întoarcerea acasă, hoțește, tăierea ucigașă a florilor, îndepărtarea urmelor crimei și predarea buchetului furat obiectului adorației, care-i mulțumi cu cuvinte fierbinți și-l răsplăti cu o caldă strîngere de mînă.

Vai, măcar de rămînea la cuvinte fierbinți și calde strîngeri de mînă ! Dar a făcut și mai mult, un lucru pe care nenea Béni nu l-ar fi dorit în ruptul capului.

La intrarea în scenă, primadona purta la piept frumosul buchet de micsandre galbene.

— Pe sufletul meu, doamnă ! — își spuse nenea Béni. Ce mi-ai făcut ! Nu de-aia ți-am dat eu buchetul de micsandre galbene, ca să le porți pe scenă ! Le vede mama și acuși își dă seama că sînt florile ei. Că nimeni din oraș n-are din astea. Le-a și observat ! Vai, numai de nu s-ar apropia de lămpi, ca să nu observe ! De și-ar scoate o dată buchetul !

Dar actrița jucă tot actul cu buchetul de micsandre galbene. Nenea Béni nu înțelese nimic din piesă, pentru că se

gîndea doar la marea primejdie, dacă se va afla, şi cum să facă să scape.

După primul act se furişă lîngă maică-sa, pîndind-o dacă bănuieşte ceva. Şi după ce toţi şi-au spus părerile, emise şi el o observaţie :

— Cît de naturale par buchetele de flori artificiale ale actriţelor !

Şi, spre marea lui uşurare, văzu uimirea mamei sale, care nu înţelegea nicicum că se poate face şi o asemenea observaţie critică asupra unei piese noi.

Nu remarcase nimic.

După ultimul act, toată trupa cîntă în cor, de rămas-bun, „Vino, luntraş vesel !“ care plăcea atît de mult publicului, iar spre final toţi spectatorii cîntau împreună cu actorii refrenul *Fidelim, Lilla !* La urmă, directorul, în costum de husar, ţinu un discurs publicului care se pregătea să plece, mulţumind pentru încurajare şi promiţînd să-i păstreze în inimă pe toţi cei de faţă. Era, fără îndoială, o cuvîntare foarte frumoasă, dar cam lungă, aşa că publicul începu să se retragă, în timp ce oratorul tot mai vorbea. Actorii se dezbrăcaseră, directorul rămăsese singur pe scenă, dar alocuţiunea era încă departe de sfîrşit, cînd cuvintele prozaice ale lui nenea Rák l-au readus pe pămînt din exaltarea lui artistică.

— Domnu' director, cheia-i aici, dacă terminaţi, încuiaţi sala, că eu mă duc de-acu' acasă.

Astfel se termină, cu un strălucitor triumf, turneul trupei în orăşelul K...

Pe stradă, toată lumea cînta *Fidelim, Lilla !* Nenea Béni simţea ceva ciudat în regiunea inimii. Era fericit ! Buchetul lui apăruse şi în cîntecul final şi mama nu păruse a recunoaşte micsandrele. Tot timpul cinei, în urechi îi răsuna *Fidela Lilla !* Pînă şi slugile cîntau la bucătărie. Ba mai mult, după ce se culcase, îl trezi un cetăţean care se întorcea de la cîrciumă cîntînd *Fidela Lilla !* Se aştepta ca şi paznicul de noapte să-şi termine cîntecul tot cu *Fidela Lilla* în loc de *Laudă lui Isus Cristos !* Visă foarte frumos şi se trezi tîrziu.

Poate nu s-ar fi trezit nici atunci, dacă nu auzea glasul Coanei mari. Dar nu cînta *Fidela Lilla !* Zău că nu.

— Nenorociţii de comedianţi, bătu-i-ar Dumnezeu ! Să fi căzut în adîncurile iadului toată banda de zdrenţăroşi !

„Aoleu ! A descoperit furtul micsandrelor galbene", se gîndi nenea Béni şi se ascunse sub pilotă ca într-un bastion.

Coana mare intră furioasă în cameră, trîntind puternic uşile.

Dar spre marea surpriză a lui nenea Béni, paşii, bocănind înfricoşător, nu se îndreptară spre patul lui, ci spre masa de scris unde Kálmán studia de dimineaţă, riscînd să-i crească un os în creier.

Iar cînd nenea Béni, speriat, privi pe furiş pe după capul patului, văzu că mama n-are în mînă un ghiveci de flori, ci o scrisoare desfăcută. Faţa, de obicei îmbujorată, a Coanei mari era neagră de supărare.

— Citeşte ! Citeşte asta ! — urlă la Kálmán, punîndu-i scrisoarea în faţă.

Kálmán citi şi lăsă capul jos, posomorît. Era o scrisoare de adio de la Cilike. Fata preferată a fugit cu actorii, să devină prinţesă de scenă, logodnică de actor, martiră a artei, proscrisa familiei. Asta i-a scris mătuşii în scrisoare.

Nu spusese nimănui o vorbă. Nu luase nimic, fugise numai cu hainele de pe ea.

Cu gîndul la ea, era imposibil ca bătrîna să nu izbucnească în plîns, să cadă hohotind pe canapeaua de piele.

— Sînt dezonorată ! M-a făcut de ruşine ! M-a ucis, m-a îngropat !

Nenea Béni, foarte speriat, sări din pat, ca o fantomă apărută la lumină, în cămaşa de noapte albă, lungă şi se repezi la maică-sa.

— Mamă ! Mămico dlagă ! Pentlu Dumnezeu ! Nu muli ! Cilike, adu repede opodeldocul !

— Du-te naibii cu opodeldocul tău, strigă Coana mare şi mai înfuriată. N-o mai striga pe Cili. Încă nu ştii că a fugit cu comedianţii ?

La aceste vorbe nenea Béni se sperie atît de tare, că începu îndată să se îmbrace, punîndu-şi toate hainele pe dos.

Kálmán rămase pe gînduri. Îl durea foarte tare ceva, dar nici el nu ştia ce. Oare faptul că fata la care ţinea

atît de mult, tovarășa lui de joacă din copilărie, a fugit de-acasă fără să spună un cuvînt ? Sau că a sedus-o prietenul lui ? Sau poate îndrăzneala acestei ființe slabe, de a se avînta printre primele jertfe arzătoare ale artei naționale ; în timp ce el, poetul, încă n-are curajul ? Ea a ales, în timp ce el ezită și se pregătește să devină un domn cu situație !

Coana mare izbi cu mîna în cartea de legi deschisă pe masă : ·

— Auzi ! Există în cartea asta vreun paragraf care răzbună o asemenea insultă și face dreptate ?

— Nu, răspunse Kálmán.

— Atunci lovi-ar trăznetul într-o asemenea carte de legi !

Și cum trăznetul nu se grăbea să-i execute ordinul, luă Coana mare cartea și dădu cu ea de pămînt, că nici Dumnezeu din cer n-ar fi făcut-o mai cu nădejde. Kálmán se aplecă să adune foile risipite ale cărții.

Coana mare se repezi la nenea Béni, care se chinuia să-și încalțe cizmele.

— Tu ! Ești bărbat de-acuma. Ești asesor al comitatului. Stai toată ziua la tribunal. Tu ai datoria să te duci după ei și să-i aduci înapoi !

— Eu ! — îngăimă nenea Béni și, înșfăcîndu-și șapca de iască, se grăbi să iasă din cameră pe ușa din dos, șontîcăind cu o cizmă trasă doar pe jumătate.

Nici un chip n-a exprimat mai bine vreodată groaza.

Coana mare începu să rîdă de el. Încleștîndu-și pumnii, amenința și rîdea, gata să i se frîngă inima de atîta rîs.

Apoi se așeză pe canapea și se potoli. Tăcu multă vreme, holbîndu-se în zare, cu privirea fixă.

Kálmán adună de pe jos și aranjă filele cărții. Bunică-sa îl privi de cîteva ori. Apoi îl întrebă :

— Ai strîns cartea ?

— Da.

— Mai ai mult de învățat din ea ?

— Sînt gata.

— Cînd te duci la examen ?

— Și mîine, dacă vrei.

— Bine, asta îmi place. Nu mai sta acasă. După examen, du-te ca practicant la Korcza ; cînd termini stagiatura, intri jurat la prefect. Apoi îţi dai examenul de avocat şi rămîi la Pesta. Nu e nevoie să mai vii pe-acasă, dacă vreau să te văd, te caut eu. După aceea poţi să-ţi alegi ce drum doreşti. Poţi să fii domn, poţi să fii şi-un pierdevară ! Îţi dau bani şi pentru una şi pentru alta. Numai două lucruri nu poţi fi cu binecuvîntarea mea : comediant sau poet. Nu mai vorbesc despre ei, nici despre fată, nici despre seducător. Nu mai există pentru mine. Dacă le aud numele, voi spune : Cine ? Nici n-am auzit de ei ! Nu mai am nimic de-a face cu ei. Din partea mea, pot să trăiască sau să moară. Dar ţie îţi interzic să stai vreodată de vorbă cu ei, fie cu bărbatul, fie cu femeia. Deşi vor ajunge să cerşească. Dar dacă aflu că le dai măcar o fărîmă de pîine cînd mor de foame, sau te înduioşează un prunc bolnav în leagăn, sau spui un cuvînt întru apărarea lor dacă sînt huliţi, te izgonesc pe veci din casa mea ! Uită-te în jur. Din tot ce am, nouă zecimi le-am agonisit eu. Îţi las o avere şi un nume nobil. Nefericitului tău unchi Béni îi vei asigura doar întreţinerea pînă la moarte. Dacă ajungi om de vază, dacă te descurci în viaţă, îţi dau pe mînă toată averea cît mai trăiesc încă, iar dacă ajungi un beţivan, dacă-ţi risipeşti moştenirea, te las s-o faci, nu te pun sub interdicţie judecătorească. Dar dacă te cobori vreodată pînă la oamenii aceia, te alung şi te las să pieri, chiar şi de foame ! Nu-ţi cer cuvîntul, promisiunea, nu te pun să juri. Dar ştii prea bine că eu mă ţin de făgăduială. Adu-ţi aminte de asta !

Kálmán se apropie de bunică-sa, îi sărută mîna şi şopti :

— Plec chiar astăzi...

CE ÎNVAŢĂ PRACTICANŢII

O săptămînă mai tîrziu, Kálmán se afla în biroul îmbibat de miros acru-amărui de cerneală al domnului Korcza.

Primul care l-a îmbrăţişat, urîndu-i bun venit, a fost Biróczy. I-a spus că este aşteptat ; patronul a primit nu numai oferta lui, ci şi o scrisoare de la bunică-sa, căptuşită cu o sută de florini.

N-au avut prea mult timp de vorbă, pentru că sosi domnul Korcza, care se bucură şi mai mult de venirea lui Kálmán.

— Ha-ha, *domine frater !* — strigă el, bătîndu-l pe umăr cu ambele mîini, deci ai sosit ? Ai sosit ? Ai dat examenul ?

Kálmán se grăbi să scoată din buzunar certificatul.

— Ştiu, ştiu, *eminens ex omnibus*. Parcă-l văd. De la Patak ?

— Da.

— Ai fost acolo ?

La asta, Kálmán făcu o mutră îngrozitor de jignită. E o insultă gravă şi pentru Patak, şi pentru el.

Domnul Korcza rîse de supărarea lui.

— Bine, *domine frater* (asta-i mai mult decît *audiat*), nu trebuie să te simţi jignit. Practicantul n-are voie să se ofenseze pentru nimic. Mi-e indiferent cum ai învăţat, cît ştii ; la mine n-ai altă treabă decît să dormi dimineaţa cît îţi place, să-ţi ondulezi frumos părul, să te îmbraci elegant pentru masa de prînz, după-amiază să joci biliard, seara să mergi la teatru sau la cafenea, vei avea cameră separată şi cheie ; numai să nu cînţi cînd vii seara acasă şi să nu-ţi spargi capul, bătîndu-te cu calfele de măcelari. Ai bani la mine, poţi să dispui de ei şi să spui la ce ţi-au trebuit. Bunica trimite cît e nevoie. Dacă vrei ceva de lucru, spune, am să-ţi caut ceva, dar dacă te plictiseşte, dă-i-l lui audiat, îl face el în locul dumitale. Pandurul te va servi, dar te rog să nu-l îmbeţi chiar zilnic.

Kálmán se lăsă potopit de aceste frumoase instrucţiuni şi nu-l contrazise pe patron ; îi cunoştea ciudăţeniile.

Dar îl făcu să-i cunoască propriile lui obiceiuri.

Era primul care se scula, şi pînă să se trezească pandurul, reuşea să-şi deretice camera şi să-şi pună la punct îmbrăcămintea ; iar cînd patronul apărea la birou, el lucra de mult la masa de scris. Nu mergea nici la petreceri, nici la băutură, stătea acasă toată ziua.

îi plăcea singurătatea.

Este prima treaptă spre independenţă, cînd omul a cucerit dreptul de a avea o cameră numai a lui.

A doua, să-şi cîştige singur pîinea.

Kálmán atinsese în sfîrşit fericirea mult visată de a avea o cămăruţă cu fereastra spre grădină, unde nimeni nu-i poartă grija, nu-l pîndeşte, nu-l răsfaţă, unde se poate lăsa în voia bucuriei pe care o oferă singurătatea unui spirit predispus spre meditaţie.

În timpul liber, după ce şi-a terminat munca de birou, se duce în cămăruţa din spatele casei, se încuie şi scoate din fundul lăzii comorile ascunse, poemele interzise şi blestemate ; poate să le citească cu voce tare, să declame, să se însufleţească, să lăcrimeze : nu-l vede nimeni. Poate să scrie poezii noi, drame, comedii. Poate să tune cu voce patetică, să rîdă la situaţiile comice, nu-l pîndeşte nimeni ca să-l întrebe : ai înnebunit ?

Sau cînd îl apucă dorul de pictură, apar pe masă creioanele, culorile. Pictează peisaje ireale, decoruri înspăimîntătoare pentru propriile lui drame, figuri fantastice, de care s-ar ruşina foarte mult dacă le-ar vedea cineva. Le şi ascunde bine. Cînd camera e deschisă, nici urmă de culori, tablouri, scrieri ; şi spada stă la locul ei, de parcă n-ar fi fost cu o oră înainte în mîinile lui Csák Máté, luptînd împotriva lui Carol Robert !

Nimeni nu bănuieşte voluptăţile lui secrete !

La birou copiază actele cu zelul prozaic al unei maşini. Se preface că-l interesează foarte mult procesele. Merge cu domnul Korcza, care e jurisconsultul unor mari moşii, la tribunalul urbarial şi face atît de sîrguincios procesele-verbale, de parcă l-ar pasiona cel mai mult marile certuri mărunte dintre doi ţărani, dispute la sfîrşitul cărora de obicei nici unul nu primeşte nimic. Sînt şi alte procese, la care ţăranul capătă ceva : alune, adică lovituri cu nuiaua de alun.

Genul acesta de procese nu-i prea plăcea lui Kálmán, pentru că trebuia să fie prezent la pedeapsă şi să ţină socoteala loviturilor ; nu era o distracţie pe placul lui.

O dată, Kálmán se sătură de acest mod de a împărţi dreptatea şi, cînd la tribunalul urbarial veni rîndul anche-

telor și pedepselor, îi spuse domnului Korcza că se duce acasă și-l trimite în locul lui pe Biróczy. Numai că tocmai atunci era mare nevoie de prezența lui, pentru că nimeni nu redacta atît de bine procesele verbale. Domnul Korcza îl convinse să nu plece, mai ales că a doua zi sosea fiica vechilului, o fată frumoasă cum nu s-a mai văzut ; vor cina și vor prînzi la vechil. Astfel ademenit, mai rămase o zi, făcînd de seara pînă dimineața procese verbale și conducînd de dimineață pînă la prînz „trioul de coarde" cu acompaniament vocal, dar frumoasa fată a vechilului nu apăru.

Cu momeala asta l-au mai reținut cîteva zile, dar frumoasa fată tot nu veni, probabil nici nu exista ; în a cincea zi, domnul Korcza îi întinse în secret un pachețel învelit în hîrtie, ca *diurnum,* pe care Kálmán se codi să-l ia ; dar patronul i-l îndesă în pumn.

— L-ai meritat, *domine frater,* pentru bețele de alun tocite în interesul ordinii și legii.

Deschizînd pachețelul, Kálmán găsi în el cinci alune. Deci pentru cinci zile de trudă primise cinci alune și promisiunea că va vedea o fată frumoasă. În ziua de azi o asemenea diurnă ar fi considerată cam mică.

Dar Kálmán nu era nevoit să aștepte *accidentia* [1]. Cei o sută de florini trimiși pentru prima lună erau la domnul Korcza, și nu ceruse din ei nici măcar douăzeci. Domnul Korcza se gîndea că o mai fi avînd bani de-acasă și știe să și-i chiverniséască.

Dar se întîmplă o dată că pentru un proces trebuiau copiate urgente multe acte ; clientul oferea douăzeci de florini, numai să fie gata pînă a doua zi. Domnul Korcza le expuse stagiarilor situația și propuse să cheme doi funcționari de la Tabla regală, să-i ajute la copiat. Rămase foarte surprins cînd îl auzi pe Kálmán spunînd că vor scrie ei doi, cu Sándor, tot, nu vor să împartă cu alții. Copiară pînă dimineața documentele și împărțiră cei douăzeci de florini.

Atunci începu să-și cunoască domnul Korcza mai bine stagiarul.

[1] Cîștiguri ocazionale, bacșișuri (în limba latină în orig.).

Îi aduse imediat la cunoștință Coanei mari constatarea.

Ca urmare, curînd Kálmán primi o scrisoare cu cinci peceți, care cuprindea o sută de florini și rîndurile următoare :

Măi, trufașule !

Văd că nu vrei să te atingi de banii pe care i-am trimis lui Korcza pentru tine, ca să nu trebuiască să ceri, să dai socoteală și să mulțumești. Ei, bine, acum ți-i trimit direct. Nu trebuie să dai socoteală, nici să-mi mulțumești.

Sărmana și umila ta bunică, Erzsébet

Ce făcu Kálmán cu acești bani ?

Singura bucurie a bunicii era grădina cu flori. Primăvara începea sezonul lalelelor, mîndria ei de pînă acum. Dar de anul trecut, cînd văzuse în grădina prefectului frumoasele lalele Wellington, cu lujere înalte și petale trandafirii tivite cu verde și dungi galbene și ciocolatii, îi cam pierise cheful. Aceste lalele se puteau obține numai de la Haarlem și costau cinci florini bucata. Atîta bănet nu dă Coana mare pentru propria ei plăcere.

Kálmán voia să-i facă o surpriză bunicii. Ca surpriza să fie deplină, îi trimise lui nenea Béni cei douăzeci de bulbi de care făcuse rost, cu instrucțiunea să-i planteze în secret în stratul de lalele al mamei.

Nenea Béni înțelegea genul acesta de farse, era copil bun, bietul de el. O dată, cînd ploua cu găleata și nu-i era teamă că mama îl va surprinde în grădină, scoase din strat douăzeci de bulbi vechi, din soiul obișnuit și îngropă în locul lor bulbii Wellington. Iar ca bulbii scoși să nu trădeze cumva binevoitoarea înșelăciune, îi mîncă cu pîine, pe post de ceapă. Este adevărat că s-a ales cu o pîntecăraie, dar a trecut de la sine.

Ce s-a mai distrat însă, cînd Coana mare a văzut deschizîndu-se superbele, exoticele lalele Wellington de care habar n-avea.

Desigur că nenea Béni, întrebat cum au ajuns lalelele acolo, nu făcea decît să chicotească și să țopăie.

Plicul cu bani pe care-l primi Kálmán în luna următoare era însoţit de următorul text :

Nesuferitule !

Crezi că n-am ghicit că asta-i opera ta ? (aici era lipită, pe post de hieroglifă egipteană, o petală de lalea din stirpea Wellington, uscată şi presată cu grijă.) *Hei, dar mîndru te mai ţii ! Asta ţi se trage de la taică-tău, care m-a moştenit pe mine. Dar să ştii că sînt supărată pe tine.*

Bunica ta iubitoare,
Erzsébet.

Scrisorile continuau să vină, pe acelaşi ton îmbufnat ; pline de mîndrie şi dragoste, burduşite cu bodogăneli şi bani.

Răspunsurile lui Kálmán erau, în schimb, scurte. Simple mulţumiri. Nu ştia să se gudure.

Şi avea ceva de tăinuit.

Orice părinte grijuliu, cînd îşi trimite fiul în capitală, îl avertizează insistent să se ferească de femeile frumoase şi seducătoare. Oare cîţi se feresc ? Sigur e că nu mărturiseşte nici unul.

Pe Kálmán îl vizitau zilnic cele mai seducătoare, cele mai periculoase dintre femei, făcîndu-l să savureze nopţi întregi plăcerea olimpiană, care nu face bine nervilor omului. Erau muzele.

Kálmán se răzvrătise împotriva poruncilor bunicii. Asta trebuia s-o ţină în secret. Nici măcar patronul nu-l surprindea decît rareori. Sîrguinţa lui la birou era exemplară. Dar despre iscusinţa lui în rezolvarea problemelor legate de procese nu se putea spune acelaşi lucru şi domnul Korcza se hotărîse să-l introducă şi în aceste chestiuni. Cînd se împlini anul de practică al lui Biróczy şi avansă ca grefier la Tabla regală, domnul Korcza îi încredinţă lui Kálmán şi sarcinile acestuia.

Aşa că trebuia să-i primească pe clienţi, să le dea lămuriri în legătură cu situaţia proceselor, să studieze viitoarele lor procese, să le asculte dorinţele şi să le transmită şefului, să încaseze banii şi să dea chitanţe ; să

ţină un registru de evidenţă — cea mai grea încercare pentru Kálmán. A scrie poezii şi a ţine contabilitate sînt două lucruri deosebite. Ziua avocat, noaptea poet. Nu prea merge. Undeva o să dea greş.

Într-o dimineaţă, domnul Korcza trebuia să meargă personal cu o informare la unul din septemviri [1], treaba ţinea pînă-n prînz, aşa că îi înşiră lui Kálmán toate sarcinile pe ziua respectivă, pe care acesta le notă în agendă.

— A, da ! — se mai întoarse o dată din uşă domnul Korcza. Era să uit. Dacă vine întîmplător morarul acela, pe nume Tóth, despre care ţi-am mai spus că a comis un act de violenţă împotriva contelui Decséry : am aranjat cu el în numele contelui. Tóth plăteşte douăzeci de florini, eu îi dau douăzeci şi cinci de nuiele şi sîntem chit. Deci dacă vine între timp, execută-l, *domine frater*... Pandurul să-l bată în cămara de lemne, dar să fii de faţă, că altfel ţăranul e în stare să pună un sac să fie lovit în locul lui şi el să geamă. Şi nu-l lăsa să plece pînă nu plăteşte. Dacă nu achită amenda, îl ţii în cămară pînă mă întorc. Dacă plăteşte, dă-i o chitanţă, cît despre cele douăzeci şi cinci de beţe, să-ţi dea Tóth o adeverinţă că le-a primit. Ai înţeles ? Dar vezi să nu-mi faci poezie din treaba asta.

La domnul Korcza cea mai mare insultă era cînd spunea despre ceva că e poezie.

Îndată după plecarea domnului Korcza, cînd Kálmán abia se apucase de lucru, cineva ciocăni la uşa dublă, apoi se auzi zgomot între cele două uşi, cineva se ştergea insistent pe picioare, tuşea, ca ţăranul umil cînd se pregăteşte să bată la uşă, făcînd din asta un adevărat ritual.

— Intră o dată ! — strigă Kálmán, nerăbdător. Uşa se crăpă uşor şi apăru un om în haine de postav de un albastru spălăcit, cizme cu talpă groasă, părul cărunt, lung, netezit spre ceafă cu un pieptene mare, strîmb şi cu o traistă de aba pe umăr ; încerca să se strecoare pe uşă printr-o deschizătură de două ori mai mică decît ar fi avut nevoie statura lui ; în cele din urmă, îşi îngădui să deschidă uşa mai tare şi începu să-şi exprime recu-

[1] Cei şapte membri ai Curţii de Apel (Tabla regală).

noştinţa, urînd în fel şi chip bună dimineaţa nobilului conaş, iar apoi întrebă dacă-i acasă stimatul domn avocat.

— Nu-i acasă. Ce poftiţi ?

Omul cu dolman ponosit zîmbea umil, cu şiretenie, de parcă ar plănui o farsă despre care nici el nu vrea să ştie. Se opri în uşă şi începu blajin :

— Păi, vă rog frumos, eu sînt Tóth acela.

— Aha, ştiu. Contra lui Decséry. Ai venit să plăteşti ?

— Da, vă rog, să plătesc.

— Şi să primeşti ceva ?

— Da, vă rog, şi să primesc.

— Auzi, dragă jupîne, şeful mi-a încredinţat rezolvarea întregii afaceri. Mata trebuie să primeşti douăzeci şi cinci de nuiele.

— Douăzeci şi cinci de nuiele, nu zău ? Vă rog preaplecat. O, mulţumesc preaplecat.

— Păi, da, după învoială. Dar eu consider absurd să fii bătut, mi-e suficient să adevereşti că ai primit loviturile.

— Că am primit loviturile cele grele ? Da, vă rog, înţeleg. Deci nu trebuie să le primesc ? O, ce amabil e nobilul domn practicant.

— Ei, bine, iată adeverinţa ! Mata ştii carte ?

— O ţîră.

— Atunci semnează repede, că dacă se întoarce şeful, nu te lasă să scapi aşa uşor.

— Păi atunci, să ne grăbim.

Ponositul se apropie de birou şi semnă, cu litere frumoase, rotunjite adeverinţa prin care recunoştea că în ziua cutare a încasat în toată legea loviturile stabilite.

— Ei, de asta ai scăpat. Mai rămîne să dai bănuţii aceia, apoi poţi pleca în plata domnului.

Ponositul zîmbi şiret, mîngîindu-şi bărbia.

— Cu bănuţii aceia parcă l-aş aştepta pe domnul avocat.

Kálmán aruncă furios din mînă pana cu care tocmai voia să scrie chitanţa pentru cei douăzeci de florini. Ce mîrlan, n-are încredere să-i dea lui douăzeci de florini !

— Atunci, dacă vrei să-l aştepţi pe domnul avocat, te duci mata afară, să te încuie pandurul în cămară pînă

se întoarce domnul avocat. Asta-i porunca. Poţi să aştepţi acolo pînă la prînz.

— Mulţumesc pentru amabila bunăvoinţă.

Kálmán îl sună pe pandur şi acesta îl conduse pe ponosit potrivit instrucţiunilor. Las' să asude pînă la prînz în cămară, dacă-i atît de obraznic.

Dar domnul Korcza se întoarse mult înainte de prînz, după nişte acte de care avea nevoie.

Kálmán îi raportă că a venit Tóth, a primit ce i se cuvenea, iată adeverinţa.

Domnul Korcza nici nu privi actul, ci spuse că e în ordine.

— Dar banii n-a vrut să-i plătească decît domnului avocat. Aşa că l-am închis în cămară pînă la întoarcerea dumneavoastră.

— Foarte bine. Spune-i pandurului să-l aducă repede, că trebuie să mă întorc în grabă la înalţii demnitari. Nu pot să-i las să aştepte din cauza unui ţăran prost.

Pandurul apăru îndată cu ţăranul cel ponosit, care intră tot atît de zîmbitor şi de umil ; dar văzîndu-l, domnul Korcza răsturnă de spaimă fotoliul din spatele lui.

— Mi-ai făcut-o, *domine frater !* Tii ! Cîine-cîinescu ! Păi ăsta nu-i Tóth, morarul, ci Tóth, arendaşul din Hódmezövásárhely !

Domnul Korcza se apucă cu mîinile de cap, ţopăind într-un picior de spaimă şi de furie.

— Cîine-cîinescu ! Labă-lăbescu !

În fine, se repezi cu braţele întinse, luîndu-l de gît pe Tóth, îmbrăţişîndu-l, încercînd să-l îmbuneze :

— Nu vă supăraţi, dragă, iubite jupîne Tóth. Vedeţi, spuse el arătînd furios către Kálmán, aşa sînt poeţii.

Jupîn Toth zîmbea. Iar Kálmán crezu că face bine dacă se apără mărturisind că nu i-a aplicat pedeapsa jupînului Tóth, ci a luat doar adeverinţa pentru loviturile încasate în principiu.

— Cum ? — strigă domnul Korcza, plesnind mînios adeverinţa. Păi, apărarea e mai gravă decît acuzaţia ! Aşadar, această adeverinţă e un fals ! Prin asta, *domine frater,* recunoşti că, dintr-o lovitură, ai falsificat, ai tăinuit şi ai pactizat cu inamicul.

Kálmán rămase cu gura căscată, descoperindu-şi atîtea culpe criminale.

Dar jupîn Tóth interveni.

— Nu-l mai dojeniţi, spuse el, strîngînd mîna domnului Korcza. Adeverinţa spune adevărul. Iată dovada, să vă spună pandurul. Am primit cele douăzeci şi cinci de lovituri ?

— Sigur că da, adeveri pandurul. Cînd a ieşit, stimatul jupîn Tóth mi-a spus : vino mata cu mine, Iános, în cămara de lemne şi adu nuiaua. Tocmai am semnat în birou o adeverinţă pentru douăzeci şi cinci de lovituri, dacă nu le primesc o să am necazuri ori eu, ori cinstitul domn practicant. Aşa că dă-mi mata loviturile, dar nu tare, că dacă mă scol îţi ard eu douăzeci şi cinci cu bîta matale, de mi-ai putea da adeverinţă pentru cincizeci. Aşa a fost.

Domnul Korcza începu să fluiere a pagubă, lovindu-se cu palmele pe ceafă şi pe şolduri.

— Vai-vai-vai-vai-vai-vai-vai-vai-vai ! Şi l-ai mai şi închis în cămară pe jupîn Tóth Máté în locul lui Tóth Mátyás ! Ştii, *domine frater,* că dînsul este cel mai bogat om din tot comitatul Csongrád ?

Kálmán voi să arate că este pregătit şi pentru pledoarie şi-şi expuse apărarea.

— Eu l-am întrebat pe ilustrissimus, cînd a venit, dacă e pentru pricina cu contele Decséry, şi mi-a spus că da. Dacă a venit să plătească ? A spus că da. Trebuie să primească ceva ? A spus că da. L-am întrebat dacă trebuie să primească douăzeci şi cinci de nuiele ? A spus „mulţumesc frumos".

La asta rîseră toţi trei : clientul, avocatul şi pandurul. Poetul avea perfectă dreptate.

Domnul Korcza o întoarse pe latineşte ; se făcea că-l ceartă pe Kálmán.

— *Sed bene ipsi contigit. Quare portat tales braccas cucuricinas ? Vellem, quod accepisset quinquaginta solidos !*

Adică : aşa-i trebuie, dacă umblă cu pantalonii rupţi ! Merita cincizeci de beţe zdravene !

Apoi continuă în maghiară :

— Sigur că jupîn Tóth a venit în legătură cu contele Decséry ; sigur că a venit să plătească ; sigur că a venit să primească ceva. Stai jos, *domine frater*, şi ajută-ne să numărăm banii. Poftiţi, jupîne Tóth.

Jupîn Tóth înaintă şi, clipind vesel din ochi, scoase din traistă un pachet mare, legat cu un şiret, pe care-l plasă în faţa lui Kálmán.

— Aici trebuie să fie două mii de bucăţi a cinci florini.

— Numără-i, *domine frater.*

Kálmán aranja pe rînd bancnotele una peste alta. Ce grămadă de bani ! Gata. Avocatul îi luă şi-i mai numără o dată.

Apoi jupîn Tóth scoase alt pachet din traistă.

— Aici trebuie să fie o mie de bucăţi a cîte zece florini.

Acelaşi procedeu.

Urmă un al treilea pachet, al patrulea, al cincilea şi aşa mai departe ; ieşeau din traista slinoasă cîte zece mii de florini deodată. După al zecelea pachet, Kálmán privi îngrijorat spre traista fermecată, oare mai apare ceva din ea ? Începuse să se golească.

Ţăranul cu haine ponosite scoase la iveală un nou pachet, însoţindu-l cu următoarele cuvinte :

— Iar aici sînt cinci sute de bucăţi a cîte o sută.

Cincizeci de mii de florini.

Kálmán nădușise numărînd banii. Pentru un tînăr e ceva cu totul ieşit din comun să aibă în mînă bancnote atît de mari.

Gata şi cu pachetul ăsta. Ehei, excelenţele lor puteau să tot aştepte reîntoarcerea domnului Korcza !

— Ei, mai e puţin. Ăsta-i ultimul pachet. Treizeci de miare.

De-abia acum îşi simţi Kálmán tîmplele transpirate.

Şi ce triumf, cînd, după ce numără de două ori bancnotele periculos de mari, spuse cu vocea cu care ar fi exclamat *Evrika !*

— Aici nu sînt treizeci, ci treizeci şi una de bucăţi !

Jupîn Tóth, deloc uimit de strigăt, răspunse cu un zîmbet şiret, premeditat :

— Exact. Știu. Mia aceea în plus își are povestea ei. Dacă stimatul domn nu pregetă s-o asculte, o spun. Pentru banii ăștia am cumpărat de la Înălțimea sa contele Decséry un teren, aflat între alte două terenuri ale mele, ca să-mi pot gospodări mai bine moșia. Așa că vreau să mă mut în casa de acolo. Dar recunosc că n-am băgat de seamă un lucru, decît atunci cînd am vizitat moșia împreună cu nevastă-mea. Degeaba, tot femeile au ochi mai ageri, ea a observat imediat. În fața porții este un dîmb, pe dîmb un gard pătrat, iar în mijlocul lui o troiță de marmură, ridicată de conții Decséry. Știți, eu sînt calvinist. Drept e că pe mine nu mă deranjează religia altuia și îl salut și pe paroh pe stradă. Dar știți cum sînt femeile, nu poți să le închizi gura. Cum a văzut nevastă-mea troița, a început să mă toace la cap, că ei asta nu-i trebuie ! Cîte nu mi-a spus ! Știți, nevastă-mea-i tare slobodă la gură. Răstignirea o numește „sfîntul cu coadă de lemn" ; cam urît din partea ei. Am certat-o pentru asta, dar în zadar. Și dacă o aude vreun străin, ne mai pîrăște și ne închid pe amîndoi din cauza asta și putem să stăm mult și bine în temniță. Asta l-aș ruga eu pe stimatul domn avocat, să-l convingă pe domnul conte să-și ia preastimabila icoană de pe moșia mea pe moșia lui. Ar fi mai bine pentru toți trei.

— Vai, dragă jupîne ! — spuse domnul Korcza, va fi greu, jupîne Tóth. Asta e *servitus*. Face parte din moșie. Zău că nu știu cum s-ar putea muta. Acolo se merge în pelerinaj în săptămîna mare, de sărbătoarea sfințirii grîului, apoi în săptămîna crucii...

— Și procesiune ! — se îngrozi jupîn Tóth.

— Plus că întreg dîmbul e pămînt sfințit. Dacă vor să ia de-acolo crucea, trebuie să care și dîmbul. Și ce distanță de la moșia vîndută pînă la domeniul Decséry, patru zile de mers ! Păi asta l-ar costa pe conte un purcoi de bani !

— Tocmai pentru asta-i a treizeci și una mie ! — spuse clipind jupîn Tóth. Sper că din o mie de florini iese cheltuiala. Plătesc atîta peste prețul de cumpărare dacă domnii conți sînt așa de amabili să-și ia crucea de

la mine. Că am eu crucea mea, pe limbuta de nevastă-mea !

— Bine, bine. Am să încerc, spuse domnul Korcza, dîndu-şi importanţă. Dar este o treabă grea, foarte grea, nu pot să vă promit nimic sigur.

— Vă rog s-o faceţi, stimate domn. Am să vă fiu recunoscător.

— Am să încerc. Vă rog să vă întoarceţi diseară. Pînă atunci, *domine frater* Kálmán, redactează o procură juridică în chestiunea asta, iar jupîn Tóth o va semna. Între timp eu scriu chitanţa pentru bănuţii aceştia.

Deci aceştia erau *bănuţii* pe care jupîn Tóth nu voia să-i plătească pe chitanţa lui Kálmán. Avea dreptate jupîn Tóth.

Îi mulţumi avocatului pentru chitanţă, mormăi un fel de salut şi către Kálmán, dar acesta nici măcar nu-l privi. Îl jena toată povestea asta.

După prelungi manifestări de mulţumire, jupîn Tóth plecă ; domnul Korcza încuie pachetele de bani într-o ladă ghintuită, ale cărei chei mari, aflate într-o pungă din piele de căprioară, le închise în dulapul lui, iar cheia dulapului o puse în sertarul deschis al biroului. În felul acesta, banii parcă nici n-ar fi fost închişi. Doar cinstea neîntreruptă a celor din jur îi ferea să nu fie zilnic jefuit.

Avocatul fugi să continue informarea întreruptă.

Abia după plecarea patronului îndrăzni Kálmán să-şi ridice privirea de pe hîrtii. Primul obiect pe care-i căzură ochii era ceva învelit în hîrtie, aflat pe masă. Ceva plat şi rotund, ca un ban. Probabil că l-a lăsat jupîn Tóth, ca răsplată pentru osteneala practicantului.

Kálmán desfăcu pachetul. Era o monedă de doi pitaci.

E supărător să i se dăruiască un taler cuiva care nu vrea să-l primească, dar doi pitaci ! Un ban gros de aramă !

De ce nu i-l poate arunca în spate !

Oare voia să glumească chiaburul cel bogat, sau într-adevăr aprecia la doi pitaci rolul oficial al lui Kálmán ?

Mare necaz !

Cum să alerge după el ?

Dar vine el diseară ! Pînă atunci, n-are decît să stea acolo moneda de doi pitaci.

În timp ce, prost dispus, măsura cămăruţa cu paşi mînioşi, auzi deodată o bătaie uşoară în uşă.

— Intră !

Bătaia se repetă.

— Intră o dată !

Iar se auzi ciocănitul.

— Cine mai e ?

Deschise grăbit uşa. Cine-o fi acela care nu îndrăzneşte să intre ?

În uşă stătea un bătrînel umil, pirpiriu, înfăşurat de sus pînă jos într-o pelerină cu şapte gulere, cîndva albastră, acum decolorată. Îşi scosese pălăria şi o ţinea în mînă. Firele de păr din spate, cu grijă trase spre frunte, acopereau cu greu chelia. Chipul descărnat părea să arate că omul trăieşte din mila altora. Maniera umilă se potrivea cu aspectul exterior. Pînă şi mustaţa era tunsă atît de scurt, doar pe o mică porţiune de sub nas, de parcă şi-ar cere scuze că a îndrăznit să se nască mustaţă.

Omuleţul umil spuse, chircindu-se modest :

— Umila şi sărmana dumneavoastră slugă, domnule.

Kálmán, care învăţase din păcăleala precedentă, se gîndi să-l trateze cît se poate de frumos pe umilul vizitator şi să-i vorbească şi mai smerit.

— Preaumila şi plecata dumneavoastră slugă, domnule ! Ce porunceşte domnia voastră ?

Punînd o palmă la buze, modestul omuleţ şopti ruşinat :

— Aş putea avea norocul să vorbesc cu domnul avocat ?

La care Kálmán, ridicîndu-şi amîndouă palmele într-un gest de scuză, şopti cu şi mai multă modestie :

— Îmi pare foarte rău, dar nu-i acasă.

Modestul vizitator imploră cu o voce de adevărat cerşetor :

— Şi cînd aş avea norocul să-l găsesc acasă, vă rog umil ?

— Nu pot să vă spun precis cînd, vă rog preaumil.

Omuleţul ponosit rămăsese tot timpul în pragul uşii, cu pălăria în mînă.

— Şi de fapt ce doreşte domnia voastră de la patronul meu ? — îl întrebă Kálmán, care ar fi vrut să închidă odată uşa.

Omuleţul modest îşi încovoie umil gîtul şi, mîngîindu-şi palmele, imploră :

— Nişte bănuţi, vă rog preaplecat.

Ei, asta Kálmán trebuia s-o ghicească mai devreme. De la prima vedere putea să-şi dea seama că e unul din acei cerşetori vagabonzi care vin zi de zi în biroul domnului Korcza, cerînd întîi de lucru, dar fiindcă de lucru nu e, sperînd într-un ajutor, şi pe care Korcza ori îi alungă, ori îi mulţumeşte cu cîţiva creiţari, după toane.

Îşi aminti brusc de nenorocita monedă de doi pitaci.

Se grăbi spre masa de scris şi, cu un chip de protector caritabil, se întoarse spre bătrînul domn.

— Bine, iată nişte bănuţi, unchiaşule, spuse el vîrîndu-i moneda în palmă, şi acum du-te cu Dumnezeu.

Bătrînul domn primi cu adîncă recunoştinţă donaţia filantropică :

— Mulţumesc preaplecat pentru bunăvoinţa stimatului conaş. Dumnezeu să vă dea înmiit şi să nu mă uitaţi în amabila dumneavoastră milostenie. Sluga dumneavoastră preaplecată.

Continuă să mulţumească şi după ce se închise uşa. Jenőy privi pe fereastră ; zărindu-l din stradă, bătrînul domn îşi scoase din nou pălăria.

Kálmán se aşeză să-şi continue munca.

Peste o oră reapăru domnul Korcza. Încă de pe culoar începu să-i strige pandurului s-o anunţe pe bucătăreasă că au un oaspete ales la prînz.

— Nu m-a căutat nimeni ? — îl întrebă pe Kálmán, de cum intră.

— Un cerşetor. L-am refuzat, răspunse Kálmán, fără să ridice ochii din hîrtii.

Domnul Korcza nu-şi schimbă hainele, ba mai mult, în locul şepcuţei ponosite de piele şi-o înfundă pe cap pe cea brodată.

După puțin timp se auzi din nou ciocănitul suspect la ușă, de trei ori la rînd, și după un șir de îndemnuri : Intră ! Poftiți ! *Herein !* în fine se deschise ușa și se strecură umil înăuntru bătrînul domn ponosit de adineaori.

Kálmán aruncă supărat pana și-i stătea pe limbă să-i strige domnului Korcza : Iar a venit !, dar schimbarea la față a domnului Korcza îi tăie la timp avîntul.

Chipul mereu ironic, superior, cu care primea Korcza lumea, devenise deodată curtenitor la vederea noului venit ; sări de pe scaun, se repezi să-l întîmpine, făcînd plecăciuni în pas de mazurcă.

— Preaplecata slugă a Excelenței voastre !

Excelență !

Lui Kálmán i se tăie răsuflarea.

Pe acest domn-excelență abia îl expediase cu doi pitaci !

Excelența sa înapoie în dublu exemplar toate plecăciunile, o dată domnului Korcza, a doua oară lui Kálmán, înclinîndu-se cu amabilitate rafinată, dar mereu umilă.

— Repede, *domine frater,* strigă domnul Korcza, ajută-l pe Excelența sa să-și scoată pelerina.

— Vai, vă rog preaplecat, nu pot să îngădui asta, protestă Excelența sa. Și nu permise să fie servit. Își scoase singur pelerina, o puse împăturită pe un scaun și rămase într-o haină la fel de albastră și de ponosită ca pelerina, cu același guler de catifea, încheiat pînă sub bărbie, astfel că nu se vedea decît partea de sus a crucii cu diamante pe care o purta la gît.

— Binevoiți să luați loc pe canapea, Excelența voastră ! *Frater* Kálmán, adu un scăunel pentru picioarele Excelenței sale.

— Vai, mulțumesc preaplecat, nu pot îngădui asta. E bine și așa. Lasă-l pe *generosus dominus* Kálmán să-și continue munca.

Kálmán ar fi vrut s-o șteargă din birou, dar nu se putea. Domnul Korcza îi făcu semn să rămînă ; va fi nevoie de el.

Stătea ca pe ghimpi.

— Vă aşteptam, Excelenţa voastră, spuse domnul Korcza. Sper că am norocul să-mi faceţi cinstea de a rămîne la masă.

— Vai, norocul va fi de partea mea.

— Tóth Máté a adus banii, aşa cum a promis. Binevoiţi, vă rog, să-i primiţi de îndată.

Tóth Máté ! Păi atunci, ăsta e contele Decséry !

Acum lui Kálmán îi venea să se dea cu capul de pereţi. Deci bătrînelul acesta ponosit, căruia i-a dat ca pomană doi pitaci, e tatăl prefectului la care va trebui să lucreze el ca jurat. Ce să zic, frumoasă întîlnire ! Îi ardeau pînă şi vîrfurile urechilor. Iar Excelenţa sa părea să nu observe nimic.

Domnul Korcza scoase banii încasaţi, contele îi numără, mai adăugă patruzeci de bancnote de cîte o mie, şi îi înapoie avocatului. Cumpăra şi el o moşie, al cărei preţ trebuia să-l depună pe loc.

Aştia erau *bănuţii* pentru care îl căutase pe domnul avocat.

Kálmán îşi lovea fruntea cu pumnul, zicîndu-şi : „Oh, poetule ! cap sec ! nu ţi-a ajuns o gafă pe ziua de azi, îţi mai trebuia şi a doua !“

Număratul banilor, schimbul de chitanţe şi contrachitanţe a durat pînă la prînz ; atunci domnul Korcza îl chemă deoparte pe Kálmán şi-i dădu pe şoptite instrucţiunile necesare, ca, în calitatea lui de practicant, să aducă din pivniţă nişte sticle ascunse într-un anume loc. Chiar el să le deschidă şi să le scoată dopurile.

Kálmán, supărat pe el însuşi, ar fi preferat să nu mănînce. Abia îndrăzni să apară din pivniţă. Boacăna asta uriaşă n-o poate justifica nicicum.

Pînă să se întoarcă din pivniţă cu sticlele, cei doi domni şedeau de mult la masă, trecuseră deja de supă. Se auzea prin uşă că rîd tare de ceva.

Cînd intră, se opriră amîndoi din rîs.

Era clar că rîdeau de cei doi pitaci.

Contele îşi îmblînzi imediat atît de serios expresia, că nu se putea descoperi nici o umbră de ironie, dar domnului Korcza îi trebuia timp să-şi poată aranja în altă configuraţie ridurile încîlcite de atîta rîs.

Tot timpul prînzului, de cîte ori domnul Korcza se uita la Kálmán, din fiecare privire se putea citi fatala poveste a celor doi pitaci.

Abia aştepta să se termine masa şi s-o şteargă.

Dar nu i-a fost dat ; cum se ridicară de la masă, domnul Korcza îl prinse de păr pe Kálmán, asta era la el formula de prezentare, şi aşezîndu-l în faţa Excelenţei sale, îl recomandă cu următoarele cuvinte :

— Viitorul jurat al Excelenţei sale domnului prefect.

— Am onoarea, spuse Excelenţa sa. Am auzit multe lucruri bune despre dumneavoastră, frăţioare. Un tînăr bine pregătit, bun la suflet. Mă bucur foarte mult că veţi fi jurat la fiul meu. Eu am avut norocul să vă mai întîlnesc. (Ei, acu-i acu !) M-am convins şi atunci că aveţi inimă bună. Dar trebuie să remarc, frăţioare, că dacă veţi împărţi tuturor cerşetorilor cîte doi pitaci, nu veţi ajunge niciodată om bogat.

Domnul Korcza rîdea ca un spiriduş. Excelenţa sa zîmbea blajin. Dar cei doi pitaci nu-i înapoie.

De regulă, după masă fiecare se simte alt om. Asta o spune şi calendarul pe o sută de ani. Masa întinsă şterge diferenţele de rang, vîrstă şi orientare politică dintre oameni.

După masă, practicantul are voie să rîdă la anecdotele patronului. Dacă se dovedeşte un public bun, va fi considerat chiar un om drăguţ.

Amabila, umila excelenţă iese din cocon şi cu o cafea şi o pipă alături se metamorfozează într-un fluture cu zbor nostalgic.

Vorbesc latineşte.

Contele Decséry, în limba aleasă a lui Tacit ; iar domnul Korcza într-o necăutată latină vulgară.

Ce bine se simt amîndoi că pot discuta în limba maternă ! În limba în care au fost educaţi, în care gîndesc, în care vorbesc noaptea în somn, în care se adresează lui Dumnezeu şi-i înţeleg cuvîntul, în limba regelui şi a nobililor ; limba care-l deosebeşte pe nobil de ţăran, pe bărbat de femeie ; limba lui *Corpus Juris* şi a privilegiilor ; a morţilor şi a celor ce trăiesc veşnic : limba universală,

în fața căreia să înclină toate națiunile, și limba *nimănui*, pentru că nu poate umili pe nimeni.

Domnul Korcza nu era vorbăreț, comunicativ, decît atunci cînd putea vorbi latinește, iar contele Decséry jubila, se înălța, devenea într-adevăr domn cînd se exprima în latină. În maghiară nu putea vorbi decît umil. Dacă la prima întîlnire Kálmán i s-ar fi adresat în latină, în mod sigur nu s-ar fi ajuns la cei doi pitaci.

Ei, dar pentru că gluma aceasta îi dispusese atît de bine pe cei doi domni, Kálmán ceru îngăduința să relateze, tot în latină, antecedentele care au adus pe masă cei doi pitaci fatali.

Reieși că și relatarea lui e mai bună după masă decît înainte.

Excelența sa abia prididea să-și șteargă lacrimile cu batista, atît de grozav l-a distrat hazliul quiproquo în care a nimerit Tóth Máté dintr-o neînțelegere a lui Kálmán.

— *Ad vocem !* — spuse contele golindu-și pipa. Cu acest Tóth Máté mai am ceva de rezolvat.

— Porunciți, Excelență, spuse domnul Korcza, oferindu-i din nou cutia cu tutun aromat de țară.

— Pe moșia pe care i-am vîndut-o există un obiect pe care aș dori să-l redobîndesc.

Domnul Korcza alergă după foița pentru aprins pipele. Kálmán văzu că, în spatele contelui, patronul mîzgălește ceva cu creionul pe fîșia subțire de hîrtie.

— *Frater* Kálmán ! Aprinde pipa Excelenței sale.

Kálmán citi pe foița primită : *taceat !*

— Ce-o fi acel obiect ?

— O răstignire din piatră.

— O răstignire din piatră ? Domnul Korcza părea că n-a auzit în viața lui de un asemenea obiect.

— Da. E o cruce memorială, pe care a ridicat-o bunicul meu, în urma unui jurămînt, cînd i-a fost donat terenul. Eu am uitat cu totul de ea, pentru că de douăzeci de ani n-am mai fost pe-acolo, dar nevastă-mea, prințesa, își amintește foarte bine și este extrem de revoltată că sfînta relicvă de familie a ajuns odată cu moșia în posesia unui țăran eretic ; și nu vrea cu nici un chip

să permită ca sfînta cruce să rămînă în mîinile unui calvinist.

Domnul Korcza slobozi un nor de fum din pipă și privi în ceața creată.

— Ei ! Dificilă treabă ! — spuse el fariseic. În contract se stipulează predarea tuturor bunurilor imobile ; iar crucea nu are picioare, nu poate fi numită avere mobilă, este construită acolo.

Kálmán începu să-l înțeleagă pe domnul Korcza, voia să-i salveze lui Tóth Máté mia de florini. N-a înțeles nimic ! De, poet !

— Dar poate că jupîn Tóth Máté mi-ar da-o cu frumosul, că doar nu-i folosește la nimic.

— Cum să nu-i folosească ? Sfînta relicvă e și loc de pelerinaj, iar principalii clienți ai cîrciumii din pustă sînt chiar pelerinii. Prin îndepărtarea crucii, Tóth Máté ar suferi pagube însemnate.

— Știți ce, domnule avocat, înțelegeți-vă cu jupînul. Eu nu îndrăznesc să apar în fața prințesei fără troița aceea. Știți ce vederi stricte are în această privință ; și m-am obișnuit să-i îndeplinesc orice dorință. Vă dau în acest scop o mie de florini. Sper că se mulțumește cu atît ?

— Asta nu știu, am să încerc, spuse domnul Korcza, lăsînd pe masă mia apărută. Dar vă rog un lucru, Excelența voastră, nu cumva să vorbiți personal cu țăranul, pentru că e foarte viclean. Dacă își dă seama ce *pretium affectionis* pune Excelența sa pe această relicvă, ca grațioasa doamnă s-o poată redobîndi, nu se mulțumește nici cu de zece ori pe-atît. Oho, numai eu știu cît de viclean e țăranul !

Deci contele lăsă pe seama domnului Korcza să-l înduplece pe țăranul cel viclean și promise că în caz de reușită, nu va fi nici el nerecunoscător pentru amabilitate.

Kálmán începea să înțeleagă mai bine.

Discuțiile și negocierile au fost întrerupte de apariția pe ușă a jupînului Tóth Máté. Venise de-a dreptul, neanunțat și fără să bată umil la ușă. Da, era și el după masă și în asemenea ocazii și jupîn Tóth Máté este alt om.

Ochii îi străluceau, una din mustăţi era răsucită în sus, iar cealaltă atîrna pleoştită.

— Mă prezint preaplecat, am sosit.

Excelenţa sa se ridică imediat, străduindu-se să se retragă cît mai departe de jupîn Tóth Máté, nu cumva să ajungă în situaţia neplăcută de a schimba personal cîteva cuvinte cu cel căruia îi vînduse moşia. Ieşi cu spatele din fumoar în birou, însoţit de Kálmán. Pe domnul Korcza nu-l lăsă să-l conducă, să rămînă numai şi să aranjeze lucrurile cu ţăranul cel şiret ! În birou, Kálmán îl ajută pe Excelenţa sa să-şi îmbrace pelerina gulerată ; caleaşca veche, oblonită, cu patru mîrţoage sure aştepta în faţa casei. În ciuda celor şaptezeci şi patru de ani ai săi, Excelenţa sa sări cu uşurinţă în cupeul înalt, asigurîndu-l încă o dată pe Kálmán că rămîne sluga lui preaplecată.

Pînă se întoarse Kálmán în birou, domnul Korcza era gata cu documentul acordului, în virtutea căruia jupîn Tóth Máté înapoiază respectiva cruce de piatră contelui Decséry, iar acesta o va transporta pe cont propriu.

— Greu am reuşit să ajung la înţelegere, spuse domnul Korcza, bătîndu-l pe umăr pe jupîn Tóth Máté, care strălucea de bucurie.

— Dar şi eu am să vă fiu recunoscător, spuse bărbatul fericit. Cum ajung acasă, vă trimit un purcel de fript.

Şi se grăbi şi el spre căruţa ponosită, pe care trei armăsari iuţi o purtară mai departe, peste munţi şi văi.

Cînd domnul Korcza rămase singur cu practicantul, îi spuse :

— Ei, *domine frater !* Scoate agenda şi scrie la rubrica *sportula, accidentia :* „În afacerea Sfintei cruci o mie de florini de la contele Decséry şi o mie de florini de la Tóth Máté.“

Kálmán îşi muşcă buzele. Domnul Korcza îi observă nemulţumirea.

— Dar cum ai fi procedat dumneata în cazul acesta ?

— Eu ? I-aş înapoia fiecăruia mia de florini şi le-aş cere onorariul.

— Şi atunci ai primi de la ţăran un purcel de fript, iar de la conte cei doi pitaci pe care i-a dăruit practicantul. Ehei, poetule, poetule !

Aşa s-a şi întîmplat. Jupîn Tóth Máté a trimis purcelul, dar era doar un purceluş pentru frigare. În schimb contele îşi exprimă recunoştinţa pentru osteneala domnului Korcza printr-o scrisoare de mulţumire scrisă chiar de prinţesă, cu plicul adresat de mîna ei ; dar cei doi pitaci nu erau anexaţi. Scrisoarea nici n-o citi domnul Korcza, pentru că era în nemţeşte, şi de cîte ori trebuia să citească în germană avea senzaţia că poartă cizme prea strîmte.

CEL CARE URGENTEAZĂ PROCESUL

De cum începu vacanţa magistraturii, domnul Korcza îi spuse stagiarului :

— *Domine frater !* Mîine plec la Viena şi nu-l iau cu mine decît pe pandur ; mă întorc exact peste două săptămîni. Între timp, toate grijile gospodăriei rămîn pe seama dumitale. Iată banii de coşniţă pentru două săptămîni, să se gătească de parcă aş fi acasă. Dacă în acest răstimp vin clienţi, îi primeşti, îi asculţi şi ţii un jurnal în care notezi toate problemele lor. Iar ca să nu te plictiseşti, iată cheile arhivei, scoate pe rînd dosarele proceselor şi studiază-le. Într-un dulap sînt procesele civile, în celălalt cele penale. Cheia celui de al treilea dulap nu ţi-o dau, acolo se află procesele de divorţ. Ia dosarele la rînd şi fă extrase, ca şi cum ai vrea să pledezi la tribunal. Iar la procesele în curs, scrie, după aprecierea dumitale, replici. Şi mi le prezinţi pe toate cînd vin acasă.

Asemenea sarcini făceau parte din cele mai grozave farse ale domnului Korcza. Cînd pleca în călătorie în timpul vacanţei magistraturii, dădea stagiarului cheile arhivei, pentru că deseori se întîmpla ca avocatul părţii adverse să ceară unele acte ; însă în nouă cazuri din zece, stagiarul răspundea acestui semn de mare încredere spunîndu-şi : „Ba bine că nu ! S-o crezi dumneata că am să

studiez actele astea mucegăite, să fac extrase din procesele acelea aiurite, să compun replici de care nici dracul n-are nevoie ! Abia aştept să-ţi iei tălpăşiţa, şi-apoi cine mă caută, poate să mă găsească jucînd biliard la «Cei şapte electori»".

Din zece, nouă îşi spuneau asta şi aşa făceau.

Dar uneori se mai găsea şi unul din a zecea categorie, care se înfigea în dosarele cu procese cum se înfige un ucenic cofetar la migdale şi stafide, şi care, la întoarcerea domnului Korcza, îl fericea cu un vraf de extrase şi de replici. În general, domnul Korcza declara că lucrările sînt de la un cap la altul nemaipomenit de inutile, dar pentru fapta în sine îl lăuda foarte tare pe stagiar : „Dumneata vei ajunge avocat, se vede că-ţi place meseria".

Asemenea păsări rare deveneau preferaţii lui ; îi recomanda ca juraţi în locuri unde puteau cîştiga cît mai multă experienţă şi, după ce depuneau jurămîntul de avocat, le încredinţa procesele mai mărunte, introducîndu-i în această măreaţă carieră.

Din această a zecea categorie făcea parte şi Kálmán.

Cum plecă de-acasă patronul, se încuie în biroul acestuia şi ieşea numai ca să mănînce sau să doarmă. Toată ziua era cufundat în actele proceselor.

Însă procesele acestea n-au făcut din el un avocat. Era interesat de viziunea psihologică, de studiul naturii umane, de realităţile personale, de complicaţiile istorice ; dar toate acestea l-au convins că nu va deveni un bun avocat.

Misiunea poetului e de a apăra întotdeauna adevărul ; datoria avocatului este să-şi apere clientul, chiar dacă e vinovat sau n-are dreptate, cu aceeaşi căldură, forţă şi viclenie cu care s-ar apăra cel implicat însuşi ; pentru că el este *alter ego*-ul vinovatului, la asta îl obligă jurămîntul profesional ; este şi asta o vocaţie sfîntă, cinstită. Dar aici jurisdicţia poetică trebuie să piară.

Ce studii psihologice sînt aceste procese uriaşe !

Fraţii se ceartă între ei pe averea strînsă de destoinicii lor părinţi pentru fericirea copiilor lor. Le-au lăsat un blestem.

Mari bogătaşi se judecă cu oameni sărmani care, flămînzind şi îndurînd mizeria, cheltuiesc pentru proces şi banii luaţi pe ultimul petic de pămînt.

Sărmani orfani sînt deposedaţi de întreaga avere de către rudele haine.

Cazuri cît se poate de clare sînt tărăgănate timp de două generaţii.

În cursul procesului, pitacul devine taler.

Din pricina clauzelor dubioase din contractele viclene, mari bogătaşi ajung cerşetori.

Sau din cauza incredibilei lor nechibzuinţe.

Există oameni pentru care scandalul este un element vital şi nu pot trăi fără să aducă în faţa judecăţii pe toţi cei cu care intră în contact.

Există diferende de hotar între moşii, cărora de o sută de ani judecătorii nu le pot pune capăt.

La procesele urbariale e o avalanşă de încălcări ale drepturilor celor slabi de către cei puternici.

Iar în cele din urmă : *„Plus valet favor in judice, quam lex in codice“* (Face mai mult simpatia judecătorului, decît litera legii).

Dar procesele penale ! Ce studiu îngrozitor ! Ce ţară întunecată a lumii interlope ! Falsuri, furturi de testamente, tragedii complicate, omoruri petrecute după perdelele de mătase din sferele înalte ; poveşti de groază născute din dorinţa meschină de înavuţire. Şi-apoi limbajul în care-şi vorbesc pe hîrtie avocaţii unul altuia ! Cînd au epuizat toate invectivele la adresa clienţilor părţii adverse, se atacă reciproc, ca doi gladiatori care se sfîşie unul pe altul pentru onorariu. Se înţeapă cu pana înmuiată în otravă. Spun toate relele pe care le ştiu despre avocatul adversarului. Nu rămîne nici o vină cît de măruntă, comisă cîndva în copilărie, care să nu-i fie imputată. Dacă pe cînd era şcolar, a furat nişte prune, se afirmă că e tîlhar ; dacă s-a găsit o scrisoare banală în care data era corectată, este etichetat falsificator ; dacă şi-a necăjit părinţii, se descoperă că e paricid ; dacă la măcelărie i s-a dat servitorului său o monedă falsă ca rest, este numit falsificator de bani ; dacă are vederi liberale, e rebel ; dacă ţine cu guvernul, e trădător ; dacă

merge la biserică este fariseu ; dacă nu merge, este ateu ; dacă-i place să joace cărți, e trișor ; dacă nu joacă, e cerșetor ; dacă are nevastă, e încornorat ; dacă n-are, este afemeiat ; dacă are bani, e cămătar ; dacă n-are, e pușlama ; dacă e frumos, se fardează ; dacă nu-i frumos, e sperietoare de ciori ; dacă i-a luat foc coșul acasă, e incendiator ; dacă are nasul roșu, e beţiv ; și vai de cel care a fost eliminat vreodată din școală ! Poate fi sigur că orice adversar își va începe replica spunînd că, deși toată lumea știe că merituosul avocat al părții adverse a fost eliminat din școală... etc. Uneori amabilităţile reciproce merg pînă acolo, că judecătorul nu mai suportă și șterge cu creionul roșu grosolăniile ; ba cîteodată una din părți e condamnată să plătească amendă pentru limbaj ; dar de cele mai multe ori plătesc amîndoi.

Kálmán îndeplini toate însărcinările date de patron. Făcea extrase din procesele lungi, dar băgă de seamă că seara, cînd se întinde în pat după atîta muncă, nu poate aţipi ; îl trezește un dor neliniștit, un sentiment nedefinit : nu e mulţumit, nu e obosit ; cuprins de voluptate, pune iar mîna pe toc și hîrtie și, pe baza fabuloaselor procese din care a făcut ziua extrase, noaptea creează fragmente de drame și romane.

Asta e marea voluptate !

De multe ori e întrebat poetul : cum poți să lucrezi atît de mult ?

— *Dar nu lucrez, mă delectez !*

— De ce lucrezi zi și noapte ?

— *Dacă nu fac asta, mor !*

Un singur lucru îi lipsea. Idealul.

Kálmán încă nu știa ce e femeia !

Există o boală, la care cel suferind nu distinge culorile obiectelor, vede totul în alb și negru. Cred că Adam a fost primul care a suferit de boala asta, înaintea creării Evei. Doar atunci află omul ce culoare are lumea. Femeia este soarele curcubeului. De aceea nu poate fi femeia poet. Din soare nu se vede curcubeul.

Într-o dimineaţă, un ciocănit puternic în ușă îl smulse pe Kálmán dintre dosarele răspîndite în birou ; în timp

ce se grăbea să strige ca de obicei : „Intră !“, uşa fu trîntită de perete cu o lovitură zdravănă de cizmă şi în faţa tînărului care scoase capul dintre acte se ivi un bărbat cu ţinută marţială, în dolman verde de husar, pantaloni stacojii, sabie, mustaţă bine pomădată. Era furios.

Noi cunoaştem deja acest personaj. Este maiorul Sátory, cumnatul lui Csollán Berti ; dar Kálmán abia face cunoştinţă cu el.

Uriaşul înaintă spre tînăr în zăngănit răsunător de pinteni, îşi îndreptă gîtul în cravata din păr de cal şi, lovind cu vîrful sabiei în duşumeaua pătată cu cerneală, tună :

— Acasă-i avocatul ?

Kálmán răspunse politicos, reţinut, dar cu bunăvoinţă profesională :

— Ba nu-i acasă.

— Dar pe unde hoinăreşte la ora asta ? — tună domnul cu sabie. Cînd i-am scris că vin astăzi, de ce nu-şi ţine nasul acasă ? De ce-mi lasă în locul lui un conţopist ? Pe blegul ăsta.

Kálmán se pregăti să protesteze energic împotriva acestei expresii.

— Bine, bine, băiete ! Poţi să tot strigi ! — îl anunţă viteazul. Sînt surd ca o cizmă ! De parcă ai vorbi la pereţi. În ce mă priveşte, poţi să spui ce vrei. Poţi să mă înjuri de sufletul lui tata, sau să mă linguşeşti în fel şi chip, mi-e totuna. Nu aud. Dar tu auzi ce-ţi spun. Şi eu îţi spun că şeful tău e un şnapan care tărăgănează procesele ! Iar tu eşti bobocul lui şi vei înflori ca un demn urmaş al patronului tău, numai bun de spînzurătoare.

Kálmán împietri, neştiind ce să răspundă la acest ciudat compliment.

Iar surdul continuă pe un ton ridicat :

— Vorbeşte ! Vorbeşte ! Din partea mea poţi să dai din gură cît vrei, parcă ai vorbi cu pingelele cizmelor. Iar eu mă aşez pe canapea şi aştept pînă se întoarce patronul tău. Am să-l jupoi de viu !

Cu asta, necruţătorul domn se trînti printre actele întinse pe canapea şi, după ce ocupă poziţia prin asalt,

se întări în ea, punîndu-şi piciorul stîng pe genunchiul drept, deasupra sabia şi aşa îl aşteptă pe inamicul care îl va scoate din fortăreaţă.

Abia acum se simţi Kálmán nelalocul lui. Cum să se descurce cu un asemenea uriaş, ce are avantajul că-l poate bombarda cu grosolănii de douăzeci şi patru de livre, în timp ce urechile lui sînt blindate împotriva oricăror ghiulele inamice.

Şi-l mai şi încurajează că va aştepta pînă se întoarce patronul, care nu vine de la Viena decît peste două săptămîni.

Kálmán găsi soluţia înţeleaptă de a discuta cu domnul cel surd în modul cel mai firesc, adică prin scris.

Cu această intenţie se aşeză la birou şi începu să redacteze o replică pentru agresor, în care îi expunea situaţia, precum şi consecinţele ei, terminînd cu un protest energic împotriva tuturor acestor ilegalităţi.

Dar nu reuşi să ducă replica la bun sfîrşit. Ajunsese abia pe la mijloc, cînd auzi că se deschide uşa, iar domnul cel furios sări de pe canapea şi urlă :

— Aha ! deci tot vine şnapanul. Servus, avocăţelule !

Kálmán privi în spate, curios să vadă cine-o fi nenorocitul pe care belicosul vizitator îl lua drept Korcza. Şi mare-i fu mirarea cînd văzu că este însuşi domnul Korcza. Sosise înainte de vreme, cu toate bagajele.

Dar şi domnul Korcza îl cunoştea pe musafir. Se uită la el strîmbîndu-se intrigat, în timp ce-şi punea într-un colţ umbrela şi pelerina. Însă viteazul domn se repezi direct la el, îşi potrivi nodul cravatei şi, îndreptîndu-şi spinarea, se recomandă :

— Eu sînt maiorul Sátory, jupîne !

Aşa află Kálmán cine este militarul. Acum urma să afle cine este domnul Korcza.

La aceste cuvinte, avocatul mic şi pirpiriu se apropie de domnul cel supărat, se ridică pe vîrfuri şi, îndreptîndu-şi urechea spre gura acestuia, spuse :

— *Cum ?*

Viteazul domn se îndreptă din şale şi-şi holbă ochii.

— Am spus că sînt maiorul Sátory ! Maior de husari.

Domnul Korcza execută o manevră pregătitoare, ţinîndu-şi palma pîlnie la urechea stîngă, închizînd ochiul stîng şi, strîmbîndu-şi colţul stîng al gurii, întrebă :

— *Ce ?*

Maiorul se înspăimîntă de acest fenomen supranatural. Să mai existe încă un om, în afară de el, care nu aude chiar nimic !

Ţinînd amîndouă palmele la urechea avocatului, ca sunetul să nu devieze, îi urlă în ureche cît îl ţinea gura :

— Sînt maiorul Sátory ! Lua-ţi-ar dracu' urechea cea surdă.

Domnul Korcza nici măcar nu clipi.

Dădu din umeri şi desfăcu palmele, arătînd că e încă prea puţin.

Viteazul domn privi disperat în jur. Cu ce armă să-l dea gata pe omul ăsta ?

A găsit ! Pe masă se afla o bucată mare de cretă. O luă, se apropie în grabă de uşa vopsită în maro şi scrise pe ea cu litere uriaşe întrebarea :

Domnul e surd ?

Domnul Korcza, luîndu-i creta din mînă, îi răspunse cu aceeaşi armă :

Sînt cam tare de urechi.

Maiorul luă creta din mîna avocatului şi continuă colocviul scriind pe uşă :

Domnule care pierzi procese ! Ce face procesul doamnei Csollán ?

Domnul Korcza scoase din sertar o altă cretă, ca să nu-şi tot smulgă unul altuia aceeaşi bucată, apoi scrise răspunsul :

Acelaşi lucru ca şi domnul maior : stă pe loc.

Din nou întrebă maiorul :

De ce trageţi atîta de procesul ăsta ?

Korcza răspunse :

Pentru că se întinde.

Maiorul mîzgăli furios :

Avocatul pîrîtului e la fel de ticălos ca şi tine.

Domnul Korcza replică :

Cine spune ăla este, mojicule.

Maiorul continuă să scrie grosolănii :

Sînteţi amîndoi mînă-n mînă.

Domnul Korcza se domoli :

Dar nu jucăm pe mîna domnului maior.

Creta din mîna maiorului continuă :

Hoţilor, tîlharilor, cînd vreţi să terminaţi procesul ?

Răspunsul veni şi mai îngrozitor :

După ce moare domnul maior.

Şi toate acestea erau comunicate în limbajul cretei, într-o liniște deplină. Încetul cu încetul, întrebările şi răspunsurile umplură uşa în toată lungimea, aşa că la ultimul dialog cei doi trebuiau să îngenuncheze ca să poată continua nemaipomenitele bădărănii. Kálmán, martor tăcut al acestei scene mute, se aştepta ca în fiecare clipă, cînd unul îngenunchează şi scrie în partea de jos a uşii, celălalt să scoată nuiaua din colţ şi să-i tragă adversarului o asemenea bătaie pe partea cea mai proeminentă a trupului, care de data asta nu era capul, că acesta ar auzi loviturile cu toată surzenia lui. Maiorul, ghemuit în faţa tablei memoriale, tocmai scria :

Asasinilor, intriganţilor, vreţi să mă ucideţi !

Domnul Korcza nu-i rămase dator :

Cui i-e teamă că va fi ucis, mai bine să se spînzure.

Furios, maiorul se mai culcă o dată pe burtă şi scrise :

Am să vă rup în bucăţele şi vă dau la cîi...

Restul n-a mai încăput. Pentru că nu mai era loc pe uşă, domnul Korcza luă creta şi mîzgăli cruciş peste ultimul rînd :

Numai cîinii se tem de sabia ruginită a domnului maior.

Maiorul descoperi soluţia pentru continuarea dialogului. Luă laba de iepure de pe masă şi, ştergînd cele scrise în partea superioară a uşii, începu foarte, foarte sus :

Vă denunţ împăratului !

Domnul Korcza nu ezită :

Mie nu mi-e teamă nici de împărat.

Dar la asta viteazului husar îi pieri muţenia. Dădu cu creta de pămînt şi-şi lovi sabia cu palma.

— Ce spui ! — urlă el ca un leu rănit. Ai îndrăznit să scrii asta despre împărat ! Despre împărat ! Mă duc ! Mă grăbesc ! Mă duc la general, la subprefect ! Îl aduc

pe pîrcălab ! Nu cumva să ştergi pînă atunci blasfemia de acolo. Să nu îndrăzneşti s-o ştergi pînă mă întorc. Să rămînă acolo ca să nu tăgăduieşti că ai scris-o ! Mă întorc îndată cu patrula ! Dar să nu fugi pînă atunci. Vin îndată cu patrula.

Şi, deschizînd zgomotos uşa, ieşi ameninţînd cu generalul, cu anchetatorul, cu pîrcălabul, cu patrula, cu Curtea Marţială, pînă ajunse în stradă ; dar apoi, în timp ce mergea, se răzgîndi ; la urma urmei de ce să se teamă cineva de împărat ? Doar nu sperie pe nimeni ; plus că, pînă ar porni serios ancheta, de mult ar fi şters scrisul de pe uşă. Aşa că nu se duse nici la general, nici la subprefect, ci se întoarse frumos la han şi-l chemă pe credinciosul său trompetist Csuka Feri.

— Hai, fiule, pune-mi trompeta la ureche şi cîntă melodia aceea *Fii vesel, nu te-ntrista, n-o rămîne tot aşa !*

Şi se trînti pe canapea, lăsînd să i se cînte la ureche singurul cîntec consolator.

Iar domnul Korcza, frecîndu-şi mîinile, ţopăia triumfal dansul curcanului fudul, victorios pe cîmpul de luptă.

— Vezi, *domine frater*, îi spuse lui Kálmán, un avocat trebuie să se obişnuiască şi cu aşa ceva.

Kálmán clătină mirat din cap.

— Nu înţeleg nimic din toată treaba asta.

— Păi, da, e un caz tare ciudat. Unul din acele cazuri complicate în care toate părţile au dreptate.

— Deci maiorul are dreptate ?

— Perfectă dreptate.

— Şi noi ?

— Şi noi avem dreptate.

— Cu neputinţă.

— Cîndva am să-ţi explic şi vei înţelege. Dar acum încă n-a sosit momentul potrivit. Mă întorc în grabă. Am venit cu diligenţa rapidă, şi doar schimbă caii. Mă grăbesc înapoi la „Lupul alb". Văd că studiezi sîrguincios dosarele cu procese. Cînd mă întorc, am să văd ce-ai lucrat. Am dat o fugă pînă acasă numai ca să-ţi dau un dosar din dulapul încuiat, pentru că maniacul ăsta este în stare să-l asedieze şi pe avocatul părţii adverse şi m-ar compromite dacă ar trebui să scot dosarul în urma unui

ordin judecătoresc. Iată-l, ţi-l predau, dacă vor veni după el îl eliberezi contra chitanţă. Este procesul de divorţ Csollán-Sátory. Ştii, procesele de divorţ le ţinem încuiate. Cuprind secrete de familie, păzite de sigiliul tăcerii. Nici un avocat nu dă stagiarului asemenea dosare. Dar eu ţi-l încredinţez : dumneata eşti om serios. Dacă vrei, citeşte-l, dacă nu, cu atît mai bine. Dar dacă te apuci de citit, îţi dau un sfat : nu citi cu curiozitatea unui tînăr care doreşte să afle secretele unei femei frumoase, ci cu sîngele rece al juristului, care caută adevărul într-un caz dubios ; iar dacă îţi vine cheful să-ţi spui părerea, foarte bine, încearcă să redactezi pledoaria fie din punctul de vedere al reclamantului, fie al pîrîtului. Scrie o pledoarie după placul dumitale. Dar atunci te sfătuiesc din nou să nu te laşi furat de fantezia înfierbîntată a tinereţii, ci pana să-ţi fie condusă de precauţia avocatului care cunoaşte toate paragrafele legii. Voi vedea eu dacă înţelegi miezul problemei.

— N-am să mă uit în dosar, spuse Kálmán.

— Bine-ai face. Dar sînt sceptic, ca Toma necredinciosul.

Domnul Korcza nu mai zăbovi, trebuia să se întoarcă grabnic la Viena, unde redeschiderea unor mari procese şi probleme complicate ale cancelariei îi făceau necesară prezenţa. Birja îl aştepta la poartă, ca să-l ducă pînă în Buda, la „Lupul alb".

Kálmán rămase din nou singur acasă.

Dar nu îndrăznea să stea în aceeaşi încăpere cu procesul frumoasei doamne. Încuie dosarul în birou, se retrase în cămăruţa lui dinspre grădină şi scoase la iveală poemele întrerupte : veniţi, voi muze, veniţi, spirite neprihănite, apăraţi-mă !

A doua zi dis-de-dimineaţă, Kálmán se încuie în birou cu intenţia de a lucra serios. Una din uşile biroului dădea spre cerdac, cealaltă spre restul locuinţei, prin care se circula liber pînă la bucătărie, ca atunci cînd lelea Jutka are ceva de anunţat, s-o poată face.

Lelea Jutka era bucătăreasa. Nu ştia nici să scrie, nici să citească şi nu se pricepea nici la socoteli.

În fiecare dimineaţă, lelea Jutka primea doi poli pentru coşniţă, dacă erau acasă patronul şi pandurul, iar dacă

stagiarul era singur, un pol. Fericite vremuri ! Domnul Korcza trăia cu ideea că din polul ăsta lelea Jutka nu numai că poate cumpăra cantităţi suficiente de carne, ouă şi zarzavaturi, dar mai şi pune deoparte. Pentru control, lelea Jutka trebuia să se înfăţişeze în fiecare dimineaţă, la întoarcerea din piaţă, şi să dea socoteală stagiarului ce-a cumpărat, la ce preţ şi ce rest i-a rămas dintr-un pol sau doi. Nu aducea niciodată restul şi, ca să nu se dea de gol, avea grijă să umfle cu cîţiva creiţari preţul fiecărui articol cumpărat, aşa că atunci cînd stagiarul făcea adunarea, reieşea de obicei că dintr-un pol, care valora cincizeci de creiţari, lelea Jutka reuşea să cheltuiască cincizeci şi cinci. Amîndoi se cam minunau de treaba asta, dar o lăsau baltă.

Aşa că atunci cînd Kálmán auzea clămpănitul papucilor dinspre hol, ştia că lelea Jutka vine în vizită oficială.

Dar de această dată, lelea Jutka nu intră pe uşă, ci îşi vîrî doar capul şi o mînă, cu care-i făcu discret semn să vină repede.

— Ce e, ce-ţi trebuie ?

— Veniţi numa' repede, şopti lelea Jutka. A venit o cucoană frumoasă.

— Unde ?

— Cum unde ? În salon.

— Cum a ajuns acolo ?

— Eu i-am dat drumul.

— De ce-ai lăsat-o să intre ?

— Păi, doar o cunosc, vine des p-aci. E o clientă bogată.

— De ce nu i-ai spus că domnul Korcza nu este acasă ?

— I-am zis. Că nu-i acasă decît domnişorul. La care a zis că tot aia e. Are ceva urgent de discutat.

— Ei, asta-i ! — se necăji Kálmán că trebuie să întrerupă lucrul. Vin imediat.

Se privi puţin în oglindă (trebuie să recunoaştem, tinerii sînt cam vanitoşi) şi se îndreptă spre salon să stea de vorbă cu doamna.

Cum i-a mai bătut inima, văzînd cine e musafirul nepoftit ! Era Katinka, frumoasa cu ochi de vrăjitoare. Clienta din acel proces misterios, la care nu îndrăznise

încă să arunce măcar o privire : nici la proces, nici la clientă.

— Ah, dumneavoastră sînteți stagiarul avocatului ? — spuse rîzînd doamna cînd îl zări pe Kálmán. Nu mi-a spus bătrînul că sînteţi aici. Nu-i frumos că nu m-aţi vizitat.

Kálmán, amintindu-şi prima întîlnire, se înroşi ca un rac.

— În fiecare săptămînă dau o serată dansantă şi tinerii dansatori sînt întotdeauna bine veniţi.

Asta-l mai răcori puţin. Ca dansator ? Deci doar în calitate oficială. Spuse ceva în sensul că, dacă i se îngăduie, va profita de invitaţie.

— V-am deranjat de la lucru ? Scuzaţi-mă. Voiam să aflu ceva despre procesul meu.

Doamna se așeză într-un fotoliu și își sprijini coatele pe tăblia mesei, privind în gol.

Acum Kálmán era nemaipomenit de încurcat. Poate că doamna mai are vreun proces !

— La care proces binevoiește să se refere doamna ?

Auzind întrebarea, doamna ridică înveselită capul :

— Slavă Domnului, n-am decît un singur proces. Divorţul.

Frumoasă cursă.

Kálmán se hotărî să caute o portiţă de scăpare printr-o amabilă înşelăciune.

— Din cîte știu, spuse el plecîndu-şi ochii, dosarul acesta este de obicei încuiat la patron.

Doamna bătu din palme rîzînd șăgalnic.

— Ha-ha-ha ! Ce nepriceput sînteţi la minciuni ! Doar știu de la avocatul părţii adverse că domnul Korcza a lăsat dosarul la stagiar, de la care-l poate primi. Spuneţi-mi, de ce-aţi încercat să mă minţiţi ?

Kálmán era din ce în ce mai încurcat. Aceşti ochi șăgalnici îl băteau cum sînt bătuţi copiii cu nuiaua.

— E adevărat, mărturisi el, dosarul se află la mine, dar patronul mi l-a încredinţat cu anumite instrucţiuni, și între aceste instrucţiuni nu există aceea de a vi-l arăta domniei voastre.

— Cum ? Dumneavoastră puteţi citi ce mă priveşte pe mine, şi eu nu ?

— Eu nici măcar n-am aruncat o privire în dosar.

— Degeaba-mi spuneţi, că nu vă cred. Nu, nu vă juraţi, că tot nu cred. Aţi citit şi ştiţi ce cuprinde. Vreau să aflu şi eu.

— Pe cuvîntul meu că n-am citit nimic.

— Cu atît mai bine, vom citi împreună. Aşa vreau eu ! — bătu încăpăţînată doamna din picior. În jocul ăsta miza e sufletul meu. Vreau să ştiu cum se joacă !

Îi şedea bine să poruncească.

— Duceţi-vă odată şi aduceţi dosarul.

Kálmán avea senzaţia că se învîrteşte ameţit în jurul vrăjitoarei. La porunca ei, plecă împleticindu-se să aducă dosarul.

Nerăbdătoare, Katinka îi smulse cu lăcomie dosarul şi se grăbi să desfacă şnururile ; întinse pe masă diferitele documente şi, după obiceiul femeilor, începu să citească de la sfîrşit.

Însă nu s-a ales cu nimic din lectură.

Supărată, strînse la loc toate hîrtiile.

— Dar e pe latineşte.

Kálmán crezu că a cîştigat partida.

— Sigur că e în latineşte.

— Şi atunci eu cum pot să înţeleg ceva din asta ?

— Asta n-o mai ştiu.

Doamna pocni furioasă din limbă.

— Dumneata chiar că nu ştii nimic.

Apoi încercă totuşi să descifreze ceva, măcar cîteva cuvinte, dar nu reuşi.

Atunci, împreunîndu-şi mîinile, îl imploră cu glas duios pe Kálmán :

— Te rog, fii atît de bun să-mi traduci, să-mi citeşti în maghiară numai actul de acuzare şi pe cel de apărare. Pe mine o să mă doară, nu pe dumneata.

— Nu îndrăznesc să-mi asum răspunderea.

Doamna îi şopti, luîndu-i mîna :

— Eu n-am să spun niciodată nimănui că mi-ai citit din dosar.

Kálmán simţea că femeia asta e în stare să-l convingă să meargă împreună să omoare pe cineva şi să-i îngroape cadavrul ; n-o va trăda niciodată.

Încă un pic şi-i va fi complice.

Există ceva tentant în a deveni complicele unei femei frumoase.

Lui Kálmán îi veni o idee şireată. Un om inteligent poate să-şi folosească ştiinţa pentru ca, traducînd din latină în maghiară, să schimbe nu numai înfăţişarea istoriei, dar şi istoria în sine. Asta ca să n-o facă pe frumoasa doamnă să roşească.

Întîi căută actul de acuzare al reclamantului şi începu să-l citească, poticnindu-se. Chiar că se poticnea. Abia reuşea să iasă cu faţa curată dintre numeroasele expresii scandaloase.

Cu un picior pe scăunel şi cu mîinile pe genunchi, doamna asculta cu atenţie acuzaţiile ce i se aduceau. Deodată sări în sus.

— Ah, dumneata mă înşeli ! Nu citeşti în maghiară aşa cum e acolo în latină. Şi trecu lîngă Kálmán, aplecîndu-se peste umărul lui şi începu să urmărească cu degetul trandafiriu rîndul citit : ce înseamnă cuvîntul acesta ? Dar celălalt ? Numele acesta de-aici nici nu l-ai pomenit. În legătură cu ce e ?

Pînă la urmă, Kálmán se supără şi-i spuse :

— Vă rog aşezaţi-vă în fotoliu, am să vă citesc tot, aşa cum scrie acolo.

Şi erau scrise lucruri cumplite. Kálmán simţea că-i arde faţa în timp ce le citea în faţa acuzatei, a femeii cu chip angelic.

Dar ce făcea frumoasa doamnă în timp ce asculta actul de acuzare ? Căsca din greu, ca un tigru splendid, arătîndu-şi şiragurile de dinţi albi.

Uimit, Kálmán o privea tremurînd pe frumoasa care căsca plictisită auzind cît de îngrozitor e calomniată.

Pieptul îi era strîns ca într-un cleşte de tainele dezvăluite în actul de acuzare, din care aflase că minunata femeie îşi părăsise soţul în noaptea nunţii. Se exprima bănuiala că motivul infidelităţii ar fi baronul Bálvándy.

Lui Kálmán îi năvăli sîngele în cap la auzul acestui nume, dar doamna căsca zgomotos.

Lectorul puse actul de acuzare pe masă şi privi întrebător spre femeie, parcă aşteptînd părerea ei.

— Ce vorbărie plicticoasă şi neghioabă, strigă ea, însufleţindu-se brusc. Citeşte-mi ce-a răspuns la asta domnul Korcza. Cum m-a apărat ?

O, replica domnului Korcza era o capodoperă a artei avocăţeşti ; dinadins am spus artă, nu ştiinţă, pentru că mulţi pot cunoaşte legile, dar cel care poate folosi această ştiinţă pentru a realiza imagini plastice, cine poate să picteze cu ea, sau să creeze capodopere de arhitectură, e un adevărat artist, iar cel care poate cînta la vioară cu ea, e un virtuoz !

Replica era seacă şi plictisitoare de te adormea, dar atît de vicleană şi de întortocheată, că după ce-o citeai pînă la capăt, nu mai ştiai unde-i nordul şi unde-i sudul. Releva toate viciile de procedură care puteau duce la anularea procesului ; obiecta împotriva martorilor părţii adverse, legîndu-se de moralitatea lor, de relaţiile cu reclamantul, de vizibilul lor interes material, de starea lor de ebrietate. Cerea să fie citaţi contra-martori pentru găsirea cărora ar fi avut de furcă cincizeci şi două de comitate. Punea faţă în faţă declaraţii contradictorii, dovedea că ziua e noapte şi noaptea zi. Descoperise imposibilul, un alibi clar ; obiecta împotriva acuzaţiei de imoralitate ; găsise un interval de o oră, rămas obscur, despre care nici o mărturie nu spunea nimic, şi astfel blindat contracara înverşunat toate loviturile atacantului. Trecuse în revistă tot anturajul implicat în proces şi-l scărmănase atît de necruţător, că-i lăsase pe toţi fără un fir de păr la locul lui. În cele din urmă îl tîra pe cititor prin toate paragrafele cît de cît potrivite din *corpus juris* [1] ; aşa că acesta putea fi deplin liniştit că n-a mai rămas nimic necercetat în Tripartitum.

Dar...

Replica evita cu grijă două lucruri : să apere caracterul femeii şi să atace caracterul soţului. Deşi actul de

[1] Codul de legi al Ungariei pînă la revoluţia din 1848.

apărare compus de domnul Korcza se întindea pe patru pagini scrise înghesuit.

Sub impresia lecturii prelungite, frumoasa clientă se ridică nerăbdătoare din fotoliu și începu să se plimbe încoace și încolo prin cameră, cu mîinile la spate.

— Asta-i tot ? — întrebă ea, după ce Kálmán isprăvi de citit.

— Atît.

Katinka se apropie de tînăr și, odihnindu-și mîinile pe spătarul scaunului lui Kálmán, îl privi înflăcărată în ochi.

— Ce spui dumneata despre apărarea asta ?

Kálmán răspunse încurcat :

— Este opera șefului.

— Totuși, ai dreptul să-ți spui părerea. Spune-mi, îți place ? Am să țin secret ce-mi spui.

Kálmán se simțea ca un păcătos care trebuie să mărturisească în fața frumoșilor ochi ce-l torturau ca sfînta inchiziție. Trebuia să-și recunoască erezia.

— Recunosc că lipsește ceva din acest document.

— Ce ?

— Ceea ce dă viață omului și cuvîntului : căldura.

— Nu-i așa ?

Ochii doamnei străluceau atît de tare, că sărmanul suflet ars pe jăraticul viu continuă mărturisirea.

— Un om care știe ce este dragostea și ce este ura ar scrie cu totul altfel.

Doamna ghici că există cineva care ar putea scrie altfel despre acest subiect. Atingînd ușurel, cu vîrful degetelor, umărul lui Kálmán, îi spuse în șoaptă :

— Scrie-mi dumneata un alt act de apărare. Așa cum ai spus : să aibă viață și căldură. Nu va afla nimeni în afară de mine.

— O, n-am nici un motiv să mă ascund, spuse Kálmán. Șeful are atîta încredere în mine, că mă pune la încercare, să vadă ce acte de apărare aș ști să scriu în cele mai complicate cazuri ; în acest proces, a lăsat la alegerea mea să scriu, conform datelor existente, fie actul de acuzare, fie pe cel de apărare.

— Și n-ai ales actul de acuzare ?

— Încă n-am citit procesul.

— Ți-era chiar atît de indiferent ?

— Abia ieri l-am primit.

— Și de ieri pînă azi n-ai avut timp pentru el ?

— Doamnă, sînteți un judecător neînduplecat. Mă obligați să vă spun că mi-era teamă să-l citesc.

— De ce ți-era teamă ?

— Mă îngrozea gîndul de a vedea împroșcată cu noroi o ființă care pentru mine era înconjurată doar de lumină.

— Și acum, după ce ai trecut prin asta ?

— Voi scrie actul de apărare.

— Și mi-l arăți ?

— Întîi îl arăt șefului.

— Mulțumesc, spuse frumoasa, strîngîndu-și șalul în jurul trupului zvelt, apoi își puse mănușa pe mînuță, pregătindu-se de plecare. Să vedem cît de bun avocat îmi vei fi ! Iar dacă ai nevoie de ceva lămuriri, treci pe la mine.

Frumoasa doamnă plecă, însoțită de Kálmán pînă la poartă. Lelea Jutka pîndea din bucătărie.

— Hei, zise ea, domnu' avocat a stat cam mult la discuție cu doamna asta frumoasă.

Kálmán o măsură jignit pe servitoarea vorbăreață.

— Mai bine vino să facem socotelile.

La asta lelei Jutka îi pieri cheful de vorbă. Credea că după o asemenea bucurie, domnișorului n-o să-i mai ardă s-o întrebe de prețul măcrișului.

Toate gîndurile lui Kálmán erau subjugate de scena din salon. Visase deja femeia, dar încă nu-și dăduse seama ce este. Voia să dezlege doar prin imaginație acest mister divin. Parcă ar fi posibil așa ceva ! Trebuie s-o vezi, s-o simți, să suferi pentru ea.

Își crease o opinie înaltă, pe tărîmul preferat al înclinației tinerilor cu visuri neîntinate, o concepție înălțătoare, cavalerească, angelică.

Această femeie, atît de frumoasă, de veselă, de copilăroasă, este calomniată pe nedrept. Acuzatorii sînt niște intriganți scîrboși, diabolici, învinuirile ce i se aduc sînt rodul unor aparențe înșelătoare. Așa-zisele vini sînt doar capricii, iar scandalurile, justificata autoapărare a celui persecutat.

Kálmán cumpănise cum ar apăra-o pe această doamnă, dacă ar fi avocatul ei. I se ceruse chiar s-o facă, și încă din două părți. Doar nu era decît un studiu juridic.

Luă dosarul și-l citi cu mare atenție. La început tremura și-l lua cu frig, iar cînd termină, ardea și năduşea. Pentru el, procesul acesta era ca un acces de febră.

Apoi se apucă să scrie apărarea. La început tremura de spaimă, dar termină înflăcărat, gata să provoace la luptă întreaga lume.

Dacă pledoaria i-ar fi fost arătată unui critic dramatic, spunîndu-i-se că e un monolog dintr-o dramă, acesta ar fi declarat că e o capodoperă ! Auzind acest text interpretat pe scenă de un artist cu voce caldă, cu simțire, cu chipul înflăcărat, ar fi imposibil ca publicul să nu se încălzească, să nu plîngă, să nu-și exprime simpatia prin ropote de aplauze, și dacă s-ar găsi vreun actor intrigant care, în rolul judecătorului de pe scenă, ar condamna-o pe acuzată în pofida acestei pledoarii, în mod sigur proprietarul l-ar da imediat afară din locuință.

Era zugrăvită cu vie imaginație viața sufletească a unei femei pline de visuri tinerești, de sentimente frumoase, legată prin nechibzuita poruncă părintească de un bărbat reprezentînd opusul a tot ceea ce este demn de iubit.

Era înfățișată cu o dialectică tăioasă situația femeii care găsește numai murdărie unde caută lumină, insulte grosolane în loc de dragoste, acolo unde dragostea în sine este cea mai grosolană insultă. Arăta contradicția dintre viața ei interioară și realitatea înconjurătoare. Nevinovăția, însingurarea femeii erau opuse ticăloșiei premeditate, vicleniei celor din jurul ei. Sursa tuturor intrigilor, tuturor păcatelor era soțul. Chiar fuga de acasă a femeii era o înscenare premeditată, calculată, iar bănuiala cădea pe soț, ba chiar mai mult decît o simplă bănuială, erau concluzii trase din consecințele fugii. El părea chiar că se bucură că l-a părăsit nevasta. Motivul se desprindea clar : zestrea bogată a femeii. În jurul ei se învîrte diabolicul complot. Soțul este diavolul, nevasta e îngerul.

Kálmán era cît se poate de mulțumit de pledoaria lui. Abia aștepta întoarcerea domnului Korcza. Nu s-a dus la

Katinka după informaţii. Ce s-o fi întrebat ? Doar de la înălţimea lui vedea totul mai bine decît ea însăşi. (Deşi, prietene, femeia este singura fiinţă care nu poate fi contemplată de la distanţă !)

În sfîrşit, sosi şi domnul Korcza. Îi ceru lui Kálmán să-l pună la curent cu tot ce s-a întîmplat la birou în absenţa lui.

— Dar după dosarul doamnei Csollán n-au venit ?

Kálmán evită să-i spună neîntrebat despre vizita făcută de Katinka. Răspunse doar că dosarul se mai află la birou.

— L-ai citit ?

— L-am citit.

— Ţi-am spus-o dinainte. Şi ai făcut ceva ?

— O replică.

— Desigur, în favoarea pîrîtei ?

— Da.

— Şi asta puteam s-o ştiu dinainte. Bine, o vom citi după cină.

Cînd bucătăreasa aduse supa, pe Kálmán începu să-l mustre conştiinţa ; îi părea rău că-i ascunsese ceva patronului. Acuşi va începe lelea Jutka să trăncănească despre asta.

Sigur că a trăncănit.

Nici nu puse bine castronul de supă pe masă, că începu s-o mănînce limba.

— Mare păcat că n-o fost acasă domnu' avocat, o pierdut ceva grozav. O fost aici o musafiră frumoasă, doamna Csollán. Avea ceva de vorbit despre proces cu domnu' avocat, aşa că am invitat-o în salon, că doar ştiu ce se cade. Apoi l-am chemat la ea pe domnişoru' avocat. Lui i-o spus ce avea de spus. O stat pe puţin un ceas jumate. Nu ştiu ce-or fi vorbit atîta.

Domnul Korcza rîse.

— Aflu eu imediat din replică ce-au vorbit !

Kálmán dădu vina pe supa fierbinte pentru roşeaţa ce-i invadase obrajii, iar pe cea care pregătise supa o dorea în sinea lui pe vîrful muntelui Gellért.

Tot timpul cinei, domnul Korcza îl privi pe Kálmán strîmbîndu-se în fel şi chip, dar fără să dea vreo explicaţie pentru aceste grimase. Nici măcar n-a întrebat cu ce ocazie

venise frumoasa clientă. Lucru care l-ar cam fi încurcat pe Kálmán. Nu se gîndise că un martor răutăcios a numărat pînă și sferturile de oră ale acestei întîlniri.

Îndată ce s-au sculat de la masă, domnul Korcza își umplu pipa cu tutun bun de țară, căruia îi dusese atît de greu dorul la Viena și, trîntindu-se pe canapea, îi spuse lui Kálmán :

— Ei, *domine frater*, adu actul acela de apărare și citește-mi-l.

Kálmán îl citi în întregime, privind din cînd în cînd spre patron, parcă spunîndu-i „vezi, asta nu-i o istorie uscată, parcă făcută din iască, așa ca replica ta din dosar !“

Patronul asculta pufăind liniștit din pipă.

Cînd lectura se termină, avocatul suflă jăraticul din pipă, o curăță de scrum, deșurubă mușțiucul, întoarse și filtrul și abia după ce termină cu toate astea, îl mîngîie pe Kálmán pe creștet, ciufulindu-i părul și spuse :

— Oh, poetule, poetule !

Kálmán, supărat că e luată în batjocură cea mai bună din însușirile lui, hotărî să se apere :

— Dar ce rău poate face acestei replici faptul că sînt poet ?

— Un rău foarte mare, răspunse domnul Korcza, trăgîndu-și tichia pe frunte. Dacă prezinți o asemenea replică în favoarea clientei, va fi imediat divorțată de soțul ei.

Kálmán cădea dintr-o uimire în alta.

— Păi, nu e ăsta rolul procesului de divorț, să despartă părțile ?

— Ohoho ! Sigur că nu. Datoria avocaților celor două părți este ca tribunalul să nu-i despartă pe clienții lor.

— Niciodată ?

— Pînă într-un anumit moment. Dar pînă atunci, pentru nimic în lume ! Oricît ar dori soțul sau soția să scape de legătura căsătoriei, avocatul pîrîtei, la fel ca și avocatul reclamantului, trebuie să se străduiască, chiar în interesul clienților, să creeze greutăți tribunalului, să tărăgăneze procesul, să facă imposibilă luarea unei hotărîri.

Kálmán își scutură capul, neputînd înțelege cum stau lucrurile.

— Gîndeşte-te puţin la circumstanţe, spuse domnul Korcza, închizînd şiret un ochi. Nu demult, *domine frater*, ai fost martor la circul pe care l-am jucat cu maiorul de husari. Nu ţi-ai dat seama atunci, că în afara celor doi împricinaţi mai există, în secret, şi un al treilea, care are tot interesul ca procesul să se încheie cît mai curînd ? Iar acest al treilea este duşmanul celorlalţi doi.

Kálmán tot nu înţelegea nimic.

Domnul Korcza îşi aprinse din nou pipa.

— Află în primul rînd, *domine frater*, ceva ce n-ai ştiut pînă acum, şi nu din vina dumitale. Clienta dumitale e o *praefecta*. Ştii ce-i asta ? O fată singură la părinţi care, pentru a păstra numele familiei, primeşte de la tatăl său, prin graţia regelui şi încuviinţarea ţării, toate drepturile legale ale unui bărbat. Devine stăpînă absolută a moşiilor, îşi poartă numele de familie înaintea numelui soţului, iar copiii moştenesc ambele nume. Sátory Katinka ştia încă din copilărie că va fi cap de familie ; în faţa legii este bărbat, oricine ar fi soţul ei, şi în faţa lui şi a întregii lumi, e domn. Nu doamnă, ci domn ! Aşa a fost crescută. Taică-său era rudă apropiată, prieten bun şi vecin de moşie cu tatăl lui Csollán Berti. Amîndoi, lacomi de avere, nesătui de pămînt, acaparatori de moşii. Moşia fiecăruia ajunge la patruzeci de mii de pogoane. Şi cei doi domni au hotărît între ei să-şi logodească copiii, pentru ca moşiile lor uriaşe să crească şi mai mult. Pe-atunci Csollán Berti avea douăzeci şi cinci de ani, iar Katinka cinci. Berti era un flăcău chipeş, mîndru, Katinka o copilă veselă şi zburdalnică. Nimeni nu le-ar fi putut spune atunci părinţilor că peste cincisprezece ani Berti va ajunge un derbedeu cinic şi murdar, iar Katinka o minune de amazoană. Ei, după vreo zece ani, bătrînul Sátory István începu să intre la bănuială că ochii aceştia neastîmpăraţi, pe care nici o guvernantă nu e în stare să-i strunească, îi pot strica planul de unificare a moşiilor. Şi în această privinţă a procedat ca un principe neînduplecat. Cum e sacrificată o prinţesă pentru raţiuni de stat, legînd o tînără de un bătrîn, focul cu gheaţa, pentru ca din două ţări să se facă una, tot aşa se crampona tatăl de logodna dintre cele două familii, forţînd cu încăpăţînare desfăşu-

rarea evenimentelor. De foarte tînără, Katinka a aflat că nu se poate mărita decît cu Berti, dar cu el trebuie să se mărite neapărat. Iar Katinka n-a putut să-l sufere niciodată pe Berti ; nici nu i se poate lua în nume de rău. Din această cauză, frumoasa fată, în ciuda temperamentului ei sanguin, pînă la douăzeci de ani n-a vrut să se mărite. Deși nu era lucru ușor s-o păzești. Pe patul de moarte, tatăl ei a chemat-o și i-a spus că și după moartea lui, ea tot cu Berti va trebui să se mărite. I-a arătat testamentul. Era în așa fel redactat, că ea putea să intre în posesia integrală a moștenirii numai la căsătoria cu Csollán Berti. Fata-băiat îi ducea drept zestre lui Csollán Bertalan cantități imense de argintărie, bani gheață, turme de vite și de porci. Dar nodul era și mai tare strîns. Bătrînul știa că la Jibou, în Sălaj, există o căsuță cu un pogon de grădină, o casă vestită prin faptul că în fiecare an are alt proprietar, mai precis în fiecare an revine o dată la vechiul proprietar. Noul cumpărător nu locuiește în ea niciodată mai mult de șase săptămîni. Secretul acestei case nu este că ar fi bîntuită de stafii, ci că, potrivit legilor din Ardeal, orice pereche protestantă poate divorța în șase săptămîni ; dar în această perioadă părțile trebuie să fie locuitori ai Ardealului, sau să aibă o proprietate în Ardeal. Așadar, cine vrea într-adevăr să divorțeze, nu începe procesul în fața tribunalului din Ungaria, ci cumpără căsuța din Jibou, stă în ea șase săptămîni, apoi o vinde, cu o mică pierdere, fostului proprietar, care după un timp o revinde în cîștig altcuiva. Sátory cunoștea bine istoria acestei case din Jibou și a inclus în testament o clauză conform căreia, dacă vreodată Katinka și Berti ar divorța legal, toată averea adunată de el ar trece în posesia fratelui său, János, maiorul de husari, *praefecta* rămînînd numai cu venitul de zece mii de florini al moșiei strămoșești, care nu poate fi înstrăinată ; iar Berti ar fi dator să-i înapoieze maiorului întreaga zestre. Acum înțelegi, *frater*, cum vine socoteala ? Soții s-au despărțit chiar în ziua căsătoriei. Motivele le poți cunoaște din datele procesului. Se poate argumenta pro și contra, se poate discuta care din cei doi a greșit, cine este vinovatul, dar între timp vine pe capul nostru al treilea. Cel mai interesat. Maio-

rul și-a risipit de mult partea lui din averea strămoșească și acum e înglodat în datorii pînă-n gît. Creditorii îl asaltează din toate părțile. Și el, ca și Tantal, are sub nas bogăția, comoara, marea moșie. Numai de s-ar încheia divorțul. Însă cei doi avocați, al soțului și al soției, sînt vulpoi bătrîni, nu lasă procesul să ajungă la deznodămînt înainte ca maiorul să se decidă să moară. Pînă *praefecta* nu este divorțată legal, maiorul nu-i poate intenta proces pentru averea testată, iar dacă moare el, moșia trece din nou în posesia *praefectei*. Și uite-așa ne învîrtim în acest cerc vicios. Noi nu ne grăbim cu procesul, maiorul nu se grăbește să moară. De aceea maiorul ne înjură ca pe hoții de cai și ne amenință cu uciderea sau cu dizgrația imperială ; dar la noi asta nu ține. Acum înțelegi cum stau lucrurile ?

— Înțeleg.

— Că și maiorul are dreptate, și noi ?

— Noi nu.

— Nu ? Ia mai spune o dată !

— Eu am cu totul altă părere.

— Zău ?

— Și consider și acum că replica mea este mai bună decît a domniei voastre.

— Ciinescu !

— Eu aș începe prin a cumpăra casa din Jibou.

— Și ai despărți-o pe doamna în șase săptămîni de domnul și în șase luni de domeniu ?

— I-aș reda fericirea.

— Ha-ha-ha ! — rîse domnul Korcza, lovindu-și genunchii cu palmele. Grozav avocat ai să fii, pe legea mea ! Hm, hm ! Bine, pentru ca replica să fie și mai reușită, îți mai dau un document. Folosește-l, pot să-ți spun că va avea un efect decisiv..

Și domnul Korcza, scormonind printre acte, găsi o scrisoare. Kálmán recunoscu scrisoarea lui Csollán Berti către Katinka. Acum putea s-o citească. Era vorba despre el. Scrisoarea era în defavoarea soțului.

Kálmán plecă din nou ochii, amintindu-și de prima întîlnire.

— Ei, după ce termini replica, *domine frater*, du-te și arată-i-o frumoasei văduve. Și dacă va spune că-i place mai mult replica dumitale decît a mea, o scot din dosar pe a mea și o înlocuiesc cu a dumitale. Pe onoarea mea !

DEZMINȚIREA

Kálmán încă nu împlinise douăzeci de ani cînd a scris prima replică. Doar două zile îi mai lipseau din al douăzecilea an.

O, fericitele, ireversibilele zile dinaintea împlinirii numărului XX !

Bucuria, care devine mîndrie ; speranța, care începe să se împlinească ; visul, care devine realitate, cînd bărbatul spune : azi am douăzeci de ani !

(Mai ales dacă și-a trăit viața fără a se grăbi să ajungă la treizeci de ani înainte de a împlini douăzeci.)

Înfierbîntat de dorințe necunoscute, Kálmán își copie pe curat pledoaria, scrisă despre cel mai înălțător ideal : o femeie frumoasă, care e persecutată și suferă.

Că e frumoasă, văzuse cu ochii lui, că suferă, i-o spunea inima.

Tremurînd de curiozitate, plecă de acasă să-i ducă frumoasei doamne replica. Oare ce părere va avea ?

Își pusese în gînd s-o privească drept în ochi, ca să afle din ei efectul cuvintelor lui. Îi trebuia multă hotărîre pentru asta.

Katinka locuia în aceeași casă unde o vizitase Kálmán cu doi ani înainte. Valetul în livrea șnuruită nu-l mai primi cu priviri bănuitoare, ca prima dată. Acum era un domnișor îmbrăcat la modă, nu un student zdrențăros.

Dimpotrivă, valetul se grăbi să-l întîmpine zîmbindu-i ca unei vechi cunoștințe și-l înștiință că stăpîna este acasă pentru el. Poate să intre în salon neanunțat.

Kálmán ezită puțin, poate că totuși o deranjează pe doamna ?

— Nu vă fie teamă, duce-ți-vă cu curaj.

Odată ce valetul își asumă răspunderea...

Frumoasa clientă îl primi pe tînărul jurist în budoar. Era îmbrăcată ca pentru o vizită matinală, într-un négligé alb de muselină, ale cărui poale bogat brodate se petreceau ; pe cap purta o bonetă de dantelă, de sub care i se revărsau pe umeri cîrlionţii după moda englezească.

Frumoasa văduvă se îndeletnicea cu ceva deosebit ; budoarul ei era o adevărată menajerie. Avea un papagal cenuşiu cu coadă sîngerie, un kakadu trandafiriu cu creastă roşie, un canar de culoarea albăstrelelor, un pitpalac, o pereche de turturele ; apoi urma clasa mamiferelor : o nevăstuică de casă, o serie de şoricei albi, o pereche de cobai, o veveriţă neagră, una cenuşie şi una roşcată, un căţeluş mătăsos de Bologna, un arici şi o maimuţă capucin, apoi un şarpe argintiu şi o broască ţestoasă, un brotac şi o mulţime de peştişori aurii.

Femeia era înconjurată de un întreg paradis, ca mama noastră Eva înainte de a cădea în păcat. Îşi hrănea şi-şi educa animalele. Papagalul cenuşiu primea cafea cu lapte, kakadu-ul fructe, canarul ovăz decorticat, pitpalacul grîu, turturelele seminţe de cînepă fierte în lapte, mierlele ouă de furnici amestecate cu morcov ras şi ouă răscoapte tocate, nevăstuica alune, şoriceii porumb fiert, veveriţa cenuşie castane, cea roşcată mere, maimuţa mînca de toate, căţelul, mofturos, respingea tot ce i se dădea, iar ariciul bea lapte şi discuta cu şarpele şi ţestoasa despre mîncarea lui preferată. Pentru brotac trebuiau aduse muşte, nu mînca altceva.

Papagalul învăţase să vorbească, prepeliţa să cînte, nevăstuica să toarcă, veveriţele să se joace, căţelul să facă sluj, ariciul şi ţestoasa să se lupte, brotacul să prorocească vremea, iar maimuţa ştia tot.

Şi toate aceste sălbătăciuni umblau, se tîrau, se căţărau, zburau libere prin cameră. Frumoasa doamnă se distra grozav.

— Ah, strigă ea văzîndu-l pe noul venit şi alergînd veselă în întîmpinarea lui, de parcă numai el lipsea din paradis. În sfîrşit, ai venit !

Păsările şi patrupedele se refugiară într-o clipă în toate colţurile încăperii.

— Pînă acum am fost ocupat cu actul de apărare, se scuză Kálmán.

— Te pomenești că e gata ? — zise doamna plesnindu-și palmele de mirare.

— L-am adus, ca să-mi supun opera judecății domniei voastre.

— A, foarte frumos. E tot pe latinește ?

— Nu, în maghiară.

— Bine, bine. Am să înțeleg și așa.

(Pentru explicarea acestui „și așa", trebuie să dezvăluim faptul că între Katinka și Kálmán conversația se purta de obicei în germană. Pe vremea aceea, femeile de neam foloseau limba maghiară numai pentru a da dispoziții slugilor ; limba uzuală în saloane era germana și a te adresa unei doamne maghiare în limba maghiară era ca și cum ai lua o stăpînă drept servitoare și conta ca una din cele mai grosolane insulte).

Dar dacă n-are încotro, va înțelege ea și în ungurește.

Katinka îl invită pe Kálmán să ia loc lîngă masa cu tăblie de mozaic, pe care trona un uriaș ghiveci cu flori, iar ea se așează alături, pe canapea.

Kálmán, inspirat ca un poet și grav ca un avocat, desfăcu actul de apărare și începu să-l citească.

Frumoasă lectură !

Turturelele uguiau, pitpalacul cînta, canarul țipa cu atît mai puternic, cu cît era mai mare zgomotul din jur. Maimuța îi arunca pe hîrtii coji de alune, veverițele se plimbau în sus și în jos pe pantalonii lui, nevăstuica se apucase să-i dezlege șireturile unui pantof ; ariciul și țestoasa se rostogoleau pe covor ; în cele din urmă și papagalul cenușiu ateriză pe spătarul fotoliului, făcînd observații înțelepte la frazele elevate, poetice :

— *Schau, schau !* (Ia te uită !)

În aceste condiții era imposibil ca lectura replicii să-și facă efectul, cît ar fi fost ea de frumoasă.

Doamna încerca, fără folos, să mențină ordinea în grădina raiului, dar cînd își alunga un confident, venea altul, iar cînd voi să le arate că acuși se supără pe ei, nu reuși decît să-l facă și pe cățelul bolognez să latre.

Altfel trebuia rezolvată problema.

— Vino aici, şezi lîngă mine pe canapea.

Acum că tînărul şedea lîngă ea, putea să-l apere mai bine de cei care-l deranjau, adună unul cîte unul toate animăluţele căţărate pe el şi le luă în poală, iar pe papagalul cenuşiu îl luă de picioare şi şi-l puse pe umăr.

Dar papagalul era hotărît să studieze temeinic acest proces şi, pentru că nu reuşi să-l întrerupă pe lector cu intervenţii obişnuite, pînă la urmă îl strigă cu o voce duioasă, rugătoare :

— Kálmán !

Tînărul tresări uluit, cînd auzi zburătoarea chemîndu-l pe nume.

Frumoasa, uşor încurcată, îl amuţi pe spiridusul cu cioc încovoiat, lovindu-l cu arătătorul ei delicat peste pliscul neghiob.

— Taci, obrăznicătură !

Jignit, papagalul îşi luă zborul şi se opri pe galeria perdelei.

Acum Kálmán reuşi să citească netulburat măcar finalul replicii. Era partea cea mai frumoasă. Înfăţişa judecătorilor caracterul, viaţa sufletească, inocenţa, suferinţele clientei sale. Aici era cu adevărat poet.

Ca să înţeleagă mai bine cele citite, frumoasa femeie se aplecă peste umărul lui ; poate ca să privească filele scrise ; braţul şi-l pusese pe spătarul canapelei, în spatele lui Kálmán. Acesta simţea pe obraz atingerea electrizantă a buclelor, iar cu umărul auzea parcă bătăile inimii ei.

În finalul lecturii, purtat în slăvi de Pegas, trăia într-atîta cele scrise, încît îi dădură lacrimile. Crease o capodoperă.

Iar braţul frumoasei era tot în jurul umerilor lui.

Abia atunci ridică privirea spre ochii ei, ca să citească din ei critica.

Şi Katinka îşi îndreptase ochii spre el : frumoşii ei ochi păcătoşi !

Întrebarea era : „Ei, ce spui, cît de curată, de neprihănită te-am descris ?“

— Totul este foarte frumos, prea frumos, minunat, dar...

Urmă dezminţirea.

Dezminţirea o spuseră buzele buzelor.

În ziua aceea Kálmán împlinise douăzeci de ani. Cînd visul devine realitate.

Cu patronul se întîlni doar la prînz. Părea foarte îngîndurat.

Domnul Korcza era însă într-o dispoziţie chiar mai sarcastică decît de obicei.

— Ei ? Prin urmare, ce-a spus frumoasa doamnă despre replică ? — îl întrebă pe Kálmán, care nu adusese în discuţie acest subiect.

Kálmán era preocupat să mărunţească nişte bucăţele de carne pe care apoi nici nu le mîncă.

— A spus că e frumoasă...

— Ei, asta se înţelege. Şi n-a mai spus nimic altceva despre replică ?

— A spus că e foarte frumoasă.

Domnul Korcza închise un ochi, privindu-l răutăcios pe Kálmán cu celălalt.

— Eu însă ştiu că a mai spus ceva.

Kálmán părea că nimic pe lume nu-l interesează mai mult în clipa aceea, decît să cojească ridichile de lună.

Domnul Korcza rîdea în sinea lui.

— Şi eu obişnuiesc să tai verdeaţa ridichilor odată cu coaja, dar nu mănînc frunzele, îl înţepă el în continuare.

Kálmán nu voia să pară distrat. Era îndrăzneţ ca un deţinut la interogatoriu.

— Mie-mi plac frunzele.

— Sînt bune şi ele, spuse domnul Korcza, sînt răcoritoare. Eu le lipesc pe tîmple, ca să-mi ia fierbinţeala.

Şi-şi lipi pe tîmple codiţele a două ridichi, arătînd ca un drăcuşor cu coarne verzi, înfrunzite.

— Îţi spun eu, Kálmán, băiete, că doamna aceea frumoasă a mai spus ceva despre replică. Ţi-a spus că totul e foarte frumos, dar... *nu-i adevărat !*

Kálmán scăpă furculiţa, bună ocazie ca să dispară vreun minut sub masă. Cînd reveni la suprafaţă, era din nou îndrăzneţ ca un prizonier la interogatoriu.

— N-a spus asta.

— N-a spus ? — repetă domnul Korcza, cu un accent special pe ultimul cuvînt. Totuşi, nu e nevoie să pui piper în sosul de roşii.

— Mie aşa-mi place.

— Bine, fie.

Pînă la următorul fel de mîncare îl lăsă în pace pe sărmanul tînăr. Mîncau amîndoi în grabă, de parcă se goneau unul pe altul. Kálmán era în frunte, dar domnul Korcza îl ajunse din urmă cînd tînărul întinse mîna după pahar.

— Te rog, ăsta-i paharul meu.

Pe domnul Korcza îl apucă o veselie drăcească, văzîndu-l pe Kálmán că nu-şi recunoaşte propriul pahar.

— Deci, *domine frater*, spuse el vîrîndu-şi scobitoarea între dinţi, în aceste condiţii vom folosi la proces replica dumitale în locul celei făcute de mine.

Acum Kálmán îl privi speriat.

— Aha ! — spuse domnul Korcza dînd din cap şi se aşează cu coatele pe masă, cu corniţele din frunze verzi pe tîmple, înghesuindu-l pe *frater* ca într-un *syllogismus cornutus*, în timp ce-l ameninţa cu scobitoarea care părea o limbă de şarpe.

— Aha ! Ei, acum să vedem cine predomină în dumneata, avocatul sau poetul ?

— Nu înţeleg întrebarea.

— Cum să nu. Poetul spune : eu apăr această cauză, pentru că sînt convins că acuzata e nevinovată ; apărarea mea va fi înfocată, strălucitoare, convingătoare. Apoi vine avocatul şi spune : poetul n-are dreptate ; ştiu prea bine că pîrîta nu este aşa cum o înfăţişează el ; însă pentru că această apărare, frumoasă şi strălucitoare, este oportună pentru clienta mea, o includ în proces, aşa cum a redactat-o poetul. Asta o spune avocatul. Dar dumneata ce spui, *domine frater ?*

Kálmán voia să iasă uşor din această dilemă.

— Ei, dar pentru mine toată treaba n-a fost decît un exerciţiu de stil juridic, nimic mai mult.

— Aha ! — strigă domnul Korcza, numai un exerciţiu de stil juridic ? Numai scriptologie ? Ei, asta-mi place ! Deci a fost doar un studiu, un exerciţiu. Asta-i altceva. Vezi, îmi plac tinerii silitori ca dumneata, care-şi depăşesc obligaţiile de dragul studiului profesional. Iar acum, fii atît de bun şi tranşează claponul ăsta.

În timp ce Kálmán tăia friptura, domnul Korcza îl lăsă în pace, de dragul claponului ; dar cînd termină, nu mai avu nici un pic de milă pentru el.

— Vezi dumneata ! E foarte frumos că faci asemenea exerciţii. Dar acum te sfătuiesc, pentru a-ţi desăvîrşi studiul, să te pui în punctul de vedere opus şi să scrii replica avocatului acuzării.

— Păi, de ce nu ? — se grozăvi Kálmán. Am să încerc şi asta.

— Pentru că în asemenea exerciţii se ascute mintea avocatului. E un studiu la fel ca jocul de şah. Jucătorul bun trebuie să-şi conceapă nu numai propriul lui plan, ci în acelaşi timp să-l ghicească şi pe cel al adversarului.

Kálmán credea de-acum că discuţia a ajuns pe un teren abstract, unde e loc din belşug şi are posibilitatea să se refugieze.

— Voi încerca.

— Ei, şi ca să te apuci de treabă cu mai mult elan, îţi mai dau un document important, care în mîna avocatului adversarului ar fi o armă necruţătoare. Firește că nu i-l dau, dar dumneata foloseşte-l pentru exerciţiul de stil juridic. Să văd de ce eşti în stare acolo unde nu poţi face poezie, nu poţi idealiza, ci trebuie să judeci fără îndurare o femeie frumoasă.

Kálmán deveni curios.

După ce terminară masa, îşi însoţi şeful în birou. Acolo domnul Korcza pescui o scrisoare din sertarul încuiat al dulapului şi i-o întinse.

Kálmán recunoscu plicul. Era scrisoarea pe care Katinka i-o trimisese prin el domnului Korcza.

— Iată scrisoarea frumoasei doamne Csollán, spuse domnul Korcza. Acum pune-le pe amîndouă la un loc. Cea trimisă de Csollán Berti prin dumneata soţiei sale, şi pe cealaltă, pe care mi-a trimis-o doamna prin dumneata. În felul acesta vei ajunge la esenţa problemei.

Se gîndea oare domnul Korcza ce face dîndu-i lui Kálmán cele două scrisori pentru coroborare ? Să fi fost doar o glumă, de pe urma căreia tînărul nu va păţi nimic? (E tînăr, încă nu i s-a întărit moalele capului). Voia să-l pună la încercare ? Sau avea vreun scop viclean în perspectivă ? Voia să încurce şi mai mult iţele acestui proces complicat ? Un răspuns la aceste întrebări ar fi prematur. Dar, asta putem s-o spunem de pe acum ; Kálmán nu numai că n-a redactat replica avocatului părţii adverse, ci, din ziua aceea, nu se mai ocupă nici de alte lucrări ale domnului Korcza ; n-avea decît să şi le facă singur ; iar dacă avocatul îl înhăţa din curiozitate pe Kálmán în birou şi-i dădea ceva de copiat, acesta scria cu atîtea greşeli, că domnul Korcza trebuia să recopieze tot.

PRIMUL AVERTISMENT

După cum spune o legendă de demult, a fost odată un tată cu multe fete de măritat, şi cînd venea vreun flăcău în peţit, era întrebat, înainte de toate : „Spune băiete, ai petrecut ceva la viaţa dumitale ?“ Dacă la această întrebare ciudată tînărul protesta jignit : „Nu, deloc !“, tatăl îi spunea : „Atunci ai să petreci de-acum înainte !“ Şi nu-i dădea fata. Dar dacă tînărul mărturisea sincer că şi-a trăit viaţa, atunci stătea de vorbă cu el şi-l lăsa să discute despre căsătorie.

Se crede că fiecare trebuie să-şi facă o dată de cap. Dacă n-o face în tinereţe, la bătrîneţe tot îi vine rîndul.

Aşa vedea lucrurile şi bătrîna doamnă Jenőy. O supăra foarte tare faptul că nenea Béni, la cei peste patruzeci şi cinci de ani ai lui, e încă atît de nătăfleţ ; probabil o să-l

apuce năbădăile cînd o trece de cincizeci de ani. Aproape că se bucură cînd află că de la o vreme nepotul ei, Kálmán, a devenit cam chefliu.

Chiar dacă domnul Korcza nu i-ar fi scris despre asta, i-au scris pe rînd o mulţime de creditori mărunţi.

Acum nu se mai putea plînge de Kálmán.

Nu mai scria poezii, nici teatru, nu se înhăita cu zdrenţăroşi, devenise un adevărat cavaler. Munca o lăsa pe seama altora, de parcă era alt om.

Toată ziua se afla în preajma frumoasei, o conducea la baluri, la serate, o escorta la teatru (nu exista decît teatru german).

Bunicii nu-i mai scria atît de laconic, devenise comunicativ ; îi povestea cu cine a făcut cunoştinţă la baluri, cu ce nobili distinşi şi ce cucoane din lumea bună a petrecut. Acesta este adevăratul drum spre înălţimi ! Contează mai mult să te tutuieşti cu oameni influenţi şi să fii protejat de cucoane din înalta societate, decît să-ţi bagi în cap o întreagă bibliotecă.

Bătrîna plătea cu cea mai mare bunăvoinţă datoriile lui Kálmán. Mai bine acum, decît mai tîrziu.

Aflase că-i face curte unei femei frumoase. Noroc că n-o poate lua de nevastă. Aşa o să-i treacă de la sine.

Şi domnul Korcza lăsă tinereţea să zburde şi de la o vreme nu-i mai încredinţa lucrări care trebuiau făcute fără zăbavă. Din fericire era vară, cînd la birou nu prea era de lucru. Dacă trebuia să meargă la judecăţi urbariale, pleca singur cu pandurul. În asemenea cazuri bucătăreasa o ducea grozav, pentru că pe Kálmán nu-l vedea zile întregi şi putea să dispună cum voia de banii de coşniţă.

Kálmán devenise luna stelei strălucitoare. Era Venus a lui. De la ea îşi lua lumina, iar dacă ea se îndepărta de el, rămînea în întuneric.

Îşi păzea cu gelozie secretul, dar era atît de orb ! Nu-şi dădea seama că doar aceia nu ştiu taina, care nu i-au văzut vreodată împreună.

La baluri nu dansa cu ea niciodată, la teatru nu se arăta în loja ei ; dar era înlănţuit de ea printr-un veşnic

schimb de priviri ; dacă s-ar fi interpus vreun bărbat între ei, ar fi simţit descărcarea electrică şi ar fi fost nevoit să remarce elementul voltaic viu.

Iar cînd putea să fie în preajma ei, fără teamă de ochii lumii, o, zilele fierbinţi ale primelor bucurii ! Teama tinerească de a n-o jigni cu adoraţia lui ! Fericirea plină de căinţă. Ca şi cum destinul i-ar fi dat o comoară imensă şi nu îndrăzneşte s-o primească dintr-o dată, ci cere doar cîte-un bănuţ.

Cînd frumoasa se tolănea pe canapea, iar el se ghemuia la picioarele ei, se împărtăşeau din bucuria olimpiană a lecturii ; Kálmán îi citea un roman, iar Katinka asculta.

Desigur, un roman nemţesc. De unde să fi luat unul unguresc ? Poate doar „Erbia". Pentru că Csokonai şi Gvadányi sînt lecturi numai pentru bărbaţi.

Deci Kálmán îi binecuvînta pe nemţi că oferă unui tînăr visător posibilitatea de a citi zilnic, pînă la sfîrşitul lumii, doamnei inimii lui.

Şi între timp constată că doamna îl iubeşte chiar mai mult decît pe papagalul ei. De altfel nu putea decît să-i fie recunoscător papagalului, pentru că îl primea în fiecare zi cu cuvintele : Dragă Kálmán ! — şi cine altcineva putea să-l înveţe, dacă nu chiar Katinka. Ce imprudenţă! Dacă află partea adversă ? Tribunalul îl va cita pe papagal la proces şi mărturia lui va fi inclusă în procesul verbal. (Aşa cum s-a şi întîmplat cu vreo douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, cînd Curtea Marţială a citat cu forme legale un papagal drept martor împotriva stăpînului său ; numai tăcerea încăpăţînată a papagalului a făcut ca mărturia lui să nu-l coste capul pe stăpîn).

Dar veşnica frică şi reţinere, temerile pentru comorile furate, ajung pînă la urmă insuportabile.

De multe ori lui Kálmán îi stătea pe limbă să-i povestească frumoasei Katinka istoria casei din Jibou. Dar nu avea destulă tărie să-i spună : „Lasă să ţi se ia această casă elegantă, iată în locul ei inima mea, locuieşte în ea !"

Deşi în numeroasele romane renumite pe care i le citea se întîmplau destule cazuri asemănătoare, de oameni ce-şi plătesc fericirea cu preţul averii.

Păi nu e o adevărată comoară bărbatul care spune așa ceva ? Lumea întreagă e a lui, poate să ocupe cît vrea din ea. Poate să crească pînă la cer. Și în lucrurile mai prozaice se descurcă cu destulă ușurință. Are o bunică bogată, pe care o va moșteni.

Ar avea destule motive să-i spună povestea casei din Jibou.

Și n-ar mai avea de ce să se teamă de fericire.

Dar, în timp ce amîna de pe-o zi pe alta cutezătoarele explicații, frumoasa îl surprinse într-o bună zi cu cuvintele :

— Știi la ce mă gîndesc ? Peste o săptămînă mă duc la băi, la Ostende.

Kálmán avu senzația că se izbește cu capul de tavan.

— Ce frumos ar fi dacă m-ai însoți, spuse doamna, strîngînd degetul arătător al lui Kálmán cu mîna ei catifelată. Departe de toate chipurile cunoscute, fără ochi care ne pîndesc, am putea umbla liberi sub cer, pe malul mării, braț la braț, am putea înota în același talaz.

Kálmán plutea.

— Vin cu dumneata la Ostende.

— Da ? Ce drăguț ! — rîse Katinka și-i căzu de gît. Vom călători împreună. M-am și gîndit, vei veni ca secretarul meu.

Aici era din nou atinsă mîndria lui Kálmán.

— Nu, doamnă, dacă la prima întîlnire n-am acceptat acest post, nu-l accept nici acum. Vreau să mă simt egal în rang.

Katinka rîse. Îi plăcea.

— Dar costă foarte mult.

— Asta-i treaba mea.

Trufașul !

Frumoasa lăsă vînatul să fugă cu o săgeată înfiptă în coastă. Kálmán era complet scos de pe orbită. Ultimul dram de bun simț i-l spălase valul în care înotau împreună sirenele și îndrăgostiții gata să se înece.

Prima nebunie a fost că i-a scris Katinkăi povestea casei din Jibou. A doua, că s-a hotărît să recurgă la un mijloc pe care mulți alții îl cunosc și-l folosesc. Îl vizitează pe Kalender.

Acest Kalender nu este un calendar pe o sută de ani, unde poţi găsi sfaturi practice înţelepte şi previziuni meteorologice, ci un cămătar vestit, care-i scoate deseori din încurcătură pe tinerii (şi chiar pe bătrînii) de familie bună. Cum, vom vedea îndată.

Despre domnul Kalender se spune că ar fi milionar.

Cum devine omul milionar ?

Nimic mai simplu.

Dacă aş spune eu asta, ar rîde toţi de mine. Dar n-o spun eu, ci Széchenyi István, acel om miraculos care n-a murit de glonte, ci a înviat şi trăieşte de-a pururi.

Deci Széchenyi István a spus că nu e nimic mai uşor decît să ajungi milionar. Nu-ţi trebuie pentru asta decît trei încăperi.

În camera din mijloc stă cel predestinat să devină milionar. Cînd este chemat în camera din dreapta, îl aşteaptă acolo un bancher olandez sau belgian, care i se plînge că n-are unde să-şi plaseze banii. Băncile din ţara lui plătesc doar o dobîndă de doi la sută. Aşa nu se poate trăi. Omul nostru ascultă nepăsător jeluirea. Păi, în Ungaria este greu să-ţi plasezi banii. Relaţiile de proprietate sînt nesigure, jurisdicţia complicată, legi drastice limitează dobînda la şase procente. Pînă la urmă, după îndelungi socoteli, se înţelege cu olandezul să primească de la el cîteva milioane cu dobîndă de patru la sută. Duce banii în camera din mijloc. Acum bate cineva la uşa camerei din stînga. Vine un moşier ungur. Are tîmplele nădușite. De la treizeci de paşi se poate vedea că e la strîmtoare : îi spune că are nevoie de bani pe termen scurt. Dă garanţii înzecite. I se oferă o tranzacţie avantajoasă. Sau vrea să construiască. Sau să-şi modernizeze moşia. Pentru nimic în lume n-ar spune adevărata destinaţie a banilor. Dar cum să n-o ştie omul nostru ? Omul nostru face mofturi, spune că acum banii sînt puţini şi costă foarte mult. O, moşierul ştie prea bine şi e gata să plătească o dobîndă ceva mai mare decît cea legală : este un lucru cît se poate de firesc. În cele din urmă, se înţeleg pentru o dobîndă cinstită de treizeci la sută. Omul nostru se duce în odaia din mijloc, aduce banii, se redactează contractul şi totul e în ordine.

Așa devine omul milionar.

Aceasta este anecdota marelui Széchenyi.

Dar mai rămîne o dificultate ! Firește că pe poliță nu se poate scrie că se plătește o dobîndă de treizeci la sută ; în cazul acesta creditorul și-ar pierde capitalul ; de aceea în poliță se înscrie un capital de cinci ori mai mare decît suma împrumutată. E un calcul foarte simplu. Dar pe poliță trebuie să figureze și doi martori (pe vremea aceea, în Ungaria nu exista o lege a cambiilor) care trebuie să dovedească de bună credință că au văzut cum s-a plătit întreaga sumă. Aici cum se descurcă ?

Vom vedea îndată.

Se bate la ușa din stînga. Un tînăr vine la domnul Kalender.

— A, domnule Jenőy, bine ați venit.

Domnul Kalender îi cunoaște pe toți cei care au apărut vreodată în cercurile vaporoase ale tinerimii aurite. Are informații precise despre patimile și trăznăile fiecăruia, despre speranțele lor de moștenire ; cînd îi vede pe stradă, călare sau în trăsură, știe încotro se îndreaptă.

Ar putea să-i spună dinainte lui Kálmán de ce a venit, cîți bani îi trebuie, pe ce vrea să-i cheltuiască și cum are de gînd să-i înapoieze.

Kálmán se așază stingherit în fața cămătarului.

Greu e să ceri pentru prima dată în viață o mie de florini ! O mie de florini, cînd încă nu poți cîștiga din munca ta nici o mie de creițari.

— Domnule, spuse el cu glas sugrumat. Aș avea nevoie de bani.

— Mulți ?

— Foarte mulți. Mi-ar trebui o mie de florini.

— Asta nu-i mult, spuse domnul Kalender încurajator, cu glas părintesc.

— Atîta îmi trebuie, continuă Kálmán, îmbărbătîndu-se, voi fi sincer. Am nevoie de banii aceștia pentru călătorie. Bunica mea este bogată, dar pentru acest scop nu-mi dă bani. Nu înțelege cît este de necesar pentru un tînăr să cunoască țări străine.

— Eu înţeleg, spuse domnul Kalender fără să zîmbească măcar, cu toate că ştia bine de ce-i era lui Kálmán atît de necesară experienţa străinătăţii.

— Nu am decît douăzeci de ani ; abia peste patru ani voi fi major. Pînă atunci n-am nici un ban. Atunci vă plătesc datoria, şi nu înainte. Puteţi calcula ce riscaţi dacă între timp se întîmplă să mor. Dar dacă rămîn în viaţă, vă plătesc cu siguranţă.

— Bine, spuse domnul Kalender. Mi s-a mai întîmplat să risc în felul acesta. Am curajul să-ţi împrumut bani pe barba care abia-ţi va creşte. Şi nu o mie, ci zece mii.

Kálmán se sperie.

— Dar, domnul meu, eu nu doresc atît de mult.

— Iar eu nu dau mai puţin. Cunosc situaţia dumitale. Ai la mine credit pînă la zece mii de florini. Mai mult nu, ţi-o spun dinainte. Nu vreau să vii la mine de zece ori. Îţi dau dintr-o dată toată suma şi apoi să nu mai vii pe-aici.

Kálmán crezu că domnul Kalender glumeşte. Promisiunea unei asemenea sume îl ameţise.

— Bine, spuse el, dar dinţii îi clănţăneau, iau cei zece mii de florini.

— Vrei să ţi-i dau pe loc ?

— Cu atît mai bine.

Domnul Kalender trecu în camera de mijloc şi se întoarse cu un portofel mare închis cu lacăt.

— În primul rînd să-ţi număr suma, apoi scriem poliţa, cu dobîndă de şase la sută. Eu nu iau mai mult. Copistul şi contabilul meu vor semna ca martori că ai numărat banii în faţa lor.

Ochii lui Kálmán scăpărau cînd văzu deschizîndu-se compartimentele portofelului încuiat, care ascundea comori de basm. Domnul Kalender scoase impasibil trei pachete mari.

— Acest pachet conţine o mie de florini în bancnote de cîte cinci.

— Dacă i-aţi numărat dumneavoastră, sînt liniştit, spuse Kálmán, cu mărinimie cavalerească.

— Dar vă rog, trebuie număraţi. Nu e voie să primeşti bani fără să-i numeri.

Domnul Kalender îl sili pe Kálmán să numere una cîte una, cu mîini tremurînde, cele două sute de bancnote.

Lui Kálmán i se îmbroboni fruntea de sudoare.

— În pachetul acesta sînt tot o mie de florini — în bilete de loterie.

— Bilete de loterie ? Ce să fac cu ele ? N-am jucat în viaţa mea.

— Foarte simplu. Le duceţi la prima bancă şi le schimbaţi pe bani gheaţă cu un mic rabat. Vă rog să le număraţi.

— Nu le număr deloc, spuse Kálmán supărat, înţelegînd acum că din a doua mie pierde cel puţin douăzeci la sută.

Domnul Kalender nu forţă nota. Luă al treilea pachet.

— Iar aici sînt restul de opt mii de florini.

— Dar astea ce mai sînt ? — întrebă Kálmán.

— Hîrtii de valoare, îl încredinţă omul. Acţiuni Hadik.

Kálmán rîse enervat.

— Domnule, mă luaţi drept nebun ? Şi eu am crescut printre acte. Ştiu ce sînt acţiunile Hadik. Marele domeniu pentru care au fost emise a dat faliment, procesul nu se va termina nici peste cincizeci de ani şi nimeni nu răscumpără acţiunile. Probabil că le-aţi luat cu toptanul de la vreun anticar. Aceşti opt mii de florini valorează opt pitaci, nimic mai mult.

Rîse şi domnul Kalender. Rîdea urît, arătîndu-şi dinţii înnegriţi.

— Deştept băiat ! Dar nu v-aţi gîndit că la aceşti două mii de florini reali trebuie şi un supliment. Aşa cum adaugă măcelarii oase şi zgîrciuri la carne, ca să tragă la cîntar.

Acum înţelese Kálmán cum stăteau lucrurile. Odaia domnului Kalender era doldora de asemenea acţiuni devalorizate, vîndute la a zecea sau a douăzecea parte din preţ, sau chiar la preţul hîrtiei. Şi le folosea cînd vreun risipitor venea să-i ceară bani, dîndu-i aceste „zgîrciuri“ în proporţie de patru cincimi. Cei doi martori care iscăleau polița puteau dovedi, de bună credinţă, că asta era suma ; creditorul putea să jure că-i aşa, şi nici datornicul nu putea nega.

Kálmán își luă pălăria și spuse că mulțumește preaplecat pentru amabilitate.

— V-am spus, domnule, că doresc o mie de florini. Nu pot folosi acești zece mii.

Domnul Kalender rîse din nou. Nu se simțea jignit; strînse pachetele în portofelul uriaș.

— Deci nu ne-am înțeles de data asta, îi spuse cu sinceră bunăvoință. Vă stau oricînd la dispoziție.

— Mulțumesc.

Kálmán plecă foarte prost dispus de la cămătar. Era atît de naiv, că găsi și ceva jignitor în ofertă.

Să se presupună despre el că e atît de ușuratic ! Un fiu risipitor !

Concepu un plan care i-ar împlini dorințele și pentru care ar găsi totodată și mijloace de realizare. Pentru asta trebuia s-o scoată la capăt cu două femei : Katinka și bunică-sa.

Ah, poetule ! Nu te descurci cu un cămătar și crezi că poți să reușești cu două femei !

Se duse direct la Katinka. N-o mai văzuse de o jumătate de zi. O groază de timp !

Avea intrare liberă la ea oricînd. Pentru el zeița nu era niciodată nici bolnavă, nici plecată, nici ocupată cu toaletele. Nici nu mai obișnuia să-l întrebe pe valet dacă poate intra.

Dar cînd își lăsă cravașa pe măsuța din vestibul, văzu că acolo se mai află ceva. O altă cravașă.

— Hm ! Asta-i o cravașă, își spuse. Ei, să fie două !

Și o puse pe-a lui cruciș peste cealaltă.

Încă din salon o auzi pe Katinka rîzînd. Avea o voce minunată, ca un ciripit de privighetoare ! Dar nimeni nu rîde singur.

Cînd deschise ușa, Katinka ședea pe canapea, cu mîinile deasupra capului și rîdea, plecîndu-și capul frumos, cîrlionțat, pe brațe. La picioarele ei, pe un scăunel rococo, ședea baronul Bálvándy.

Pe același scăunel pe care ședea zilnic Kálmán, citindu-i frumoasei doamne.

Probabil că baronul îi povestise o întîmplare cu haz din lumea bună, pentru că doamna rîdea cu poftă.

Văzîndu-l, doamna nu se opri din rîs, dar Bálvándy sări de la locul lui și dădu fuga să-l îmbrățișeze prietenește pe Kálmán.

— Servus, amice !

Kálmán găsi acest lucru cam ciudat. Ce rost are și ce fel de maniere sînt astea, ca într-un loc străin un al treilea să-l primească pe musafir atît de familiar ?

Și de ce trebuie acel al treilea să se așeze din nou pe scăunelul preferat al noului venit ?

Al treilea observă că al doilea tare-ar vrea să știe de ce rîde atît de tare gazda.

Și dădu drumul unei anecdote.

— Tocmai îi povesteam doamnei despre ultima vizită la prietenul nostru comun, domnul Bertók. De la ultima farsă s-a supărat pe toți prietenii, s-a încuiat în conac, nu deschide ușa nimănui, ba și ferestrele le-a zidit pe jumătate. Și atunci, cu vreo zece fîrtați, ne-am dus la el în vizită. Cum să-l scoatem din vizuină ? Era ora somnului de după-amiază. Mai sus de conac e o movilă, pe care se află o moară de vînt. Cred că ai zărit-o, Kálmán, cînd ai fost pe-acolo. În fața morii era o piatră de moară nouă, proptită cu o grindă ca să nu se rostogolească la vale ; noi am orientat frumos roata în direcția conacului și am scos grinda. Ei, și piatra eliberată s-a repezit ca o avalanșă și a izbit în așa hal conacul, că l-a zguduit din temelii. Berti, crezînd că pămîntul și-a ieșit din țîțîni, a dat fuga în curte, așa cum era, cu capul descoperit. La care noi l-am întîmpinat cu pălăriile scoase : „*Sluga dumneavoastră ! Am vrut să ciocănim puțin la poartă, să vedem dacă stăpînul e acasă !*“

Kálmán era atent la Katinka. Aceasta rîse și de anecdota despre soțul pe care-l părăsise, dar nu cu aceeași poftă ca înainte.

Din invidie, tînărul jurist încercă să abată discuția spre un subiect mai grav. Observase că Bálvándy poartă mănuși negre.

— Pentru cine porți doliu ? Ți-a murit cineva ?

Cu această întrebare tragică voia să strice buna dispoziție generală.

Dar abia acum a păţit-o !

La întrebarea lui, chipul lui Bálvándy deveni serios, își trase în jos colțurile buzelor, clipi plîngăreț din ochi, scoase din buzunar o batistă albă și, ștergîndu-și ochii, murmură cu voce tremurîndă :

— A murit sărmana mea mătușă. Mi-a lăsat moștenire domeniul de la Kordiţa ; Dumnezeu s-o odihnească, sărmana.

Katinka izbucni în rîs la această parodie. Acum rîdea ca la început. Ce comic era acest Bálvándy, cînd mima smiorcăiala unui copil !

— Tocmai am invitat-o pe doamna să binevoiască să vină de azi într-o săptămînă, împreună cu alţi vechi admiratori, la recviemul ce se va ţine în memoria răposatei la biserica franciscanilor.

Kálmán o privi întrebător pe Katinka. Peste o săptămînă ar fi trebuit să fie la Ostende. Doamna nu răspunse nimic.

— Iar peste două săptămîni, continuă Bálvándy pe același ton funebru, va avea loc învestitura Kordiței ; moștenirea răposatei va fi înregistrată în cadru festiv pe numele meu. Vor mai avea loc o vînătoare cu hăitași, spectacole de teatru și sfinţirea unei biserici. Sper că doamna va accepta invitaţia prin viu grai la această festivitate. Iar pe prietenul meu Kálmán îl voi invita printr-o scrisoare cu sigiliu mare.

„Da, da, invită-ne, își spunea Kálmán. Unde vom fi noi atunci !“

Katinka nu rosti nici un cuvînt de refuz, dimpotrivă, se arătă foarte curioasă să afle toate amănuntele învestiturii.

— Și ce cuprinde moșia aceea ?

— Douăzeci de sate nenorocite şi o biserică nouă, frumoasă, construită de răposata.

— Și unde vă veţi caza musafirii ?

— Vor fi construite în pădure corturi minunate din scînduri.

— Dar actorii unde vor juca ?

— Se va construi pentru ei un teatru grozav din scînduri.

— Dar balul unde se va ţine ?

— Va fi ridicată o splendidă sală de bal din scînduri.

— Ha-ha-ha ! Minunăţii din scînduri !

— Veţi vedea, doamnă, că un asemenea lux, o asemenea distracţie n-a mai fost pe lume de cînd împăratul Iosif a petrecut în pădure. Vă arăt eu cum se poate petrece în inima codrului !

Katinka nu spuse nici o vorbă din care să reiasă că nu va vedea.

Pe Kálmán îl supăra interesul arătat de Katinka, prietenia ei cu Bálvándy. Își aminti toate calomniile citite în dosarul procesului, referitoare la Katinka și Bálvándy.

Iar Katinka n-are nici un cuvînt pentru el. Nici măcar nu-l invită să ia loc.

Amărît, se îndreptă spre papagal. Cel puţin acesta i se adresa întotdeauna cu cuvinte duioase, linguşitoare.

I se adresă și acum. Îi spuse :

— Măgarule !

Kálmán se hotărî să nu plece înaintea lui Bálvándy. Iar atunci nu va zăbovi nici un minut, va pleca împreună cu el.

Planul conceput mai înainte era dărîmat, dat deoparte. Simţea cum îi creşte ciuda în inimă, ca un polip.

Katinka le-o luă înainte amîndurora, dîndu-i afară.

— Hai, acum plecaţi. Trebuie să mă îmbrac pentru teatru.

Eroii își luară pălăriile. Katinka le întinse deodată amîndurora mîinile pentru sărutat. Kálmán, simţindu-și mîna strînsă uşurel, se gîndi : oare n-a strîns și mîna celuilalt ?

În stradă, cînd se despărţiră, baronul îi spuse lui Kálmán cu superioară amabilitate :

— Aşadar, mîine ne întîlnim la duduia și peste două săptămîni la vînătoarea de la Kordiţa.

Kálmán plutea într-un vis trandafiriu, și în trandafiriu umbra este întotdeauna sîngerie. Două culori care se opun, două contrarii înrudite.

Acum cunoștea și gelozia. Asta îl ameţi cu totul, parcă ar fi băut două soiuri de vin : dulce și amar.

Se simţea pe deplin îndreptăţit să-l urască pe celălalt. Ca jurist, ar fi putut să-şi pună întrebarea în ce constă acest drept la ură. Doi se ceartă pentru ceva. Dar dacă e vorba de drept, atunci Bálvándy este primul venit, iar el doar un uzurpator. Acesta nu-i un titlu de drept, ci ura a doi hoţi care se ceartă pentru un obiect furat.

— Păi, asta-i o situaţie ilegală !

În asemenea cazuri, părţile implicate dau legea deoparte şi-şi fac propria lor judecată.

Kálmán îşi continuă visul trandafiriu cu umbre sîngerii.

Aşa va fi !

Mîine, cînd se vor întîlni la frumoasa doamnă, îi va spune lui Bálvándy : „Domnule ! Noi nu vom merge la vînătoare în Carpaţi. Cunosc o vînătoare mai frumoasă, unde vom fi numai noi doi, tu şi cu mine. Amîndoi vom fi în acelaşi timp şi vînător şi vînat. Apoi acela care va cîştiga să-şi ducă trofeul victoriei unde doreşte — eu la Ostende, tu în Carpaţi".

Ei, da, dar pentru Ostende trebuie bani, şi iar ne lovim de acelaşi obstacol. Eroul visului trandafiriu ar vrea să zboare, dar nu poate să-şi ridice picioarele, parcă sînt de plumb. Iar creierul îi arde în vălvătăi.

Se trezi deodată în odaia domnului Kalender.

De multe ori se întîmplă aşa în vis : un loc se transformă în altul.

— A, domnule Jenőy, ne vedem din nou, îl salută domnul Kalender, frecîndu-şi mîinile. Cu ce vă pot fi de folos ?

Un timp, Kálmán rămase cu ochii în puţul adînc din care-l privea propria-i faţă schimbată. Deodată sări în apă.

— Iau banii aceia, se bîlbîi înecîndu-se.

— Sînt şi acum la dispoziţia dumneavoastră, spuse bancherul, scoţînd portofelul din sertar. Nici nu-l încuiase la loc. Ştia că tînărul se va întoarce. Doriţi să-i mai număraţi o dată ?

— I-am numărat o dată, ajunge.

— Hm, hm ! Bine. Deci semnaţi poliţa ?

— O semnez.

Domnul Kalender sună și din birou apăru un tînăr în haine ponosite, cu pana de scris între dinți.

— Mauler, spuse cămătarul, cheamă-l și pe Pacsnik, apoi numărați domnului suma aceasta și semnați polița ca martori.

Domnii Mauler și Pacsnik numărară cu gravitate profesională cei zece mii de florini de pe masă. Erau toți. Patru cincimi în acțiuni. Ce fel de acțiuni ? Asta nu mai e treaba martorilor.

Aceștia, terminîndu-și treaba, se retraseră, iar Kálmán observă că cineva pîndește prin perdeaua ușii cu geam a biroului. Desigur, ca nu cumva să-i treacă vreodată prin cap unui datornic deznădăjduit să lichideze datoria dîndu-i un pumn zdravăn în cap domnului Kalender și apoi să plece cu portofelul. Doar mai deunăzi un tînăr datornic i-a smuls din mînă polița și, înainte să-l poată împiedica, a mestecat-o și-a înghițit-o.

— Deci, cam asta e, spuse domnul Kalender, cu mîna pe pachetul de bani. Dar acum ar mai fi o mică formalitate. Nu altceva decît o formalitate.

— Ce mai e ? Să terminăm odată.

— Dumneata încă nu ești major, așa cum singur ai spus-o și cum văd și eu. După cum știm amîndoi, conform legii, înainte de majorat omul poate să-și revoce datoriile contractate în timp ce era minor. Poate să-și regrete fapta. El regretă că a luat bani, și-apoi creditorul regretă și el că i-a dat, pentru că nu primește nimic. De aceea folosim o anumită măsură de precauție. Vă rog să vă așezați lîngă mine : totu-i doar o glumă. Minorul îmi scrie, ca din partea tatălui, mamei sau mătușii de la care așteaptă moștenirea, o scrisoare prin care sînt asigurat că suma îmi va fi restituită de persoana respectivă.

Kálmán sări speriat de lîngă domnul Kalender. Abia-și găsea cuvintele.

— Ce ? Eu ? Să falsific o scrisoare în numele bunicii ?

— Ei, nu te înfierbînta așa. Nu-i nimic grav. Așa face toată lumea. Și nu s-a întîmplat niciodată vreun necaz din cauza asta. E foarte normal. Tînărul, cînd devine major, ar putea să anuleze în mod legal datoria față de mine, dar n-o face niciodată, pentru că m-ar

sili să scot la iveală scrisoarea de garanţie, şi legea nu-i iartă nici pe minori pentru fals, aşa că mai bine îmi dă datoria şi eu îi restitui scrisoarea de natură delicată.

Kálmán era îngrozit.

— Deci toţi tinerii care au primit bani de la dumneavoastră, au ieşit din casa asta ca falsificatori.

— Ei, ei, nu te înfierbînta aşa.

Kálmán nu se înfierbîntă, ci puse poliţa în buzunar şi vru să plece.

— Vă veţi mai întoarce o dată la mine.

— Aici niciodată, spuse Kálmán, şi, punînd mîna pe pălărie, se grăbi să iasă.

Îi dădea frisoane gîndul că cineva ar fi în stare să presupună despre el că poate să ajungă la un asemenea grad de josnicie.

Şi totuşi fu nevoit să se întoarcă. Pentru că abia în cerdac îşi dădu seama că luase în locul propriei lui pălării, pe cea a cămătarului, care-i căzu peste ochi cînd încercă să şi-o pună. Din cauza asta tot trebuia să se întoarcă.

Bancherul îl primi rîzînd :

— Am spus eu că vă mai întoarceţi o dată.

— După pălărie, răspunse scurt Kálmán.

Şi nu mică-i fu mirarea cînd găsi în pălărie pachetul cu bani.

— Asta ce mai e ?

— Banii dumneavoastră. Hai, nu vă speriaţi. Am vrut să vă pun la încercare. Pentru că există două feluri de oameni. Unii care au onoarea pe buze, şi alţii, care o poartă în suflet. Acum vă cunosc. N-am nevoie de scrisoare.

Kálmán se simţi apreciat. Voia să dea dovadă şi de mîndrie.

— Asta-i altă vorbă.

Deci scoase şi el din buzunar poliţa şi i-o întinse domnului Kalender. Acesta aprinse un colţ al poliţei la flacăra veşnică a spirtierei şi aruncă hîrtia arzîndă în cămin.

— Aşa, domnule. Ţineţi la demnitatea dumneavoastră. Frumos lucru. Eu am ars poliţa, aşa că banii pe care vi i-am dat devin o datorie de onoare. Acum sînt asigurat.

S-ar putea să vă vină cheful să anulați polița la tribunal ; dar nu veți putea tăgădui banii primiți pe cuvînt de onoare. Iar acum, la revedere.

Acum Kálmán se simțea ridicat în slăvi.

Era socotit printre acele ființe superioare cărora le e îngăduit să-și risipească averea pe cuvînt de onoare și să-și plătească cuvîntul fie cu bani, fie cu un glonte în cap. Amețitoare poziție pentru un tînăr !

Iar acum poate să-și ducă mîndria, setea de putere spre triumf. Oare poate acum concura cu celălalt *domn* ?

Firește că întîi se grăbi spre casă, pentru a pune banii primiți la loc sigur. Biletele de loterie are tot timpul să le schimbe și mai tîrziu.

Cînd ajunse acasă, lelea Jutka îl aștepta pe coridor.

— Hai, grăbiți-vă ! Că de mult vă așteaptă cineva în camera dinspre grădină.

— Cine ? — întrebă Kálmán.

— Ei, cine, spuse răutăcioasă bucătăreasa. O femeie nemaipomenit de frumoasă.

Inima lui Kálmán palpită puternic. Să fie *ea* ? Poate a venit să-l consoleze. E în stare.

Frumos s-a mai lăsat păcălit ! În clipa cînd, palpitînd de emoție, deschise ușa camerei, îl văzu în fața lui pe Biróczy cel șchiop. El era femeia nemaipomenit de frumoasă.

Kálmán se bucură și nu prea că-și revede după atîta timp colegul. Nu la el îi era gîndul acum. Iar Biróczy, cu întreaga drăgălășenie a feței lui de faun, se străduí să exprime bucuria care-l adusese. Îi tot strîngea mîna, abia îi dădu drumul.

— Ți-am adus o veste care o să te bucure.

— Nu, zău, ce anume ?

— Am un mesaj de la prefectul Decséry. Prefectul pleacă pe domeniul său în timpul vacanței magistraturii și vrea să te ia cu el.

— Și ce-i îmbucurător în asta ?

— Păi, cum să nu fie ? Doar tu ai dorit să fii jurat la el.

— Dar nu să-mi încep activitatea la țară.

— Nici nu știi ce grozav te poți distra acolo. Vine societate aleasă. E un ținut minunat, un castel și o grădină englezească.

— Dar avînd în vedere că nu sînt nici grădinar, nici vînător, ce să fac eu cu grădina aceea ?

— Dar aici, în Pesta, ce poți face în sezonul mort, dacă nu te duci zilnic la bîlciul de animale de pe strada Kerepesi, iar duminica să te bați cu calfele de măcelari la „Marele Gardist" sau să prinzi mierle la *Saukopf*.

— Nu-mi place la țară.

— De altfel contele are și o bibliotecă grozavă, cu manuscrise rare, în care ai putea găsi lucruri interesante.

— Nu-i o distracție pe caniculă.

— Vor fi și alte distracții. Bătrîna prințesă tocmai își aduce acasă nepoata de la școala de maici din Viena. Are un chip angelic. I-am văzut portretul pictat pe fildeș. Iar noi avem ocazia să călătorim cu ele în aceeași trăsură. Chiar prințesa dorește să mergem cu ele, așa nu-i va mai fi teamă de traversarea pustei. Evident că tu ai ședea vizavi de frumoasa contesă.

Era ca și cum i-ai vorbi de mîncare unui suferind de stomac. Și acum e bolnav din cauza unui chip frumos.

— Nici nu pot pleca așa, imediat. Nu pot să-mi las treaba la domnul Korcza și să-mi iau tălpășița.

— Domnul Korcza se întoarce mîine la prînz, așa că poți să-ți iei rămas-bun de la mutra lui superbă. Iar în locul tău vine zilnic la birou un funcționar care rezolvă treburile : mă mir că nu l-ai întîlnit, este de două săptămîni aici.

Kálmán se supără.

— Lasă-mă în pace cu prefectul tău, cu prințesa și cu contesa. Nu plec cu ei acum, nici măcar în paradis.

— Bine. Văd că azi te-ai dat jos cu stîngul din pat. Noaptea e un sfetnic bun. Mîine seară vin din nou. Ele te așteaptă trei zile.

— Ești bine venit, dacă mă găsești acasă. Dar ar fi păcat ca excelențele lor doamnele să înghită cîțuși de puțin din praful Pestei, așteptîndu-mă pe mine, pentru că acum nu pot călători.

— Ești bolnav ?

— Da, sînt bolnav.

— Bine, te vizitez mîine, eventual pînă atunci te faci bine. Poate ai să visezi chipul frumoasei contese.

Cum plecă Biróczy, Kálmán încuie ușa și toată ziua nu mai ieși din cameră.

Scoase scrisorile pe care i le scrisese frumoasa, citindu-le și recitindu-le. Absorbea acea otravă ameţitoare care desparte sufletul omului de trup. Căuta în ele consolare, iar dacă o găsea, căuta amărăciune și una-l ameţea mai tare decît cealaltă. Într-un tîrziu se duse la culcare. Spera s-o viseze pe ea, și nu pe contesa necunoscută de care-i vorbise Biróczy.

Dar visul e o zînă ale cărei toane nu poţi să le ghicești.

În visul lui Jenőy apăru chipul unei femei ; însă nu era nici cunoscut, nici necunoscut.

Dar cine era ?

Un chip strălucitor, ca Dumnezeu ; minunat, ca o țară ; zîmbetul cald, ca soarele ; lacrimile fierbinți, ca sîngele ; cînd închidea ochii parcă era moartea, cînd îi redeschidea, învierea ; tăcerea ei vorbea, privirea chema, vălul de doliu era noaptea veșnică ; ochii — scînteietori ca două lumi ; apariţia infinită, dispariţia insuportabilă ; toată făptura ei îl chinuia, îl atrăgea, îl strîngea la piept și tot visul parcă s-ar fi petrecut cu opt sute de ani în urmă.

Oare al cui era chipul ?

Kálmán se trezi lac de sudoare. Și chiar treaz, după ce se îmbrăcase, viziunea inefabilă îi mai apăsa pieptul. Abia reuși s-o îndepărteze.

„Ce-a fost ? Doar un vis ! Visul înseamnă că am dormit.“

Domnul Jenőy se hotărî să meargă în continuare pe drumul pe care pornise. Lui să nu-i dea nimeni sfaturi. Nici în realitate, nici în vis.

Deși mai visa și acum. Continua visul trandafiriu cu umbre de culoarea sîngelui.

Domnul Jenőy plecă de acasă cu intenţia fermă ca, dacă-l întîlnește pe Bálvándy, să se certe cu el pe loc. Era primul lucru de făcut.

Îl și întîlni curînd, dar nu se putea certa cu el. Bálvándy venea călare.

O situație extrem de înjositoare ! Un om care merge pe jos să întîlnească pe altul călare. Pe acela îl văd toți, îl urmăresc cu privirea, trapul calului atrage la fereastră femeile frumoase și toată lumea îl invidiază. Un adevărat scandal !

Pentru că mergînd pe jos e imposibil să ajungi din urmă un călăreț, se întoarse acasă. Acolo îl aștepta un alt călăreț. Un husar. Dar acesta venise pe jos.

Domnul Jenőy abia recunoscu în viteazul chipeș, plin de bumbi strălucitori, pe vechiul său prieten Csuka Feri.

Dar Csuka Ferko îl tutuia și acum pe vechiul său prieten și nu se uita că el e husar, iar celălalt doar un biet civil, că el își cîștigă pîinea, pe cînd celălalt n-are un ban, că el este primul gornist al regimentului, iar celălalt nu-i decît un domnișor.

Strînse îndelung mîinile domnului Jenőy.

Se bucură puțin și domnul Jenőy că-și revede fostul coleg. Află că acesta e în concediu și trece prin Pesta în drum spre casă.

Dar fața husarului continua să radieze. Mai avea și alt motiv de bucurie decît revederea.

— Ai citit „Colecția Științifică“ ? — îl întrebă el pe domnul Jenőy.

Domnul Jenőy se holbă la el mirat. „Colecția Științifică“ ? Tocmai acum, cînd se gîndea să-și cumpere un cal ?

— Ce treabă ai tu cu „Colecția Științifică“ ?

— A, eu sînt abonat. Îmi ajunge solda și pentru asta. După-amiezele se adună tot plutonul în jurul meu în manej și le citesc.

— Și eu sînt abonat, spuse Jenőy.

(Nici nu observase că știe să mintă. Omul începe cu puțin).

— Înseamnă că ai citit și ultimul număr.

— Nu, încă nu l-am tăiat.

— Nu l-ai tăiat ? — se minună trompetistul. Uite, al meu e tăiat, citește de aici.

— Ce ?

— Cum ce, scrisoarea adresată nouă.

— O scrisoare adresată nouă ?

— Doar este anunţată şi pe copertă.

— A, da, sigur !

— Recunoaşte, Kálmán, că nici n-ai văzut „Colecţia Ştiinţifică".

Domnul Jenőy se înroşi. supărat că a fost prins cu minciuna. Şi-apoi ce are el comun cu mîzgăliturile astea plictisitoare ?

— Vezi, totuşi ar fi bine să citeşti scrisoarea asta, pe care ne-o trimite din pustiurile chirghize prietenul nostru călător Barkó Pál, fostul nostru coleg cronicar. Mai ţii minte cînd scriam cronica ?

Sufletul lui Kálmán se întunecă precum soarele cînd îl acoperă un nor mînat de zefirul primăverii.

— Ţi-o las, citeşte-o, spuse Csuka Feri, şi mă întorc după-amiază s-o iau. Dacă nu te găsesc, trimite-i-o lui Biróczy, la el am tras ; îşi împarte patul cu mine ca pe vremuri, în coliba din pustă, sub teascul gol. Ştii doar, că erai acolo.

Trompetistul puse pe masa lui Kálmán revista învelită cu grijă în hîrtie şi după ce-i mai strînse o dată zdravăn mîna, ieşi cu paşi apăsaţi, zdrăngănind ritmic din pinteni.

În sufletul domnişorului Kálmán stărui un ecou puternic. Îi era ruşine că, iată, acest soldăţoi care miroase a cal urmăreşte cu atenţie ceea ce pe el nu-l mai preocupă, şi-şi rupe de la gură, din banii de tutun, pentru ca dintr-o prăpădită de soldă să-şi poată procura singura revistă ştiinţifică ; şi după instrucţia obositoare, după ce-şi ţesală calul, după ce scapă de la fanfară, îşi adună colegii şi le citeşte cîte ceva din ceea ce oferă ştiinţa maghiară. Iar el, care ar trebui să fie în frunte, pentru că la el se află flacăra ce luminează, el e ultimul care, pe ocolite, ajunge să citească revista împrumutată.

O luă şi-o citi.

Erau scrisorile unui tînăr savant maghiar, adresate prietenilor săi şi publicate de redacţia „Colecţiei Ştiinţifice".

Şi după ce Kálmán nimeri în această imensitate, se pierdu cu totul în ea. Ceea ce citea îi subjugă sufletul.

Erau impresiile unui tînăr cutezător, cu voinţă de fier, care singur, fără ajutor, fără îndrumări, a pornit spre locuri pustii, unde n-a mai umblat nici un călător european, ca să caute urmele strămoşilor naţiunii sale, ca să-şi îmbogăţească poporul cu lucrări de importanţă mondială.

E un erou ! Un Richard-Inimă de leu, cu aceeaşi inimă, dar fără spadă ; tovarăşul argonauţilor, dar fără speranţa lînii de aur. Cu aspiraţia lui Columb, cu sufletul înfocat al lui Hanno[1] cartaginezul; un Moise care caută pentru poporul său înrobit Canaanul libertăţii; un nebun, a cărui manie e ştiinţa, un profet, atins de flacăra divină.

Scrisorile erau pe cît de simple, pe-atît de adevărate. Fără cuvinte mari, fără patos : realitatea convingătoare pe care a văzut-o cu ochii lui.

Dacă scrie că a dormit pe pămîntul gol, nu spune că era tare ; dacă l-a îngropat viscolul, nu spune că i-a fost frig ; dacă zile întregi n-a găsit o casă de oameni, nu se plînge de foame ; dacă a fost urmărit de tîlhari, nu spune că i-a fost frică ; dacă a fost rănit, legat, ars, nu spune că l-a durut ; dacă n-a găsit ce căuta, nu spune că s-a înşelat ; dacă l-au răpus oboseala, primejdiile şi obstacolele, nu spune că e disperat ; se ridică din nou şi porneşte mai departe spre necunoscut. Şi tot ce descrie este ştiinţă. Despre stîncile neospitaliere, despre deşertul de nisip vorbeşte doar geologul ; din insultele aduse de popoare sălbatice cu nume neauzite, scrie un studiu comparatist filologul. Aşa vorbesc zunganii, aşa buriaţii, aşa vogulii. Cînd s-a îmbolnăvit de febră în mijlocul lor, le-a studiat obiceiurile vechi, metodele de vindecare ! În unele locuri era îndrăgit, îmbiat cu o casă frumoasă şi o dragoste şi mai frumoasă, dar nu rămînea acolo, pleca mai departe, mînat de vocaţie. A parcurs lanţuri muntoase încă neescaladate şi a descris flora piscurilor unde omul încă n-a pus piciorul. A fost sclav la un han tătar, a săpat plumb lîngă lacul Kolivan, ca rob prins după evadare ; a dormit cu tîlhari evadaţi în peştera scorpionilor albi, şi a descris ca

---

[1] Călător cartaginez (sec. VI î.e.n.) care a explorat o mare parte a Mediteranei ; însemnările lui de călătorie, scrise în feniciană, au ajuns pînă la noi sub forma unor fragmente traduse în limba greacă.

un naturalist mina, scorpionul și tîlharul. Ascuns într-o colibă, nemîncat, a urmărit ursul din Altai și l-a desenat. Și-a pierdut într-un lac, pe furtună, toată îmbrăcămintea, dar și-a salvat toate hîrtiile din geantă. Iar primul om civilizat cu care s-a întîlnit a fost un rus. Și rusul barbar, aflînd ce comori a adunat hoinarul în lunga-i peregrinare, i-a oferit două mii de ruble ca să le predea secției etnografice a Academiei de Științe din St. Petersburg. Iar ungurul, și mai barbar, nu i le-a dat, ci l-a rugat pe barbarul rus să caute pe hartă un orășel cu numele de Pesta, care are o mică revistă științifică, și să trimită gratuit acolo scrisorile acestea. Și rusul barbar le-a trimis la Pesta. Barbarul de ungur n-a luat pe ele cele două mii de ruble, iar barbarul de rus nu le-a păstrat pe gratis. Așa au ajuns scrisorile acasă.

Ce l-a mînat departe pe autorul lor, ce l-a făcut să le trimită acasă ? Oh, parcă n-ai înțelege !

Nesfîrșita dragoste, care nu are nume pe lumea asta, despre care cîntă psalmii lîngă apa Babilonului, din cauza căreia se ofilește irlandezul ajuns pe continent, se înflăcărează neamțul cel rece, iar francezul fierbinte își pierde mințile ; și numai tu să nu simți ?

Numai tu să nu știi cine e femeia adorată care-ți apare în vis cu chip strălucitor ca Dumnezeu, minunat ca o țară, zîmbetul cald ca soarele, lacrimile fierbinți ca sîngele ; cînd închide ochii, parcă ar fi moartea, cînd îi redeschide, învierea ; tăcerea ei parcă vorbește, privirea cheamă ; vălul de doliu e ca noaptea veșnică ; ochii scînteietori ca două lumi ; apariția infinită, dispariția insuportabilă ; toată făptura ei te chinuiește, te atrage, te strînge la piept ! Tocmai tu să nu știi *cine este* ? Tu ? Poetul ? !

PORTRET PE FILDEȘ

Înainte de toate, Kálmán năvăli la domnul Kalender și-i îndesă în mînă pachetul de bani și nebani primit cu o zi înainte : „Poftim, iată-i, iar cuvîntul de onoare mi-l iau

înapoi" ; și fără să aștepte răspunsul stimabilului domn, fugi ca gonit de vîrcolaci din peștera balaurului.

De acolo se duse în grabă la Biróczy. Dădu buzna la el ca unul care a traversat Dunărea înot și e fericit că nu s-a înecat.

— Iată-mă ! Sînt la dispoziţia ta, du-mă unde vrei.

Biróczy îl îmbrăţișă cu neprefăcută bucurie. Știa din ce-a scăpat Jenőy.

Între timp sosi și trompetistul. Cum s-a mai bucurat de revedere ! Nu-i ascunse că „acum ești cu totul altul decît dimineaţa !".

Ești iarăși cel de altădată !

La prînz, cei trei tineri luară masa la Griff. Nu-l mai lăsară pe Kálmán din mînă, iar după-amiază i-l duseră plocon domnului Korcza. Acesta, aflînd de la Biróczy cum stau lucrurile, își trînti repede pe el hainele de gală și-l duse pe Kálmán să-l prezinte prinţesei ; totodată, ca jurisconsult al familiei Decséry, avea de făcut unele comunicări Excelenţei sale.

— Eu voi fi tălmaciul lui *dominus frater ;* iar *dominus frater* al meu și, dacă mă împotmolesc în cuvintele nemţești, salvează-mă.

Conversaţia în nemţește era punctul slab al domnului Korcza, în timp ce la familia Decséry germana era limba în care-și exprimau în mod obișnuit gîndurile. Ungureşte nu vorbea decît bunicul ; și prefectul o rupea puţin, dacă n-avea încotro, dar cu accent străin și pocind cuvintele. Iar membrii mai tineri ai familiei nu cunoșteau deloc limba maghiară.

Palatul Decséry, situat într-un cartier al Pestei ocupat pe atunci doar de căsuţele grădinarilor, era o clădire cu etaj și două aripi, o curte deschisă, cu grilaj de fier, iar în spate o grădină mare. Pe atunci drumul pînă acolo era plin de praf ; cine nu sosea cu birja (și cine ar risipi banii pentru asta ?), ajungînd la poartă trebuia să scoată batista din buzunar și să-și scuture cizmele de praf. Nu se mai purtau cizme galbene ; se descoperise ceara pentru lustruit, așa că cizmele trebuiau desprăfuite înainte de a urca treptele din lemn dur ale palatului.

Prințesa luase puțini servitori cu ea, era foarte econoamă. Cînd stătea în palatul din Pesta, fata portarului îi slujea drept cameristă ; avea un singur valet în anticameră și asta era toată servitorimea. Îi mai stătea la dispoziție juratul, care locuia într-o cameră la parter.

Valetul îi introduse neîntîrziat pe domnul Korcza și pe protejatul său la prințesa care, din economie, ocupase o singură cameră în timpul acestui popas. Ar fi fost costisitor să se facă focul în mai multe camere, iar încăperile veșnic oblonite ale palatului cu pereți groși, igrasioși, nu se încălzeau de la sine decît în miezul verii.

În această cămăruță îi primi prințesa pe cei care veniseră să-și prezinte omagiile. Pe domnul Korcza îl cunoștea de mult, iar despre Jenőy auzise vorbindu-se. Era de față și nepoata, pe care o prezentă.

Prințesa era o femeie grasă, corpolentă, cu fața foarte albă și cu părul cărunt strîns în formă de melci. Privirea ei reflecta bunătate și demnitate, se vedea pe chipul ei dorința de a face numai bine, cu condiția să n-o coste nimic. La fiecare cuvînt respira din greu, așa că o compătimeai cînd vorbea ; îți venea să crezi că pentru ea asta e o mare osteneală.

Prințesa întinse domnilor la sărutat mîna înmănușată și cu un gest ușor arătă spre nepoată-sa, *contesa Dorothea*, ca să-i facă și ei o plecăciune.

Este nevoie de un curaj într-adevăr princiar pentru ca un ungur să îndrăznească să-și boteze fata Dorothea. nume atît de ridiculizat de Csokonai în poemul lui eroico-satiric ; dar tînăra contesă ar fi fost tot atît de uimitor de frumoasă chiar dacă s-ar fi numit Meduza sau Hecate.

Parcă era pictată pe fildeș ; fața palidă, abia vizibil îmbujorată, înconjurată de pletele bogate, aurii, a căror splendoare era și mai mult pusă în valoare de pieptănătura simplă, cu cozi. Avea gene și sprîncene aproape negre deasupra ochilor mari albaștri ; nu culoarea anostă a albăstrelelor, ci albastrul adînc al mării.

Iar buzele, acele scoici mititele, trandafirii ? Oare la ce le folosește ? Oare chipul de madonă mănîncă ? Sau trăiește cu nectar divin ?

Dar uite că-şi foloseşte buzele fine şi pentru a vorbi, şi la întrebarea lui Kálmán : *„Comtesse, wie lange werden Sie in Pesth verbleiben ?“* — răspunse cu un zîmbet blînd : *„Morgen reisen wir ensemble !“* [1]

Ensemble ! Ce cuvînt încîntător ! Oare poate exista un cuvînt mai minunat pe lume ? De aici discuţia a trecut la alt subiect : oare nu-i e teamă contesei de traversarea pustei ? Nu i se pare neplăcută osteneala drumului ? Şi la toate acestea răspunsul era că de vreme ce vom călători „ensemble“, va fi cine să ne apere şi să ne ocrotească.

Kálmán era încîntat de fiecare cuvînt rostit de această gură minunată, dar domnul Korcza îl întrerupea mereu din contemplaţie ; discutînd cu prinţesa, acesta se împotmolea la fiecare pas şi, cu un *wie heist man ?*, cerea ajutorul lui Kálmán. Grea treabă ! Prinţesa dorea de la avocat sfaturi în privinţa mutării acelei troiţe buclucaşe, şi cu greu se stăpîni să nu-i rîdă în nas cînd îl auzi spunînd cu toată seriozitatea : *Man mus das Krucifix neu versakramentiren lassen* (adică, să fie sfinţită din nou).

Cînd prinţesa se ridică, dînd semnalul de plecare, domnul Korcza se simţea exact ca un şcolar care a scăpat de la examen ; iar Kálmán avea senzaţia de sublim.

Cuvîntul *ensemble*, pronunţat de aceste buze frumoase, îi deschisese o nouă lume. Aşa cum, la chemarea îngerului, se deschide poarta raiului pentru bietul suflet păcătos.

Coborînd treptele, îşi luă rămas-bun de la domnul Korcza, sărutîndu-l de două ori pe obrazul deloc potrivit pentru aşa ceva. Îi curgeau lacrimi din ochi în timp ce-i mulţumea pentru serviciile făcute, la care şi domnului Korcza îi dădură lacrimile, dar de rîs.

— Ai fost băiat bun, frater ! — spuse el, îmbrăţişîndu-l pe Kálmán. Am ţinut mult la dumneata, frater. Ai grijă să intri în voia prefectului, poate să facă multe pentru dumneata. De pe-acum te iubesc toţi. Mergi tot înainte. La viitoarea întîlnire, vreau să fiu eu cel care-ţi cere umil graţioasa bunăvoinţă.

Avocatul îl dădu pe Kálmán în primire lui Biróczy. Micul şchiop şi trompetistul nu-l lăsară de capul lui toată

[1] Cît mai rămîneţi la Pesta, contesă ? — Vom pleca mîine împreună (în limba germană în orig.)

noaptea. Dar era inutil să-l mai păzească. Mai mult decît orice lacăt sau închisoare, îl încătușase vraja unui cuvînt, era prăbușit, scufundat în vîrtejul ochilor albaștri ca marea.

Pe cealaltă o uitase !

A doua zi în zori trase în fața porții cupeul mare de călătorie, la care vizitiul în uniformă imperială înhămase patru cai de poștă ; jurații dădură o mînă de ajutor la urcarea bagajelor. Cupeul de modă veche, cu geamuri, încărcat cu cufere și cutii prinse în curele deasupra și în spate, arăta ca Arca lui Noe pregătindu-se să înfrunte Potopul.

La ora patru dimineața, prințesa și Dorothea coborîră de la etajul palatului. Valetul aducea în urma lor gențile de voiaj. Kálmán și Biróczy așteptau la ușa trăsurii. Kálmán avea în mînă sabia, iar Biróczy lăsa să se vadă, ostentativ, cele două pistoale din buzunarele hainei. Măsuri de prevedere necesare pentru o călătorie în pustă pe vremea aceea.

Prințesa le spuse bună dimineața și-i întrebă dacă au luat micul dejun, dar fără să-i pese ce i se răspunde. Agil, Kálmán îi întinse mîna, ajutînd-o să suie cele două trepte ale trăsurii : apoi urcă și contesa, luînd loc alături de bunică-sa pe bancheta din spate. Urmă Biróczy, care se așeză în fața prințesei, iar pentru Kálmán rămase liber al patrulea loc, unde genunchii lui îi atingeau pe cei ai contesei Dorothea.

Valetul trînti ușile cu geam, vizitiul sună din goarnă, și caleașca greoaie se urni înspre bariera orașului, hurducîndu-se pe străzile grosolan pietruite.

Frumoase sînt meleagurile inimii ! După cum se schimbă lumina. O dată sînt scăldate de argintul visător al lunii, altă dată de lumina focurilor de noapte, uneori de soarele cald, dătător de viață.

Visul trandafiriu luase sfîrșit. Kálmán nu mai simțea nici suferință, nici gelozie, nici chin, nici amintirea voluptății ; nu mai era pentru el decît un vis. Un coșmar din care te trezești, spunînd : bine că a fost doar un vis !

Acum inima-i era aurită de razele soarelui. Însuși soarele dătător de viață, un chip palid, feciorelnic !

Ce fericire, să mergi cu o asemenea trăsură care-i apropie pe călători unii de alţii ; toată ziua sînt obligaţi să stea faţă-n faţă, fiecare amănunt al drumului e prilej de discuţie. În sinea lui, Kálmán dorea să apară de undeva o primejdie, din care să-şi salveze cu curaj tovarăşele de drum, ca în romanele de aventuri. Din păcate, soarta vitregă nu i-a îndeplinit această dorinţă. Tîlharii n-au atacat caleaşca ; n-au urmărit-o telegari sirepi ; nu s-a răsturnat cu ea nici bacul de pe Tisa ; din acest motiv Kálmán n-a avut ocazia să-şi arate vitejia în luptă sau să se arunce în valurile înspumate în faţa obiectului adoraţiei sale. Cu atît mai multe ocazii a avut să se distingă prin serviabilitate la opriri, cînd trebuiau potcoviţi caii, trebuia să trateze cu vizitiii şi primarii, să-i determine pe hangii să le pună la dispoziţie camere curate, apă potabilă şi alte lucruri imposibile. Spre uimirea lui Biróczy, Kálmán se dovedi neobişnuit de energic.

— N-aş fi crezut niciodată că eşti în stare de aşa ceva ! Ehei, ce nu ştie omul, cînd îl luminează soarele ? !

După-amiază, trăsura se hurduca printr-o cîmpie pustie, nesfîrşită, anostă. Era cald. Un timp, Kálmán îi vorbi contesei despre insulele care plutesc în marea mirajului, născocind poveşti cu zîne, dar la un moment dat observă că icoana pictată pe fildeş a aţipit ascultînd basmele.

Prinţesa făcea de mult acelaşi lucru. Tot timpul drumului moţăia. Dorothea îşi lăsă capul frumos pe perna moale a trăsurii şi adormi.

Kálmán rămase *singur*, ducînd admiraţia mută pînă la transfigurare.

Putea privi în soare !

Abia acum văzu cu ce făptură nepămînteană s-a întîlnit. Chipul palid de zînă părea aureolat de strălucire. O şuviţă rebelă de păr o gîdila pe obraz ; nu, nu avea voie s-o ajute ! Buzele uşor întredeschise păreau că şoptesc ceva în somn : ce păcat că nu putea să audă !

Trăsura coti pe o pajişte cu garofiţe, ocolind drumul mare plin de hîrtoape pe un făgaş năpădit de ierburi ; clopoţelul calului din frunte zuruia monoton ; în depărtare, din stufăriş, se auzi mugetul bivolului. Cele două doamne dormeau, dar cei doi juraţi erau treji.

— *Vigilasne ?* — glăsui Biróczy.
— *Non. Mortuus sum.*
— *Sub spe resurrectionis...*
(Acest dialog înseamnă : „Ești treaz ?“ „Nu, am murit“. „În speranța reînvierii...“

De ce vorbeau latinește ? Pentru că poate doamnele totuși nu dormeau ! Poate subiectul discuției era de asemenea natură că doamnele nu trebuiau să înțeleagă.

Cam așa ceva.

Biróczy continuă în latină.
— Ești într-o constelație fericită.
— Periheliu.
— La mine e eclipsă.
La asta zîmbiră ușor.
Kálmán continuă să contemple soarele adormit.
— *Quanta species !...* oftă Biróczy.
Acum Jenőy îl înghionti zdravăn cu cotul.

Pentru că citatul e dintr-o fabulă a lui Phaedrus și înseamnă „cîtă frumusețe“, dar continuă cu ceva care e de-a dreptul o insultă... *sed cerebro caret.* (Dar n-are minte.) Kálmán își amintise continuarea și de aceea îl înghiontise pe Biróczy în coaste.

Biróczy se apără glumind.
— Am spus-o pentru că nu știe ungurește.
— Va învăța.
— Cine s-o învețe ?
— Eu !
— E cam sus pentru nasul tău.
— Am să cresc pînă o ajung.

Dar la această declarație temerară, lui Kálmán i se opriră cuvintele pe buze. Îl speriase o viziune. Dar nu era ceva înspăimîntător. Cînd pronunțase aceste cuvinte, chipul icoanei pictate pe fildeș se împurpurase ușor. O fi auzit ? O fi înțeles ? De aceea să fi roșit ? Dacă ar fi așa ? Imaginea încîntătoare îl amuți pe Kálmán ; îi făcu semn lui Biróczy să nu mai vorbească ; dar semnul deveni inutil, pentru că la o hurducătură a trăsurii peste un șanț, cele două doamne se treziră, prințesa strigă speriată : „Doamne sfinte !“, iar Dorothea deschise ochii și zîmbi. Zîmbea de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis plăcut. Lui Kálmán îi făcu

plăcere zîmbetul ei. Apoi ochii cei frumoşi se închiseră din nou, rechemînd parcă visul întrerupt.

Dar prinţesa nu mai lăsă loc pentru plăcerile divine. Începu să vorbească, adresîndu-i fiecare cuvînt lui Kálmán. Voia să ştie numele oraşelor ale căror turnuri se vedeau în depărtare sau în apropiere ; de ce boli sufereau oamenii sărmani întîlniţi pe drum ; cum se numeau păsările care zburau pe cer ; dori să-i cunoască familia ; şi după ce-l examină pe tînăr la geografie, ştiinţele naturii şi heraldică, luă la rînd filozofia, istoria, politica înaltă, ascultîndu-l ca un profesor. Acum Kálmán avea altă treabă decît să contemple icoana pictată pe fildeş.

Şi tot aşa, pînă intrară pe poarta castelului Decséry, Kálmán trebui să turuie ca o moară stricată.

În curtea castelului erau aşteptaţi de servitori şi funcţionari. Se înserase. Prefectul coborî în pridvor să-şi întîmpine mama şi fiica. Îi adresă cuvîntul, cam băţos, şi lui Kálmán, spunîndu-i că vechilul îl va conduce în camera lui. Viziunea contemplată pînă acum de Kálmán dispăru pe o scară lată de marmură, în timp ce pe el şi pe Bíróczy vechilul îi conduse, pe o scară laterală în spirală, în apartamentul juraţilor, de fapt o sală mare transformată în trei odăiţe cu pereţi despărţitori subţiri. Ferestrele se deschideau spre un parc imens, în care teii seculari tocmai erau în floare ; crengile păreau de aur, iar adierea serii, pătrunzînd pe fereastră, avea aroma mierii.

— Ei, îţi pare rău că ai venit ? — îşi întrebă Bíróczy prietenul.

Drept răspuns, acesta îi strînse mîna îndelung, cu căldură.

În seara aceea, Kálmán n-o revăzu pe contesă. Doamnele erau obosite ; iar juraţilor li s-a servit cina în camera lor.

Ah, era cu totul altă situaţie decît să fii stagiar la domnul Korcza ! Juraţii prefectului Decséry trăiesc ca nişte conţi. Şi servitorimea este obişnuită să-i trateze pe tinerii veniţi aici în calitate de aprozi ca pe viitori domni onorabili şi respectabili, sau, cine ştie, chiar excelenţe.

Kálmán dormi în prima noapte la castel, ca unul care a trecut pragul adevăratei fericiri.

A doua zi dimineață, jurații au fost invitați la micul dejun în sufrageria contelui. Mîncau la ora zece dimineața, după vechiul obicei maghiar, care acum coincidea întîmplător cu moda franțuzească. Era de față și bătrînul conte, în aceeași haină albastră, și-l salută pe prietenul nostru Kálmán cu aceeași umilință ; acesta nu putu să nu se înroșească, amintindu-și de fatidicii doi pitaci. Îi păru chiar bine că Dorothea nu e prezentă la această primă întîlnire ; ca ochii ei să nu vadă roșeața lui penibilă. Mai tîrziu ar fi dorit să afle de ce nu era și ea acolo. Să i se fi făcut rău ? Dar nu putea să întrebe.

După micul dejun, prefectul sărută mîna prințesei. La fel și contele și bătrînul administrator al moșiei, apoi cei doi tineri. Se vedea că în casa asta prințesa este cea care poruncește.

Kálmán era obișnuit cu femei care știu să comande ; dar aceasta o întrecea pînă și pe bunică-sa. Poruncile prințesei nu erau zgomotoase, înfierbîntate : ajungea doar o privire, ca persoana vizată să știe dacă să stea sau să plece.

— Domnule director, spuse bătrînul conte, dacă prințesa dorește să prezideze astăzi consiliul de familie, binevoiți, vă rog, să pregătiți actele.

— Sînt pe masa din arhivă, răspunse administratorul.

— Eram convins, spuse bătrînul conte cu mult respect.

Apoi se întoarse spre prințesă.

— Pe care din cei doi jurați îl dorește prințesa ca secretar la consiliul de familie ? Celălalt domnișor s-ar putea plimba prin parc în acest timp. Poate pe domnul Biróczy ?

— Nu, spuse prințesa, să vină domnul Jenőy.

Era un semn de mare prețuire.

Din sufragerie trecură în arhivă, unde dulapurile din stejar sculptat, de pe vremuri, păzeau documentele străvechi ale familiei ; luară loc în jurul unei mese lungi, îmbrăcată în postav verde. Prințesa prezida și-i arătă lui Kálmán un loc în stînga ei.

Directorul desfăcu dosarul, scoase un document și începu să-l citească cu glas tare. Era în latină.

Kálmán nu asculta documentul, ci o privea neliniștit pe prințesă : oare înțelege ?

După lectura documentului, prințesa făcu semn că vrea să vorbească.

Și luă cuvîntul în cea mai aleasă latină clasică, pe care-o foloseau cîndva numai bărbații, vorbind cu înțelepciune și agerime.

Kálmán avea senzația că masa lungă se învîrte cu el. Ar fi vrut să intre în pămînt.

Dar nu numai că nu putea să intre în pămînt ; nici nu avea voie. Se discuta un subiect ale cărui antecedente le cunoștea el cel mai bine : buclucașa cruce revendicată de prințesă.

Fusese adusă acasă și înălțată ; în cinstea ei se ridicase o capelă și amîndouă așteptau sfințirea festivă. Dar înainte de asta voiau să fie siguri că readucerea relicvei e întărită cu destule forme legale pentru a fi valabilă și pe viitor, nu cumva ereticii să se poată lega de ceva. În această chestiune lui Kálmán i s-au pus mai multe întrebări, la care trebui să răspundă.

Toată lumea i se adresa în latină. Excepție făcea doar prefectul, care vorbea destul de prost ; începea pe latinește, cînd se poticnea o dădea pe nemțește, continuînd așa pînă se încurca și trecea din nou în latină.

Iar Kálmán îl blestema în sinea lui pe cel care a vîndut pentru prima dată o gramatică latină în Ungaria.

Singurul lui gînd de scăpare era că poate totuși doamnele dormeau în timpul discuției lui cu Bíróczy în trăsură și n-au auzit nimic. Pentru că dacă au auzit, au și înțeles.

Dar și portița asta îi fu închisă.

Cînd se termină consiliul de familie, prințesa ridică ședința și-i făcu semn lui Kálmán să rămînă pe loc.

Kálmán încercă să-și ascundă tremurul, dar chipul îl trăda. Nu îndrăznea să ridice ochii spre prințesă.

După ce bărbații se îndepărtară, prințesa îi spuse lui Kálmán în latină, rar și apăsat :

— *Non semper, qui oculos clausos habent, dormitant.* (Nu întotdeauna cei care țin ochii închiși dorm.)

Chipul lui Jenőy se înroși ca focul.

Dar prințesa îi spuse :

— Bine.

Și nu mai vorbi în latină.

— Bine. Să fie cum ai spus „Vreau să cresc, ca să ajung la ea !“ Deci, să crești ! Asta-i o deviză pe care și-o înscrie pe blazon numai acela care are tăria s-o facă.

Acum Kálmán îndrăzni să ridice ochii.

— Vezi dumneata, mie-mi plac oamenii cu voință puternică. Cutezătorii sînt ființe nobile. Am să-ți povestesc o istorie pe care poate ai mai auzit-o. Actualul cancelar, în tinerețea lui de nobil de rînd, se afla în casa unchiului său, cînd acestuia i-au venit pe neanunțate niște oaspeți de neam, și el tocmai voia să meargă la tîrg. Musafirii și-au exprimat regretul că-l reține pe stăpînul casei de la călătoria proiectată, iar tînărul nepot s-a oferit să facă onorurile casei în locul unchiului său ; la care bătrînul domn i-a spus cu severitate : „Ehei, nepoate, mai ai mult de crescut pînă să ajungi să-mi primești musafirii“. Iar tînărul a răspuns : „Va veni o vreme cînd eu îi voi primi și pe musafirii regelui“. A crescut și a ajuns la asta. Acum e cancelarul Ungariei, și toți nobilii îi fac plecăciuni. Vezi în față drumul acesta ? Este deschis tuturor. Nu-ți trebuie decît inimă și minte. Mi s-a vorbit mult despre dumneata. Fă în așa fel încît să se vorbească și mai mult. Te voi urmări cu atenție. Cu cît cîștigi mai mult în ochii lumii, cu atît crești și în ochii mei. Eu nu cunosc decît două feluri de oameni : stăpîni și slugi. Depinde de dumneata în ce categorie ajungi. În orice altă formă vei fi invizibil pentru mine. Aici nimeni n-are ocazia să se joace de-a eroul de roman. Nu poți decît să strălucești, fie prin uniformă, fie prin inteligență. Dumneata ai minte, voință și putere ; folosește-le. Gîndește-te că eu îmi amintesc cuvintele dumitale și vei constata că o mînă nevăzută îți sprijină brațul și te ajută să urci scara cea mare.

Kálmán era atît de copleșit, încît sărută mîna prințesei, deși poate acest lucru era împotriva etichetei.

Nu știa cum să-i răspundă altfel pentru bunătate. Nici nu era nevoie, pentru că prințesa continuă să-l inunde cu bunăvoința ei.

— Vorbind între dumneavoastră, i-aţi luat-o în nume de rău Dorotheei că nu ştie ungureşte. Dar aşa sînt împrejurările. De ce să fi învăţat această limbă ? Ca să înţeleagă ce vorbesc ţăranii ? Nu-i nevoie, pentru că nici nu-i vede. În sălile de consiliu aude vorbindu-se doar latineşte. În societate, în viaţa publică, la curte se vorbeşte nemţeşte. În străinătate se conversează în franceză. A învăţat să cînte în italiană. Dacă vrea să citească, are bibliotecă în germană, engleză, franceză. La ce i-ar folosi limba maghiară ? N-ar putea învăţa nimic cu ajutorul ei. Poeziile erotice ale lui Csokonai nu pot fi date în mîna fetei. Tot ce-au scris pînă acum poeţii unguri este pentru bărbaţi. La fete nu s-au gîndit. Dar eu îţi dau totuşi dreptate. Fetele vor ajunge cîndva femei şi e ruşinos pentru un soţ ungur ca nevastă-sa să nu-i ştie limba. Şi poate că Dorothea va fi soţia unui ungur. Dumneata ai spus că vrei s-o înveţi ungureşte. N-am nimic împotrivă. Dă-i în fiecare zi o oră de limbă maghiară.

Kálmán era în culmea fericirii. Avu nevoie de multă stăpînire de sine ca să nu trădeze bucuria care-i umplea inima. Se înclină tăcut şi, la semnul prinţesei, plecă fără o vorbă.

Ajuns în cameră, se bucură că nu-l întîlni pe Biróczy. Voia să rămînă singur în beţia lui de sentimente. În mintea lui se născură mii de planuri de mărire, la capătul cărora, în vîrful scării lui Iacob, strălucea icoana scumpă pictată pe fildeş, la care trebuia să ajungă, oricît de sus ar fi.

Îl trezi din visare doar invitaţia la masă. Intră cu toată încrederea în sufrageria aristocratică. Se simţea ca acasă.

Sufrageria contelui era pe potriva unei societăţi numeroase. Prefectul era obişnuit să stea la o masă lungă, înconjurat de oaspeţi sau rude ; nu-i plăcea să mănînce singur. Dacă nu altfel, punea să fie culeşi din drum actori ambulanţi sau studenţi călători, care ocupau locurile goale, şi un funcţionar era tot timpul în alertă, că dacă din întîmplare ar fi treisprezece la masă, să ridice cifra ghinionistă la patrusprezece.

Chiar şi familia, cu cei ai casei, era destul de numeroasă.

În capul mesei şedea prinţesa, în dreapta ei bătrînul conte, în stînga prefectul, lîngă bătrînul domn şedea contesa Dorothea, preferata lui, lîngă ea domnişoara Suzanne, dama de companie a prinţesei, iar lîngă prefect cei trei conţi mititei, domnişori în vîrstă de zece, opt şi respectiv şase ani; lîngă ei pater Demsus, preceptorul, iar în faţa lor cei doi juraţi, Kálmán aflîndu-se lîngă domnişoara Suzanne ; în coada mesei şedea *monsieur Henry,* maestrul francez de dans. Erau exact doisprezece.

Acest *monsieur Henry* era arap. Figură de negru, cu nas lătăreţ, buze groase, ochi vioi şi părul creţ, lînos. Dar era sufletul societăţii.

În timp ce pater Demsus spunea binecuvîntarea pe care ceilalţi o ascultau în picioare şi cu mîinile împreunate, *monsieur* Henry ofta din greu, exprimîndu-şi pioşenia ca un adevărat catolic francez la rugăciune, iar apoi se aruncă atît de bine dispus pe scaun, punînd mîna pe lingură, cum e în stare doar un francez veritabil.

Spuse şi Kálmán „Amin !“ la sfîrşit şi i se păru că aceasta este prima treaptă de pe scara lungă şi strălucitoare a lui Iacob. Pînă acum nu se rugase niciodată în latină. Era prima dată.

Spiritul domnului Henry se trezi şi întreţinu societatea cu glume şi anecdote.

Kálmán n-avea urechi de auzit glumele maestrului de dans, ci doar ochi : se uita pe furiş la Dorothea, care în schimb nu-şi ridică privirea din farfurie şi nu-şi întoarse deloc capul în timpul mesei.

Monsieur Henry i se adresă în mai multe rînduri lui *monsieur Clamant,* cum îl numea pe Kálmán (nu era în stare să înveţe numele nimănui), dar nu primi nici un răspuns.

De-acum Kálmán era aristocrat. După prînz, plimbîndu-se cu Biróczy prin parc, Asmodeus cel şchiop îi îmbogăţi cunoştinţele cu următoarele observaţii :

— Ascultă, eu m-am dumirit cum merg lucrurile în casa asta. Cel mai mare domn, stăpînul, e contele Decséry, care însă nu porunceşte nimănui. Lui îi porunceşte fiu-său, prefectul. Prinţesa le porunceşte la amîndoi, dar ei îi porun-

ceşte fără îndoială pater Demsus, preceptorul, care în schimb e foarte influenţat de domnişoara Suzanne, iar aceasta pare să fie sub înrîurirea acestui negru mascat în francez. Aşa că dacă vrei să avansezi în această casă, te sfătuiesc să intri în graţiile arapului.

Kálmán îi răspunse : „Eşti nebun !“ şi-l înghionti zdravăn pentru acest sfat ridicol.

O FAMILIE PREVĂZĂTOARE

Romancierului îi vine uşor, pentru că poate să scrie ce-i place ; dar sarcina istoricului este dificilă, pentru că trebuie să scrie adevărul. În epoca noastră realistă lumea nu se mai mulţumeşte cu documente autentice care adeveresc un fapt oarecare ; trebuie să dăm şi explicaţii, cum de a fost posibil să se întîmple evenimentul respectiv, conform legilor mecanicii, chimiei şi electromagneticii.

Vechile concepte obişnuite nu mai sînt de folos. *Întîmplarea* nu mai este acceptată ca termen ştiinţific, iar *dragostea* e tolerată, dar se aşteaptă o motivare temeinică a genezei ei.

Întrebarea este, ce motiv ar putea avea familia Decséry să-şi deschidă bolta cerească pentru constelaţiile *întîmplării şi ale dragostei ?*

Că tînărul Kálmán e moştenitorul unei familii bogate, nu este suficient. Familia Decséry e de cinci ori mai bogată şi mai înaltă în rang.

Să începem analiza.

Conţii Decséry erau o familie *prevăzătoare*. Folosim cuvîntul *previziune* ca un grad mai înalt al speculaţiei. Previziunea sau speculaţia, cum vrem să-i spunem, este un instinct înnăscut şi cere talent. Cine se naşte cu acest instinct, îl foloseşte în toate împrejurările. Toţi membrii familiei Decséry, tineri şi bătrîni (poate cu excepţia Dorotheei) sînt binecuvîntaţi cu acest talent al previziunii.

Îl au şi micii conţi. Cel mai mare dintre ei este deosebit de pios, îi place să se roage şi în fiecare zi face pe ministrantul la slujba ţinută în capelă de pater Demsus, pur-

tînd cu evlavie bluza de dantelă peste haina roșie. Al doilea e un copil slăbuț, căruia îi este teamă de împușcături, și pe care îl bate și cel mic, cînd preceptorul nu stă cu ochii pe ei ; cel mai mic este un mirmidon furios, bătăuș, mai viteaz decît amîndoi frații, și-i place să se joace cu foc și cuțite.

Dar toți trei știu de pe-acum, și o și spun, că cel mai mic, atît de viteaz și de bătăios, va fi preot și va ajunge episcop. Al doilea, fricosul, va fi soldat, va deveni general ; iar primul, bisericosul, va fi viitorul prefect. Încă de la această vîrstă fragedă știu să-și prevadă cariera în ciuda înclinațiilor lor.

Bunicul este un strîngător renumit. El speculează domenii. În felul acesta a adunat o avere imensă. Vinde, schimbă, cumpără, ia amanet, vinde la licitație, cumpără, sechestrează, răscumpără, comasează, cunoaște situația tuturor marilor moșii din țară, prevede cînd va ajunge un domeniu sau altul să fie vîndut pe sub mînă sau la licitație și ține banii pregătiți, ca s-o poată lua înaintea tuturor.

Spiritul de prevedere al prefectului este de cu totul altă natură. El face speculații mai înalte, care se referă nu la domenii, ci la toată țara ; îl călăuzește maică-sa, prințesa.

Există un cuvînt maghiar, și anume *nexus* [1].

Acest *nexus* este singura mare putere din lume. Sfînta alianță a capetelor încoronate, partidele, oficialitățile, societățile secrete, ligile, iezuiții, francmasonii, toți pălesc în fața acestui mare cuvînt : *nexus*.

Șade pe scaunul judecătorului, votează la urnă, șoptește în budoar, ia cuvîntul în adunări, participă la tratative, călărește în fruntea oștirii, deschide ușile sălilor de audiență, îi informează pe miniștri, dansează la balurile curții, conduce mireasa la altar, procură tot ce dorește omul : bani, ranguri, funcții, dragoste, distincții, sentințe favorabile, popularitate, și te scoate din orice necaz ; asta înseamnă *nexus*.

Prințesa cunoștea cel mai bine secretul făuririi acestui sistem de relații, și după ea fiul ei, prefectul.

---

[1] Legătură, relație (cuvînt latin, intrat în limba maghiară).

Reţeaua de relaţii cuprinde toate cercurile care intră la socoteală, de la curtea împăratului şi a palatinului, pînă la adunările comitatelor.

Una din instituţiile acestui ansamblu de relaţii era sistemul juraţilor. Juratul era un fel de personaj mitologic, a cărui existenţă va părea de necrezut mai tîrziu.

Copilul de douăzeci de ani care studia dreptul devenea dintr-o dată un mare domn, care avea voie să poarte sabie pe stradă, să intre la şedinţele secrete de la Curia regală şi să ia notiţe, să stea la masă cu substitutul regal, să danseze cu contese la balurile curţii ; mărturia lui făcea în faţa legii cît a judecătorului urbarial şi a asesorului împreună ; avea dreptul de a intra cu o scrisoare sigilată în curţile nobililor pentru a soma, cita, avertiza, aresta şi la nevoie de a ţintui scrisoarea pe poartă ; pînă în 1723, ţara îi plătea şi un salariu de cincizeci de taleri ; pentru toate acestea trebuia să depună un jurămînt sever, că-şi va îndeplini cu credinţă datoria şi nu va trăda marile secrete încredinţate.

Asta ţinea un an.

Atunci îşi dădea licenţa, primea diploma şi se termina cu gloria, i se lua sabia, uşile tribunalului i se trînteau în nas, nu mai avea loc la masa substitutului regal, gata cu funcţiile, cu salariul şi gloria, şi putea sărmanul să se întoarcă de unde a venit, să-şi caute un colţişor în lumea atît de populată cu oameni.

Deci, prefectul Decséry avea în jurul său doi-trei, uneori chiar mai mulţi asemenea tineri cu glorie trecătoare, care în anul următor erau înlocuiţi iar de alţii.

Ca prefect general, ar fi fost mai firesc să-şi ia un secretar în locul atîtor juraţi, şi oamenii înguşti la minte îl calomniau că-i foloseşte pe juraţi pentru că secretarului ar trebui să-i dea un salariu, pe cînd juratului doar întreţinerea ; dar greşeau. Este adevărat că prefectul era foarte econom, ca toată familia lui ; dar sistemul juraţilor îl folosea ţintind mai departe.

Alegea dintre tinerii ţării pe aceia care, prin inteligenţa sau averea lor, îndreptăţeau mari speranţe, şi îi trata ca pe propriii săi copii. Ba chiar mai bine ! Iar tinerii îi păstrează recunoştinţă, rămîn pe veci cu primele impresii.

După împlinirea anului, cînd juratul pleca din casa contelui, ducea cu el, fără să ştie, firul invizibil, dar indestructibil, care-l ţinea legat.

Juraţii prefectului nu se întorceau de unde veniseră, să-şi cerşească un loc în viaţă, ci constatau că, ieşind în lume, găseau îndată un colţişor liber care creştea şi se-năl̦ţa întruna.

Așa se întindeau, încet-încet, în toate domeniile, firele nevăzute ţesute în casa Decséry ; protejaţii lor, cei care aveau obligaţii faţă de ei se aflau pretutindeni ; influenţa lor se răspîndea în sus şi-n jos, şi dacă prinţesa Decséry dorea ceva, așa se și întîmpla.

Dar a apărut ceva nou, ceva ce n-a mai existat înainte şi încă n-are nume. În dicţionar nu e ; ce-o fi ?

Ce-o fi asta, că la o liniştită adunare de comitat, cînd prefectul expune un decret, se scoală cineva şi spune că, în conformitate cu legea, decretul nu poate fi expus ? Sau ce-o fi aceea că, atunci cînd apare prefectul la hotarul comitatului pentru recrutare sau în problema impozitelor, este aşteptat de o delegaţie de oameni înverşunaţi, care se prezintă pe rînd : eu sînt Cioară, eu sînt Lupu, eu sînt Ursu, la care aristocratul, speriat, spune : vă rog, eu am venit la oameni, nu la jivine ; și atunci i se ţine o asemenea prelegere despre legalitate şi constituţionalitate, că ar prefera să se trezească printre canibali.

Şi ce-o fi, cînd tineri cărora abia le-au mijit tuleiele ţin adunări secrete, frămîntîndu-se cu sufletele lor creatoare, curajoase, pentru soarta lumii învechite ?

Ceva se mișcă... *mîlul viu* din insulele Spitzbergen se umflă și se pregătește să creeze ceva.

Așa cum sînt educaţi tinerii, așa va fi lumea.

Douăzeci de ani sînt suficienţi pentru o metamorfoză care poate schimba o ţară întreagă. Dar dacă o inimă tînără răzbate prin marea de deasupră-i și, în ciuda lui Neptun, scoate o lume nouă dintre valuri ?

Jenőy Kálmán era farul tineretului de atunci. Așa se explică faptul că a ajuns jurat la familia Decséry și că a fost atît de bine primit. Dacă se va lăsa condus spre înălțimi, îl vor ajuta să ajungă la ţelul strălucitor, dacă nu, îl vor arunca și-l vor lăsa la pămînt.

Să vedem, aşadar, dacă poţi prinde un meteorit cu plasa pentru fluturi.

Kálmán se simţea în ceruri, în schimb Biróczy era foarte pe pămînt în această casă. Găsise ceva nepreţuit pentru un jurist începător : doi tovarăşi de ceartă. Unul era pater Demsus, celălalt *monsieur* Henry.

Monsieur Henry era liber dimineaţa, cînd pater Demsus le dezvăluia micilor conţi diferitele taine ale ştiinţei ; iar pater Demsus avea timp liber seara, cînd *monsieur* Henry era ocupat cu orele de dans, deci dimineaţa arapul, iar după-amiaza preceptorul apăreau în camera dinspre grădină pentru a se certa cu Biróczy. Arapul se certa din motive rasiale, preotul pe motive religioase ; unul îl înjura pe ungur, celălalt pe calvinist. Exista însă o oră după masă, în care amîndoi erau liberi : cînd maestrul de echitaţie îi învăţa pe micii conţi să călărească ; exact ora cînd Kálmán dădea contesei Dorothea lecţii de limba maghiară ; atunci amîndoi domnii năvăleau cu forţe unite asupra scitului păgîn, şi se certau toţi trei după pofta inimii, iar cînd Kálmán revenea la ei, îi găsea cu frunţile îmbrobonate de sudoare. Şi continuau aşa zi de zi, cu toată bucuria.

Subiectul se oferea iar şi iar în fiecare zi.

Palatul Decséry era o adevărată casă nobiliară. Avea o bibliotecă minunată, un muzeu de antichităţi, o colecţie de tablouri, pe care bătrînul conte obişnuia să le prezinte personal musafirilor, şi uneori îi venea cheful să cheme copiii, cu profesorii lor, şi pe juraţi, iar el, pe post de ghid, le explica pe rînd totul despre raritătile din frumoasele colecţii.

Biblioteca ocupa o sală întreagă, cu o galerie de jur împrejur de unde puteai privi totul. Numai cărţi legate în piele scumpă, din toate ramurile ştiinţei, în toate limbile vii sau moarte, de la literatura cea mai veche pînă la cea mai nouă. Splendide ediţii de lux, care valorau mii de florini ; rarităţi demne de o bibliotecă princiară ; unicate retrase din circulaţie ; volume uriaşe cu colţare de aramă ; o vestită colecţie de hărţi ; şi toate frumos aranjate, după o minunat de simplă clasificare ; cărţile legate în piele maro, cu colţuri argintii, aveau conţinut religios ; cele din piele de porc, imprimate cu aur, erau lucrări clasice ; pie-

lea galbenă de viţel cu titluri roşii acoperea cărţile de istorie şi drept, iar literatura beletristică era în marochin roşu. Un raft pentru cărţi chinezeşti şi indiene, sub el, amestecate, cărţi turceşti şi arabe, astronomie, istorie şi romane.

După ce contele prezentase toate acestea tinerilor uluiţi, *monsieur* Henry întrebă maliţios :

— Dar care este raftul cu literatură maghiară ?

Contele arătă spre un dulap cu cărţi înşirate pe rafturi lungi ; pe dulap scria *Hungarica.*

— A, dar acestea sînt toate în latină ! Oare cărţi scrise chiar în maghiară nu există ?

Contele arătă într-un colţ ; sub scara ce ducea spre galerie era un cotlon, în care stăteau claie peste grămadă un teanc de tipărituri, nelegate şi cu foile netăiate. Asta era tot !

În ziua aceea, cînd se întoarse de la ora de maghiară, Kálmán îi găsi pe *monsieur* Henry şi pe Biróczy certîndu-se în lege.

Arapul spunea :

— Limba maghiară nu-i bună decît pentru calendare.

Biróczy se aştepta ca, pentru o asemenea blasfemie, Kálmán să-l ajute să-i tragă o bătaie monsieurului ; însă Kálmán spuse liniştit :

— *Vous avez raison, monsieur.* Şi pentru acestea cerem de la alţii calculul poziţiei aştrilor.

Altă dată contele le arătă colecţia de antichităţi. Era frumoasă, o veritabilă comoară, clasificată pe crterii artistice şi ştiinţifice ; arme, bijuterii, pocaluri, vase, monede şi alte antichităţi. Contele era un adevărat arheolog. Cunoştea epoca, autorul, locul unde a fost găsit fiecare obiect şi numele fostului proprietar.

Dar *monsieur* Henry îl asaltă pe conte cu întrebări de genul :

— Colierul purtat de Bethlen Kata a fost făcut de unguri ?

— Nu, e o lucrare veneţiană.

— Dar pandantivul acesta, pe care l-a purtat mireasa lui Duşan ?

— E sîrbesc, se vede după ornamente.

— Şi sculpturile acestea din mina de la Abrud ?

— Sînt de pe vremea romanilor.

— Dar buzduganul acesta împodobit e producţie maghiară ?

— Nu, a rămas de la cehi.

— Măcar făuritorul acestei săbii de husar a fost ungur, nu ?

— Nu, scrie pe ea : *Fringia.*

— Şi cine i-a făcut lui Bathory aceste cupe frumoase ?

— Un sas din Braşov.

— Săbiile astea de aramă, găsite în Tisa, au fost armele ungurilor ?

— Nu, cu ele au luptat cvazii.

— Măcar topoarele de piatră ?

— Sînt urme rămase de la băştinaşii necunoscuţi din epoca de piatră.

— Nu există printre monedele vechi vreuna de pe vremea vestitului prinţ Rákóczi ?

— Iată una de aramă.

— Dar şi pe asta scrie în latină : *pro libertate.*

În ziua aceea a avut ce auzi Kálmán la lupta de cocoşi dintre *monsieur* Henry şi Biróczy.

— Ungurii nu-s în stare să facă decît găluşte şi ploşti pentru vin.

Nici pentru asta nu-l despică în două Kálmán pe arap, ci spuse trist :

— *Vous avez raison, monsieur :* pe pămîntul acesta au rămas urme ale sarmaţilor, ale cvazilor, ale marahanilor, romanilor, avarilor, cehilor, nemţilor, dar nici o urmă a poporului care a iubit atît de mult acest pămînt.

În altă zi se certară din cauza galeriei de tablouri. Arapul susţinea că pictorii maghiari nu sînt buni decît să zugrăvească lalele pe lăzile de zestre.

Grajdurile familiei Decséry adăposteau o herghelie de cai englezeşti, arabi, normanzi. Degeaba căută Henry cai ungureşti.

— Calul maghiar e bun numai la căruță.

Toată gospodăria o duceau arendași cehi și sași, degeaba se interesă negrul-francez de vreun arendaș ungur.

— Ungurul e bun numai de domn sau de țăran.

Deseori veneau în vizită la castelul Decséry ofițerii superiori ai regimentelor cantonate în vecinătate, bărbați veseli, cheflii. *Monsieur* Henry legă repede cunoștință cu ei. Se interesă dacă s-au născut pe-aici ? *Jamais !*

Viteazul ungur e bun numai de soldat de rînd.

Și pentru toate aceste afirmații, Kálmán nu se grăbi să se năpustească asupra arapului, ci spunea mereu „*Vous avez raison*". Deocamdată așa și este.

— Un singur lucru bun aveți voi, ungurii, spuse negrul într-o seară, după ce și Biróczy încetase lupta nibelungică, și pe acesta l-ați neglijat îngrozitor, deși ați putea cuceri lumea cu el. Este minunatul, încîntătorul, idealul *dans solistic maghiar.*

Biróczy izbucni într-un rîs nestăvilit.

— Uite cum îi cresc ochii cărbunarului.

— Dar eu vorbesc serios.

— Atunci învață-mă dansul maghiar, arapule, ca să cuceresc lumea, se lăudă micul șchiop.

— O, te învăț cu plăcere, cucerirea va fi deplină, pentru că și comicul poate fi seducător. Dar aș prefera să-l învăț pe *monsieur Jeni* (așa pronunța el numele lui Jenőy). Nu m-aș osteni degeaba. Gîndește-te, *monsieur Clamant,* ți-aș putea da zilnic lecții cîte-o oră cam pe vremea asta, cînd conții sînt la călărie. N-am nevoie de plată. Cînd vei deveni mare domn, ai să mă răsplătești. Pentru că, te rog să mă crezi, nimic din ce-ai învățat la școală nu-ți va fi atît de folositor ca acest minunat dans maghiar. Capul nu te va putea duce atît de sus ca vîrfurile picioarelor, dacă mi le încredințezi.

Kálmán strînse mîna arapului :

— Bine, am să învăț de la dumneata solo-ul de dans maghiar.

Biróczy șopti maliții în urechea lui Kálmán :

— Amice, văd că ai acceptat bucuros sfaturile mele ridicole.

Monsieur Henry era gata să fixeze şi ora la care-l va învăţa pe Kálmán această mare ştiinţă : după-amiază de la patru la cinci.

— Nu se poate, tocmai atunci îi dau ore de limba maghiară contesei.

— Ei, şi ce poate să înveţe ? Maghiara n-o vorbesc decît ţăranii cu gura plină de găluşte. Nu merită osteneala, mai bine renunţă.

Kálmán îi aruncă o asemenea privire, că negrul putu să înţeleagă răspunsul : nici pentru un paradis plin cu îngeri negri ca tine !

Franţuzul negru rîse şi apoi spuse :

— Bine, atunci să învăţăm seara, după ce toată lumea se culcă, în pavilionul din grădină. Cred că aşa va fi convenabil.

Cum să fi pierdut Kálmán vreuna din scumpele ore de limba maghiară ! Nici măcar o secundă ! Cînd urca în apartamentul prinţesei pentru lecţie, ceasul lui era de obicei înaintea ceasurilor din castel, iar cînd ora se termina, de bună seamă că acestea se grăbeau foarte tare.

O, ce plăcere olimpiană !

Să stea alături de copila idolatrizată, să privească în aceeaşi carte şi să rostească aceleaşi cuvinte.

Să pîndească verbul care se naşte pe buzele ei, să-i înveţe gura cum să pronunţe corect apăsatele vocale maghiare. Să oblige frumoşii ochi plecaţi să-l privească în ochi şi să-i ghicească gîndurile.

S-o vadă cum surîde roşind cînd face vreo greşeală, şi cum străluceşte mulţumită cînd nimereşte răspunsul corect.

În timp ce corecta adorabilele greşeli din caietul scumpei domnişoare contese, cînd strecura cîte-o literă unde ea omisese ceva, Kálmán avea senzaţia unei atingeri la fel de încîntătoare ca întîlnirea soarelui cu luna.

N-a fost un adevărat triumf, cînd eleva a reuşit să spună lecţia fără nici o greşeală ? Era triumful obiectului sau al profesorului ? Că i-a ţinut minte observaţiile ?

Că s-a străduit să nu repete greșelile ? Că era atît de docilă ? Că dorea să învețe și mai mult ? Că tot ce învăța i se părea atît de frumos ? Că mai tîrziu nu-i ajungeau lecțiile date de profesor ; că ar fi vrut să avanseze cu înflăcărare, să înțeleagă singură, să recite, că se silea să vorbească în limba nouă cu profesorul ? Și se pregătea de surprize.

Nu e oare un fel de declarație de dragoste ? Iar Kálmán era îndrăgostit și de materie, și de elevă.

Lecțiile aveau loc în cadrul celei mai stricte morale. În fața măsuței de scris ședea însăși prințesa, tricotînd tot timpul orei.

Îngrozitoare sînt femeile care, cu andrelele zăngănind în mînă, sînt atente mereu în altă parte. Sînt cei mai vigilenți paznici. Dacă francezii ar fi pus în flancurile taberelor lor cîte o femeie care tricotează, nemții n-ar fi reușit să-i atace prin surprindere.

Nu se spunea și nu se scria nici un cuvînt suspect. Kálmán se arsese o dată cu constatarea că femeile ghicesc tot, dar ar fi fost o neghiobie să vorbească prin cuvinte acolo unde se aud șoaptele sufletului.

Era într-adevăr dragoste !

Poate așa se explică și zelul cu care Kálmán, singur cu negrul în pavilionul din grădină, învăța zilnic, pînă la miezul nopții, dansul maghiar.

Era fără îndoială un dans de o frumusețe excepțională. Înflăcărat și demn ; gesturi nobile și eleganță plastică, forță și încîntare se uneau în acest dans ; era o artă și cerea talent înnăscut. Ah, cei care-l văd azi pe scenă habar n-au de el, iar din saloane a dispărut complet. Eu îmi mai amintesc de epoca lui de glorie. Ultimul solo maghiar l-am văzut la balul dat cu ocazia învestirii festive a prefectului din Komárom ; și cel admirat de lumea strălucitoare, puternic aplaudat cînd ieșise singur pe parchet, în frumosul costum național, era mîndria tineretului de-atunci, Pázmándy Dénes, care zece ani mai tîrziu prezida Camera superioară a parlamentului Ungariei ; născut nobil, Dumnezeu îi dăruise o minte sclipitoare, iar el însuși devenise o personalitate. Asemenea

lucruri se puteau vedea doar la petrecerile organizate de înalta nobilime. Acum sînt uitate.

Monsieur Henry era încîntat de progresele lui Kálmán.

— Un dansator înnăscut ! Un adevărat geniu ! Cu un asemenea dans ajungi ministru de finanţe ! Pe cinstea mea, că în sezonul viitor *monsieur Clamant* va dansa la balul Curţii şi se va întoarce de acolo ministru !

Kálmán simţea şi el acelaşi lucru. Elegantul pas de dans e un mare avantaj. Ce apariţie jalnică e sărmanul savant, care are o întreagă bibliotecă în cap, dar n-a învăţat să danseze, cînd, îmbrăcat în costumul maghiar de gală, trebuie să vină în faţa înalţilor nobili ; cum se împiedică în propriile-i picioare, cum îşi îndoaie gîtul, îndepărtîndu-l de gulerul de blană cu fir auriu, cum orbecăie, cum se loveşte de toată lumea, cum îi tremură picioarele, cum îşi scrînteşte genunchii, cum uită tot ce ştie, cum amuţeşte şi îndrugă prostii cînd i se vorbeşte, şi toate acestea pentru că a omis să-şi educe picioarele ; iar celălalt, elegant, cu gesturi ca ale unui model de pictură, vine, vede, cucereşte şi vorbeşte inteligent, pentru că are picioarele la locul lor.

De cînd învăţase să se ridice spre asemenea înălţimi (adică în vîrful picioarelor, n.a.), Kálmán începuse să-l privească de sus pe Biróczy. Biróczy observă acest lucru, şi în semn de răzbunare, îi demonstră, cu picioarele lui şchioape, că ştie să execute toate acele figuri măiestre de care Kálmán e atît de mîndru, prezentînd obişnuitei societăţi de după-amiază „clopotul“, „şarpele“, „vîrful“, „tropotitul“, şi cine le mai ştie pe toate, ridicîndu-şi picioarele, la figura numită „clopotul“, chiar mai sus decît Kálmán, încît aproape că-şi putea săruta talpa ; imită şi poza elegantă ; se rîdea în delir. Să ne imaginăm o maimuţă cu gesturile lui Apollo.

Kálmán se înroşise ca o creastă de curcan. Gluma îl supăra. Dacă i se criticau versurile, trecea cu vederea, dar parodierea dansului îl înfurie. Suporta ca negrul să satirizeze toate calităţile ungurilor, dar cel care-şi bătea joc şi de dansul maghiar îl făcea să-i fiarbă sîngele de nobilă mînie.

Pater Demsus era convins că familia va accepta cu multă plăcere pioasa lui propunere de a se ţine ceremonia sfinţirii crucii de Sfinţii Petru şi Pavel, cînd bătrînul conte îşi sărbătorea onomastica. După cum ştim, membrii familiei Decséry erau catolici fervenţi. Cu toate acestea, propunerea nu se bucură de sprijin. Prinţesa i-o spuse pe şleau, că de ziua onomastică a soţului ei nu se poate sărbători nimic altceva, atunci e numai sărbătoarea lui.

Sentimentul familial prevala şi asupra evlaviei, era chiar mai puternic decît spiritul de previziune.

Toate cunoştinţele ştiau despre ei că primesc cu dragă inimă musafiri în orice zi, numai la onomasticile de familie nu. Atunci porţile sînt închise şi portarul spune vizitatorilor că nu e nimeni acasă. Le place să fie singuri în asemenea ocazii, doar în societatea celor cu care stau împreună zi de zi.

Este o ciudăţenie explicabilă. La sărbătoarea de familie oamenii nu sînt conţi sau prinţese, ci mamă, tată, copii. Bătrînelor excelenţe le place să plîngă de bucurie ca şi oamenilor de rînd, micii conţi se bîlbîie cînd spun felicitarea şi se reped la daruri la fel ca fiii omului sărman, iar cei care se iubesc se sărută în aceste ocazii la fel ca toată lumea.

Sărbătoarea asta nu are nimic aristocratic, nu e pentru ochii străinilor. La castelul contelui, onomastica este o zi cu uşi închise.

Într-o asemenea zi nu-l primesc nici pe episcop. Sfinţirea crucii rămîne pentru ziua de sfîntul Ştefan.

Sărbătoarea începe cu o liturghie pioasă, în capela castelului, şi însăşi prinţesa cîntă la orgă minunatele acorduri ale unei mise de Haydn.

De la capelă, toată familia trece de-a dreptul în camera bunicului, prinţesa îl sărută pe creştet, prefectul şi nepoţii îi sărută mîna, iar apoi se retrag. Bătrînul domn se roagă de unul singur o oră, apoi deschide uşa şi pot intra cu toţii.

Întîi prinţesa şi prefectul i-au urat, laconic şi fără a ridica vocea, mulţi ani fericiţi, apoi veni pater Demsus cu cei trei elevi. Cel mai mare era îmbrăcat în trîmbiţaş roman, cu un corn aurit încolăcit pe umăr, mijlociul în muntean din Elveţia, cu o coasă aurită, iar cel mai mic în gondolier, cu o vîslă aurită în mînă.

Romanul ţinu un discurs în hexametri latini, pe care, cu ajutorul şoaptelor lui pater Demsus, îl duse la bun sfîrşit, spre uimirea generală. Acelaşi discurs îl întinse, în scris, lui *pater familias*. Dar nici prin viu grai, nici în scris nu destăinui de ce poartă la gît cornul cel mare.

Elveţianul îi spuse o poezie în nemţeşte, neîndoielnic frumoasă, dar din care nu înţelese nimeni nici un cuvînt, din cauza emoţiei. Textul scris era mai edificator, dar nici acesta nu destăinuia scopul coasei pe care o purta micul conte.

Cu atît mai tare îşi turui gondolierul versurile în limba lui Petrarca, gesticulînd cu vîsla, să-l mănînci, nu alta. Ce rost avea vîsla, vom afla mai tîrziu.

Bătrînul conte primi cu bucurie de bunic cele trei felicitări. Romanului îi spuse *Ago gratias dilectissime domine* [1], elveţianului : *Danke für die Güte, mein Herr* [2], iar gondolierului : *Bravissimo, signore* [3] !

Acum prinţesa o conduse în faţa lui pe Dorothea. Era prea mare pentru a recita poezii de felicitare, nu adusese cu ea nici o foaie de hîrtie. Era înveşmîntată în alb, corsajul brodat cu şiraguri de perle se mula pe trupul ei zvelt, iar cele două cosiţe groase, împletite cu panglici trandafirii, îi atîrnau pe spate. Frumosul chip palid surîdea.

Bătrînul o prinse de talia-i zveltă pe nepoată şi o privi în faţă, apoi o întoarse, admirînd bogăţia pletelor, cercetă pînă şi panglica trandafirie. Îi plăcu grozav.

— Dar tu ce ştii ? — o întrebă el în limba uzuală în familie, germana.

---

[1] Vă mulţumesc, iubite domn (în limba latină în orig.)

[2] Mulţumesc pentru urări, domnul meu (în limba germană în orig.).

[3] Excelent, domnule (în limba italiană în orig.).

La care crinul cel alb se aruncă la pieptul lui, fără să mai surîdă, dar înroşindu-se ca şi cum la ceea ce avea de spus se potrivea cu totul altă culoare, şi i se adresă bunicului în ungureşte, cu vocea ei frumoasă şi sonoră :

— Dumnezeu să-ţi dea ani mulţi fericiţi de dragul nostru, dragă bunicule şi să ne iubeşti aşa cum te iubim şi noi.

Bătrînul conte rămase cu ochii holbaţi şi gura căscată de uimire ; surpriza era de neimaginat. Întîi se pregăti să rîdă, apoi îi veniră lacrimi în ochi, la urmă îşi strînse nepoata la piept şi, sărutîndu-i căpşorul blond, îngăimă :

— Dumnezeu să te binecuvînteze pe *tine*, scumpa mea fetiţă.

Prinţesa aplaudă de bucurie, micii conţi se holbau uimiţi, maestrul de dans îi şopti lui Bíróczy că în felul acesta sigur că sună mai frumos limba, decît atunci cînd o vorbesc argaţii. Iar bătrînul conte, continuînd s-o ţină de mînă pe Dorothea, începu să discute cu ea, fetişcana îi răspundea la toate în maghiară, cu înţelepciune, cumpănit, şi cît vorbea ungureşte era roşie ca focul. (Din motive absolut firești.)

Prefectul interveni.

— Zău că vorbeşte pe maghiara mai bun ca eu.

Bătrînul conte îi aruncă o privire fiului său şi spuse :

— Am observat.

Prefectul era vestit pentru gafele lui lingvistice.

— Dar cine te-a învăţat pe *tine* ungureşte ? — se interesă contele Pál.

Fecioara îmbujorată se înroşi şi mai tare şi şopti abia auzit :

— Domnul Jenőy.

Auzind acest nume, ochii contelui Pál se rotunjiră.

— Domnul Jenőy ? — spuse el ţintuindu-l pe Kálmán cu privirea şi fu cuprins de un acces de mărinimie. Avea un ceas de buzunar vechi, frumos, pe care-l scoase cu intenţia de a i-l dărui lui Kálmán. Dar pentru că Jenőy nu se mişcă de la locul lui, se răzgîndi, se uită cît e ora şi-l puse la loc în buzunar. Ei, domnule Jenőy, îţi mulţumesc foarte mult pentru asta.

De atunci încolo, contele Pál își tutui întotdeauna nepoata. Era prima dată-n viață că se adresa cuiva cu „tu".

Toți aveau un titlu în fața lui ; cînd vorbea cu nevastă-sa sau cu fiu-său le spunea „prințesă" sau „prefect", pe nepoței îi striga „dominus", țăranilor le spunea „jupîne", funcționarilor „stimate domn", servitorilor „monsieur" sau „madame" și nu lăsase pe nimeni să se apropie atît de mult de el, încît să-i poată spune „tu" ! Pînă și mopsului prințesei îi spunea „Herr von Ciine".

Iar acum a apărut o ființă căreia, la fel ca lui Dumnezeu, îi spune „tu".

Dorothea cîștigase mult în acea zi. Acum putea fi sigură că n-o vor face stareță de mănăstire numai ca frații ei să aibă o parte mai mare din avere. Și pentru ce ? Pentru o bagatelă.

Kálmán se gîndea cu mîndrie că fericita scenă se datorează cuvintelor pe care le scăpase atunci, în trăsură ; era meritul lui, avusese dreptate. Asta ar trebui s-o știe și alții. Și dacă există justiție pe pămînt, nu va rămîne nerăsplătit.

Iată cum se molipsesc de spiritul de previziune pînă și străinii aflați în casă.

Onomastica se întinse pînă noaptea tîrziu, ca o zi a surprizelor plăcute. Toți, de la prefect pînă la bucătar, se pregătiseră îndelung pentru această zi, pentru a-i face o bucurie bătrînului domn ; în schimb fiecare primea un cadou corespunzător, pentru stabilirea căruia era nevoie de multă ingeniozitate.

Sigur că totul fusese regizat de prințesă. Ea dăduse fiecăruia ideea ce surpriză să-i facă sărbătoritului, și tot ea se gîndise și la cadourile împărțite tuturor în numele contelui Pál. Deoarece era binecunoscut faptul că acesta nu face cadouri nimănui. Își plătește cu exactitate datoriile, dar nu dă niciodată cadouri sau bacșișuri. Deci recompensele de la onomastica lui vin tot din grija prințesei.

Sărbătoarea se termină seara cu un concert. Prințesa și dama de companie cîntară la pian, pater Demsus la flaut, iar *monsieur* Henry la vioară ; contesa Dorothea cîntă cu glasul ei de soprană. Apoi urmă un rebus, un

tablou vivant, prezentat în lumina strălucitoare a lămpilor de cei trei nepoţei.

Cel mai mare, cu cornul încolăcit, reprezenta litera P, mijlociul, rezemat de coasă, un A, iar cel mai mic, stînd la capătul vîslei, un L. Laolaltă, numele bunicului.

Contelui Pál îi plăcu mult această gingaşă idee a prinţesei. Prinţesa îl iubeşte cu tot atîta duioşie pe conte, ca acum cincizeci şi doi de ani. Frumos lucru !

Contele Pál admiră îndelung rebusul viu şi la urmă le mulţumi celor trei domni pentru că i-au reprezentat numele, vorbindu-i fiecăruia pe limba lui.

Acesta trebuia să fie finalul sărbătorii de familie, dar înainte ca înalţii domni să se ridice de pe locurile lor, *monsieur* Henry înaintă cu vioara şi arcuşul în mînă, rugînd nobila adunare să mai sacrifice cîteva minute pentru surpriza pregătită de el.

Despre asta nici măcar prinţesa nu ştia nimic.

Monsieur Henry îşi potrivi vioara sub bărbie şi începu introducerea la melodia dansului solo maghiar.

Spre surprinderea tuturor, de undeva din spate apăru Kálmán. Tînărul purta un elegant costum popular, care-i venea ca turnat, ţinea mîna stîngă pe şold, iar cu dreapta îşi răsucea vîrful mustăcioarei ; la semnalul viorii începu să interpreteze mîndru, cu eleganţă, acest nobil dans bărbătesc.

Era o încîntare să-i urmăreşti gesturile distinse. Aşa cum se spune despre un instrumentist că simte ceea ce cîntă, şi el simţea ce dansa. Fiecare pas era plin de expresie.

Pe obrajii bătrînului conte se aprinseră două pete neobişnuite, roşii ca focul ; îşi înălţă capul dintre umeri, ciufulindu-şi cu mîna părul alb ; apoi se ridică de pe scaun, îşi bombă pieptul, se îndreptă din spinare, ochii îi scînteiară şi începu să bată din palme în ritmul dansului, imitînd mişcările dansatorului, izbind mîndru, în acelaşi moment cu el, piciorul de podea, lovindu-şi fără să-şi dea seama pintenii cu călcîiele.

Dansul se încheie în aplauze generale. Contele Pál se duse personal spre tînărul care se retrăgea, roşind. Îl

bătu pe umăr, apoi pe obraz, și-i spuse cu chipul strălucind de bucurie :

— Chiar acest dans l-am dansat acum cincizeci și doi de ani în fața Maiestății sale împărăteasa Maria Tereza la balul Curții. Nu-i așa, prințesă, m-ai văzut ?

Prințesa clipi din gene emoționată. Poate chiar atunci, poate tocmai din cauza acestui dans s-a îndrăgostit de Decséry Pál. Periculos dans !

— Cînd am terminat dansul, continuă contele Pál, Alteța sa, soțul împărătesei, a venit spre mine ; eram un copilandru frumos ; m-a bătut pe obraz și, scoțînd din buzunar acest ceas împodobit cu perle, mi-a spus : „Poartă-l în amintirea acestui dans". Iar acum îți spun eu dumitale : „Poartă-l în amintirea acestui dans".

Dacă i s-ar fi dat lui Kálmán în mînă orologiul domului Sf. Ștefan din Viena, nu l-ar fi simțit mai greu în palmă decît pe acesta.

Toată lumea era în culmea uimirii, iar motivele uimirii le știa el mai bine ca oricine. Contele Decséry Pál, care nu dăduse în viața lui nimănui nici un cadou, nici măcar un cal de lemn nu cumpărase pentru propriii săi nepoți, îi dăruiește unui tînăr pripășit aici cea mai dragă relicvă de familie ; acest suvenir cu valoare întreită pe care-l primise el însuși din mîini princiare, pentru memorabilul dans din tinerețe. Îl dăruiește acum acestui tînăr, la fel de chipeș cum era el pe-atunci.

Și o pereche de ochi îl privește cu aceeași admirație secretă ca pe vremuri pe contele Pál.

Pe cine n-ar ameți un asemenea triumf ?

Cînd societatea se împrăștie, negrul îi spuse lui Kálmán :

— Ei, jupîne, cu ce ajungi dumneata pe culmi, cu capul sau cu picioarele ?

Iar Biróczy îl tachină :

— Amice, ție bătrînul nu ți-a dat decît ceasul, dar dacă mă vedea pe mine dansînd, mi-ar fi dat chiar și turnul orologiului.

Vorbea invidia din el.

Kálmán se simțea îndreptățit să creadă că a cîștigat de partea lui trei membri ai familiei ; bătrînul conte,

prințesa și frumoasa frumoaselor. Mai rămînea prefectul.

Dar veni și momentul ca pasul cel mai important către grația familiei să-l facă totuși cu capul.

Se apropia adunarea comitatului. Prefectul îl chemă la el pe Kálmán și-i declară că el nu se pricepe să conceapă discursuri, mai ales în nu prea bine cunoscuta limbă maghiară ; așa că-l însărcină pe Kálmán să-i pregătească un discurs de deschidere, pentru care-i dădu cîteva idei. Discursul să fie inteligibil și neînzorzonat. Să nu conțină cuvinte complicate, ca să n-o pățească așa cum a pățit-o anul trecut, spunînd în loc de „am foarte multă speranță", „am înfulecat multă rață", la care un deputat i-a strigat „Să vă fie de bine !" În rîsul dezlănțuit, prefectul își întrebase cumnatul care ședea alături de el : „Was hab i gsagt ?" — „Du hast gsagt, das du an grossen Stierl allen gegessen hast". [1]

Așadar, era o însărcinare foarte delicată și un secret din cele mai mari.

Să pregătești un discurs pentru un domn foarte suspus, care să exprime ideile acestuia, să prezinte lumii eul lui lăuntric ; și încă în așa fel, încît lumea să nu ghicească niciodată că nu este eul lui adevărat.

E într-adevăr un lucru extrem de confidențial. O participare hoțească la o faptă plăcută lui Dumnezeu și oamenilor.

Kálmán își folosi întreg talentul pentru a-și îndeplini cu grijă și atenție sarcina. Asta e cea mai grea muncă pentru un poet, să pregătească pentru altcineva un discurs cu multe cuvinte și puține idei, fără floricele, fără gînduri, sec, ocolind cu diplomație subiectul, bombastic și cu aplomb oficial. Și a reușit ; a fost un chin, dar ce nu face mintea omului de dragul inimii tirane !

Discursul îi plăcu prefectului ; la adunarea comitatului fu primit cu urale. Cumnatul îi șopti :

— Ce-i cu tine ? Ai început să vorbești inteligent.

Prietenul nostru Kálmán intrase și în grațiile prefectului.

Acum era într-adevăr acasă !

---

[1] Ce-am spus ? — Ai spus că ai mîncat singur o rață mare (în limba germană — incorect — în original).

Toată ziua Katinka a așteptat vizita lui Kálmán ; văzînd că acesta n-a venit în cursul dimineții, își pierdu răbdarea și ieși cu trăsura, trecînd prin fața cafenelei unde-și pierdeau timpul tinerii de bani gata, dar nu-l zări pe Kálmán ; după-amiază plecă spre Városliget, străbătu toate aleile, coborî din trăsură pe insulița unde veneau adeseori împreună, căutînd trifoi cu patru foi și împletind cununi din iarbă. Dar de data asta nu află nici un trifoi cu patru foi, nici cununa nu-i reuși, nici pe Kálmán nu-l găsi nicăieri.

Seara se duse la teatrul german și încercă să-l descopere cu binoclul, dar nu-l văzu pe inseparabilul ei prieten la locul lui obișnuit, vizavi de loja ei. Se întoarse supărată acasă și, aflînd că Jenőy n-o căutase toată ziua, îi scrise o scrisoare și i-o trimise prin intermediul valetului.

Valetul se întoarse cu vestea că domnul avocat s-a mutat după-amiază de la domnul Korcza la palatul contilor Decséry și va pleca a doua zi dimineața împreună cu aceștia pe domeniul lor de la țară.

Katinka rupse în bucățele scrisoarea adusă înapoi și porunci să-i fie luată cina de pe masă și să-i fie aruncată în cap bucătarului : nimic nu e bun.

Sigur că nu i-au aruncat în cap bucătarului mîncarea, ci au mîncat-o cu poftă, rîzînd grozav pe seama stăpînei.

Katinka știa prea bine că toată lumea rîde de ea. Adoratorii, avocatul, servitorii, toți rîd de ea. Se hotărî să le facă tuturor o asemenea farsă, încît să le treacă pofta de rîs.

Se încuie în cameră și veghe, îmbrăcată, pe canapea, toată noaptea. Ferestrele ei dădeau spre răsărit și se putea vedea din ele grădina palatului Decséry, care avea spre strada aceasta un gard înalt de zid, cu o portiță. Dincolo de grădină era curtea, vizibilă și ea de la etajul casei vecine.

Cînd prima rază a zorilor atinse obloanele, Katinka se așeză la fereastră, pîndind curtea vecină. Îi văzu pe

servitori aducînd trăsura, încărcînd-o cu bagaje, înhămînd caii și pe vizitiu urcînd pe capră. Atunci își luă binoclul.

Din palat ieșiră cei care aveau să călătorească. O femeie greoaie, corpolentă, o fetișcană cu mers grațios ca de fluture, un bărbat șchiop și un tînăr zvelt ; o, pe acesta îl recunoscu din fiecare gest.

Prima se urcă în trăsură doamna cea grasă, apoi fetișcana, după ea șchiopul și la urmă *el*. Deci va sta vizavi de fată !

Ușile trăsurii se trîntiră, vizitiul pocni din bici și caleașca ieși din curte.

Katinka plînse amarnic. Învăță acum că gelozia e un medicament pe care, dacă-l dai cu iscusință îndrăgostitului, cu linguriţa, îl îmbolnăvești și mai tare. Însă dacă, într-un moment de nebunie, îi torni deodată pe gît întreaga sticluță, poate să se vindece cu totul.

Dar ea nu dorise să-l vindece pe Kálmán.

Iar acum putuse să se convingă și de existența antidotului.

De aceea simțea o mare durere. O durea inima ? Nu, doar vanitatea. Faptul că acum se va rîde de ea. Ce va gîndi domnul Korcza, care știe tot, și Bálvándy, care se va mîndri că prin simpla lui prezență a alungat pe unul mai drag decît el ?

Și dorința de răzbunare începu să-i șoptească la ureche sfaturi bizare.

Dădu dispoziție că în ziua aceea nu primește pe nimeni : e bolnavă. Cu toate că nu era bolnavă deloc. Scrise o scrisoare ; cînd o termină, își puse o voaletă triplă la pălărie, ca nimeni să n-o recunoască pe stradă, și duse chiar ea scrisoarea la poștă ca s-o expedieze. Și nimeni nu poate ghici cui i-a scris.

Trei zile nu primi pe nimeni, susținînd că e bolnavă.

Iar Bálvándy își lăsa de două ori pe zi cartea de vizită în vestibul.

În a patra zi se însănătoși ca prin minune și îngădui ca vizitatorii să fie poftiți înăuntru.

Firește, primul se prezentă Bálvándy.

— Ah, doamnă, strigă baronul, pentru numele lui Dumnezeu ! Nu speriaţi aşa lumea cu vestea îmbolnăvirii dumneavoastră. De trei zile n-am făcut altceva decît să alerg de la un medic la altul, întrebîndu-i ce tratament v-au dat, ce boală aveţi, pînă am aflat că suferiţi de o formă gravă de *febris acolomannicus* [1]. Pentru Dumnezeu, trataţi-vă !

— Mulţumesc, m-am vindecat deja, replică rîzînd femeia.

— Alopatic sau homeopatic ?

— Doar cu un leac ţărănesc.

— Deci sympathetic.

— N-are un nume atît de complicat. E un adevărat leac ţărănesc.

— Sînt foarte curios.

— Pot să vi-l spun. Acum patru zile i-am scris soţului meu să vină la Pesta.

— A, doriţi să-l vedeţi ?

— Nu numai să-l văd, ci şi să mă împac cu el.

— În ce scop ?

— Păi în ce alt scop, decît ca de-acum înainte să trăim împreună, aşa cum se cuvine unei cinstite perechi căsătorite.

— Cum se cuvine unei cinstite perechi căsătorite ? Splendid ! Dumneavoastră vă veţi muta la el, sau vine el aici ?

— Asta rămîne de discutat.

— Ah, ce farsă divină ! Să ţi-o imaginezi pe doamna Katinka în salonul unde sînt hrăniţi berbecii la Gödény-lak, asta întrece orice fantezie.

— Îl voi transforma să devină locuibil.

— Şi pe stăpîn ?

— Ne vom acomoda unul cu celălalt.

— Îl veţi spăla şi pieptăna în fiecare sîmbătă seara ?

— Vă rog, vorbiţi mai respectuos despre el, este soţul meu.

— Zău, nu ştiam.

— Ba mai mult. Eu sînt soţia lui.

---

[1] Joc de cuvinte, febră determinată de absenţa lui Kálmán (Coloman) (în limba latină în orig.).

— A, asta nici măcar Berti n-o știa.

— Ei, veți vedea. Amîndoi am greșit, iar acum ne vom ierta unul pe altul și vom trăi de azi înainte...

— Ca Philemon și Baucis. Despre dumneavoastră se poate presupune asta, femeile sînt în stare de orice, chiar și să se îndrăgostească de soții lor. Dar despre Berti nu pot crede așa ceva. Nu cade el la învoială.

— Și dacă a și făcut-o ?

— Poftim ?

— Azi am primit răspunsul, prin care acceptă bucuros invitația mea ; poimîine va fi aici.

— Numai tras de opt perechi de boi ar putea să ajungă.

— Îl aștept pînă vine.

— Și eu.

Katinka pufni în rîs, dar redeveni brusc serioasă și se arătă supărată.

— Nu vă supărați, doamnă, spuse Bálvándy, eu mă pun foarte bine în situația dumneavoastră. Nu degeaba am studiat cu atîta abnegație această știință inepuizabilă. Ariadna își spune : ei, dacă pe Theseu mi l-a luat marea, să arunc și restul după el ; pe nebunul de Bálvándy, pe care sînt supărată pentru că e băiat bun, procesul de divorț, ceea ce va face să se cam lungească mutra domnului Korcza, și pe scumpul meu unchi, maiorul de husari ; toți se vor îngrozi de moarte dacă mă împac cu soțul meu ; deci, să vină Bacchus !

— Vă rog, nu-l porecliți pe soțul meu Bacchus.

— Deși a fost zeu ; pentru că îi plăcea vinul. Ei, dar eu voi fi Neptun, care-l readuce pe Theseu la Naxos.

— Pînă atunci domnul Csollán va fi aici.

— Da' de unde ! Nu-l las eu să intre în Pesta. Îi trimit în întîmpinare o șleahtă de tîlhari, îl alung înapoi la Gödénylak, sau dau foc hanului „Două capre" din Pesta și, neavînd unde să tragă, se va întoarce din drum.

— A, dar n-o să tragă la „Două capre". M-am îngrijit eu de alt loc pentru el.

— Unde ?

— Nu vă spun.

Katinka nu se lăsă trasă de limbă în privinţa locului unde-l va ascunde pe domnul Csollán. Dar Pesta nici acum nu e Londra, iar pe-atunci nu era nici măcar Parisul. Era uşor să supraveghezi toate hanurile.

Exista, aproape de capătul străzii Uri, o casă care se gîndise că ar fi bine să iasă în stradă ; şi aşa şi făcuse. E „Corabia albă". Azi nimănui nu-i trece prin cap ce motiv avea casa aceea să se întoarcă cu un colţ la lume ; dar epoca povestirii noastre dă şi explicaţia. Această casă e un han şi poarta deschisă înghite strada, de parcă i-ar spune călătorului : „Încotro ? Asta e ultima casă, opreşte-te aici". Şi pe-atunci avea dreptate „Corabia albă". Dincolo de ea nu se afla decît teatrul german, iar mai departe casa Marokkáner şi palatul Mocsonyi. În locul unde azi e curtea Wurm, se întindea o baltă plină de stuf şi în depărtare se vedea prin ceaţă îngrămădirea galbenă a lui Neugebäude.

Deci „Corabia albă" este cel mai mărginaş han din centrul oraşului.

Aici rezervase Katinka o cameră pentru soţul ei, şi acesta acceptase, deşi ar fi preferat să tragă la „Griff" sau la „Boul roşu". Dar de dragul femeii străbătu tot oraşul cu echipajul lui.

Era un vehicul uimitor, care merita să fie văzut. Din cauza numeroaselor reparaţii, cercurile de fier sînt mai multe decît lemnăria, iar coviltirul, mai mult găuri decît piele. Una din roţi s-a rupt în drum, fiind înlocuită cu o roată de căruţă. Apărătoarele de noroi s-au pierdut undeva în cursul călătoriei, iar uşa este prinsă cu o frînghie, ca să nu se deschidă. Dar asta încă nu-i nimic ; chiar dacă ar fi nouă, tot ar sta noroiul de-o palmă pe ea. Noroiul negru se lipise la Poroszlo, cel galben pe lîngă Hatvan, de noroi verde se murdărise la Cinkota, iar cel roşu îl culesese la marginea Pestei.

Dar cei patru cai întrec orice închipuire. Rotaşul din dreapta este un monstru cu gîtul lung de şaisprezece palme, care nu se ruşinează să-şi ridice şi mai sus capul de girafă ; dar dacă pe el nu, pe cel din stînga lui se pare că-l deranjează că e cu o palmă şi jumătate mai scund decît tovarăşul său, şi de aceea îşi pleacă mereu capul cu

urechi clăpăuge. Cu toate că după părerea lui Csollán Berti așa e regula, ca telegarul din stînga să fie ceva mai scund decît cel din dreapta. Cocostîrcul era roșcat, iar clăpăugul sur, pînă să nu se bălțeze. Dar amîndoi au calități deosebite. Surul clăpăug, de cum observă că surugiul vrea să se urce pe capră, nu-l așteaptă, ci se năpustește înainte, smulgîndu-i aproape căruța de sub el, și dacă acesta reușește să sară fără să-și rupă picioarele, surul trage căruța prin toate șanțurile și hîrtoapele, și cu cît i se strîng mai mult hățurile, cu atît mai tare își mușcă zăbala, smucind căruța ; dar la prima oprire obosește ; își pleoștește urechile și coada și nu-i mai pasă, oricît ar fi îndemnat cu biciul ; parcă-i spune celuilalt cal : ia mai trage și tu !

Acum urmează distracția cocostîrcului. Acesta are calitatea că, îndată ce-i vine rîndul să tragă, se poticnește, se oprește locului și nu vrea să mai pornească. Dacă e lovit, cu atît mai rău, se dă înapoi și începe să azvîrle cu picioarele, iar dacă vizitiul nu vrea să-i sară toți dinții din gură sau să ajungă cu căruța în șanț, e nevoit pînă la urmă să coboare de pe capră și să ducă de zăbală calul, pînă pornește. Și după ce repetă de zece-cincisprezece ori această distracție, cocostîrcul se încălzește și tropăie frumos, devine un cal foarte bun ; trebuie doar antrenat. În felul acesta, pînă la prînz trage surul, după-amiază roibul, într-o frumoasă diviziune a muncii.

Înaintașul din stînga nu trage nimic, doar dansează. Pesemne că se gîndește la lucruri foarte vesele pe drum, pentru că dansează tot timpul, fără să tragă la ham. Probabil e un bidiviu tînăr, abia înhămat prima dată. De altfel este un animal frumos, un metis de viță nobilă. Poate că numai din mîndrie îl lasă pe cel din dreapta lui să tragă singur ; lucru pe care acesta îl și face cinstit, fiind un căluț mocănesc cu coamă și coadă lungă, tratat cam vitreg, după cum dovedesc scaieții și ciulinii încurcați în păr.

Dar toți patru poartă clopoței la gît, așa că lumea se oprește uluită la vederea trăsurii care, trecînd în goană pe străzile Hatvani și Uri, intră direct în gura căscată a „Corabiei albe“ ; acolo îndemînaticul vizitiu reușește să

izbească osia din spate de un stîlp, cu atîta iscusinţă, că Csollán Berti nu sare, ci zboară de-a dreptul din cupeu, frecîndu-se atît de tare de zid, că i se cojeşte ceva de pe faţă. Poate un strat de piele ? Nu chiar, numai puţin jeg.

Lui Berti nu-i prea pasă. Îi spune vizitiului părerea lui despre Cristos şi despre sfinţi, şi cu asta basta. Cameristul îi duce bagajele din trăsură în camera pregătită ; în urma lui apare chelnerul, cu un ochi legat în urma unei lovituri la balul de duminică, şi întreabă dacă domnul doreşte ceva.

Prima obligaţie a lui Berti ar fi să trimită după frizer şi să se aranjeze omeneşte, ca s-o poată vizita încă în această seară pe nevastă-sa, care e o cucoană năzuroasă. Dar asta rămîne pe mîine.

— Ce e de văzut acum în Pesta ? — sună prima întrebare adresată chelnerului.

— *„Kabale und Liebe“* von Schiller [1], la teatru.

— Asta nu-i de mine. Nu înţeleg nemţeşte mai mult decît cuvîntul *bezahl* [2], şi pe ăsta doar rareori. Iar pe Schiller îl înghit numai ca vin.

— Mai e şi un teatru optic.

— Asta ce mai e ? Vreo farsă de bîlci ?

— Există şi bîlci ; pe strada Kerepesi, în curţile Stocker, au loc şi astăzi lupte mari, foarte frecventate de nobili.

— Ce fel de lupte, măi Cupidon chior ?

— De cîini şi de bivoli.

— Ei, asta-i de mine ! E cu intrare ?

— Sigur că da. Zece florini biletul.

— Acolo mă duc.

Pe loc Berti îşi trînti baltagul subsuoară, îşi umplu săculeţul de tutun şi porni, aşa murdar şi plin de noroi cum era, să vadă bîlciul, ameninţîndu-l pe chelner că dacă-i dispare ceva din cameră, îi scoate şi celălalt ochi.

În pragul uşii se întîlni cu fata în casă a nevesti-sii, aflată pe post de jupîneasă. Această frumoasă domni-

[1] „Intrigă şi iubire“, de Schiller.
[2] A plăti (în limba germană în orig.).

șoară era chioară de un ochi, pe care-l pierduse din cauza vărsatului, și-l masca acoperindu-l cu o șuviță ce-i atîrna pe frunte.

Domnișoara îl aștepta pe domnul, avînd un mesaj delicat din partea stăpînei și, prinzîndu-l pe domnul Bertók în ușă, îi șopti în taină :

— Vă rog, domnule, aș dori să vă vorbesc între patru ochi.

Cum să rabde Csollán Berti fără să spun orice aiureală i-ar fi trecut prin cap ? Observase sus-amintitul defect al domnișoarei.

— Hei, chelner ! — strigă el, întoarce-te și adu-ți și ochiul cel chior, pentru că domnișoara vrea să-mi vorbească între patru ochi și amîndoi n-avem decît trei.

Domnișoara, jignită, se înfurie și-i spuse : „Ești un mojic, un bădăran !" apoi îi trînti ușa-n nas și plecă fără să-i predea mesajul. E ușor de imaginat ce-i va povesti stăpînei.

Deci Bertók n-o vizită pe Katinka în seara sosirii, ci se duse la bîlci.

BÎLCIUL

Fără îndoială, trebuie asigurate distracții și pentru publicul mai puțin cultivat. Nu oricine are nivelul destul de ridicat pentru a merge la teatrul german, construit din vistieria nobilei armate maghiare sub înaltul patronaj al Alteței sale Marele palatin.

Strada Kerepesi e încă un deșert. Dincolo de vestita cafenea Zrinyi și pînă departe, la clădirea voluminoasă a spitalului Rokus, nu există decît niște hanuri cu aspect provincial, care pentru nimic în lume nu și-ar pune firme pompoase ca „Regele Ungariei", „Regina Angliei", „Panonia", „Europa", ci se mulțumesc cu cinstite nume de animale : „Boul roșu", „Calul alb", „Grifonul". În jurul lor sînt numai case țărănești, fără etaj,

doar castelul Beleznay strică armonia. Strada e chiar mai noroioasă şi mai plină de hîrtoape decît şoseaua, pentru că şoseaua aparţine comitatului, în timp ce strada este a oraşului. Terenul lui Grassalkovich, care cu o jumătate de veac în urmă fusese cimitir, e azi o grădină împrejmuită, unde pasc capre : acestea dau lapte pentru un mare nobil, bolnav de piept.

Toate prăvăliile din stradă vînd slănină cu boia sau, de dragul variaţiei, palincă.

Cînd, străbătînd prin noroiul pînă la glezne strada fără trotuare, ajungi la zidul înalt ce înconjoară un teren aflat la intersecţia a trei străduţe, îţi dai seama, după ţipetele puştanilor căţăraţi pe gard şi duruitul bătrînei tobe care bate cu perseverenţă demnă de o cauză mai bună, că aici se petrece ceva !

Însă nu-i uşor să găseşti intrarea. Gardul are trei porţi, toate bătute în cuie ; dar întotdeauna se găseşte cine să-i explice străinului (localnicii cunosc secretul) că trebuie să intre prin casa fără etaj de alături, trecînd prin curte şi prin şopron, unde îl înhaţă o cucoană în vîrstă, îl pune să plătească zece creiţari şi apoi poate pătrunde în paradis.

Locul a fost cîndva o grădină aristocratică, dar unde a dispărut castelul, nu ştie nimeni. Poate că nici n-a existat.

În centrul terenului se înalţă acum o construcţie din scînduri, rotundă ca un amfiteatru, cu bănci pentru spectatori încropite din scînduri negeluite. Prima bancă poartă numele de stalul întîi şi e rezervată pentru domnii ofiţeri şi nobilime. Cîţiva salcîmi, nimeriţi pe-acolo, n-au fost tăiaţi, ci păstraţi în scop utilitar : de ei sînt ţintuite balustradele. Arena e despărţită de public printr-un meterez înalt de un stînjen, închis de jur împrejur cu porţi solide. Deasupra uneia din porţi se ridică un podium şi mai înalt, cu o pînză pictată cu scene de bătălie drept cortină ; acolo e teatrul optic. În faţa cortinei, un sălbatic îmbrăcat în tricou bate bătrîna tobă şi cîntă în acelaşi timp la clarinet ; dedesubt se află boxa unde sînt ţinute animalele ce vor participa la curse. După

mugete și lătrături, se pare că tocmai își învață rolurile.

Publicul este foarte eterogen. Primul rînd e ocupat de persoane bine hrănite : calfe de măcelari, mezelari și tăbăcari, cu domnișoarele lor cochete ; între aceștia se amestecă vreun puhav negustor de slănină din provincie ; cîte-un jurat cu purtări obraznice, cizmari veseli și ferchezuiți, elevi, mic-burghezi, și tot felul de lume de adunătură ; fiecare, de cum se așază, privește în jur, să vadă lîngă cine a nimerit, și-și păzește buzunarele, ca nu cumva să i le golească cineva.

O despărțitură de lîngă podium marchează loja pentru domni, unde iau loc ofițeri de cavalerie, cavaleri și cartofori de rang mai înalt, care nu plătesc după tariful oficial. Uneori, cu ocazia marilor soboruri bisericești, apar aici și înalți prelați. Am cinstea să vă relatez aceste lucruri chiar pe baza cronicii scrise de unul din acești domni învățați. În fine, la marginea galeriei se poate vedea și un polițai, reprezentînd autoritatea de stat atotvigilentă ; poartă aceleași arme ca și înaintașii lui din secolul trecut.

Spectacolul începuse deja, toba amuțise, făcînd loc flașnetei, o noutate pe vremea aceea ; și pentru că nu se mai auzea toba, Csollán Berti, ajuns pe strada Kerepesi, nu putea să-și dea seama unde e spectacolul olimpian la care vroia să intre.

Din fericire se întîlni cu un localnic posomorît, cu pălărie ponosită pe cap și scurteică albastră ; dat fiind că de sub pelerină se zăresc două perechi de cizme proaspăt încăputate, nu-i greu să ne dăm seama că vrednicul om este cizmar.

— Auzi, mata, maistore, i se adresă Csollán Berti, n-ai putea să-mi arăți unde e *bîlciul* acela ?

Omul cu scurteică se opri, îl măsură din ochi pe cel care pusese întrebarea și, chibzuind ce avea să-i spună, îi dădu răspunsul corespunzător :

— Lupta de tauri și cursele de cîini fiind un amuzament la care oamenii cu mintea întreagă nu obișnuiesc să participe, eu nu pot, din cauza experienței mele lacunare, să îndeplinesc dorința intelectuală a nobilului

domn ; dar dacă nobilul domn își va iuți pașii, acolo în față se fîlfîie un domn cu picioarele vîrîte în cizme de olăcar, de bună seamă că se îndreaptă spre acel loc ; de la el ați putea obține explicațiile necesare.

Bertók se holbă în ochii oratorului. Nu mai auzise vorbindu-se într-un asemenea stil întortocheat. Apoi, fără să-l înjure măcar, îi urmă indicația și începu să alerge după domnul cu cizme de olăcar, ca să-l ajungă din urmă.

Iar meșterul se opri și, privind în urma lui, spuse cu profundă convingere.

— Păi să nu se cutremure pămîntul ?

Berti o pornise la fugă, recunoscîndu-l în cel dinaintea lui pe Bálvándy. De mult voia să-l întîlnească. Se grăbi să-l ajungă din urmă și-l pocni cu săculețul umplut cu tutun peste șepcuța rotundă de jocheu : „Servus, neamțule !“ Iar Bálvándy, avînd în mînă un bici pentru cîini, îl croi zdravăn peste pulpe : „Servus, cazacule !“ La care amîndoi se prefăcură că abia acum se recunosc și că se bucură grozav de întîlnire.

Bálvándy se ducea și el la bîlci, de aceea purta cizmele grosolane și biciul, pentru că uneori și publicul intervine în spectacol.

Pe loc îl luă de braț pe bunul său prieten și-l duse direct prin gangul cunoscut spre arenă, ba-i mai plăti și intrarea.

— Vom petrece împreună pîn' la ziuă.

Reprezentația era în toi. Primul număr fusese teatrul optic ; jucau marionete din lemn și un italian explica în nemțește subiectul. Întîrziații nu pierduseră nimic, pentru că oare ce poți înțelege din faptul că apare un om cu o putină în spate și o roabă în mîini, începe să danseze, din putină sar niște copilași, aceștia dănțuiesc și ei, apoi roaba se transformă într-un crocodil care-i înghite pe copii, iar la urmă omul cu putina ia crocodilul de coadă și acesta se transformă la loc în roabă. Nici cel care asculta ce spune italianul în nemțește nu înțelegea mai mult.

Nu face nici cît o ceapă degerată. Dar lupta de cîini, asta da !

Italianul îi împinse pe cei doi oaspeţi aleşi în loja aristocratică, unde spectatorilor li se rezervase o distracţie minunată : în apropierea lor se găsea o cadă plină cu apă şi o pompă de mînă cu care puteau din cînd în cînd să-i stropească pe spectatorii neplătitori căţăraţi pe gard. Puştanii împroşcaţi cu apă cădeau ţipînd de pe gard, dar după două minute erau toţi la loc.

— Vrem să vedem o dată cîinii ! — îşi arătă publicul nerăbdarea ; o calfă de măcelar, cu mînecile suflecate, lovea cu un băţ de soc în peretele despărţitor, întărind cuvintele mulţimii.

Cortina teatrului optic se lăsă, şi se deschiseră uşile despărţiturii de jos.

Un îngrijitor cu cizme înalte aduse de lesă doi buldogi, unul galben, celălalt tigrat ; galbenul arăta mai solid, mai puternic, dar tigratul părea mai iute.

— Ei, cine pune pariu pe tigrat împotriva galbenului ?

— Eu pariez pe cel galben ! — strigă măcelarul.

— Doi la unu ! — spuse Bálvándy, aruncînd pe pămînt doi taleri strălucitori.

— Primesc ! — zise tînărul, aruncînd şi el un taler. Sînt la loc bun banii. La sfîrşitul luptei, cîştigătorul îi va strînge.

Îngrijitorul eliberă cîinii din zgardă şi-i puse faţă-n faţă. Publicul începu să încurajeze animalele.

— Hai, Szuitli ! Prinde-l, Lion ! Pst, pst ! Cuţu, cuţu !

Iar Szuitli şi Lion, privindu-se unul pe altul, anunţară cu mîrîit crescînd relaţiile încordate dintre ei, scormonind praful cu labele din spate.

Dar înainte să fi izbucnit lupta dintre cele două mari puteri, un drac de copil, cocoţat pe zid şi murat cu pompa de apă, găsi cu cale să se răzbune aruncînd o pisică mare, vărgată între cei doi buldogi.

Ca urmare a acestei intervenţii neaşteptate, cei doi duşmani se coalizară împotriva inamicului comun, pisica, năpustindu-se deodată asupra ei.

Dar pisica nu era lipsită de apărare, probabil avea pui ; în asemenea ocazii pisica devine temerară şi furioasă ; îi sări între ochi lui Szuitli, care se repezise la ea, şi-i arse

o asemenea labă cu ghearele desfăcute, că tot botul i se umplu de sînge.

„Ei, ce-o fi asta ?“ mormăi Szuitli, retrăgîndu-se din fața neașteptatei opoziții ; în acest timp, pisica sări cu agilitate în spinarea malacului de Lion și, furioasă, îl zgîria și-l plesnea cu curaj peste cap, zdrențuindu-i urechile. Dulăul păruit urla și alerga, purtînd în spinare mîța ca pe o călăreață engleză, pînă cînd pisica observă salcîmul de care era prins parapetul, sări pe el și într-o clipă ajunse în vîrf.

Cei doi buldogi umiliți se repeziră spre copac. Urlau, lătrau amîndoi cu furie spre pisică, încercînd să sară. Iar aceasta se întinse liniștită pe o creangă, legănîndu-și ca un tigru coada zburlită.

Publicul era înfierbîntat ; din toate părțile se auzea : „marș, Lion ! hai Szuitli !“, îngrijitorul alungă cîinii de lîngă copac, dar aceștia se întoarseră în fugă, nevrînd să știe de duelul dintre ei pînă pisica era acolo.

— Trebuie alungată pisica !

Asta era părerea generală. Spectatorii din stînga, punînd mîna pe niște bulgări mari de pămînt, începură să bombardeze fortăreața pisicii, pe cînd cei din dreapta, înarmați cu pușca de apă, trimiseră un adevărat potop asupra dușmanului înrăit. Dar pisica era decisă să apere cetatea pînă la ultimul om și singurul rezultat al bombardamentelor a fost că bulgării aruncați din stînga căzeau din copac pe spectatorii din dreapta, iar aversele de ploaie venite din dreapta îi udau pe spectatorii din stînga ; așa că în cele din urmă începură să se roage unii de alții să facă pace și să recunoască poziția pisicii drept *statu quo*.

Poate vor reuși și așa să-i încaiere pe cei doi cîini.

Pe unul îl prinse îngrijitorul, pe celălalt italianul ; i-au tras de lîngă copac și i-au pus față-n față ; le-au frecat nasurile, au pus botul unuia pe grumazul celuilalt ; pînă la urmă buldogii s-au încăierat și au început să se sugrume unul pe altul de beregată ; cînd se auzi din nou un *miau !* fatal din copac și cîinii iar lăsară lupta și se repeziră spre copac să latre la pisică.

Publicul era furios, cei care pariaseră se făcuseră de rîs ; înjurau care mai de care ; în cele din urmă Wastl,

calfa de măcelar, își aruncă bățul de soc între cîinii care lătrau, alungîndu-i. Numărul acesta căzuse, publicul fluiera, înjura, copiii de la galerie huiduiau, iar îngrijitorul dădu fuga să scoată cîinii din arenă, trăgîndu-și între umeri capul spre care zburau din toate părțile felicitări în formă de mere putrede. Singur poliţaiul rămăsese imperturbabil.

Furtuna se potoli la apariția în arenă a italianului ; acesta culese talerii de pe jos, restituindu-i celor care pariaseră ; ceru scuze stimatului public și înalților nobili că din cauza întîmplării neprevăzute „lupta romană între animale“ a suferit un fiasco ; ca despăgubire va fi înlocuită cu altă atracție, care inițial nu figura în program : „echipajul împăratului Chinei“.

La auzul acestor vorbe, dinspre public se auzi un murmur de bucurie ; mulți cunoșteau numărul. Ah, ce strașnic este „echipajul împăratului Chinei !“

Italianul aduce o masă cu trei picioare învelită în hîrtie albă. Pune pe ea un castel de aur de-o șchioapă : vestitul palat de vară al împăratului Chinei (ocupat mai tîrziu atît de triumfal de principele Palikao). Palatul are o poartă de aur înaltă de-un deget, pe care italianul o deschide cu o cheiță de oțel. Apoi își pune sub limbă o frunză de salcîm și începe să cînte o melodie ciudată : muzica militară chineză. La auzul ei, prin poarta deschisă a palatului apare caleașca împăratului Chinei.

Ies pe poartă șase monștri, șase purici uriași, legați cu lanțuri de oțel subțiri ca firul de păianjen, trăgînd o caleașcă de oțel de mărimea unui țînțar, cu spițele roții fine ca antenele fluturelui, iar în splendida caleașcă tronează cel mai mare, cel mai gras purice, împăratul puricilor în persoană !

În sunetele șuierate din frunză, cortegiul pornește pe masa albă, ocolindu-i marginea rotunjită, cu grijă să nu răstoarne caleașca Maiestății sale. Și cînd se întoarce din nou spre castel, puricele-împărat sare din trăsură, se înclină în fața publicului, se așază la loc și intră în palat.

Uimitoare scamatorie !

În primul rînd, lănțișoarele de oțel legate de picioarele puricilor sînt adevărate capodopere ale răbdării omenești.

Și este uluitor cum poate dresa cineva atît de bine aceste sălbătăciuni atît de mărunte !

Italianul nu se zgîrci cu acest număr din spectacol ; luă masa pe braț și o purtă de jur împrejur, ca publicul să vadă și mai de aproape monștrii învățați, iar la urmă, cum îi era obiceiul, urcă și în loja nobililor, ca în speranța unui bacșiș suplimentar, elevii săi să se producă din nou.

Csollán Berti înjura de uimire. Așa își exprima el plăcerea.

Și în timp ce împăratul Chinei sări și de dragul lui din caleașcă, salutînd publicul, nu se abținu să nu spună, încîntat :

— *O, tu Spitzbub !*

Și în același timp, cu unghia degetului mare îl pocni pe susaplaudatul ! ! !

Ca la orice crimă de lezmaiestate, în primul moment se auzi un geamăt de groază.

— Ce-ai făcut ! — strigă Bálvándy, l-ai ucis pe împăratul Chinei !

Dar în clipa următoare italianul îl luă de guler pe Berti :

— Ucigașule, tîlharule, banditule ! Mi-ai asasinat susținătorul ! Sînt distrus ! Am ajuns cerșetor.

— Nu fi trist, îl încurajă Berti. Îți trimit în locul lui o cutie plină cu purici.

— Ba ai să plătești trei sute de florini, strigă altă voce ; era tovarășul italianului, îngrijitorul de cîini.

— Doar n-am înnebunit. În toată lumea puricii se dau gratis.

Atunci nevestele și copiii trupei de saltimbanci se repeziră la el, înghesuindu-l în colțul lojei și începură să-i explice foarte îndeaproape că asta e asasinat și jaf, pentru care trebuie să plătească trei sute de florini.

Între timp, Bálvándy se așezase pe parapetul lojei, distrîndu-se de necazul lui Berti. Acesta observă și îndată își băgă la apă amicul.

— Vai, prieteni, le spuse comedianților, n-am nici un ban la mine, că eu nu sînt cine știe ce domn, ci un biet nebun și acum sînt dus la Viena în turnul roșu. Ăsta-i

doctorul meu, care m-a adus aici. Prindeţi-l pe el, de ce m-a adus ?

Comedianţii l-au crezut. N-aveau de ce să se îndoiască. Şi săriră pe Bálvándy, că de ce aduce un nebun într-un asemenea loc şi de ce nu-l păzeşte mai bine. Acum să plătească paguba.

Bálvándy nu putu să nege nici una, nici alta, ci fu nevoit să se tîrguiască.

— Cum, trei sute de florini ? Păi şi pentru uciderea unui nobil preţul sîngelui e numai două sute de florini. Pentru omorîrea unui ţăran nu plătim mai mult de douăzeci şi cinci de florini.

Dar italianul dovedi că acest purice era de viţă nobilă, avea şi sînge castilian. Pînă la urmă se înţeleseră la o sută de florini. Bálvándy plăti.

Acum lui Berti îi plăcea grozav farsa !

Urmă cea mai renumită parte a programului, lupta între tauri.

Stăpînul casei vecine era măcelar, avea abatorul în fundul curţii, aşa că vitele căzute şi rănite în spectacol erau tăiate pe loc. Deci folosul era dublu. O dată că oamenii de rînd, mai ales populaţia maghiară, puteau să vadă şi un spectacol mai nobil, iar în al doilea rînd, carnea taurilor obosiţi de luptă devine mult mai fragedă, deci mai gustată de public. În consecinţă, atît din motive culturale, cît şi dietetice, luptele erau patronate şi de autorităţi.

Cu atît mai mult regret că nu pot să descriu acest spectacol care încîntă spiritul, lupta dintre un taur furios şi un bivol. Nu pentru că mi-ar cădea din mînă pana de groaza înfricoşătoarei lupte, ci din simplul motiv că această întrecere olimpică n-a mai avut loc. Pentru că taurul, văzîndu-l pe bivol năpustindu-se din cuşcă, se sperie atît de tare, că, fără să accepte duelul, se repezi la parapet şi, ca prin minune, trecu peste peretele înalt ca un pur-sînge englez, se căţără ca un leopard şi, spre groaza generală, apăru în mijlocul publicului. Din fericire n-avea chef să se distreze acolo, ci fugi spre poarta grădinii, trecu prin ea de la primul asalt, ca un saltimbanc prin cercul de hîrtie şi porni în goană pe cea mai largă stradă.

Cu asta comedia se mută în aer liber ; calfele de măcelari îl urmăreau cu bîte, cu lasouri, cu cîini pe evadatul care dădu buzna mugind în oraș, unde se auziră multă vreme urlete, lătrături, mugete, țipete, pînă în cele din urmă oamenii și cîinii, cu forțe unite, îl prinseră victorioși în piață și-l duseră în triumf la abator ; avea urechile rupte, limba îi atîrna, Szuitli îl mușca de picioarele din spate, iar coada rămăsese ferfeniță pe cîmpul de luptă. Wastl îl ducea mîndru de un corn. El era acela care îndrăznise să arunce lațul pe capul taurului, și cele două capete ale funiei lungi erau duse din două părți de toți copiii care începeau de-a latul străzii Kerepesi.

Se spune că taurul ar fi călcat sau împuns vreo șase sau șapte oameni. Dar asta n-a pus-o nimeni la socoteală ; intra în contul distracției.

VESTITUL ATLET

După această distracție populară, Bálvándy își urcă prietenul într-o birjă, pentru ca, ținîndu-și promisiunea, să-i arate tot ce oferea în materie de distracții Budapesta cu o jumătate de secol în urmă.

Întîi l-a dus la ceai în Buda, la „Cei trei săpători". „Cei trei săpători" e o pivniță, iar ceaiul, un fel de mîncare ; amîndouă la modă pe-atunci ; la ceai se bea pelin sîrbesc și se cîntau cîntece sîrbești. Cîrciumarul avea o chelneriță sașie, cu care Berti începu să flirteze romantic, promițîndu-i că după ce divorțează de nevastă-sa, se însoară cu ea ; îi promise și o monedă de zece florini dacă îl sărută pe obraz, dar frumoasa Hebe ceru să i se dea mărunțiș de aramă ; nu voia să creadă că se poate dărui o monedă veritabilă de zece florini pe degeaba.

Apoi prietenii plecară mai departe, nu înainte de a vîrî o bucată de iască aprinsă în carîmbul cizmei unui lăutar sîrb.

Berti dorea să facă baie. Bálvándy îl duse la băile Sáros, unde pentru un pitac Berti înotă în bazin, în compania altor treizeci de *gentlemeni* a cîte un pitac.

Se întoarseră cu barca la Pesta ; şi asta făcea parte din distracţie. Era aproape miezul nopţii. Urmă la rînd balul servitorimii la „Marele gardist“. Acolo cei doi amici reuşiră să încaiere calfele de măcelari cu birjarii ; iar cînd se ajunse la bătaie, o şterseră, alarmînd oraşul adormit cu strigătul : „Foc, foc !“ şi sunînd pe rînd la fiecare poartă. Pînă la urmă au reuşit să intre în saloanele intime, primitoare de la „Zrinyi“. Acolo Berti găsi un grup de „cazaci“ [1] care jucau cărţi. Se aşeză între ei. Întîi le cîştigă toţi banii, apoi îi cîştigară ei toţi banii. Atunci, înfierbîntat de joc, îi ceru împrumut lui Bálvándy o sută de florini ; dar Bálvándy cunoştea bunul obicei al lui Csollán Berti de a nu plăti niciodată banii primiţi împrumut la joc.

— Nu-ţi dau, dacă nu-mi dai un zălog.

— Păi ce să-ţi dau ? Pipa ?

— Aia nu face nici cinci parale.

— Dar scurteica ?

— Nici gratis.

— O poliţă ?

— Dă-mi inelul de pe deget.

— Asta-i verigheta de la nevastă-mea.

— Ce-mi pasă, mîine o răscumperi.

Şi Berti îi dădu în gaj verigheta în care erau gravate iniţialele soţiei lui. Dacă recîştigă banii, poate-i dă suta de florini ; dacă o pierde şi pe asta, o să cumpere cu cinci florini altă verighetă ; Bálvándy n-are decît să-şi păstreze zălogul.

În cele din urmă pierdu şi suta de florini. Aşa petrecu pînă dimineaţă pe banii lui Bálvándy, care spre ziuă îşi conduse prietenul la „Corabia albă“ şi-l culcă.

Berti dormi pînă la ora nouă. Atunci se trezi şi-şi aminti încetul cu încetul că nu e acasă la Gödénylak ; apoi îşi dădu seama că e la Pesta ! Ba, după un timp îşi aduse aminte că a venit aici chemat de nevastă-sa, cu minunate intenţii de împăcare, şi deci prima lui datorie ar fi să se radă. Avea o vagă impresie că i-ar fi spus deunăzi chelnerului să-i trimită frizerul la ora nouă.

Auzi o bătaie în uşă.

[1] Cartofori de profesie, trişori.

— *Herein !*

Intră un individ ; lui Berti i se păru cunoscut și nu prea. Nu-și aducea aminte unde l-a mai văzut. Deși era Wastl, calfa de măcelar cu care avusese cinstea să se întîlnească cu o zi înainte la luptele de animale.

Wastl purta o scurteică îmblănită și o cușmă de miel. Cușma și-o puse pe scaun, își scoase scurteica și o agăță în cuier, apoi își suflecă pînă la umeri mînecile largi ale cămășii.

Berti se întreba ce-o mai fi și asta.

Wastl își scoase cravata. Apoi se plantă în fața lui Berti, spunînd :

— Iată-mă, sînt aici.

— Văd, că doar nu-s chior, dar de ce ești aici ?

Wastl scuipă în pumnul drept, își frecă palmele, își întinse brațele și spuse :

— Ei, acum să văd, cine mă pune la pămînt ?

— Trăznetu' din ceruri să te pună la pămînt ! Ce cauți la mine, nepricopsitule ? !

— Ce caut la domnia voastră ? Păi nu domnia voastră m-a chemat ?

— Eu te-am chemat ? Cînd ai auzit tu să te fi chemat ?

Wastl plesni din palme, îngrozit de această nemaipomenită îndrăzneală.

— Dar e tipărit, cu litere mari cît pumnul.

— Ce e tipărit ?

Wastl îl trase pe Berti la fereastră și arătă spre colțul casei Teleky, în fața „Corăbiei albe", unde lumea se holba la un afiș mare lipit pe perete, afiș ce înfățișa un atlet herculean ridicînd greutăți de o tonă.

— Nu pot să citesc de la distanța asta.

— Atunci mai de-aproape. Asta ce-i ?

Și Wastl deschise ușa camerei, pe care Berti putu vedea același afiș, cu următorul text :

CSOLLÁN BERTI,
primul acrobat al sultanului Turciei, cheamă
la luptă pe această cale pe toți luptătorii
Budapestei ; cine-l va pune cu umerii la pămînt,
va primi ca premiu o sută de florini.

În timp ce citea afișul, Berti făcea fețe-fețe. Înfricoșătoarea provocare era lipită chiar pe ușa lui.

— Ei ! Sînteți sau nu domnul Csollán Berti ? — strigă necruțător amicul Wastl.

— Asta-i o ticăloșie bună de spînzurătoare ! — izbucni Berti speriat și supărat. Cine a făcut asta este un tîlhar, un bandit ! Du-te dracului ! Eu nu sînt nici luptător, nici acrobat, nici strîmbă-fiare ; nu știu nimic despre asta.

— Oho, jupîne ! — se umflă în pene Wastl, plimbîndu-i lui Berti pumnul pe la nas. Nu merge așa, nu poți să dai înapoi acum, cînd în tot orașul, la toate colțurile de stradă e lipit afișul ăsta. Trebuie să ieși pe teren.

— Acolo să ieși tu și cu cîinele tău ! Eu nu pot să lupt, nu-i meseria mea. Și mă mai dor și șalele de lumbago. Vreun ticălos și-a bătut joc de oraș.

— A, nu ! Nu scapi atît de ușor ! Cunosc eu mișcarea ! Anul trecut, tot așa a făcut un comediant american : a anunțat că dă o sută de florini celui care-l pune la pămînt, dar cînd a văzut brațele astea... Vedeți brațele astea, domnule ? (Și Wastl își strînse și apoi își încordă brațele groase, pe care bicepșii se reliefau ca niște purcelușI.) Și ăluia, tot așa, i-a pierit curajul, a zis că a glumit, că nu vrea să lupte ; la urmă a încercat să se tîrguiască, a promis cincizeci de florini, dar nu l-am lăsat ; a trebuit să iasă în piață și să lupte. Și l-am trîntit la pămînt de și-a rupt și vreo trei coaste. Nu mai vine el să se lupte la Pesta ! Dar și pe domnia voastră vă dezvăț de meșteșugul ăsta !

— Dragă prietene, începu Berti să se roage de el, mă jur pe tot ce am mai sfînt că nu sînt și n-am fost niciodată comediant. Cineva înnebunește orașul în numele meu. Eu sînt un moșier de pe Tisa. Lasă-mă în pace, iubite prietene.

Dar amicul Wastl nu se lăsă înduplecat.

— Ciudată treabă. Să amăgești omul, să-l păcălești să vină încoace. Omul crede că ce s-a tipărit e *gedruckt* [1], e ca sfînta scriptură. Eu eram atît de sigur de suta de

[1] Tipărit (în limba germană în orig.) ; aici cu sensul de oficial, sigur.

florini, de parcă o aveam în buzunar. În contul ei mi-am cumpărat scurteica asta din talcioc.

Și arătă spre scurteica din cuier.

— Cît a costat scurteica ?

— Zece florini.

— Bine, o să-ți dau cei zece florini și apoi, dragă prietene, du-te cu Dumnezeu.

Wastl dădu nemulțumit din cap.

— Vai, vai, mare ticăloșie ! Să înnebunești așa oamenii ! Ei, nu face nimic, și mie-mi plac șotiile. Scoate banii, să nu spui că-s arțăgos. Toată lumea știe că Wastl e un copil bun ca pîinea caldă.

Berti îi vîrî în palmă cei zece florini, încercînd să-l scoată pe ușă. Dar Wastl nu se mișcă. Stătea ca o statuie din fier și zîmbea drăgălaș.

— Știți, domnule, totuși îmi pare rău că nu v-am trîntit așa, ușor, dacă nu de pămînt, măcar de canapea, ca să știți cine sînt. Nu pentru bani, ci doar din prietenie.

Berti îi mulțumi frumos ; nu voia să se rostogolească nici măcar pe canapea, nici gratis, nici din prietenie ; mai bine îl îmbie pe atlet să-și umple pipa cu tutun din săculețul lui, ceea ce acesta și făcu, păstrîndu-și tot săculețul ; Berti nu îndrăzni pentru nimic în lume să i-l ceară înapoi, ba mai mult, îi întinse iască aprinsă și aștepă pînă Wastl, trăgînd tare din pipă, reuși să aprindă tutunul.

Atunci Wastl deveni mărinimos.

— Ei, domnule, de mine ați scăpat. Știți, eu sînt un copil bun ca pîinea caldă. Dar acuși vin Krautsuppen [1] Toni, Kilencveklis [2] Jóska și signore Mangiacatto [3], de care scăpați mai greu, sînt căpățînoși rău.

Berti se sperie din nou.

— Da' ăia ce-or mai fi ?

Wastl îi explică :

— Krautsuppen Toni e birjar, și nu lipsește de la nici o bătaie. Kilencveklis Jóska e un hamal care duce deodată pe umeri doi saci plini cu grîu, iar italianul e un negustor de brînzeturi care a fost și el cîndva Hercule. M-am întîlnit

[1] Supă de varză (germ.).
[2] Nouă chifle (maghiară).
[3] Mănîncă pisici (it.).

cu ei la „Zrinyi", tocmai se sfătuiau cine să vină primul și să vă zguduie cavalerește pentru o sută de florini.

Asta-i mai lipsea lui Berti !

— Cu ei nu vă descurcați așa ușor. Nu se lasă ei plătiți cu mărunțiș. Dar eu sînt un copil bun ca pîinea caldă. Și vă fac atent dinainte la figurile lor, pentru că îi cunosc pe toți, m-am bătut de multe ori cu ei, dar nici unul nu mă dovedește. Krautsuppen Toni are obiceiul ca, după ce se încleștează cu adversarul, să-și aplece capul și să-l izbească în stomac, la care omul leșină pe loc. Kilencveklis Joska îl prinde pe adversar și pe neobservate îl lovește cu umărul în falcă, de-i sparge toți dinții. Iar italianul are obiceiul să-l prindă pe adversar de braț și să-l arunce peste umăr. E bine să aveți grijă de trucurile astea ; pentru că ei sînt iuți, nu sînt copii cuminți ca mine. Domnul să vă aibă în pază.

Calfa de măcelar plecă. Berti privi pe fereastră și văzu o mulțime de oameni la colțul străzii, explicîndu-și unul altuia provocarea lui.

Blestemată farsă, oricine-ar fi făcut-o ! Dar cine ?

Își bătu capul. Ar fi dat vina pe Bálvándy, dar era practic imposibil. Se întîlniseră ieri seară și nu se despărțiseră pînă dimineața. Iar afișele acestea trebuiau culese, tipărite, trimise la cenzură și lipite pe străzi ; muncă de-o zi întreagă. Cine-o fi pus la cale isprava ?

Nu poate fi altcineva decît Katinka.

Nevasta a vrut să se răzbune în felul acesta pe bărbat pentru toate necazurile pe care i le făcea.

Altă explicație nu exista.

Înspăimîntat și furios. Berti porunci să se înhame caii și se așeză dinainte în trăsură, ascunzîndu-se sub prelată, se pitulă pînă terminară de înhămat și fugi din Pesta fără să-și scoată măcar nasul la lumină înainte să treacă de vamă.

Și nici măcar nu putea să fumeze, pentru că Wastl îi luase săculețul de tutun.

După ani de zile, primi de la Pesta următorul bilețel :

Cum ți-a plăcut comedia de la Corabia albă ?

Bálvándy, director comediant.

Își plătise una din polițe.

Încă în dimineaţa aceleiaşi zile, Bálvándy o vizită pe Katinka.

— Nu-l mai aştepta pe *acela,* îi spuse femeii. A venit aseară, s-a apucat să joace cărţi, pînă la urmă şi-a pierdut şi verigheta şi s-a întors acasă.

Katinka recunoscu inelul.

Se înroşi de supărare.

— Dă-mi imediat inelul.

— Da' de unde ! E foarte scump pentru mine.

— Ce vrei să faci cu el ?

— Am să-l caut pe acela în al cărui deget, frumoasă doamnă, l-aţi privi mai bucuroasă. Şi i-l dau.

— Eşti un diavol ! — îi spuse Katinka lui Bálvándy.

ÎNAPOI, ÎN SUS

— Aşadar, dragă prietene, ai sărutat crucea pe care ţi-a întins-o episcopul, se legă Biróczy de bunul său prieten Kálmán, după ce se încheie ceremonia sfinţirii troiţei, ţinută în ziua de sfîntul Ştefan în capela familiei Decséry. Cu această ocazie au fost invitate notabilităţile comitatului ; oficiase însuşi episcopul, ajutat de doi canonici, iar contesa Dorothea cîntase psalmul, minunata ei voce răsunătoare de soprană străbătînd pe deasupra orchestrei ; tinerii, printre care şi Kálmán, purtînd costum maghiar şi sabie, reprezentau poporul de rînd. La urmă episcopul îi binecuvîntase pe toţi, fără a-i întreba dacă sînt dreptcredincioşi sau eretici. Din cauza infirmităţii, Biróczy fusese scutit de serviciu şi privise ceremonia dintr-un loc unde nu se mai împărţea sfîntul har.

— Ei, dar să recunoaştem că ai făcut-o cu bucurie, continuă Biróczy să-l înţepe. Ai atins cu buzele trupul de aur al Mîntuitorului exact în locul sărutat cu un minut înainte de buzele divinei, frumoasei contese Dorothea, deci binecuvîntarea a fost dublă. Ce să mai zic, dacă Domnul Mîntuitorul nostru nu s-ar fi interpus între cele două săruturi !

Lui Kálmán îi sări ţandăra.

— Du-te naibii, Momus ce eşti ! Dintr-o suflare insulţi neprihănirea, pe bunul tău prieten şi pe Mîntuitor.

— Dar n-am spus nimic care, de s-ar întîmpla, ar putea să supere fie neprihănirea, fie pe bunul prieten, fie pe Mîntuitorul meu.

...Sfînta ceremonie se încheie cu un dineu de gală ; Kálmán nimeri la masa cea mare, a notabilităţilor. Oaspeţii de rang mai mic mîncau în încăperea vecină. La masa principală şedeau, în afară de familia contelui, episcopul şi cei doi canonici, fraţii Dombrádi, nişte personalităţi renumite. Unul, cel mai în vîrstă, cîntăreşte trei sute cincizeci şi doi de funţi, celălalt, mai tînăr, e mult mai suplu, n-a ajuns decît la trei sute patruzeci şi trei. Au nevoie de paturi şi scaune de fier, orice altceva s-ar fărîma sub greutatea lor. Şi dacă cineva se miră de apariţia lor fabuloasă, îl anunţă cu multă mîndrie că asta încă-i nimic, dar mai există şi un al treilea frate, care are şaisprezece funţi în plus. O dată, fiind toţi trei la Pesta, au chemat o birjă. Cînd primul frate se apropie de trăsură, birjarul rămase cu gura căscată de spaimă, cînd îl văzu pe-al doilea, i se ridică părul măciucă sub pălărie, dar cînd se ivi şi al treilea, dădu bice cailor şi fugi, că poate nici pînă azi nu s-a oprit.

Sînt oameni cumsecade, jovialî. Se revarsă din ei buna dispoziţie. La masa unde se aşază ei, nu se mai termină cu anecdotele şi toasturile.

Mai e de faţă şi preotul calvinist din partea locului ; contele îl invită la masă în toate ocaziile festive, lucru pe care acesta nu-l prea doreşte ; nu e obişnuit cu mese atît de luxoase şi după aceea zace o săptămînă mahmur. Iar nevastă-sa (căreia îi spune „omule"), îl mai şi ceartă, de ce a băut atîta cînd ştie că nu ţine la băutură.

Bunul preot, zărind la masă un *nostras* [1], îl rugă pe Kálmán : „Şezi lîngă mine, frăţioare şi spune-mi, te rog pe ce-am mai sfînt, ce se poate mînca ; nu cumva să mănînc vreun şarpe sau o broască la masa asta aristocratică ; iar dacă vezi că am băut prea mult, spune-mi frumos, delicat, că vinul ăsta e foarte tare !"

[1] De-ai noştri ; aici : coreligionar (în limba latină în orig.).

Și-l tot întreba pe Kálmán ce sînt felurile de mîncare aduse. Pentru că de s-ar întîmpla să mănînce șarpe, ar muri pe loc.

Cum îi condamna în sinea lui pe cei doi canonici burduhănoși, care mîncau melcii cu duzina ; așa le trebuie papistașilor !

Se hotărîse să nu bea vin, dar era imposibil să-și țină făgăduiala ; unul din canonici era vestit pentru toasturile pe care le ținea. Conformația lui cerea să închine paharul înainte și după fiecare fel de mîncare, iar după ce acestea se terminară, dragostea de aproape îl îndemnă să se simtă dator să ureze în continuare, ca să nu rămînă vreunul din comeseni netoastat. Erau treizeci și două de persoane la masă. În toasturile lui, se adresa de obicei fratelui său cu provocarea : „Să vedem, care pe care". Acesta răspundea : „Primesc", și-și umplea paharul. Dar pentru că toastul oratorului se lungea, cel provocat nu mai aștepta finalul, ci-și golea paharul, iar la urmă îl umplea din nou. În felul acesta, unul goli treizeci și două de pahare, iar celălalt șaizeci și patru. Pronia divină îi ocrotea, așa că n-au urmat consecințe neplăcute.

Îi reveni și lui Kálmán un toast. Domnul canonic îi lăudă toți strămoșii, pe el însuși, cu toate calitățile, apoi își exprimă mîhnirea că un asemenea tînăr distins și eminent este eretic, rugînd-o pe Sfînta Fecioară, a cărei icoană exista și la castel (aluzie delicată la contesa Dorothea) să-l îndrume cu privirea ei blîndă pe calea cea bună.

Dar la asta pastorul sări în sus ! Ce-i e conte, ce-i e episcop, el nu îngăduie să fie înjosită religia lui. Nu lasă el să fie răpită o oiță atît de frumoasă din turma lui.

Petrecerea se înveseli și mai mult. Pastorul se pricepea de minune la controverse teologice, jongla pur și simplu cu cei doi grăsani și, în focul disputei, bău atîta vin, încît Kálmán găsi de cuviință să-i facă semn cu piciorul pe sub masă, spunîndu-i :

— Domnule părinte, e cam tare vinul acesta.

— Dacă-i tare, nu-l bea, fiule ! — replică luptătorul înfierbîntat ; disputa se încheie cu intrarea lui Biróczy, care anunță că soția pastorului a trimis după el, s-a întîm-

plat ceva acasă ; la semnul contelui, Kálmán îl sprijini pe preot de un braţ, Biróczy de celălalt şi îl conduseră frumos pînă la parohie, în timp ce acesta comenta în continuare citate din sfîntul Augustin ; acasă l-au culcat şi n-a mai fost nevoie să-l legene.

— Vezi, amice, îi spuse Biróczy lui Kálmán la întoarcere, asta-i filozofia vieţii. Credinţa şi zelul duc spre asemenea case cu tencuiala coşcovită, iar bunăvoinţa înalţilor domni spre palate ca acela în care ne întoarcem ; *flecti, non frangi* [1] e deviza care ar trebui să stea pe blazonul bunilor nobili maghiari. Tu ţi-ai găsit deja *gradus ad Parnassum* [2]. E adevărat că acolo nu e Parnasul, există în schimb altceva. Şi, pas cu pas, urci — şi dai înapoi. Cîţi paşi urci, atîţia dai înapoi. Dar o faci cu iscusinţă. *Sic itur ad astra* [3]. Vei ajunge un domn onorabil, de rang mare, soţul contesei, soţul zeiţei ; harul preafericitei fecioare va coborî asupra ta, din cer şi de pe pămînt. Dacă aş fi atît de frumos ca tine, la fel aş face.

— Zău că te-ai îmbătat, prietene.

— Se poate : atunci să ne sprijinim unul pe altul, pentru că şi tu eşti beat. Eu sînt beat din cauza vinului, dar tu eşti ameţit de ochi frumoşi. Şi nu ştiu care din noi va fi mai mahmur după asta.

La întoarcerea lor în salon toastările erau în toi, bărbaţii mai şedeau la masă, doamnele tocmai plecau. În plăcuta zăpăceală, Kálmán avu ocazia să se întîlnească pentru o clipă cu Dorothea.

Domnişoara contesă îi strînse mîna şi-i şopti la ureche :

— Tata ne-a anunţat chiar acum că de azi într-o săptămînă sîntem invitaţi la învestitura domeniului de la Kordiţa. Vom merge cu toţii, vii şi dumneata cu noi !

Cu ce voce, cu ce ochi strălucitori a rostit aceste cuvinte !

Inima lui Kálmán tresări puternic.

---

[1] Ceea ce se îndoaie nu se frînge (în limba latină în orig.), corespunde expresiei româneşti „Capul plecat sabia nu-l taie".

[2] Treptele spre Parnas, drumul spre succes (în limba latină în orig.).

[3] Astfel se ajunge la stele (în limba latină în orig.), aşa se avansează.

Tocmai de această învestitură a Kordiţei fugise, furios de gelozie, iar acum se va duce acolo triumfător, fericit în dragoste.

Ospăţul se termină şi comesenii se împrăştiară ; toţi se grăbiră să sărute mîna Sfinţiei sale episcopului.

Şi el !

ÎN CURCUBEU

Rîul Korda izvorăşte din Carpaţii septentrionali, dintre stînci înalte, abrupte şi izbucneşte cu putere de la trei stînjeni înălţime, formînd în cădere o arcadă de cinci stînjeni. O minune de arcadă ! Cine stă sub ea, vede tot timpul curcubeul pe cer prin această prismă diamantină mereu schimbătoare. Iar din depărtare, în bătaia soarelui, se zăreşte o aureolă, aşa cum văd uneori aeronauţii un curcubeu mititel printre nori, suficient ca să cuprindă doi oameni.

E locul deplinei singurătăţi. La nord şi la apus e închis de stîncile abrupte din care izbucneşte rîul ; de aici, torentul se revarsă mai departe printr-un hăţiş de nepătruns, peste copacii prăbuşiţi ai pădurii seculare ; înspre răsărit, se cască o prăpastie adîncă, al cărei fund e plin cu coarne de cerb pe care animalele le leapădă primăvara în locuri neumblate de om.

Sus, pe peretele de stîncă, murmură în bătaia vîntului bătrînul codru de brazi. Un pin uriaş, un colos printre ceilalţi, şi-a înfipt rădăcinile chiar în stînca de deasupra peşterii de unde izvorăşte rîul, de acolo îşi înalţă coroana veşnic verde, în care se împletesc curpenii de un verde închis ai viţei sălbatice, cu ciorchini grei de aguridă ; un lujer atîrnă pînă la cascadă, săltînd în bătaia apei, ca şi cum bătrînul, mohorîtul brad s-ar distra cu jocuri de copii.

Arşiţa verii e de două ori mai puternică din cauza razelor solare reflectate de stîncă, iar veşnicul abur din jurul cascadei răcoreşte aerul încins, creînd o oază de climă tropicală, şi în toate crăpăturile stîncii cresc sume-

denie de plante, verze de stîncă, ciorchini galbeni de iarbă grasă, sau cel puțin covoare de mușchi verde.

În grota strălucitoare de sub cascadă, ferigi uriașe umbresc cu evantaiele lor o piatră înverzită de mușchi, încoronată cu potire roșii-portocalii de păpălău. Înfloresc în ciorchini în umbra caldă, ca într-o grădină princiară, raritățile pădurii : orhidee, buchete minunate de calceolaria, flori care seamănă cu fluturii, cu muștele, cu pantofiorii pestriți ai femeilor, cu păsările în cuibar ; flori cu parfum fabulos, afrodisiac.

Apele înspumate ale rîului își croiesc drum printre tufișurile de mălin și de zmeură, împletite cu viță sălbatică și cu lianele clematitelor ; iar rarele colțuri liniștite ale văii, vizitate uneori de cîte-un val, sînt împodobite cu flori de nu-mă-uita, clopoței albaștri și trandafiri roșii de stîncă.

Într-un loc, unde rîul face un cot mare, pe un banc de nisip a apărut un hățiș de sălcii, în contrast pitoresc cu verdele întunecat al brazilor. De pe acești arbori pitici atîrnă șiruri de globuri albe, care de departe ar putea fi luate drept boboci de flori. Sînt cuiburile unor păsări care, cu o știință miraculoasă, le țes și le cos din mîțișorii sălciilor. Și ele fug de glasul omului.

Iar cînd în ceața adîncurilor, într-un cotlon al văii, reapare pîrîul, ca un ochi de mare, avînd culoarea smaraldului, pe malul său se zăresc înșirate cele mai vechi clădiri lacustre, un baraj artificial și alături de el o serie de colibe rotunde. Locuitorii lor sînt castorii, acești înțelepți constructori ai apelor. O specie pe cale de dispariție, ce mai trăiește doar în locurile neumblate de oameni.

În locul acesta încă n-a călcat picior de om.

Pe trunchiul unui copac căzut, țin congres rădaștele mustăcioase ; sînt singurii stăpîni ai pădurii. Hotărîrile lor le scrie de bună seamă, sub coaja copacului, ruda lor, rădașca grefier.

Albina de pădure strînge miere în scorbura copacului găunos numai pentru puii ei. Și tot aerul, încărcat de mireasma mierii, îmbată, farmecă și trezește sentimente tainice.

Iar ca să explice aceste taine, iată și purtătorii de cuvînt ai pădurii : unde vuiește cascada, acolo le place și păsărilor să cînte, acolo răsună fluieratul provocator al mierlei, boncănitul de gelozie al cocoșului de munte, și parcă s-ar auzi mereu ţocănind săruturi în văzduh — e cîntecul privighetorii.

Soarele, îndreptîndu-se spre apus, lărgește tot mai mult cercul magic al curcubeului deasupra acestui peisaj feeric ; visătorul se așteaptă ca acolo, pe piatra năpădită de mușchi, de sub curcubeu, să apară zeiţa pădurii și să-și scalde trupul în stropii răcoroși.

Și, într-adevăr, dacă așteaptă pînă cade înserarea, poate avea parte de o bucurie rară ; evantaiele ferigilor se deschid și dintre ele apare, golașă, sirena.

Ah, ce delectare ar fi această priveliște pentru un naturalist pătimaș !

„Sirena“ aceea este un monstru mare, negru, gol. O raritate printre animale ; are corpul inform, ca un șarpe gros, picioare mici, iar din cap i-au crescut doi ciucuri mobili, roșii, care o fac și mai îngrozitoare.

Pentru naturalist reprezintă o comoară, pentru că este greu s-o vezi vie, îl ocolește pe om și orice alte animale, evită lumina și zgomotul. Nu trăiește decît în locuri retrase, liniștite. Caută căldura și umezeala locurilor umbroase, se mișcă încet și n-are nici o posibilitate de apărare, decît groaza pe care o stîrnește cu apariţia ei. Nu face nimănui nici un rău, totuși ţi-e groază s-o privești.

Ei îi aparţine grota feerică înconjurată de curcubeu de sub izvorul rîului Korda.

Învestitura domeniului de la Kordiţa a avut loc nu peste două săptămîni, cum anunţase Bálvándy, ci mult mai tîrziu, peste două luni.

Asta pentru că era greu de rezolvat problema principală : găzduirea invitaţilor.

Domeniul cuprindea într-adevăr douăzeci de sate, dintre care Kordiţa era metropola. Merita acest titlu pentru că nu era doar cel mai mare dintre sate, dar totodată și cel mai murdar și mai dărăpănat.

Cînd Bálvándy și-a inspectat noua moșie, străbătînd uliţele lungi și noroioase ale reşedinţei, și văzînd colibele înjghebate din lemn, la construcţia cărora nu se folosise nici un cui de fier, și a căror duhoare se simţea încă înainte de intrarea în sat, și-a dat seama că nu poate să ţină aici învestitura ; pentru că n-are unde să găzduiască mulţimea de musafiri.

A trebuit să renunţe și la ideea de a construi din scînduri un castel comun, în care să-i cazeze pe toţi musafirii. Invitaţii vor veni cu nevestele și fiicele, nu poţi să-i pui grămadă într-un șopron mare. Bálvándy nu jinduia faima lui Csollán Berti, la care un om de treabă se îngrozea să meargă în vizită.

Ce-i trecu prin cap : într-o noapte cu vînt, dădu foc Kordiţei și casele dărăpănate arseră pînă-n temelii, cu gioarse murdare, boarfe jegoase și împuţite cu tot. Apoi își adună vestiţii cioplitori în lemn din Heves și Zărand, îi trimise la Kordiţa și în două luni construiră pentru cei rămaşi fără case un sat nou-nouţ, care strălucea, nu alta ! Își dotă iobagii cu mobilier, pînzeturi, vase, le mînă o cireadă întreagă de vaci ; în aşa fel, ca în ziua învestiturii fiecare din musafirii invitaţi din toate părţile, singuri sau cu familia, să aibă la dispoziţie cîte-o casă ţărănească, unde să fie serviţi de iobagi recunoscători care să le pîndească toate dorinţele. Cel mai comod lucru din lume !

Deși numărul înalţilor oaspeţi trecea de trei sute, fără a socoti vizitiii, pandurii și servitorii.

Iar în pădure fuseseră improvizate cabane de vînătoare pentru toţi musafirii ; o sală de bal imensă, din scînduri, cabane mai mari sau mai mici pentru luat masa. Pe coasta unui deal era o baracă pentru bucătărie, cu patru despărţituri, cu vetre separate pentru stăpîni și slugi. Cuptoare uriaşe. Bucătării de vară în aer liber, șoproane mari pentru butoaiele cu vin, ţarcuri pentru vitele de tăiere.

Pe un domeniu atît de mare, ce se întinde în trei comitate, învecinîndu-se și cu Galiţia, și învestitura trebuie să fie un eveniment grandios. După lege, cînd cineva moștenește o moșie de la cel care a achiziţionat-o, trebuie să-i

invite pe toţi vecinii la învestitură, care are loc în prezenţa autorităţilor din toate comitatele.

Nu numai nobilii, dar şi ţăranii trebuie să fie de faţă. Şi toţi sînt oaspeţii noului moşier. Dar asemenea ceremonii nu se ţin pentru orice moşioară de rînd, nici în caz de vînzare-cumpărare, ci numai cînd cineva primeşte în dar un domeniu mare din graţia suveranului sau prin testament. Aşa unul n-are decît să tot invite musafiri !

De aceea la învestitură se întîlneşte o societate atît de pestriţă, cum nu poţi găsi în altă parte nici măcar din întîmplare. Preoţi şi funcţionari, primari de comune şi notari, mici moşieri şi magnaţi, ruteni cu opinci şi cucoane cu pene de struţ, toţi vecinii domeniului sînt invitaţi de drept la sărbătoare. Aşa cere legea. Pînă şi din Galiţia au venit domni şi doamne, polonezi pur sînge, care împestriţează în plus adunarea de musafiri.

Aşa că nimeni nu se miră dacă întîlneşte aici un om cu care altminteri nici n-ar sta de vorbă. Aici toţi sînt invitaţi din oficiu.

Cei care sosesc îşi dictează, unul după altul, numele în procesul verbal. Iar familia Decséry suportă ca după numele contesei Dorothea să urmeze cel al doamnei Csollán Sátory Katinka. Nicăieri în altă parte n-ar putea sta alături. Nu din cauza diferenţei de rang — şi Katinka e nobilă şi bogată — ci din cauza faimei ei. O femeie care nu trăieşte împreună cu soţul ei nu se poate întîlni nicăieri altundeva cu familia Decséry. Numai la învestitură ; este şi ea invitată oficial. Una din moşiile ei se învecinează cu Kordiţa, ca şi unul din domeniile familiei Decséry. Ca s-o convingă pe Katinka să vină, Bálvándy îi înapoiase verigheta luată în gaj, fără nici o despăgubire. Dar nu-i spusese dinainte că-l va întîlni şi pe Kálmán.

Nici Kálmán nu se minună din cale-afară zărind înaintea numelui său un nume de mult uitat : al lui Aszályi, în calitate de „împuternicit al domnului Csollán Berti".

Se şi întîlni cu el, dar nu stătu de vorbă, deşi acesta îi tot dădea tîrcoale. Kálmán se făcu că nu-l observă.

— Uite ! — îi spuse Bálvándy lui Kálmán. Îl vezi pe mendicantul acela cu gît lung ? Pun pariu cu tine, pe zece galbeni contra unui nasture negăurit, că acest ca-

zuar a fost trimis de Berti pentru ca atunci cînd învestitura e în toi, să se ridice și să protesteze.

— Cu ce drept ?

— Fără nici un drept. Numai ca să ne strice petrecerea. La întrebarea comisiei oficiale, cu ce drept protestează, va răspunde că are timp să înfățișeze motivele la Tabla regală pînă într-un an. Pun pariu și pe asta : zece galbeni contra unui nasture negăurit.

Kálmán răspunse :

— N-am nasturi de pierdut.

Iar Bálvándy spuse același lucru tuturor cunoștințelor, așa că pretutindeni Aszályi întîlnea numai chipuri zîmbitoare. Rebusul fusese dezlegat dinainte.

Din cele mai vechi timpuri, învestitura începe cu înregistrarea oficială : de la citirea actului de proprietate, pînă la înmînarea brazdei de pămînt înverzit. Dar învestitura Kordiței nu începu așa.

Pentru ziua următoare sosirii se organizase o vînătoare cu hăitași ; era preambulul serbării.

Și cu un motiv bine întemeiat.

Învestitura era însoțită de măsurători de hotar. Pentru buna desfășurare a acestora, noul proprietar poruncise să se croiască poteci prin pădurea bătrînă, și iobagii care lucrau la drumuri au întîlnit în cale nu mai puțin de nouă urși ; într-unul au și tras, dar a scăpat ; iar un urs bătrîn smulsese șuba de oaie din spatele ruteanului care-l deranjase.

Deci primul lucru de făcut era să se atragă atenția acestor locuitori ai pădurii că s-a schimbat proprietarul, și că noul stăpîn își însușește pielea ursului, ca nu cumva acesta să înspăimînte comisia oficială de măsurători.

Trebuia întîi curățată pădurea de fiare. N-a avut nimeni nimic împotriva acestei introduceri.

Vînătoarea cu hăitași, mai ales cînd e vorba de un vînat atît de ales, este întotdeauna o petrecere la care beau de-a valma unguri, polonezi, ruși ; e partea cea mai frumoasă a distracției : beau pielea ursului din pădure.

Fuseseră mobilizați șase sute de hăitași, care porniseră înainte de revărsatul zorilor, iar boierii, după gustarea de dimineață, își traseră la sorți locurile de pîndă.

Doamnele maghiare, la concurenţă cu frumoasele poloneze, doreau să ia parte, curajoase, la vînătoare. Desigur că alături de fiecare va fi cîte un „cavaler servant", gata s-o apere, şi un rusnac bun ţintaş.

Pînă şi prinţesa Decséry binevoi să-şi exprime dorinţa de a merge, împreună cu contesa Dorothea, pînă într-un punct al terenului de vînătoare, unde se poate ajunge cu trăsura. Bálvándy declară că există pe malul rîului o poiană frumoasă, rotundă, pe care o va reţine de la tragerea la sorţi în favoarea prinţesei, rezervîndu-şi privilegiul de a le ocroti pe doamne, sarcină pe care prefectul Decséry se grăbi s-o împartă cu el. Ceilalţi traseră la sorţi cine unde să stea şi care cavaler pe care doamnă o va apăra.

Tragerea la sorţi era puţin trucată. Bálvándy aranjase în aşa fel, ca fiecare să fie mulţumit şi de loc şi de însoţitor ; asta nu e mare scofală cînd săculeţul cu bilete are mai multe compartimente, şi cel care întinde mîna nu poate trage decît numele predestinat de regizor.

Katinka trase numele : *Izvorul Kordei.* Iar cînd şi bărbaţii îşi traseră locurile şi începură să-şi caute (şi să-şi găsească) fiecare perechea, fu curioasă şi Katinka să afle „cine va fi cavalerul meu ? Cine a tras *Izvorul Kordei ?*"

— Eu am fost norocosul, apăru Kálmán cu răspunsul.

— A, ha-ha-ha ! — începu să rîdă Katinka. Ia te uită, nici nu te-am recunoscut. Dar unde ţi-a dispărut mustaţa ? Vai, ce urît îţi stă aşa ! Scuză-mă ! E adevărat că şi prefectul seamănă cu dumneata. Asta-i moda vieneză, nu ?

— Asta, acceptă Kálmán, lăsînd-o pe femeie să rîdă de el cu gura ei frumoasă ; îşi arăta şirurile de dinţi strălucitori ca perlele, demonstrînd cît e ea de frumoasă şi cît s-a urîţit el.

— Ei, dacă am nimerit împreună, să ne îndreptăm spre locul nostru, zise ea, pornind în urma ruteanului care-i călăuzea pe cărarea năpădită de ierburi.

Kálmán se oferi să-i ducă arma, dar Katinka nu acceptă.

— O duc eu singură.

Kálmán o urmă. Frumoasa doamnă suia cu paşi elastici poteca abruptă de munte ; costumul strîmt, scurt, de vînătoare punea în valoare frumuseţea trupului ei zvelt,

iar pălăria bărbătească cu pană de cocor îi dădea un aer și mai semeț.

Urcă o jumătate de oră pe potecă fără să fi întors măcar o dată capul spre Kálmán. Numai cînd ajunseră într-un luminiș, de unde se deschidea în fața ochilor lor o priveliște montană de o rară frumusețe, se opri o clipă și i se adresă însoțitorului :

— N-ai obosit ?

— Nu. Poate dumneavoastră doriți să vă odihniți ?

— A, eu nu obosesc niciodată.

Și fără să arunce o privire nici peisajului frumos, nici chipului urît al însoțitorului ei, îi făcu semn ruteanului care-i conducea să meargă mai departe.

Aici poteca îi părăsise și numai călăuziți puteau străbate prin pădurea cu trunchiuri seculare doborîte la tot pasul. Era greu să treci peste bușteni în rochie de damă. Rusnacul își oferi serviciile, dar doamna refuză ; se cățăra pe trunchiurile ivite în cale și sărea de pe ele fără să i se clintească măcar volanul rochiei.

La un moment dat, au ajuns într-un loc unde rîul Korda, năvălind dinspre munte, formează o albie lată. Rusnacul își scoase cizmele și, intrînd în apă pînă la genunchi, ajunse pe malul celălalt ; se gîndea în sinea lui că nici celor care-l urmează nu le va strica o sănătoasă baie de picioare.

— Să vă trec dincolo ? — o întrebă Kálmán pe femeie. El avea cizme de vînătoare, impermeabile.

— A, dar nu-i lat nici de un stînjen, răspunse Katinka, și, luîndu-și pușca în mîna dreaptă, se repezi, sări albia rîului cu ușurința unei capre negre și, de pe malul celălalt, își privi însoțitorul. Kálmán trebui să demonstreze că știe să sară. Trecu și el rîul dintr-un salt.

Călăuza îi anunță că vor ajunge îndată la izvorul Kordei, se și auzea vuietul torentului. De aici drumul era făcut parcă pentru adevărați gimnaști.

— Mergi înaintea mea ! — îi porunci Katinka lui Kálmán. Și nu-i ceru ajutorul cînd i se încurcau fustele printre tufele de măceș.

În sfîrșit ajunseră la prăpastia care pînă atunci făcuse inaccesibil izvorul Kordei. Noul proprietar se îngrijise de

o posibilitate de traversare, punînd să se taie un brad de zece stînjeni de pe o parte a rîpei, colosul doborît devenind o punte pînă pe celălalt mal. Crengile fuseseră tăiate şi trebuia să treci la zece stînjeni deasupra prăpastiei pline cu coarne lepădate de cerbi.

Păşind pe această punte dintr-un trunchi de copac, Kálmán, din omenie şi datorie cavalerească, îi oferi Katinkăi braţul.

— Prindeţi-vă de mine, ca să nu ameţiţi.

Katinka apucă mîna întinsă şi se lăsă condusă pe puntea cea primejdioasă.

Cînd ajunseră la mijloc, prinse brusc cu amîndouă mîinile mîna lui Kálmán şi-i spuse :

— Ce-ar fi dacă aş ameţi acum şi te-aş trage cu mine acolo jos, printre coarne ?

Kálmán replică pe loc, cu umor :

— Mai bine să cad eu pe coarne, decît ele pe mine.

Katinka îl plesni ţîfnoasă pe Kálmán peste mînă.

— Du-te, nu mai am nevoie de mîna dumitale.

Şi aşa trecură, balansîndu-se, pînă la izvorul rîului.

Soarele încă nu apăruse de după munţi şi încă nu se vedea curcubeul ; frumosului peisaj îi lipsea culoarea feerică. Cel mai puţin sensibil la frumuseţea priveliştii era ruteanul care-i călăuzea. Se aşeză îndată pe o piatră înverzită de muşchi, scoase din traistă slănină şi usturoi şi începu să înfulece.

Katinka se aşeză în preajma lui, intră în vorbă cu el, întrebîndu-l de nevastă, de copii, de tot neamul, îmbiindu-l mereu cu plosca ei de rachiu, umplută cu rom. Vrednicului ţăran asta-i plăcu cel mai mult din toată discuţia, şi răspunse ca omul : bău de zvîntă, apoi adormi buştean.

Între timp, Kálmán îşi scoase albumul şi creionul, încercînd să deseneze peisajul pitoresc, dar îşi dădu seama, deznădăjduit, că natura depăşeşte talentul lui de pictor. Atunci îşi luă puşca şi se urcă pe o piatră, crezînd că e datoria lui să pîndească ursul.

Dar cînd ruteanul adormi ca Urban, aşteptînd o mai fericită înviere, Katinka îl părăsi, pătrunse sub arcada feerică şi se aşeză pe piatra plină de muşchi din umbra ferigilor : tronul sirenei.

— Prietene, îl strigă ea pe Kálmán pe un ton caustic, mare păcat, nu-i aşa, că nu poţi evada de aici ?

Kálmán se întoarse şi întrebă rece :

— De ce ?

— Pentru că stînca este prea abruptă ca s-o escaladezi, iar spre pod îţi aţin *eu* calea.

La asta rîseră amîndoi.

— De fapt nici nu trebuie să stai acolo şi să pîndeşti ursul, pînă nu începe vînătoarea ; abia pe la sfîrşitul ei, cînd se va apropia zgomotul. Pînă atunci, aşază-te lîngă mine, dacă nu te împiedică făgăduiala făcută.

Kálmán îşi luă deci puşca pe umăr şi se aşeză lîngă Katinka, pe muşchi. Poate că şi sirena are un mascul care se aşază citeodată lîngă ea.

(Sărmana sirenă ! Ce îngroziţi sîntem de urîţenia ei ! Cu toate că privită mai mult timp îndeaproape, e o făptură minunată ; prin pielea ei fină, brună, se zăresc ca prin sticlă venele, i se poate vedea şi inima. La femeile frumoase nu-i aşa.)

— Dumneavoastră aţi fost de multe ori la vînătoare cu hăitaşi, că ştiţi atît de bine obiceiurile ? — o întrebă Kálmán.

— De foarte multe ori ! — răspunse Katinka, proptindu-se în puşca strînsă între genunchi, cu palmele pe gura ţevii şi bărbia sprijinită în palme. Tata m-a luat de multe ori cu el. Am împuşcat şi vînat mare.

— Dar vă rog foarte mult, nu puneţi capul pe ţeava puştii.

— De ce nu ?

— Poate se descarcă.

— Da' de unde, cum să se descarce.

— Oricum, vă rog foarte mult.

— Bine, fie cum poruncesti. Dumitale îţi stă grozav de bine să poruncesti ; iar mie îmi stă îngrozitor să mă supun.

— Nu v-au învăţat, o înţepă Kálmán.

— E adevărat, nu m-au învăţat, spuse frumoasa, rezemîndu-şi puşca de peretele de piatră, mai degrabă dimpotrivă, şi asta mi-a adus multă nefericire.

Oftînd din greu, continuă, privind în gol, cu mîinile încleştate între genunchi :

— Din copilărie aşa m-au obişnuit toţi, tata, guvernanta, rudele, că eu voi fi şeful familiei ; nu femeie, nu nevastă, tovarăşă de viaţă, ci *domn*. Aveam libertate deplină. Făceam ce doream. Mi-era permis orice. Doar într-o singură privinţă m-au legat cu un lanţ indestructibil ; pînă şi ultima fată de iobag e liberă să-şi aleagă soţul pe care-l doreşte. Pentru mine au făcut altă lege, care spune : acesta va fi soţul tău, şi nimeni altul ! Cu toate că însuşi Creatorul şi-a regretat această hotărîre. Dacă mi s-ar fi spus, ca Evei, iată un om, singurul de pe lume, trebuie să fii a lui, aş fi făcut la fel ca ea ; chiar dacă ar fi fost bărbatul ideal, l-aş fi ales în locul lui pe diavol. Iar cu mine au procedat invers : în loc de bărbat, m-au logodit cu cea mai ridicolă întrupare a diavolului, Asmodeu.

Kálmán clătină uimit din cap. Katinka observă :

— Ei, dar dumneata îl cunoşti. Toată lumea îl cunoaşte, păi nu-i acesta numele lui adevărat ? Vezi dumneata, acum două luni m-am încuiat în casă şi mi-am bătut capul zi şi noapte ce să mă fac. Pînă la urmă m-am gîndit să-i scriu acestui om să vină să mă ia acasă, să locuim împreună, să avem grijă unul de altul. Şi a venit la Pesta, s-a apucat să joace cărţi cu Bálvándy şi mi-a pierdut verigheta la joc. Apoi s-a întors acasă, fără măcar să-mi spună noapte bună.

Katinka îşi scoase verigheta din deget şi i-o arătă lui Kálmán.

— Iar Bálvándy v-a înapoiat inelul ?

Kálmán crezu că-i dă o lovitură.

— Da, Bálvándy mi l-a dat înapoi. Nu-i nici un secret. Şi Bálvándy a fost un mister printre secretele vieţii mele. A fost doar. Acum e dezlegat. Să mă judece numai cine se simte Dumnezeu. În cea mai îngrozitoare zi a vieţii mele, în ziua nunţii, cînd eram deznădăjduită de dezgust, jignită grosolan, umilită de un om care mi-a jurat credinţă şi în aceeaşi zi m-a înşelat cu o servitoare, înjosindu-mă, făcîndu-mă de rîs, singur Bálvándy mi-a întins o punte de salvare. E adevărat că a fost o salvare nefastă, pentru că lumea nu mi-o va ierta niciodată, dar eu personal mi-am

iertat-o. Am plătit pentru toate. Nu sînt datoare nimănui. În ce mă privește, Bálvándy poate să se ducă încotro îi place. Nici nu mă mai gîndesc la el. Lucifer a rămas în paradis, iar Eva pribegește în afara paradisului.

Kálmán se temu că ea va izbucni în plîns. Dar nu, rîse doar.

— Nu poate să spună nimeni că nu ne petrecem timpul în mod evlavios : de o jumătate de oră te distrez cu comentarii biblice. Așa-i la noi, fetele calviniste, învățăm multe parabole biblice. Apropo, nu te-ai făcut papistaș ?... Încă nu ?... Eu așa am auzit.

În timpul acestui discurs, Katinka încercase să tragă verigheta, pe rînd, pe crengile netede ale unui arbust : nu se potrivea pe nici una. Pînă la urmă și-o trase pe degetul mare. Sigur că verigheta lui Csollán Berti îi era largă pe toate degetele !

Kálmán rîse la întrebarea dacă nu cumva a devenit papistaș, și răspunse : „Încă nu".

Între timp, soarele se ridicase deasupra stîncii din spatele lor. În clipa aceea, apăru în fața lor minunatul fenomen, aureola curcubeului. Zefirul de dimineață mîna spre apus ceața stropilor de apă și, în abur, apăru brîul în șapte culori al lui Iris, care-i cuprinse pe cei doi într-un arc de doi stînjeni.

Ah, ce apariție minunată ! — își ziceau amîndoi în sinea lor, dar nici unul nu îndrăznea s-o spună cu voce tare, de teamă că celălalt va rîde de el. Cu toate că această viziune exaltă toate simțurile.

Dar Katinka începu să glumească.

— Stăm aici în curcubeu, ca Iupiter și Iunona ; nu lipsesc decît păunii. După mitologia ebraică, urmează acum cea greacă. Erau hazlii zeii ăștia. Iunona a rămas însărcinată numai mirosind o floare, iar Iupiter era atît de cumsecade, că s-a împăcat cu gîndul.

— Nu chiar : știa să se răzbune, răspunse Kálmán pe același ton ușuratic.

— Ei, hai, măcar într-o privință să ne asemănăm cu Iupiter și Iunona, să ne certăm puțin : și ei se ciorovăiau tot timpul. Spune-mi, de ce m-ai părăsit atît de brusc ?

Kálmán se aștepta de mult la întrebarea asta, dar încă nu era pregătit. Îi venea greu să răspundă.

Katinka nu-i lăsă timp, ci continuă să întrebe :

— Te-a supărat cineva ? Am greșit cu ceva față de dumneata ? Erai gelos pe cineva ? Sau pur și simplu nu ți-au mai plăcut ochii mei și n-ai mai vrut să-i vezi ? Răspunde-mi, de ce-ai fugit ? Răspunde, de-aici n-ai cum să scapi. Ruteanul doarme, beat criță. Sîntem singuri și dumneata încă nu știi ce înseamnă să fii singur cu mine. Sînt într-o dispoziție ucigașă.

Apoi, ca să arate în ce dispoziție ucigașă e, își împreună mîinile, uitîndu-se rugător la Kálmán, ca la Dumnezeu, și repetă întrebarea pe un ton moale, rugător :

— Spune-mi, de ce m-ai părăsit ? Spune-mi, de ce mă urăști ?

— Bine, doamnă, spuse Kálmán, ați fost sinceră cu mine, voi fi și eu la fel. Vă spun povestea ultimelor două zile. Ce-a fost pînă atunci e un vis fericit. Se întîmplă ca omul să fie fericit în vis, nu ? Și-apoi și-l amintește, dar nu vorbește despre el. Continuarea visului a fost următoarea. Zeița i-a spus adoratorului ei : „Vreau să mă duc într-un loc unde să strălucesc“ ; „Bine, voi fi și eu una din oglinzile care-ți vor reflecta strălucirea“. În aceeași zi m-am dus la un cămătar și am luat două mii de florini, pentru care ar fi trebuit să înapoiez după un anumit timp zece mii. Acesta e numai începutul, apoi te prăbușești în continuare. Dar într-un vis frumos și prăbușirea devine plăcere. Iar visul meu era foarte frumos. Și acum mă gîndesc cu plăcere la el. Dacă aș fi fost lăsat să-mi termin visul, poate treceam din el direct în moarte. Cine știe, poate e și asta o plăcere. Încă nu s-a întors nimeni să ne spună ce simte inima cînd se frînge. Totul era gata : banii luați pe cuvînt de onoare, patima orbească, beția dorinței. M-am dus la dumneavoastră. Și-atunci m-am trezit. La început sîntem supărați pe cel care ne trezește din vis ; dar după un minut vedem că ne-a vrut binele. O zi m-a chinuit tot amarul din inimă. Nici ziua asta n-o voi uita niciodată. Dar a doua zi eram treaz. M-am văzut și am văzut totul în jur așa cum era. Pornisem pe un drum care punea în pericol însăși cinstea. O, pentru ochii aceștia care

întrec orice strălucire pămînteană aș fi înconjurat tot globul, aș fi devenit chiar propriul meu dușman. Trăiam și eu în ochii aceștia ! Trăiam în ei ca somnambulii în lună. O, amintirea asta mă va încălzi și dacă voi ajunge vreodată să încărunțesc. Dar continuare nu există. Eu v-am spus visul meu : doamnă, dacă mă iubești, nu iubi altceva, nici avere, nici strălucire, aruncă-le, termină procesul, să nu-ți pese că-ți pierzi moșia cea mare, vom fi mai săraci, dar totuși bogați ; acesta era visul meu ; dumneavoastră ați spus altceva : „Domnule, dacă mă iubești, nu iubi altceva, nici viitorul, nici renumele de bărbat, nici onoarea, nici cariera, azvîrle-le pe toate, nu te-ntreba ce spune lumea ; la mine este o altă lume, să trăim în ea". V-am ascultat. Și dacă ați fi dorit, aș fi putut să mor pentru această altă lume, pentru că este destul de mare pentru doi ; dar, doamnă, pentru trei este mult prea mică.

— Deci, totuși Bálvándy e de vină ! — strigă Katinka supărată. Bătu-l-ar Dumnezeu !

Și, acoperindu-și fața cu mîna, izbucni în hohote de plîns. Kálmán o lăsă să plîngă. Acum era zadarnic. Katinka își regretă curînd slăbiciunea și, ștergîndu-și lacrimile, spuse amar, dar cu mîndrie :

— Și apoi ai regăsit în jurul dumitale tot ce neglijaseși în vis... Ai văzut că trebuie să-ți continui cariera, doar încă nu ți-ai terminat studiile ; mai ești logodit cu cartea ; este soția dumitale legitimă ; prima căsătorie va fi jurămîntul profesional. Asta trebuie să te preocupe, nu femeia. Aici ai avut dreptate. Știu că i-ai înapoiat cămătarului banii împrumutați ; sînt de acord și cu asta. Vrei să devii un om adevărat. Asta-i o strădanie demnă de laudă... Dar mi-ai ascuns ceva. Principalul. Ia gîndește-te. Nu-i așa că stăm aproape unul de altul ? Mîinile ni se ating. Și totuși între noi se ridică un munte mare, mare și rece. Nu simți cum bate vîntul ? Eu simt. De ce ?

Kálmán privi în lături. Știa ce este. Dar asta nu se spune. „E faptul că acum iubesc pe alta !"

Însă Katinka nu-l lăsă să scape.

— Întoarce-te spre mine, te rog, dacă nu te superi. Așa... Oh, prietene ! Nu-i adevărat ce-ai spus. În privirea dumitale nu pîndește monstrul cu ochi galbeni, care se

cheamă gelozie. Cine e gelos, luptă ; cine e gelos, acționează ; fuga înseamnă spaimă. Te-ai speriat de acela pe care l-ai crezut rival, te-ai comparat cu el și n-ai avut încredere nici în dumneata, nici în mine că ai putea să-l învingi, și pentru că obiectul luptei nu ți se părea destul de important, ai preferat să renunți și să fugi.

Kálmán nu mai putea să asculte, era prea mult. O și nimerise oarecum. Față de Bálvándy fusese întotdeauna mai mult invidios decît gelos. Frumoasa femeie avea dreptate, invidia e lașă, gelozia e temerară.

— Bine, am să vă spun tot, nu ca să mă apăr împotriva dumneavoastră, pentru că vă respect și supărarea, ci ca să vă prezint explicația psihologică a unei istorii. Eu eram legat, împreună cu alți colegi de-ai mei, de o făgăduială din tinerețe, că ne vom pune tot talentul, toată viața în slujba redeșteptării națiunii sărace, uitate și de fiii ei, că vom lupta cu pana, cu cuvîntul, cu sabia, cu vioara, cu mintea și cu meșteșugul. Toți tinerii care au jurat atunci, au pornit să deschidă acest drum anevoios : drum pe care puțini au pășit, și mormintele lor necunoscute nu-i îndeamnă pe cei ce vin din urmă să continue. Și totuși vin mereu alții. Unul din prietenii mei a pornit să cucerească lumea ca actor ; altul, ca om de știință, să caute o civilizație străveche ; al treilea luptă pentru dreptate, al patrulea răspîndește muzica populară și toți sînt săraci, răsplătiți doar de o pîine neagră... În ziua cînd am fost ultima dată la dumneavoastră, m-am întîlnit cu acești prieteni. Toți au progresat, toți au luptat în acest răstimp ; numai eu nu puteam spune nimic ; doar că *mi-am trăit viața*. Deși eu eram primul dintre ei, cel mai puternic. Mie mi se încredințase cel mai scump lucru : lupta pentru afirmarea limbii naționale. Iar eu n-am făcut nimic... Mă bucuram de bucurie... M-am regăsit. M-am condamnat. Și am adus la îndeplinire sentința. Deși pe mine m-a durut cel mai tare. Asta mi s-a întîmplat, doamnă.

Kálmán își ridică însuflețit chipul radios. Credea că acum are aripi, că ea nu-l mai poate urmări. Dar parcă se putea apăra astfel ?

— Acum te-am prins, spuse Katinka, surîzînd necruțător. Ai avut o misiune înaltă, o vocație minunată, îndrăzneață, frenetică. Dar ce te-a făcut să crezi că eu stau în calea acestei chemări ? Mi-ai spus vreun cuvînt despre ea vreodată ? M-ai întrebat vreodată : nu vrei să vii cu mine pe drumul acesta idealist, frenetic ? Puteai să-mi ceri orice doreai. Dacă ai fi vrut să dărîm toți pereții casei și să fac din ea sală de teatru, aș fi făcut-o ; dacă ai fi vrut să joc, ca actriță, în piesele dumitale, aș fi făcut-o ; dacă voiai să fii poet și nu-ți găseai un editor, mi-aș fi cheltuit toată averea pentru ca scrierile dumitale să fie citite în toate colibele... dacă te durea că fac conversație într-o limbă străină, aș fi jurat că n-am să mai pronunț nici un cuvînt decît în limba pe care vrei s-o afirmi ; aș fi dat adăpost tuturor celor ce se ocupă de același lucru ca dumneata și prietenii dumitale, și atîta timp cît eu aș fi avut o bucată de pîine, ar fi vrut și ei... Aș fi întors pe dos chipul capitalei și aș fi obligat lumea să poarte haine după moda strămoșească ; aș fi fost alături de dumneata pînă am fi ajuns amîndoi ori în Panthcon, ori la casa de nebuni !... Dar mi-ai spus vreodată ceva ? Muzele dumitale erau geloase pe mine ? De ce ? Nu pot să încapă toate nouă în aceeași casă cu mine ? Ți-am împiedicat oare ascensiunea spre Olimp ? Sau poeții trebuie să fie asceți, ca evangheliștii ? Te-am chinuit ? Ți-am distrus visurile bărbătești cu capriciile mele nepăsătoare ? Ai găsit la mine acea fire prozaică, rece, calculată, care îi repugnă poetului ? N-am fost pentru dumneata doar inimă, din cap pînă-n picioare ? Dar nu cumva să-ți închipui, dragă prietene, că vreau să-ți vînd marfă aruncată și să laud ceva disprețuit !... Nu, vreau doar să te lămuresc asupra dumitale însuți... Spui că ai fugit de mine pentru că ai vrut să-ți urmezi prietenii pe drumul acela anevoios unde toți sînt săraci ca cerșetorii și popasurile sînt marcate de mormintele savanților care au murit de foame. Povestea lui Ulise și a Circei. Dar unde te-ai refugiat dumneata ? Ai pășit oare pe urmele învățaților care, cu mai puțin talent decît dumneata, scriu ici-colo pentru un cerc restrîns de cititori ? Nu, ai urcat în caleașca excelențelor lor și te-ai lăsat dus pe drumul ce-l așteaptă pe hoinar nu cu hîrtoape,

ci cu parchet lustruit ; e bine să știi dansa pe drumul unde nu cresc cununi de lauri și sărăcie, ci funcţii înalte şi titluri strălucite, iar popasurile nu le marchează mormintele poeţilor pieriţi, ci ranguri importante... Pe drumul acesta ai pornit, ai și avansat destul de mult. Iar acum ești îndrăgostit pînă peste cap de o nobilă cu chip angelic de madonă !

Kálmán privea uluit chipul femeii. Văzu în el ce este *monstrul cu ochi galbeni.*

Katinka rămase multă vreme tăcută. Kálmán stărui îndelung cu privirea asupra ei.

Și cîte poate să exprime gura închisă a unei femei ! O, studiase el aceste hieroglife miraculoase, care constau din șerpuirea unei singure linii a frumuseţii. Cum poate această linie să se bosumfle, să reproşeze, să întristeze, apoi din nou să ademenească, să asigure, să rămînă visătoare, să exprime dorințe pentru care nu există cuvinte, ci doar gură.

Zgomotul vînătorii nu răzbătea pînă sus, din cauza peretelui de stîncă, și chiar dacă ar fi ajuns, vuietul torentului îl înghiţea, nu se auzea nimic altceva decît sunetele tinguitoare, ca niște săruturi trimise în văzduh, ale privighetorilor.

Și pe măsură ce se ridica soarele, arcada curcubeului se micșora, cercul magic se strîngea tot mai mult în jurul celor doi, iar prisma bolții de cleștar îi învăluia într-o strălucire de diamant.

După o vreme, Katinka ridică privirea spre Kálmán și glăsui.

— Pînă și mustaţa ţi-ai ras-o de dragul lor. Ca să te asemeni cu ei. Ca unul care vrea să evadeze, ca unul care spune : „Nimeni să nu mă recunoască așa cum am fost pînă acum !“... Sărmane Kálmán ! Cum te fărîmiţezi încetul cu încetul ! În fiecare zi ţi se cere o firimitură. Azi fă-ne pe plac asta, mîine alta ; cum ai putea să refuzi ? Dar cînd vine vorba de om în întregime : la asta nu există răspuns. Toţi îi dau cîte o părticică din inima lor și Kálmán le păzește ca pe-o comoară. Învaţă de la el ungurește, îl invită la serbările de familie, îi dăruiesc suveniruri ; pre-

fectul îl roagă să-i scrie un discurs ; contesa cîntă cu el duete la pian ; primește ocheade drăgălașe, cîte-o strîngere de mînă pe furiș ; călătorește cu ei, le ține agheasmatarul cînd se roagă, și crede că e iubit. Oh, eu nu spun că se joacă cu dumneata! Nu te-aș jigni pentru nimic în lume cu presupunerea asta. Cred, sînt sigură, că vei deveni un om mare, vestit, pe orice drum ai porni și cei ce te numesc „al lor" vor fi mîndri de asta. Dar ceea ce e sus, este totodată și departe ! Cînd vei ajunge acolo ? Dumneata crezi că acele fiice de aristocrați își arvunesc dragostea ca alte femei nebune ? Și dacă ar face-o ? Dacă s-ar întîmpla ca unui tînăr mic în rang, dar inteligent și destoinic, să i se dea de nevastă o fiică de magnat dintr-o familie din cele mai alese, numai pentru că se iubesc unul pe altul, cu ce-ar plăti tînărul acest dar ? Cu tot ce are, nu ? Dar dumneata încă nu știi ce înseamnă acest *tot*... Ieri ți-ai dat mustața, mîine vei îngenunchea în fața altarului, care este altarul iubitei, — doar nu crezi că bigota familie Decséry va da o contesă de nevastă unui protestant ? —, iar poimîine vei sta în genunchi în fața acelora care sînt idolii carieriștilor... Cum ? Faci semn că nu ?... Crezi că adoratorul Dorotheei Decséry va fi liber să apere inscripția de la Nográd împotriva prefectului Decséry ? Că tînărul care, la brațul familiei Decséry, va fi prezentat la curtea palatinului, va face acolo pe luptătorul pentru libertate ? Acolo nu vei scrie versuri patriotice, nu vei apăra cauza căzută în pulbere a națiunii ; nu vei proteja pe actorii maghiari, ci vei sluji de dragul acelui chip frumos, al cărui sclav ești.

Kálmán scrîșnea din dinți : fiecare cuvînt al femeii era ca un pumnal înfipt în inimă.

— Dar nu fi trist, nu se va întîmpla așa. E doar o joacă de copii. Nu va aștepta frumosul chip de madonă pînă vei ajunge mare. Există oameni mari de-a gata pe lumea asta și la prima ocazie bună te vor uita de parcă niciodată nu ți-ar fi strîns mîna. Ei, hai, hai !... Nu sări de lîngă mine. N-am să te fac mincinos... Vă iubiți cu adevărat și nu vă veți uita niciodată unul pe celălalt. Și poate că peste vreo zece ani te vei reîntîlni cu contesa Dorothea (că doar nu rămîi pe vecie jurat la Decséry ?), pînă atunci vei deveni un domn cu vază, vestit, bogat, de rang mare, iar

contesa Dorothea va fi probabil văduvă, văduva vreunui principe domnitor german. Dar va fi la fel de frumoasă, pentru că doamnele din aristocraţie ştiu să-şi păzească faţa de soarele puternic şi inima de pasiuni puternice. Atunci o vei cîştiga, va deveni a dumitale.

Aici răbufni, în sfîrşit, patima din inima femeii.

— Dar atunci ce diferenţă va mai fi între noi două ?

La asta Kálmán voi să se ridice, revoltat. Dar femeia, strîngîndu-i înfierbîntată mîna, nu-l lăsă.

— Dumneata chiar crezi că asemenea chipuri angelice rămîn sfinte toată viaţa ? Că cine are capul atît de sus, nu face niciodată un pas greşit ? Sîntem femei ! Fiecare are inima acolo unde o are şi cealaltă. Nici eu nu sînt un înger ; nu mint, nu te amăgesc. Dar dacă eu greşesc faţă de dumneata, dacă te supăr, poţi să mă baţi, să mă închizi, să mă calci în picioare, şi dacă ţi se face milă, să mă ierţi ; însă dacă acea înaltă domnişoară te jigneşte pînă-n adîncul inimii, trebuie să primeşti zîmbind jignirea, s-o tăinuieşti, şi să te guduri, cu inima niciodată împăcată, pe lîngă cea care te chinuieşte. Acum pleacă de aici. Nu m-am purtat destul de necruţător pînă acum ?

Kálmán se ridică şi privi lumea prin ceaţa curcubeului. Erau ghimpi ale căror vîrfuri se rup după ce se înfig.

— Cum ai ajuns dumneata aici ? Auzi ceva din vînătoare ? Nimic. Acest loc e absolut în afară. Cum am ajuns împreună aici ? Poate de dragul meu ? Poate de dragul dumitale ? Poate întîmplarea ne-a adus împreună ?... Dumneata nu te gîndeşti că eşti aici, ca să nu fii acolo, unde acum e altul ? Toată învestitura şi vînătoarea asta n-o fi vreun plan premeditat ? Conţii Decséry au mulţi, mulţi bani ; iar figura de Antinous a baronului se potriveşte foarte bine cu chipul de madonă. Încă n-ai înţeles ? Ah, dacă aş fi în locul dumitale, n-aş sta aici, ci mi-aş lua arma şi m-aş năpusti pe terenul de vînătoare, riscînd să mă împuşte în locul ursului, căutîndu-mi vînatul şi vînătorul.

Kálmán îşi stăpîni pornirile. Îşi dăduse seama că în această privinţă n-are voie să se facă de rîs. Aşa că rîse în hohote şi se trînti pe iarbă.

— Nu mă duc eu în hăţiş ; mă simt foarte bine aici ; ha-ha-ha !

Frumoasei i se strînse inima cînd îl văzu rîzînd aşa. Ştia cît de tare poate să-l doară. Îngenunche lîngă el şi-i luă mîna, trecînd la cele mai pătimaşe rugăminţi.

— Ah, Kálmán. iartă-mă că te-am supărat. Nu-i adevărat ce-am spus. Nu-i adevărat, uită. Doar răutatea m-a împins să-ţi spun asta ; te vor iubi. Îţi vor fi credincioşi. Nici nu se poate altfel. Cine te-a îndrăgit o dată, nu te mai poate uita : te va păstra, te va merita. Numai eu, numai eu n-am fost în stare să te merit !

Şi se prăbuşi hohotind în iarba verde, sporind roua cu lacrimile ei ; căzu la picioarele lui Kálmán ; trupul ei de silfidă se zbătea în convulsii pe pajişte.

Iar Kálmán se gîndea la ce adîncimi şi înălţimi infinite ajunge dragostea unei femei. Te ameţeşte dacă priveşti îndelung în ea.

Soarele se ridica tot mai sus, aerul era fierbinte, plin de parfumul florilor şi mireasma de răşină a brazilor, în înălţimi se auzeau trilurile privighetorii ; curcubeul cascadei coborîse spre pămînt. ca şi cum ar fi vrut să-i apropie unul de altul cu panglica magică a lui Iris.

Femeia era numai dragoste, era numai femeie. Femeie, pe care natura a creat-o capodoperă, pentru ca şi păcatul ei să fie frumos. O zînă care ucide cu fericirea ei. O zeiţă seducătoare.

În clipa aceea se auzi dinspre vale un bubuit puternic.

Prin tufele ghimpoase o fiinţă urca înverşunată, croindu-şi drum spre malul abrupt. Kálmán sări în sus şi puse mîna pe armă.

De departe, din vale se auzea zarvă şi împuşcături răzleţe.

Stînca pleşuvă scîrţiia sub paşii grei ce se apropiau. Tufişurile rupte pîrîiau, o pisică sălbatică, alarmată sări scuipînd şi strănutînd pe trunchiul uscat, vulpi şi jderi îi anunţau sosirea, deasupra zburau cîrîind stoluri de păsări cărora le zdrobise cuiburile. Şi zgomotul care-i anunţa apropierea era grandios. Fiara însă nu scotea nici un sunet.

Se îndrepta direct spre cascadă. Poate au hăituit-o încoace.

Nu se lăsă mult aşteptată. Ţîşni dintre tufele de jnepeni.

Era o ursoaică neagră, superbă, înaltă de doi metri, cu părul des şi flocos.

Venea în două picioare. Cu una din labele din faţă rupea tufele din cale. Îşi ducea cei doi pui. Pe unul îl purta în gură, strîngîndu-i mijlocul cu dinţii, iar pe celălalt îl ţinea strîns cu laba stîngă din faţă.

Între tufişuri şi cascadă se afla un luminiş de vreo douăzeci de paşi. Cînd fiara fugară ajunse în poiană, îşi văzu duşmanul stînd la pîndă. Kálmán ridică puşca, aşteptînd.

Ursoaica mormăi speriată şi se opri brusc. Sări într-o parte şi, schimbînd direcţia, fugi lateral, spre locul unde văzuse bradul doborît peste prăpastie.

Kálmán ar fi putut s-o împuşte uşor, dar n-a făcut-o. Dumnezeu ştie de ce ? Poate că i s-a făcut milă de animal, pentru că era femelă şi mamă şi voia să-şi salveze puii. E în stare de una ca asta, poetul ! În orice caz nu făcu altceva decît s-o ochească, iar cînd dispăru din faţa ochilor lui, lăsă puşca jos. Asta li se întîmplă deseori vînătorilor începători.

— De ce n-ai împuşcat-o ? — îi strigă înfierbîntată femeia.

Kálmán se uită la ea şi răspunse :

— Mi s-a umezit praful de puşcă sub cascadă. (Pe-atunci se mai foloseau puşti cu cremene.)

Deşi nu era adevărat.

— Ah, ce păcat !

Dar ursoaica nu scăpă aşa uşor cum ar fi vrut. Cînd ajunse la prăpastie, unul din pui, pe care-l ţinea neîndemînatică cu laba, se sperie de hău, sări de la sînul mamei şi începu să orbecăie înapoi, spre hăţiş.

Ursoaica îl lăsă pe netotul de pui, şi, purtîndu-l în gură pe celălalt, traversă repede trunchiul peste prăpastie. Era salvată. Sus printre stînci n-o putea hăitui nimeni.

Dar acolo se opri o clipă. Puiul abandonat începu să scheaune, să plîngă şi ursoaica îl auzi. Se întoarse după el. Îşi ascunse puiul salvat într-un tufiş şi se hotărî să mai facă o dată drumul.

— Ah, ursul se întoarce ! — strigă femeia şi alergă, cu pieptul tresăltînd, după puşca rezemată de piatră.

Kálmán crezu o clipă că va fi nevoie s-o apere şi se aşeză în faţa femeii, în caz că ursoaica ar avea intenţia să-i atace. Dar în clipa următoare văzu că măsurile de apărare sînt inutile, animalul nu vine să-i atace ; îşi caută puiul.

Nu venea ameninţînd, provocator, umblînd în două labe, ci se strecura făcîndu-se una cu pămîntul şi căuta scheunînd prin tufişuri, ca să-şi găsească puiul. Pentru asta mai trebuia să treacă o dată prin poiană. Întorcîndu-şi capul speriată spre vînători, mormăia neliniştită, scheuna de parcă ar fi spus : nu-mi faceţi rău, nici eu nu vă fac nici un rău, lăsaţi-mă să-mi caut puiul.

Îl găsi pe ursuleţ, urlă de bucurie, îl înhăţă în gură şi se ridică împreună cu el, parcă lăudîndu-se că l-a găsit, sau mulţumind că nu i-au făcut nici un rău.

— Pleacă din calea mea ! — răsunară în urechea lui Kálmán cuvintele femeii.

Privi înapoi uluit. Doamna stătea în spatele lui, cu piciorul stîng înainte, lăsîndu-şi greutatea pe dreptul şi înălţîndu-şi puşca spre obrazul înfierbîntat, ţinti spre animal.

O observă şi ursoaica şi începu să plîngă ca un om. Avea într-adevăr inteligenţa unui om. Nu se putea să nu înţelegi plînsul acela.

— Nu-mi face rău. Doar eşti femeie. Vezi, şi eu sînt mamă. Îmi salvez copilaşul. Nu fii necruţătoare.

Putea să tot plîngă ! Într-o clipă bubuiră una după alta amîndouă ţevile şi ursoaica se prăbuşi.

Nici atunci nu urlă ; plîngea doar, continuînd să-şi ţină puiul în dinţi. Iar cînd fu nevoită să-l lase, pentru că sîngele îi ţîşnea din gură, împroşcîndu-l pe ursuleţ, cu ultima mişcare, în agonie, îşi întinse convulsiv labele spre el, strîngîndu-l încă o dată lîngă ea. Aşa sfîrşi din viaţă.

Cînd căzu ursoaica, ursuleţul se ghemui lîngă ea, căutîndu-i sînul care nu va mai da lapte.

Kálmán stătea rezemat de puşcă, îngîndurat. Frumoasa doamnă dădu fuga spre animalul împuşcat, prinse de ceafă ursuleţul şi-l luă în braţe. Apoi îşi puse piciorul

stîng pe capul fiarei ucise, rîzînd triumfător, cu chipul strălucind ; din cauza animalului plin de sînge, i se înroșiseră mîinile, gulerul bluzei și dantela de pe pieptul frumos rotunjit. Era toată numai sînge. Atunci își scoase de pe umăr cornul de vînătoare și, întorcîndu-se spre vale, sună puternic, din rărunchi, tradiţionalul *hallali*, semn că vînatul a fost doborît.

— Tuu-tuu-tuuuu !

Ecoul stîncilor aduse de mai multe ori înapoi semnalul. Și în acea clipă, poate din cauza sunetului pe care nu-l mai auzise niciodată, apăru pe tronul năpădit de mușchi sirena.

Ieșise din vizuină ca să vadă ce se întîmplă.

Deși ochii ei nu sînt făcuţi pentru lumina zilei ; pielea aceea subţire, care-i învăluie trupul, îi acoperă și orbitele și de sub ea scînteiază roșietice rubinele ochilor. Și prin pielea asta transparentă, se văd toate organele interne palpitînd, respirînd, gîfiind. Branhiile trandafirii de pe cele două părţi ale capului diform pipăie aerul. Sub cap are două labe sau mîini mici, iar în continuare e ca un fel de șarpe gros, fără picioarele dindărăt.

Kálmán privea uluit la cele două fenomene.

Colo o creatură stranie care seamănă cu o femeie frumoasă. Dincolo o fiinţă stranie, care seamănă cu un șarpe.

Amîndouă sînt frumoase și îngrozitoare...

FAPTA DE EROISM

La semnalul victorios al cornului răspunseră din toate părţile alţi corni, din vale, de pe celălalt versant al muntelui, și vînătorii aflaţi mai aproape veniră în grabă. Ceilalţi, dinspre vale cu greu s-ar fi putut căţăra pînă acolo, așa că nici nu încercară.

La auzul împușcăturii și al semnalului de corn se trezi cu greu și ruteanul. El susţinea că nu și-a neglijat deloc datoria, pentru că atunci cînd o doamnă tînără și frumoasă și un domn la fel vor să stea de vorbă, datoria

cea mai importantă a iobagului credincios este să se culce în iarbă și să doarmă.

Dar de-acum Katinka nu mai avea ce vorbi cu cavalerul ei însoţitor ; o preocupa numai măreaţa ei victorie vînătorească ; măsură cu palma ursul ucis, aprecie, cu tovarășii de vînătoare, cam ce greutate poate să aibă. Cea mai grea problemă era cum să-l transporte. Cum să traverseze patru oameni cu o targă pe trunchiul acela de brad ? Pînă la urmă au găsit o rezolvare : vor arunca o funie peste prăpastie, vor lega ursul de cele patru picioare și-l vor trage prin văzduh. Ar fi păcat să rămînă aici. Blana va deveni un covor elegant, Katinka intenţionează să-l pună în faţa patului. Și carnea e minunată, deși ursoaica era slăbită din cauza alăptatului ; dar tălpile sînt o delicatesă demnă de o masă princiară. Katinka vrea să le savureze.

Dar micul pui de urs ? Nu mai are mamă, cine-l va alăpta de acum înainte ? Nu vă faceţi griji din pricina lui. Doamna Katinka are o inimă foarte simţitoare, îl va lua la ea, îi va fi mai bine decît la adevărata lui mamă. Va creşte cu cafea și cozonac, cu alune zaharisite și toată viaţa i se vor asigura mîncarea, liniștea și cușca.

Era un animăluţ tare drăgălaș. Se ghemuia la pieptul binevoitoarei lui protectoare, vîrîndu-și năsucul printre dantele și pipăind ca un copil cu lăbuţele neîndemînatice. Katinka se îndrăgostise de-a binelea de el. Găsise și un loc pentru verigheță. O trase pe unul din degetele ursuleţului. I se potrivea perfect. O și lăsă acolo.

După ce traseră cu mare greutate ursul pe celălalt mal al prăpastiei, patru rusnaci voinici îl puseră pe un par și-l transportară, însoţiţi de mereu mai mulţi vînători, la cartierul general. Rușii plîngeau de bucurie, după obiceiul lor.

Cartierul general al vînătorii se instalase în poiana rotundă, unde poposiseră doamnele Decséry, însoţite de Bálvándy și de prefect. Aici a fost adus ursul ucis.

Era singurul rezultat victorios al vînătorii din ziua aceea. Nu aveau voie să tragă decît în urși. Patru urși apăruseră în calea hăitașilor, dar scăpaseră cu toţii. Un mascul bătrîn chiar a încasat patru gloanţe, de la diferiţi

vînători, dar nu l-au nimerit bine ; a fugit cu cele patru gloanţe înfipte în el, iar cînd va fi o dată şi o dată ucis, se va găsi sub pielea lui o adevărată colecţie de cartuşe primite ca amintire, de la cuiele de fier ale rutenilor pînă la plumbii tăiaţi ai polonezilor ; dar deocamdată îşi croise drum printre vînători şi se înfundase în pădure.

Femela, cu cei doi pui, o luase în direcţia opusă, spre cascadă. Nimeni nu-şi imagina că se poate căţăra pe povîrnişul acela. Dar tocmai acolo îşi găsise omul, ba mai mult, femeia, care cu două lovituri măiestre a răpus nobilul vînat.

Trebuie să recunoaştem, amîndouă loviturile au fost straşnice : una i-a trecut prin plămîn, cealaltă i-a străpuns inima. Orice vînător ar fi mîndru de o asemenea ispravă.

Toată societatea o primi cu manifestări elogioase pe eroina zilei şi chiar domnii şi doamnele din înalta familie Decséry, cuprinşi de entuziasmul general, schimbară cîteva cuvinte de apreciere cu viteaza amazoană. Ba mai mult, însăşi prinţesa îi oferi un sac de voiaj pentru ursuleţ, pe care puse să-l aşeze în trăsură, legîndu-i capul de gura sacului, ca nu cumva să fugă.

— Vă felicit, doamnă ! — îi spuse Bálvándy Katinkăi. Aţi salvat onoarea întregii societăţi. Aceşti domni au tras atît de prost, că toţi îşi merită *mustaţa.*

— Cel puţin au tras, zise cu vehemenţă Katinka, dar viteazul meu nici măcar atîta n-a făcut cînd l-a văzut pe urs. Probabil se gîndea că dacă trage, n-o să mai aibă după aceea cu ce să se apere de urs.

Ce-au mai rîs ! Sărmanul Kálmán se ascundea cu capul plecat prin tufişuri. Nici nu îndrăznea să privească spre Dorothea, credea că rîde şi ea.

Să tragi prost e destul de grav ; dar să nu tragi deloc e un păcat capital.

Nu putea să se ascundă în tufiş, pentru că era nevoie de prezenţa lui. Legile vînătorii cuprind şi sancţiuni.

— Iar acum, dragă doamnă, pentru această excelentă lovitură veţi primi botezul breslei vînătorilor, spuse Bálvándy.

— Cum ?

— E un ceremonial puţin cam cazon. Cel mai bun vînător, care a ucis pentru prima dată vînat mare, este culcat peste victima lui şi bătut în mod solemn.

— Ah ! Cu ce ?

— Dacă-i bărbat, cu varga puștii ; dacă-i femeie, cu o floare.

— Ei, așa n-o să mă doară.

Şi privi în jur, poate vrînd să vadă dacă celelalte doamne nu cumva roşesc. Nu. Toate rîdeau. Ăsta-i obiceiul.

— Ei, dacă trebuie, trebuie, spuse femeia, și se lăsă să cadă lîngă fiara răpusă, într-o atitudine cît mai graţioasă, pentru ceremonia de învestire cavalerească, îmbrăţişînd cu un braţ capul animalului ucis și, rîzînd, întoarse capul :

— Ei, cine mă bate ?

— Amice Kálmán ! — strigă Bálvándy, ieși, te rog, din tufișul acela. E sarcina dumitale, doar ai fost însoţitorul eroinei.

Şi smulgînd din frunziș o ramură lungă, plină cu flori trandafirii, i-o înmînă lui Kálmán și-l împinse în faţă.

— Dar să nu dai tare, cochetă Katinka, întorcîndu-și rîzînd capul.

— Nu vă fie teamă.

Kálmán îi trase pe spate cele trei lovituri cu ramura înfloritä ; pe doamnă n-o duru deloc ; pe el însă da.

Apoi, în uralele generale, amazoana se ridică fără nici un ajutor ; acum intrau în vigoare drepturile ei.

— Rog pe cei care-au rîs pînă acum să poftească mai în faţă. Să rîdem și noi.

— Cei care au tras prost trebuie pedepsiţi după datină.

Li se desenează mustăţi, mîzgălite cu praf de puşcă ; asta face parte din drepturile învingătorului.

Katinka își înmuie degeţelele delicate în cornul cu praf de puşcă şi execută cu această mîzgă sentinţa necruţătoare asupra acuzaţilor.

Cine avea mustaţă, aceasta-i era prelungită pînă la urechi ; dacă oricum îi ajungeau mustăţile pînă la urechi, primea un barbişon desenat cu praf de puşcă ; iar un cavaler polonez care, sfidător, apăruse la vînătoare şi cu mustăţi şi cu barbă, tot nu scăpă de autodafe ; avea sprîncene blonde. Katinka i le vopsi în negru. Şi cu cît mai multe chipuri apăreau atît de ciudat împodobite, cu atît mai tare hohoteau doamnele şi domnişoarele exprimîndu-şi zgomotos buna dispoziţie.

Ultimul rămase Kálmán. Principalul vinovat, care nici măcar nu trăsese. Laşul ! Trebuise să vadă pînă la capăt execuţia celorlalţi. Ajungînd în faţa femeii care aplica pedeapsa, se aştepta ca aceasta să-i transforme faţa într-o mască grotescă, cu tot praful de puşcă rămas.

Dar Katinka înmuie doar vîrful degetului mic în mîzga negricioasă şi desenă cu grijă deasupra gurii vinovatului o pereche de mustăţi, la fel cu cele pe care acesta le sacrificase. Apoi scoase din buzunar un pieptene de fildeş, al cărui etui avea o oglindă concavă, în care-ţi puteai vedea toată faţa ; i-o puse înainte şi-l întrebă îmbufnată, cu reproş :

— Ei, nu aşa era ?

Toată societatea se aşeză la ospăţul vînătoresc. Frumoasa pajişte verde slujea drept scaune şi masă întinsă. Mîncarea pare mai gustoasă cînd omul îşi pune alături pîinea şi şunca pe iarbă şi-şi îmbie partenera veselă cu felii înfipte în vîrful cuţitului, bea cu ea din aceeaşi ploscă şi-i aduce apă din pîrîiaşul cristalin ce şiroieşte peste tot felul de pietricele şi crenguţe drăgălaşe. Din crăci uscate se aprinde un foc vînătoresc la care se prăjeşte slănină înfiptă în beţişoare verzi şi pîine, iar untura topită a slăninii e picurată pe feliile de pîine.

Eroina zilei, familia Decséry, Bálvándy şi Kálmán s-au adunat în jurul unui foc împreună cu alţi domni şi doamne. Îşi agăţară puştile în copaci şi se tolăniră pe iarbă, după pofta inimii.

Amabil ca de obicei, Bálvándy o distra pe contesa Dorothea, învăţînd-o importanta ştiinţă de a îmbiba cu grăsimea slăninii prăjite feliile de pîine. Contesei îi plăcu foarte mult această operaţiune. Rîdea întruna.

Iar Kálmán se uita la ei cu coada ochiului. Își amintea cuvintele necruțătoare cu care-l înjunghiase în inimă femeia supărată.

Cînd un tînăr e îndrăgostit, îl supără pînă și faptul că adorata lui discută, bine dispusă, cu alt bărbat. Ar trebui să aibă glas numai pentru el, iar altora să le spună *nix deutsch*.

Dar fetele frumoase nu prea fac asta, pricinuind mari amărăciuni băieților frumoși.

Katinka însă observă ocheadele și proasta dispoziție a lui Kálmán, și începu să-l tachineze. Femeilor răsfățate de lume le place să facă paradă de puterea lor asupra cuiva. N-ar pierde nici o ocazie să glumească pe seama boacănelor acestuia. Iar el trebuie să se împace cu gîndul că frumoasa nu numai că rîde pe socoteala lui, dar distrează cu asta întreaga societate.

Kálmán răbdă totul cu blîndețe. Din care cauză toată lumea, încurajată, începu să glumească pe socoteala lui.

Nu prea-i pică bine omului asemenea glume, cînd le aude și frumoasa fată de care e îndrăgostit.

Totuși se găsi cineva să-l apere : prefectul. Acesta luă partea juratului. Dar n-avea de ce să-i mulțumească, pentru că spunea lucruri atît de ciudate, că lumea rîdea și mai tare. Uneori omul apără pe cineva împotriva celorlalți numai pentru ca aceștia să-l tachineze și mai mult.

La un moment dat, cînd Kálmán era iar cu gîndurile aiurea, un cîine de vînătoare, hrăpăreț, îi luă de sub nas slănina gata prăjită. Ce s-a mai rîs ! Pînă și cîinele își bate joc de el. Deși are bățul în mînă.

— Deci dumneata degeaba ai arma în mînă ? — rîse Katinka. Nu obișnuiești nici să împuști, nici să lovești ? Și-și supse cu gingășie degețelele unse de pîinea cu slănină. Oare își spălase întîi sîngele de pe ele ?

În fine, Kálmán se apără.

— Nu folosesc niciodată nici un fel de arme împotriva femeilor. Aș fi putut împușca ursul ; i-am ieșit în față, l-am ochit, n-am fugit de el, dar cînd am văzut că aparține sexului slab, nu i-am făcut nici un rău. Nu pot să ucid o femeie, chiar dacă e ursoaică.

Asta ar fi fost o apărare potrivită pentru un poet, în același timp tînăr cavaler. Un compliment pentru doamne, un omagiu adus idealului, o cinstire a idealului dusă pînă în lumea animalelor. Dar intervenţia lui Bálvándy strică efectul.

— Dar, amice Kálmán, dacă ai fi văzut masculul, cu atît mai mult ţi-ai fi amintit că trebuie să fii politicos.

Kálmán se înroşi pînă-n gît.

— Asta poate s-o încerce orice mascul din lume.

— La naiba ! Asta-i o provocare !

— Ei, domnule, îl liniști Katinka, este *mauvais genre* să te înfierbinţi așa pentru o glumă. La vînătoare totul e permis. Pînă și doamnele au de ascultat destule lucruri la care în alte împrejurări ar răspunde cu palme. Aici toţi sînt amici.

— Dar noi nu ne certăm, zise Bálvándy, *au contraire.* Eu sînt de partea lui Kálmán. Are dreptate. Ia uitaţi-vă ce pușcă avea cu el : asta nici nu ia foc. Nu știu cine i-o fi ales-o.

Și Bálvándy se ridică, desprinse din copac pușca lui Kálmán și arătă tuturor ce prost funcţionează închizătorul, zău că nu e recomandabil să pornești cu așa ceva la vînătoare de urși !

— Altă dată, prietene, dacă mergi la vînătoare, îţi dau pușca mea personală, cu aceea ai să tragi. Iar acum recunoaște că ai încercat să tragi, și încă de două ori, dar pușca n-a luat foc, și onoarea ţi-e salvată.

— Așa e, așa e ! — întări și Katinka, privind cu mărinimie filantropică spre cel apărat.

Kálmán observă podul de aur construit pentru salvarea lui și se retrase pe el. De altfel, își spuse că, în mijlocul unui grup vesel, un copil cu mustaţa vopsită, care se supără, ar fi o figură ridicolă. Nimeni n-ar spune că „i s-a urcat inima la cap“ ci că „i s-a urcat vinul la cap“.

Petrecerea trecu pe alt făgaș odată cu dansul popular început de tinerii ruteni, împreună cu ţărăncile pripășite pe-acolo, în sunet idilic de cimpoi ; apoi vînătorii se ridicară și își luară puștile, pregătindu-se de plecare.

Bálvándy, care părea că dorește foarte serios să-l împace pe Kálmán, se apropie de el în timp ce acesta își lua pușca.

— Aruncă rabla asta, amice, e pușcă doar de formă. Dacă vrei să duci ceva pe umăr, ia *Lazzarino*-ul meu. Eu oricum voi mîna caii, pentru că vizitiul meu s-a îmbătat zdravăn și nu pot să mă bizui pe el. Tu poți să însoțești doamnele.

Așa generozitate mai zic și eu ! Pînă acasă, Bálvándy prefera să stea cu spatele la doamne, lăsîndu-le în seama lui Kálmán.

Dar lui Kálmán nu-i plăcea să se bucure de un noroc primit în dar și, din încăpățînare, trecu în acea parte a trăsurii unde ședea bătrîna prințesă, și nu lîngă contesa Dorothea, dar pușca *Lazzarino* a lui Bálvándy tot o luă pe umăr.

Cortegiul vînătoresc porni ; au pus ursul pe o căruță împodobită cu crengi, trasă de bivoli ; eroina zilei și ceata de vînători cu mustăți proaspăt primite urmau carul triumfal, iar în urma lor venea într-o trăsură ușoară familia Decséry ; Bálvándy ședea pe capră, iar prefectul alături de el. În stînga trăsurii mergea Kálmán, iar în spatele lui un bătrîn pușcaș rutean, care vorbea ungurește și le distră pe doamne cu legende și povești populare. Cel puțin îl scuti pe Kálmán de obligația de a face curte.

Îl mai ajută și altcineva. Deodată, din ceata de vînători care înaintau, cineva rămase în urmă și se ataș la suita familiei Decséry.

Îl recunoscu pe Aszályi.

Oare de ce-o fi venit aici ? Nici amintirea care-l leagă de Kálmán, nici bunele intenții față de Bálvándy nu explică acest ataș ciudat. Explicația o dădu chiar el.

— Domnilor ! Domnule baron, domnule conte, bolborosi omul cu gît lung, cu chipul palid, speriat, domnii vînători de acolo, din față, spun că ursul acela care a încasat patru gloanțe n-a fugit departe, ci s-a ascuns pe-aici pe undeva în desiș.

— Asta se prea poate, răspunse Bálvándy.

— Și că are obiceiul de a se întoarce în locul unde a fost rănit, și pe cine găsește acolo, îl face bucățele.

— Asta cam așa e.

Bătrînul rutean prinse firul.

— Aoleu, mai ales dacă o fi un urs vrăjitor, chiar că stăm bine.

— Ce-i acela urs vrăjitor ? — bîlbîi Aszályi.

— Păi, domnul nu știe ? E un animal groaznic ! Cînd vine, nu așteaptă ca vînătorul să tragă, ci trage el în vînător ; bolovanii de-o juma' de chintal sau un chintal sînt un fleac pentru el, îi prinde cu labele și-i azvîrle ca din praștie ; și pe cine nimerește, apăi acela nu mai zice nici pîs !

— Aoleu ! — se miră speriat Aszályi.

— Și e vrăjitor sadea, cîte gloanțe se trag în el, pe toate le prinde cu laba ca pe muște, le bagă în gură și le înghite. A doua zi toate gloanțele se găsesc în urma lui, iertați-mă, nu pot să spun în ce !

— Ar fi cam periculos să ne întîlnim cu el, oftă Aszályi. Și încotro a fugit ?

— Păi, taman încoace.

Pe dată Aszályi trecu de cealaltă parte a trăsurii, raționînd foarte corect din punct de vedere ursopsihologic : dacă s-ar întîmpla să vină înspăimîntătorul urs, ori va da dovadă de respect față de conți, prefecți și moșieri și-și va vărsa supărarea în altă parte, ori nu, și-atunci îi mănîncă întîi pe ei, că doar are și ursul atîta gust. Oricum, el este apărat.

Kálmán se gîndi la ceva în sinea lui, dar nu îndrăzni să-și ducă gîndul pînă la capăt. Ei ! Nu dă soarta noroc la vînătoare de două ori în aceeași zi.

Soarele apune devreme între munții înalți și amurgea deja cînd grupul de vînători ajunse într-o vale, acoperită pe o coastă de un codru vechi de brazi, în timp ce pe celălalt versant, care probabil arsese cîndva, creșteau tufe dese de ienupăr și ici-colo se înălța cîte-o zadă desfrunzită.

În valea pustie, stearpă, neprielnică nici pentru pășunat, nici pentru vînătoare, creșteau cu duiumul afine roșii și negre ; nici pe acestea nu le culegea nimeni.

Cînd jumătate din cortegiu trecuse de tufișuri, se auzi deodată un mormăit fioros ; urletele hăitașilor răscoliră pădurea ; se auzeau ici-colo împușcături, apoi gemete fantomatice, ca ale unui vînător rănit de moarte cerînd ajutor, și iarăși mormăitul înverșunat după care e ușor să-l recunoști pe urs.

Vine !

Dar din ce direcție, asta e imposibil de aflat din cauza ecoului multiplu, înșelător.

Deodată, din tufele de ienuperi, se ridică monstrul cel negru.

Un animal uriaș, de peste șase picioare. Era la vreo două sute de pași de trăsura familiei Decséry și părea că se îndreaptă direct spre ei.

Cineva trase spre el din desiș, la care ursul apucă un bolovan uriaș, care avea poate chiar un chintal, și, urlînd, îl aruncă, spre vînător. În clipa următoare se văzu și vînătorul, căţărîndu-se înspăimîntat într-o zadă.

— Ajută-ne, Isuse ! — strigă bătrînul rutean. Ăsta-i chiar ursul vrăjitor.

Lui Aszályi nu-i trebui mai mult, fugi pînă nu mai văzu ursul. În partea opusă era o tufă de măceș, trecu prin ea fără milă și, trîntindu-se la pămînt, făcu pe mortul. Așa n-o să-i facă ursul nici un rău.

— Hopa ! e de rău ! — exclama Bálvándy. Unde mi-e arma ?

— E în mîini bune, răspunse Kálmán și se postă lîngă un brad, trăgînd cocoșul ambelor țevi.

— Amice, dar să ochești bine ! — îl preveni Bálvándy. Să nu tragi prea devreme ; așteaptă-l să se apropie și nimerește-l în inimă, pentru că o fiară atît de mare suportă răni grele.

— Dar poți să-l împuști oriunde, domnule, mormăi bătrînul rutean, prinde el glonțul cu mîna. (Îi clănțăneau dinții și-și făcea cruce.) Ah, domnule, pînă mîine nu mai rămîne nimic din noi.

Inima lui Kálmán palpita febril.

Iată ocazia s-o apere pe adorata lui, să-și dovedească în fața ei curajul. Aici a nimerit-o destinul, de parcă ar fi romancier de profesie.

Deşi o asemenea întîlnire pune la grea încercare inimile tinere.

Fiara uriaşă gonea, gata de atac, nici ochii nu i se vedeau din blana stufoasă. Şi venea direct spre vînător. Trebuia mult sînge rece pentru ca acesta să-şi aştepte duşmanul pînă la cei zece paşi critici, ca lovitura să fie sigură.

Aşteptă apropierea fiarei uriaşe pînă-i mai despărţea doar o tufă de ienupăr. Ursul, ridicîndu-se în două labe, se vedea pe jumătate.

Kálmán ochi şi trase. Ursul mormăi puternic şi nu căzu.

— Am spus eu că prinde gloanţele, strigă din spate ruteanul.

Ursul trecu de ultima tufă de ienupăr şi ajunse la şase paşi de Kálmán. Acesta, sigur de el, ţinti capul animalului şi trase. Ursul îşi scutură capul şi nici nu simţi lovitura, doar se dădu puţin înapoi.

— Urcă ! Sus în copac ! — îi strigau lui Kálmán şi ruteanul şi baronul. Asta e singura scăpare din faţa vampirului înfuriat.

Dar Kálmán, în loc să arunce arma şi să se caţere în copac, apucă puşca de ţeavă, o întoarse şi, ajungînd dintr-un salt în faţa ursului, îi trînti una-n cap atît de tare, încît acesta urlă :

— Dosta !

Asta în ruseşte înseamnă „destul".

Numai ruşinea, furia şi disperarea la un loc pot să explice cum de-a fost în stare tînărul de atîta îndrăzneală.

Dacă n-ar fi făcut asta, dacă ar fi acceptat ce i se striga şi s-ar fi căţărat în copac, atunci ursul s-ar fi căţărat după el şi, după ce-l ajungea, ar fi scos o ploscă de sub blană, îmbiindu-l cu puţin rachiu :

— *Nyek sa lubi, pan jager !* [1]

Pentru că nu era nici urs carnivor, nici vrăjitor, ci un rutean înalt, îmbrăcat în blană de urs, şi nu destinul romanesc regizase scena, ci domnul Bálvándy. Era toată lumea vorbită, toţi hăitaşii, toţi vînătorii erau implicaţi

[1] Poftiţi, vă rog, domnule vînător ! (În limba polonă în orig.)

în farsă ; numai Aszályi nu. Pe acesta îl speriaseră, ca la rîndul său să-i transmită spaima lui Kálmán. De aceea schimbase Bálvándy pușca lui Kálmán, dîndu-i una înfundată cu miez de soc în loc de gloanțe ; de aceea povestise bătrînul rutean despre ursul vrăjitor.

Farsa voia să fie o lecție binemeritată pentru tînărul fanfaron, care-i jignise pe toți vînătorii cu declarația că n-a tras în primul urs pentru că era femelă ; să vină masculul ! Parcă ceilalți nu pe mascul l-ar fi ratat. Ei, ia să dovedească, de ce-i în stare cînd întîlnește un urs mascul !

Dar farsa a dat greș.

Iar sărmanul rutean a învățat pe pielea lui, informat de patul puștii (din fericire avea capul tare și blana ursului mai atenuase lovitura), explicația psihologică a diferenței dintre domnul care, la izvorul Kordei, în fața doamnei Katinka, nici măcar nu trage în ursul ce se salvează și-și salvează puii, și domnul care, în fața trăsurii familiei Decséry, în văzul chipului de madonă, ține piept ursului venit să atace, amenințînd-o pe contesa Dorothea.

Din cauza acestui studiu, rusului îi crescu capul cît o baniță ; dar de învățat învățară alții.

Katinka își smulse toate însemnele victoriei de pe pălărie cînd află vestea, iar Bálvándy era scos de pe făgașul lui.

Iar Kálmán deveni cu atît mai încurcat cînd află că-i doar o farsă. Îi pieri buna dispoziție. Deci toți s-au aliat împotriva lui, numai a lui. Și nu s-a găsit dintre toți măcar un suflet caritabil care să-l prevină ce farsă nemiloasă se pune la cale ?

Bálvándy se grăbi să-l consoleze.

— Lasă, amice, acum te-ai purtat ca un adevărat vînător viteaz. N-aveai de unde să știi că nu tragi într-un urs adevărat, nici că tragi cu o pușcă fără gloanțe ; pot să-ți spun că nici unul dintr-o mie n-ar face ce-ai făcut tu, ca după ce dă greș cu două gloanțe, să-i tragă ursului în cap cu patul puștii. Pielea ursului ți-o dau ca amintire și totodată ești absolvit de pedeapsa mustății dese-

nate. O femeie a pictat-o, o femeie s-o șteargă. Dorothea va fi atît de amabilă s-o facă.

Kálmán nu se lăsă rugat.

Contesa Dorothea își scoase batistuța fină ca să execute operațiunea de reabilitare și cînd Kálmán se apropie de acea parte a trăsurii unde ședea ea, îi șopti încet :

— Ți-am tot făcut semn, dar n-ai observat, să vii pe partea asta ; ți-aș fi șoptit ce farsă ți se pregătește. Și nici pe sărmanul mascat în urs nu l-ai fi lovit atît de tare în cap.

(Ba mai bine îl dădeam gata, cu stăpînul lui cu tot, se gîndea Kálmán, în timp ce contesa îi migălea cu batista sub nas.)

Dar mustața pictată se întărise, și batista uscată n-o putea șterge ; contesa nu stătu mult pe gînduri, înmuie un colț al batistei în saliva de pe buzele ei dulci și cu această ambrozie divină șterse rușinoasa mustață.

Asta-l vindecă pe Kálmán pe deplin.

CE SE ASCUNDE DUPĂ BRAZI ?

Din acest moment Katinka nu-i mai vorbi lui Kálmán. Îl ura.

O umilise morala celor două povești vînătorești. Același bărbat, lîngă o femeie este un înțelept fricos, iar lîngă alta un erou scos din minți.

Dorise să-l facă de rușine pe Kálmán în fața Dorotheei Decséry, dar în ce hal o umilise Kálmán pe ea !

O, dar asta n-o făcu să-l uite. Să nu creadă vreodată tînărul nemilos că o femeie care trăiește doar pentru dragostea ei poate fi îndepărtată cu cuvintele : „Acum iubesc pe alta". Se va mai împiedica el adeseori în strălucitoarea pînză de păianjen țesută în calea lui de supărarea unei femei jignite !

Abia acum începe să-și clocească răzbunarea.

Toți participanții erau obosiți după vînătoare, nu doreau altceva decît să ajungă acasă, în căsuțele țărănești puse la dispoziție și să se odihnească.

Seara, domnișorii au mai luat la rînd casele, cîntînd serenade cucoanelor împreună cu taraful lui Bunkó, apoi le-au lăsat să doarmă și pînă dimineața nici un huruit de trăsură n-avea voie să tulbure liniștea.

Ceremonia învestiturii avea loc în aer liber. Pe pajiștea verde fusese așezată o masă lungă, prezidată de subprefectul care acorda învestirea, iar în jurul mesei ședeau, care pe scaune, care pe bănci, invitații, în rîndul întîi doamnele și domnii, iar în al doilea țăranii.

Apăru și Katinka. Întîrziase puțin cu toaleta de dimineață : purta o pelerină neagră de amazoană, cu revere roșii ; venise călare ; pe cap purta o cușmă poloneză îmblănită, în patru colțuri, cu pană albă, iar în loc de cordon, își strînsese mijlocul subțire cu un șal țesut în fir auriu.

Sosise ultima și, ca să ajungă la scaunul ce i se rezervase, trebui să-i deranjeze pe cei așezați în rîndul respectiv, care cel puțin se bucurară de foșnetul rochiei de mătase, de privirea ochilor strălucitori și de mireasma fugară a parfumului ei, în timp ce se strecură prin tot rîndul, pentru că nu voise să treacă prin mulțimea de țărani adunați acolo.

Ceremonia se desfășură cu obișnuita gravitate oficială : notarul șef al comitatului citi actele justificative pentru luarea în stăpînire a moșiei și apoi trebuia să urmeze înmînarea festivă a brazdei care simboliza moșia. Aceasta era pregătită pe un taler de lemn : o bucățică de gazon cît pumnul, cu un brăduleț în mijloc, iar în pămîntul moale erau înfipte bucăți de minereu de plumb, cinabru și malahit și strălucitoare diamante de Maramureș. Toate, bogății ale domeniului de la Kordița. Asta trebuia să i se înmîneze celui învestit.

Întîi însă, notarul șef atrase cu voce tare atenția celor prezenți, ca dacă eventual cineva are vreo obiecție împotriva acestei intrări în posesiune, să-și expună contestația pe loc.

Toată lumea știa deja că omul acela cu gîtul întins, care se înghesuie în coada mesei a venit să protesteze. Îl cheamă Aszályi. De ieri pînă azi s-a urîțit și mai mult ; în timp ce fugea din calea ursului prin tufa de măceș,

chipul lui devenise asemenea unei foi scrise cu litere cuneiforme.

— Eu protestez ! — strigă el, întinzîndu-şi mîna lungă pînă în mijlocul mesei şi lovind postavul verde cu degetul arătător. Rog să se consemneze în procesul verbal.

Notarul şef nici nu se atinse de pană, ci spuse impasibil, cu umor sec :

— S-a şi consemnat.

Toată lumea rîse.

Iar Aszályi continuă :

— Protestez şi contest, în calitate de împuternicit al nobilului de neam, domnul Csollán Berti din Gödénylak, soţul legitim şi deci custodele onorabilei şi stimatei doamne Sátory Katharina din Sátoraljaujhely.

— Minciună ! Minciună ! Minciună ! — strigă cu vehemenţă Katinka, izbind de tot atîtea ori cu vîrful cravaşei în masă.

— Cer să se înscrie în protocol cuvintele mele ! — se auzi glasul lui Aszályi.

— Sînt scrise dinainte, spuse calm şi maliţios notarul şef.

— Iar apoi şi cuvintele mele ! — strigă Katinka, lovind cu mînerul cravaşei afurisitul de protocol.

— Acelea pe margine.

Publicul se distră grozav de gluma asta.

Aszályi mai avea ceva de spus :

— Motivele contestaţiei vor fi depuse în termen de un an în faţa înaltei Curţi de Apel.

— Şi acest lucru e gata scris, spuse notarul. Vă rog să priviţi procesul verbal.

Ascultătorii rîseră de această idee nostimă, ca atunci cînd ghiceşti de la început poanta unei anecdote ; dar Aszályi nu se duse să vadă ce scrie în protocol. Cum să se uite ? El şi-a făcut datoria ; se grăbi să iasă din mulţime şi să dispară, lăsîndu-i pe alţii să-l ovaţioneze pe moşier cînd i se înmînează brazda simbolică.

Farsa pe care i-o făcuse cu drăgălăşenie Csollán Berti bunului său prieten Bálvándy nu era un fleac. Ăsta nu-i un joc inofensiv. Sigur că Csollán Berti nu va prezenta nici un fel de motive de protest la Curtea de Apel în ter-

menul legal ; totuși pe Bálvándy asta-l costă venitul pe un an al Kordiței. Pentru că domeniul de la Kordița constă din cîteva mile pătrate de pădure, din care dacă moșierul ar tăia doar o scobitoare, cu asta și-ar pierde venitul pe tot anul. Lemn este, dar nu există nici drum, nici cumpărători. Principalele venituri provin din dijma, robota, fumăritul și cîrciumăritul plătite de cele douăzeci și două de sate. E o sumă mare. Dar acum cele douăzeci și două de sate nu vor da un an întreg nici o para chioară, pentru că toți spun : dar dacă nu ești adevăratul stăpîn ? Mîine vine altul și-mi cere și el birul. Iar ce înseamnă să încasezi restanțe o știu doar cei care au încercat.

Deci cu gluma asta i s-a dus pe apa sîmbetei venitul pe un an.

Iar Aszályi fugi de la locul faptei cu toată iuțeala celor patru cai mocănești ce trăgeau trăsura comandată să-l aștepte în apropiere, ca să poată evada la momentul oportun. Nu-și luase pușcă să se apere, se bizuia pe viteză. Știa bine că amenda pentru comiterea unui *actus majoris potentiae* [1], ca de exemplu bătaia încasată de un nobil, e două sute de florini, iar pentru domnul Bálvándy asta nu-i mare lucru.

E adevărat că împreună cu celelalte două sutare pe care i le promisese drept răsplată Csollán Berti, ar face patru. Dar parcă după gustul lui era mai bine să primească nebătut două sute de florini, decît patru sute, dar cu capul spart.

Se bucură deci văzînd că nimeni nu galopează în urma trăsurii, că nu e urmărit. Doar au rîs de el. Au luat totul în glumă.

Dar cînd se bucura mai mult de norocoasa lui salvare, deodată auzi un strigăt din mijlocul drumului :

— Stai !

Era vocea unei femei care-i ieșise în față. Aszályi văzu uimit că lîngă trăsură saltă o călăreață ; o recunoscu pe Sátory Katinka.

Femeia ajunsese înaintea fugarului, mergînd pe poteca din pădure.

---

[1] Act violent de mare gravitate (în limba latină în orig.).

După chipul ei și ochii strălucitori se putea vedea că n-a venit cu intenții prea bune.

— Nu mișca ! — îi strigă femeia surugiului, că te împușc !

E adevărat că pistoalele erau în oblîncul șeii, dar se dovedise că femeia aceasta știe să tragă. Deci surugiul îi dădu ascultare : își trase pătura peste cap, ca nici măcar să nu vadă ce se întîmplă. Știa că nu el e cel urmărit.

— Ce doriți ? — bolborosi Aszályi.

— Să vorbim nemțește, ca țăranul ăsta să nu înțeleagă ce spunem, zise Katinka, întorcîndu-și calul cu capul spre omul din trăsură. Și acum, ascultați-mă ! Vedeți ce am în mîna stîngă ? O pungă. În ea sînt cincizeci de galbeni. Știu că Csollán Berti nu v-a promis nici jumătate din această sumă pentru contestația aceea infamă, și nici dumneavoastră nu știți dacă vă va da banii. Așa că veți primi de la mine această pungă, dacă vă întoarceți și declarați imediat în fața comisiei că obiecția n-a fost decît o glumă și o revocați în numele celui care v-a împuternicit. Dar vedeți ce am în cealaltă mînă ? O cravașă. Pot să vă asigur pe deplin că Csollán Berti n-o să vă bată atît de tare cu biciul lui, dacă află că ați retras contestația, cum vă bat eu acum pe loc, pentru neobrăzarea de a-l numi, în prezența mea, pe domnul Csollán custodele și soțul meu, și de a protesta în numele meu din însărcinarea lui. Și acum, alegeți ! Stînga sau dreapta ?

Anti-eroul nu putea scăpa din dilemă. Dintr-o parte galbenii ademenitori, din alta cravașa amenințătoare. Să fii bătut nu e deloc plăcut, dar să te bată o femeie e un inconvenient foarte puternic ; nici măcar să se plîngă nu poate omul, pentru că toți ar rîde de el.

Iar femeia vorbea foarte serios.

— Hotărîți-vă odată, nu vreau să lungim vorba.

— Mă întorc, îngăimă Aszályi, întinzînd instinctiv mîna, poate pentru a face pace, poate pentru a primi punga.

Katinka lovi ușor palma întinsă cu mînerul din labă de căprioară al cravașei și ascunse punga.

— Banii îi primiți după revocarea contestației. Și acum, întoarceți caii.

Aszályi îl smulse pe țăran de sub pătură și-i explică prin gesturi că trebuie să se întoarcă de unde au plecat ; acesta îndeplini porunca cu mare tristeţe, presimţind că va fi și el întins pe movila de hotar și bătut întru amintire, după datină. Dar trebuia să se supună.

Subprefectul învestitor era în toiul cuvîntării festive către ceata de invitaţi, cînd Aszályi se furișă din nou la masă. Venise cu pretenţia zîmbitoare că de data asta va fi pe placul tuturor.

Își luă inima în dinţi să-l întrerupă pe subprefect.

— Vă rog preaplecat ! Nu încheiaţi încă protocolul.

Subprefectul îl privi furios ; îl întrerupsese tocmai cînd spunea : „În pofida faptului că..."

— Cum îndrăzniţi ?

— Vreau să spun ceva foarte important ! Revoc contestaţia. Prin aceasta declar solemn, în calitate de împuternicit al domnului nobil de neam Csollán Bertalan, că protestul anterior a fost doar o glumă și deci e nul și neavenit.

Sărmanul Aszályi, numai că nu l-au bătut pentru această rectificare. Subprefectul se supără pentru că trebuia să-și modifice discursul, notarul șef, pentru că trebuia să redacteze un nou proces verbal. Și toţi jupînii primari pentru că s-a terminat cu neplata pe un an. Ce-l mai înjurau din toate părţile !

Dar Aszályi era obișnuit. Se simţea în elementul lui cînd era insultat, mai ales în faţă. Îi făcea plăcere. Numai ofensele fizice nu-i plăceau, bătăile. Dar le suporta și pe acestea dacă vedea vreun folos.

Acum principala lui grijă era s-o caute pe frumoasa doamnă ca să-și primească banii.

Nu avu mult de căutat ; Katinka îi trimise prin valetul ei galbenii înveliţi în hîrtie. Punga nu i-o dădea ca amintire.

Aszályi nu-l crezu pe valet, desfăcu pachetul și văzu într-adevăr numai galbeni. Dar oare sînt toţi cincizeci ?

Cum să-i numere de faţă cu atîta lume ? Îl vor vedea ! Procedă în felul următor : ţinînd banii într-un pumn, cu cealaltă mînă îi lua pe rînd și le dădea drumul în buzu-

narul din dreapta. Dădu din cap, numărase cincizeci și unu. Atunci îi luă în celălalt pumn și-i trecu pe rînd în buzunarul din stînga. Tot cincizeci și unu erau.

Dori să arate cît e de cinstit.

Se suci și se învîrti pînă reuși să se strecoare în locul unde discutau într-un grup Katinka, Bálvándy și moșierii polonezi. Acolo, rînjind cu neobrăzare servilă spre Katinka, îi arătă galbenul în plus, strîngîndu-l cu două degete și spuse roșind ca un preacinstit vechil :

— Ia uitați-vă. Era cu unul mai mult.

Katinka îl măsură mîndră, supărată, cu sprîncenele încruntate, spunîndu-i cu repulsie :

— Nu știu despre ce vorbiți.

Și-i întoarse spatele, iar Aszályi îi mulțumi umil și dispăru definitiv. Dar mulți ghiciseră a cui operă a fost revocarea contestației.

Cine voia, putea să-și tot bată capul cum de-a ajuns dintr-o dată Csollán Sátory Katalin atît de devotată baronului Bálvándy.

Festivitatea se încheie bineînțeles cu un ospăț grandios. La ospăț se găsea tot ce crește pe cele cinci continente spre bucuria rafinaților ; pentru țărani se fripsese în aer liber un bou întreg și vinul curgea din butoi, în timp ce nobilimea petrecea într-un palat lung de scînduri.

Măsurat din afară, palatul de scînduri avea vreo douăzeci de stînjeni în lungime, iar în interior, locul unde decurgea ospățul cuprindea vreo paisprezece ; încă un stînjen mai putea ocupa podiumul tarafului de lăutari. Dar cui i-ar fi trecut prin minte să se intereseze ce ascunde spațiul rămas de cinci stînjeni ?

Dincolo de estrada tarafului, acest spațiu era acoperit cu crengi dese de brad, brazi zvelți, proaspăt tăiați, așezați unul lîngă altul, iar dacă cineva era curios să despartă cetinile, dincolo de ele găsea un perete mare de rogojină, împănat din belșug cu ramuri de ienupăr.

Masa ținu pînă la ora șapte ; pînă atunci fuseseră savurate toate plăcerile. Pandurii aprinseră lumînările candelabrelor improvizate din coarne de cerb, care dă-

deau o lumină feerică petrecerii. Ochii femeilor frumoase scînteiau și mai fermecător.

Şi la lumina aceea, Kálmán observă că nimic nu radiază spre el. Nu se mai întîlni cu ochii Katinkăi, iar în faţa propriului lui soare stătea tot timpul un corp întunecat : Bálvándy. Începu să înţeleagă că într-adevăr domnii de-a gata au mai mare succes decît cei ce abia se pregătesc să devină.

Se plictisea. Se retrase într-un colţ şi parcă aştepta să vină cineva la el şi să-l întrebe de ce e atît de prost dispus.

Dar de data asta nu se găsi acel cineva.

Nu se simţea bine. Poate a fost prea tare şampania ?

Ce se apropie de infinit ? Marea, muntele, chipul femeii frumoase care promite că te va iubi cîndva.

Îşi aminti tot ce auzise odinioară de la cealaltă femeie frumoasă : şi dulcele şi amarul ; şi-şi dădu seama că pierduse orice dorinţă, şi de dulce şi de amar.

Muzica lăutarilor, sporovăiala în maghiară, germană, polonă, rîsul femeilor îl ameţeau ca un vis confuz, avea senzaţia că-i e rău.

Şi un dor nedesluşit îi spunea că dacă ar ajunge în întunericul necunoscut din spatele brazilor, s-ar vindeca de ceva.

Deodată, afară răsunară trei împuşcături, la care brazii se despărţiră foşnind, căzînd în lături, iar rogojina ţesută cu jnepeni se înălţă ca o cortină de teatru.

Ce era în spatele ei ?

O scenă ! Un adevărat teatru, cu decoruri luxoase ; pe fundal erau pictate ruinele înzăpezite ale unui castel, în faţă nişte colibe pline de ţurţuri. Iar în faţa colibelor, un grup de bărbaţi şi de femei în costume poloneze, care la ridicarea cortinei începură să cînte în cor înflăcăratul cîntec polonez : *Estye Polska nye zginyela !* (Încă n-a pierit Polonia !)

Ah, ce surpriză !

Scenă, piesă de teatru în inima imensităţii sălbatice ! La hotarul polono-maghiar, unde domni şi doamne din

Polonia și Ungaria s-au întîlnit și-și cîntă reciproc melodiile.

Unguri și polonezi. Două națiuni care dorm. Și, cum spune Hamlet : „poate că și visează"...

Corul fu primit cu o furtună de aplauze ; directorul abia reuși să ia cuvîntul pentru a anunța că trupa de actori maghiari va prezenta cu această ocazie în fața înalților domni drama eroică „Benyovszky Móric" [1].

Kálmán îl recunoscu pe directorul trupei : era Borcsay.

Inima lui Kálmán bătu puternic ! Pentru el surpriza era mai emoționantă decît pentru toți. Puternicul senior reușise să tăinuiască atît de bine pînă la ridicarea cortinei prezența trupei aduse din îndepărtatul Ungvár, că nici unul dintre musafiri nu aflase.

Iar Kálmán îl avea în fața ochilor pe omul pe care blestemul părintesc îi cerea să-l evite. Inima palpitîndă îi șoptea ceva. Dar ce spune inima e foarte greu de înțeles. Să fie un reproș, că, iată, ce bine te-ai ținut de ce ți-a poruncit bunica, și de un an și jumătate nu le-ai scris nici măcar un rînd fugarilor, nici n-ai vrut să nimerești în calea lor, te-ai ferit de ei ? Să fie oare spaimă, că, iată, v-ați întîlnit, cum ai să-i eviți acum ? cum te ferești ca să nu stai de vorbă cu ei ? cum îți atragi altminteri supărarea bătrînei răzbunătoare ? Sau să fie oare bucurie ?

Oricum, Kálmán se consolă că umbra brazilor căzuți lateral ascunde salvator ungherul unde s-a ascuns ; acolo Borcsay n-o să-l vadă.

Oh, nu vă temeți ! De pe scenă actorul nu observă pe nimeni. Pentru el, toată mulțimea adunată are doar un singur chip mare contopit. Această față enormă rîde, plînge, ascultă după voia lui, sau fluieră după propria-i dorință ; de acolo, de sus, actorul nu vede decît o singură trăsătură ; însă dacă un singur om începe să pălăvrăgească în timp ce restul publicului ascultă atent, pe acesta actorul îl vede și cred că, precum rămîne chipul ucigașului imprimat pe

[1] Benyovszky Móric — faimos călător și luptător pentru libertate din sec. XVIII. Împreună cu fiica lui, Afanasia, a trecut prin nenumărate aventuri. A devenit eroul unor opere literare, printre care și drama lui Kotzebue, amintită aici.

retina celui ucis, și actorul păstrează chipul aceluia și-l vede mereu în fața ochilor.

Putea Kálmán să stea în lumină de magneziu în fața lui Borcsay, că tot nu l-ar fi zărit.

Dar cînd va veni cealaltă, cu ochi de femeie ! Pentru că acești ochi au cu totul altă putere.

Kálmán ardea și tremura cînd.o văzu pe Afanasia intrînd în scenă. Era Cilike ! Abia o recunoscu. Era o artistă plină de har, binecuvîntată de natură cu frumusețe și o voce răsunătoare. Dar cine i-a dat inspirația ce-i aureolează fața, patima nobilă a trăsăturilor, expresia grăitoare, convingătoare a vocii ? Cine a învățat-o să recite atît de frumos în limba poporului ? De la cine a învățat aceste gesturi plastice, această finețe feminină ?.De unde a luat gustul în îmbrăcăminte, în tot aspectul exterior ? Cine i-a explicat cît e suficient pe scenă pentru ca gestul să fie artă și nu exhibiție dubioasă ?

Doar pe atunci nu exista școală de actorie.

Publicul era încîntat de ea. Și doamnele maghiare și poloneze, și țăranii ruși din fundul sălii. Deși poate că doamnele maghiare și poloneze nu înțelegeau textul declamat, așa cum nu-l înțelegeau nici bieții ruteni din spate.

Cel mai puternic efect l-a avut acest fenomen asupra lui Kálmán. Doar era poet. Era idealul lui, visul imaginației lui. Nici nu se mai.ascundea în umbra cetinilor. Se strecură mai în față ca s-o audă mai bine pe artistă.

Cilike se lupta cu un lung monolog. Toată lumea o asculta cu atenție. Țăranul rutean stătea cu palma la gură pentru ca nici cu răsuflarea să nu tulbure liniștea, nobilul polonez își ținea mîna pîlnie la ureche, pentru ca să nu piardă nici un cuvînt al artistei ; în momentul cel mai emoționant al monologului jeluitor, artista observă un chip în sală și, uitînd brusc de Kamciatka și de Kotzebue, făcu un pas înainte, plină de bucurie, și exclamă plăcut surprinsă :

— Kálmán !

În clipa următoare își reveni, rușinată și peste încă o clipă își recăpătă stăpînirea de sine și-și continuă lamentația, de data aceasta cu lacrimi adevărate în ochi.

Şi necontrolatul strigăt de bucurie şi jena îmbujorată şi regăsirea calmului fuseseră atît de artistice, atît de încîntătoare, că publicul era nebun de admiraţie.

Ce să mai spunem de Kálmán !

Cum se lăsă cortina, îşi făcu drum prin bariera de brazi, nu-i mai păsa nici de pantalonii lui albi, pătaţi de verdele cetinilor, nici de ochii ameninţaţi de acele jnepenilor ; nici de ce spun în sală frumoasele doamne, nici de blestemul bunicii neînduplecate, ci dădu buzna printre brazi şi prin cortina de papură pe scenă şi peste o clipă plîngea în braţele lui Cilike.

Acolo era într-adevăr acasă. Acolo găsi braţe care îmbrăţişează, care dau dragoste, fără să pretindă nimic în schimb.

— Ah, Kálmán ! Ah, dragul meu Kálmán !

— Hai, mai lasă-mi şi mie ceva din el, interveni un glas bărbătesc şi, din braţele lui Cilike, Kálmán trecu în îmbrăţişarea lui Borcsay sau — pardon ! — domnul Bányaváry. Faţa rasă a lui Benyovszky Móric nu-l împiedica să-şi sărute amicul, şi nici costumul exilatului polonez să-şi primească bucuros prietenul maghiar. E adevărat că suferinţele din Siberia, regulamentul sever al guvernatorului din Kamciatka îl înăspriseră puţin şi nu rezistă să nu-i facă reproşuri bunului prieten pe care-l îmbrăţişa.

— Bine că ne-am întîlnit în sfîrşit ! Te-ai ascuns bine de noi, nici de veste nu ţi-am auzit. Deşi tu puteai să auzi de noi ; nu-i aşa că te-a blestemat bunică-ta să nu te apropii vreodată de noi ? I-ai îndeplinit porunca. Dar numai pînă ne-ai întîlnit. Ştiam eu. Ajunge s-o vezi pe Cilike pe scenă şi cazi din picioare, chiar dacă stai pe un piedestal cît statuia lui Nelson. Pe unde mergem, toată lumea cade la picioarele ei. Ce zici, ce artistă ! E admirabilă. Iar în afara scenei e un copil atît de neajutorat, ca o şcolăriţă. Ei, ai să vezi. Pentru că acum rămîi cu noi cît mai stăm aici, în pădurea acestui nebun de baron. Omul ăsta nu-i în toate minţile. A aruncat o mie de florini ca să jucăm aici, la învestitura lui. Parcă aveam eu nevoie de mia lui de florini ! Dar am venit pentru public. Voiam să ne vadă polonezii. Ungurii ne cunosc deja, ca şi slovacii, sîrbii şi românii. I-am cucerit pe toţi. Acum e rîndul polo-

nezilor. Ehei, mai am multe să-ţi spun despre acest subiect. Pentru că nu te mai desparţi de noi cît timp sîntem aici. Avem un sălaș minunat. O baracă din scînduri, fără podea. Patru pari bătuţi în pămînt, deasupra ramuri proaspete de fag, și gata patul. Îţi batem şi ţie patru pari și ai să dormi ca un mic zeu... Facem noapte albă, avem ce să ne povestim. Trupa doarme în staul, dar numai după ce se termină uleiul din opaiţ și nu mai pot să joace cărţi. Iar noi ne vom istorisi unul altuia ce s-a mai întîmplat în aceşti doi ani lungi. Acum întoarce-te în sală și dacă ai de la cine să-ţi ceri voie, spune-i că acum eşti la dispoziţia lui Cilike. Nu-i aşa, iubito, că-i porunceşti lui Kálmán să rămînă cu noi pînă nu fugim de el ? Vezi, îţi porunceşte. Trebuie să te supui. Nu-i așa că vii ? Nu cumva ai printre mărimile astea la care nici să priveşti nu e voie, vreo persoană care să devină geloasă ? Că doar *acolo jos* dragostea nu merge atît de uşor. Acolo trebuie întîi să creşti, să îmbătrîneşti, să te îmbogăţeşti, să-i intri în voie, s-o serveşti, să scrii foaia de zestre, să dea popa strigările, și-abia apoi ai voie să iubeşti. Dar acum încă nu ţi-e frică de nimeni ; la noi eşti acasă. Așa că vino acasă !

Kálmán avea într-adevăr senzaţia că acolo e căminul lui.

Suflcorul sună primul semnal pentru actul doi, trebuia să dispară de pe scenă. Kálmán se întoarse în sală prin culisele de brazi. Acolo toate cunoştinţele îl asaltară cu întrebări.

— Cine este actriţa care v-a strigat ? — îl întrebă prinţesa mijind ochii.

Cu toate că prefectul îi adusese deja la cunoştinţă cine este ; doar o văzuse de mai multe ori cu doamna Jenőy la teatrul din K., ba și vorbise cu ea și știa că Cilike e o rudă *apropiată* a lui Kálmán.

Ca urmare, nimeni nu aştepta de la Kálmán, tînăr binecrescut și umblat prin lume, alt răspuns decît „o rudă îndepărtată".

— E surioara mea, răspunse Kálmán.

Nu-i era decît verișoară, dar îi cădea bine s-o apropie, minţind, cu o treaptă.

Cu toate că e și Aszályi de față, vede și aude tot și de bună seamă îl va trăda bătrînei. Dar nimănui nu-i pasă de asta.

Piesa continuă ; apar și situații comice. Nea Rák improvizează ; sufleorul face același lucru, avînd în față două sticle ; nea Rák se încurcă, îl roagă pe sufleor să sufle repede ; „mai întîi să beau", răspunde acesta ; și spectatorii se amuză copios, comicăria le place la fel de mult ca patosul directorului și lacrimile primadonei.

MAI APROAPE DE CER

În a treia zi a festivităților, avu loc un divertisment cu adevărat dumnezeiesc : sfințirea bisericii.

Răposata mătușă ctitorise o biserică votivă la Kordița, dar în afara satului, pentru că o asemenea biserică luxoasă nu s-ar fi potrivit cu bordeiele dărăpănate de pe vremea aceea. Se spune că ar fi costat două sute de mii de florini. Cu atît a moștenit mai puțin Bálvándy de la mătușă-sa... Prietenii aveau obiceiul să-l amenințe : „Poartă-te frumos, pentru că dacă află mătușă-ta că-ți faci de cap, mai ctitorește o biserică !"

Dar cucernica doamnă muri înainte de consacrarea sfîntului lăcaș, această îndatorire rămînînd pe seama nepotului care, împușcînd doi iepuri dintr-un foc, ținu ceremonia cu ocazia învestiturii.

Kálmán și-a petrecut noaptea în cortul actorilor, dormind alături de ei pe patul așternut cu frunze de fag.

Dis-de-dimineață, Bányaváry își trezi prietenul din somn.

— Trezește-te ! *Aurora musis amica !* Aurora e prietena muzelor, cum spunea fostul nostru profesor. Să le împărtășim prietenia. Ziua de azi e sărbătoare pentru noi. Auzi, se trag clopotele ! Dar și afară, în pădure, glăsuiește clopotul codrului, cucul. Noi nu ne ducem la tîrnosirea bisericii. Ce să cauți acolo ? De ce să te holbezi la sfintele icoane, fie ele pictate sau aievea ? Sînt prea sus. Greu le aduci pe pămînt prin rugăciuni... Tu vii cu noi. Vom urca

mai aproape de cer, pe Altar. Vezi creasta aceea de stincă, aurită de soarele-răsare ? Este Altarul. Acolo ne vom cățăra astăzi. Tu, Cilike și cu mine. Vom fi cu atît mai aproape de cer, cu cît ne vom îndepărta mai mult de orice prezență omenească.

— Bine. Vin cu voi, spuse Kálmán.

Cilike se bucură ca un copil de plimbarea pe munte. Kálmán dădu fuga pînă la sălașul lui să-și schimbe hainele și să-și ia o geantă pe umăr. Bányaváry, cu experiența lui de actor ambulant, împachetă cele necesare pentru drum. Tacîmuri și pahare, ceva mîncare și băutură, bastoane cu vîrf de fier, ustensile pentru aprins focul ; tocmi o călăuză care să-i conducă spre creastă, îi legă în spinare bagajul și porniră cu voioșie, după ce, ca întăritor împotriva aerului răcoros al dimineții, traseră o dușcă de palincă. Bău și Cilike. O actriță e nevoită să bea de toate.

Kálmán voia să-și ia și pușca.

— La ce-ți trebuie ? — zise Bányaváry. „*Me lupus... fugit inermem.*“ (Lupul mă ocolește cînd nu sînt înarmat). Dacă tot vrei să duci ceva, mai bine ia-o de braț și du-o pe Cilike.

Kálmán, mulțumit de alternativă, lăsă pușca, o luă de braț pe Cilike și merseră așa cît timp cărarea era destul de largă pentru amîndoi.

Bányaváry nu-și lăsă tovarășii de drum să cadă pe gînduri. Tot timpul îi ținu de vorbă.

— Îți aduci aminte, Cilike, cum pribegeam cu trupa prin munții Slovaciei anul trecut pe vremea asta ? Ni se terminaseră de două zile merindele : de dimineață pînă seara nu puseserăm în gură nici o îmbucătură și cîte frăguțe creșteau pe marginea drumului, pe toate le-am mîncat, chit că erau necoapte. De foame vedeam stele verzi și atunci am zărit alături de drum un castel, înconjurat de un splendid parc și împrejmuit cu un gard înalt din piatră. Ei, aici trebuie să locuiască oameni ! Iar dacă sînt oameni, există și mîncare. Eu dau buzna înăuntru. Înainte ! M-am cățărat pe zid, am sărit în grădină, mi-am croit drum printre dulăi, am intrat în castel și am găsit acolo un stăpîn tînăr, frumos ca un zeu, și o femeie cocoșată, de o bunătate îngerească. M-am recomandat : sînt directorul Bánya-

váry, mor de foame împreună cu trupa ; salvaţi-ne, Înălţimile voastre, pentru binele ţării !... Ah, ce bucurie, au invitat toată trupa şi trei zile nu ne-au lăsat să plecăm ! A patra zi sufleorul se îngrăşase în asemenea hal, că nu mai încăpea în cuşcă, iar eu i-am făcut curte trei zile binecuvîntatei femei cocoşate, lăsîndu-l pe frumosul stăpîn al casei să-şi facă iluzii despre Cilike.

— Nebun mai eşti ! — se supără în glumă Cilike.

— Ei, dar a patra zi au venit să ne întîmpine cei din oraşul vecin, unde trebuia să jucăm, ne-au condus cu surle şi trîmbiţe, cu un alai de o sută de trăsuri, cu gardă călare, ne-au primit cu salve de tun, ca pe nişte principi şi-apoi am avut de toate. Păi n-am făcut bine că n-am murit de foame cu trei zile înainte ? Ei, amice, actorul trebuie să fie descurcăreţ, să vadă, să îndrăznească şi să învingă. Aud eu odată că sînt alegeri administrative locale la N... ; gata, ne facem la repezeală bagajele şi dăm fuga să ocupăm terenul ; era o ocazie minunată pentru a recolta lauri şi poli. Ei, da, însă făcînd planul bătăliei, comandantul de oşti a uitat să pună la socoteală faptul că în perioada alegerilor toate casele sînt ocupate de nobili din provincie, şi nu se găseşte nici măcar un gang de închiriat în oraş. Iată-ne în stradă, sub cerul liber. Asta încă nu-i atît de grav, problema e unde jucăm ? De sala prefecturii are nevoie comitatul. Există o şură mare şi o magazie de sare, dar una e ocupată de susţinătorii penelor albe, cealaltă de cei ai penelor negre, ca sedii electorale. Şi nu le-ar da nici lui Dumnezeu-Tatăl. În afară de acestea nu mai e nici o clădire mare în tot oraşul. „Nici una ?“ — zic ; — „Dar asta ce mai e ?“ — le arăt. Cuprinşi de sfîntă oroare îngaimă : „O mănăstire“... „Ei, dacă-i mănăstire, jucăm aici“... „E locuită de călugări, fraţi întru Domnul !“ „Şi dacă-i aşa, să ne înfrăţim cu ei“, spusei eu şi intrai în mănăstire. Într-o oră i-am cucerit pe toţi monahii, ne-au primit cu braţele deschise şi am rămas la ei tot timpul alegerilor. Pot să spun că n-am avut niciodată prieteni mai cinstiţi şi mai credincioşi decît aceşti călugări de treabă.

— Şi aţi jucat acolo, în mănăstire ?

— Chiar acolo. Am transformat refectoriul în sală de teatru. Sfintele icoane le-am acoperit cu perdele în culorile naţionale ; episcopul, abatele şi canonicul şedeau în primul rînd de fotolii şi aplaudau, să-şi frîngă palmele, nu alta. De atunci am un mare respect pentru popii papistaşi. Consistoriul nostru i-ar fi excomunicat pe toţi. Imaginează-ţi, la Patak li s-a interzis studenţilor şi profesorilor să meargă la teatru. Barbari ! Dacă ar şti ce înseamnă comediantul ! Cînd ajungem într-o regiune atît de înapoiată că oamenii mănîncă tălpile cizmelor în loc să le poarte, într-o săptămînă moravurile se rafinează într-atît, că pînă şi copiii învaţă să salute. Dacă jucăm într-un oraş slovac sau sîrbesc, se înghesuie la spectacol şi cei care nu ne ştiu limba, ne ascultă de parcă am fi profeţi şi aplaudă cuvinte pe care zadarnic încearcă să le vîre în cap legile voastre neputincioase ; iar dacă le vorbim şi pe limba lor, dacă-i evocăm pe eroii lor, pe voievodul Mihai, pe Cserni György, sau cîntăm din cîntecele lor, cad în extaz, îşi ies din minţi de bucurie şi ne sărută şi vîrful unghiilor, spunînd : dragă ungurule !

Bányaváry era sincer încîntat de propriile lui exagerări.

— Măi, Kálmán, zise el, luînd-o de mînă pe Cilike. Această *regină a mea* are deja mai mulţi iobagi credincioşi în ţară decît cea adevărată.

— Eşti pus pe glume astăzi, Sándor, spuse Cilike.

— Oare nu-i aşa ? N-avem noi moşii princiare în ţara asta ? Ale noastre sînt toate drumurile şi potecile din ţară.

Şi începu să cînte din „Hoţii“ lui Schiller :

Libertate şi plăcere
Ăsta-i rostul lumii
Ni-i culcuşul în pădure
Soare — raza lunii.

În timpul urcuşului, mereu alte şi alte peisaje, văi fabuloase se dezvăluiau privirii.

Bányaváry se opri într-un loc unde puteau vedea o vale însorită, presărată cu case.

— Priveşte, prietene, ce tablou ! Baronul acela smintit crede că meleagurile acestea îi aparţin ; dar nu-i adevărat :

sînt ale noastre, el primește doar fumăritul și sarea de leșie ; a noastră e încîntarea la vederea acestui peisaj, de care el n-are habar. Sudoarea însîngerată a iobagilor e a lui ; dar inima poporului e a noastră — a poetului, a actorului. A strigat oare atît de tare ruteanul, aclamîndu-și moșierul, ca atunci cînd ne-a aplaudat pe noi ? Noi sîntem aristocrații țării — poetul, actorul. Pe mine nu mă leagă de pămînt proprietatea : tot pămîntul e al meu, de la munții înzăpeziți la cîmpia înverzită. Pînă și furtuna care urlă și lovește semănăturile mă desfată. Mă întrec la cîntat cu vuietul cerului ! Nu mă preocupă ziua de mîine, deși mă zbat pentru nemurire ! Azi bogat, mîine cerșetor — nu-mi pasă nici de una, nici de alta. Uită-te la floarea gingașă pe care-o duci de braț ! De cîte ori a dormit în brațele mele, punîndu-și capul pe un pat așternut cu cununi de flori, de cîte ori pe pămîntul gol, pe paie reci ; învelindu-se cu mantie de purpură sau cu o pelerină zdrențuită ; și era la fel de fericită. Deși a fost crescută în puf, ferită și de vînt și de vorbă omenească ! Ah, crede-mă, fericirea nu e să dormi zilnic într-un pat, nici să te așezi de trei ori pe zi la o masă întinsă. Există fericire și în mizerie ! Iar omul devine om abia cînd e liber. Pînă atunci e cîine, berbec, furnică sau cîrtiță, sau bou de înjugat. Să nu fii niciodată domn ! Într-adevăr, e rău să ai stomacul gol, dar să ai inima goală e și mai rău.

Altarul este unul dintre cele mai înalte piscuri din lanțul Carpaților, la cinci mii de picioare deasupra nivelului mării ; zăpada nu se topește decît în miezul verii. Aici se străduiau să urce cei trei tineri. Se făcuse ora prînzului pînă au ajuns în vîrf.

În fața lor se desfășura o priveliște divină. În dreapta Polonia, în stînga Ungaria. Un tablou mai nesfîrșit decît marea. Un tablou de nespus, de nedescris, de nepictat. Deasupra părții poloneze se revarsă o ploaie torențială, îndreptîndu-se spre răsărit ; de sus se zăresc doar mase de nori albi, învolburați, luminați de soare și din care țîșnesc fulgere ; tunetul nu răzbate pînă aici, dar dedesubt se pot vedea păduri și cîmpii întunecate, mohorîte. Deasupra părții maghiare, strălucește vesel soarele senin al verii, ale cărui raze așternpeste văi o ceață aurie, dînd un colorit

aparte culmilor muntoase ; pîraiele se reped la vale scînteind ca niște oglinzi de argint din întunericul văilor, iar vuietul îndepărtat al cascadelor ajunge sus ca un murmur nesfîrșit, fermecător. Munții, colinele se întind pînă departe, în zare și deasupra tuturor, ca un idol de cristal, sclipește Crivanul, acoperit și acum de o platoșă de gheață.

Impresia generală nu se poate reda în cuvinte : un sentiment cumplit, care-i face pe cei aflați alături să se îmbrățișeze ; un sentiment care te amuțește, pecetluiește buzele și slobozește lacrimile. E și amețeală, dar de data aceasta nu de spaimă, ci de bucurie.

Stau toți trei pe o margine de stîncă, la mijloc femeia, odihnindu-și o mînă pe umărul lui Kálmán, cu cealaltă ținîndu-și soțul de braț, și toți trei privesc fără un cuvînt spre abisul învolburat și însorit de sub picioarele lor.

— Hai, poetule, numește acest sentiment de care sîntem pătrunși tustrei — dacă-l cunoști.

— Îl cunosc. Se numește *dragoste de pămînt.* Pentru că am învățat să deosebesc la oameni două feluri de dor de pămînt. Unul e foamea de pămînt, celălalt dragostea de pămînt. Acolo jos există oameni care nu se mai satură de pămînt. Foamea e întețită mai ales de cîmpia întinsă. Pe omul înfometat de pămînt îl deranjează că moșia lui se întinde doar pînă la orizont, vrea să înghită, să stăpînească și ce e dincolo de zare. Flămînzește numai ca să-și poată satisface pofta de pămînt, nu simte pentru nimeni nimic, vrea doar pămînt. Niciodată nu-i ajunge cît are. Ah, trebuie să fie un sentiment chinuitor. Poate mă va cuprinde și pe mine cîndva ! Dar nu mi-e teamă. Pe mine mă copleșește celălalt sentiment, dragostea de pămînt. Să spui acestei imensități de pămînt : ești al meu ! al meu, cu munții și rîurile tale, și ori te ridic pînă la mine, dacă am putere pentru asta, ori dacă n-am, alerg la sînul tău și atunci vei fi tot al meu !

Cilike scoase un țipăt strident, apucîndu-l de mînă pe Kálmán, care se apropiase cu un pas de marginea prăpastiei : credea că vrea să sară. Kálmán rîse :

— N-a fost decît un elan poetic.

— Dar cum m-ai speriat ! — se plînse Cilike.

— Pe mine m-ați speriat amîndoi, spuse Bányaváry.

Acum, drept pedeapsă, sărutaţi-vă.

Şi ca să fie sigur că e ascultat, se aşează pe o piatră înverzită de muşchi, o trase pe Cilike pe un genunchi, pe Kálmán pe celălalt, şi ţinîndu-i de mijloc, îi sili să se sărute.

A fost mai mult decît un sărut frăţesc ; se sărutau muza artei şi cea a poeziei.

— Doar voi mai sînteţi copii, spuse Bányaváry, copiii mei. Trebuie să mergeţi unde vă conduc eu. Noi trei, împreună, ori vom ridica spre noi pămîntul acesta, ori vom cădea, zdrobindu-ne de el, şi tot va fi al nostru. Dar nu cădem noi ! Nu va rămîne veşnic cîntecul nostru „Hunia geme asuprită“ !

Nimic mai firesc decît să cînte melodia care străbătea pe-atunci întreaga ţară, s-o cînte toţi trei din înălţimea Altarului. Cui ? Stîncilor ? Vulturilor ? Pîraielor ?

Şi-apoi urmă cîntec după cîntec ; Cilike avea o voce minunată de soprană, Bányaváry cînta cu glas viguros, metalic de tenor, iar Kálmán îi acompania cu discantul lui mlădios. În cîntul lor era căldură şi simţire. Stîncile, vulturii, pîraiele ascultau cu încîntare.

— Ah, cu melodiile astea am cucerit de pe-acum jumătate din ţară ! — spuse cu mîndrie Bányaváry. Urmează şi cealaltă jumătate, iar apoi centrul ţării ! Vom cuceri şi Budapesta cu ele.

— Asta-i mai greu, spuse Kálmán îngîndurat. Palatinul nu admite teatru maghiar la Budapesta.

— Hei, ce-mi pasă mie de palatin ? Acolo unde-mi bat ţăruşii cortului, sînt rege eu, iar palatinul, doar un spectator.

— Dar nu uita că ţăruşii cortului îi poţi bate numai cu aprobarea autorităţilor.

— Şi ce, n-am protectori sus-puşi ? — zise cu amară ironie Bányaváry. Pînă ajung eu la Pesta, tu vei fi deja la curtea palatinului, ca nobil de mare rang. N-ai să-ţi aminteşti de sărmanii tăi prieteni vagabonzi de altădată ? Ha-ha-ha ! Nu te speria. Nu pe asemenea protectori contez. Am eu relaţii. Dacă vrei să ai succes la un mare senior, nu încerca să-l cîştigi pe stăpîn, ci pe sluga lui. Prietenia căpitanului poliţiei din Pesta face pentru mine mai

mult decît dacă toţi membrii Locotenenţei [1] mi-ar fi cumetri. Dacă am ceva de cerut, încep cu cei mărunţi. Le face plăcere şi se simt obligaţi. Ajung eu la Pesta, cum ajung şi şatrele de ţigani, pe sub grădini. Nu-ţi cer să mă ajuţi.

Cilike îl privi pe Kálmán cu reproş mut, iar suspinul ei spunea : „Ai reuşit să ne uiţi atît de bine, ne vei uita şi mai bine !“

Dar nu era aşa. Fără o vorbă, Kálmán îşi deschise geanta de pe umăr şi scoase din ea un maldăr de foi scrise. Mîna îi tremura, iar obrazul îi păli.

Ce era ? Prima dramă maghiară !

— Priviţi încoace ! În timp ce v-aţi zbătut voi, m-am zbătut şi eu. Munca voastră e încununată de triumf, a mea aşteaptă pentru posteritate. Nici n-am terminat-o încă.

Bányaváry îi smulse cu lăcomie manuscrisul din mînă.

— Priveşte, îi spuse lui Cilike. Merge pe acelaşi drum ca şi noi. El sus în cer, noi jos, pe pămînt. Iar noi care credeam că ne-a părăsit. Că a rămas în saloanele aristocraţilor. Nu ; e cu noi.

Şi începură să citească lucrarea ; Bányaváry o ţinea, iar Cilike urmărea textul aplecată peste umărul lui.

Citiră fără vorbă prima pagină ; la a doua Bányaváy sări de la locul lui şi începu să declame cu voce tare, cu chipul înflăcărat, ochii îi scînteiau, glasul lui de tunet reda frazele scrise de poet adîncului, infinitului, cerului şi munţilor !

Şi între timp striga :

— Ce frumos, ce idei sublime !

Iar cînd nu mai rezistă, îi predă lui Cilike manuscrisul.

— Citeşte tu în continuare !

Artista luă piesa şi, uimitor de înspirată, recită pasajele importante ale dramei, cu o voce care vine din inimă şi merge la inimă, cu un elan spontan care încîntă şi stîncile — ba nu, în jur şedeau în cerc strălucitoarele făpturi ale Olimpului : Zeus, cel cu chip de flacără ; luminosul Apollo, Idalia cea zîmbitoare, Aglaia, Thalia, Euphrosyne — toate Pyeridele, iar mai jos, în valea cea adîncă, forfoteau fantome de demult, siluete umane solide, reale, eroi străluciţi, care şi-au rupt muşchiul verde de pe morminte ;

[1] Consiliul de regenţă.

siluete feminine, pure ca de cristal, cu pieptul sîngerînd de ghimpii trandafirilor sălbatici, care le năpădiseră mormintele deschise, strigoi negri cu semnele lor cabalistice ; figuri de regi și eroi care-i înfruntă pe regi. Lumea întreagă se umplu de ei de sus pînă jos.

Chipul luminat de soare de pe piatra Altarului continua să invoce zeii din cer și eroii din morminte, iar poetul, culcat în iarbă, îi vedea pe toți trei : artista, Olimpul și cimitirul însufleţit. Era izbăvit !

Ah, ce plăcere divină cînd un poet adevărat își aude rodul inspirației rostit apoteotic de o artistă adevărată ! Se simte înălţat de viu la ceruri ! Ca vîrtejul de flăcări care l-a purtat pe Romulus spre slavă, sau carul de foc care-l duce pe Ilie în paradis.

Și cînd poetul știe, cu sufletu-i puternic, că a creat o operă care va fi întotdeauna prima pe pămîntul ţării sale, o operă a cărei stea va străluci și pe cerul luminat de soare. Și cînd ceea ce-și proorocește poetul e adevărat.

Și cînd știe foarte bine că generația contemporană e încă insensibilă la ce-i va oferi el ; că toți cei ce mișună acolo jos, îngrijindu-se doar de burta lor, trudind, luptînd, înșelînd, furînd, lingușind — toată această lume nu-l înţelege ! Numai aceștia doi din faţa lui înțeleg și simt tot ce s-a născut din sufletul lui, doar ei și strălucitorii olimpieni și fantomele ieșite din morminte, care-l ovaționează.

În extazul lor, n-au observat, din păcate, că siluetele strălucitoare ce-i înconjoară nu sînt Zeus și curtea lui de zei, ci aglomerări de nori pe care savanții îi numesc *cumullus*, iar fantomele care bîntuie în vale nu sînt banul Bánk și Csák Máté cu tovarășii lor războinici, ci vîrtejuri de vînt ce preced aversele de ploaie. Furtuna din Polonia se pregătește să viziteze Ungaria.

Dar ei nu bagă de seamă. Sînt deasupra furtunii, mai aproape de cer decît norii chiar. Se bucură de vraja extazului divin.

Bányaváry își strînge pătimaș prietenul la piept.

— Mi-ai subjugat sufletul. Mi-ai răpit somnul cu opera ta. Mi-ai furat inima nevestei, pentru că de azi înainte nu se va mai gîndi decît la ideile tale măreţe, cu care ai copleșit-o. Dar mie să-mi înapoiezi tot ce mi-ai luat. Să

mi te dai pe tine, întreg. Băiete ! Sărutul zeilor te-a predestinat să fii farul conducător al poporului tău în beznă. Dacă ascunzi această lumină, dacă te rupi de noi — dacă tăgăduiești în fața lumii că ești poet, dacă nu slujești pe altarul al cărui biet oficiant sînt eu, pe cînd tu ești mare preot ; atunci îți jur, pe această piatră de altar, că te ucid. Nu rîde, n-o lua în glumă ! Nu am puterea ta, eu nu mă lupt cu urșii la vînătoare, dar te ucid mișelește, pe la spate, te omor în somn, te omor cu prima piatră care îmi cade în mînă dacă te lepezi de dumnezeul tău !

Kálmán își strînse prietenul la piept, rîzînd. Îi cădea bine această amenințare. Era o amenințare atît de șăgalnică !

Noroc că în apropiere se găsea și o persoană mai prozaică. Era călăuza. Bunul rutean văzuse de mult că se apropie furtuna și le strigase celor de pe Altar că ar fi timpul să pornească spre casă, altminteri îi prinde ploaia.

Puțin le păsa ! Își dă seama omul că e udat ciuciulete cînd se află în cer ? Se teme oare de trăznete, cînd Zeus îi e cumătru ? Să vină prăpădul ! Vor să vadă furtuna cu tot cortegiul ei regal !

— Toate-s bune și frumoase, își dădu călăuza cu părerea, dar dacă norul învăluie muntele nu mai găsiți drumul de coborîre de pe stîncă și atunci unde o să poposiți ?

— Alungăm un vultur din cuib și ne culcăm în locul lui.

Această propunere rămase în minoritate. Rusul considera că ar fi un mare noroc să dea peste o stînă înainte ca furtuna să facă din zi noapte.

Încă un cîntec de sus, de pe stîncă !

E atît de greu să te desparți de cer !

Furtuna îi ajunse din urmă pe la jumătatea drumului. Norul, pătrunzînd printre copaci, învălui în cenușiul întunecat al nopții imensitatea care vuia sub apăsarea vîntului ; trăznete izbeau stîncile, făcîndu-le să urle și să tremure.

Apoi, slobozite de ploaia torențială, pe povîrnișuri începură să curgă pîraie de noroi, care-i urmăreau șerpuind pe fugari.

Cei doi tineri, într-un gînd, își întinseră unul altuia mîinile ; o așezară pe Cilike pe brațele lor împletite ; aceasta, desfăcîndu-și șalul și luîndu-i pe amîndoi de gît, îi feri de potop. Alergau... și rîdeau.

Și ce triumf, cînd zăriră pe povîrniș o stînă ! Ajunseseră acasă ! Era o coșmelie dărăpănată, alcătuită din bîrne și cu acoperișul din cetină de brad. N-avea nici uși, nici ferestre, vîntul răzbătea pretutindeni.

Ce minunat e să privești de acolo furtuna ! Fîșiitul fulgerului cînd izbește brazii uriași, ridicîndu-și îndărătnic vîrfurile semețe. Din cînd în cînd, vreunul trosnește puternic și se prăbușește din rădăcină. Și în timp ce trăznetele zguduie tot cerul, în colțul colibei țîrîie un greier, de parcă vijelia ar fi doar un acompaniament pentru cîntecul lui.

— Poate exista un decor mai frumos pentru regele Lear ? — strigă Bányaváry și proțăpindu-se la intrarea colibei, începu să recite minunatul monolog furibund al craiului nebun : „Urlă, lovește ! Doar nu ți-am dăruit două regate !“

Rusul nu mai contenea să-și facă semnul crucii, crezînd că are de-a face cu posedați de diavol, care-l provoacă pe Dumnezeu.

Încet, încet furtuna se îndepărtă, orga cerească se auzi tot mai stins, doar copacii mai vuiau, plîngîndu-se unul altuia de brutalitatea viforniței, iar cascadele pîraielor de munte se prăvăleau zgomotos. Călăuza adună vreascuri și ațină focul ; se așază voioși în jurul lui și flăcările luminează doar chipuri vesele. Din gențile vînătorești apar pîine, caș, slănină. Un ospăț împărătesc ! Apoi o înghițitură de palincă. Plosca trece din mînă în mînă. Regina bea după slujitorul ei. Pînă să se termine furtuna și să se oprească ploaia, se înserează, e întuneric beznă. Nu se poate merge mai departe prin umbra pădurii. Dar ce rost ar avea ? Nu e bine aici ? Au tot ce-i trebuie omului. Acoperiș de cetină, foc pîlpîitor, așternut de fîn și inimi iubitoare, aproape una de alta. Există pe lume vreun adăpost mai bun ?

Călăuza își scoase fluierul și începu să cînte cîntece populare dulci și melancolice. Cilike prinse melodiile și i se

alătură. Între timp, Kálmán se plimba prin pădure. Iarba udă de ploaie din poiană răspîndea parfum de flori ; înflorise caprifoiul şi tufele erau năpădite de mii de licurici.

Cînd Kálmán se întoarse în colibă, focul se stinsese, doar stelele sclipeau printre crengile de brad. Aducea cu el o cunună împletită din flori de caprifoi, pe care o aşeză pe creştetul lui Cilike. Dar în potirul fiecărei flori se afla un licurici şi Cilike, cu cununa pe cap, părea o zînă cu părul învăluit de o diademă din steluţe de lumină verde.

Ce lux îşi permit aceşti cerşetori, care se numesc poeţi !

JOS, PE PĂMÎNT

Ce s-a întîmplat în acest timp jos, pe pămînt ? Cuceritorilor înaltului nu le păsa de asta.

Cum a decurs dimineaţa sfinţirea bisericii, cum a fost jucată seara farsa cea nouă, şi ce s-a întîmplat între festivitate şi farsă, toate acestea au avut loc în lipsa lor, şi e foarte probabil că nici ei n-au prea lipsit nimănui.

Seara s-a reprezentat o farsă, gen la care Bányaváry nu voia să fie prezent niciodată, nici ca actor, nici ca director. Ah, actorii de dramă sînt aristocraţi ! Nu se coboară pînă la farsă.

A doua zi dimineaţă ceata de musafiri începu să se destrame. Unii urcau în trăsuri, alţii plecaseră deja. Doar cei care dansaseră pînă la sfîrşitul balului din noaptea trecută mai dormeau cu obloanele trase.

Avusese loc şi un bal pe pămînt ; în timp ce Kálmán şi tovarăşii lui umblau prin ceruri, doamnele şi domnişoarele dansaseră cotilion pînă la ora patru dimineaţa, dar nimeni nu-l întrebă a doua zi pe Kálmán de ce n-a luat parte la dans.

Actorii, instalaţi în căruţele lor, plecară cîntînd. Lăutarii, somnoroşi, cîntau ultimul marş. Kálmán îi urmări cu privirea, pînă-i pierdu din ochi. Trebuia să aştepte familia şefului său.

Glasul lui Bálvándy îl trezi din visare.

— Ei, amice, ai apărut ? Credeam că ai șters-o cu primadona mea. Ei, lasă, știu că ți-e rudă. Astă-noapte puteai să auzi multe glume proaste despre intensitatea dragostei frățești. Eu te-am apărat mereu. Prințesei i-am jurat că Cilike ți-e soră. Ce zici, ce vrăjitoare ! Te apucă cele mai afurisite dorințe să te înrudești cu ea. Ei, dar acum trebuie să-ți faci datoria, ajută-ne să punem la punct pregătirile de drum. Familia prefectului și-a schimbat itinerarul, nu mai pleacă la Viena prin Kassa, ci întîi acasă, la moșie, prin Debrețin. De aceea acum trebuie luate măsuri ca la toate stațiile să fie cai de schimb, în locul celor comandați spre Kassa. Dacă vrei, vino cu mine, tot am drum la Debrețin ; dacă preferi să călătorești singur, ai la dispoziție ștafeta ; dar cred că te ajung din urmă cu echipajul meu de cinci cai.

— Aștept porunca prefectului și am să procedez cum mi se spune, răspunse Kálmán.

— Bine, fie. Atunci grăbește-te. Dacă rămîi cumva în drum, te culeg din urmă.

Kálmán își făgădui să nu rămînă în drum, numai ca să-i facă în ciudă. Intră la prefect îndată ce acesta deschise ușa. Înălțimea sa i se adresă în germană, latină, maghiară și franceză, căscînd întruna. Din toate acestea, Kálmán înțelese că trebuie să plece ca avangardă cu poștalionul rapid, ca să se îngrijească de atelaje de schimb și eventual de un loc de popas peste noapte ; și că familia Decséry se mai odihnește după osteneala nopții.

Vremea era mohorîtă. Kálmán purcese la călătoria rapidă, învățînd pe pielea lui ce înseamnă voiajul cu ștafeta. Se lăsă hurducat într-o cotigă, printre coceni de porumb, apoi într-o șaretă cu un cal ; chinui bietele mîrțoage prin noroiul fără fund ; îl sculă noaptea din pat pe primar ; năvăli peste șeful poștei ; cuceri, amenințînd cu pistolul, ultimul cal, cerut de alt călător, își rupse bastonul pe spatele surugiilor, se milogi și înjură pentru un an întreg, dar în seara următoare intră în Debrețin.

Vai, dar înălțimile lor uitaseră să pună ceva la socoteală.

Faptul că la Debrețin tocmai se ținea tîrgul național. „Calul bălan“, „Taurul“ și alte hoteluri mai mari sau

mai mici din această metropolă erau atît de pline cu primii sosiţi, că mai uşor s-ar fi găsit loc unei perechi de elefanţi în arca lui Noe (şi, conform scripturii, s-a şi găsit) decît camere pentru o familie princiară de trei persoane şi suita lor.

Nici nu stăteau de vorbă cu domnişorul Kálmán, cînd acesta se interesă de camere. Da' de unde ! Pînă şi în bucătărie stau călători, e închiriată chiar şi bolta pivniţei. Unii îşi petrec noaptea în sala de mese, şi ziua trebuie să cutreiere pe străzi, iar jumătate din cai stau afară în curte.

Ce-i mai rămînea de făcut lui Kálmán ? Încercă la toate casele particulare să obţină camere pentru prefect. Străbătu uliţele lungi, întrebînd din poartă-n poartă. Ce şi-au mai bătut joc de propunerile lui ! „Aici nu-i hotel !" Şi toate casele erau pline de musafiri, pentru că nu există gospodar în Debreţin care să nu aibă cunoştinţe din provincie, care trag la el cînd vin la tîrg şi doar n-o să le dea afară pentru nici un fel de conte.

În cele din urmă, Kálmán găsi o poartă încuiată, pe care atîrna un afiş : „Această casă e de vînzare imediat !" Ei, asta înseamnă că se va găsi adăpost aici. Intră şi mai să-l sfîşie cîinii. Cu mare greutate apăru şi stăpînul casei : un individ solid, burduhănos, cu faţa rotundă şi cu pipa fumegîndă în gură. Grăsanul era întruchiparea nepăsării.

Între ei avu loc următorul dialog :

— Bună ziua, jupîne.

— Dacă-i bună, mănînc-o.

— Sînteţi proprietarul acestei case ?

— Păi, dacă nu-i a altuia.

— N-aţi putea găzdui o familie de nobili ?

— Răspunsu-i în întrebare.

— E vorba despre Excelenţa sa prefectul Decséry.

— Nici pentru sfinţii apostoli !

— Numai pentru o noapte.

— La mine nici măcar pentru o oră.

— Nu găsim camere nicăieri în Debreţin.

— Păi, nu veniţi la Debreţin.

— Jupîne, de ce sînteţi atît de neînduplecat ?

— Am tot dreptul, casa fiind a mea şi eu stăpînul casei.

Kálmán scrîșni din dinți și ieși furios în stradă, din nou atacat de cîini.

Ajunse în stradă, căutînd în mulțime pe cineva căruia să-i spună păsul, cînd văzu apropiindu-se în zvon de clopoței și bice o trăsură poloneză cu cinci cai, în care ședea prietenul lui, Bálvándy.

Opri trăsura și se îndreptă spre baron.

— Am putea să ne și întoarcem din drum.

— Cum așa ?

— Nu există nicăieri nici un loc de găzduire.

— La naiba ! Și familia Decséry sosește dintr-o clipă într-alta. Trebuie să găsim.

— Am făcut tot ce era omenește posibil.

Și Kálmán îi relată rezultatul dezastruos al ultimei încercări.

— Unde-i casa aceea ?

— Chiar aici, în fața noastră.

— Haide, spuse Bálvándy coborînd din trăsură și desprăfuindu-și cu cravașa cizmele de călărie.

În poartă îl atacară și pe el dulăii, dar îi arse unuia o asemenea lovitură de cravașă peste ceafă, că acesta fugi schelălăind, urmat de toată haita.

— Cine-i stăpîn aici ? — strigă tare Bálvándy.

— Eu mi-s, răspunse bondocul.

— Din cîte am citit, casa asta-i de vînzare. Care-i prețul ?

— Douăzeci de mii de florini, nici un ban mai puțin ! — răsună trufaș răspunsul. Grăsanul se rezemă de stîlpul cerdacului și-și ridică pipa pîn-la nas, strîngînd din dinți.

Cu sînge rece, Bálvándy deschise portofelul.

— Domnule, dați pălăria încoace, iată cei douăzeci de mii de florini.

De uimire, burduhănosului îi căzu pipa din gură ; dar își scoase imediat pălăria, ca să primească bancnotele ; pentru că imobilul nu făcea banii, nici măcar între societăți pe acțiuni.

— Domnul acesta va legaliza contractul, spuse Bálvándy arătînd spre Kálmán. E notar autorizat al Tablei regale. Să intrăm.

Grăsanul, cu aceeași mutră flegmatică, puse bine banii și semnă contractul. Atunci Bálvándy îi spuse :

— Iar acum, domnule, vă rog să părăsiți casa.

Jupîn Mák (așa-l chema pe proprietar) nici nu se clinti cînd auzi asta. Știa că-i doar o glumă.

— Imediat ?

— Răspunsu-i în întrebare.

— Măcar pînă mîine.

— La mine nici măcar o oră.

— Păi unde să mă duc eu acum, în timpul tîrgului ?

— Ce-mi pasă mie, oriunde.

— Nu găsesc eu acum loc de dormit în Debrețin.

— Atunci nu rămîneți în Debrețin.

— Dar nu pot duce în spate atîta mobilă.

— Iar eu arunc totul în stradă.

La asta chipul jupînului Mák începu să se lungească. Se lovi în piept.

— Sînt *o sută douăzeci de persoane.*

(Trebuie să știm că pe vremea aceea consiliul orașului Debrețin consta din o sută douăzeci de membri, fiecare din ei purtînd numele de *o sută douăzeci de persoane.)*

— Ei, atîtea persoane chiar că nu pot găzdui, glumi Bálvándy și, apropiindu-se de fereastră, strigă spre un grup de pierde-vară care umblau creanga prin tîrg. „Să vină încoace doisprezece flăcăi !“

Veniră douăzeci.

— Casa e a mea. Toate boarfele astea să ajungă în stradă.

Haimanalele cunoșteau de mult generozitatea poznașului baron, nu așteptară să li se spună de două ori ; într-un minut erau scoase de la locurile lor patul cu baldachin, bufetul, scrinul.

Cînd văzu că se îngroașă gluma, jupîn Mák dădu fuga la primărie să ceară dreptate. Dar acolo i s-a spus, firește, că dacă e ceva foarte urgent, să vină a doua zi. Și pînă se întoarse la casa vîndută, nu numai că-și găsi toate mobilele în stradă, dar casa era deja mobilată cu scaune, dulapuri și paturi noi, pe care Bálvándy le comandase din oraș și le primise pe loc.

Jupîn Mák mai zăbovi un timp, şezînd pe o laviţă scoasă în stradă, ca Marius pe ruinele Cartaginei, dar cînd văzu că nu găseşte pe nimeni să-l compătimească, ba dimpotrivă, toţi rîd de el, se supără, angajă opt salahori, îşi încărcă lucrurile şi plecă spre Balmaz-Ujváros, de unde nici cu turtă dulce nu l-ar mai fi momit cineva să se întoarcă la Debreţin.

Farsa lui Bálvándy avu un succes de proporţii naţionale. Era într-adevăr o glumă demnă de un cavaler maghiar. Azi nu mai există asemenea oameni.

Cînd familia Decséry sosi la Debreţin, aveau la dispoziţie tot confortul în casa lui Bálvándy, care în două ore procurase locuinţă, foc şi servitori.

Kálmán avu sentimentul unui tînăr poet care, citindu-l pe Shakespeare, îşi dă seama cît de neînsemnat e în comparaţie cu acesta. Vedea că nu-l poate ajunge pe Bálvándy. Chiar dacă i-ar sta la dispoziţie averea care să-i permită asemenea idei, tot nu i-ar trece prin minte vreodată ca pentru o oră de strălucire să arunce cu asemenea uşurinţă sume importante. Cu toate că o asemenea idee face impresie. Observase efectul strălucit reflectat pe chipurile familiei Decséry. Acest gen de risipă uşuratică şi îndrăzneaţă place.

Bálvándy găzdui familia contelui pînă a doua zi dimineaţă, atunci îşi luară rămas-bun şi el rămase în Debreţin. Să-i fi însoţit mai departe ar fi dat ocazie la bîrfeli.

De aici se putea merge normal cu poştalionul pînă acasă. Kálmán călătorea din nou cu prefectul în acelaşi cupeu. Mai aveau două zile de drum.

În după-amiaza primei zile întîlniră însă un obstacol neaşteptat. Din cauza ploilor din noaptea precedentă, Crişul Repede se revărsase distrugînd toate podurile. Comitatul trimisese dulgheri, ingineri şi alţi specialişti, care însă n-au dat asigurări nimănui că pot improviza o trecere practicabilă mai repede de a doua zi. Iar aici nici urmă de vreun oraş, sat sau măcar un han.

Prefectul se sfătui cu prinţesa, ce e de făcut în aceste împrejurări ? Se înserează. Nu pot dormi sub cerul liber. Să se întoarcă e complicat, abia la miezul nopţii ar ajunge în oraş. În fine, prefectul îndrăzni să avanseze o propunere :

— Ce-ar fi să mergem la Szentkereszt ?

La început, prinţesa strîmbă din nas, apoi dădu din umeri.

— Şi ce poate fi rău în asta ? Să mergem acolo pentru o noapte.

Kálmán se minună cînd îl auzi pe prefect dînd dispoziţii vizitiilor să întoarcă trăsurile şi să pornească spre Szentkereszt.

Aşa se numea moşia vîndută de bătrînul Decséry jupînului Tóth Máté, chiaburul putred de bogat cu care avusese Kálmán acea păţanie nostimă.

Motive să meargă acolo aveau mai multe. Ospitalitatea era cît se poate de firească în ţară ; iar pentru proprietarii din pustă chiar o datorie, pe care ei o socoteau plăcere. Iar familia Decséry cunoştea cît se poate de bine casa aceea din pustă. Cu un an înainte mai era proprietatea lor, unde poposeau de cîte ori treceau pe meleagurile acelea. Aveau un vechil care locuia acolo şi le asigura tot confortul. Acum, de cînd e proprietatea chiaburului, de bună seamă că totul e şi mai comod. Iar relaţiile nu contravin etichetei ; cine plăteşte unui conte o sută optzeci de mii de florini pentru o moşie, contează ca gentleman chiar dacă se îmbracă în pînză de sac, şi nu e ruşinos să menţii relaţiile cu el.

Deci înalţii domni porniră cu toată buna dispoziţie spre fosta lor proprietate. Cînd, după ce străbătuseră cîmpia care parcă nu se mai sfîrşea, ajunseră la conacul de la Szentkereszt, se înserа. Pe cîmp păşteau sumedenie de vite, oi, cai; terenuri arabile erau puţine, mai mult păşuni şi fîneţe. Moşia se baza pe creşterea animalelor. Ţarcuri, ocoluri împletite din trestie, piei, uscătorii pentru piei, fîntîni cu cumpănă, teici pentru adăpat indicau locurile de adunare ale turmelor ; din loc în loc cîte o tîrlă rudimentară pentru berbeci. La fel era şi pe vremea familiei Decséry.

De drum construit nici urmă. Doar făgaşuri de căruţă, vreo zece la număr, care se întretăiau ca şinele într-un triaj feroviar, pentru ca două care cu fîn venind din direcţii opuse să se poată ocoli.

Unul din care e tras de șase boi minunați cu coarne atît de mari, că abia încap pe poartă. De grumazul primului juncan atîrnă o talangă. Sus, în vîrful carului cu fîn, un copilandru de vreo zece ani, gol pușcă, mînă cei șase boi plesnindu-i pe spinare cu un bici lung și strigîndu-i pe nume cu glasul acela greoi, înăbușit, din gîtlej, pe care-l au țăranii și pe care omul trebuie să-l învețe, dacă vrea să-l înțeleagă boii. „Cea, mă ! Cea, Pirók ! Cea ! Hăis, mă, ho !...“ Deoarece dacă boului nu i se vorbește așa, poate să creadă că e vreun domn în căruță și nu-l ascultă.

Prefectul îl strigă pe copil.

— E acasă jupînul Tóth Máté ?

Copilul îl privi jucăuș și se gîndi o clipă, ce să răspundă :

— Pe tata îl căutați ?

— N-ai vrea să vii lîngă noi în trăsură ? — întrebă afabil contele.

— De bună seamă că nu, răspunse de sus copilul. Ce porție aș avea de înghițit de la tata dacă aș lăsa fînul aici.

— Și dacă doresc eu ?

— Mie numai tata îmi poruncește.

— Dar tatăl tău e acasă ?

— E acolo în ogradă, așază stogurile cu fratele meu István.

Trăsurile boierești ocoliră carul cu fîn și intrară în curtea fostei locuințe a vechilului.

Se opriră, ca de obicei, în fața casei, dar găsiră veranda încuiată. O fetișcană cu obrazul ars de soare dădu fuga să le spună :

— Mama e dincoace, în bucătărie.

Era fata cea mică a chiaburului.

Deci nobilii musafiri trebuiră să meargă pînă la casa spre care-i conduse fata. Era fosta locuință a argaților. Jupîn Tóth nu se îndura să se mute în conac, se mulțumea și cu casa argaților.

Era o clădire destul de solidă, curată, numai că nu avea uși duble ; ghivece cu mușcate bogate în frunze înlocuiau obloanele ferestrelor, iar pe uși erau agățate cearșafuri, pentru ca să nu intre muștele ; podelele erau acoperite cu rogojini, ca să nu se murdărească de noroi.

Fetița, îndrăzneață, le spuse :

— Veniți după mine, vă conduc în odaia curată.

Aceasta era camera cea mare, într-adevăr curată, văruită în alb, cu mobilă din lemn de nuc ; dar nu zăreai nici un obiect inutil de podoabă. Nici un tablou. Aici se respectă strict a doua poruncă. Doar între cele două ferestre se află o oglindă veche, în care însă e mai bine să nu te privești, pentru că deformează chipul de nu te mai recunoști.

Toate scaunele și patul sînt îmbrăcate în huse albe ca zăpada. Culoarea albă are pentru țăranul maghiar semnificația celui mai mare lux.

Înalții oaspeți luară loc, iar fetița ieși s-o cheme pe maică-sa, care trebuia întîi să-și pună un șorț curat, fiindcă tocmai pregătea în bucătărie cina pentru secerători.

Nu peste mult timp apăru și gospodina, o femeie voinică, rumenă, cu obrajii și mai îmbujorați de căldura din bucătărie. Purta o rochie de stambă și un tulpan încrețit. În cinstea musafirilor, deasupra șorțului albastru își legase unul alb.

— Dumnezeu v-a adus, Înălțimile voastre ! — spuse ea cu deosebită amabilitate, mă bucur că n-ați ocolit sărmana noastră casă. Aici să poposiți întotdeauna, ca la dumneavoastră acasă.

Și, ca una care știe ce e buna cuviință, se aplecă să sărute mîna prințesei, ținîndu-și la distanță propriile mîini.

— Nu îndrăznesc să vă ating, pentru că mîinile mele miros a ceapă, am gătit cina pentru secerători. N-ai ce-i face, nevasta omului sărac trebuie să vadă și de bucătărie. Vine acuși și bărbatu-meu, am trimis după el, dar trebuie să se spele puțin, că munca la cîmp te murdărește de praf.

— Vă reținem de la treabă ? — întrebă prefectul.

— Pe mine zău că nu ! I-acolo fata, termină ea în locul meu. Păcat că nu știu nemțește, măcar atîta ca să-i pot spune preastimatei doamne *Kristigott !*

Preastimata doamnă rîse la auzul acestui cuvînt și o încredință pe stăpîna casei că știe cîte ceva ungurește ; iar contesa Dorothea vorbește limba la perfecție.

— Nu zău ? — strigă bucuroasă mama Sára ; ei, atunci chiar că se schimbă lumea. Dar ştiţi, domnişoară contesă, cum se cheamă asta ?

Sigur că domnişoara contesă nu ştia, pentru că nu văzuse în viaţa ei un obiect ca acela pe care-l scoase de sub şorţ mama Sára : un mosor lung din aramă, la fiecare capăt cu cîte o roată dinţată, fixată ca un pinten. Necunoscut în afara Ungariei, pe străini îi poţi face să creadă că e un instrument de tortură, folosit la Szeged pentru interogarea prizonierilor.

— Ei, asta-i o ruletă pentru tăiat colţunaşi. Ştiţi, domnişoară contesă, ce sînt colţunaşii ?

— Da, spuse Dorothea, nişte corăbii mici.

— Cum să fie corăbii, rîse mama Sára. Poate nici n-aţi mai văzut o bucătărie maghiară, domnişoară contesă ; dacă stimata doamnă e de acord, am să vă arăt.

Contesa Dorothea nu numai că nu văzuse în viaţa ei o bucătărie maghiară, dar nici un fel de bucătărie ; în casele conţilor drumul spre salon nu trece prin bucătărie ; aşa că acceptă bucuroasă invitaţia şi primi permisiunea să meargă.

Mama Sára o luă pe domnişoara contesă în bucătărie, unde fiica mai mare preluase sceptrul, adică lingura de lemn. Era tot atît de rumenă ca maică-sa, dar de două ori mai îmbujorată din cauza focului. Mama Sára îi spuse să sărute mîna domnişoarei contese, dar Dorothea nu îngădui asta, ci o sărută pe fată pe obraji, care din această cauză se îmbujorară şi mai tare.

Apoi mama Sára îi explică domnişoarei contese ce este bucătăria şi la ce se folosesc toate acele obiecte ciudate care alcătuiesc arsenalul femeilor. Toate acestea erau noi pentru domnişoara contesă şi îi plăcură foarte mult.

Între timp, mama Sára luă măsuri să se pregătească un ospăţ demn de înalţii oaspeţi ; slujnicele dădură fuga să taie găini şi raţe. Apăru şi jupîn Tóth Máté, aducîndu-l de braţ pe Kálmán, pe care-l găsise în curte, ocupîndu-se de găzduirea cailor.

Jupîn Tóth Máté zîmbea bine dispus.

— Iată-l pe domnişorul din Pesta care a pus să-mi tragă douăzeci şi cinci de nuiele, îi spuse el nevestei.

— Ce spui ? — strigă mama Sára. Ăsta e ? Îi înapoiez eu acuși loviturile.

Și strîngîndu-l pe Kálmán la pieptul ei, îl lovi ușurel pe spate.

— Ei, acum sîntem chit ! Iată cine-mi era omul acela nemilos ! Ei, nu plînge. Te-am mai bătut eu pe dumneata și altă dată. Așa-i că nu-ți amintești ? Sigur că nu. Doi ani am fost în grija bunicii dumitale. Pe-atunci erai mititel de tot. Și ce copil rău erai ! Încăpățînat și sălbatic. Ei, lasă că te îmblînzești cînd te însori.

— Nu mai pălăvrăgi atîta, nevastă ! — o întrerupse jupîn Tóth Máté, mai bine spune-mi unde sînt musafirii ?

— Ce ? — spuse în șoaptă mama Sára. Doar nu vrei să apari așa în fața înalților domni ?

— Păi dar cum ?

(Pentru că jupîn Tóth Máté purta un veșmînt care, dacă ar fi mai strîmt, ar semăna cu ceea ce se poartă vara în saloanele Parisului, iar dacă ar fi legat la gleznă, în Turcia s-ar chema șalvari și ar trece drept costum de gală ; dar pe la noi nu-i obiceiul să primești musafirii îmbrăcat astfel.)

— Du-te imediat și pune-ți hainele de sărbătoare ! — îl repezi mama Sára. Te-au bătut o dată că erai prost îmbrăcat, vrei să...

Și-l pocni zdravăn în spate pe jupînul Tóth Máté, mai tare decît cele douăzeci și cinci de lovituri ordonate de Kálmán la un loc.

După acest îndemn violent, Tóth Máté se retrase în cămăruța lui și reapăru de acolo ferchezuit ; își răsucise și mustața, care-i stătea îngrozitor.

Așa a fost lăsat să-și salute musafirii. Mai precis se retrase într-un colț.

Prefectul dorea să dea mîna cu el, dar mîna jupînului Tóth nu voia să iasă de la spate. Nu merită el atîta condescendență.

Cu atît mai bine se descurca mama Sára în rolul de gazdă.

Se întorsese și ea din bucătărie împreună cu domnișoara contesă ; începu să pună masa. Acoperi masa mare din lemn de nuc cu o față de masă din pînză în patru ițe,

pe care așeză farfurii strălucitoare de cositor, pentru patru persoane.

— Știu că Înălțimile voastre mîncați acasă din farfurii de argint, dar noi n-avem decît de cositor.

Contele o liniști pe mama Sára că nimeni în lume nu mai mănîncă din farfurii de argint, pînă și Maiestatea sa împăratul dejunează din farfurii de porțelan.

Înălțimea sa o dojeni însă că a pus doar patru tacîmuri. Ei nu vor să mănînce singuri, vor să stea la masă cu familia jupînului Tóth Máté.

Și prințesa dorea acest lucru.

— Deci, Înălțimile voastre ne îngăduie ? Atunci mai pun două tacîmuri. (Și întorcîndu-se, îi șopti lui bărbatu-său să nu plescăie în timp ce mănîncă.)

Asta iar nu le plăcu boierilor.

— De ce numai două ? Dar restul familiei ?

— O, aceia n-au ce căuta aici. Fiu-meu István mănîncă afară în curte, cu secerașii și argații. Altfel ar face scandal țăranii.

— Dar băiețașul acela țanțos care ne-a vorbit de pe carul cu fîn ?

— A, micul Jóska ? Păi ce-i trebuie lui cină, primește o bucată de pîine, o mănîncă în vîrful dudului și-i ajunge. Nu stau ei la masă, nu trebuie să se obișnuiască de mici cu viața tihnită.

Dar prințesa dorea prezența fetiței îndrăznețe care-i condusese în cameră ; iar contesa Dorothea puse un cuvînt pentru Erzsike, fata care gătea în bucătărie ; după multă împotrivire, mama Sára acceptă un compromis, și anume s-o țină pe Juci în poală, iar pentru Erzsike se va pune o farfurie în coada mesei, dar ea nu poate să șadă, pentru că trebuie să se tot ducă în bucătărie.

Urmă un ospăț domnesc care părea că nu se mai sfîrșește. Erau atîtea feluri de mîncare, care de care mai gustoase, că ar fi ajuns și pentru o nuntă. Jupînul Tóth Máté abia îndrăzni să guste, de teamă să nu plescăie. Iar mama Sára ostenise tot îmbiindu-i pe musafiri, obligîndu-i să ia din toate bunătățile ; o servea în mod deosebit pe contesa Dorothea.

— Dacă aţi sta o lună la mine, n-aţi mai fi atît de palidă ca acum.

Prefectul nu se abţinu să nu aprecieze la superlativ măiestria culinară a mamei Sára.

— Ei, am şcoală bună, spuse mama Sára, acceptînd laudele şi îndesînd în mîna micuţei Jucika o bucată din minunata plăcintă cu nuci, din care fetiţa nu mîncă mai nimic, privindu-i pe frumoşii musafiri şi ascultînd mută ce povestea maică-sa.

— Aşa, zău, continuă femeia, am fost crescută de bunica acestui domn. Tare de treabă femeie ; întotdeauna ţine cîte o fată orfană, o creşte pînă se măritä. Şi le învaţă pe toate să muncească. Avea o vorbă : mai bine să fii domn şi să ştii lucra ca o slugă, decît o slugă care trîndăveşte ca un domn.

— Înţeleaptă zicală, observă prefectul.

— Spunea Coana mare că nu-i nimic mai urît decît ţăranul înzorzonat şi nobilul ponosit ! De la ea m-a luat urîtul ăsta ! (şi-l îmbrînci uşor pe jupînul Tóth Máté). Eu sînt nevasta lui de-a doua ; pe prima a luat-o de dragul părinţilor ; n-a avut copii cu ea ; pe mine, mi-a zis răul ăsta, mă ia de dragul lui. Tatăl sufleţelului meu (aici mama Sára se lovi peste gură) adică al răului ăstuia... scuzaţi-mă, m-a luat gura pe dinainte ; ştiu eu că nu se cuvine să-i spun în faţa altora bărbatului meu „sufleţelule“... Deci tatăl omului meu era doar un iobag eliberat, arendaş pe moşia unde ne-am stabilit la început. Nu ştia nici să scrie, nici să citească. Nici pe fiu-său nu prea l-a dat la învăţătură, pentru că tocmai atunci episcopii interziseseră copiilor calvinişti să meargă la şcoală, le-au confiscat şi abecedarele ; doar pe ici, pe colo, de la vreun student călător, se mai lipea de ei puţină carte. Dar să nu vă gîndiţi la rele în ce priveşte îmbogăţirea lui socrumeu. Oamenii răi spun că a găsit o cadă cu aur sub casă, iar zănatecii superstiţioşi că dracul, sub înfăţişare de vîrcolac, i-a adus banii ; să nu credeţi asta.

Contele Decséry o încredinţă pe mama Sára că e convins de lipsa de temei a motivelor evocate.

— Vă spun eu adevărul, aşa cum a fost. Păi, în 1793, socru-meu tocmai arendase o moşie mare de la conţii

Báródi. Avea puţin de plătit. Şi a fost un an atît de binecuvîntat, că am secerat de două ori. Eram copilă, dar mi-aduc aminte că în sîmbăta Crăciunului seceram grîul semănat în august. Iar pe-aici vremea era şi mai bună ; s-a făcut atîta grîu, că abia au reuşit să-l strîngă. Dar anul următor s-a răzbunat. N-a crescut nimic. Era o secetă îngrozitoare ; oamenii mîncau frunze de brusture şi coceau pîine din rumeguş ; nu s-a făcut nici nutreţ, aşa că se mînau turmele şi cirezile dintr-o parte a ţării în alta, ca să nu se prăpădească. Pe moşia arendată de socru-meu a secat de tot o mlaştină, şi asta i-a fost mina de aur. De departe au fost mînate încoace vite la păşunat şi icrnat şi jumătate i le-au lăsat lui, ba i-au mai şi mulţumit. În anul următor a izbucnit războiul ; era nevoie de postav pentru uniformele soldaţilor, preţul lînii a crescut îngrozitor ; socru-meu a cîştigat atît de mult, că şi-a putut cumpăra moşia. Şi de-atunci încolo l-a tot ajutat Dumnezeu. Asta-i principalul. Eu nu i-am adus bărbatului meu nici o zestre, m-a luat aşa cum sînt, dar din mila lui Dumnezeu avem acum trei moşii, avem ce lăsa copiilor ca să trăiască omeneşte. Cine-o lua-o pe fiică-mea, n-o să-i meargă rău.

Prefectul se arătă nemulţumit că fiica respectivă nu vrea să apară la masă.

— Păi, nu poate veni pînă nu sfîrşeşte toată treaba afară. Aşa e. După Dumnezeu, trebuie să-i mulţumesc pentru toate Coanei mari, buna doamnă Jenőy. Veneau de hăt, departe în peţit pentru fetele crescute de ea. Domnişorul ăsta era un copilaş pe-atunci, dar de multe ori mi-a rupt şorţul şi m-a tras de păr cînd voiam să-l sărut. Pentru nimic în lume nu se lăsa sărutat de o femeie. Nu ştiu, oare şi acum o fi aşa ?

Jupînul Tóth Máté găsi cu cale să tuşească.

— Păi, da, nu era decît un copilaş domnişorul pe vremea cînd eram eu la Coana mare, continuă cu imperturbabilă elocvenţă mama Sára, şi cînd m-a luat urîtul ăsta de nevastă, Coana mare mi-a zis în glumă : „Ei, Sári, cînd vei avea şi tu o fată, o mărit cu nepotu-meu !“ „Vai — zic — Coană mare, n-o să ia el o biată ţărancă ; va fi domn mare şi se va însura cu o contesă“. Aşa am zis, zău că-i adevărat !

În simplitatea și inocența ei, mama Sára nici nu observă cum pălăvrăgeala ei inimoasă înroșise chipurile a doi dintre comeseni, care ședeau față-n față.

Dar jupînul Tóth Máté se scandaliză instinctiv.

— Vorbești fără rost, femeie ! Asta o spun eu, și zău că-i adevărat.

Discuția se întrerupse odată cu apariția lui Erzsike în cameră. Terminase treaba la bucătărie și acum era obligată, ca fiică a gazdelor, să-și ocupe pentru o clipă locul la masă, lîngă farfuria rămasă goală.

E frumoasă, dar este exact opusul celeilalte. Pe cît e de palidă aceea, pe atît e asta de rumenă. Una e Maria, cealaltă Eva biblică.

O frumusețe frustă, al cărei trup încă nu cunoaște corsetul, rotunjoară, mlădioasă, puternică ; chipul aurit de soare, părul bogat, împletit simplu, în cozi lungi. Nu scoate un cuvînt, nu știe nici o limbă. Nici o întrebare n-o convinge să iasă din muțenie ; dar dacă vorbește vreodată, nu spune decît lucruri frumoase. Nici ochii ei încă nu spun nimic, și-i ridică doar pe furiș, de parcă i-ar fi teamă că-i pierde pe undeva.

Kálmán compara inconștient cele două fete care-i fuseseră predestinate și-i era greu să decidă.

Ei, dar cine știe ce va aduce soarta ?

Prefectul și prințesa o priviră și ei încîntați pe tînăra care se așeză sfioasă.

— *Une beautée rayonnante,* spuse prefectul prințesei în franceză, limba conversației de salon.

La care jupîn Tóth Máté replică :

— *Beautée paysanne...*

Îl priviră uimiți, întrebător, dar jupînul Tóth Máté îi înștiință flegmatic :

— Înțeleg și polona, și germana, și italiana.

Dar nu le dădu explicații mai ample, de unde a învățat toate astea cînd taică-său nici la școală nu l-a dat.

Prefectul căsca din greu ; mama Sára observă că înalții domni sînt somnoroși. Nici o grijă cu găzduirea lor. Sînt atîtea perne și pilote de puf în casă, că se pot înăbuși în ele. Întinse în paturi așternuturi albe, într-o cameră pentru prefect, în alta pentru doamne. Își luară rămas-bun.

— Domnișorului îi voi arăta acuși unde-o să doarmă.

O cămăruță cu un pat și fereastra spre grădină îl aștepta pe Kálmán.

— Asta-i camera lui bărbatu-meu.

— Dar stimatul jupîn unde doarme ?

— Cine, eu ? — zise jupînul Tóth Máté, luînd o șubă din cui. Afară în ogradă, sub cerul liber. Acolo-i de obicei culcușul meu. Nu dorm în pat pînă nu mă alungă zăpada în casă. Întotdeauna pe pămînt. Numai acolo se doarme bine.

— Ei, dacă jupînul doarme pe pămînt, am să dorm și eu acolo, zise Kálmán, luîndu-și pelerina.

— Dar nu-ți dau voie ! — se împotrivi mama Sára, luîndu-l pe Kálmán de guler cu mîna ei uriașă. Dormitul afară nu-i pentru domnișori ca dumneata ; ai să te îmbolnăvești de gutunar sau de oftică. Asta-i pentru țărani, care-s obișnuiți. Coana mare nu m-ar ierta niciodată dacă te îmbolnăvești aici.

Kálmán o liniști pe stăpîna casei ; e obișnuit cu asta ; la colegiu se culca pe cărămizile reci, iar în timpul legațiilor deseori dormea lîngă un stog cu fîn ; ar putea fi un țăran destoinic.

Gazdele zîmbiră încîntate.

— Bine, hai să ne așternem culcușul.

Era o noapte înstelată. În casele slugilor era întuneric, toată lumea dormea. În fața grajdurilor sforăiau argații culcați pe jos și prin ușile deschise se auzeau mugetele vacilor. În ogradă, în fața unui stog desfăcut, stătea grîul treierat în ziua precedentă. O piramidă scumpă din grîu curat. Alături dormea, neînvelit, un om, împreună cu un dulău.

Auzind că se apropie pași, dulăul începu să mîrîie, la care omul adormit înălță capul și strigă : „Cine e ?“ Apoi cîinele începu să dea din coadă.

— Dumneata ești, tată ? — se liniști cel culcat, se întoarse pe partea cealaltă și dormi mai departe.

Jupînul Tóth Máté își așternu șuba lîngă cel adormit și se înveli cu o pulpană, punîndu-și capul pe grămada de grîu, ca pe o pernă moale. Kálmán îi urmă exemplul.

O, pămînt binecuvîntat, cel mai bun pat pentru trupurile noastre ostenite ! O, cerule înstelat, cea mai plăcută învelitoare ! Ce bine se poate dormi între voi !

Ce bine poate fi aici, jos, pe pămînt ! N-aţi văzut cum se bucură copiii cînd li se spune : veţi dormi pe jos ?

Cei doi, culcaţi, unul lîngă altul, începură să vorbească.

— Greu reușesc să adorm cînd cerul e atît de senin și înstelat, începu jupîn Tóth. Cred că dacă pămîntul nu s-ar învîrti, ar trebui să cad într-o stea.

Kálmán îi vorbi despre sistemul planetar și despre legea gravitaţiei.

— E frumos să știi atîtea lucruri, oftă jupîn Tóth. Dar ţăranul nu se cade să le știe pe toate.

— De ce nu ?

— Pentru că mintea lui nu le mistuie. Nu există ceva mai rău decît ţăranul care se crede învăţat. Care știe cîte ceva pe jumătate, dar nimic în întregime. Ţăranul trebuie să se priceapă la un singur lucru : la pămînt. Și asta îl învaţă pămîntul însuși.

Din ogradă se putea vedea toată cîmpia. Pînă la orizont nu se zărea nici un munte, nu se înălţa nici un turn. Pămîntul era neted ca marea.

În partea de apus a cîmpiei întinse apăru deodată o lumină trandafirie, asemănătoare cu aurora boreală ; părea reflectarea vreunui incendiu, undeva departe, dincolo de curbura pămîntului, de orizont.

Kálmán îl făcu atent pe vecinul lui.

— Ia uitaţi-vă ! Acolo trebuie să fie un incendiu mare.

— Nu-i nici un incendiu, spuse liniștit Tóth Máté. Au dat foc stufărișului. Chiar eu am dat poruncă, acum mlaștinile au secat ; la anul va fi loc bun de pășune.

— Deci acolo tot moșia dumneavoastră este ? — întrebă Kálmán.

— De aici pînă acolo și de jur împrejur, răspunse ţăranul.

Kálmán rămase pe gînduri.

Un om care doarme pe pămînt stăpînește în proprietate veșnică o bucată atît de mare din acest pămînt, că nu poate măcar să-și zărească hotarele moșiei, aflate dincolo de orizont, ascunse de curbura pămîntului. Și proprietarul acestei mari întinderi de pămînt nu cunoaște culcuș mai

moale decît pămîntul şi n-a studiat altceva decît ce l-a învăţat pămîntul.

Kálmán începu să gîndească cu voce tare.

— Stăpînul unei asemenea moşii imense doarme pe pămînt, iar copii lui clădesc stoguri, mînă vite şi mănîncă împreună cu slugile !

— Pentru că asta va fi meseria lor, din asta vor trăi. Grea meserie, să trăieşti de pe urma pămîntului, domnişorule. Avem o mie de duşmani şi doar mîinile noastre ne sînt prieteni. Dacă argaţii şi zilierii văd că eu şi feciorii mei lucrăm în rînd cu ei, îşi văd şi ei de treabă din toate puterile. Dacă noi dormim după masă, dorm şi ei toată ziua. La mine toţi argaţii sînt harnici, pentru că stau mereu cu ochii pe ei. Nu-i lovesc, nu-i bat, nu-i cert ; dar urmăresc tot ce fac. Nu las să se întîmple ceva rău. Să pedepseşti pentru un fapt împlinit nu face decît să sporească paguba ; pentru că omul pedepsit se răzbună pe mine, pe vitele mele, pe semănături, pe clădiri. Iar feciorii mei mănîncă împreună cu argaţii, ca să vadă oamenii de rînd că mîncarea lor e bună şi pentru copiii stăpînului, altfel ar face mofturi şi ar avea pretenţii. Dar cînd văd cu cîtă poftă mănîncă pîine neagră propriii mei fii, cred şi ei că e făcută cu lapte şi miere, şi nu cer ceva mai bun. Numai aşa te poţi îmbogăţi.

— Şi apoi, după ce ne-am trăit viaţa, pentru ce am trăit ?

— Pentru ce am trăit ? Pentru ce-am trăit eu. Bunicul meu n-avea decît un lot mic de pămînt, iar eu le las celor patru copii ai mei cîte o moşie mare. Să continue ei. Este un exemplu înţelept pilda vechilor evrei : fiul lui Isaac mai trebuia să slugărească, iar fiii lui Iosif au umplut Canaanul şi au dat afară pe toţi străinii. E o ştiinţă simplă. Să nu cheltuieşti niciodată bani pe nici un obiect fără de care se poate trăi. Aşa se îmbogăţeşte ţăranul înţelept.

— Dar viaţa are şi plăceri.

— Şi viaţa noastră are. Ne place să bem şi să mîncăm, dormim bine şi sîntem sănătoşi. Nu răcim cînd ne plouă, nu ne moleşeşte arşiţa soarelui. Natura ne încîntă. În tinereţe cîntăm, glumim, la bătrîneţe petrecem cu paharul

în mînă. Dacă ne îndrăgostim de cineva, nu suspinăm prea mult, după carnaval vine nunta, și mai încolo ne bucurăm de ciripitul copilașilor.

— Dar sufletul n-are pretenții ?

— Sufletul ? A, nu sîntem noi zgîrciți nici în cele sufletești. Preotului care vine duminicile la noi îi plătesc singur cît tot satul, și tot eu am cumpărat clopot și orgă pentru parohie. La asta nu mă zgîrcesc.

— Prin suflet înțeleg nu numai religia, ci și știința... Oare țăranul nu dorește să știe și altceva decît de grija pămîntului ?

— O, și copiii mei știu să scrie și să citească, știu să cînte toți psalmii pe de rost ; și catehismul și parabolele biblice.

— Și în afară de acestea nu există cărți în casă ?

— Ba da, calendarul.

— Și nu trebuie să afle niciodată altceva ?

— Nu. La ce-i trebuie țăranului învățătură ? Ce învață la științele naturii îl face să se îndoiască de Dumnezeu, ceea ce învață din științele juridice — să se îndoiască de oameni, iar ceea ce învață la istorie, să se îndoiască de împărat, și la ce-i folosește țăranului îndoiala ? Nu poate studia în profunzime, pentru că n-are timp, chiar dacă l-ar duce mintea ; așa, se alege cu un pospai de știință, și țăranul semidoct începe să-l nege pe Dumnezeu, să se judece, să se răscoale.

— Dar chiar dumneavoastră vă dezmințiți afirmațiile, care ați învățat mult, doar știți patru limbi.

— Ei, omul învață ce-l învață mizeria. Pe mine nu m-au învățat profesorii, ci mizeria. La douăzeci de ani m-au luat la armată și m-au eliberat la treizeci. Am umblat pe la Paris, am zăcut bolnav la Mantua, am fost la Varșovia și am iernat la Lipsca ; m-au luat și prizonier ; am fost rănit, am adus acasă și o medalie de bronz. Am învățat multe acolo. Am învățat și istoria popoarelor. Vor învăța și feciorii mei toate astea, cînd vor fi luați la cătănie.

— Deci, nu-i sustrageți de la serviciul militar ?

— Nu. Să vadă și ei pe spinarea lor ce e mizeria. Acolo se obișnuiesc cu ordinea și disciplina, și cu atît mai mult vor respecta tihna casei părintești.

— Dar de atunci nu vă mai interesează istoria națiunilor, la care ați luat și dumneavoastră parte ?

— Ba da, cum să nu mă intereseze. Știu eu tot ce s-a mai petrecut de-atunci.

— Deci sînteți abonat la ziare.

— Ba asta nu. În ziare nu se scrie decît ce îngăduie stăpînirea. De ce să le citesc ? Eu primesc știri mult mai bune. Vin negustorii de porci din Serbia și-mi povestesc tot ce se petrece în Turcia și Grecia. Apoi vin camionagiii moravi cu sticlărie și pînzeturi ; ei îmi dau de veste ce noutăți mai sînt în Germania ; și se întorc acasă cu lînă. Negustorii de cai din Polonia vin la mine în fiecare lună ; de la ei aflu ce mai fac muscalii, ce învîrt polonezii. Din țara Moldovei vin boierii să cumpere de la mine vite, și-mi aduc știri despre valahi, despre tătari. Vin negustori ambulanți din Slovacia, din Italia, contrabandiști din Stiria... Aflu prin viu grăi ce se întîmplă în toată lumea, mai bine decît din tipărituri, care trec sub tăcere ce e mai de seamă. N-am nevoie de ziare.

— Dar operele poeților naționali nu vă place să le citiți ?

— Nu-s pentru țărani, prea sînt înzorzonate.

— Iar domnii spun că sînt prea țărănești.

— Ca să vă spun adevărul, mă cam rușinez cînd aud versuri scrise de oameni deștepți : îmi vine în minte colăcerul din sat cu cîntarea lui zănatică. Eu cred că toți poeții sînt măcar pe sfert nebuni. Cel puțin cîți am văzut eu pe ici, pe colo toți erau mai mult sau mai puțin smintiți. Oameni arțăgoși, ca țiganii. Uite, pînă și vestitul Kovács Mihály a murit la pușcărie ; și ce grozav știa să potrivească vorbele ! Mai bine trăia o viață cinstită. Poeții sînt toți mari beți. Eu am cerut ca nici la înmormîntare să nu mi se facă slujba în versuri.

— Dar nu considerați o datorie răspîndirea limbii naționale ?

— O, ba da. Dar asta nu se face cu cartea, cu scrisul. ci în felul meu. Domnii umblă întotdeauna pe căi întor-

tocheate. Sîntem puţini în ţară, şi străinii sînt mulţi. Să-i exterminăm n-am vrea nici dacă am putea, şi dacă am vrea, tot n-am putea. Dacă domnii din dietă hotărăsc că de-aici încolo şi neamurile străine trebuie să se înregistreze în ungureşte la starea civilă, n-au făcut nici o brînză ; nimeni nu-i ascultă. Nici de la costumul de sărbătoare al magnatului n-o să înveţe nimeni ungureşte, dar de la cojocul meu peticit se poate învăţa ceva... Vezi, domnişorule, cele două focuri departe, în zare ? Între ele locuiesc vreo mie de străini. Au fost aduşi de împărăţie să colonizeze regiunea asta pustie pe vremea lui Rákoczi. Erau veseli ! Le plăcea să mănînce, să bea bine, ţineau ospeţe prelungite, baluri zgomotoase. În anii buni, erau zilnic musafiri în fiecare casă. Iar în anii neprielnici, nu mureau de foame, ci veneau la mine să-mi ceară bani pe zălog. Cojocul meu peticit avea de unde, pentru că eu nu cheltuiam nici pe mătăsuri, nici pe caleşti luxoase ; iar fetele lor măturau strada cu rochiile lor de mătase. Şi pînă la urmă, încetul cu încetul, i-am scos pe străinii îmbuibaţi de pe pămînturile noastre, rînd pe rînd şi-au vîndut terenurile, şi ori s-au întors în ţara lor, ori au venit la mine ca slugi. Iar eu economisesc fiecare bănuţ. Şi cu fiecare bănuţ mai ocup o bucăţică din pămîntul nostru. Înaintez fără oprelişti. Numai un neam se luptă ca mine : neamţul. Unde se aşază el, nu-l mai scoate nimeni. Ştie să postească, la fel ca mine ; să lucreze pînă-n noapte, ca mine, la fel ca mine ştie să preţuiască banul, şi tot ca mine nu-şi părăseşte pămîntul pe care l-a îndrăgit ; mă supraliciteză la cumpărarea de pămînturi. Dar agricultorul neamţ îl trage pe sfoară pe orăşeanul neamţ la fel ca şi mine. Merge cu mine la oraş doar să vîndă, să cumpere niciodată. Nu pot trăi tîrgoveţii de pe urma noastră... Şi-apoi, aici nimeni nu înnebuneşte din dragoste, ci-şi face familie. Trăieşte cinstit cu nevasta şi-i merge bine. Asta-i ştiinţa cojocului meu peticit, domnişorule. Pe cîmpul verde şi nu la masa verde ne vom redobîndi ţara, domnişorule.

— Nu, domnule. La masa verde ne apărăm constituţia, care ne e mai de preţ chiar decît pămîntul.

— Asta nu mai ştiu, răspunse ţăranul, învelindu-se cu şuba. Ştiu doar că de cîte ori domnii au început să

se încăpăţîneze din pricina constituţiei, totdeauna am fost bătuţi. Împăratul tot împărat rămîne. Ungurul nici n-ar mai şti să se supună ungurului. De plătit impozite trebuie, asta-i sigur ; pe feciorii mei o să-i ia la armată, şi asta-i sigur ; fie că împăratul ascultă de legile ţării, fie că nu, noi sîntem aceia care slujim şi plătim. De ce să ne batem capul ? Nu noi alegem deputaţii şi prefecţii, dreptul urbarial nu ne apără, pentru că sîntem doar ţărani. Noapte bună să vă dea Dumnezeu !

Căscă zdravăn, se întoarse spre stînga şi îndată începu să sforăie. Iar Kálmán mai privi multă vreme mişcarea înceată a Carului Mare, gîndind în sinea lui : „Ce dreptate are omul acesta care doarme pe pămînt, şi cît de mult trebuie să se rotească pămîntul pînă cînd omul pămîntului va vedea că nu trebuie să urmeze dreptatea, ci să se ridice de la pămînt şi să-şi iubească pătimaş patria vitregă şi nedreaptă.

Cît de mult trebuie să se învîrtă pînă atunci pămîntul !"

Apoi adormi şi el şi visă că poartă dolman, mînă vitele, ară pămîntul, fluierînd cîntece populare şi purtînd la pălărie un buchet dat de o ţărancă frumoasă !

Cînd se deşteptă se crăpa de ziuă, cîmpul era scăldat de rouă, iar ciripitul păsărelelor care se trezeau se contopea cu prozaicul dangăt al tălăngilor.

Cei doi tovarăşi de somn nu mai erau lîngă el. De mult îşi începuseră truda de fiecare zi. Coşul casei fumega, semn că oalele fuseseră puse mai demult pe foc ; în depărtare se auzea cîntecul secerătoarelor care se grăbeau spre arie, deşi soarele încă nu răsărise.

Iar pe el tare-l atrăgea ceva înapoi, spre pămînt.

LA RĂSCRUCE DE DRUMURI

Kálmán trebuia să plece iarăşi înainte, ca să comande atelaje pentru şeful său şi să urgenteze reparaţia podului dărîmat. Familia aristocratică mai dormea în spatele ferestrelor cu perdelele lăsate. N-o să pornească la drum decît mult mai tîrziu. Kálmán nici nu aşteptă cafeaua de dimi-

neaţă ; cum intră în pridvor, se întîlni cu jupîn Tóth Máté, care-i ură bună dimineaţa îmbiindu-l cu palincă dintr-o damigeană de două ocale. În sticlă se aflau pelin alb, coji de nuci şi de portocale, ce dădeau o strălucire verzuie şi o mireasmă amăruie formidabilei băuturi din prună ; jupîn Tóth Máté umplu în cinstea domnişorului un ţoi strîmt la gură, din care trebuie să sorbi încet, ca să savurezi cît mai mult plăcerea.

— Minunat e ! *Domitorium !* [1] Te încălzeşte pînă-n măduvă... Şi-apoi coajă rumenă, bine prăjită de pîine albă, care-ţi pune la punct măruntaiele.

— Aşa-i gustarea ţărănească, spuse mama Sára, aducînd pîinea proaspătă.

— Să dea Dumnezeu să am parte cît mai des de ea, răspunse domnişorul.

Apăru îndată căruţa ce avea să-l transporte pe Kálmán, trasă de trei şargi de nădejde.

— Chiar fiul meu, Pista, o să mîne caii. îi spuse jupîn Tóth Máté lui Kálmán, apoi îi strigă feciorului : I-ai pregătit un loc comod domnişorului, băiete ?

— Mai bine mă aşez lîngă Pista pe capră, ca să stăm de vorbă pe drum, zise Kálmán, spre bucuria mamei Sára, care-l bătu prietenește cu palma peste spate.

— Ei, să ne luăm rămas-bun, dacă trebuie să pleci, spuse jupîn Tóth Máté, strîngînd mîna lui Kálmán. Umblă sănătos, domnişorule.

— Dumnezeu să te binecuvînteze, porumbelule ! — zise şi mama Sára, scuturînd zdravăn mîna lui Kálmán. Şi mai vino pe la noi. Ai să vii, nu-i aşa ?

— Nu mai îndruga vorbe fără rost, femeie, o dojeni jupînul ; nu se întîmplă în fiecare an să ia Crişul podul tocmai cînd trece domnişorul pe-aici. Cine ştie, dac-o mai avea vreodată drum pe meleagurile noastre ! Dar dacă vrei să-i spui ceva, spune cum se cuvine. Spune-i domnişorului că dacă vreodată îl amărăşte lumea, dacă-l întristează oamenii, să-şi aducă aminte că în căsuţa asta e primit oricînd cu dragă inimă, pentru binele pe care ţi l-a făcut familia lui ; aşa să-i spui. Dar n-o să iasă nimic

[1] Aperitiv (în limba latină în orig.).

din asta, nu va avea nevoie de noi. Însă dacă totuşi s-ar întîmpla să-l amărască mesele verzi şi ochii albaştri, să vină la noi, iar cîmpul şi cerul îl vor împăca din nou cu verdele şi albastrul. Aşa să-i spui, femeie.

— Aşa-i spun, dară !

Kálmán oftă involuntar. Cît de bine se pricep ţăranii să prorocească vremea !

— Dar tu, Erzsi, de ce nu vii încoace ? Spune-i şi tu drum bun domnişorului !

Erzsi se codi, pe motiv că păzea laptele să nu dea în foc ; iar îmbujorarea ei se explica prin căldura focului.

— Dumnezeu să te binecuvînteze, zise şi ea, întinzîndu-i mîna lui Kálmán, o strîngere de mînă sinceră, caldă.

Cealaltă mai dormea încă.

Apărură şi prichindeii ; micul Jóska, vizitiul carului cu fîn, veni dezbrăcat, adică fără pălărie, pentru că doarme noaptea în claia de fîn în aceleaşi haine pe care le poartă ziua pe cîmp, cu deosebirea că ziua îşi pune pălăria. Îl salută şi el din toată inima pe călător ; iar fetiţa cu ochi îndrăzneţi i se agăţă de gît şi-l lăsă s-o sărute pe obraz.

Apoi Kálmán se sui pe capră alături de Pista, acesta plescăi din limbă şi cei trei şargi porniră deodată, trăgînd căruţa fără să fie nevoie de bici, încetinind numai la hopuri.

Cîmpul era verde, catifelat, după ploaie, iar cerul albastru, fără nori. Kálmán avea ce discuta cu tînărul ţăran despre frumuseţea cîmpului verde. Dar plăcerea îi fu întreruptă nu peste mult timp. La primul loc de adăpat se întîlniră cu curierul prefectului, care îi aducea stăpînului scrisori urgente. Avea o scrisoare şi pentru Kálmán. Recunoscu pe plic mîzgăliturile lui nenea Béni. Nimic surprinzător : bunică-sa îl punea întotdeauna pe Béni să scrie adresa, pentru că ea nu ştia latineşte, iar eticheta cerea ca pe plic să se scrie *generoso ac perillustri Domino,* sau *Dominus, summa cum reverentia,* altfel poştaşul ar crede că e scrisoarea vreunui ţăran către un evreu. Dar cînd desfăcu răvaşul, întîlni din nou, cu uimire, în loc de scrisul Coanei mari, literele pocite şi pline de mîzgăliturile lui nenea Béni. Era scrisul lui, autentificat nu numai

de caligrafia specifică, dar și de greșelile de ortografie și literele omise din mijlocul cuvintelor. Iar jumătate, sau chiar două treimi din rînduri fuseseră șterse cu grijă, de parcă ar fi regretat cele scrise, dar a trimis totuși răvașul, iritîndu-l pe destinatar, care nu poate ghici ce i-o fi scris. Oare ce scrisese ?

Scrisoarea începea astfel :

Vai, dragă nepoțele. Mama e foarte...

Restul era șters. Dar nu destul de bine ca să nu se poată descifra un nume. Numele lui Cilike.

Deci doamna Jenőy a și aflat ceva despre întîlnirea lui cu proscrișii. *Crimen laesae majestatis* în familie. Cel care l-a pîrît n-a pierdut timpul. Se pare că este urmărit îndeaproape.

Scrisoarea mai cuprindea pe ici, pe colo cîte un rînd lizibil, din care reieșea că obișnuita sumă de bani va fi trimisă totuși, dar cu diligența. Însă nepoțelul să aibă grijă ce face !

După ce citi scrisoarea, lui Kálmán îi pieri cheful și de cerul albastru, și de cîmpul cel verde. Ce bine-i merge flăcăului de lîngă el, care nu primește niciodată scrisori prin poștă !

Cînd familia Decséry ajunse la castel, prefectul îl înștiință pe Kálmán că se vor întoarce la Pesta într-o săptămînă. Iar de la maestrul de dans află că prințesa va pleca din nou cu nepoată-sa la Viena, luînd toată servitorimea. Se pare că vor sta multă vreme acolo, poate un an întreg. Știrea asta îl deprimă și mai mult pe Kálmán.

După evenimentele de la învestitura Kordiței observase că familia contelui îi arată o oarecare răceală. Nu mai vorbeau cu el așa ca înainte.

Pe Dorothea n-o mai zărea decît la masă, iar acolo ședeau departe unul de altul. Se terminase și cu lecțiile.

Se apropia momentul cînd n-o va mai vedea deloc și simțea de pe-acum golul ce-i va rămîne în suflet. Abia acum își dădu seama cît de mult o iubește.

Nu se gîndise niciodată că nu va rămîne pe vecie iurat la familia Decséry, unde nu trebuia decît să deschidă o ușă ca s-o vadă zilnic pe adorata lui. Odată și odată va trebui să părăsească această casă, și atunci

va avea în faţă multe uşi încuiate, la care va trebui cînd să ciocănească umil, cînd să pună cu forţa mîna pe clanţă, cînd să afle cheia de aur, pînă va reuşi s-o revadă !

Prefectul plecă a doua zi, luîndu-l ca însoţitor pe Eiróczy ; Kálmán rămase la castel. Doamnele urmau să pornească spre Viena abia peste o săptămînă. Bătrînul Decséry, după obiceiul lui, rămînea singur la ţară.

În prima zi, cînd Kálmán apăru în sufragerie, prinţesa îl chemă în camera ei ; în camera aceea îi dăduse lecţii contesei Dorothea. Acum Dorothea nu era acolo ; în locul ei se afla o miniatură care o înfăţişa într-o rochie de un galben deschis, cu părul măiestrit coafat, şi cu un evantai în mînă.

— Ştiţi să şi pictaţi ? — spuse prinţesa. V-am văzut cîteva lucrări. Iată, vreau să-i fac o surpriză plăcută soţului meu. Aţi putea copia pentru el acest portret ?

Kálmán abia reuşi să răspundă :

— Pot să încerc, prinţesă.

— Atunci luaţi portretul în odaia dumneavoastră, pentru că nu trebuie să se afle ; să rămînă o surpriză.

— Desigur, prinţesă.

Kálmán era cît pe ce să-i mulţumească prinţesei pentru însărcinare, să-şi trădeze bucuria pe care i-o făcea prinţesa.

— Vă ajunge o săptămînă pentru copierea portretului ?

— Da, ajunge, îngăimă Kálmán, iar vocea lui tremurîndă mărturisea : ajunge pentru executarea a două copii.

Pentru că oricine poate să parieze că, avînd o săptămînă portretul în camera lui, Kálmán nu-l va copia numai pentru bătrînul domn, ci şi pentru propria-i plăcere.

Kálmán era un adevărat artist. Primise în leagăn sărutul a două muze, nu doar al uneia. Astăzi tablourile lui sînt la mare preţ, pe cînd atunci... Dar să n-o luăm înaintea evenimentelor.

Timp de o săptămînă nu-l văzu nimeni decît la masă. Atunci putea să se piardă în contemplarea modelului viu. Era studiul artistului. De la masă se întorcea grăbit la paletă.

Făcu două copii ale portretului. Cea pregătită pentru bunic era identică cu modelul. Același chip grav de madonă, aceleași gene lăsate ; coafura la modă ; rochia în negru și galben pal, în mînă evantaiul de pene. Cealaltă copie nu era destinată lumii. Aceeași față, dar un zîmbet ingenuu și ochii ridicați spre cer o aureolează ca prin farmec ; poartă rochie albă, în mînă un crin și are aripi trandafirii, diafane. O pictase ca înger, numai pentru el. Nimeni nu va vedea acest portret.

Oare nu bănuia prințesa dulcea înșelăciune ? Nu presimțise acest furtișag sfînt ? De fapt, dacă voia să-i dăruiască bătrînului portretul nepoatei, putea să-i dea originalul și la Viena să-l pună pe același artist s-o mai picteze o dată pe domnișoara contesă. Și putea să știe că un artist n-are nevoie de o săptămînă ca să copieze un portret. Era o încurajare.

Kálmán pricepea acum că descoperitorul plăcilor corespondente ale bateriei voltaice nu era un savant atît de mare ca acela care descoperise cum poți înlănțui două inimi cu două plăci pictate, în așa fel încît să se simtă mereu împreună, oricînd, la orice depărtare.

În mai puțin de o săptămînă înapoie și portretul original și copia. Toți, comparînd copia cu originalul, îi lăudară măiestria. Dar mai mult decît orice elogii, pe Kálmán îl îmbăta bătaia exaltată a propriei sale inimi : portretul ascuns, purtat lîngă inimă, e și mai reușit.

Sosi și ziua plecării. Kálmán mai avu o dată parte de fericirea de a călători în aceeași trăsură cu idolul inimii lui. Pe drum se putu convinge că îl iubește la fel ca înainte ; scurta perioadă de răceală fusese doar o mică pedeapsă pentru infidelitatea lui, pentru acea zi pe care Kálmán o petrecuse în compania zeilor, a preoților și preoteselor acestora, uitîndu-și îndatoririle față de sfinții răposați și vii ai dumnezeului creștinilor, exprimate prin *Credo* și *Amo*.

În dimineața plecării spre Viena, Kálmán mai avu o dată ocazia să-și facă datoria de om al casei pe lîngă Dorothea ; apoi depărtarea se așternu între ei.

Nu rămase ca jurat în casa prefectului, ci-și luă o cameră în oraș și venea la birou doar ca să-și îndepli-

nească îndatoririle cotidiene. Pretextase că se pregătește pentru examenul de licență în avocatură.

Nu era adevărat. Lucra la piesa lui, asta-l preocupa.

Biróczy trecu examenul înaintea lui, cu calificativul *praeclarum* (excelent) și găsi îndată un post ca adjunct al domnului Korcza.

Într-o bună zi îl vizită pe Kálmán. Chipul lui de gnom părea grav de această dată ; își pusese și guler tare, ca să arate și mai sever. Era deja avocat, nu i se mai potrivea comportarea ușuratică de jurat. Acest lucru trebuia exprimat și prin aspectul exterior.

— Ei, amice, cum stai cu Kövy ? — fu prima întrebare.

Era vorba de cunoscutul manual numit așa după autorul lui, faimosul profesor Kövy de la Patak, și care cuprindea toată știința juridică de pe-atunci.

— În linii mari sînt gata, răspunse Kálmán oarecum stînjenit.

— Ia să vedem.

Și Biróczy începu să-l asculte pe Kálmán, așa cum obișnuiesc studenții să-și pună întrebări din toată materia înainte de examen, ca un test înainte de a apărea în fața comisiei.

Pe Biróczy nu-l mulțumiră deloc răspunsurile lui Kálmán.

— Recunoaște, amice, că de doi ani n-ai mai pus mîna pe carte. Deși peste o lună ai examenul final.

— Ei, dacă o parcurg o dată, îmi amintesc tot.

— Dar cu ce te ocupi tot timpul ? Iarăși scrii versuri ? Născocești comedii ?

— Ah, acum un an nu vorbeai cu atîta dispreț despre versuri și comedii.

— Pe-atunci eram încă student, iar acum sînt avocat.

— Aha, deci asta-i explicația gulerului tare pe care-l porți la gît.

— Să lăsăm gluma, prietene. Viața fiecărui om are un scop, și scopul tuturor este, în cele din urmă, să dobîndească avere, deci viață tihnită, confort, fericire în familie. Pentru că și fericirea în familie e asigurată numai dacă ai ce mînca. Și acest scop e și idealul meu, cu

toată mutra mea de maimuță, și vreau să ajung la el, cățărîndu-mă cu picioarele mele strîmbe. Darmite tu ! Lumea îți oferă fericire în sute de forme. De la bunică-ta ai să moștenești o avere imensă, ai perspective să contractezi o căsătorie care, pe lîngă că te va ferici cu cea mai frumoasă fată din lume, îți va aduce și o avere de două ori mai mare, precum și relațiile necesare ca să ajungi în cele mai înalte posturi. Poți fi iubit, sărbătorit, invidiat, și pentru asta n-ai de făcut altceva decît să întinzi mîna. Altul în locul tău ar pleca în pelerinaj să mulțumească fecioarei Maria, ar slăvi Cerul pentru harul revărsat asupra lui ; iar tu ești pe cale să arunci totul peste bord. Vorbesc foarte serios. Am aflat de la Korcza că bunică-ta s-a interesat ce formalități legale sînt necesare pentru dezmoștenirea unui descendent direct ; poți să-ți imaginezi că nu e vorba de nenea Béni. Știu și motivul pentru care e supărată pe tine. Întîlnirea cu actorii și înclinațiile tale poetice. Asta o știu de la Aszályi. Derbedeul ăsta infestează acum aerul Pestei și fabrică versuri șchioape pentru publicații literare de cea mai proastă calitate ; și-i cîntă pe Angyal Bandi și pe prințul Brunswick în alexandrini. În același timp scrie și cronici despre toate cărțile apărute, în singura gazetă locală. Ferește-te de omul acesta ! Te-a scos deja dintr-un loc. Dacă te îmbogățești, asta n-o să-l deranjeze ; atunci ție îți va dedica epitalamurile, cupletele satirice, panegiricele, odele aniversare și va veni zilnic să-ți lingă farfuriile ; dar dacă te atingi de poezie, te mușcă, pentru că ăsta-i teritoriul lui ! Deci, din partea lui te așteaptă furtună. Iar apoi tot cerul o să ți se întunece. Puțină ceață ai și putut observa. De ce-ai spus că doamna Bányaváry este sora ta, cînd nici măcar nu-i adevărat ? Crezi că familia Decséry dorește să se încuscrească cu trupe de actori ambulanți ? Și în fine, dacă se află că te ocupi de poezie, nimeni nu va mai avea încredere în tine, nici în probleme particulare, nici în cele de stat.

— Și totuși asta am să fac, răspunse Kálmán.

— Amice, zise Biróczy, eu înțeleg spusele poetului : *„Singe, wem Gesang gegeben.“* Să cînte cel căruia îi este hărăzit cîntecul. Dar pe el avea cine să-l asculte. O na-

țiune mare. Putea să-i cînte. Dar noi pentru cine cîntăm ? N-ai cîștigat destulă experiență pînă în ziua de azi ? Cine te ascultă ? Clasa aristocraților nici nu ne știe limba. Femeile frumoase nu iau cărți în mînuțele lor gingașe. Un mecena bogat, care cheltuiește sute de mii pentru biblioteca lui, apreciază doar literatura moartă, cea vie nu-l interesează. Nobilii se ocupă doar de probleme electorale ; patriotul liberal consideră aiureli orice scrieri care nu se ocupă de politică, iar personalitățile politice își fac o virtute din a nu citi poezii și a nu merge la teatru. Pentru popi, poezia este pusă la index, și n-o să-și lase băutura și cărțile de joc ca să citească. Țăranului îi lipsește total dorința de viață spirituală, n-are sensibilitatea necesară. Avocatul n-are nevoie decît de actele lui, de Tripartitum și de decretele Curiei ; pe inginer nu-l pasionează decît rigla și compasul ; medicul nu scrie decît rețete ; negustorul face doar socoteli ; aici nimeni n-are chef să asculte cîntecul poetului. Spune, pe care din aceștia vrei să-l cucerești ?

— Pe toți !

— Orgolioasă declarație. Dar dacă pe nici unul ? Și dacă, în plus, îți pierzi din cauza asta norocul în viață, ce ți se oferă pe tăvi de aur din toate părțile ?

— Auzi, dragul meu prieten ! Știu bine despre ce este vorba. Înțeleg, ba chiar pot să-mi explic de ce oamenii de bine din țara asta au oroare de cei ce pribegesc pe căile artelor liberale. Pentru că pribegesc. Știu că mama căreia i se spune că fiul ei a devenit actor își pune cenușă-n cap. Știu că devine proscrisă o întreagă familie dacă vreun membru al ei a tîrît onorabilul nume strămoșesc în sfera literaturii. Și nu fără motiv. Cine vede ceata de hoinari zdrențăroși, flămînzi, veșnic însetați, atunci cînd nu sînt beți, care ba evadează, ba sînt dați afară, pentru că nu respectă nici familia, nici patria : care-și boiesc fața cu roșu, dar să roșească nu știu ; care-i sperie cu strîmbăturile lor pe cei cu gust artistic ; care nu vor să învețe, n-au inimă să simtă, n-au habar de vocație ; care s-ar da și peste cap, dacă n-ar trebui să studieze și asta ; care cerșesc și vînd dragoste ieftină — da, acela e îndreptățit să-și deplîngă orice rudă care are

vreo legătură cu tagma asta. La fel de îndreptăţit să-şi renege odrasla care-i întinează numele nepătat este şi acel ce vede cît de turbat se sfîşie între ei doi scriitori, certîndu-se pentru o glorie efemeră. În ce hal se înjură. Cum se tăvălesc unul pe celălalt în mocirlă, şi cum se adresează amîndoi, cu mutrele înnoroite, publicului dezgustat de cearta lor, cerşind cititori, cumpărători pentru producţiile lor anoste, lipsite de sentiment. Consider lucru firesc ca un asemenea individ să fie dat afară din casa părintească. Dar ce ne facem, dacă vreodată vine cineva, şi nu unul, ci mai mulţi, spunînd : „Hei, eu nu sînt slugă aici, ci împărat ; noroiul nu-mi poate atinge faţa, doar lumina soarelui poate s-o facă ! Ceea ce propovăduiesc nu este spre ruşinea mea, ci pentru gloria voastră ! Eu nu cerşesc de la public, ci-i împart comori !“ Şi dacă toată ţara răsună de triumf, dacă fruntea inspirată e încununată cu lauri, nu crezi că mîndrele familii, fie de nobili, fie de ţărani (pentru că la noi şi ţăranii sînt mîndri) îi vor primi cu bucurie la pieptul lor pe aceia care stau mai presus decît ei ? Şi acela voi fi eu, şi cei ce vin cu mine. Iar dacă nu le place ? Vor rămîne jos. Noi vom urca.

Biróczy rămase uimit. Nu-l mai auzise niciodată pe Kálmán vorbind pe tonul acesta. Tînărul poet se împurpurase la faţă, umbla de colo pînă colo prin cameră şi mîinile îi tremurau de emoţie.

— M-am trădat în faţa ta, spuse el cu însufleţire, strîngînd mîna prietenului său. Mi-ai smuls taina pe care pînă acum n-o ştiam decît eu şi hîrtia mută. Toţi mă cunosc de om modest, îndatoritor. Nu-i adevărat. Sînt trufaş ca un diavol ! Nu cunosc om mai puternic decît mine, nici bărbat, nici femeie ! Dar află că nebunia mea are un sistem. Am în cap tot planul, cum să mă năpustesc în lume, ca Jupiter tunătorul ! În ţara vecină tocmai s-a construit primul teatru naţional. Ei sînt întotdeauna cu un pas înaintea noastră. Vor să reprezinte la inaugurarea festivă o dramă maghiară. La primul spectacol vor juca pe scenă chiar domnii şi doamnele din înalta nobilime, pentru ca pînă şi cei plini de prejudecăţi să poată recunoaşte că scena e un altar şi nu stîlpul infamiei. Apoi va juca trupa lui Bányaváry. Pentru cea mai bună piesă, care se va repre-

zenta la inaugurare, s-a anunţat un premiu de o sută de galbeni. Am scris o dramă, abia am terminat-o. Ia-o şi citeşte-o, dar n-o arăta altcuiva. Şi după ce-ai citit-o întoarce-te la mine şi spune-mi drept : ţi se pare o nebunie ca atunci cînd se va pune întrebarea cine este autorul acestei opere, să ies în faţă şi să spun : eu sînt acela ! şi cînd recunosc asta, să nu-mi fie teamă nici că bunica mă reneagă, nici că iubita mă dispreţuieşte, nici că mi se vor închide toate porţile, ci, purtîndu-mi numele cu fruntea sus, să pot pretinde locul ce mi se cuvine pe scara onorurilor şi dragostei.

— M-ai încălzit şi pe mine, rosti Biróczy, deşi eu sînt un broscoi rece. Bine. Cum spui, în nebunia ta există un sistem. Asta văd. Am să-ţi citesc lucrarea, dar să ştii că în mine vei găsi un critic foarte sever. Cu atît mai mult, cu cît văd că eşti foarte bolnav, şi aş dori să te vindec. Mai ai un exemplar din lucrare ?

— Am şi copiat-o pe curat.

— Am întrebat pentru că, de mi se va părea foarte frumoasă, aş putea fi tentat s-o arunc în foc.

A doua zi Biróczy se întoarse, înapoindu-i lucrarea citită. Tăcu îndelung.

— Ai citit-o ? întrebă Kálmán curios, căutînd să desluşească efectul pe chipul lui Biróczy.

— De la un cap la altul.

Faţa lui nu trăda nimic.

— Şi ce părere ai ?

— Un diamant ! — răspunse Biróczy fără să-şi schimbe expresia feţei şi după cîtva timp adăugă : Şi asta va rămîne în vecii vecilor.

Kálmán îl asculta cu inima palpitînd.

După o pauză, Biróczy continuă :

— E o lucrare care nu şi-ar găsi pereche nici dacă s-ar aduna toate capodoperele scrise de o sută de poeţi într-o jumătate de veac. Întotdeauna le va depăşi pe celelalte cu un cap.

(Cei cincizeci de ani ce-au trecut de atunci i-au adeverit spusele.)

Lui Kálmán îi ardeau ochii. Primea aceste elogii de la un om care nu măgulea niciodată pe nimeni şi nici să

se roage nu obișnuia, ca să nu-l linguşească nici măcar pe bunul Dumnezeu.

— Însă...

Acum urma fatalul *însă*. Kálmán asculta atent, ţinîndu-şi răsuflarea.

— ...scopul pe care ţi l-ai propus nu-l realizezi cu această operă. Pentru că astăzi nimeni n-o înţelege. Trebuie să se nască o generaţie nouă, care să crească pînă la nivelul ei. Generaţia de azi nu se poate ridica la înălțimea ideilor tale. E ţara viermilor şi a curcilor adormite. Vei fi un Camoens care în ceasul morţii îşi aruncă operele în foc, frustrîndu-şi astfel patria neînţelegătoare. Această lucrare trebuie să rămînă îngropată în fundul sertarului, pentru ca, atîta timp cît eşti în viaţă, să nu afle nimeni de ea, și doar după moartea ta s-o găsească posteritatea și să se îngrozească toţi ce comoară au îngropat cu tine în mormînt. Pînă atunci n-o arăta nimănui, pentru că proștii vor reacţiona la poemul tău precum cîinii la sunetul viorii : scheunînd de spaimă ! Nimeni n-o va înţelege. Nobilii cultivaţi vor simţi un fior în şira spinării și vor spune : ce idei îngrozitoare ! Lumea savantă nu va gusta savoarea arhaică a limbii tale, iar vulgul, publicul profan în a cărui inimă voiai să trezeşti duhurile adormite, va rîde cu hohote de gîndurile tale. Şi cum va fi spectacolul ? Pentru poezia aceasta ar trebui o trupă formată numai din interpreţi de talie internaţională. Fiecare personaj este o capodoperă. Cînd, unde se va găsi vreodată, poate o dată în cincizeci de ani, o generaţie de actori giganţi, capabili să ducă în spate dimensiunile înspăimîntătoare ale personajelor tale ? Pigmeii vor părea caricaturi, împiedicîndu-se de roluri. Şi, în fine, mai rămîne un strigoi, care citeşte gîndurile. Domnul tuturor viilor şi morţilor. Nu Domnul Dumnezeu, ci cîinele de cenzor. Îţi va ucide jumătate din idei. Prietene, pune-ţi opera nemuritoare în fundul sertarului...

— Nu vreau s-o ascund, spuse Kálmán cu o neliniște febrilă. Prezint lucrarea la concurs. Nu risc nimic. Ori cîștig, ori pierd. Dacă învinq, voi intra în lume printr-un arc de triumf și atunci voi fi spart toate gheţurile. Iar dacă pierd, plicul cu motto cuprinzînd numele meu va fi ars,

piesa va ajunge în fundul sertarului şi nu va mai ieşi niciodată la lumină. A treia posibilitate e exclusă.

— Ba, mai există o a treia, ba chiar şi a patra, spuse Biróczy.

— Să auzim.

— O, n-am nici o îndoială că membrii juriului, oameni de artă şi literatură, care-ţi vor citi lucrarea între patru pereţi, vor fi copleşiţi şi vor trîmbiţa lumii că s-a născut în ţară o operă nemuritoare. Nici nu se poate altfel. Cunosc toate talentele literare din ziua de azi ; nu e nimeni care să ţi-o poată lua înainte, şi nu va fi nici de-acum încolo ! Vei cuceri laurii literaturii. Dar cu atît mai de sus te vei prăbuşi. Piesa ta, anunţată ca o capodoperă a literaturii, pe scenă va părea o jalnică parodie din pricina interpretării proaste.

— O, nu judeci drept trupa lui Bányaváry ! Ei vor juca la deschiderea festivă.

— Îi cunosc, i-am văzut pe Csongrád. N-am nici o obiecţie împotriva lui Cilike. E singura care va reuşi să redea virtutea şi suferinţa personajului, pentru că se va regăsi în el. Dar despre Bányaváry nu pot spune acelaşi lucru. Are obiceiul să joace cu un patos exagerat, pe placul publicului din provincie. Gesticulează mult şi minimalizează orice emoţie. Cu asta îţi va deforma radical eroul, personajul care are doar pasiuni măreţe ; care este prea mîndru să dezvăluie pînă în final că e rănit de moarte ; care luptă cu el însuşi şi-şi domină patimile, pînă nu ajung ele să-l copleşească. Bányaváry nu poate să conceapă asta. El trebuie să urle de la un cap la altul. Aşa s-a obişnuit. Dar ceilalţi actori ce vor face din măreţele tale personaje ? Aristocratul înflăcărat, care se revoltă din dragoste de patrie, va deveni un tîlhar guraliv, scăpat de la spînzurătoare. Moşneagul care se tînguie atît de emoţionant, va fi o babă plîngăreaţă ; ţăranul, care, cu doleanţa lui naivă, ar trebui să reflecte profilul epocii, va ajunge pe scenă un palavragiu neisprăvit care ar merita douăzeci şi cinci de nuiele pentru plîngerea lui, iar generosul personaj princiar va deveni un biet predicator calvinist. Intrigantul va fi fluierat pentru ticăloşia lui, iar principesa va fi o simplă jupîneasă.

Parcă văd spectacolul, la sfîrșitul căruia toți vor întreba : asta a fost capodopera pentru care s-a făcut atîta vîlvă ? Iar al doilea spectacol va rămîne pentru deceniul următor.

Kálmán zîmbi.

— Deci asta ar fi, după tine, a treia posibilitate ; dar care e a patra ?

— A patra, că totul se va întîmpla așa cum visezi tu. Triumf pe toată linia. Opera ta va învinge, actorii vor juca minunat. Publicul te va diviniza ; îl vei cuceri pe deplin. Poate că aceiași actori, care la Csongrád nu se pot ridica decît la nivelul unor personaje populare, în cealaltă capitală, unde vor fi urmăriți numai de un public cultivat, se vor depăși, devenind artiști, sau dacă vor reuși să vină în Buda sau în Pesta, nobila competiție cu necunoscutul îi va inspira și vei cîștiga alături de ei. De-abia atunci îi vei pierde cu totul pe cei la care ții cel mai tare. Poetul ratat s-ar mai putea întoarce sub masca pocăinței la bunica jignită, ar fi reprimit pînă și la castelul Decséry ; dar învingătorul olimpian este pierdut din punctul lor de vedere.

— Atunci să fie pierdut, spuse Kálmán aspru, hotărît. Dacă cineva mă respinge așa cum sînt, să rămîn pentru el acolo unde m-a aruncat. N-am să cerșesc nici pîine, nici dragoste. Pana îmi va fi și mamă și iubită. Nu voi fi primul care va fi trăit așa. Dar eu așa voi trăi.

Cei doi prieteni își strînseră îndelung mîinile, fără vorbă.

La despărțire, Biróczy îi spuse lui Kálmán :

— Avînd în vedere că între predarea lucrării și anunțarea deciziei juriului sînt zece săptămîni bune, ai putea în acest răstimp să descaleci de pe Pegas și să răsfoiești Tripartitum și Kövy, pentru că vei avea nevoie de diplomă.

— Așa voi face, promise Kálmán.

Și-și ținu promisiunea ; timp de zece săptămîni nu-și văzu decît de obligațiile de serviciu și se pregăti pentru licență.

Se înscrise la examen și i se fixă și termenul.

Fatidic termen ! Examenul de avocatură cădea exact în ziua cînd trebuia să se anunțe decizia juriului asupra lucrărilor prezentate la concursul de dramaturgie.

Emoţia aşteptării rezultatului se dovedi mai puternică decît a examenului. Mai degrabă se gîndea la vestea pe care i-o va aduce poşta, decît la opinia lui Werböczy despre chestiunile concrete pe care i le punea venerabilul substitut regal. Reuşi totuşi să răspundă.

A doua zi trebuia să dea examenul scris, pe care-l termină cu greu, frămîntat de soarta dramei lui, omiţînd cîte ceva din teză. A treia zi primi diploma. Era doar *laudabile*.

Existau trei categorii de clasificare la examenul pentru diploma de avocat : *praeclarum, laudabile* şi *sufficiens*.

Din punct de vedere al diplomei era absolut indiferent care din aceste cuvinte figura ; dar pe Kálmán îl supără totuşi că a primit calificativul mediocru, el, care a fost întotdeauna primul din clasă, căruia nimeni nu putea să i-o ia înainte. Cum de i s-a putut întîmpla una ca asta ? Şi chiar la ultimul pas !

În cinstea obţinerii diplomei, fu invitat la masă la domnul Korcza. Fostul patron îl aştepta nerăbdător. Era de faţă şi Biróczy.

— Numai *laudabile*...

Atîta spuse Kálmán în loc de salut şi părea foarte deprimat.

— Foarte rău ! — rîse tare domnul Korcza. Trebuia să primeşti *sufficiens !* Toţi oamenii mari au primit *sufficiens* la licenţă. Şi eu. Şi totuşi a ieşit ceva din mine. Şi Reviczky Adam a luat *sufficiens* şi a ajuns cancelar.

(Asta-i spuneau întotdeauna lui Kálmán binevoitorii, ca exemplu de urmat.)

Kálmán îşi zicea în sinea lui : „Ei, hai, consolaţi-mă ! Să mai treacă două zile şi veţi vedea voi cine sînt eu !“...

Se grăbi să-i scrie bunicii că a dat examenul şi cu ce rezultat. Scrisoarea lui sosi deodată cu a domnului Korcza, care, ca să prevină reacţia Coanei mari, îi dădu o explicaţie complicată. Kálmán a răspuns excelent, dar între membrii comisiei se afla un duşman al Coanei mari, care pierduse un proces împotriva ei ; faptul că băiatul nu primise *praeclarum* era răzbunarea lui. Coana mare va crede asta şi-l va blestema pe cel din comisie, nu pe altcineva.

Iar Kálmán aştepta nerăbdător ziua cea mare. Timpul se tîra cu paşi de plumb. Pe vremea aceea încă nu existau locomotive cu aburi ; poşta făcea patru zile dintr-o capitală în alta.

În sfîrşit, în a cincea zi primi scrisoarea mult aşteptată de la Bányaváry, pe care-l însărcinase să-i comunice rezultatul concursului.

Inima îi bătea năvalnic, mîinile îi tremurau cînd desfăcu scrisoarea ; ochii îi scînteiau cînd începu să citească ; apoi, cînd ajunse la capăt, bătaia inimii se poticni, mîinile îi căzură, iar ochii i se umplură de lacrimi.

Nu cîştigase concursul.

Dintre toate lucrările prezentate la concurs fusese încununată o piesă tradusă dintr-o limbă străină. Laurii îi primea un traducător.

Dar capodopera lui ? Colosul care va lumina posteritatea ? Mîndria literaturii ? Cu ea ce s-a întîmplat ?

Nici nu se pomenea de ea. Nu i se cuvenea nici măcar un fleac de menţiune încurajatoare... Nici n-au luat-o în consideraţie !

AMENINŢAREA BUNICII

După ce primi vestea cea proastă, Kálmán nici nu îndrăzni să mai iasă din cameră, credea că toţi oamenii de pe stradă îi pot citi insuccesul pe faţă ; a doua zi îi trimise scrisoarea primită lui Biróczy.

Acesta veni la el în goană, cît de repede putea să gonească pe picioarele lui şchioape.

— O, Minos, Aeacus şi Rhadamanthus ! Critici dramatici ai infernului ! O, sfinte rege Midas, prototip al criticului de artă ! Fiţi pe veci binecuvîntaţi şi slăviţi ! Prietene, să ştii că aceşti critici îţi sînt cei mai mari binefăcători. Ce s-ar fi întîmplat cu tine dacă în locul acestei ştiri Bányaváry îţi scria că drama ta a fost premiată şi peste două săptămîni el şi cu Cilike vor interpreta în ea rolurile titulare ?... Bunică-ta e de ieri aici !

Ah ! Kálmán păli la această veste.

— Şi nu m-a înştiinţat de prezenţa ei.

— Păi nu ! Şi eu am aflat de la Korcza, care mi-a destăinuit ştirea cerîndu-mi să păstrez cu străşnicie taina. Mai ales ţie n-am voie să ţi-o dezvălui. Nici n-o spun nimănui, decît ţie. Venirea bătrînei mi-a vîrît un cui în cap. Toată ziua umblă cu Korcza în trăsură, nu ştiu unde şi de ce. Iar cînd Coana mare se află la Korcza în birou, se redactează nişte acte, în care Korcza nu dă voie nimănui să arunce măcar o privire. Presimt un pericol. Noroc că drama ta a eşuat, şi singura ta vină rămîne întîlnirea de la Kordiţa, care nu este decît *actus minoris potentiae* — drama ar fi fost *crimen laesae majestatis*. Ergo, trăiască înţeleptul Areopag care ţi-a luat această crimă de pe umeri. Acum mă întorc în grabă la birou şi încerc să-l păcălesc pe Korcza, să-mi spună ce vînt a adus-o aici pe bătrînă.

Kálmán dădu din umeri, nu-i mai păsa de nimic.

Dar nu trebui să aştepte rezultatul încercărilor binevoitoare ale lui Biróczy. Misterul se dezlegă de la sine.

Abia plecase prietenul său, cînd uşa se deschise şi intră bunica, în obişnuita ei rochie de casă, pe care în orăşelul ei o purta şi pe stradă ; dar nu cu acelaşi chip drăgăstos, cu care se obişnuiseră rudele şi cei ai casei.

Avea în privire, în ţinută, în toată fiinţa ei o aroganţă distantă. Orgoliu aristocratic îmbinat cu o severitate rigidă, aspră.

Kálmán se grăbi să-i sărute mîna. I-o îngădui, dar nu-l sărută pe obraz, nici nu-l îmbrăţişă ca altădată.

Fără o vorbă, fără să aştepte invitaţie, se aşeză pe singura canapea şi privi de jur împrejur prin cameră.

Într-un tîrziu glăsui :

— Unde ţi-e diploma ?

Kálmán o scoase din dulap şi i-o întinse. Coana mare îşi aruncă privirea pe diplomă, citi semnăturile şi i-o înapoie. Apoi tăcu vreme îndelungată şi la un moment dat începu să vorbească pe un ton sec şi rigid :

— Ce vechituri sînt mobilele astea !

Apoi porni prin cameră, examinînd tot, deschizînd dulapurile.

— Ce lenjerie grosolană ; e tot aceea cu care ai plecat de-acasă !

Țintui cu privirea și patul.

— Păi tu te înveleşti cu o singură pătură ?

Cercetă dezaprobator și conținutul tabacherei.

— Ei, vino cu mine, însoțește-mă.

Kálmán se grăbi să-și schimbe haina.

— Cine e croitorul tău ? Costumul îți stă oribil.

În fața casei îi aștepta o birjă care-i duse într-un loc dinainte comunicat, pe una din străzile cele mai frecventate ale orașului, și se opri în fața unei case cu etaj.

Bătrîna urcă împreună cu Kálmán la etaj. Se opri în capul scării, scoase o cheie din geantă și descuie ușa.

— Intră.

Kálmán zări o cameră elegant mobilată, cu pereții acoperiți de covoare și tablouri în ulei. Părea un salon de primire. De aici, Coana mare deschise ușa spre altă cameră, aranjată ca birou, cu toate mărunțișurile necesare pentru confortul unui bărbat. În afară de masa de scris mai erau acolo și o masă pentru jucat cărți, o etajeră pe care se aflau pipe de preț, din spumă de mare și o bibliotecă, ale cărei uși deschise îngăduiau să se vadă cărțile elegant legate. Trecură apoi într-o a treia cameră, un dormitor mobilat simplu, dar confortabil. De aici se mai deschidea o odaie cu vedere spre grădină și ieșire pe culoar. O locuință cu două ieșiri, cît se poate de potrivită pentru un tînăr burlac.

— Asta va fi pe viitor locuința ta, spuse Coana mare, și-i explică destinația fiecărei camere.

Apoi deschise pe rînd dulapurile.

— Aici ai lenjeria, aici argintăria, dincoace porțelanurile.. Angajează un valet destoinic, care să aibă grijă de toate și să poată face față dacă primești pe cineva în vizită. Să-ți comanzi hainele la Szekula, e cel mai vestit croitor din ziua de azi. Cînd se ofilesc florile de pe balcon, trebuie trimise la grădinar și aduse altele în loc.

Și, trăgînd la o parte perdeaua de pe o ușă dublă, Coana mare arătă spre balconașul încărcat cu flori la modă.

— Acum vino cu mine în grajd.

Casa avea și grajduri pentru cai.

Mașinal, Kálmán se lăsă condus de bunică-sa. Grajdurile se aflau în curte. În fața unuia stăteau un geambaș și

un grăjdar. Coana mare le făcu semn și aceștia aduseră din grajd doi cai ; unul, un metis sur rotat, frumos și viguros, celălalt, un șarg obișnuit.

Geambașul spuse că prețul primului cal e o mie două sute de florini, al celui de-al doilea două sute cincizeci, pe care doresc să-l păstreze Înălțimile lor ?

— Firește că pe amîndoi, răspunse Coana mare. Cine ține cal, ține și grăjdar, iar acesta are și el nevoie de cal, cînd își însoțește stăpînul. Avocatul meu, domnul Korcza, vă va plăti.

Geambașul făcu o plecăciune adîncă în fața înălțimilor lor și-l încredință pe conaș că a făcut o afacere foarte bună ; va spune tuturor că l-a vîndut pe Fulger cu o mie opt sute de florini.

Lui Kálmán i se strînse inima. Simțea ceva de rău augur în tot luxul acesta pe care i-l oferea bunică-sa, fără să-l întrebe dacă dorește acest lucru.

— Ia-ți cheile, spuse doamna Jenöy, și îngrijește-te să ți se aducă tot ce crezi necesar din vechea ta locuință. Mobilele vechi dăruiește-le valetului.

Vorbea tot timpul pe un ton atît de sec, de parcă ar fi fost străini.

Kálmán își făcu în cele din urmă curaj s-o întrebe unde a tras.

— Eu ? Nu mai stau nicăieri. Trăsura, cu toate bagajele, mă așteaptă în fața casei domnului Korcza, de-acolo pornesc îndată spre casă. Nu e nevoie să mă însoțești. Birjarul știe unde să mă ducă. Tu aranjează-ți casa. Iată cheia biroului. În sertarul interior vei găsi venitul tău pe o jumătate de an. Ți-am cedat veniturile moșiei de la Ivánka. Cred că ai să te descurci cu atît. Opt mii de florini pe an. Jumătate sînt în dulap, cealaltă jumătate o vei primi de Sfîntu' Gheorghe de la arendaș. Dacă nu te descurci, anunță-l pe domnul Korcza și se va ocupa el pe mai departe.

Uluirea îi copleșea toate celelalte sentimente. Ar fi trebuit să-și exprime recunoștința pentru această mărinimie dusă pînă la risipă, dar abia reuși să-și stăpînească sentimentele ostile într-atît, încît să ia mîna bunicii și s-o ducă la buze.

Bunica observă întrebarea pe care-o ascundea nedumerirea, și în timp ce buzele reci ale lui Kálmán atingeau mîna ei rece, și-o retrase cu putere și spuse :

— Învață să fii domn !

Iar cînd Kálmán o conduse spre birjă, îi porunci cu un semn să nu se așeze lîngă ea, apoi se mai întoarse o dată spre el, repetînd cuvintele anterioare :

— Fii domn !

Apoi trînti ușa trăsurii și dispăru.

Kálmán urcă în noua lui locuință.

Și după ce trecu prin camerele luxoase, după ce-și privi mobilele de mătase și marochin, se aruncă pe pat și plînse amarnic.

Așadar, nimic altceva, decît *domn !*

Cum să nu plîngă omul, cînd i se spune să fie *nimic !*

Răzbunarea bunicii era deplină. Momentul era bine ales, într-o zi de eșec, de dezamăgire. Toți aștrii complotaseră să-i prezică lui Kálmán : *nu fi nimic, fii doar domn !*

CĂLARE

Care este diferența dintre un om și un domn ? Unul din ei stă pe cal. Scara șeii e primul pas spre înălțimi. Ești prost ? Încalecă și vei deveni deștept. Ai mutra strîmbă, ciupită de vărsat ? Încalecă și ai și devenit frumos. Nu primești bani împrumut ? Încalecă și ți se vor aduce pe tavă. Nu-ți dă atenție femeia adorată ? Încalecă și va înnebuni după tine. Ești timid, fricos ? Încalecă și vei fi viteaz. Sărmanul preot luteran, cînd merge pe jos, toți i se adresează cu „preastimate“, dar dacă se urcă pe cal, pînă și miniștrii și deputații vor recunoaște că e vicar.

Calul îl înnobilează pe om.

Încă de pe vremea romanilor, nobilii purtau titlul de *eques*, iar la secui notabilitățile sînt onorate cu numele de *cap-de-cal*. Pînă și vreo doi dintre sfinți sînt înfățișați călare, și bietul creștin bombăne, cînd vede icoana din altarul bisericii sfîntul Ladislau, că acum trebuie să se

închine și calului odată cu sfîntul ? ! Iar dintre zei doar Apollo ținea cai : un echipaj de patru pentru Phaeton, și un cal de călărie, Pegasul, cînd se ocupa de poezie.

Dar lumea apreciază mult mai mult un metis obișnuit decît un Pegas.

Această constatare o făcu prietenul nostru Kálmán. Își dădu seama că tot ce-a învățat la școală, tot ce are în cap nu-l duce atît de repede înainte, ca un vrednic telegar.

Tinerii îl considerau drept conducătorul lor spiritual. Deveni un oaspete binevenit în saloanele protipendadei. Personaje importante îl onorau cu prietenia lor. Foști colegi de școală îi solicitau umil înalta protecție, domnișori eleganți îl onorau cerîndu-i bani împrumut.

Dar cel mai puternic efect îl observă la familia Decséry. Prințesa se mutase din nou la Pesta pentru perioada de iarnă, și Kálmán era un musafir zilnic al casei.

Învățase să fie spiritual și amuzant. Se obișnuise ca în locul profundelor discursuri poetice, să discute inteligent despre evenimentele zilei și să se exerseze în arta înaltei conversații de salon.

Prin familia Decséry ajunse să fie prezentat și la curtea palatinului. Acesta se însurase a treia oară și, de dragul principesei care tocmai născuse, curtea din Buda era inundată de tot ce exista mai strălucitor.

Altețele lor îl onorară în mod deosebit pe chipeșul tînăr, căruia i se permise să prezinte vestitul dans maghiar cu ocazia unui bal de curte. Toate domnișoarele s-au îndrăgostit de el în urma acestui dans, iar contesa Dorothea, pentru prima oară prezentată la curtea palatinului cu această ocazie, fu primită de arhiducesă cu urări de fericire și aluzii grațioase, care făcură să roșească frumos chipul de madonă.

(Contesa Dorothea nu se farda niciodată cu ocazia balurilor de curte.)

Însuși Alteța sa palatinul binevoi, în cîteva rînduri, să i se adreseze afabil lui Kálmán. Îi spuse că i-a cunoscut tatăl, un bun soldat, ce și-a vărsat sîngele pentru suveranul său.

Kálmán ii declară Alteței sale că și în vinele lui clocotește sîngele tatălui său.

— Dar să nu mai scrii nici un fel de cronici !

Încă nu puteau uita „Cronica de la Csittvár".

Cu tot parfumul, tămîia și moscul din saloane, tot mai străbătea mirosul greu al tradițiilor de pe vremea lui Rakóczi. Tînărul care greșise atît de grav nu era încă destul de îmbibat de parfumurile amețitoare. Deși se străduise destul să-și repare greșeala.

În mai multe rînduri, Alteța sa nu ezitase să-și exprime înalta apreciere pentru excelentele discursuri ale prefectului Decséry, discursuri care exprimă cel mai bine tendința politică moderată, loial-patriotică. Era o apreciere indirectă la adresa lui Kálmán, deoarece era de domeniu public faptul că el scrie discursurile prefectului.

Cînd veni primăvara, lui Kálmán i se îngădui să le însoțească pe doamnele Decséry în vizită la palatul de vară de la Alcsut, unde familia princiară își petrecea lunile călduroase.

Aici familia palatinului ducea o viață cît se poate de degajată, înconjurați de lume și lăsînd rezerva la o parte. Arhiducesa vizita deseori colibele săracilor, îngrijind bolnavii, botezîndu-le copiii, iar copiii ei vitregi și propriul ei fiu se jucau împreună cu copiii de țărani. Mai trăiește și în ziua de azi un țăran, acum un bătrîn de șaptezeci de ani, care pe vremea aceea, ca mic copil, striga sub balconul palatului : „Pista Palatinul, vino odată la joacă !" Cu pușca lui de soc trăgea Pista Palatinul, și după joacă se înfrupta cu poftă din bucata lui de pîine neagră.

Deseori, pe pajiștea înmiresmată de pergolele de trandafiri, apărea grațioasa arhiducesă, pe atunci tînără și surîzătoare, întotdeauna înveșmîntată în alb, ținîndu-și băiețelul în poală și, înconjurată de copiii vitregi, asculta glumele chipeșului tînăr, care-l distra pe micul arhiduce cu povești populare auzite de la bunică-sa : povești populare maghiare originale, autentice, despre aventurile lui Csalóka Péter, despre țiganii puși pe șotii, despre studenții cei șireți ; îi cînta romanțe populare despre ciobanul secui, despre Albă ca zăpada, îi arăta cu tibișirul pe tăblița nea-

gră de ardezie cum dintr-un vînător şi trei hoţi se poate face în cele din urmă o barză. Micul arhiduce se distra de minune. Arhiducesa era fericită că-şi aude odrasla rîzînd, iar palatinul era încîntat de bucuria generală.

Reieşi în cele din urmă că baladele ciobanului secui şi poveştile lui Csalóka Péter, auzite de la bunică-sa la vîrsta de patru anişori, îi foloseau mai mult decît tot ceea ce învăţase ulterior.

Într-o bună zi, prinţesa Decséry îi comunică lui Kálmán plăcuta surpriză că în scurt timp va primi numirea de secretar la Locotenenţă.

Dintr-o dată un pas uriaş.

Cu aceeaşi ocazie, prinţesa aduse vorba şi despre apropiata sărbătorire a zilei de naştere a micului arhiduce, sugerînd că ar fi o idee bună din partea lui Kálmán, ca om ce s-a ocupat cîndva cu poezia, să scrie un mic şi drăgălaş poem aniversar pe care să-l trimită înalţilor părinţi.

Kálmán îşi muşcă buzele. Nu-i de ajuns să ştie că-şi datorează norocul unui copilaş care mai stă în braţe, mai trebuie să dea şi chitanţă pentru asta ; ba mai mult, chitanţa să fie scrisă în versuri.

— Scuzaţi-mă, prinţesă ! — ridică el capul. A trebuit să-i promit bunicii că nu voi mai scrie niciodată poezii.

— Aşa, spuse prinţesa, apăsînd ciudat cuvintele. Atunci nu scrieţi. Faceţi aşa cum v-a *poruncit* bunica. Eu v-am *rugat* doar.

Lăsă să se înţeleagă că i-ar fi şi ea *bunică.*

Dar nu mai aduse vorba despre versuri, spre marea bucurie a lui Kálmán. Avea dintotdeauna o repulsie pentru poeziile de felicitare. Parcă ar fi un sărut pe mîna înmănuşată.

Peste două zile avea în mînă numirea în postul acela de invidiat. Trebuia sărbătorit evenimentul !

Kálmán îi invită pe toţi tinerii cunoscuţi, inclusiv Bálvándy, firește, cu care era în relaţii deosebit de amicale de cînd avea şi el cal. A fost un banchet vesel şi somptuos. Toţi au toastat în cinstea lui Kálmán, slăvindu-l ca far al tineretului, ca bărbat, cavaler, ca viitor deputat, ca gazdă primitoare ; Biróczy era inepuizabil la rostit toasturi spi-

rituale. Bálvándy îl salută pe Kálmán ca rival invincibil, care l-a aruncat din șa ori de cîte ori au concurat sub ochii unei femei. După încheierea numeroaselor toasturi, firește că au spart toate paharele, cestile și farfuriile. Așa se obișnuiește. Au negustorii de sticlărie și porțelanuri destule.

Înainte de ivirea zorilor, cînd tinerii nu mai știau ce-ar putea face, unul dintre flușturatici observă spadele de scrimă de pe perete și propuse un asalt, fiecare să lupte pentru adorata lui. Numai pînă la manșete. Cine reușește prima zgîrietură cîștigă.

Bine ! Împinseră îndată la o parte scaunele și mesele, traseră la sorți, cine cu cine să se bată, iar Biróczy se cățără pe o masă, ca arbitru.

Tinerii își puseră măștile din plasă de sîrmă, își traseră mănușile din piele de căprioară și demonstrară de ce sînt în stare. La urmă rămaseră neînvinși doar doi viteji : Kálmán și Bálvándy.

— Ce-ar fi să luptăm pe tot corpul ?

— Foarte bine, să ne batem pe tot corpul.

— Fără plastron ?

— Ce nevoie avem de plastron ?

Și cei doi se repeziră unul la altul, bătîndu-se atît de prietenește, că atunci cînd, osteniți, își scoaseră cămășile, brațele, coastele și pieptul le erau acoperite de vînătăi mari cît palma, iar pe alocuri le crăpase și pielea. Noroc că spadele erau boante.

Ce glorie ! Toată societatea recunoscu că Jenőy se bate ca un adevărat spadasin !

Bálvándy declară că nu s-a întîlnit niciodată cu un adversar atît de puternic. Și lovitura care-i învineți se deodată două unghii de la mînă îl va durea vreo două săptămîni. Își recunoscu propria greșeală, că a lovit mereu cu latul spadei, în timp ce Kálmán dăduse toate loviturile cu tăișul.

Cu aceasta se despărțiră cu toții ca buni prieteni și plecară la culcare în zorii zilei.

Kálmán se culcă și el, dar nu-i veni somnul în gene. Țintuind cu privirea florile înzorzonate de pe draperia de

damasc, se gîndea : „Cum înşel eu lumea ! Doar nu sînt nici domn, nici cavaler, nici chefliu, nici spadasin. Nici moştenitorul unor părinţi bogaţi, nici protejatul prinţilor. Nici om mare, nici funcţionar carierist, nici curtezan invidiat. Tot luxul, toată strălucirea ce mă înconjoară nu-mi aparţin, nu sînt reale, ci doar uzurpare, minciună, amăgire. Nu sînt nimic, doar un poet damnat, pe care familia îl va renega, căruia i se vor închide porţile saloanelor aristocratice, care n-are altă vocaţie decît să sufere şi să piară. Şi totuşi, ăsta sînt. Nimic altceva. Restul e doar minciună. Cît va mai dura ?“

— O, nu-ţi poţi părăsi sufletul !

Omul poate să-şi uite dragostea, ura, averea pierdută ; dar muza niciodată ! Se întoarce ori de cîte ori e alungată şi-i umple inima cu plăceri pe care nu le pot oferi buzele femeii.

Lovit cu gîrbaciul, Ovidiu plînge tot în versuri : *Vai, dragă tată, poezii eu nicicînd n-oi mai spune !* Iar lăuta sună armonios sub loviturile destinului. Asta consolează, readuce la viaţă, ucide !

Degeaba i se pun piedici în cale, are în frunte o stea care-l ridică din nou spre cer.

Degeaba i se spune că „n-are cine să te înţeleagă !“ Va cînta pietrelor, ca Orfeu ; mării, ca Ossian ; pustei, ca Petőfi ; va cînta pereţilor temniţei, ca Balassa, sau celor mai nesimţitori decît stînca, decît pusta sau decît marea : va cînta preoţilor, ca Dante.

Asta nu-l lăsa pe Kálmán să închidă ochii, să viseze.

„Cît timp voi mai putea tăinui că sufletul meu şi cu mine mergem pe căi diferite ? Că ies însetat din cîrciumă, nefericit de la întîlnirile de dragoste, că gloria mă înjoseşte ?“

Fereastra dormitorului era închisă cu obloane, ca să fie întuneric, dar în birou oblonul era pe jumătate deschis şi, trecînd prin ţesătura trandafirie a draperiei, o rază de soare poposi pe masa de lucru.

I se păru că sufletul lui şade la birou.

Pe hîrtia albă zăcea pana, neatinsă de luni de zile.

Își ținuse credincios promisiunea : nu mai scria poeme, iar pentru lucrări de birou va avea ocazii abia de-acum încolo. Pana putea să zacă.

La un moment dat, avu impresia că pana părăsită se mișcă de la sine, se ridică înclinîndu-se ca pentru scris. iar vîrful ei, tremurînd în raza trandafirie de soare, părea că scrie litere pe foaia aflată dedesubt.

„Aha ! Vechea poveste a penei care scrie singură ! Un păianjen și-o fi legat firul de pană și o ridică în felul acesta !“ își zise el și adormi.

Cînd se trezi într-un tîrziu, nici nu-și mai aminti viziunea din zori, pana care scria singură. Avea un gust amar în gură și senzația că-l dor și firele de păr din cap. Aceste distracții aristocratice sînt totuși o născocire bună pentru uciderea gîndurilor.

A doua zi se duse să-i mulțumească palatinului pentru înalta favoare și luă masa la familia Decséry.

Prințesa îl lăudă pe Kálmán pentru favoarea pe care i-o arată... micul arhiduce. Vorbește adesea despre el și a învățat deja să deseneze vînătorul transformat în barză.

În ziua aceea și contesa Dorothea era foarte amabilă. Chipul ei trăda adeseori că îi ascunde ceva lui Kálmán, dar că tare ar dori să se găsească cineva care să-i șoptească secretul.

Acel cineva fu prințesa.

— Nici nu știți cu ce-și bate capul Dorothea ?

— Vai, mamă, se rușină contesa.

— Ei, hai, arată-i, o îndemnă prințesa, el se pricepe, va fi un judecător competent.

— Despre ce este vorba ? — întrebă curios Kálmán.

— Păi, avînd în vedere că dumneavoastră nu aveți voie să scrieți versuri, spuse prințesa surîzînd și aruncînd o privire spre nepoata care roșise, îmbufnată, a scris Dorothea poezia de felicitare pentru ziua de naștere a favoritului dumneavoastră.

Și luînd, mai mult cu forța, poezia de la Dorothea, i-o întinse lui Kálmán. Dorothea se întoarse spre fereastră, făcînd pe bosumflata, dar aruncînd pe furiș cîte o privire lui Kálmán, în timp ce acesta citea poezia.

— Eu n-am știut nimic despre asta, explică prințesa, ei i-a venit ideea să scrie poezia în locul dumneavoastră, dacă dumneavoastră n-o puteți scrie.

(Așa și trebuie, își spuse Kálmán ; eu, care mă pricep, nu pot scrie poezii, ca să-ți fiu pe plac ; iar tu, care nu te pricepi, ai să versifici, ca să-mi fii mie pe plac.)

— Ei, ce spuneți ? — îi ceru prințesa opinia.

Era cam greu de emis o părere. Pentru că dacă ar vorbi poetul din Kálmán, ar face niște observații foarte neplăcute. Concepție rudimentară ; multe idei se repetă ; vorbărie inutilă ; cuvinte incorect alese, nici un ritm în exprimare, lipsește total simțul metricii și al cezurii ; cadențe masculine disonante și, în general, rime proaste, expresie a jalnicelor încercări de versificație ale unei fete.

Dar dacă-l lasă să vorbească pe îndrăgostit ? Ah, acesta a citit cu totul altceva. Efortul divin al unei tinere îndrăgostite, care, cu aripile ei delicate, vrea să-l ridice de la pământ pe înlănțuitul Prometeu. Dovada dragostei și abnegației. O feerică declarație de dragoste, ca o viziune de vis. Inima adorată îi dă de știre că simte alături de el, că iubește tot ce iubește și el. Că nu e geloasă pe rivala ei, muza ; aduce și ea o jertfă pe altarul idolului lui ; nu contează ce anume.

— Este foarte frumoasă, spuse Kálmán, și dacă inima îi șoptea asta, nici nu mințea.

— Ba nu, protestă Dorothea, știu prea bine că e plină de greșeli.

— E frumoasă așa cum e. Contesa poate s-o semneze.

— Nu v-am arătat-o ca s-o lăudați, ci ca să-i corectați greșelile.

— Dar atunci poezia ar avea doi autori, și ar trebui semnată cu două nume.

— Da, da, să semnăm amîndoi, spuse pripită Dorothea.

Prințesa se grăbi să readucă tonul conversației pe făgașul normal.

— Ar fi prea devreme. Mai bine i-ați explica Dorotheei greșelile de tehnică ; ea n-a învățat regulile.

Deci Kálmán profită de ocazie să-i dea contesei lecții de prozodie ; să-i explice ce este rima, ce e asonanța ; îi

vorbi despre ritm, despre licenţele poetice ale limbii maghiare, despre diferitele picioare metrice, dintre care iambul e preferat de muza cu coturni a tragediei, iar troheul de muza cu veşmînt lung a poeziei lirice ; şi aşa mai departe...

În urma acestor lecţii, Dorothea putea să corecteze şi singură poezia de felicitare. Aşa a fost expediată poezia şi, desigur, şi-a făcut efectul.

Iar de-atunci încolo, se vede treaba că domnişoara contesă Dorothea a făcut o pasiune pentru scrierea poeziilor.

În fiecare zi îi prezenta lui Kálmán o nouă surpriză. Poezioare nevinovate, gîndurile răzleţe ale unui suflet de copil, nepătrunse de flacăra fanteziei femeii.

Dar inima iubitoare nu-şi punea problema ce fel de versuri sînt, ci doar că sînt versuri. Porumbei de jertfă pe altarul zeiţei lui, altar pe care el nu are voie să aprindă focul.

Cel mai mult îi plăcea lui Kálmán că, în familie, Dorotheei începuse să i se spună „mica poetă". Iar cuvîntul acesta are două înţelesuri. Poate însemna şi „soţia poetului".

Poezioarele naive încălzeau inima lui Kálmán mai tare decît toată înflăcărarea lui Byron, Goethe sau Tasso.

„Ei, dacă vei simţi vreodată cum arde în vîlvătăi flacăra mea ! Te va pîrjoli, vei fi pierdută atunci !"

Se apropia iarna, şi la castelul din Buda aveau loc pregătiri pentru sezonul monden. Erau planificate în perioada carnavalului trei baluri de curte, două concerte şi spectacole de amatori. Primele pentru ajunul Crăciunului, iar celelalte de Lăsata Secului. În cercurile distinse se complota intens... despre toaletele de bal ; artişti din Viena şi Pesta fuseseră invitaţi din timp pentru a lua parte la festivităţi.

Şi în palatul Decséry existau persoane care abia aşteptau viitoarele petreceri. Carnavalul acesta poate aduce şi alte bucurii. Relaţiile tăcute ale tinerei perechi deveniseră atît de cunoscute, că organizatorii spectacolului de amatori nici nu le-au mai oferit roluri contesei Dorothea şi lui Kálmán. N-ar fi fost de bonton să joace împreună în faţa publicului.

Dar destinul puse o cruce neagră tuturor acestor planuri și visuri plăcute.

Într-o după-amiază de toamnă, cel mai tînăr arhiduce, preferatul familiei, s-a îmbolnăvit de difterie și nici cei mai vestiți medici din lume nu l-au putut împiedica a treia zi să zboare acolo unde corul de îngeri are nevoie și de glasurile fiilor de prinți.

Acest trist eveniment puse capăt tuturor pregătirilor strălucitoare. Curtea se îmbrăcă în veșmînt de doliu, se renunță la baluri și concerte ; multe familii aristocratice se înapoiară la Viena, ca să nu-și petreacă iarna în orașul întristat ; Budapesta se întunecase brusc : doliul acoperise întreaga capitală.

Arhiducesa era distrusă ; nu s-a lăsat convinsă să părăsească palatul de la Alcsut ; voia să rămînă acolo, aproape de mormîntul copilului iubit, și chiar cînd începu vremea urîtă, spre sfîrșitul toamnei, trecea zilnic prin locurile unde-și petrecuse după-amiezele însorite împreună cu micuțul ei preferat ; unde acesta întindea mînuțele după fluturi cu aripi aurii. Acum pe alei fluturau doar frunze galbene, iar în curînd, din norii iernii vor zbura fulgi de nea.

Căderea zăpezii o surprinse pe arhiducesă tot la Alcsut. Nu puteau s-o convingă să meargă la Buda. Își petrecea toată ziua în fosta cameră a copilului, privindu-i hăinuțele și jucăriile ; admira conturul stîngaci al vînătorului transformat în barză, desenat de copil pe tăbliță de ardezie. Era pentru ea o capodoperă mai scumpă decît toată opera lui Rafael.

Și dacă afla că s-a îmbolnăvit vreun copil din sat, îl vizita în fiecare zi și petrecea ore în șir la patul lui. Iar copiii bolnavi se îngrozeau de apariția ei. De ce le era groază ? Pentru că prințesa le șoptea la ureche niște lucruri atît de stranii. Le vorbea frumos, îi săruta, și între vorbe frumoase și sărutări, îi ruga în șoaptă ca atunci cînd vor pleca în cer (pentru că toți copiii ajung în cer) să ducă un mesaj copilașului ei drag, să-i spună că mama lui nu se gîndește decît la el.

Din cauza aceasta se îngrozeau copiii bolnavi de vizitele arhiducesei. Dumnezeu știe de ce, copiilor nu le place deloc să meargă în cer, chiar dacă au de transmis un mesaj unui prieten atît de drag.

Iar serile, arhiducesa se închidea în camera ei și cînta psalmi pînă noaptea tîrziu, acompaniindu-se la armoniu. Toți cei ce-i cunoșteau durerea o compătimeau din tot sufletul. Și Kálmán fusese foarte impresionat de moartea micului său protector. Poate simțea că nu va mai spune nimănui povești pentru copii. La moartea copilului, scrisese un poem minunat, pătruns de profundă simțire. Acum nu fusese nevoit de îndemnuri, ca pentru poezioara omagială. Nu-i mai puneau stavilă nici interdicția bunicii, nici propriul lui orgoliu. Evocarea prințișorului dispărut nu mai însemna lingușire.

Arhiducesa puse poemul în cartea ei de rugăciuni și-i mulțumi poetului printr-o epistolă scrisă chiar de mîna ei, făgăduindu-i că orice dorință ar avea vreodată în viață, pentru a cărei realizare ar avea nevoie de influența ei, s-o înștiințeze, și poate fi sigur că va găsi în persoana ei un veritabil protector.

Această expresie delicată a compătimirii îi conferi lui Kálmán anumite drepturi la curtea palatină, pentru care era invidiat de mulți nobili sus-puși.

În cetatea Budei zilele se scurgeau într-o monotonie oficială. Alteța sa ținea zilnic audiențe, fără să-și păstreze vreo zi pentru propria lui odihnă.

Pe-atunci, palatul din cetatea Budei era foarte sobru și modest. Zidurile groase de-o jumătate de stînjen erau acoperite doar cu tapet din hîrtie, nu cu mătăsuri și marmură ca-n ziua de azi. Mobilierul sălilor de audiență nu avea nici catifea, nici aurărie ; scaunele și canapelele lăcuite în alb erau tapițate cu piele de culoare verde închis. La fel de sobră era și sala de așteptare. Lateral, lavițe lungi fără spătar, în mijloc o masă acoperită cu postav, la un capăt al căreia șade secretarul palatinului, îi notează la rînd pe cei sosiți, iar apoi îi introduce cîte unul la Alteța sa.

Această funcție presupune o minte ageră și cunoștințe multiple. Trebuie să ghicească rangul ierarhic și importanța numelor notate, și pe această bază să decidă cine

intră primul și cine mai la urmă. Să recunoască *persona grata* care are prioritate în fața tuturor. Ba trebuie să aleagă și temele, pentru că se poate întîmpla să vină un nobil mai mărunt, dar într-o chestiune importantă ; atunci i se dă întîietate. Iar dacă vreun solicitant zăbovește cam mult la palatin, secretarul intră din cînd în cînd cu un act oarecare în mînă în sala de audiențe și-i atrage atenția respectivului că mai sînt și alte probleme la rînd. Este o funcție extrem de importantă.

Sala de așteptare este și acum plină de lume. Sînt reprezentate toate straturile sociale : demnitari ai bisericii, cu crucifixuri mari de aur pe piept și mantii violete pe spate, grupuri de delegați în haine de gală, strălucitoare, văduve în rochii ponosite de doliu, bătrîni din mica nobilime, cu blănuri roase de vulpe, nobili străini în fracuri brodate, veterani cu picioare de lemn, care, adunîndu-se în grupuri, își explică unii altora în ce problemă au venit și-l tot întreabă pe secretar cine se află acum la Alteța sa.

— Ambasadorul turc, Abdi pașa.

— Aha, ambasadorul turc ! Las' să stea acolo.

— Oare despre ce-or fi discutînd ?

A mai sosit cineva ; încă din anticameră, zăngănitul pintenilor anunță că e vorba de un militar. Este maiorul Sátory, în uniformă completă de paradă și cu toate decorațiile înșirate pe piept. N-are nici o cerere scrisă la el, își va prezenta doleanța verbal și încă pe un asemenea ton, că toată lumea îl va auzi și prin ușă.

Secretarul se ridică politicos în picioare în fața lui, iar el ocupă terenul cu pași maiestuoși.

— Cine e înăuntru la Alteța sa ? — întrebă cu o voce de stentor.

Secretarul știe că e inutil să-i răspundă prin viu grai, și-i arată numele scris.

— Aha, ambasadorul turc ! Foarte bine. Cine s-a mai înscris înaintea mea ?

Secretarul îl arată pe rînd.

— Prelatul din Kalocsa ? Firește. *Ecclesia praecedet.* Cine mai e ? Aha, curierul cancelarului ! Cu un mesaj important. Are prioritate. Și cine încă ? Aha, căpitanul din

Jászkún cu o delegaţie ? Să intre înaintea mea la Alteţa sa. Altul ? Ce ? O sărmană văduvă de învăţător ? Văduvele au întîietate. Apoi ?

Trage cu degetul peste mai multe nume.

— Septemviri, judecători la Curtea de Apel ? Să mai aştepte. Militarul pronunţă aceste cuvinte cu o pornire plină de patimă. Chiar aceştia îi stau în gît. Chiar împotriva lor a venit să se plîngă Alteţei sale. Pentru că acum nu se mai ceartă doar cu avocaţii ce tărăgănează procesul Csollán ; a venit şi rîndul judecătorilor. I-a asediat pe rînd pe toţi, dar zadarnic. Procesul se tîrăşte cu paşi de melc de la o instanţă la alta, şi cînd avansează cît de cît, e trimis înapoi.

O adevărată ruşine ! Omul e îndreptăţit să primească o moşie uriaşă, dar nu ajunge să i se aroge acest drept.

Aşa se explică furia cu care au fost rostite cuvintele : „să mai aştepte". Să guste şi ei măcar o dată aşteptarea.

Vin mereu noi solicitanţi, secretarul le notează numele pe listă, în timp ce ambasadorul turc îi face pe toţi să aştepte. Ehei, trebuie să fie foarte important subiectul tratativelor dintre Turcia şi Ungaria.

Maiorul Sátory se foloseşte de această pauză lungă pentru a intra în vorbă cu unele grupuri din sala de aşteptare ; mai precis, el le vorbeşte, iar aceştia ascultă. Înalţii prelaţi, delegaţii şi diplomaţii.

Tuturor le vorbeşte despre acelaşi subiect : despre vampirii de avocaţi care tărăgănează procesele, şi despre judecătorii aflaţi mînă-n mînă cu aceştia.

— Unul e tîlhar, celălalt gazdă de hoţi ! Vai de acela care intentează la noi un proces ! Nici nepoţii lui nu vor trăi să-l vadă terminat. Toţi judecătorii şi avocaţii ar trebui adunaţi grămadă într-o companie de pedeapsă şi trimişi pe trei ani la săpat şanţuri.

Las' să audă septemvirii şi judecătorii aflaţi de faţă !

Las' să moară de necaz !

Dar încercînd să-i aţîţe, chiar domnul maior în persoană se montează, se înfurie din ce în ce mai tare ; uniforma strîmtă şi căldura degajată de mulţimea din sala

de așteptare îl sufocă ; tot sîngele i-a năvălit în față, iar ochii îi sînt injectați.

Dar nu vrea să piardă ocazia de a-i explica francezului în frac brodat care așteaptă cu bicornul sub braț, în franțuzeasca lui originală, ce criminali ticăloși sînt toți avocații din țară, începînd de la jurați și pînă la cele mai înalte instanțe, toți scribii și fariseii care se ocupă cu problemele juridice, și cum îi va băga la apă în fața Alteței sale, că mare mirare de nu-i va zbura pe toți, încredințînd viitoarele procese Curții marțiale, așa cum se întîmplă în Turcia : așa și trebuie.

Din fericire, cea mai mare parte a oamenilor din sală nu știu nici franțuzește, nici italienește, sau cel mult una din aceste limbi, așa că nu-și dau seama de umorul situației ; dar Sfinția sa prelatul din Kalocsa înțelege ambele limbi și din această cauză face eforturi supraomenești pentru a-și stăpîni acele organe interne care determină aspectele exterioare ale rîsului, ca să nu țîșnească din el veselia, iar hohotele homerice, nepotrivite cu mantia violetă și crucifixul de aur, să nu tulbure murmurul solemn al anticamerei princiare.

Pînă la urmă, strălucitorul maior de husari o abordează în stilul său comunicativ și binevoitor și pe văduva care șade într-un ungher.

— De bună seamă că și pe dumneata tot ticăloșii de avocați și blestematele acelea de tribunale te-au adus într-o asemenea mizerie.

Nu, sărmana a venit să se roage pentru o pensioară. Dar degeaba îi spune ! Maiorul Sátory o asigură că-i va comunica Alteței sale, îndată ce va ajunge în cabinet, că afară așteaptă o văduvă sărmană, pe care avocații și judecătorii au jefuit-o de tot avutul ; cuvinte care o aduc într-adevăr la disperare pe biata femeie.

Dar cînd va reuși maiorul să intre odată la Alteța sa ? Mai sosește cineva, iar secretarul, văzîndu-l, sare de la locul lui și se grăbește să-l întîmpine.

Toți privesc în direcția aceea, inclusiv maiorul : cine-o fi ? Un tînăr. Chipeș, elegant îmbrăcat, dar fără vreun semn distinctiv. Cei mai mulți nici nu știu cine este. Cîțiva poate

l-au zărit, dar l-au uitat : judecătorii de la Curtea de Apel. Însă maiorul Sátory îl recunoaște foarte bine. E copilandrul pe care l-a pus la punct atît de sever cîndva, la avocatul Korcza, și care a fost martor la acel dialog purtat cu creta în mînă, încheiat cu victoria avocatului Korcza.

Derbedeul !

Iar secretarul se ridică și-i iese în întîmpinare. Ei, or fi probabil amici. Tovarăși de baluri ! De aici atîta prietenie.

La un moment dat, atenţia acordată noului venit e distrasă de un eveniment mult așteptat : din sala de audiențe se aud pași apropiindu-se de ușă. În fine, ambasadorul turc binevoiește să se retragă.

Cei care nu l-au zărit intrînd, sînt curioși : nu vezi toată ziua ambasadori turci în Buda.

Un Abdi pașa ! Cu o frumoasă barbă, lungă pînă la piept, pe cap un turban răsucit din șaptesprezece coţi de mătase, împodobit cu o egretă din pene cu pafta de diamante, înveșmîntat într-un caftan de brocart lung pînă-n călcîie, încins la brîu cu o eșarfă indiană din care ies mînere de pistol bătute în turcoaze și un hanger cu plăsele de argint !... Dar în locul lui apare un tinerel de vreo douăzeci și cinci de ani, fără barbă, cu un fes roșu de postav, în pantaloni și dolman albastru cu fireturi ; să-l mai creadă cineva că e Abdi pașa ! Pentru așa unul, zău că nu merită să fie lăsată să aștepte o societate atît de aleasă. Mai cu seamă că ambasadorul turc nu e nici măcar un diplomat serios, atent la prestigiul său, ci un curtean jovial, ce aruncă priviri în toate părţile, salută în dreapta și-n stînga și se ciocnește pînă și de tinerelul abia sosit, cu care dă mîna prietenește și încep să discute într-o limbă pe care n-o pricepe nimeni ; parcă ar fi ebraică ; un căpitan de corabie aflat de faţă descoperă că vorbesc englezește.

După plecarea ambasadorului, secretarul se repede să-i prezinte Alteţei sale lista solicitanţilor.

Peste cîteva clipe se întoarce și se îndreaptă grăbit spre Jenőy Kálmán, luîndu-l de braţ.

— Binevoiţi să intraţi la Alteţa sa.

Kálmán intră în cabinetul de audiențe, iar cei rămași în sala de așteptare se holbează uimiţi unii la alţii.

Maiorul Sátory strînge mînerul sabiei şi-şi încleştează buzele, nu cumva, împotriva voinţei sale, să-i zboare din gură cuvintele pe care le spune în sinea lui.

— Dar cine-o fi puştiul ăsta ? Şi noi, cei de afară, cine sîntem ? Iar eu, cine sînt ? Am devenit maior *pikk auf* [1], fără nici o protecţie. Am ajuns călare, în fruntea regimentului meu, la Paris, la Napoli şi la Smolensk. În şaptesprezece bătălii am văzut moartea cu ochii. Port şi acum urmele dinţilor ei, iar piciorul mi-a devenit barometru din pricina glontelui primit. Am pe piept decoraţii acordate de suveranii a şapte ţări. Şi vine un puştan, căruia abia i-au mijit tuleiele, un nimeni şi un nimic, şi e primit în audienţă înaintea mea. Am lăsat să treacă înaintea mea preotul, funcţionarul superior, străinul, văduva, dar ca înaintea tuturor să fie anunţat un filfizon, un om de nimic ! Unde mai e dreptate pe pămînt ?

Furia clocotea în inima maiorului. Sîngele i se ridică la cap. Uniforma strîmtă îl încălzea tot mai tare.

Iar tînărul zăbovi foarte multă vreme la palatin. Degeaba îşi pierdeau răbdarea cei de afară ; nu se clintea.

Oare ce-or fi avînd de discutat ? Un nobil de un asemenea rang înalt, cu un om atît de lipsit de importanţă ?

Maiorul Sátory îşi spunea în sinea lui :

— În atîta timp am ocupat o baterie la Kulm !

Iar tînărul tot nu ieşea.

Maiorul Sátory vedea numai sînge în faţa ochilor, ca atunci cînd, în vîltoarea bătăliei, cavaleristul, orbit de fumul prafului de puşcă, nu mai simte dacă trăieşte sau nu ; cînd îşi închipuie moartea ca pe-o bucurie liniştitoare după atmosfera sufocantă.

„De ce n-o fi pătruns glontele acela cu două degete mai jos în chivăra mea ?“

Dorinţa i se împlineşte. Omul nu mai simte glontele care-i trece prin cap.

Deodată maiorul Sátory se prăbuşi cu faţa în jos pe duşumeaua sălii. Alergară să-l ridice. Era mort. Căldura, furia înăbuşită, uniforma strîmtă ; certificatul medical va da o explicaţie celor întîmplate.

---

[1] Prin propriile puteri, încetul cu încetul.

Îl scoaseră îndată din sală. Bunul mers al audienței n-a fost deranjat de acest eveniment. Majoritatea credeau că a leșinat doar și-și va reveni.

Kálmán află de cele întîmplate abia peste cîteva zile, cînd veni la el trompetistul preferat al răposatului domn, anunțînd, odată cu moartea maiorului, că a fost eliberat din serviciul militar ; îl rugă pe Kálmán să-l ajute să-și găsească o slujbă liniștită.

Pentru Kálmán asta era un fleac ; la un singur cuvînt al său, bunul lui prieten fu angajat ca intendent la palatul Decséry.

Dar niciodată nu-i trecu prin minte lui Kálmán că, de fapt, el îl omorîse pe maiorul Sátory, cînd discutase atît de mult cu palatinul.

Oare despre ce-au vorbit atîta ?

LA PALATIN

Kálmán pătrunse în sala de audiențe. Cunoștea bine toate încăperile palatului ; era un obișnuit al locului. Marea sală de audiențe era goală și Kálmán o traversă repede, printre șirurile de portrete în rame de aur, înfățișînd regi și împărați : Leopold cel cu bărbie mare, Maximilian astronomul, Matei, patru palatini, apoi Iosif pacificatorul, Iosif filosoful, cuceritoarea Maria Tereza, regretatul Ludovic al doilea și războinicul Francisc ; toate, opere de artă originale. Din această sală se deschide cabinetul de lucru al palatinului : aici binevoi Alteța sa să-l primească pe tînărul secretar.

Cele două ferestre ale încăperii dau către Dunăre, cu vedere spre Pesta.

Nu Pesta de acum, care se înveșmîntează cu o grabă febrilă, ci un orășel sărăcăcios. În locul unde azi se află Corso-ul Dunării, de la clădirea redutei în sus, se întindea un deșert nisipos, mărginit de plutele cu șindrilă ale negustorilor de cherestea ; pe locul de astăzi a curții Wurm

era o mlaştină, năpădită de stuf, alimentată şi de scursorile fetide ale unei poverne. Dincolo de plute, pe malul fluviului creşteau sălcii, la umbra cărora patriarhalele bărci pescăreşti trăgeau prăjinile năvoadelor ; spre interior, deşertul de nisip era oprit de uriaşa cazarmă denumită Clădirea nouă ; pe locul de azi al gării feroviare se găsea groapa de gunoi a oraşului ; mai la vale, ţărmul Dunării era ocupat de casele tăbăcarilor, boiangiilor şi pescarilor ; piei crude se înşirau pe marginea apei. Pînzeturi albastre se uscau la soare. Pe malul dinspre Buda, treceau şlepuri încărcate cu grîne, trase de cai la edec ; se auzeau pînă sus strigătele surugiilor şi pocnetele de bici. Podul-ponton se deschidea timp de două ore pentru a permite trecerea corăbiilor. Iar la capătul podului se lăţea pe mal o clădire otova, rotunjită, o amintire rămasă de pe vremea turcilor, fostul bastion de pază al podului, netencuit, înnegrit de vreme, cu acoperişul în formă de piramidă ; se numea *Rundella.* Era folosită drept depozit de vechituri al pompierilor oraşului.

Vîntul fierbinte dinspre sud gonea nori de praf peste deşertul de nisip din Rákos.

Iată panorama Pestei, văzută din fereastra palatului regal din Buda. Camera de lucru a palatinului trăda prin aspectul ei preocupările locatarului. Nici un fel de portrete pe pereţi, nici ale oamenilor de seamă, nici ale unor femei frumoase. Dulapuri mari de bibliotecă se înşirau unul lîngă altul, iar între dulapuri, pe console, se aflau statui de marmură ale înţelepţilor Greciei antice. Cărţile erau toate din domeniul istoriei, politicii de stat, filosofiei şi ştiinţelor juridice. În faţa mesei de birou — harta Ungariei. Pe o masă de marmură se afla o carafă de cristal, întotdeauna plină cu apă proaspătă de la izvorul regelui Matei ; palatinul era un mare băutor de apă ; pe o măsuţă de lîngă perete stătea o clepsidră, care azi poate fi văzută la muzeu. Prin geamurile unui dulap de colţ se zăreau antichităţi provenind din săpăturile arheologice de la Pompei, pe vremea aceea raritäţi extrem de valoroase.

Totul era rece, închis, util, fără viaţă.

Dar din camera vecină se auzea ţipătul unui papagal. Era pasărea preferată a arhiducesei, adusă aici după moartea micului arhiduce, pentru că imita cu multă vioiciune plînsul de copil, ceea ce o enerva pe mama îndurerată. (Ne-am reîntîlnit cu papagalul acesta în cetatea Budei şi pe vremea palatinului Ştefan : probabil că mai trăieşte şi astăzi.)

La intrarea lui Kálmán, arhiducele stătea la fereastră.

Palatinul era un bărbat înalt, cu privirea gravă, mustaţă ungurească tunsă scurt, cum se purta pe vremea aceea pe tot cuprinsul ţării, şi cu părul rărit în jurul frunţii înalte.

Cînd îl zări pe tînărul care intrase, pe faţă îi apăru o umbră de amabilitate.

— *Dilectissime !* (Dragul meu.)

I se adresă în latineşte, limba lui preferată de conversaţie.

Ţinea în mînă o coală de hîrtie îndoită.

— Ţi-am citit petiţia, spuse palatinul cu voce joasă, liniştită. Îmi soliciţi în favoarea unui bun prieten de-al tău, directorul unei trupe maghiare de teatru, permisiunea de a susţine în teatrul din cetatea Budei spectacole în limba maghiară. Am dorit să-ţi vorbesc personal în legătură cu aceasta. Dacă altcineva mi-ar fi prezentat această cerere, aş fi spus, pur şi simplu, că voi transmite cazul referentului de specialitate de la Locotenenţă, de la care va primi pe verso rezoluţia, da sau nu. Şi dacă n-ar fi vorba decît de a oferi o distracţie în plus locuitorilor oraşului, n-aş vedea nici un motiv de refuz. Dar pentru că tu mi-ai adresat cererea, m-am decis să stau de vorbă pe îndelete cu tine despre această chestiune, şi dacă se poate, să ne înţelegem ; deci, ascultă-mă cu atenţie şi reţine din vorbele mele lucrurile la care vei crede că e necesar să răspunzi.

Kálmán simţi că se află într-un loc de răscruce a drumului său.

— Dacă ar fi vorba doar despre dorinţa unui grup de histrioni, instrumentişti şi mimi de a-şi instala cortul în Buda, ţi-aş spune, dragul meu : poftim, chiar şi în curtea

palatului ; dar pentru că tu intervii pentru ei, să vorbim mai bine despre tine. Eşti descendentul unei familii nobile şi bogate, iar norocul te ajută să-ţi pui în valoare talentele. Ai o bunică bogată, care intenţionează să-ţi doneze averea încă în timpul vieţii ei ; ai protectori sus-puşi, te bucuri de prietenia doamnelor influente. Şi toate aceste forţe redutabile nu sînt în stare să te reţină de pe un drum pe care, pentru tine, va creşte doar opusul norocului, al bucuriei, al satisfacţiei. Din fragedă copilărie te-a lovit o năpastă, cea mai gravă pentru un tînăr : ai fost exmatriculat din şcoală. Cunosc motivele. În ce te priveşte, pedeapsa a fost prea mică. În altă ţară, ba, în urmă cu zece ani şi la noi, boala ta ar fi fost vindecată cu paloşul sau cu lanţurile. Aici ai primit, împreună cu tovarăşii tăi derutaţi, doar o mustrare, şi de atunci fiecare pas al tău a fost urmărit numai de priviri binevoitoare. Dar să ştii că ai fost urmărit pas cu pas ! Voi, tinerii, faceţi asociaţii în toată ţara : în ce scop ? Ca să schimbaţi vechile stări de lucruri. Nu sînteţi singurii. Carbonarii, cartiştii, francmasonii, iacobinii — toţi se străduiesc în acelaşi scop. Există *Jung-Deutschland,* aşa cum există *Giovine Italia,* iar *Tînăra Ungarie* este doar ecoul acestora. Şi e posibil ca toţi ceilalţi să aibă dreptate. Dar de ce-ar dori Ungaria să întinerească ? La asta să-mi răspunzi !

Kálmán nu-şi dădea încă seama de scopul întrebării şi nu ştia ce să răspundă. Alteţa sa continuă :

— Îi putem înţelege pe străinii care vor să-şi întinerească ţările : scopul lor este clar. Prin trezirea conştiinţei naţionale vor să ajungă cîndva la unificarea unei ţări divizate în stătuleţe. Poate că îşi vor atinge scopul. Dar dacă se trezeşte conştiinţa naţională adormită a Ungariei, se va atinge oare acelaşi scop ? Dimpotrivă, se va ajunge la dezmembrarea unei ţări compuse din elemente eterogene. Priveşte harta ţării : numără comitatele care ar forma ţara idealului tău, conturează hotarele şi îngrozeşte-te de viitorul pe care vreţi să-l făuriţi. Consultă statisticile şi pune-ţi întrebarea : dacă din patrusprezece scazi nouă, ce mai rămîne ? Ţara aceasta trăieşte doar atîta timp cît doarme. Vai de cel care o va trezi ! Sîntem un mic paradis

ideal în centrul Europei. Vom exista atîta timp cît nu ne vom europeniza. Particularităţile, privilegiile noastre ne unesc. La noi binele este binele tuturor, răul este necazul tuturor. Nu există concurenţă. Aristocraţia domină. Avem o limbă care nu protejează, dar nici nu provoacă pe nimeni. O limbă clasică : latina. E limba legilor, a jurisprudenţei, a educaţiei şcolare, a liturghiei, limba facultăţilor. E purtătorul nostru de cuvînt în diplomaţie. Paladiul nostru. Alături de ea, instituţiile nobiliare ne asigură supremaţia naţională. Pe pămîntul Franţei, Germaniei, Italiei, democraţia va da viaţă doar unei noi naţiuni franceze, germane sau italiene ; pe pămîntul Ungariei democraţia va crea noi naţiuni străine şi ne va pierde. Şi de ce s-ar plînge poporul la noi ? Ca impozit plăteşte o nimica toată, are pămînt bun, nimeni nu-l deranjează, trăieşte bine, nu-şi bate capul cu problemele ţărilor mari ; trăieşte atît de bine în simplitatea lui străbună, că un prefect de plasă şi un pandur pot cîrmui în linişte şi pace patruzeci de mii de oameni ; nu-l invidiază, nu-l sîcîie vecinii cu neliniştea lor ; mănîncă pe săturate în fiecare zi, iar duminica poate să se roage acolo unde doreşte. Obiceiurile strămoşeşti şi simplitatea lui aspră îl feresc să se molipsească de stricăciunea moravurilor străine. E sărac, dar nu e dator nimănui. Nu stă sus, dar nu poate să cadă. Nu luptă pentru lauri, dar nici nu poate fi învins. Doarme, dar trăieşte ! Şi voi vreţi să-l treziţi, copii ?

Palatinul îl privi scrutător pe tînăr şi văzu că la cuvintele lui faţa acestuia nu păleşte de groază, ci roşeşte de înflăcărarea sîngelui tineresc. Ştie ce să răspundă !

— Alteţă ! — ripostă Kálmán la cuvintele palatinului — primesc cu recunoştinţă şi omagii bunăvoinţa părintească a Alteţei voastre ; vă răspund cu respect filial. De treizeci de ani patria mea trăieşte sub guvernarea Alteţei voastre ; s-au întîmplat multe în anii aceştia. A luat parte la gloria, dar şi la jertfele bătăliei mondiale ; acum are parte de liniştea păcii, dar nu şi de victoriile păcii. Multă vreme deviza noastră a fost : *Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita.* (În afara Ungariei nu există viaţă, iar dacă există, nu e ca aici). Aceasta e o tristă

iluzie, pentru că nici la noi nu există nici un fel de viaţă. Dacă Japonia sau China se izolează ermetic de restul lumii şi nu primesc nimic din ceea ce creează cultura europeană, ei au dreptul s-o facă, pentru că propria lor cultură barbară poate concura cu cea a lumii civilizate. Nu ne cer cu împrumut ştiinţa, armele, politica, economia, agricultura, industria, arta — le creează ei înşişi ; tipăresc cărţi, altfel decît noi ; inventează războaie de ţesut, altfel decît noi ; şi cu ceea ce au realizat, cuceresc admiraţia noastră. Ei au dreptul să ridice ziduri, să închidă mări în jurul lor, pentru că înăuntrul hotarelor îşi *trăiesc* viaţa. Pe cînd noi dormim. Vegetăm, ca plantele. Ne lăudăm între noi, iar străinii rîd de noi sau ne ignoră. Sîntem cel mai sărac popor din această parte a lumii. Şi în timp ce dormim, nici nu observăm că mergem spre pieire. Nu focul, nu armele ne mistuie, ci somnul. Aristocraţia este a noastră doar cu numele, nu locuieşte printre noi, ce-ar putea să-i placă la noi ? Clasa de mijloc, dacă intră în contact cu oameni şi mai lipsiţi de cultură, se asimilează în masă ; pentru că incultura e foarte comodă, iar murdăria atrage. Burghezie nu avem. Comerţul ocoleşte ţara noastră. Capitalul străin se teme să vină la noi. Şi nici măcar n-are ţara noastră un oraş despre care să putem spune : aceasta este capitala Ungariei. Aici ne aducem comorile lăsate de trecutul însîngerat şi cărora viitorul le va da din nou viaţă, cu sudoarea frunţii. Sîntem o naţiune de cerşetori care se visează aristocraţi. Ce rost are acest vis ? Să ne trezim şi să ne dăm seama că am rămas în urmă, în deşert ; pînă nu ne acoperă nisipul şi ajungem ca flamanzii şi bascii, despre care nimeni nu ştie că mai există, că sînt milioane şi limba lor trăieşte... în abecedarele lor. Cu atît mai mult merită să fim treji şi să primim lupta, cu sarcinile ei uriaşe. Ştiu că prin trezirea noastră vom trezi şi alţi adormiţi, nu-i nimic. Eu am o asemenea încredere în vitalitatea neamului, că nu mă sperii de competiţie. Dacă lupta va fi mare, cu atît mai mare ne va fi victoria !

Palatinul îl privi cu milă pe tînărul înfierbîntat.

— Visătorule ! Cît de puţin îţi cunoşti propriul tău popor ! Eu îl cunosc, cu toate calităţile şi defectele lui, trăiesc alături de el de pe vremea cînd tu încă nu erai născut. Sîntem legaţi unul de altul, precum capul de trup. Capul simte şi cel mai mic necaz al trupului. Ce-am fost eu în mijlocul acestui popor, o spune porecla ce mi s-a dat la Viena, unde nu sînt numit decît *der alte Rákóczi*. Cunosc eu poporul nostru. Elanul lui este un foc de paie, izbucneşte în vîlvătăi, dar se transformă repede în cenuşă. Are înclinaţii, talent pentru orice, dar perseverenţă dîrză, pentru nimic. Toţi se pricep la toate, dar ezită să se apuce de ceva anume. Ungurul, dacă e bun soldat, ajunge maior şi se grăbeşte să se retragă din armată şi să se întoarcă în oraşul lui natal ca senator ; dacă face comerţ şi cîştigă bine, se străduieşte să ajungă moşier şi-şi părăseşte corăbiile ; dacă e un bun gospodar, întoarce spatele gospodăriei şi-şi sacrifică jumătate din avere ca să fie ales deputat. Toţi cizmarii ajung să-şi cumpere vie şi devin podgoreni. Actorul e fericit să devină institutor, iar rectorul fuge şi se face actor. Pînă şi oamenii de ştiinţă sînt nestatornici în alegerea domeniilor de cercetare. Istoricul se ocupă de probleme filologice şi dacă un profesor a predat timp de zece ani filosofia, în al unsprezecelea va ocupa catedra de fizică. Vestitul poet Csokonai, la treizeci de ani, s-a apucat de cultivarea tutunului, iar tu, dragul meu, dacă te abaţi de pe drumul tău actual ca să fii poet, probabil vei muri ca pictor.

— Toate acestea se datorează faptului — spuse Kálmán, folosindu-se de pauza făcută de palatin ca să zîmbească de propria-i idee — că ţara n-are un centru care să unifice talentele, să le imprime o direcţie şi să-i ajute pe cei ce aspiră la cariere superioare să se menţină.

— Aşa şi trebuie. Ca tot ce are ţara mai de preţ să nu fie într-un loc, ci dispersat. Dieta şi sediul nobilimii sînt la Bratislava. Györ, Komárom, Mohács sînt centre comerciale înfloritoare. Locul ştiinţei este la Debreţin, Patak, Nagyszombat şi Pécs ; acolo înfloreşte limba naţională. La Pesta e universitatea ; puterea ecleziastică este la Fehérvár, Eger, Esztergom ; intelectualitatea înstărită se află în sate. În Pesta îşi are sediul Curia, iar în Buda

— Locotenenţa. În felul acesta toate sînt la loc bun. Încercaţi să le înghesuiţi pe toate laolaltă şi veţi vedea că faceţi o mare capitală ; dar nu va fi maghiară, ci germană. Pe terenul acesta neamţul vă învinge şi ocupă centrul ţării.

— Vom lupta cu el pentru victorie, şi lupta însăşi va fi un triumf.

— Cu ce veţi lupta ?

— Cu toate armele spiritului şi ştiinţei : cu pana, cu cuvîntul însufleţit, cu rindeaua, cu dalta şi cu penelul. Avem talente pentru toate ; le lipseşte doar spaţiul să se desfăşoare. Cerem spaţiu, libertate de mişcare pentru aceia care vor să trăiască. Iar dacă ne vom pierde şi aşa, va fi vina noastră ; să fim îngropaţi, o meritǎm.

— Dar nu vreau să fiu eu groparul vostru. Privesc cu teamă fiecare mişcare a înnoirilor voastre. Veţi pierde, odată cu naţiunea, tot ceea ce are, şi nu veţi cîştiga pentru ea ceea ce doriţi. Savanţii voştri, dorind să înnoiască limba, vor frustra naţiunea de cultura clasică şi vor crea pentru ea o limbă artificială, de neînţeles pentru poporul de rînd. Deschideţi drum ideilor străine, dînd în schimb virtuţile străbune. Veţi importa pentru voi moda, iar nepoţii voştri vor umbla în zdrenţe. Veţi trezi, sub lozinca libertăţii, toate pornirile adormite, şi în loc de un stăpîn, veţi avea şapte. Îl momiţi pe omul simplu de la plugul lui spre căi de înavuţire rapidă şi îşi va pierde şi pămîntul strămoşesc de sub picioare. Plecaţi să căutaţi faimă în întrecerea olimpiană a artei şi literaturii mondiale şi veţi aduce acasă doar ruşine şi dispreţ. Nu puteţi cuceri prin asalt, pentru că nu aveţi suficientă forţă şi geniu ; nu puteţi cuceri nici prin muncă perseverentă, pentru că vă lipseşte răbdarea. Ungurul nu e bun de Sprachmeister [1], ca neamţul şi francezul, care corectează politicos greşelile de pronunţie ale străinilor. Ungurul îi rîde în nas celui ce-i poceşte limba cu un accent străin. Am constatat-o pe pielea mea, cînd am vorbit o dată ungureşte în parlament şi de la prima frază sala a izbucnit în rîs.

Asta nici Kálmán n-o putea nega.

---

[1] Profesor de limbi străine.

— Dragul meu — spuse palatinul — ia-ţi înapoi cererea în favoarea prietenilor tăi actori. Ungurul e născut domn, nu histrion. Îi place muzica bună, plăteşte ca s-o asculte, dar el însuşi nu cîntă pentru nimic în lume. Îl aplaudă pe saltimbanc, dar el personal nu se dă peste cap în public. Ungurul nu poate fi actor, pentru că degeaba îşi pune barbă falsă, nu poate să se nege pe sine, şi sub fard răzbeşte din el aristocratul, judecătorul, studentul sau ţăranul. Ungurului îi este ruşine să se strîmbe, să facă grimase în public. Nu-i în stare să intre în orice fel de societate, ca actorul german, pentru ca să studieze tipuri şi caractere umane ; şi nu există pe lume o şcoală unde să poată învăţa meseria. Şi ceea ce este cel mai rău, nu există public maghiar care să poată aprecia arta maghiară. Unde apar actorii, încep cu Schiller şi Körner în faţa scaunelor goale, iar în cele din urmă ajung să joace farse vulgare, ca să atragă rîsetele plebei. Eu nu permit ca numele de ungur să se facă de rîs în cetatea Budei.

Şi cu acestea îi înapoie lui Kálmán petiţia.

Kálmán se înclină cu mult respect, murmurînd încetişor :

— Voi face apel în problema noastră.

— La cine ? Eu sînt capul !

— De la cap, la inimă !

DUPĂ BRUMA TOAMNEI

La originea petiţiei lui Kálmán se afla o scrisoare primită nu de mult de la Bányaváry, aflat pe atunci cu trupa la Fehérvár, scrisoare în care-i aducea la cunoştinţă decizia lui de a vizita capitala, chiar de i-ar sta în cale o mie de diavoli şi de a se instala împreună cu trupa fie la Pesta, fie în Buda.

Kálmán voia să-i netezească drumul.

Pe-atunci, Buda era un loc mai favorabil teatrului maghiar decît Pesta ; în cetate locuiau familiile funcţionarilor maghiari, la Tabán mai erau mulţi negustori unguri ; avea două teatre transformate din moschei tur-

ceşti şi primea şi din partea Pestei obolul cuvenit, în timp ce la Pesta nu numai că nu exista un local corespunzător pentru teatru, dar nici public nu era ; pe-atunci tinerii juriști îşi petreceau vremea cu alte distracţii, clasa meşteşugarilor prefera bîlciul şi circul, iar aristocraţia maghiară frecventa teatrul german — un rival de temut ; o clădire monumentală în exterior, luxoasă în interior, iar pe scenă mari actori, recunoscuţi ca stele de primă mărime în toată lumea teatrală germană. Era mai greu să prinzi rădăcini acolo.

De aceea făcuse Kálmán acel pas funest, intervenind pe lîngă palatin în favoarea lui Bányaváry, pentru ca acesta să poată juca în Buda. După răspunsul defavorabil al palatinului, nu se descurajă ; spuse că va apela de la cap la inimă. Se hotărî să meargă la arhiducesă. Alteţa sa îl încredinţase că orice i-ar cere, îl va sprijini. Acum avea cea mai bună ocazie să profite de această favoare.

De îndată ce ieşi de la Alteţa sa, dădu o fugă pînă acasă, porunci să se pună şaua pe cal şi, cu pelerina înfăşurată în spatele şeii, porni călare spre Alcsut. Cunoştea bine drumul, îl parcursese de multe ori călare. O plimbare de cîteva ore, pentru un bun călăreţ sau pentru un îndrăgostit. Dar toamna drumul devine mai lung din cauza noroaielor.

Cum trecu de bariera Budei, Kálmán îşi dădu seama că nu mai poate galopa ca în timpul verii. De cîteva ori calul încercă să se întoarcă din drum. La ora prînzului se lăsă o ceaţă deasă. Cînd ceaţa se destrămă, începu să burniţeze, iar după-amiază se făcu frig şi porni să ningă mărunt ; spre amurg vremea se mai înmuie şi fulgi de nea mari cît pumnul pluteau uşor prin aer ; seara se abătu vîntul de apus cu o ploaie plumburie, ale cărei picături îngheţau de cum cădeau, iar tot ce cădea de sus, jos se transforma în zloată.

Se făcuse tîrziu cînd Kálmán ajunse la hanul de la intrarea în Alcsut, de unde începe drumul spre castel.

Dincolo de han se întîlni cu un convoi. Cinci căruţe răzleţite de-a lungul drumului, una acoperită cu rogo-

jină, alta cu coviltir din piele, iar celelalte descoperite. Călătorii se ghemuiseră în ele care cum puteau.

Oare cine să fi fost ? Toamna tîrziu nu se mai ţine iarmaroc prin părţile acestea.

Kálmán ghici cine sînt, îndată ce ajunse din urmă prima căruţă. O trupă de actori ambulanţi. Mereu gata de drum, dar niciodată pregătiţi pentru drum. Unii au îmbrăcăminte de iarnă ; cîte-o şubă veche miţoasă, folosită noaptea drept cuvertură, cu gluga acum trasă peste cap, de se zăreşte doar pipa din ea ; altul, mai neprevăzător, s-a înfăşurat într-o pătură de la cai, luată cu împrumut de la vizitiu şi legată cu o frînghie în jurul mijlocului, iar pe cap un coif de carton, ca să-l apere de ploaie. Unuia îi ascunde faţa o pălărie Rinaldo cu boruri late, iar din brîul lat se zăresc două pistoale de recuzită, pentru speriat lumea. Pe o ladă mare şade o femeie în pelerină ponosită de mătase, cu basma pe cap, iar lîngă ea, un bărbat, probabil soţul ei, pentru că şi-a înfăşurat gîtul cu o cuvertură croşetată cu motive albastre cu păsări : cel mai bine îi merge celui care stă în codîrlă, cu capul în cuşca sufleorului, acolo nu-l udă ploaia.

Călătorii se cam ceartă, adresîndu-se unul altuia cu „domnule". Cîte unul încearcă să scapere amnarul, cu toată ploaia. Nici unuia nu i se vede chipul. Ploaia rece îi loveşte direct în faţă, şi se feresc cu toţii, acoperindu-şi partea cea mai de preţ — chipul.

În căruţa cu coviltir şi cea cu rogojină călătoreşte, desigur, elita trupei ; probabil directorul, primadona şi cîntăreţii, care trebuie să se ferească cel mai mult de vremea rea. De bună seamă că acolo se află şi costumele.

Kálmán se grăbi să treacă repede de caravană. Dacă sînt chiar ei ? Dacă făptura biciuită de ploaie e însăşi Cilike ? Omul se simte stînjenit să-şi vadă prietenii în mizerie, cînd nu-i poate ajuta.

Cînd depăşi căruţa cu rogojină, de sub coviltirul ei se strecură un cîntec trist : *după bruma toamnei, bate vîntul iernii.* Desigur cineva încearcă să adoarmă vreun prunc neliniştit. În trupele de actori se găsesc întotdeauna şi copii. Le trebuie : pentru că în multe piese apar roluri de copii, şi n-ai cum să-i ici cu împrumut.

Kálmán trecu pe lîngă ei cu strîngere de inimă și întoarse capul să-i privească din urmă abia cînd ajunse pe drumul castelului. Oare nu era trupa lui Bányaváry ? Nu îndrăznise să-i întrebe pe călători, nici aceştia nu i-au prea acordat atenţie.

Cînd ajunse la castelul princiar, se înserase de-a binelea. Un grăjdar luă calul în primire. Abia atunci își dădu seama Kálmán că la această oră înaintată și stropit de noroi cum era, nu putea solicita o audienţă arhiducesei.

Intendentul castelului îl îndrumă către medic, care în această perioadă avea dispoziţii să-i primească pe toţi musafirii și, în funcţie de opinia sa profesională, să le permită sau nu accesul la arhiducesă, și doar persoanelor a căror vedere nu este de natură să-i irite nervii zdruncinaţi.

Medicul îl primi cu amabilitate pe Kálmán și se arătă binevoitor ; dar nu-i ascunse că va întîmpina multe dificultăţi pînă să ajungă să vorbească cu arhiducesa. În primul rînd nu poate intra atît de murdar de noroi ; iar hainele medicului, dacă ar vrea să le îmbrace, i-ar fi prea scurte. Mai grav este că arhiducesa face crize de nervi îngrozitoare de cîte ori vede pe cineva dintre cei pe care copilașul cel mort îi îndrăgise ; fuseseră îndepărtate și dădacele, și odraslele de ţărani cu care se jucase. Probabil Kálmán face parte din aceia pe care acum prinţesa nu-i poate primi. Dar medicul născoci un plan în ce-l privea pe Kálmán. Arhiducesa ţine foarte mult la oamenii bolnavi. De îndată ce se îmbolnăvește cineva în apropiere, medicul trebuie s-o anunţe, iar Alteța sa se duce imediat în vizită. Deci îi va da lui Kálmán un preparat medical de la care să se simtă foarte rău, fără să aibă ceva grav, numai că va fi leoarcă de sudoare și va trebui să stea în pat. Atunci poate fi sigur că Alteța sa îl va vizita de îndată, și dacă îi înfăţișează doleanţa lui, aceasta va fi îndeplinită cu siguranţă, fiind privită ca ultima dorinţă a unui muribund ; totodată s-ar rezolva și problema veșmîntului de gală.

Kálmán nu se sinchisi, fie ce-o fi, era gata să înghită pînă și o doză de ipecacuana [1]. Prietenii lui sînt pe drum, n-are dreptul să întîrzie cu obținerea aprobării.

Medicul îi ceru să aștepte puțin ; nu peste mult timp vor afla cînd poate urca doctorul la Alteța sa ; atunci Kálmán să rămînă în camera acestuia, să înghită prafurile într-un pahar cu apă și să se culce așteptînd urmările.

Cum va afla medicul momentul cînd poate urca la Alteța sa ? Foarte simplu : deasupra odăii sale se află camera de rugăciune a Alteței sale, unde se găsește armoniul. În fiecare seară, arhiducesa petrece acolo o oră-două, cîntînd melodii solemne la acest instrument. Medicul așteaptă pînă se sting cucernicele acorduri și apoi urcă la înalta lui pacientă, care discută cu el ore în șir despre dureri pămîntești și nepămîntești.

N-au avut mult de așteptat. De sus se auzi sunetul de orgă, medicul își puse fracul negru, așeză în fața lui Kálmán trei feluri de prafuri, să aibă de unde alege, și-l lăsă singur.

Trebuie să recunoaștem că e un mod cu totul nou de a asigura cina unui oaspete abia sosit de pe drum.

Rămas singur în camera medicului, Kálmán ascultă îndelung melodiile liturgice care se strecurau de sus. Sunete pline de melancolie, bîntuitoare ; cine le aude cîtva timp, i se face dor de cimitir și-și închipuie că e bolnav.

Cu atît mai puțin avea chef să înghită prafurile doctorului, de la care s-ar simți și mai bolnav.

Apoi se gîndi în sinea lui la rolul straniu și ridicol ce și-l asumase, de a obține o audiență cu prețul unei doze de vomitiv și de a pleda cauza artei teatrale naționale cu greața unui suferind de rău de mare. Nici nu pare probabil ca arhiducesa să viziteze un bolnav la această oră tîrzie de noapte. Înțelese că medicul a vrut doar să-și bată joc de el ; așa sînt medicii, băieți veseli. Dar el nu rămase acolo. Lăsînd neatinse prețioasele doctorii, ieși, ceru să i se înșeueze calul și porni cu intenția să treacă pe la

[1] Plantă braziliană, folosită la prepararea unor medicamente cu efect vomitiv.

vechilul moșiei ; acela se pricepe să-l lecuiască mai bine, și se și ocupă cu tămăduirea, fără nici o aprobare din partea facultății de medicină.

Se întunecase de tot cînd ieși din castel ; acum vîntul sufla dinspre miazănoapte și ningea.

Trecînd pe lîngă hanul de la marginea drumului, văzu sub șopron căruțele caravanei de ambulanți. Ferestrele dinspre drum ale cîrciumii erau deschise, fumul de pipă ieșea sub forma unor raze luminoase și dinăuntru se auzea gălăgia voioșilor călători. S-au udat pe dinafară, acum se udă și pe dinăuntru, în scop curativ. „*Similia similibus*“ [1].

Kálmán se strădui, la adăpostul întunericului, să treacă neobservat pe lîngă han. Cînd omul e treaz, nu-i place să-și vadă prietenii într-o asemenea stare de exaltare.

Deși era aproape convins că aceasta este trupa lui Bányaváry și putea chiar să parieze că al lui e glasul cel mai puternic din corul băutorilor. Prietenului său îi plăcea grozav vinul, și alături de vin, cîntecul.

Probabil că și Cilike e acolo.

Așa-i viața de actor, deseori îi îngrămădește pe oameni în cîrciumă. Asta ține de natura profesiei.

Dar Kálmán nu dorea să-i vadă așa. Își găsi și o scuză, că nu vrea să-i întîlnească înainte de a avea un rezultat favorabil pentru ei. Mîine va pleca mai departe ; mîine va implora pentru ei ajutorul arhiducesei ; un singur cuvînt al ei va salva cauza pe jumătate pierdută și apoi îi poate căuta triumfător pe actori.

Pînă atunci nu-i treaba nimănui că, pe ceață, doi prieteni au trecut în întuneric unul pe lîngă altul, și chiar de două ori, fără să-și fi urat măcar noapte bună.

Se grăbi spre binecunoscuta locuință a vechilului, aflată printre acareturi. Poposise deseori aici ; de cîte ori venea la Alcsut trăgea la vechil, un om de treabă, ospitalier, cu o nevastă bună gospodină și șapte copii mai mici sau mai mari.

---

[1] Principiul homeopatiei — cui pe cui se scoate (în limba latină în orig.).

Cum descălecă în curtea vechilului, doi sau trei copii veniră în fugă din bucătăria deschisă, apucară frîiele calului, îi luară mantaua și cravașa, îl sărutară cu drag, ca pe o veche cunoștință, trăgîndu-l în casă.

— Mai avem și alți musafiri !

Asta nu era cine știe ce noutate pentru Kálmán. Nu trecea o zi fără oaspeți la casa vechilului.

Dar spre imensa lui surpriză, intrînd în sufragerie, îl zări în capul mesei pe... bunul său prieten Bányaváry.

Hei, cum au sărit cu toții de pe scaune, repezindu-se la neașteptatul oaspete ! Cum îl mai îmbrățișă Bányaváry !

— Dar tu de unde-ai mai apărut ? — îl întrebă pe Kálmán. Kálmán tocmai voia să-l întrebe același lucru, dar i-o luase înainte.

De voie, de nevoie, le spuse că a evadat din castelul princiar, unde doctorul voia să-l trateze cu ipecacuana.

— Ei, cred că ți-ar prii mai mult papanașii ăștia cu brînză, îi spuse gospodina, în timp ce vechilul îi ceda propriul său loc.

— Dar de ce voia medicul să-ți dea ipecacuana ? — se interesă Bányaváry.

— Ca să mă îmbolnăvesc puțin.

— Și de ce trebuie să te îmbolnăvești ?

— Ca să pot obține o audiență la arhiducesă.

— Ce treabă ai tu cu arhiducesa ?

— Chiar în problema voastră.

— În problema noastră ? Nici un cuvînt în plus. Am să ghicesc restul. Alteța sa palatinul refuză să autorizeze reprezentațiile noastre la teatrul din cetatea Budei și tu ai venit aici să implori ajutorul arhiducesei. Frate dragă, dacă mă iubești, nu mai face nici un pas în plus. De dragul nostru să nu te umilești în fața nimănui. Eu nu întreb pe nimeni dacă e voie sau nu. Mă duc ! Aș vrea eu să-l văd pe potentatul care-mi interzice mie să mă simt acasă în capitala patriei mele. Sînt nobil, la fel de nobil ca palatinul. Iată hrisovul pe piele de cîine, îl am în buzunar. Iar în meseria mea sînt șef de breaslă. Pot să-mi

închidă în nas porţile teatrului din cetate, dar nu rămîn eu pe străzi ! Mă instalez în primul şopron şi acela va fi punctul arhimedic de unde vom mişca pămîntul din loc, cu toţi regii şi viceregii lui.

— Fii atent, aici ne găsim în casa unui funcţionar al palatinului.

— Ştiu, spuse posomorît Bányaváry. Chiar faptul în sine, că vechilul palatinului i-a primit cu ospitalitate în locuinţa sa pe comedianţii care se străduiesc să ajungă în Buda va fi socotit ca o vină copleşitoare, ştiu şi asta. Nici nu m-aş fi obrăznicit să vin aici de capul meu ; dar vezi, omul acesta de treabă ne-a cules de pe drum, ne-a adus aici în casă, cîţi am încăput, iar celorlalţi le-a trimis la cîrciumă cele necesare pentru ospăţ. A hrănit trupa înfometată, care poate să piară pe drum, dacă nu mănîncă o dată ca lumea. Şi vezi, acest om cumsecade nu s-a întrebat mai întîi ce va spune Alteţa sa, oare nu-şi va pierde pîinea ? Şi are şapte copii frumoşi.

Funcţionarul îl întrerupse :

— Eu îl slujesc cu credinţă pe Alteţa sa, cu mintea şi cu mîinile mele, cu devotament, dar convingerile mele nu le-am închiriat nimănui.

Kálmán simţi că spusele acestui tată a şapte copii îi apasă umerii de parcă Atlas i-ar fi dat să ridice puţin globul pămîntesc.

— Nu-ţi face griji din pricina noastră, frăţioare ! —, zise Bányaváry. Odată ajunşi acolo, dacă putem începe şirul reprezentaţiilor cu capodopera ta...

— Eu nu mai am nici o capodoperă, spuse Kálmán întunecîndu-se.

— Asta o ştiu eu mai bine.

— Dacă te gîndeşti la ceea ce-am citit pe stînca Altarului, nu mai există. Am cerut înapoi exemplarul trimis la Cluj şi le-am aruncat pe amîndouă în foc.

— Ha-ha-ha ! — rîse Bányaváry. Dar eu te-am tras pe sfoară. Te cunosc bine ; ştiam că după verdictul acela absurd vei da pradă focului din cămin şi pană, şi hîrtie, şi călimară, şi vei nega că ştii să scrii. Aşa că l-am rugat pe secretarul comisiei să-mi împrumute pentru o zi opera

ta. Nu mi-a dat-o. L-am rugat să mă lase s-o citesc. Mi-a permis, cu condiţia să nu copiez nimic din ea. Iar eu am învăţat-o în întregime pe de rost. O am în cap. Acolo s-o arzi, dacă poţi.

Şi, ca Jenőy să nu se îndoiască de adevărul spuselor sale, începu să recite pasaje întregi din tragedie.

Familia vechilului era încîntată !

Kálmán ştia că Bányaváry are o memorie fenomenală, că o dată, pentru un pariu, învăţase pe dinafară întregul calendar. Dacă opera lui e acolo, nu se va pierde niciodată.

Îi mai rămînea o singură scăpare :

— Dar cenzura nu va admite reprezentarea acestei piese.

— Asta-i treaba mea, zise nepăsător Bányaváry. Chiar dacă ar ploua cu foc şi ar răsări cuie din pămînt, tot voi răzbi şi atunci va vedea lumea asta neghioabă ce se ascunde în ea. Nu mi-o interzice mie nimeni. Numai tu mi-ai putea interzice. O faci ?

În loc de răspuns, Kálmán puse o întrebare mai urgentă.

— Dar unde ai lăsat-o pe Cilike, de nu-i aici ?

— Am culcat-o, e frîntă de oboseală.

— E bolnavă ?

— Nu-i bolnavă, ci obosită de drum. Am avut parte de o vreme cîinească şi nişte drumuri mizerabile. Iar ea e o fiinţă delicată. Suportă greu vicisitudinile, atît de abundente în profesia noastră. Să joci în rochie de bal într-o sală neîncălzită şi bătută de vînt, cînd spectatorului îi clănţăne dinţii în gură ; apoi, încălzit de joc, să mergi o jumătate de oră pe jos prin noroaie, prin vînt şi lapoviţă, pînă la locuinţa rece ; săptămîni întregi să nu mănînci mai nimic, iar alteori săptămîni întregi să fii în ospeţie, într-o zi să bei şampanie, în alta apă de ploaie din urma vitelor şi în tot acest timp să-ţi consumi nervii, plămînii, inima, să trăieşti patimi străine, apoi să te cerţi prozaic cu rivalii invidioşi, să ai parte zilnic de zei şi de diavoli, asta, prietene, uzează cel mai puternic sistem nervos. Iar Cilike e atît de delicată ! Dar nu fi îngrijorat ; se odihneşte astăzi, iar cînd va suna clopoţelul sufleorului, va fi la fel de zdravănă ca Diana. Cît ţine spectacolul nici un nerv nu doare, iar temperatura scade ; cunoaştem noi

asta. Hei, cînd îţi va declama opera, ori se va vindeca, ori va muri după aceea.

— Dar atunci vom merge şi noi la Buda ! — spuse vechilul cu însufleţire.

— Cu toţii, cu toţii, strigară cei şapte copilaşi într-un glas.

— Însă nu mi-ai răspuns la întrebare, zise Bányaváry. Tu eşti singurul care ne poate interzice să-ţi jucăm piesa. O interzici ?

Kálmán răspunse îngîndurat :

— Nu...

În spatele lui ceva se trînti zgomotos...

Nu era decît o uşă...

...de fapt *toate uşile.*

FRUMOASELE FLORI DE NU-MĂ-UITA

La un bal de curte, în Franţa, o prinţesă spirituală i-a spus altei prinţese, care şedea alături, în timpul unei polci săltăreţe :

— Ce mare vrăjitor e acest Offenbach ! Dacă le-am vedea pe fiicele noastre făcînd asemenea mişcări în braţele unor tineri străini, fără muzica lui, am muri de spaimă ; iar aşa le privim cu încîntare.

E adevărat că pentru Orfeu era o jucărie să mişte pietrele din loc şi să strîngă în jurul lui pisicile sălbatice. Dar Offenbach şi Strauss fac minuni şi mai mari, la sunetul muzicii lor, tînărul necunoscut capătă dreptul să ia de lîngă mama sau dama ei de companie o prinţesă păzită cu străşnicie, are dreptul s-o strîngă la piept, să fugă cu ea pînă departe, să se rotească, să-i strice rochia, să-i soarbă strălucirea ochilor şi răsuflarea fierbinte : şi este un drept cît se poate de firesc. Pentru asta nu trebuie nici preot, nici breviar, nici altar, nici consimţămîntul tutorelui, nici egalitate în rang, nici religie comună, nici foaie dotală, nici jurămînt, nici martori, nici reversiune. Pentru o oră, prinţesa este a celui care a venit primul.

N-avem nimic împotrivă.

O asemenea oră privilegiată e deosebit de încîntătoare în timpul cotilionului. Să zicem două ore, dacă maestrul de dans e om întreg la minte.

Din cauza doliului princiar din Buda, societatea aleasă nu se arăta la baluri publice, dar se consola distrîndu-se în propriile saloane. În invitații, aceste întruniri nu erau numite baluri, ci reuniuni. În deschidere avea loc un concert simfonic, iar apoi — dacă tineretul dorea — un cadril modest, o ecoseză liniștită, iar la urmă un nevinovat cotilion. Și cînd nu dorea tineretul acest lucru ?

În saloanele prințesei Decséry nu părea deloc surprinzător faptul că tînăra contesă Dorothea dansează lungul cotilion împreună cu Jenőy Kálmán. Era de notorietate publică relația lor, aprobată și de părinți, și în timp ce unii considerau că Jenőy are un noroc de invidiat, alții vedeau un mai mare cîștig pentru familia Decséry.

În timp ce *monsieur* Henry dirija dansul ghirlandelor, figură după figură, pentru alte cincisprezece perechi, cei doi puteau să stea de vorbă nesupravegheați.

Cine să asculte discuțiile dansatorilor ? Cine să fie atent la strîngerile lor de mînă ?

— Ce frumoase flori de nu-mă-uita purtați, contesă ! — spuse Kálmán ținîndu-și de mînă partenera, care purta în păr, drept podoabă, o ghirlandă din flori adevărate de miozotis.

— Aș vrea să știu — întrebă contesa — de ce se numesc aceste flori „nu-mă-uita“ ?

— Pentru că au culoarea statorniciei.

— Dar de ce înseamnă culoarea albastră statornicie ?

— Pentru că așa este și cerul senin.

— Nu-i așa că ochii mei sînt verzi ?

— Nu, contesă, sînt albaștri.

— Eu îi văd întotdeauna verzi.

— Oglinda vă înșală, eu știu mai bine.

— Atunci să fie pentru toată lumea verzi, iar pentru dumneavoastră albaștri.

O strîngere de mînă elocventă explică enigma. *Monsieur* Henry întrerupse conversația.

— Scuzaţi-mă, vă rog, dar am neapărată nevoie de nepreţuita prezenţă a domniilor voastre la următoarea figură.

Rugămintea lui *monsieur* Henry este poruncă.

La balurile publice nu are acces, dar în saloanele particulare e suveran absolut. Cei cărora le face semn, trebuie să danseze cu el. Şi dacă lipseşte o pereche, o ia chiar şi pe bătrîna prinţesă în coloană, pentru a completa un vizavi.

Iar *monsieur* Henry e mîndru ca un francez care ştie că tatăl lui a fost rege sarazin, sau ca un rege sarazin care ştie că fiul lui e maestru de dans francez.

Cînd figura de dans se termină şi perechile ajunseră la locurile lor, contesa Dorothea îi spuse lui Kálmán :

— Ştiţi că acum dansăm împreună pentru ultima oară ?

Kálmán nu era atît de greu de cap ca să nu înţeleagă despre ce este vorba, dar se făcu că nu pricepe :

— Ah, deci nu vor mai fi reuniuni anul acesta ?

— Poate că da, dar nu pentru noi doi.

— Mă speriaţi, contesă.

— Dar vă rog, nu lăsaţi să se observe. Am aflat de la guvernanta mea, care a auzit de la confesor, că ne vom petrece iarna undeva, într-o ţară meridională, încă nu se ştie precis dacă în Italia sau în Portugalia.

— Şi dacă v-aţi petrece iarna în Africa, mi-ar fi totuna. Eu nu sînt legat cu lanţuri de Budapesta. Dacă domniile voastre plecaţi la Lisabona sau la Nisa, cer să fiu transferat ca ataşat la corpul diplomatic din Portuglia sau Sardinia şi voi fi acolo în apropierea dumnea-voastră.

— Dar vă rog, nu vă încruntaţi aşa ; atunci vă voi spune şi alte lucruri. Din aceeaşi sursă am aflat că sînteţi pe cale de a cădea în dizgraţie şi atunci nu vă va trimite nimeni ca ataşat nici la ambasada din Sardinia, nici la cea din Portugalia. Dar nu încruntaţi sprîncenele.

— Acum zîmbesc. Ce-mi pasă ; foarte bine, să cad în dizgraţie ; voi rămîne propriul meu stăpîn şi cu atît mai

ușor pot să plec unde doresc, să călătoresc în urma dumneavoastră, fără vreo misiune.

— Ar fi foarte frumos, dar am mai aflat ceva ce v-ar putea interesa. Că bunica vrea să vă dezmoștenească. Nu vă mușcați buzele. Sînteți văzut.

— Se poate, șopti Kálmán, atunci voi fi un om sărac și nu mă veți mai vedea, contesă.

— *A vedea* și *a observa* sînt două cuvinte diferite.

Era un balsam pe rana proaspătă.

Kálmán își ridică fruntea cu mîndrie.

— Dar nu voi rămîne multă vreme nevăzut ! Există în mine ceva ce nici alteţele lor nu-mi pot confisca, nici părinții nu-mi pot lua, și mă voi ridica mai sus decît locul unde duc treptele de marmură.

— Dar nu vorbiți atît de tare. Cum vă tremură mîna ! Sînteți supărat. V-ați supărat pe mine pentru ce v-am spus ?

Dacă ar fi fost să-i spună ce gîndea, Kálmán ar fi răspuns : „Da, pe tine !“ Și ar fi fost nedrept.

(Vrei să cad înainte de a fi lovit ! Vrei să mă salvezi, dar după ce-am căzut !)

Era nedrept.

Monsieur Henry conduse o nouă figură de dans cu tot corpul de armată ; cînd se întoarseră din nou la locurile lor, Dorothea, răcorindu-și fața cu evantaiul, îl întrebă pe Kálmán :

— Credeți în mine ?

— Contesă, crezul meu este același cu al dumneavoastră, cred în Dumnezeu, în sfinți și în dumneavoastră ; dar cel mai mult cred în mine însumi.

— Ce cult păgîn ! Dar se potrivește unui bărbat. Pentru că ați adus vorba despre sfinți, pot să vă întreb dacă cunoașteți viețile sfinților ?

— Le cunosc perfect, contesă : doriți să discutați cu mine despre făcătorii de minuni, despre asceți, sau despre martiri ?

— Să rămînem la asceți. Deci cunoașteți istoria sfinților Bruno și Hedvig ?

— O cunosc, contesă, dar prefer să spun că n-o cunosc, ca s-o pot auzi din gura dumneavoastră.

— Erau logodiți, s-au și căsătorit și atunci și-au făgăduit unul altuia că nu se vor iubi niciodată altfel decît cu dragostea îngerilor din cer. Și și-au ținut pînă la moarte jurămîntul. Existența lor comună a fost o călătorie veșnică prin cer, pe pămînt n-au trecut niciodată. Fericirea lor a fost desăvîrșită prin moarte. Au murit în aceeași zi. Au fost îngropați în două morminte diferite, dar a doua zi cele două morminte deveniseră unul. Așa cunoașteți această legendă ?

— Așa. Dar mai știu și o altă legendă asemănătoare. Vorbește despre sfîntul Alexis care, tînăr și bogat, se logodise cu o fecioară minunat de frumoasă și în ziua nunții a plecat în lume, pentru a propovădui cuvîntul Domnului împotriva idolilor. După ani de zile, se întoarse, ca pelerin zdrențăros, în casa strămoșească și ceru adăpost ; l-au primit ca pe o slugă umilă. Soția lui mai era fecioară, îi era încă credincioasă, își aștepta soțul. Iar acesta o întîlnea zilnic, fără ca ea să-l recunoască în zdrențele lui, și nu-i spuse nici pînă la moarte că el era cel pe care-l aștepta.

— Îmi place mai mult prima legendă, spuse Dorothea, strîngînd cu atîta elan mîna lui Kálmán și privindu-l în ochi cu atîta înflăcărare, încît acesta trebuia să înțeleagă tot tîlcul ascuns al legendelor mistice.

Noroc că în clipa aceea contesa Dorothea scăpă evantaiul din mînă, și Kálmán, în timp ce-l ridica, avu timp să se șteargă la ochi.

Blestematul negustător de sclavi, harapul, veni din nou să-i lege în lanțuri, îi chinui și nu-i eliberă din hățuri decît cînd cotilionul luă sfîrșit. Nu mai începu alte figuri cu ei. Negru fără inimă !

În timp ce Kálmán o conducea la prințesă pe frumoasa lui parteneră, aceasta îi mai șopti la ureche :

— Să nu uitați legenda lui Bruno și Hedvig ! și în timp ce-i strîngea mîna, un buchețel de nu-mă-uita se rătăci în palma lui Kálmán.

Prinţesa înveli umerii de alabastru ai nepoatei cu o eşarfă uşoară, ca s-o ferească de răceală.

O întrebă, după obiceiul ei :

— Despre ce-aţi discutat cu Jenőy ?

— Despre nu-mă-uita.

Spusese adevărul : primele cuvinte fuseseră *nu-mă-uita,* iar ultimele *nu uita.*

RUNDELLA

Rundella era un bastion pe malul dinspre Pesta al Dunării ; o rămăşiţă de pe vremea turcilor, cînd Pesta mai era înconjurată cu ziduri ; făcea parte din vechiul dispozitiv de apărare. Astăzi în locul ei se înalţă un şir de palate noi. Pe atunci străjuia singură pe ţărm, o îngrămădire sumbră de zidărie, din pietre îmbinate grosolan şi neacoperite vreodată de tencuială în exterior ; doar muşchiul verde s-a cuibărit, cu timpul, în crăpături. Avea acoperişul din şindrilă, împestriţat cu urmele peticirilor ulterioare. Iar toţi liliecii care planau seara deasupra malului Dunării erau locatarii Rundellei.

La o mie de paşi distanţă se ridică eleganta clădire a redutei, unde-şi are sediul şi teatrul german ; o construcţie în stil modern, faţada avînd un peristil ornamental, ale cărui nişe găzduiesc zeităţi artistic sculptate ; serile, sub portalul acoperit coboară din cupeurile lor elegante cucoane în rochii de mătase cu trenă, grăbindu-se spre lojile lor.

Însă zona Rundellei este cea mai mizeră parte a oraşului. Aici se instalează precupeţele de usturoi, aici şed lîngă coşurile lor cu orătănii crescătorii de păsări din Kecskemét, aici obişnuiesc să arunce corăbierii scînduri rupte şi frînghii putrezite, aici pierde vremea calicimea oraşului, care n-are unde sta în timpul zilei ; vara, toată piaţa e presărată cu coji de pepene, pene de păsări, cozi de ceapă ; toamna devine impracticabilă din cauza

noroaielor ; numai iarna e frumos pavată cu zăpadă, ca și restul orașului.

Aici se instalase trupa de actori ambulanți.

Nobilul oraș nu profita deloc de pe urma străvechii clădiri ; actorii se oferiseră să plătească chirie ; tîrgul s-a făcut repede. Clădirea aparținea orașului, n-avea alt stăpîn.

Bányaváry mai găsi estrada și eșafodajul de bîrne, încropite în bastion de o trupă ambulantă în 1815. Nu trebuia decît să le repare și să lipească pe ele culisele din pînză vopsită.

Bani pentru pregătiri nu avea, iar de la prietenii săi nobili nu obișnuia să ceară ; Bálvándy nici nu-l însoțise aici ; avea probabil motive să nu susțină venirea lui la Pesta ; dar reuși să procure tot. O, experiența îndelungată a actorului ambulant îi dezvoltă simțul olfactiv la fel ca mohicanului cu piele arămie ; simte care negustor din oraș e dispus să împrumute materiale pentru decoruri și costume și care lăcătuș sau tîmplar e de acord să lucreze pe încredere.

Și s-au găsit oameni care să împrumute și să lucreze cu dragă inimă.

Nici trupa nu muri de foame în acest timp. Mai există protectori ai artelor la Pesta ; ce fel, vom vedea mai tîrziu.

Scena o dată terminată, puteau începe reprezentațiile.

La început a mers cam greu. Public pentru loji nu prea venea ; la parter ședeau jurații, la galerie meșteșugarii, dar jurații nu prea au bani, iar meșteșugarul n-are timp decît duminica. Din această cauză, spectacolele aveau loc numai din două în două zile. În săptămîna adunării comitatului, încasările au fost reduse din cauza ploilor torențiale, ce-au transformat drumul spre Rundella într-o mare de noroi. În plus, protipendada Pestei văzuse cu artiști mai mari, la teatrul german, piesele care se jucau aici, iar la noi mai stăruie și azi concepția că dacă ai văzut o piesă, n-are rost să te mai duci s-o vezi a doua oară. Doar știi cum se sfîrșește.

„Așteptați numai, își zicea Bányaváry, trecînd în revistă la lumina pîlpîitoare a rampei puținii spectatori, nu peste mult timp veți primi o piesă, la a cărei știre veți asalta porțile și veți cere să fie repetată de șase ori. Acuși vine capodopera lui Kálmán !“

Dar pentru asta trebuia să treacă de un obstacol îngrozitor. Obstacolul tuturor scriitorilor : cenzorul.

Pe-atunci cenzura domnea peste gîndurile poporului. La Budapesta erau patru cenzori : mai tineri, mai bătrîni, laici și clerici ; aceștia mai aveau și alte ocupații, pentru că pe vremea aceea nu se scria în țară atît de mult, încît să dea de citit la patru oameni. Existau printre ei și oameni inteligenți, învățați : aceștia erau cei mai răi, pentru că înțelegeau pînă și intențiile autorului și știau să citească printre rînduri.

Noroc că se putea opta, și scriitorul sau actorul care voia să ajungă în fața publicului avea posibilitatea să-și ducă opera la cel care-i convenea.

Bányaváry îl preferă pe venerabilul părinte Bócza Nepomuk. Kálmán, aflînd că lucrarea lui a fost încredințată acestei personalități remarcabile, răsuflă ușurat.

Și cel mai viteaz comandant de oștire răsuflă ușurat dacă în ziua dinaintea bătăliei i se spune că s-a încheiat pacea. Frumoasă e gloria, frumoasă moartea pe cîmpul de luptă — dar și viața e frumoasă !

Venerabilul părinte Bócza Nepomuk este imortalizat pentru posteritate prin anecdotele păstrate în lumea scriitorilor. O fantomă a veacului trecut, un retrograd care de cînd a terminat seminarul n-a mai luat în mînă o carte ca să învețe ceva, ci doar să șteargă ceva din ea. Pentru el nu exista istorie, filosofie, fizică, judeca totul prin prisma dogmei și a tradițiilor. Nu ținea pasul cu evoluția limbii, era un dușman înverșunat al cuvintelor noi ; dacă dădea de vreun cuvînt ce nu exista în dicționarul vechi de o sută de ani al lui Páriz-Pápai [1], îl ștergea și-l înlocuia cu cel mai apropiat sinonim ; nu admitea, nici măcar în poezii, afirmații care contraziceau

[1] Pápai Páriz Ferenc, medic și profesor din sec. XVII, autorul primului dicționar latin-maghiar.

Sfînta Scriptură. Avea propriile lui noţiuni de etică şi etichetă şi pretindea autorului de poezii erotice ca femeia cîntată să nu fie căsătorită. Dacă întîlnea cuvintele „Dumnezeu“, şi „Sfînt“ scrise cu literă mică, nu pregeta să le corecteze cu majuscule. Nu permitea folosirea cuvîntului „diavol“, înlocuindu-l cu „întunecat“ ; cuvîntul „frate“, pentru că poate însemna şi capucin, îl transforma invariabil în „monah“.

Şedea toată ziua în casă şi-şi petrecea timpul citind cărţi apărute cu aprobarea altor cenzori, însemnînd cu creion roşu rîndurile şi cuvintele pe care el le-ar fi şters. Dacă se revolta foarte tare, îşi denunţa chiar colegii pentru îngăduinţă exagerată.

Cenzura tot felul de cărţi : versuri, piese de teatru, psalmi, manuale şcolare, matematică, gramatică, prozodie (nu se pricepea la nici una), pînă şi calendare ; pe acestea din urmă le examina cu atîta minuţiozitate, că nu o dată, citind lista iarmaroacelor, îl găsea vinovat pe redactor pentru că tîrgul naţional din vreo localitate cădea duminica, lucru nepermis ; iar la rubrica de previziuni meteorologice se dovedea un adevărat prieten al poporului, apărător al intereselor truditorilor : în nenumărate rînduri corecta „ploile persistente“ prevăzute pentru vremea secerişului cu „timp frumos neîntrerupt“, pentru că o asemenea vreme îi trebuie sărmanului truditor în timpul secerişului. Nu era om rău, ci doar prost.

Pe acesta l-a ales Bányaváry drept cenzor al capodoperei.

Se duse la el, foarte umil, numindu-l *illustrissime* ; i se adresă în latină, cu asta cîştigîndu-i pe loc bunăvoinţa. Îi spuse că dintre toţi cenzorii Budapestei l-a ales pe el ca judecător al acestei opere, neavînd încredere în ceilalţi că o vor examina cu suficientă atenţie. E scrisă de un tînăr, iar tinerii sînt înclinaţi să propovăduiască moravuri uşuratice, să corupă inimile cu istorii amoroase ; plus că folosesc o mulţime de neologisme, pe care nu le înţeleg decît ei. Îl roagă frumos să corecteze aceste neajunsuri, pentru că de bună seamă lucrarea tînărului poet e plină de ele.

Cu asta îl corupse total pe domnul Bócza, fericit că a găsit un om capabil să-i recunoască importanţa. Îi şi promise domnului director că va examina lucrarea cu mare atenţie şi peste trei zile îşi va spune părerea.

A treia zi, Bányaváry se duse din nou la el. Domnul Bócza îl primi gînditor.

— Domnul m-a indus în eroare. Pentru că această lucrare nu are nimic imoral, dimpotrivă, este cît se poate de morală şi n-am găsit în ea nici măcar un singur cuvînt nou pe care să-l corectez ; doar cîteva greşeli de ortografie şi pe alocuri nişte iambi care cam şchioapătă.

Cenzor nefericit ! Vicleanul comediant, cu demersul lui, îl condusese pe o urmă greşită, şi în timp ce vîna în opera lui Kálmán ideile imorale, înşelăciunile amoroase şi cuvintele noi, îi scăpase tîlcul profund ce propovăduieşte divina doctrină a libertăţii. Căutînd copacii, nu observase pădurea.

Oricare dintre ceilalţi cenzori ar fi şters cu roşu de la un cap la altul acest poem care zguduie din temelii orice tiranie ; numai el nu observase lucrul principal : spiritul.

Ba mai şi lăudă lucrarea :

— Tînărul acesta ştie să versifice foarte frumos, dacă ar scrie în latineşte, ar putea ajunge celebru.

Şi-i înapoie lui Bányaváry lucrarea, cu menţiunea *Theatro admittitur*, fără să fi şters măcar un rînd din ea.

Triumful lui Bányaváry era deplin.

Pregătirile pentru piesa cea nouă durară două săptămîni. În două săptămîni numele lui Kálmán deveni vestit în tot oraşul, se trîmbiţa dinainte apariţia unei minuni, a unei capodopere cum n-a mai fost.

O asemenea faimă nu este de bun augur. Omul doreşte încă o dată pe-atît cît primeşte. Curiozitatea aţîţată îşi promite minuni, iar invidia bolnăvicioasă e însetată de sîngele victimei. Fiecare laudă aduce după sine zece critici.

Însuşi Bányaváry umbla ca un nebun prin oraş, preamărind piesa cea nouă la cunoscuţi şi necunoscuţi. Afişele anunţară spectacolul cu o săptămînă înainte. Piesa urma să fie jucată două zile, una după alta, cu preţurile biletelor majorate, abonamentele nu erau valabile şi nici

biletele de favoare. Toate astea erau îndrăzneli nemaiîntîlnite la Pesta.

Interesul era sporit și de personalitatea autorului, favorit al cercurilor înalte ; pentru seara premierei, toate lojile Rundellei fuseseră reținute. Kálmán fusese rugat personal de familia Decséry să le procure o lojă. Avu grijă să aleagă o lojă pe care s-o poată urmări cu privirea de la locul lui.

În sfîrșit, sosi ziua mult așteptată, mult temută, piatra de încercare a vieții lui Kálmán. Piatra de care i se va zdrobi corabia și pe care i se va înălța farul.

Ziua lungă a evreilor nu este atît de lungă ca ziua în care unui poet i se reprezintă pe scenă prima piesă. Are febră toată ziua, nu știe ce face. Ajunge pe scenă înaintea regizorului de culise. Îl ajută pe regizor și sporește zăpăceala. Îi imploră pe toți interpreții, pentru numele lui Dumnezeu, să aibă grijă de roluri, să nu dea peste cap versurile, să nu pună *și*-uri între cuvinte, stricînd metrica. Unuia îi cere să se machieze ca să pară mai bătrîn, altuia să nu-și pună o mustață atît de lungă. Se apropie tremurînd de cortină, pîndind sosirea publicului.

Stă în calea regizorului, directorului, care abia reușesc să scape de el. Face complimente încurajatoare primadonelor și-i clănțăne dinții cînd le sărută mîinile albe de pudră ; se teme îngrozitor de toate. Dacă n-ar fi acolo Cilike, atît de apropiată și acum, cu zîmbetul ei minunat, ar fi disperat de propria lui îndrăzneală de a transforma aceste chipuri bine cunoscute în stafii ale trecutului, care-l înspăimîntă cu nasurile lor lipite, bărbile false, perucile, coroanele de tinichea și pieile de leopard. În sfîrșit, se aude soneria sufleorului, orchestra dă semnalul, directorul, invocînd toți sfinții, îl imploră pe autor să treacă în loja lui, acesta urcă treptele, împleticindu-se, și mare mirare dacă nu deschide ușile unor loji străine, înainte de a nimeri în a lui. Iar acolo se retrage într-un colț, de unde poate urmări scena fără a fi zărit de public. Desigur, spectatorii știu prea bine că în singura lojă aparent goală se ascunde autorul și toate binoclurile pîndesc adîncurile lojii ca vînătorul vulpea. E o căldură infernală, iar pulsul a

crescut la o sută douăzeci de bătăi pe minut. Galeria e plină pînă la refuz ; acolo stau meşteşugarii şi servitorimea, care încep să-şi piardă răbdarea şi să facă scandal. Pe autor îl trec fiorii că tot nu începe piesa. În fine se aude a doua sonerie a sufleorului şi cortina cu desene alegorice se ridică. Se lasă o liniște solemnă. Autorului îi fulgeră prin minte ideea să sară din lojă, să înșface piesa din fața sufleorului și să fugă cu ea. Prea tîrziu ! Pe scenă, domnul acela cu pinteni își începe tirada, intrînd în miezul lucrurilor : *in medias res...*

Autorul privește și ascultă.

O, este un supliciu supraomenesc, ca suferinţele îndurate de mama macabeilor cînd i-au fost uciși fiii, unul după altul, în fața ei. Cum îi asasinează cele mai frumoase versuri ! Poate că joacă bine, dar toate acestea el și le-a închipuit cu totul altfel. Nu așa trăiau aceste personaje în mintea lui. Ia te uită ! Acela nici nu-și știe rolul ; îl mai încurcă și pe celălalt ! Nu-i așa ! Au omis cea mai frumoasă parte a dialogului. O scenă interpretată greșit și s-a pierdut tot efectul. Aici trebuie doar amară ironie, cînd colo, interpretul devine comic ; vorbele lui sarcastice ar trebui să fie doar un fundal pentru accentele tragice ale personajului principal, iar el se înfige în față și provoacă rîsul spectatorilor exact cînd nu trebuie. Nici chiar Bányaváry în persoană nu pare să înțeleagă ce joacă. Declamă rolul cu totul altfel decît odinioară, pe stînca Altarului. Ah, atunci vorbea nevăzuţilor olimpieni, pe cînd acum pentru publicul de la galerie, căruia trebuie să-i demonstreze ce voce răsunătoare are. Totul a ieșit așa cum a prorocit Bíróczy. Nobilul înflăcărat se încarnează într-un aprig tîlhar, bătrînul patriot devine o babă plîngăreață, țăranul cu jalba se transformă într-un șmecher limbut, unul din personajele princiare nu se ridică peste nivelul unui predicator, celălalt nu e decît o jupînească cu coroană pe cap. Singura care-și simte rolul este Cilike : numai pe figura ei își poate odihni privirea. Ea e perfectă. Cu atît mai departe de ideal sînt ceilalţi !

Iar ca supliciul lui să fie desăvîrșit, intră în lojă Bíróczy și începe să-i laude pe actori, cum că joacă peste

orice aşteptări. Şi se prea poate că joacă bine, dar Kálmán regizase altfel toate acestea în imaginaţia lui şi personajele reale nu se potriveau cu cele imaginate.

Şi nu ajunge că-l vizitează Biróczy în lojă, dar vin unul după altul tineri cunoscuţi, literaţi, critici ; încep cu felicitarea obligatorie, iar apoi îi înşiră toate obiecţiile şi observaţiile. Apoi îşi dispută părerile între ei. Îi înjură pe actori, care nu pot face faţă unei asemenea capodopere ; spectatorii nu mai aud din cauza lor şi sîsîie, cerînd linişte. Kálmán tare-ar mai dori să-i dea afară pe toţi din lojă.

Privirea lui se furişează spre loja familiei Decséry şi citeşte opiniile de pe chipurile lor.

Prinţesei îi e cald, îşi face vînt cu evantaiul, aplaudă numai la apariţia lui Cilike, îndemnîndu-l şi pe prefect să bată greoi din palme.

Dar Dorothea ?

Chipul ei este complet transfigurat. Are o expresie pe care Kálmán n-a mai văzut-o niciodată. Urmăreşte cu atenţie fiecare cuvînt al piesei, încremenită ca o statuie. Oare teama îi împietreşte faţa sau admiraţia, sau poate amîndouă ? O îngrozesc oare ideile exprimate de cuvintele lui ? Abia acum începe să afle cine e omul pe care-l iubeşte ? Acum începe să vadă ce cumplită este ţara care se numeşte poezie şi toţi nervii ei tremură de grozăviile ei măreţe ?

Capodopera avu un efect destul de îndoielnic asupra publicului. Aplaudară mult la unele pasaje poetice ; dar extazul general la care se aştepta Kálmán fusese ratat ; degeaba îi spuneau prietenii care-i invadaseră loja că lucrarea place foarte mult ; el simţea contrariul. O, în timpul spectacolului autorul e vizionar : simte şi ce gîndesc cei din spatele lui. Nu aşa îşi manifestă publicul satisfacţia ! Galeria ovaţionează la frazele răsunătoare ; dar pentru marele public sensul piesei e prea greu de înţeles. Unii, din loji, înţeleg şi sensul. Îl înţeleg chiar foarte bine. Acelora li se face pielea ca de găină şi Kálmán observă că una din loji se goleşte. Le e teamă pînă şi să audă ideile pe care le pusese în cuvinte. Şi nimeni nu

înţelege tragismul sublim al minunatelor versuri. Dacă nu le-ar lipsi sensibilitatea pentru asta, toţi spectatorii ar trebui să se extazieze, amuţiţi de acest vîrtej infinit de neînchipuite frumuseţi. Iar poetul simte, plin de mîndrie, ce frumuseţi supraomeneşti a visat — şi este nevoit să vadă că nimeni nu-i înţelege visurile.

În antract, autorul a fost chemat la rampă, dar nu apăru. Regizorul anunţă că autorul nu este de faţă. Bányaváry îl mustrului pe Kálmán pentru această rezervă ; după el, apariţia autorului la cererea publicului dublează succesul.

— Lucrarea mea n-a plăcut, răspunse Kálmán sec.

Bányaváry era să-l ucidă pentru aceste cuvinte.

— A plăcut enorm ! Publicul e înnebunit ! Şi-apoi reprezentaţia de azi a fost doar repetiţia generală, ai să vezi cum vom juca mîine ! Dar ce zici de mine ?

— Cilike a fost adorabilă, a răspuns Kálmán.

— Bine, dar eu ? Şi ceilalţi ?

— Numai Cilike a fost adorabilă.

Seara premierei s-a încheiat cu un ospăţ de gală la „Cei şapte electori", oferit de autor, conform tradiţiei. actorilor şi prietenilor. Toţi scriitorii maghiari ce locuiau la Pesta, fără excepţie, fuseseră invitaţi ; erau puţini pe vremea aceea. Nu alcătuiau pe-atunci o clasă aparte : pe lîngă poezie şi proză, fiecare avea o sursă onorabilă de venituri. Nuvelistul este în acelaşi timp şi editor ; autorul anecdotelor umoristice publicate în „Conducătorul patriei" lucrează ca referent adjunct la Locotenenţă ; un tînăr în curs de afirmare, autor de poeme eroice, e educator particular la nouă băieţi ; antologatorul este profesor universitar ; autorul de poveşti, un latifundiar înstărit, n-are nevoie de o slujbă ; numai redactorul unei reviste de modă şi literatură nu e decît un pierde-vară. Genial, dar lipsit de caracter, mereu înglodat în datorii pe care nu le plăteşte niciodată ; mai e şi mare gurmand ; chiar el se laudă că la fiecare masă înghite cîte un abonat al „Divertismentului" (aşa se numea revista) şi în această privinţă munceşte cît doi, consumînd şi partea ajutorului lui ; acest ajutor nu e altul decît Aszályi, ridicat de la rangul

de copist la acela de redactor și impus de patron în atenția lumii, ca să mănînce unde i se oferă. De aici porecla : Aszályi *blatistul.*

Cuvîntul „blat“ se folosește atunci cînd undeva se poate mînca gratis. Se mănîncă orice, brînză fermentată sau pateu, numai gratis să fie. Uneori asta merge și fără invitație, noțiunea de „blat“ presupune și arta de a te autoinvita. Aszályi este, totodată, și critic de artă. E cea mai ușoară știință, pentru care nu trebuie nici un fel de studii. Meseria asta te împinge de-a dreptul spre „blat“ : ba invitat la masă, ba pălmuit, dar amîndouă pe gratis.

Cum să nu fi venit Aszályi, împreună cu redactorul său șef, domnul Kovászos, la agapa lui Kálmán ? ! Iar Kálmán putea fi sigur că nimeni nu-l va linguși mai dezgustător în față decît Aszályi, nici măcar șeful acestuia, domnul Kovászos, un mare șnapan.

Iar pe Kálmán îl îngrozesc laudele. Dar nici să nu se aștepte ca, în afară de redacția „Divertismentului“, să-i mai vină cuiva în minte să-l laude. La adunările savanților, scriitorilor, actorilor, nimeni nu vorbește decît despre propria lui persoană. Actorul povestește despre succesele sale din provincie, cum i s-au aruncat la picioare jerbe de flori, scrisori de dragoste, cupe omagiale și inele comemorative. Umoristul își prezintă cele mai bune anecdote, care acum electrizează toată țara ; istoricul demonstrează că toate limbile pămîntului provin din maghiară și că evreii, asirienii și fenicienii au fost cu toții strămoșii noștri ; redactorul pomenește de creșterea numărului de abonați ; poetul e încîntat dacă găsește vecini de masă dispuși să-i asculte pasajele importante din cele mai noi creații ; doar nenorocitul de Aszályi se trezește din cînd în cînd să țină toasturi echivoce în cinstea eroului zilei, care stă melancolic în capul mesei și al cărui suflet rătăcește oriunde în altă parte, numai acolo unde se bea în cinstea lui, nu.

Mai tîrziu societatea începe să se destrame ; primii pleacă actorii, au și mîine o zi grea, nu pot petrece prea mult. Cei rămași se apucă să-i foarfece fără milă pe cei plecați, susținînd că au jucat sub orice critică. Nici unul

n-are habar de meserie. Bányaváry e bun de paznic, nu de actor, nevastă-sa n-are nici un pic de temperament. Apoi se retrag pe rînd istoricul, povestitorul, autorul de ode. Pe măsură ce se îndepărtează, se spune despre ei că primul este un idiot ridicol, al doilea are vinuri bune, dar cînd vorbește de poveștile lui, te adoarme ; al treilea nu găsește editor pentru operele lui, deși trăiește cu ideea că e cel mai mare dintre poeți. După plecarea lingvistului reformator e bîrfită celebra expresie „cuvîndire", care face de rîs strădania înnoitorilor de limbă. Dintre toți, numai Biróczy este asigurat din toate părțile ; nefiind nici scriitor, nici actor, e impermeabil și ignifug.

— Hai, Kálmán, du-te odată acasă, roagă-te, zise mucalitul, compătimindu-și prietenul amărît, ca să te putem bîrfi și pe tine.

Kálmán luă în serios aluzia prietenească și ceru îngăduință comesenilor să se retragă. Pretextă o durere de cap, poate reală.

— Păi, sări Aszályi, Kálmán lasă în urma lui doar preamăritori. Ei, lasă, ai să vezi mîine, dacă citești „Divertismentul", cum te lăudăm, cum îți încununăm numele. Și bunică-ta e abonată la „Divertismentul". Ce surpriză pentru ea cînd va citi atîtea laude la adresa ta !

Lui Kálmán i se făcu greață. Se grăbi să-și caute pălăria.

Aszályi i se alătură.

— Te conduc pînă acasă. Să nu ți se întîmple ceva pe drum.

— Mulțumesc, mă duc cu birja.

— Atunci ia-mă și pe mine. Trebuie să mai trec pe la tipografie să scriu cronica la piesa ta, ca să poată apărea în numărul de mîine.

— Mai bine rămîi aici și distrează-te în continuare, birja se va întoarce și-ți va sta la dispoziție.

Reușind astfel să scape de criticul de artă, își lăsă confrații să trăncănească după pofta inimii și despre victima zilei. Pentru că cel mai apreciat desert la un asemenea banchet literar, mîncat cu poftă, fără cuțit și furculiță, este chiar autorul care a oferit festinul.

Ei, dacă pe Kálmán îl interesa ce-au discutat după plecarea lui veselii săi colegi, află în dimineața următoare, citind numărul încă mirosind a cerneală tipografică al „Divertismentului", pe care-l găsise pe masă la trezire.

Cuprindea o cronică, semnată de Aszályi, a spectacolului din seara precedentă. O persiflare infamă, murdară, sarcastică, în care se răstălmăcea sensul lucrării, i se negau orice calități poetice, versurile erau defăimate, introducerea denaturată pînă la absurd, tragismul ridiculizat, atitudinea cutezătoare infamată, pînă și persoana lui era luată în derîdere : un filfizon ignorant, favoritul doamnelor, care se crede poet pur-sînge pentru că are un cal pur-sînge. Și tot așa, pe două pagini culese mărunt.

— Iar bunică-sa va citi chiar mîine asta !

Dar ce-i păsa lui Kálmán ce scrie despre piesa lui foaia domnului Kovászos și a acolitului său ; mai mult decît orice îl îngrijora o singură întrebare : ce se vorbește despre el la familia Decséry ? Așteptă nervos, febril să se facă ora potrivită pentru vizită. Cum îl vor primi ?

Ei, și ce ? Doar s-a mai întîmplat ca un tînăr să dea greș cu prima lucrare dramatică ! De ce să facem din asta o chestiune de importanță națională ? Dar acela nu fusese Jenőy. Și nu fusese piesa lui. El era uriaș și pe tărîmul muzelor și în mlaștina vieții publice. Un geniu deschizător de epocă, al cărui eșec face să jubileze legiuni întregi de lași și de pigmei. Așa simțea el însuși, așa înțelegeau toți cei ce-l iubeau. Eșecul lui era prăbușirea unui colos. De aceea trebuia să eșueze. Un om de rînd poate să cadă, apoi să se ridice și iubita lui nu-l părăsește, nu-și pierde postul, maică-sa nu-l renegă, dar pentru Kálmán eșecul era egal cu intrarea în neființă.

La familia Decséry le vizită întîi pe doamne. O găsi pe prințesă împreună cu contesa Dorothea.

Prințesa îl primi cu o amabilitate neobișnuită și trecu direct la subiectul care-l interesa grozav pe Kálmán, spectacolul din ziua precedentă.

— O, a fost o seară într-adevăr plăcută ! De la învestitura Kordiței n-am mai văzut un spectacol maghiar și trebuie să recunosc că de-atunci actorii noștri au pro-

gresat mult. Mai ales ruda dumneavoastră, doamna Bányaváry, ar putea fi podoaba oricărei scene din străinătate. *À propos !* De ce ne-aţi spus atunci că vă e soră, cînd pe afiş scrie : Doamna Bányaváry, născută Perkátai Cicelle ? Ei, înţeleg eu, aţi crescut împreună, îi sînteţi ca un frate ; e o fiinţă plăcută, o siluetă încîntătoare, iar ochii ei mari, expresivi sînt de neuitat : într-adevăr, o apariţie adorabilă.

De ce-o fi lăudînd-o atîta pe actriţă, chiar în prezenţa contesei Dorothea ? Poate vrea s-o aţiţe împotriva lui Kálmán, semănînd bănuiala că pe Kálmán nu atît gradul de rudenie, cît iubirea îl leagă de frumoasa artistă !

— Păcat că n-am înţeles prea bine textul, spuse prinţesa : dar am aflat de la Dorothea că este o operă sublimă. Ea a fost încîntată.

Kálmán o privi pe Dorothea. Frumosul chip de madonă nu confirma afirmaţia bunicii. Era palidă şi ochii ei întîlneau cu teamă privirea lui Kálmán.

Lucru ciudat, cu această ocazie contesa Dorothea îşi luă libertatea de a conversa cu Kálmán în limba maghiară în faţa bunicii, care nu prea putea înţelege.

— E adevărat, zise Dorothea. Dar erau nişte frumuseţi înfricoşătoare ! Uneori încremeneam la gîndul că aceste idei s-au putut naşte în sufletul dumneavoastră ! Cînd le născociţi ? Ce fel de om este poetul care creează asemenea opere ? Oare şi atunci cînd vă învîrtiţi printre noi, zîmbitor, glumind şi flecărind cu noi, pîndesc în inima dumneavoastră aceste idei cu ochi de jăratic ? Sau aveţi vreun demon, ce apare cînd sînteţi singur şi vă dictează asemenea cuvinte straniі ? Sau în acele momente beţi vreo otravă ameţitoare, haşiş sau opiu ?

— Nu, contesă, — răspunse Kálmán surîzînd —, eu obişnuiesc să scriu absolut treaz. Gîndurile se nasc doar din gînduri.

— Dar cum pot să zămislească gîndurile gînduri potrivnice lor ? E un mister pentru mine. Înţeleg că îndrăgostitul care suferă mă face să plîng la vorbele lui, dar cum poate cineva să găsească expresii pe potriva sufletului întunecat al unui personaj respingător, al unui in-

trigant sau seducător ? Cine-l învaţă exploziile acelea de furie oarbă, născute din chinurile onoarei lezate şi ale geloziei ? Oare poetul simte tot ceea ce pune în gura personajelor, şi binele, şi răul ? Toate gîndurile acestea vin dinlăuntrul lui ?

— Contesă, poetul creează cu imaginaţia. Iar puterea acesteia cuprinde toată lumea cunoscută. Poetul trebuie să vadă totul în faţa ochilor, de la infern şi pînă la ceruri.

— Dar pe el însuşi se mai vede după aceea ? De unde ştie, din numeroasele personaje pe care le-a creat, care e al lui ? Din care vorbeşte sufletul lui ? Din gelosul care ucide sau din linguşitorul care seduce ? Cum poate cineva să ne prezinte un personaj înspăimîntător fără a fi în stare să ajungă la fel ?

— Ah, contesă, după dumneavoastră, toate romanele şi piesele ar trebui, în primul rînd, să fie scrise în comun de un bărbat şi o femeie, pentru că nici unul din ei nu poate şti cum simte, cum iubeşte, cum suferă celălalt ! În afară de asta, doar un asasin ar putea descrie starea sufletească a criminalului şi doar un zgîrcit pe cea a avarului.

— Chiar aşa cred. Aşa şi este. În operele poeţilor bărbaţi, personajele masculine sînt perfecte, cele feminine niciodată. Şi întotdeauna se relevă un ideal, în care se dezvăluie sufletul poetului : aşa aş fi eu ! Care este deci idealul dumneavoastră ? Frumuseţe, dar înspăimîntătoare ! Gelozie răzbunătoare, cu mîinile năclăite de sînge regal. Cumplit ideal !

Kálmán observă că în faţa soarelui său se adună nori negri.

Dar prinţesa nu-l lăsă să se întristeze, vorbindu-i binevoitoare, ca unui străin.

— Ei, Jenőy, Dorothea v-a spus, nu-i aşa, că vom pleca în călătorie ?

Atît de repede !

— Da, însă contesa nu ştia unde.

— Mergem la Florenţa, ne petrecem iarna acolo. Se pare că aerul Italiei ar fi bun pentru sănătatea Dorotheei.

Nepoţica mea mi-a spus că veţi călători şi dumneavoastră în Italia. Ar fi frumos să ne vizitaţi şi acolo.

Zîmbind amar, Kálmán spuse :

— S-ar putea.

— Mai avem timp să ne luăm rămas-bun, nu plecăm imediat. Pînă atunci sper să vă mai vedem de multe ori.

Kálmán se înclină şi se pregăti de plecare.

— Nu treceţi şi pe la fiul meu, prefectul ? S-a şi interesat de dumneavoastră.

Kálmán mulţumi frumos pentru marea bunăvoinţă şi, printr-un coridor lateral, trecu la prefectul Decséry.

Dar acesta nu-l mai primi atît de binevoitor. Îl întîmpină supărat, cu sprîncenele încruntate şi nu-l lăsă să vorbească.

— Vai, vai, dragă Jenőy, ce-ai făcut cu piesa dumitale de ieri ! Alteţa sa s-a supărat din cale-afară. Am fost la curte azi dimineaţă ; nu l-am mai văzut niciodată pe palatin atît de pornit. Spunea că nu e supărat pe actori, care sînt oameni sinceri şi curajoşi. Nu le-a dat aprobarea să joace în teatrul cetăţii din Buda, s-au instalat într-o cocină şi joacă împotriva voinţei lui. Oameni demni de respect. „Dar ca băiatul acela ! — aici se referea la dumneata — care vine să mă implore, pe care o oră întreagă am încercat să-l conving, pe care l-am dus de mînă, ajutîndu-l să avanseze, tocmai el să întoarcă dintr-o dată armele, năpustindu-se cu furie împotriva noastră, asta întrece orice închipuire !“ Însă cum de s-a putut găsi un cenzor atît de ieşit din minţi, încît să aprobe reprezentarea acestei piese ? Consiliul de locotenenţă l-a şi scos pe acest cenzor din postul său şi l-a transferat la Nagyszombat. Înţelegi dumneata situaţia, dragă Jenőy ?

— Înţeleg perfect, zise Kálmán, şi ştiu ce am de făcut.

Nici nu ceru să i se explice mai pe larg, ci mulţumi prefectului şi părăsi palatul Decséry, grăbindu-se spre casă.

Pe drum se gîndi că prinţesa, care ştia de bună seamă de la fiul ei vestea ameninţătoare pentru Kálmán, în loc să-l primească pe cel aflat în pericol supărată şi plină de reproşuri, ca parte interesată, aşa cum făcuse sincerul

prefect, se purtase cu el deosebit de amabil. Îi arătase bunăvoință ca unui străin !

Kálmán se duse direct acasă și-și scrise demisia din strălucitul său post de la curte. Abia terminase treaba, că dădu buzna la el cu mare tărăboi Bányaváry, cu părul răvășit pe frunte și se trînti gîfîind pe canapea. Avea în mînă două documente cu peceți mari.

— Uite, citește-l pe ăsta ! Ba nu ! Întîi pe celălalt ! Nu, mai bine pe ăsta !

— Ei, pe care din ele ?

Într-unul din documente, Locotenența interzicea reprezentarea în continuare a piesei din seara precedentă.

— Păi, asta era de prevăzut, spuse Kálmán cu sînge rece.

— Ți-e ușor să vorbești cu atîta nepăsare ! — sări Bányaváry. Dar eu sînt un om mort. Am comandat pentru piesă o grămadă de costume, toate pe credit, și am rămas cu ele pe cap ; sînt ruinat.

Kálmán i-ar fi putut răspunde amicului său, doar tu ești de vină, nu eu ; și tu chiar ruinat rămîi ce-ai fost, în timp ce eu sînt de-acum un nimeni ; dar nu i-o spuse.

— Nu dispera. Îți voi rambursa cheltuielile, voi achita toate datoriile făcute cu piesa mea. Există și pierderi mai mari pe lumea asta.

— Prea o iei ușor ! — spuse furios Bányaváry. Dar citește-l și pe celălalt.

Din al doilea document, Kálmán află că nobilul oraș suspendă reprezentațiile de la Rundella și trupa trebuie să se mute de acolo în două săptămîni, pentru că bătrînul vestigiu va fi demolat, iar în locul lui se va construi un depozit de sare.

Bányaváry plîngea de furie.

— Ah, nu fi copil ! — zise Kálmán. Ce rost are să disperi pentru că sînteți nevoiți să părăsiți cuibul acela de lilieci ? Dacă ne-am apucat de o treabă, trebuie să avem putere s-o ducem pînă la capăt. Avem un răgaz de două săptămîni : fii liniștit, în acest răstimp vă găsesc alt loc și veți juca în continuare. Eu nu mă mișc din locul unde-am pus piciorul. Acum du-te acasă, ocupă-te de

spectacolul de azi, ca publicul să fie mulţumit. Ce va fi în continuare, lasă în grija mea.

Acum era Kálmán cel care-l domina pe Bányaváry. În timpul unui pericol real, iese la iveală adevărata forţă.

Să facă faţă necazurilor mărunte, să se certe cu personaje neînsemnate, să flămînzească, să îngheţe, să se zbată era în stare şi Bányaváry ; dar un necaz serios îl dobora. Pe Kálmán, dimpotrivă, tocmai asta îl înălţa.

Cum complotează dintr-o dată toată lumea împotriva lui, de la critici pînă la femeia iubită ! Asta îi oţeli sufletul.

În ciuda lor !

INIMI DE FEMEIE

În ziua aceea, Kálmán nu mai ieşi din camera lui şi-i porunci valetului să nu primească pe nimeni. Ştia că e nevoie de o zi pentru dezlănţuirea crizei. Pînă atunci trebuie să-şi omoare cumva timpul, fără să se arate în lume.

Dar, într-o privinţă, tot nu suportă carantina ; a doua zi la prînz se duse la palatul Decséry, nu cu intenţia de a face o vizită, ci ca să afle ceva de la portar.

Îl aştepta o surpriză. Portarul îi spuse că prinţesa şi contesa Dorothea plecaseră în zori împreună cu toţi servitorii.

Au şi plecat !

Chiar ieri i-a spus prinţesa : „Să nu ne luăm rămas-bun, mai avem timp". Voia să se despartă fără să-şi spună la revedere.

Portarul citi pe chipul lui Kálmán gîndurile ce-l frămîntau. Îi spuse că dacă ar vorbi cu intendentul, ar putea afla mai multe.

Kálmán îşi aminti că acest intendent nu era altul decît vechiul său coleg de şcoală, Csuka Feri. Îl vizită în camera lui dinspre grădină.

Cînd îl văzu, bunul flăcău îi alergă în întîmpinare şi-i strînse bucuros mîinile. Avea atîta tact prietenesc să nu

aducă vorba despre piesă. în schimb îi vîrî în palmă un bileţel, şoptindu-i :

— Pune-l bine... citeşte-l acasă... e de la ea... tu ai să înţelegi...

Kálmán avea două motive să nu continue discuţia : o dată că era spionat de priviri suspecte, pe de altă parte, voia să afle cît mai repede conţinutul preţiosului bileţel.

Hîrtia era ambalajul unei bomboane, din acelea pe care doamnele obişnuiau să le arunce pe jos, fără să se gîndească cineva să le ridice, decît acela căruia i se făcea semn din ochi.

Pe acest ambalaj de bomboană Kálmán găsi trei cuvinte notate cu creionul :

Bruno
Genova
Hedvig

Nimeni pe lumea asta n-ar putea pricepe nimic din aceste trei cuvinte, dar el înţelese tot.

Plecaseră spre Genova. Hedvig este iubita fericită şi în dragostea-i virgină, pe care nici Genova n-o desparte de iubitul ei Bruno.

Kálmán uită şi de eşec, şi că a fost părăsit ; bucăţica aceasta de hîrtie vindecase tot. O puse lîngă portretul iubit, păstrînd-o ca un păcătos indulgenţa papală. Omul nu se mai simte strivit de conştiinţa păcatului cînd ştie că a fost iertat. Iar dacă Dorothea l-a iertat, dacă-l iubeşte, ce-i mai pasă de rest ?

Îl supăra totuşi modul în care prinţesa se străduise să scape de el. Ajunsese pînă la a-l face de rîs.

Sfidarea se şi zămislise în sufletul lui. Mîndria, tăinuită pînă atunci, ieşise cu totul la lumina zilei cînd trimisese potentaţilor cererea de demisie.

Nu se mai întoarse acasă, nu se mai izolă de cunoscuţi. Se duse peste tot unde avea obiceiul.

În ziua aceea, la redută avea loc un bal mascat. Şi familia Decséry făcuse mari pregătiri pentru această petrecere ; la alte baluri publice tot nu puteau participa din cauza doliului de la curte. Tînăra pereche aştepta cu

bucurie ziua balului. Dorothea îi destăinuise confidențial lui Kálmán în ce costume vor fi mascați, ca să-i poată recunoaște. Dar după miezul nopții își vor schimba costumele, atunci va vedea dacă o recunoaște Kálmán și singur. Kálmán se jură că o va recunoaște pe contesă, oricum ar fi mascată, după mers, după ținuta capului și... după ochi. O, ce sigur era că nu-l vor înșela ochii aceștia ! Primul costum, mărturisit, era de georgiană.

Acum s-a terminat și cu asta !

Dar Kálmán se duse totuși la balul mascat, și încă fără mască, voia să le arate că tot mai trăiește și știe să zîmbească lumii.

Pe vremea aceea se aduna lume aleasă la balurile de la redută, era o noutate de care încă nu se plictisiseră ; iar clasele sociale dubioase încă nu alungaseră elita societății de pe parchetul de dans.

Anul acesta balul redutei era deosebit de elegant și cu o mare afluență de public ; o lume eterogenă, împestrițată de vîrtejul strălucitor al costumelor, unind într-un magnific amalgam costumele tuturor popoarelor, personaje de teatru sau din mitologie.

Kálmán hoinărea prin mulțime, lăsîndu-se tachinat de glumele usturătoare ale cunoștințelor mascate. Nu era sensibil la împunsături.

Deodată o mînă fină de femeie se strecură sub brațul său și Kálmán se pomeni luat de braț de o grațioasă femeie mascată. Era o georgiană înaltă, mlădioasă, legată în talie cu o eșarfă țesută în fir de aur, ale cărei capete se revărsau peste șoldurile rotunjite. Caftanul bogat dintr-o țesătură persană i se mula pe trup, căzînd în falduri pînă la glezne, acoperind aproape în întregime șalvarii largi din mătase, de sub care apăreau cele mai mici picioruțe, în papuci scumpi de safian ; din turbanul cu pană de egretă cădea scînteind un voal lung, dintr-o țesătură strălucitoare de aur, care ținea în același timp și loc de mască, lăsînd doar două crăpături pentru ochi, iar alături de egretă purta o dalie trandafirie, o raritate de seră în acel moment, prinsă cu o agrafă de diamant.

— Ei, nu-i așa că a apărut georgiana ? — șopti frumoasa mască.

În prima clipă inima lui Kálmán palpită puternic. Dar apoi, cînd o privi în ochi pe frumoasa mascată, palpitația încetă ; avea ochi minunați, dar închiși la culoare ; nu erau ochii Dorotheei.

— Dar nu cea pe care o căutai ! — îl tachină în continuare masca.

Pe Kálmán începu să-l intereseze jocul ei. Nu găsea deloc surprinzător faptul că i se aflase taina. Desigur, familia Decséry a înapoiat costumul comandat croitorului, care l-a pus în vînzare, povestind la toată lumea că acest costum ar fi fost purtat de contesa Dorothea dacă n-ar fi plecat. Așa putea să afle oricine. Dar ce-i spuse în continuare frumoasa mască îl interesă din ce în ce mai mult.

— Dar tu nu pleci în Egipt să descifrezi hieroglife ?

— Pentru mine, cea mai dificilă hieroglifă este motivul pentru care aș pleca în Egipt.

— Zău ? Atunci prietenul tău Bálvándy e un arheolog mai bun, pentru că a ghicit de ce să călătorească acolo.

— Drum bun și companie plăcută !

— Din companie face parte și o persoană cu numele de Dorothea !

Împunsătura asta nimeri în punctul nevralgic. Pentru o clipă Kálmán păli, dar îl încălzi gîndul celor trei cuvinte de pe ambalajul de bomboană pe care-l purta în sîn. Adevărul este cel scris de Dorothea.

Frumoasa mască îl ciupi de braț.

— Nu mai visa atîta ! Ia te uită ce vine acolo !

Kálmán tresări și privi în jur, să vadă ce vine.

Din mulțimea de oameni mascați în fel și chip, unuia îi venise ideea hazlie de a se costuma în urs. Trebuie că-i era cald, dar mulți îl priveau cu admirație.

— Hei ! E ursul dumitale ! — rîse zglobiu frumoasa georgiană. Nu l-ai mai împușca o dată ?

Kálmán privi în ochii zeflemistei. O, acum își amintea acești ochi întunecați.

— Te cunosc, frumoasă mască ! — îi murmură la ureche.

— Ei, bine că m-ai recunoscut în sfîrșit! — șopti aceasta rîzînd, credeam că nici de numele meu nu-ți mai amintești. Dar abia acum m-ai recunoscut ?

— Am început să bănuiesc, cînd ai vrut să mă trimiți în Egipt.

— „În țara Egipetului, în casa robiei“ ! Vezi, tot mai știu să citez din Sfînta Scriptură. Oare ce caută oamenii în Egipt ? Dumneata ești savant, etnograf, economist — poți să-mi răspunzi la asta. Deci, ce caută oamenii în Egipt ?

— Vînătorii pasionați caută hipopotami, arheologii mumii, pictorii peisaje de deșert, naturaliștii izvoarele Nilului, bolnavii de plămîni clima blîndă.

— Și bolnavii de inimă ?

— Nu știu ce caută aceia acolo...

— Vindecare...

Kálmán făcu un efort să rîdă.

— Atunci eu n-am ce căuta acolo, pentru că nu sînt bolnav de inimă.

— Dar poate să se vindece altcineva de boala de inimă, și atunci să te îmbolnăvești dumneata.

— Sincer o spun, frumoasă doamnă, nici *acul Cleopatrei* nu poartă atîtea hieroglife cîte mi-ați propus astăzi spre dezlegare.

— Dacă sînt grele, lasă-le nedezlegate. Vei afla odată și odată. Vezi, eu știu să descifrez mai bine hieroglifele de pe chipul dumitale. Ai un necaz.

— Poate că am mai multe motive.

— Iar eu poate că știu toate motivele.

Frumoasa mască se așează la umbra unui boschet de iasomie și-l invită pe Kálmán alături de ea.

Lui Kálmán îi veni o idee.

— Primiți vizite mîine ?

— Depinde cine mă vizitează.

— Un bărbat cult, de treabă, care mi-e bun prieten.

— A, credeam că dumneata. Că poate m-ai ținut ca Absteigquartier [1] pentru inima dumitale.

[1] Loc de popas, refugiu (în limba germană în orig.).

Pe Kálmán îl dezgustă această glumă lipsită de feminitate.

— Ah, nu mai vorbiţi aşa ! Vedeţi, după această glumă aş recunoaşte în dumneavoastră, oricum v-aţi masca, pe fata-băiat : *praefecta.*

— Ah, sigur că da. Dumitale îţi plac femeile care-şi ascund gîndurile, care spun „vino-ncoace !“ dar atunci nu sînt acasă ; care spun „pe vecie“ şi-şi zic în sinea lor „ieri !“ Care nu-şi bat joc de dumneata pe faţă, ci doar pe-ascuns. Vezi, eu îţi spun deschis că ar fi inutil să te mai doară inima din cauza mea, pentru că în loc de leacuri, eu ţi-aş turna otravă în răni. Caut cu orice preţ să-ţi pot pricinui necazuri.

— Le şi merit, — zise Kálmán —, dar nu despre mine e vorba, şi nu despre probleme de inimă. Mă adresez dumneavoastră într-o problemă mai importantă şi nu direct, ci printr-un prieten de-al meu.

— Cine e acest prieten ?

— Bányaváry.

— Directorul de teatru ?

— Chiar el.

— Şi ce treabă poate avea cu mine ? La spectacolele lui nu mă duc. Ştii şi dumneata că nu se poate merge la Rundella, pentru că ţi se agaţă liliecii în păr.

— Tocmai că primăria va demola Rundella.

— Asta înseamnă că vor rămîne sub cerul liber.

— Chiar de aceea voiam să-mi trimit prietenul la dumneavoastră. Cîndva mi-aţi spus aşa : „Dacă mi-ai fi cerut să dărîm toţi pereţii interiori ai casei şi să fac din ea sală de teatru, aş fi făcut-o“. Atunci mi-aţi reproşat că nu sînt alături de prietenii mei, care, cu toiege de cerşetori în mînă, merg pe o cale plină de hîrtoape. Acum, cînd am coborît din cupeul înalţilor nobili şi nu voi mai urca treptele spre funcţii strălucite, îmi amintesc cuvintele dumneavoastră. Pentru mine personal n-am pretenţii ; am să mă descurc, cum se descurcă şi alţii pe lumea asta ; dar vreau să fac tot posibilul pentru prietenii care m-au urmat pînă aici.

— Te rog, lasă-mă să-ţi împrumut o jumătate din vălul meu : ai roșit îngrozitor. Dumitale ţi-e greu să te umileşti, să pronunţi cuvintele : „vă rog !“ Nu le spune în faţa mea. Te-ar durea. Trimite-l la mine pe prietenul dumitale, el îmi va spune restul. Cîte ceva am și înţeles. Eu am o casă de închiriat la șosea, cu o sală încăpătoare, deseori folosită pentru baluri populare și spectacole. Acolo s-ar putea improviza ușor o scenă. Nu-i așa că ţi-am ghicit gîndurile ?

Kálmán nu se putu abţine să nu-i strîngă mîna în semn că da.

Totuși îl luă cu frig privind îndelung ochii negri care proiectau raze vii prin crăpăturile voalului de aur.

— Deci vei ajunge — zise frumoasa doamnă — să-ţi spui în sinea dumitale : „totuși e bine că întîmplarea m-a făcut s-o cunosc pe femeia aceasta !“

Apoi, făcîndu-i lui Kálmán semn să rămînă pe loc, dispăru în mulţimea mascaţilor.

Kálmán nu mai zăbovi, se duse acasă. A doua zi dimineaţă îl căută pe Bányaváry și-i explică unde să meargă și ce să discute. Cilike îl reţinu pe Kálmán la masă.

Bányaváry se ferchezui, ca să fie cît mai irezistibil în faţa frumoasei doamne. Chiar Cilike îi legă cravata. Sărmana, habar n-avea de gelozie, era ca o porumbiţă.

Bányaváry zăbovi mult la frumoasa doamnă ; bucatele pregătite de Cilike erau gata să se strice de-atîta aștep-tare. Alt necaz n-avea.

Dar, în sfîrșit, apăru și soţul. Nu-și mai găsea locul de bucurie. Victorie deplină. Doamna e cucerită cu totul. Cedează sala și dependinţele pentru un galben pe toată stagiunea ; ba mai mult, lojile le va construi pe cheltuiala ei. N-au decît filistinii să-și ia de pe-acum vechitura lor de castel de lilieci ; nu sînt legaţi de el ! Bányaváry atribuia victoria exclusiv impresiei irezistibile pe care o produsese asupra frumoasei doamne. Lui Kálmán nu-i cedă nimic din lauri.

Iar acesta nu pretinse nimic.

După prînz își luă rămas-bun de la Bányaváry, cu care, odată ce începuse să-i surîdă norocul, nu se mai putea discuta, apoi o îmbrățișă pe Cilike și plecă.

Acasă găsi inevitabilul : un plic cu scrisul bunicii. Nu-l deschise.

Vine vremea cînd frunzele, care au iubit atît de mult copacul, încep să cadă. De ce-ar fi una diferită ? Toți, unul după altul, renunță la dragostea celui prăbușit : prietenii, mireasa, părinții. Și de ce-ar face altfel, cînd l-au prevenit să nu meargă pe drumul acela pentru că va cădea, iar dacă va cădea, îl vor lăsa acolo.

N-au decît să-l lase.

Nu deschise scrisoarea bunicii. În schimb îi scrise el.

Dragă bunico !

Îți înapoiez scrisoarea nedesfăcută, pentru că nu vreau să aflu cît de pornită ești împotriva mea. Recunosc că ai tot dreptul să te superi, dar nu vreau să aflu niciodată cuvintele cu care m-ai renegat. Îți mulțumesc pentru bunătatea pe care mi-ai arătat-o pînă acum și pentru care-ți voi fi veșnic recunoscător. Iar pe viitor mă voi strădui ca, muncind din greu, să-mi merit locul în lume și respect pentru numele meu. Orice sentimente ai avea pentru mine, eu te voi iubi și te voi binecuvînta pînă la moarte.

Puse în această scrisoare pe cea a bunicii.

Apoi numără cîți bani mai are în sertarul biroului. Erau vreo două mii de florini. Îi luă la el, cu intenția de a-i preda domnului Korcza odată cu scrisoarea. Din clipa în care bunică-sa l-a renegat, banii aceștia nu-i mai aparțin : un om cinstit restituie banii celui ce are dreptul să dispună de ei.

Datoriile mărunte le va achita vînzîndu-și calul și mobilele : acestea erau proprietatea lui.

Va învăța el să trăiască modest...

Domnul Korcza îl primi pe Kálmán cu obișnuita lui amabilitate.

— Ehei ! Iată-l și pe prietenul meu, poetul ! — strigă el, sărind de gîtul tînărului. Ce noutăți prin Olimp ?

— În Olimp ? Tună şi fulgeră ! — răspunse Kálmán cu haz tineresc. Ba mai mult, şi pe-aici trăzneşte. Mi-am şi dat demisia din slujbă.

— Ah ! — făcu avocatul o mutră speriată. Şi pe ce motiv ?

— Din cauza piesei mele. A fost puternic dezaprobată în sferele înalte.

— Prostii ! E o piesă foarte frumoasă. Tot ce spune este adevărat. Istorie. Şi ai făcut totul atît de inteligibil, că la scena cînd pornesc să ucidă, mi-am căutat şi eu briceagul în buzunar, ca să merg cu ei.

— Poate tocmai asta n-a plăcut.

— Dar n-avea rost să demisionezi. Dacă în piesa asta ai descris o familie regală rea, să fi scris pentru săptămîna viitoare alta, în care e vorba de o familie regală bună ; şi totul s-ar fi rezolvat. *Cuncta licent poetis* [1].

Kálmán se distră grozav de ideea domnului Korcza.

— Şi acum ce-ai să faci ?

— Nu disper ; o iau de la început, ca şi ceilalţi tineri ; am diploma în buzunar, trebuie să pot trăi de pe urma ei ; mă angajez ca ajutor pe lîngă un avocat vestit şi, ca alţi băieţi săraci, mă pun serios pe treabă.

Kálmán se aştepta ca domnul Korcza să deschidă larg braţele şi să-i spună : „Atunci vino de-a dreptul la mine !“ Dar nu se întîmplă aşa. În schimb făcu o mutră acră.

— Asta ar fi o crimă ! Să-ţi îngropi printre acte plicticoase minunatul talent poetic. Pe lîngă aceasta, dragă prietene, avocatura nu-i de dumneata. Dacă meseria noastră ar consta doar din a scrie replici anoste, a ne bate capul cu prozaicele interese materiale ale altora, a apăra din oficiu cauze pe care le considerăm nejuste, a ne certa cu confraţii şi a-i executa pe nefericiţii condamnaţi pînă devin cerşetori, ar mai merge ; dar mai presus de toate acestea mai avem un studiu inepuizabil ; bunăvoinţa judecătorilor este ultimul paragraf din Corpus Juris : *plus valet favor in judice, quam lex in codice.* (Valorează mai mult bunăvoinţa judecătorului, decît codul legiuitorului).

[1] Poeţilor le este permis orice (în limba latină în orig.).

Cîtă viclenie, cîtă umilinţă, cîtă linguşeală pe lîngă aceste personaje detestabile, cîtă tămîiere şi adeseori cîte oferte îndrăzneţe sînt necesare în acest domeniu, ca să-ţi cîştigi renumele de bun avocat! Pentru că un avocat bun nu este acela care scrie replici bune, ci acela care cîştigă procesul! Dumneata, prietene, nu eşti făcut din acest aluat. n-ai putea trăi din asta. Rămîi poet, cu asta îţi vei cuceri un nume strălucit şi vei deveni nemuritor.

Kálmán înţelese că domnul Korcza îl refuză cu delicateţe şi trebui să recunoască în sinea lui că obiecţia e pe deplin întemeiată.

— Şi-apoi nici nu eşti constrîns să-ţi cîştigi existenţa, continuă domnul Korcza.

— Ba sînt, răspunse Kálmán. Dumneavoastră ştiţi că bunica mi-a interzis, sub ameninţarea dezmoştenirii, să-mi aleg cariera de poet, faţă de care are o aversiune. Nu-i exclus ca această aversiune să mai poată fi învinsă. Dar cealaltă interdicţie provine din supărare femeiască. Favorita ei, fiica ei adoptivă, a fugit cu un actor. Iar pentru ea actorii reprezintă cel mai dezgustător focar de infecţie. De atunci s-a izolat de lume. Nu face vizite şi nu primeşte pe nimeni. Urăşte întreaga lume din cauza fugarilor şi-i face plăcere să audă că aceştia trăiesc în mizerie. Mi-a interzis, sub blestem, să am vreodată relaţii cu cei pe care i-a repudiat. Iar eu am încălcat, şi încă pe faţă, ambele porunci! Prima mea operă a fost jucată chiar de actorii pe care i-a blestemat. Mi-a şi trimis o scrisoare, îndată ce-a citit cronica dezastruoasă din ziarul la care e abonată

— Ei? Ei? Şi ce ţi-a scris? — îl grăbi domnul Korcza.

— Nu ştiu, n-am deschis-o.

— N-ai deschis-o?

— Ştiu că scrisoarea cuprinde despărţirea noastră pe vecie. Şi n-am vrut să văd chipul bunicii în această clipă. Ştiu că vorbele ei sînt pline de otravă şi mînie; nu vreau să-mi amintesc de ele. Esenţialul îl ştiu, că sînt dezmoştenit.

— Ei, dar nu poţi fi dezmoştenit cu totul; poţi pierde doar averea agonisită de bătrînă. Ca avocat, ştii prea bine

că nimeni nu te poate dezmoșteni de averea strămoșească : poţi pretinde de la bunica averea tatălui dumitale.

— Doar n-o s-o dau în judecată pe propria mea bunică !

— Dragă prietene, jumătate din procesele noastre sînt între fraţi, rude, copii și părinţi.

— Alţii n-au decît, dar eu n-aș putea suporta gîndul să întristez chipul ei blînd și bun, care mi-a zîmbit de atîtea ori în copilărie, cu o citaţie rece și sîcîitoare, s-o fac să se chinuie în nopţi de nesomn, acum, la bătrînețe, și pînă la urmă să-i iau casa strămoșească în care a îmbătrînit.

— Dar alţii așa fac, prietene.

— Nu voi învăţa de la alţii.

— Dar ce vei face ?

— Vă spun. Îi returnez bunicii scrisoarea necitită ; i-am scris alături cîteva rînduri. Voi anexa banii pe care-i mai am. De la primirea scrisorii, nu-i mai consider ai mei. Aș fi dorit să vă rog pe dumneavoastră, fostul meu patron, în calitate de vechi binevoitor al meu și avocat al bunicii, să rezolvaţi această ultimă problemă între noi, în așa fel ca bunica să nu fie jignită.

— Arată-mi, ce i-ai scris ?

Kálmán îi întinse scrisoarea domnului Korcza.

Domnul Korcza își frecă vîrful nasului cu buricul degetului arătător, de parcă l-ar fi supărat ceva.

— Dar nici măcar nu te aperi ? Nici nu încerci să te salvezi ?

— Doar știu că n-am dreptate.

— Vai, dragă prietene, dacă acei ce știu că n-au dreptate s-ar preda de la bun început, sărmanii avocaţi ar muri de foame. Cum vrei dumneata să fii avocat, cînd nu știi să-ţi aperi nici propria cauză ?

— Pot să apăr cauza altuia, aș ști să implor în interesul altuia ; dar în cazul meu nu pot să fiu decît judecător, nu avocat.

— Judecător ? — strigă triumfător domnul Korcza. Pe ce bază decide un judecător ? Pe baza documentelor pe

care le are în față. A mai condamnat vreun judecător pe baza unui plic sigilat ? Spune și dumneata : îți judeci cauza pe baza unei scrisori nedesfăcute. Dacă aș fi eu avocatul dumitale, n-aș striga oare : „fac apel împotriva judecătorului orb, vreau un judecător care vede, și cer demiterea din funcție a primei instanțe ! ?“

— Eu știu precis ce cuprinde scrisoarea și fără s-o citesc.

— Dar avînd în vedere că dumneata nu ești Cagliostro, și că eu nu-l cred nici pe Cagliostro că poate ghici conținutul unui plic sigilat, te rog foarte mult să citești întîi scrisoarea la care răspunzi.

— Domnule, un lucru mi-e de-a pururi sfînt în inimă : dragostea față de părinți. Nu vreau să otrăvesc acest izvor. Pot să mă supăr pe prieteni, pot să-mi urăsc iubita ; dar pe bunica nu vreau s-o urăsc.

— Bine, atunci nu citi scrisoarea, dar dă-mi voie s-o deschid și s-o citesc eu. Dacă în ea scrie ce presupui dumneata, nu spun nimic, o sigilez cu pecetea mea și scriu pe ea că eu am deschis-o, dar dacă scrie altceva, îmi vei permite să ți-o citesc ?

Kálmán ezită o clipă ; dar domnul Korcza nu așteptă răspunsul, ci desfăcu scrisoarea doamnei Jenőy. Kálmán se întoarse spre fereastră, privind în stradă.

După cîteva minute, auzi vocea domnului Korcza.

— Ia ascultă !

Kálmán se întoarse și văzu cu uimire că avocatului i s-au umezit ochii.

— Ascultă ce-ți scrie bunica :

Dragul, iubitul meu copil !

Am citit în ziarul care mi se bagă pe gît murdăria scrisă despre piesa ta. Știu de la cine provine. De la cel care ți-a fost dușman de-o viață întreagă, cîinele invidios ! Care venea mereu să te pîrască și la mine. Sînt sigură că nu scrie adevărul. Piesa ta e o lucrare frumoasă, inteligentă, importantă. Știu eu asta. Dă-o la tipar și trimite-mi-o și mie, s-o citesc. Dar că actorii au jucat mizerabil

și au făcut dinadins să cadă piesa, aici îl cred pe mîrșavul de critic. Asta probabil că e adevărat. Știu că acum ești amărît și supărat pe întreaga lume și ai și de ce. Dar nu te lăsa doborît. Arată și tu ce poți, că nu ești un biet omuleț pe care-l poate îngropa un pumn de noroi. Ești încă tînăr, talentat, învățat : nu-ți lipsește decît experiența. Dobîndește-o. Pleacă în călătorie. Acum e iarnă : du-te în Italia. Vei cunoaște lumea. Fă ocolul întregii lumi și abia apoi să te întorci acasă. Îl voi împuternici pe domnul Korcza să-ți asigure banii necesari pe toată durata călătoriei. Nu te zgîrci față de tine însuți. Și din cînd în cînd, dacă ai timp, scrie-mi cîte o scrisoare din locurile îndepărtate. Uită tot ce te-a supărat acasă ; dar amintește-ți de bunica ta care te iubește mereu ! .

La aceste din urmă cuvinte, Kálmán plîngea la pieptul domnului Korcza ; iar bătrînul rîdea nestăpînit, cu lacrimi în ochi.

— Ei, nu-i așa că sună puțin altfel decît dezmoștenirea ? Spune, *domine collega,* vei mai răspunde și altă dată la scrisori nedeschise ?

Kálmán simțea că plutește. Interdicția paralizantă a bunicii i se ridicase de pe suflet, fusese redat spațiului liber al poeziei. I se ghicise și cea mai tainică dorință : de a călători în străinătate, de a evada din starea care-l țintuia de pămînt, și de a călători în Italia, unde plecase deja idealul sufletului său. O va ajunge din urmă ; așa cum dorise, așa cum fusese chemat ; o va revedea !

În marea lui bucurie nu observă subînțelesul scrisorii : că e trimis departe și despărțit pe multă vreme de cei pe care bunica îi detestă, din cauza cărora de ani de zile bătrîna urăște lumea ; nu se va mai întîlni cu Cilike și cu seducătorul ei.

Dragostea bunicii pentru nepotul ei trecuse neatinsă punctul de criză, dar ura împotriva fetei care o dezonorase rămăsese și ea întreagă.

Era încă o încercare a doamnei Jenőy de a-și salva nepotul, și ca josnicii ingrați să piară fără el.

CIZMARII LUI APELLES [1] ŞI ADEVĂRATUL CIZMAR

Kálmán era într-adevăr un suflet de poet, care uită repede şi se ridică uşor. Azi gata să coboare pe veci în cimitir, iar mîine zburdă din nou după fluturi.

Fiziologii explică foarte simplu acest fenomen. La poeţi imaginaţia domină memoria : iar speranţa e a imaginaţiei, în timp ce durerea e a memoriei.

Scrisoarea bunicii transformase întunecatul peisaj nocturn, cum îşi imagina viitorul, în zi însorită. Spiritul său se eliberase, putea mărturisi deschis cine este.

Toată lumea îşi schimbase atitudinea faţă de el. Toţi cei cu care se întîlnea începeau prin a-i spune cît sînt de scandalizaţi de decizia samavolnică a Locotenenţei de a interzice reprezentarea piesei şi-l încredinţau că acest caz va face vîlvă la adunarea comitatului ; oratorii de frunte vor ataca vehement guvernul pentru acest motiv. Kálmán constată că în schimbul bunăvoinţei pierdute a marilor demnitari, cîştigase favoarea publicului.

Interdicţia îi aureola opera.

În al doilea rînd, i se vorbea cu indignare despre cronica din „Divertismentul". Unui scriitor îi poate fi utilă şi o cronică în care e atacat pe nedrept. Pînă şi domnul Kovászos se grăbi să-i dea satisfacţie, printr-o scrisoare în care se apăra spunînd că redactorul adjunct strecurase cronica aceea murdară în ziar fără ştirea lui ; el era ameţit de băutură, n-o citise decît după apariţia revistei. Dar luase de îndată măsuri ca exemplarele să fie retrase şi va tipări alt număr în loc ; iată şpaltul articolului în care piesa lui Kálmán e ridicată în slăvi. Jertfa aceasta îl costă cincizeci de florini. Iar pe Aszályi l-a dat afară pe loc.

Kálmán îi trimise cei cincizeci de florini, dar îl rugă să nu mai tipărească din nou gazeta. Ce e scris, să rămînă scris. Nici nu apăru vreodată dezminţirea.

---

[1] Apelles, cunoscut pictor din vremea lui Alexandru Macedon (sec. IV î.e.n.) care accepta cu bunăvoinţă observaţiile oricui, dar cînd cizmarul curţii a început să exagereze cu obiecţiile, i-a respins intruziunea ; expresia „cizmarul lui Apelles" se foloseşte pentru a desemna tipul de critic neavenit.

Chiar și Aszályi îi trimise o scrisoare de scuze. Nici el nu știe ce-a scris. Era beat și el. Cenzorul tăiase din cronică toate pasajele favorabile. Iar acum și-a pierdut și pîinea. Dacă nu primește astăzi douăzeci de florini, ca să-și plătească datoria la pensiune, rămîne fără masă. Îl împuternicește pe Kálmán să publice scrisoarea în ziare. Kálmán îi trimise cei douăzeci de florini, iar cu scrisoarea își aprinse pipa.

Al treilea subiect despre care fiecare interlocutor se simțea dator să-și spună părerea era însăși opera poetică.

Dacă neamțul poate face pariu că la ei fiecare om este specialist în medicină și dă sfaturi celor cu dureri de dinți, tot așa, ungurul poate paria că la noi toți oamenii sînt critici teatrali, care pot să dea sfaturi autorului cum ar fi trebuit și cum ar mai putea perfecționa lucrarea. Fiecare ar mai putea corecta cîte ceva. Unuia nu-i place împărțirea pe acte, altul a descoperit anacronisme în subiect ; al treilea se află în posesia unor date ce prezintă personajul istoric în cu totul altă lumină ; al patrulea consideră că lucrarea nu e destul de unitară ; al cincilea ar găsi cîte ceva de șlefuit la limbă ; al șaselea ar dori să scurteze piesa, indiferent cum ; al șaptelea crede că personajele sînt prea net conturate ; al optulea le vede prea șterse ; al nouălea consideră că evoluția psihologică nu e destul de dozată ; al zecelea ar prefera ca finalurile de act să fie mai de efect ; al unsprezecelea consideră complet inutil ultimul act ; al doisprezecelea ar dori în final o scenă sentimentală à la Iffland ; al treisprezecelea pare să recunoască în piesă reminiscențe din operele lui Shakespeare și Aristofan ; pentru al paisprezecelea tendința lucrării e prea democratică ; al cincisprezecelea susține că totul ar fi minunat, dacă n-ar avea un colorit atît de dinastic... și în cele din urmă, toți actorii care au jucat în piesă ar dori să-și modifice puțin rolurile, ca să li se potrivească mai bine, mai ales în privința dicțiunii.

„Cizmarii lui Apelles“ își spunea autorul.

Apoi, pe la ora prînzului, trecu pe la familia Bányaváry, a cărei soartă o credea în mîini bune de cînd actorul se întorsese atît de bucuros din vizita la doamna Csollàn ;

voia să-și ia rămas-bun și să le spună că pleacă în Italia, după ce, înainte de masă, se lăsase în voia tuturor operațiunilor de felicitare și de critică din toate localurile publice ale Pestei.

— Iar eu te căutam înnebunit ! — strigă Bányaváry la vederea lui. Am fost însărcinat să te iau cu mine la un foarte bizar protector și mecena.

Kálmán se strîmbă cînd auzi aceste două cuvinte. „Protector", „Mecena" — să nu i se mai vorbească despre asta !

— Cine e ? — întrebă, smulgîndu-și mîna din a lui Bányaváry.

— Nu te speria. E un cinstit meșter cizmar din strada Magyar, jupîn Tseresnyés, spectatorul nostru permanent și autorul cizmelor întregii trupe.

— Asta-i altceva.

— Bunul jupîn a venit personal aici să ne invite la un mic ospăț prietenesc și m-a însărcinat să te chem și pe tine, pentru că masa de azi e organizată mai ales în cinstea ta.

— Acolo mă duc, zise Kálmán.

Vremea era rece și uscată ; gerul transformase norоaiele din jurul Rundellei într-un caldarîm minunat, așa că invitații puteau merge pe jos pînă la casa lui jupîn Tseresnyés.

De altfel ar fi fost o mare insultă pentru casa jupînului Tseresnyés dacă ar fi descins acolo dintr-un cupeu, pentru că era doar o bojdeucă amărîtă, din acelea care se lipeau pe vremuri de zidul vechi al Pestei și care, ca un șir de cuiburi de rîndunici sub streașină, alcătuiau strada Magyar.

Casa jupînului Tseresnyés era ușor de găsit : deasupra porții scunde flutura pe un drug de fier ieșit în afară. blazonul lui, și anume nu blazonul nobiliar, ci cel al breslei : un leu de aur cu o cizmă roșie în labe, avînd scris deasupra : *Nobilul Tseresnyés Márton,* iar dedesubt, titlul vechi și sincer de *meșter cizmar.* Nu tăgăduia că e nobil de origine ; și nu-i era rușine că e cizmar. Primul titlu este meritul strămoșilor, celălalt al lui. De altfel e un cuvînt turcesc, provine din *cizmedzi.*

Căsuța avea trei încăperi. Cea dinspre stradă era totodată și atelierul, urma bucătăria, care servea și de locuință servitoarei ; apoi o odaie curată cu ferestre spre curte, folosită și ca sufragerie cînd veneau oaspeți de seamă la masă. Mai era, în spate, o cămară din scînduri, unde dormea calfa.

Bányaváry cunoștea deja rostul casei și-i conduse pe Cilike și pe Kálmán de la poartă de-a dreptul spre ușa bucătăriei, unde bătrîna servitoare îi întîmpină cu mare bucurie, le deschise ușa odăii curate și-i pofti să ia loc.

În odaia curată masa era pusă. Pe masă se aflau cinstite talere de cositor, de pe vremuri, pahare neșlefuite, cuțite cu mînere de corn. Pe atunci încă nu se inventase alpacaua, lingura de cositor trebuia să admită că e doar de cositor, nimic altceva : un metal ieftin, dar cinstit.

Tot acolo era și un pat înfățat, pentru cazul că ar sosi vreun oaspete, mai exista o canapea de piele cu scaune la fel, un bufet și o bibliotecă, în care nu se aflau decît cărți în limba maghiară, toate uzate de atîta citit.

Cei patru pereți erau împodobiți cu patru tablouri înfățișînd scene din legenda lui Wilhelm Tell ; preferința pentru aceste tablouri ne permite să aruncăm o privire în lumea spirituală a jupînului Tseresnyés.

(Pe vremea aceea, arta maghiară încă nu aproviziona țara cu tablouri din istoria Ungariei, iar litografia nu era cunoscută la noi ; pozele amintite erau gravuri colorate.)

În afară de acestea, mai era de văzut un tablou înrămat, aflat deasupra canapelei : portretul lui Ioan Calvin, faldurile sutanei fiind alcătuite din Tatăl nostru, Crezul și cele zece porunci scrise în rînduri cu litere mărunte.

Dar iată că se deschide ușa și apare stăpînul casei în persoană. Un bărbat ca la vreo cincizeci de ani, slab, deșirat, pe cap părul a început să i se rărească, poartă mustață lungă și barbă rotundă, e îmbrăcat într-un dolman scurt, cizme cu pinteni în picioare, iar deasupra acestui costum național și-a legat șorțul de piele, ca însemn al breslei. În mînă are un ziar, cam pe sfert

ca mărime față de cele din ziua de azi ; este ziarul politic maghiar, editat de Kulcsár.

Dacă facem un efort de memorie, ne dăm seama că am mai văzut o dată acest personaj : este cel care la întrebarea lui Csollán Berti despre „bîlciul cu animale" răspunsese că un om deștept nu se duce la așa ceva.

Jupînul Tseresnyés se apropie grav de oaspeții săi ; chipul lui nu obișnuia să-și schimbe expresia nici la veselie, nici la supărare. Nu se putea citi pe el nici bucuria, nici tristețea. S-a întîmplat să fie văzut dansînd la cîte-o ocazie festivă, dar nici atunci nu-l părăsea gravitatea plină de demnitate. Și tot ce spune, spune serios, nu glumește niciodată.

— Bine ați venit cu toții, li se adresează oaspeților. Poftiți, luați loc, și cui îi e cald, poate să-și scoată haina. Camera e supraîncălzită și cînd ieșiți ați putea răci. Iar pe mine să nu mă judecați că am rămas cu șorțul de piele, e uniforma meseriei mele. Strămoșii noștri luptau cu buzduganul, de aceea în tablouri sînt înfățișați în armuri ; noi luptăm cu uneltele meseriei noastre, de aceea armura noastră este șorțul de piele. Și nu se va alege nimic de Ungaria atîta timp cît ungurul se va rușina de acest șorț de piele.

Concepția lui fu primită cu aprobare.

— Chiar acum citesc în ziar, zise el, punînd pe masă gazeta mototolită, că în Anglia un savant a descoperit cum poate fi trasă o corabie împotriva curentului cu ajutorul aburului, iar alt învățat încearcă să tragă o căruță mînată cu abur pe niște șine de fier. Ziaristul a adăugat : nebun e cine crede... Iar eu spun că ar fi mai bine ca ungurul să meargă să vadă ce face englezul și să învețe de la el, în loc să-și bată joc, pentru că după vechea mitologie și soarele e tras de cai, în timp ce astăzi știm deja că pămîntul se rotește în jurul lui, și nu-l trage nici un cal ; așa că de ce n-ar exista niște forțe tainice, în stare să tragă corăbii și căruțe ?

— Vă împărtășesc întru totul părerea, zise Kálmán, strîngînd mîna meșterului.

— Eram sigur de asta, spuse jupîn Tseresnyés, m-a convins și piesa dumneavoastră, căci la fiecare cuvînt

îmi spuneam : dacă mi s-ar fi hărăzit talent de poet și eu aș fi scris la fel. Este ca aurul, nu e nimic de schimbat în ea. Dar să nu credeți că în loc de o masă gustoasă v-am invitat la laude goale, de aceea vă spun doar atît, că e aur curat. Și dacă s-ar juca de o sută de ori, m-aș duce de o sută de ori s-o văd și de fiecare dată aș descoperi ceva nou. Dar un neajuns tot are...

(Ei, iată și cizmarul lui Apelles.)

— Neajunsul nu e în piesă, ci în public... n-o înțelege... dar cum am putea pretinde ca acest popor, care pînă acum își găsea distracția spirituală doar în maimuțăreli, teatre de păpuși, bîlciuri de tauri și de cîini, dansatori pe frînghie, flașnetari, luptători pe bani, să fie dintr-o dată în stare să prieapă cele mai înalte frumusețI. Lor le trebuie boia și usturoi, nu ambrozie. Rachiu de drojdie, nu nectar !

Rîseră, deși jupîn Tseresnyés nu spusese aceste lucruri cu intenția să-i înveselească.

Unica slujnică, în același timp bucătăreasă, jupînească și servitoare, aduse castronul aburind de supă și-i invită pe musafiri să ia loc.

Amfitrionul o așează în capul mesei pe Cilike, în dreapta ei pe Kálmán, în stînga pe Bányaváry, iar el luă loc în coada mesei, după ce mai întîi stătu cîteva minute cu mîinile împreunate și ochii închiși — rugîndu-se probabil.

În general jupîn Tseresnyés era atît de grav, de parcă s-ar fi gîndit că are în spate un supraveghetor nevăzut care-i notează fiecare cuvînt și-i va reproșa vreodată cele spuse : de aceea nu spunea nimic fără să cumpănească bine lucrurile.

Așteptă să se mănînce întîi supa. E semn de proastă creștere din partea unei gazde să-și oblige invitații la vorbă în timpul supei. Cînd mănîncă supa, omul e în exclusivitate propriul său stăpîn ; nici prizonierii din închisori nu pot fi deranjați în timpul supei. Supa cere, ca și semănatul macului, tăcere deplină.

Rasolul însă nu numai că permite, dar chiar cere conversație. În familiile fericite, unde există gospodină, e datoria ei, iar într-o casă de văduv este obligația capului

familiei să îndemne musafirii, îmbiindu-i cu bucăţile cele mai bune, oferindu-le sos, iar alături castraveţi, sfeclă roşie şi cartofi.

— Da, da, începu jupîn Tseresnyés. Eu îmi amintesc foarte bine de vremea cînd au apărut prima dată cartofii în Ungaria. S-a întîmplat pe timpul domniei bunului împărat Leopold al doilea, care se arăta binevoitor faţă de noi, dar a trăit prea puţin. Poporul a primit cu mare aversiune noua plantă hrănitoare. Se răspîndise zvonul că din cauza ei va scădea preţul grîului. În comitate sămînţa se distribuia pe gratis, dar nimeni nu voia s-o semene. La balurile de curte, ca să poată impune moda acestei plante, — pentru că moda e meşter mare ! — li se ceruse prinţeselor să-şi împodobească părul cu flori de cartof, iar pe domeniile coroanei li s-a poruncit vechililor să cultive mai multe pogoane de pămînt cu cartofi. Dar şi aşa s-a răspîndit foarte greu. Vechilii susţineau că nici porcii nu vor să mănînce tuberculii străini, iar poporul era atît de înverşunat, că pe moşii, tarlalele de cartofi trebuiau păzite de gărzi înarmate, ca nu cumva ţăranii furioşi să smulgă plantele din pămînt. Dar ce n-a făcut moda, a făcut foametea. A venit nenorocitul an 1816, cînd din cauza vremii vitrege ţara era să moară de foame ; grîul a putrezit, porumbul nici nu s-a copt, şi atunci a învăţat poporul ce înseamnă cartoful. Darul Domnului ! S-a păstrat în pămînt şi i-a răsplătit din belşug pe cei ce l-au îngrijit. De atunci sînt iubiţi cartofii, iar acum se extind pretutindeni.

Cu asemenea explicaţii istorice condimentă jupîn Tseresnyés părţile seci ale dejunului, iar Kálmán îl asculta cu interes. În schimb Bányaváry nu tăinui că cel mai mare merit al cartofului constă în aceea că se opreşte în mijlocul instrumentului de înghiţit al omului, şi trebuie neapărat trimis pe urma lui un pahar cu vin, ca să ajungă la locul de destinaţie.

Kálmán crezu de cuviinţă să aducă în discuţie şi alte subiecte.

— Jupîne Tseresnyés, aţi constatat multe lucruri bune şi rele în patria noastră ?

— Pe unde am umblat am văzut și de unele și de altele, de-a valma. Sînt cizmar, așa cum a fost și tata. Am umblat prin școli, am ajuns pînă la clasa de sintaxă ; eram un elev mediocru, mi-am dat seama că nu se va alege din mine un *lumen mundi* [1]. Tata mi-a zis : bine, fă-te cizmar. Mi-a explicat și de ce. Toate meseriile sînt supuse modei. Urcă un timp, apoi decad. Multă vreme țesătorii de pînzeturi fine din Szepes au fost oameni bogați, se vede și azi ce case frumoase și-au construit ; dar de cînd s-a inventat în Anglia războiul de țesut mecanic, țesătura englezească a devenit mai bună și mai ieftină decît pînza de Szepes, iar țesătorii de-abia își mai cîștigă pîinea. Vestiții ceaprazari din Kassa, care lucrau în fir de aur, maeștri ai filigranului, erau domni mari pe vremuri ; dar o dată a venit moda nemțească, toți poartă pantaloni și vestă, iar aurarii au dispărut. Nu exista o mină de aur mai bogată decît viile din Hegyalja, făceau un comerț excelent cu polonezii. Dar de cînd marile puteri au împărțit Polonia, francezii au introdus rachiul, rușii îl perfecționează, și a început să pătrundă și la noi, cunoscut de popor ca „vinars" ; iar podgorenii din Tokaj mănîncă pîine neagră cu ceapă lîngă vinurile lor scumpe. Cei din Komárom erau negustori bogați, burduhănoși. Toți mateloții purtau mundire cu bumbi și lanțuri de argint ; peste iarnă brațul Dunării era plin cu corăbii și plute. Dar guvernul s-a apucat de construirea unor canale, închizînd danele negustorilor, și au sărăcit cu toții. Cărăușii din Mosony au bănet cu sacul, vîntură bancnotele ca porumbul, dar odată vine o devalorizare și bogătașii de ieri ajung să cerșească. Chiar și în cele mai înalte sfere există coborîșuri ; iată o familie de conți, al căror strămoș, un cavaler sărac, și-a cucerit moșiile în războaie ; sau un prinț, la origine un biet diac slovac, devenit favorit al curții, proprietar de palate ; odată se schimbă lumea, vine alt domnitor, și descendenții conților și prinților ajung din nou nobili de rînd sau dieci săraci. Totul, și știința savanților, și eroismul vitejilor, se demodează, numai meseria cizmarului nu. De

[1] Spirit strălucit (în limba latină în orig.).

asta mi-a spus tata : „Fă-te cizmar, fiule ! n-ai să ajungi mare domn, dar nici cerşetor n-o să devii ; nu vei străluci, dar nici ruşine nu-ţi va fi ; nu te vei bucura de faimă, dar vei avea întotdeauna parte de pîine, vin şi cinstire, fie că e pace sau război, fie că domneşte în ţară un bărbat sau o femeie, fie foamete sau belşug".

Bányaváry voi să-i facă un compliment meşterului.

— Dar vă bucuraţi de faimă, jupîn Tseresnyés. Sînteţi cunoscut în toată ţara ca vajnic protector al artiştilor şi scriitorilor.

Jupîn Tseresnyés luă în serios şi aceste cuvinte ; întîi scutură din cap, de parcă ar fi vrut să cearnă din frază toată pleava, ca să rămînă doar grîul curat. În sfîrşit ridică privirea de pe farfuria smălţuită cu flori pestriţ colorate.

— Asta pentru că am umblat peste multe mări şi ţări în drumurile mele ; o dată, pe vremea cînd eram calfă, a doua oară în calitate de cizmar al regimentului ; şi ştiu bine că există pe lume lucruri mai bune şi mai frumoase decît la noi. Am umblat pe la Viena, Paris, München, Genova, am văzut străzi numai cu palate, şi toate pline cu bogăţii strălucitoare. Am văzut capitale străine, am cunoscut industria lor, le-am admirat arta. Şi apoi m-am întors aici, acasă. Dar ceea ce avem acum în ţară nu compar cu ce-am văzut în străinătate, ci cu ce era înainte la noi. Pe atunci, strada aceasta se afla la marginea Pestei, gardul acestei case era fostul zid de apărare şi printr-o ambrazură se vedea cimitirul. Nici acum nu sînt palate în loc, dar măcar hambare. În locul străzii Podului Mare trecea şanţul de apărare al oraşului, un loc scîrbos, pestilenţial, cu malurile încărcate cu gunoaie, cioburi şi chiar mai rău ; iar în partea dinspre oraş avea un gard de nuiele, lipit cu pămînt şi năpădit de buruieni. Nici acum nu e chiar un bulevard, dar cel puţin arată a stradă. De aici drumul ducea spre un debarcader dărăpănat, de unde oamenii şi animalele traversau cu mari primejdii pe un bac străvechi, ai cărui nouă piloni de susţinere se întindeau pînă la insula Margareta, ca un stol de gîşte sălbatice. E adevărat că nici acum nu sînt legate cele două oraşe printr-un pod

de fier, cum am văzut la Viena și la Paris, dar măcar există un pod de pontoane. În jurul primăriei încă nu se înalță clădiri frumoase, dar cel puțin nu mai e acolo tîrgul de porci, ca pe vremea tinereții mele. Dar poate că vă plictisesc cu aceste povești de demult ? !

Kálmán îl asigură pe jupîn Tseresnyés că ascultă cu interes crescînd tot ce spune.

— Pe atunci nu existau decît trei hanuri în oraș, așa că pentru cetele de oaspeți veniți la dieta de la Buda a fost nevoie să se ridice barăci, ca să aibă unde să tragă. Pe-atunci, dacă voiam să cumpăr safian, trebuia să vorbesc sîrbește, pentru că pielarul nu înțelegea altă limbă ; ca să cumpăr talpă de la tăbăcar, trebuia să vorbesc șvăbește, dacă aveam treabă la primărie, trebuia să mă chinui în latinește, iar dacă mă adresam cuiva pe stradă în ungurește, îmi dădea un brînci în loc de răspuns. Puteam să umblu mult și bine pînă să dau de o dugheană unde se găseau cărți ; pe marginea șoselei era o speluncă, în fundul căreia, printre vechituri, se putea găsi vreo cărțulie mucegăită, tipărită în maghiară, cu cîte zece nume de proprietari pe copertă, cum a trecut din mînă în mînă. Cine-i învăța o dată conținutul, se grăbea s-o vîndă ; nimeni n-o păstra. Și cum se distra lumea ? Calfele și studenții se adunau în fiecare seară la băutură, iar noaptea se provocau, se băteau, pe străzi aveau loc lupte în toată regula. Breslele se recunoșteau după veșminte, și dacă era prins vreunul din breasla rivală, îl snopeau în bătaie. Mahalaua era un cuib de hoți, iar tîlharii din pustă veneau pînă la vama orașului și nu o dată îi jefuiau pe călători chiar la barieră. Această stradă, de la un cap la altul, era o vizuină rău famată a depravării, unde după ora șase seara un om cinstit se rușina să treacă. În zilele de tîrg năvăleau în oraș o grămadă de derbedei din provincie, care-și făceau de cap într-un asemenea hal, că omul nu îndrăznea să mai iasă pe stradă din cauza lor.

Kálmán, atent la spusele cizmarului, uitase să mănînce.

— Numai cel care, ca mine, a văzut de unde am pornit știe cît am progresat, continuă jupîn Tseresnyés.

Eu am văzut punîndu-se cărămidă peste cărămidă, înaintîndu-se pas cu pas ; am văzut pădurícea pe cînd se planta, strada, pe vremea cînd se făceau măsurătorile. Şi nu mă părăseşte speranţa că progresăm. Avem deja un muzeu, cam sărac deocamdată, dar va veni vremea cînd va deveni neîncăpător ; e pe cale să ia fiinţă Academia de ştiinţe ; vedem teatru maghiar în capitală ; avem şi tipografie, ba chiar şi ziare ; şi bune, şi rele, dar toate sînt necesare. Tineretul primeşte educaţie, şcolile şi universităţile se populează pe an ce trece, iar în prăvălii au început să se vîndă cărţi maghiare. Oamenii încep să se respecte unii pe alţii şi nu se mai iau la bătaie pe motiv că sînt din bresle diferite sau au religii diferite ; încep să înţeleagă că nu există un om atît de neînsemnat, încît să nu fie necesar altora. Şi religiile sînt tolerate şi credincioşii încep să-şi construiască biserici. Eu am văzut vremurile cînd toate acestea nu existau, ba chiar dimpotrivă. Şi n-am disperat niciodată. Am citit în lucrarea învăţatului Katona Mihály că există nişte vietăţi minuscule care construiesc tot timpul în adîncul mărilor, iar din munca lor se ridică insule. Eu cred în această muncă a micilor polipi. La tot ce s-a realizat, am şi eu o parte de contribuţie ; mică, dar totuşi ceva. O cărămidă, un copac, un bănuţ. Unde se ridică o clădire publică, lucrez o zi fără plată, dacă apare o carte nouă, o cumpăr, o aşez în rînd cu celelalte şi mă bucur de ea. Unde se face chetă, îmi dau obolul, unde trebuie mobilizaţi oamenii de felul meu, nu preget să iau cuvîntul ; la sărbătorile naţionale, apar în costum popular ; dacă trebuie sărbătorit un mare patriot, mă duc să-l ovaţionez sub fereastră ; dacă vin actori în oraş, sînt de faţă să-i aplaud. Şi ce-s toate astea ? Nimicuri ; firicele de praf. Dar şi piramidele sînt făcute din fire de praf. Iar dacă vor gîndi la fel sute, mii, zeci de mii, poate sute de mii de oameni simpli ca mine, atunci bănuţul se va transforma în tezaur, cărămizile vor deveni oraş, aplauzele se vor transforma în ovaţii, literele vor deveni cărţi, din cărţi vor lua fiinţă biblioteci, iar din popor o naţiune !

Kálmán strînse cu căldură mîna meşteşugarului, în timp ce Bányaváry îi şopti la ureche :

— Ei, ţi-am spus eu că cizmarul nostru e un original !

Tranşarea fripturii de purcel sosite între timp întrerupse discuţiile înflăcărate.

Bányaváry crezu de cuviinţă să mulţumească gazdei pentru ospitalitate prin cuvinte măgulitoare.

— E adevărul adevărat, că jupîn Tseresnyés este un mare protector al artei şi ştiinţei din ţara noastră. Şi faima lui s-a întins pretutindeni. Toţi actorii care-au trecut prin capitală îi răspîndesc vestea în cele mai îndepărtate locuri. Nicăieri în Pesta nu găseşti o friptură de purcel mai bună ca aici.

Toate astea Bányaváry le spuse cu patos teatral, făcîndu-i lui Jenőy semn cu piciorul pe sub masă.

Dar jupîn Tseresnyés nu era omul care să se bucure de linguşiri şi răspunse cu veritabilă gravitate orientală :

— Nu v-am spus toate acestea ca să vă fac cunoscute propriile mele merite, care sînt modeste ; ci ca să vă arăt datoriile dumneavoastră, care sînt mari. Să credeţi şi să faceţi. Eu sînt un om bătrîn, şi cizmar de meserie. Totuşi cred şi fac. Dumneavoastră sînteţi tineri şi geniali. Tocmai dumneavoastră să cădeţi în deznădejde ? Ştiu eu ce spun. Nu sînt vorbăreţ de felul meu. Gîndesc mai mult decît vorbesc, dar cînd consider că e momentul să spun ceva, o spun. Dumneavoastră, domnilor, vă descurajaţi prea repede. Dumneavoastră, domnule Jenőy, după reprezentarea piesei mergeaţi pe stradă ca o stafie. V-am întîlnit de multe ori. Dumneavoastră, care aveţi un renume în faţa lumii, nici nu vă gîndiţi că un necunoscut, care se retrage speriat din faţa dumneavoastră şi-şi ridică fără vorbă pălăria, se străduieşte să ghicească pe ce tărîm v-o fi umblînd sufletul. Eraţi foarte deprimat. Şi, vedeţi, n-aţi avut dreptate. Am fost şi eu la spectacol, am sorbit fiecare cuvînt al piesei de parcă era mană cerească şi dacă se va tipări vreodată, o voi citi în locul Bibliei. Dar nu mă deranjază că nu se va mai juca. Dumneavoastră, domnule, aţi scris această piesă pentru dumneavoastră şi pentru încă zece oameni, dintre care cinci abia se vor naşte. N-aţi început-o cu începutul. Şi rîn-

dunica își învață puii să zboare pe pământ, nu în cer. Nu v-ați gîndit la spectatori. Nu în versuri trebuie să li se vorbească, ci în proză. De ce să înfățișezi acestui popor, care abia își șterge ochii după somn, acele mărețe figuri istorice la a căror înălțime nu poate ajunge ? Își scrîntește gîtul privindu-le. Cum să înțeleagă cineva virtuțile străbune azi, în vremurile acestea găunoase, cînd totul e doar paradă ? Cine, în lumea asta ușuratică, vorbește limba aceea plină de gînduri profunde ? Mai întîi arătați-le lumea aceasta. Aduceți pe scenă personaje din ziua de azi : junele fandosit, soldatul lăudăros, cucoana capricioasă, curtezanul fluşturatic, mîncăul ce trăiește doar pentru burdihanul lui, moșierul care se umflă în pene, țăranul leneș, învățătorul beţiv, primarul neghiob, apoi funcționarul corupt, cămătarul, mironosița, fanfaronul — și pe cizmarul sfătos, ca fiecare dintre noi să se poată recunoaște : iată-mă, ăsta-s eu ! Apoi arătați-le personajele din străbuni : iată, aceștia au fost ei ! Biciuiți, ridiculizați greșelile și metehnele de astăzi pe un ton vesel, amuzant, usturător : rîdeți ! — apoi evocați în fața noastră înaltele virtuți ale strămoșilor : plîngeți !

Bányaváry rîse de acest discurs plin de haz, de era să se înece cu friptura de purcel. Dar Jenőy rămase tăcut.

— E un original, domnul Tseresnyés ! — zbieră Bányaváry cînd îi reveni glasul. Ce sfaturi clasice știe să dea ! Jenőy, nu uita să le notezi.

Dar Kálmán răspunse cu toată seriozitatea :

— Chiar le notez. Regret însă că acum nu voi putea pune în practică aceste idei bune, pentru că plec într-o călătorie mai lungă.

— Ah, plecați în străinătate ?

— O, da ! — se grăbi Bányaváry să răspundă în locul lui Kálmán. Prietenul nostru e un om fericit. Poate pleca în străinătate.

— Nu, domnule, răspunse grav cizmarul. Ungurul nu e fericit în străinătate. Fericirea altora îi rănește sufletul. Eu știu, pentru că am colindat multe țări ale Europei. Și unde plecați ?

Din nou răspunse Bányaváry, cu fraza clasică a lui Goethe :

— În țara unde înflorește lămîiul.

— Deci în Italia ? Poate la Veneția ?

— Chiar mai încolo, zise Kálmán. La Genova, poate și mai departe.

— La Genova ? — spuse îngîndurat cizmarul, strîngîndu-și un timp buzele ; apoi le deschise din nou. Ei, pe-acolo înflorește și altceva, nu numai lămîiul !

Kálmán roși pînă-n vîrful urechilor. Și el se gîndea la altă floare ; dar ce poate ști cizmarul despre ea ?

Însă acesta nu făcea aluzie la floarea lui.

— Și petreceți mult timp acolo ? — întrebă cizmarul, în timp ce turna în ceașca lui Kálmán cafea dintr-un ibric ciudat de aramă, cu două toarte.

— Poate vreo doi ani.

— Doi ani ? Hm, hm, zise cizmarul dus pe gînduri. Atunci îndrăznesc să vă propun să faceți cunoștință cu fiul fostului meu patron din Genova, la care am fost calfă ; vă notez numele și adresa în carnetul dumneavoastră.

— Vă mulțumesc foarte mult, spuse Kálmán, întinzîndu-i carnetul de însemnări.

— Așa, zise acesta, și după ce notă numele și adresa îi înapoie carnetul. Dar nu uitați să-l vizitați pe acest om de treabă ; de la el veți afla ce mai înflorește la Genova în afara lămîiului și vă va prinde bine să aflați.

Apoi meșterul aduse și pipe la cafea, cu îngăduința lui Cilike, obișnuită de-acum cu toate neplăcerile, și ceda frîiele conversației lui Bányaváry, inepuizabilă sursă de anecdote, pînă cînd înserarea timpurie îi obligă pe oaspeți să plece, conduși pînă la poartă de amfitrion, care-i urmări cu privirea pînă dădură colțul. Considera această vizită drept un mare noroc pentru el.

— Ei, ce zici, bizar om acest Tseresnyés, nu ? — îi spuse Bányaváry lui Kálmán pe drum. Un adevărat politician ! Și ce amabil din partea lui că trimite clienți la fiul fostului său meșter din Genova. Nu uita să-l vizitezi !

— Fără îndoială. Dar oare la ce făcea aluzie bătrînul, că acolo înflorește și altceva în afară de lămîi, și asta o voi afla de la cizmarul italian ?

— Floarea aceea e probabil *cipripedium*[1], zise Bányaváry rîzînd copios de propria lui glumă.

Kálmán nu la floarea aceea se gîndea.

Iar floarea la care făcuse aluzie jupîn Tseresnyés era Societatea carbonarilor care înflorea la Genova, şi alături de care răsărise şi o altă floare, Sfînta poliţie secretă, care-i căuta pe carbonari.

ACOLO UNDE ÎNFLOREŞTE LĂMÎIUL

Să călătoreşti !

Să călătoreşti în Italia !

Să călătoreşti pe urmele iubitei !

Să călătoreşti cu inima tînără !

Poate exista o fericire mai mare pe pămînt ?

Kálmán îşi alese drumul cel mai drept posibil. Cu poştalionul pînă la Triest, de-acolo cu corabia pînă la Veneţia, iar de la Veneţia din nou cu poştalionul pînă la Genova. Nu poposi nicăieri în drum, nici măcar pentru a vedea tentantele monumente din oraşul dogilor.

Poate la întoarcere.

Dar ceva tot nu uită. Să corupă servitorii de la restaurante, pentru a obţine informaţii despre trecerea prinţesei Decséry prin oraşele respective.

Norocul îi surîse. Află că familia Decséry urmase acelaşi drum ca şi el, petrecînd însă mai mult timp peste tot. Rămăseseră o zi la Triest şi două la Veneţia. La Triest lăsaseră dispoziţii să li se expedieze eventualele scrisori şi pachete la un anumit hotel din Veneţia. La hotelul din Veneţia dăduseră aceleaşi dispoziţii, indicînd locul unde vor locui la Genova. Peste tot li se putea da de urmă, aşa cum poate fi descoperită frumoasa scoică Thetis după parfumul de trandafiri pe care-l lasă în urma ei.

Kálmán consideră asta de bun augur.

---

[1] O specie de orhidee în formă de papuc ; aluzie la meseria jupînului Tseresnyés.

Călători zi și noapte ca să ajungă la Genova. Alese cu bună știință alt hotel decît cel în care, după cum știa, se instalase familia Decséry. Mîndria lui de bărbat nu-i permitea să se întîlnească doar așa, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat între ei, cu înalta doamnă care-l despărțise de nepoata ei fără să-i lase să-și ia rămas-bun, și s-o facă să creadă că a venit direct după ele. Voia să le aibă sub ochi, să le urmărească pașii, să-și facă simțită prezența prin tainice vicleșuguri poetice, iar cînd întîmplarea va face să se întîlnească, aceasta trebuia să aibă un efect dramatic.

Frumosul portret de madonă și hîrtiuța de bomboană cu cele trei cuvintele îi încălzeau pieptul.

Însă cînd se înapoie servitorul trimis la hotelul indicat de familia Decséry la Veneția, află că prințesa împreună cu o tînără principesă foarte frumoasă au stat într-adevăr acolo, dar au plecat de două zile, fără să lase vorbă unde merg și nici cînd se întorc. S-a mai putut afla doar că, împreună cu suita, s-au îmbarcat pe vasul cu două catarge „Santa Barbara", care, trecînd prin Livorno, Civita Vecchia, Napoli, Palermo, Pireu și Cipru, se îndrepta spre Alexandria, așa că pasagerii călătorind pe puntea lui puteau fi căutați ori în regatul Sardiniei, ori în marele principat al Toscanei, ori în statul papal roman, ori în cele două Sicilii, ori în recent eliberata și de atunci devenită la modă Eladă, ori în Egipt...

— În Egipt !

Ce spusese georgiana aceea la balul mascat ?

Pe cine să întrebe ? Ce să întrebe ?

La toate întrebările avea ca răspuns nesfîrșita mare. Ghici, ce murmură veșnicele talazuri ? Ghici, ce ascunde întunericul adîncurilor ? Ghici, ce fluviu fierbinte curge prin ea de la un țărm la altul ? Ghici, ce lumină vine din ea nopțile ? Ghici, ce se află în inima unei femei ?

În timp ce se frămînta, descurajat, Kálmán își amintl de adresa scrisă de jupîn Tseresnyés în carnețelul lui. Se răsuci pe călcîie, întoarse spatele mării și porni să-l caute pe cizmarul genovez. Această întoarcere a constituit punctul de cotitură al întregii lui vieți.

Venise ca tînăr, se va întoarce ca bărbat.

O, da, de la cizmarul genovez a aflat ce mai înfloreşte în Italia ! O asociaţie pe care n-o leagă decît o idee, dar legătura aceasta e mai puternică decît tratatele scrise cu sînge, decît Coranul sau Evangheliile, decît sfîntul legămînt sau decît sfîntul mir, decît legăturile de rudenie, decît sfînta alianţă a domnitorilor, decît interesele personale, decît complicitatea la crimă, decît fanatismul.

Membrii ei sînt tineri şi bătrîni, bărbaţi şi femei, prinţi şi meşteşugari, preoţi şi militari, studenţi şi profesori, călători şi prizonieri, bogaţi şi săraci, savanţi şi analfabeţi, medici şi bolnavi, patrioţi, străini şi exilaţi. Ochii, urechile şi mîinile ei se întind pretutindeni ; la Vatican, în ocne, în mulţimea de pe cheiuri, în agitaţia pieţelor, în sacristiile bisericilor, în catacombe, cafenele, mănăstiri ; în hanuri, cazărmi, la adunările secrete ale cardinalilor, în grotele ascunse din munţii Abruzzi, în circiumile populare, la balurile princiare, în bărcile contrabandiştilor, la staţiile de poştă, pe pămînt, pe apă, şi ochii văd pretutindeni, urechile aud, mîinile acţionează. Şi ce-a văzut şi-a auzit unul, ştiu toţi ; iar ceea ce face unul, fac toţi.

Că această confrerie cu puteri magice a atras entuziasmul profund al lui Kálmán, e cît se poate de firesc. Învăţăturile *tinerei* asociaţii erau de mult legi pentru sufletul lui, numai că nu erau încă astfel clasificate. În acest sens se putea învăţa foarte mult de la italieni.

Este o şcoală minunată, şcoala activităţii conspirative, a jertfelor incredibile, a tenacităţii de nezdruncinat, a luptei nici o clipă uitate către ţel, a solidarităţii reciproce, a pasiunii neîmblînzite, miraculoasa şcoală mută a tuturor ştiinţelor, care de o jumătate de veac influenţează istoria Europei, iar opera ei progresează continuu, creşte şi nu se odihneşte nici o clipă.

E patria lui Galilei.

La Genova, Kálmán nu făcuse cunoştinţă doar cu cizmarul, ci şi cu multe alte personaje ilustre despre care nu se cuvine să vorbim în roman. Iar această societate afla tot ce se întîmplă departe, în lumea largă. Pentru confrerie nu existau secrete indescifrabile.

Află că doamnele maghiare îmbarcate pe „Santa Barbara“ nu călătoriseră cu vasul decît pînă la Civita Vecchia. Acolo au debarcat și s-au îndreptat spre Roma.

La Roma, prințesa a reușit să obțină o audiență la Sanctitatea sa, șeful vizibil al bisericii. Kálmán află și motivul audienței : prințesa ceruse dezlegare de păcatul de a-și fi logodit nepoata cu un schismatic, devenind astfel rudă spirituală cu acesta. Sanctitatea sa, considerînd drept circumstanță atenuantă faptul că această rudenie spirituală e în interesul schismaticului, îi acordase pioasa dezlegare.

De aici, doamnele Decséry au plecat la Napoli, încă singure. Însă la Napoli s-au întîlnit cu un călător maghiar, venit pe alt drum, și care se numea baronul Bálvándy. Domnul acesta le-a însoțit în excursiile pe Vezuviu și la săpăturile de la Pompei. De aici, familia Decséry împreună cu baronul s-au îndreptat spre Egipt pe vasul de război englez „Bellerophon“.

Contesa cu chip de madonă se îmbolnăvise de rău de mare, iar *signor ungherese* [1] o îngrijise cu multă atenție.

În Egipt au vizitat împreună Sfinxul, statuile lui Memnon, piramidele. Cortul lui *signor ungherese* era instalat alături de cel al *signorelor ungherese.*

Ochiul ligii îi vedea pretutindeni, și dacă i-a legat o dată cu invizibilul ei fir de păianjen, le va găsi urma peste tot.

De la confrații săi, Kálmán află tot, și aceasta îi modifică total structura sufletească.

Era o transformare uriașă !

Vedea exemplele în fața ochilor. Tînărul care-și smulge dragostea din piept ca să servească un ideal ; nobilul care-și riscă libertatea, averea și capul ; militarul care-și ridică liniștit fruntea în fața armei încărcate ; preotul care-și sfărîmă jurămîntul ecleziastic printr-un legămînt mai puternic ; femeia care renunță la sexul ei, pentru a face o muncă de bărbat ; meseriașul care flămînzește și umblă în zdrențe ca să poată da altora banii ; surghiunitul. care se lasă gonit de la o graniță la alta și iar se întoarce ; bătrînul tată, care-și jertfește pe rînd copiii,

[1] Domnul maghiar (în limba italiană în orig.).

şi copiii, care merg pe urmele însîngerate ale fraţilor lor ; entuziastul care ucide din convingere şi apoi se lasă rupt în bucăţi, dar nu trădează pe nimeni ; şi toţi trăiesc şi mor pentru o idee ; iar apoi poetul, ale cărui cîntece sînt ecoul acestei idei, şi în cele din urmă întregul popor, care cîntă în sute de variante, tipăreşte, răspîndeşte, citeşte, dă din mînă în mînă, neînfricat, veşnic treaz, cîntecele acestea, ideea prigonită cu foc şi pară, cu zornăit de lanţuri, cu excomunicarea.

Atunci s-a cristalizat în sufletul său acea umoare tainică din care se zămislesc diamantele ; conştiinţa faptului că în viaţă exită constelaţii mai înalte, care încălzesc mai puternic decît un chip cu licăr palid de madonă !

Kálmán vedea în faţa ochilor un popor care fusese cîndva atît de mare, că nu-i ajungea întreaga lume ca să-şi întindă picioarele, şi care a ajuns atît de mic, încît toţi vecinii îl calcă în picioare ; care dăduse cîndva proconsuli Galiei, Germaniei, Hiberniei [1], Palestinei ; şi căruia îi dădeau acum regi Galia, Germania, Hibernia, Palestina ; care unificase cîndva trei continente, iar acum, ruptă în nouă, gemea sub lanţuri ; care purtase cîndva lumina civilizaţiei de la un ocean la altul, şi a cărui Romă de azi e un anti-soare, cu raze negre. Şi acest popor asuprit cu violenţă, adormit cu viclenie, rupt în bucăţele, despărţit în provincii, divizat în clase, dezbinat, cu Vaticanul deasupra capului şi Camorra sub picioare, cu baionetele străinilor în flancuri, cu mîinile şi picioarele legate în lanţurile Sfintei Alianţe europene, năucit de superstiţii, dezvăţat de a fi energic, deposedat de măreţie, şters din istorie — acest popor se gîndeşte încă la răzvrătire şi aşa, legat, adormit, îngropat, încearcă să ridice capacul coşciugului, să dea la o parte ţărîna mormîntului şi tot corul capetelor încoronate care cîntă deasupra *requiem aeternam !*

O, sărmană bătrînică, ţi-ai expediat nepotul preferat din Ungaria, ca să nu fie în societatea primejdioasă a celor ce vor să urnească pămîntul nemişcat, şi l-ai trimis în locul cel mai potrivit, în Italia !

---

[1] Hibernia este vechiul nume al Irlandei ; în context, Anglia.

În drumurile sale prin Italia, Kálmán era întîmpinat și urmărit pretutindeni de această idee. Leul venețian fără limbă i-a spus că e amintirea străbună a societăților secrete ; arcada Colosseumului, de care se sprijină un hamal zdrențăros, palatele moarte, dezgropate din cenușa Pompeiului, templul lui Serapis, scufundat în mare și apărut din nou la suprafață, pentru alții sînt doar priveliști încîntătoare ; dar pentru el reprezintă taine elocvente. Pentru alții, poporul cu trăsături nobile e doar model pentru pictură : pentru el nu e doar model, ci un prototip. Și frumoasa țară cu crîngurile ei de portocali, cu lanurile răcoroase de orez, cu drumurile mărginite de ghirlandele viței de vie, cu grădinile încărcate de rodii, cu lacurile ce predispun la visare, cu vilele înconjurate de chiparoși, cu grotele miraculoase, cu roșcovii plini de fructe, pentru alții nu înseamnă decît peisaje frumoase, dar pentru el reprezintă o patrie care jelește. Și el știe de-acum că țăranul, cînd sapă canale de irigație pentru orezărie sau cînd cultivă vița de vie pe marginea drumului, se gîndește în sinea lui că aceste canale și umbrare de viță vor fi obstacole în calea mulțimilor de călăreți dușmani ; cînd își face casă, are grijă ca terasa să aibă creneluri, iar pivnița ieșiri în caz de pericol ; și cînd renunță la jumătate din mîncarea-i sărăcăcioasă, se gîndește că jumătatea cealaltă va prinde bine celor care vor veni cîndva și vor spune : „s-a făcut dimineață !“ Și că roșcovul are și spini, la fel de sfinți ca și fructele acestui pom al sfîntului Ioan.

Sigur că sărmana bătrînă de acasă n-avea cum să știe toate acestea. Știa doar că nepotul ei se află în cea mai frumoasă țară de pe pămînt și se încălzește la lumina celui mai aurit soare. Era încîntată de picturile frumoase pe care i le trimitea Kálmán : peisaje și reproduceri după capodopere vestite. Kálmán își petrece în mod folositor timpul în Italia. Se perfecționează ca pictor. Fericită e mama a cărei fiu (dacă tot i-a hărăzit Dumnezeu aptitudini pentru artele liberale) se dedică picturii ! Este o artă autentică, serioasă ; discipolii ei sînt oameni blînzi, așezați, sîrguincioși, cumpătați ; nu instigă, nu tulbură, trăiesc în pace cu aristocrații și cu preoții ; sînt prețuiți și

înţeleşi de toată lumea, iar lucrările lor îl preamăresc pe Creator. Dar vai, de trei ori vai, de mama al cărei fiu a căzut în viciul poeziei ! Muza poeziei umblă cu capul în nori, iar partizanii ei sînt oameni sălbatici, neliniştiţi, cu sînge iute din cauza beţiei, candidaţi la viaţă scurtă şi lungi suferinţe, duşmani ai autorităţilor, ai bunului simţ, ai ordinii stabilite a lumii, şi pentru că nu pot fi înţeleşi de străini, devin aţîţători ai propriului popor, iar lucrările lor nu sînt întru slava operei Creatorului, ci hulesc cu îndrăzneală desăvîrşirea lumii.

De aceea deschidea cu bucurie doamna Jenőy pachetele primite de la Kálmán din Italia. Ce cartoane frumoase, ce desene minunate în tuş şi în sepia, ce acuarele vii ! Dar cînd îşi trimise picturile în ulei ! Ambalate cu grijă în lăzi, de parcă ar fi comori. Aşa le şi păstra doamna Jenőy, ca pe nişte comori. Le dăduse pe toate la încadrat în rame aurite, şi în salonul unde le atîrnase nici Béni nu putea să intre decît cu îngăduinţa ei.

— Nu-i aşa că n-ai fi în stare să pictezi aşa ceva nici în ruptul capului ? — îi spunea ea unchiului uluit. Iar acesta o asigura că nu, nici dacă i s-ar da un cap în plus.

Doamna Jenőy îi scria mereu nepotului, scrisori pline de o blîndeţe energică şi observaţii nedelicate, expresie sinceră şi brutală a dragostei de bunică. Iar în încheiere, de fiecare dată îl lua la rost pe Kálmán că nu scrie dacă mai are bani. Doar ea nu poate ghici de-aici, „de la capătul pămîntului, cît costă viaţa în ţara talienilor“ ? Îi trimitea bani şi fără a fi rugată.

Iar în timp ce scrisorile bunicii îl ţineau la curent cu evenimentele de acasă, din epistolele cizmarului genovez afla ce se întîmplă în lumea largă.

Frumosul chip de madonă şi figura de Antinous sînt mereu aproape unul de altul. Din Egipt, invizibilul fir de păianjen i-a însoţit la Atena, găsindu-i tot împreună. De acolo îi urmări la Stambul, informîndu-l cu exactitate pe cel aflat la celălalt capăt al firului.

Îi spuse că în Egipt găsesc alinare nu numai plămînii şubrezi, ci şi inimile bolnave. Că bărbatul cel frumos îşi urmează steaua ca pe vremuri cei trei crai. Şi că madona primeşte cu bucurie smirna şi tămîia. Ave ! Ave !

Kálmán înţelese că din madonă nu-i rămîne nimic altceva decît portretul şi adoraţia — de la mare distanţă.

Apoi plecară şi din Constantinopol, îmbarcîndu-se împreună pe marea Marmara.

Firul de păianjen le mai dădu de urmă la punctul de carantină de la Orşova. Acolo trebuiau să-şi petreacă lungile zile de carantină cei veniţi din Orient.

Oare cum îşi alungau plictiseala ?

Pe urmă păşiră pe pămînt maghiar: Acolo firul de păianjen se rupse. Pînă acolo nu ajunge mîna asociaţiei. E ţara pămîntului nemişcat. Ţara Hyperboreelor. Despre această ţară mai putea afla cîte ceva doar din scrisorile bunicii.

Ziare ?

Da, exista şi o gazetă în ţara aceea. Kálmán era abonat, şi se întîmpla să primească în fiecare lună cîte un număr. Iar din acesta afla ştiri interesante referitoare la ţara sa, şi anume că în Afganistan englezii au suferit o nouă înfrîngere ; că Hudson Lowe nu vrea să publice testamentul lui Napoleon ; că Kolokotroni [1] nu e de acord să intre în guvernul grec ; că anul acesta, în insula Cipru, recolta de struguri pentru stafide a fost proastă, că Zummalacarregui a uimit cortesul [2] cu o nouă proclamaţie ; că aristocraţia japoneză s-a răsculat împotriva mikadoului ; că prinţul Vasilcikov îl va înlocui pe Tacicev la ambasada din Teheran ; că softii, mamelucii, palicarii şi fanarioţii creează mari dificultăţi Porţii. Uneori Kálmán citea şi cîte o veste despre localitatea în care se afla, ştiri de care cei din partea locului habar n-aveau. Dar despre Ungaria nu vorbea ziarul maghiar ? Ba da, exista şi pentru ea o rubrică, în care apăreau ştiri importante, ca vestea îmbucurătoare că Excelenţa sa Saffi Kul Khan a trecut prin Pesta ; sau că preaonorabilul septemvir Bábaváry a fost numit consilier secret intim, ceea ce e o cotitură uimitoare a destinului. Mai erau consemnate şi evenimente interesante din provincie, ca de exemplu naşterea unui berbec cu cinci picioare, trei coarne şi un singur ochi la Ráczke-

[1] Conducător al mişcării de eliberare din Grecia în secolul trecut.

[2] Parlamentul spaniol.

resztur ; că la Znio-Váralja un slovac a înghiţit în timpul somnului cinci broaşte şi a scăpat de ele bînd apă minerală ; că o bătrînă din Bratislava a jucat la loterie cinci numere pe care le visase în somn şi a cîştigat zece mii de florini. Altceva nu prea era de citit, deoarece dacă s-ar fi scris despre adunările de comitat, cenzorul ştergea tot, dacă se scria ceva în legătură cu religia, cenzorul tăia cu atît mai vîrtos, iar dacă se scria despre anumite treburi publice la care cenzorul nu se pricepea, tăia de la un cap la altul. Aşa că ziaristul cu experienţă prefera să nu scrie lucruri despre care ştia dinainte că le va tăia cenzura. În sertare existau întotdeauna în rezervă articole gata culese, cu care se puteau petici golurile lăsate în pagină de foarfecele cenzurii. Şi bietul cititor nu prea putea să înţeleagă cum de apare renumitul discurs al lui Don Zuniga y Requesens în mijlocul articolului despre ceremonia de învestitură a supraintendentului de dincolo de Dunăre, sau în ce măsură i se impută haiducului Zöld Marci clauzele tratatului de pace de la Unkiars-Skelessi. Dar uneori spiritul înăbuşit al gazetarului răbufnea, compensîndu-se pe teren neutru. În asemenea cazuri avea sclipiri de geniu :

„Un nebun de englez afirmă că face zahăr din sfeclă. De bună seamă zahăr pentru porci !“

„Un nebun de englez (întotdeauna englez, nu se poate glumi pe seama altor naţiuni, deoarece cu toate celelalte avem relaţii diplomatice armonioase) *vrea să aprindă aerul, care va arde ca o lumînare. Slavă Domnului, noi avem destul seu, nu sîntem constrînşi să dăm foc aerului !“*

Apoi urma o frază de măgulire a orgoliului naţional.

„Un distins englez, în trecere pe la noi, a declarat că dacă n-ar fi fost lord englez, ar fi dorit să fie nobil maghiar. Ce nebun !“ (Adică, de ce nu vrea întîi să fie nobil maghiar şi abia în al doilea rînd lord englez ?)

Mai apăreau şi cronici despre spectacolele teatrale din capitală, cititorul beneficiind de asemenea observaţii edificatoare şi instructive :

„Astăzi domnul Bányaváry a fost la înălţime“.

„Doamna Bányaváry a fost în formă“.

În fine, dacă mai rămînea un locşor neumplut de text, intra o anecdotă, întotdeauna despre ţigani.

Dar ce nu afla din ziarele de-acasă, afla din scrisorile simple, dar adevărate ale bunicii. Că şi acum e mizerie în ţară.

Însă pentru nimeni nu e viaţa atît de nenorocită ca pentru acela căruia soarta i-a pus în frunte cununa de spini a poeziei.

După plecarea lui Kálmán în străinătate, bătrîna se mutase la Pesta, menţinînd locuinţa închiriată pe vremuri pentru Kálmán, în caz că nepotul ei drag ar veni în vizită, să găsească un cămin. Dar să nu rămînă acasă !

Acasă lumea e rea...

Moravurile naţionale prea sînt sălbatice, aspre...

Oamenii învăţaţi prea sînt neghiobi, cu conversaţia lor latinească...

Judecătorul prea e indolent, trage din pipă de dimineaţă pînă seară...

Moşierul prea e legat de pămînt...

Ţăranul e prea egoist, prea nepăsător...

Înalţii prelaţi sînt prea îngîmfaţi, iar preoţii de ţară prea pedanţi...

Aristocratul e prea străin...

Cucoanele sînt prea ahtiate după plăceri...

Tineretul este prea blazat, prea neserios, prea petrecăreţ...

Oamenii de geniu sînt aventurieri...

Bogătaşii sînt zgîrciţi...

Ungurul neaoş e prea cinic...

Ungurul cult prea maimuţăreşte alte naţiuni...

Liberalii sînt prea lăudăroşi...

Adepţii guvernului sînt prea linguşitori...

Soldatul e doar o maşină...

Negustorii sînt necinstiţi...

Meşteşugarii sînt cîrpaci...

Guvernul e prea autoritar...

Toată ţara e prea săracă, prea părăsită, prea pe calea pieirii...

Nimeni nu-şi iubeşte patria ; cine-o iubeşte, o face sub formă de sarmale, de tocană, de plăcinte cu brînză : aşa

o iubește foarte mult, o și mănîncă, se și îngrașă ; toți au patria în stomac...

Asta-i așteaptă acasă pe toți.

Dar pe poet îl mai așteaptă și alții. Tipograful, care editează doar almanahuri, redactorul, care cere colaborări gratuite, cititorii, care-și împrumută unul altuia cartea și tot comitatul citește pe rînd același exemplar ; cenzorul, care-i ucide ideile ; confratele, care-l invidiază ; criticul, care-l împroașcă cu noroi ; autorul de duzină, care-i ocupă locul ; savantul, care-l disprețuiește ; comediantul, care face un fiasco din opera lui, și neamurile, care-i interzic să le intre în casă...

Aceste lucruri le citea iar și iar Kálmán în fiecare scrisoare a bunicii, cu exemple concrete.

Apoi mai citea cît de mult se bucură bunică-sa de progresele lui în pictură, de realizarea lui ca artist care va fi recunoscut în lumea largă. Și-a găsit în sfîrșit cariera care să-i satisfacă în mod strălucit setea de notorietate. Succes pe mai departe !

Într-adevăr, aceasta din urmă era cea mai puternică tentație pentru Kálmán.

Soarta îl purtase treptat prin toate.

A început cu o lovitură înfricoșătoare : eliminarea din școală. Nu s-a lăsat intimidat..

Apoi a venit femeia încîntătoare, flacăra la care și-au pîrlit aripile atîția tineri geniali. Nu s-a topit la căldura ei.

A urmat demonul parvenirii, care l-a condus pe culmi amețitoare, de unde potentații îi arătau cu bunăvoință Canaanul prin care curge lapte și miere. Nu s-a lăsat amețit.

I-a pus la încercare inima cu dragostea adevărată, legînd-o cu ghirlande de trandafiri și fire de aur, ca să nu poată înainta ; nici acolo n-a rămas prins, a preferat să rupă ghirlanda de trandafiri și firul de aur.

Destinul, ca să-l încerce, a dezlănțuit demonii, care distrug semănăturile lui Iov, iar pe acesta, lepros, îl aruncă pe o grămadă de gunoi — diavolii mușcători ai eșecului și rușinii, iar apoi pe bunii prieteni, care vin la

Iov să-i reproşeze că e atît de nenorocit şi se culcă în gunoaie.

Totuşi nu l-a renegat pe zeul inimii lui.

Dar această ultimă încercare era grea.

Un zeu rival.

O altă muză care-l copleşeşte cu sărutările ei. O muză mai simpatică.

O, cei hărăziţi muzei picturii sînt mai fericiţi decît cei adăpaţi de la izvorul Castaliei.

Poetul suferă cînd creează, în timp ce pictorul se delectează. Pentru poet pasiunea e un tiran, iar pentru pictor, un prieten. Măreţia poetului se limitează la naţiunea sa, a pictorului este universală.

Pictorii sînt veseli, se bucură de viaţă : dintre pornirile omeneşti, la ei se dezvoltă cele mai blînde, cele mai nobile, sînt caracterizaţi prin bună dispoziţie şi sociabilitate. Trăiesc deseori pînă la vîrste înaintate ; marii artişti, chiar ajunşi la bătrîneţe, vor să se ridice şi mai sus în arta lor. Poetul rareori ajunge să încărunţească, şi dacă-şi depăşeşte epoca, decade, amuţeşte, devine un mort în viaţă.

Kálmán avea posibilitatea de a alege. În anul petrecut în Italia făcuse, după mărturia maeştrilor lui, progrese uimitoare în pictură. I se recunoştea un talent de prim ordin. Lucrarea lui de absolvire cîştigase premiul întîi al şcolii de pictură din Florenţa. Copia acestei lucrări o trimise acasă bunicii.

Bătrîna răspunse astfel :

Dragul şi bunul meu copil !

Cu ochi înlăcrimaţi admir lucrarea ta minunat de frumoasă, şi m-aş uita la ea de dimineaţă pînă seara. Nu contenesc să-i mulţumesc lui Dumnezeu din ceruri pentru inspiraţia divină pe care mi-a dat-o să te trimit în Italia. Dacă aş fi papistaşă, aş plăti pentru o sută de liturghii de bucurie. Văd că vei deveni un om vestit, că vei face cinste numelui tău. Meriţi binecuvîntarea mea. Iar acei ce m-au făcut să-i afurisesc simt povara blestemului deasupra capului. Nenorociţii ! Zilnic văd şi aud despre soarta lor vitregă. Dispreţul lumii îi urmăreşte. Fata care m-a com-

promis e pedepsită chiar prin bărbatul cu care m-a dezonorat. Comedianţii sînt beţivi şi nestatornici ! Femeia are întotdeauna ochii plînşi. Ar fugi ei de-aici, dar nu pot, din cauza datoriilor. Joacă cu sala goală, deşi au primit permisiunea de a da spectacole la teatrul cetăţii din Buda. Toată lumea îi vorbeşte de rău. Şi pe bună dreptate. Nişte cîrpaci, care au făcut să cadă şi capodopera ta. Nici nu merită altceva, decît să piară. Şi aşa cum sînt, desculţi şi în zdrenţe, vor fi măturaţi din oraşul pe care l-au pîngărit. Vreau să apuc ziua aceea şi să arunc un pumn de noroi în urma lor. Blestemaţi să fie. Iar tu, fii binecuvîntat, dragul meu copil, lumina zilelor bătrîneţii mele, bucuria ochilor mei, şi mergi înainte pe drumul tău strălucitor, spre bucuria bunicii tale, aflată pe ultimul ţărm al vieţii.

Această scrisoare deschise ochii lui Kálmán.

Deci el a fost expediat în călătorie pentru ca aceia să piară ! Deci sînt pe drumul ratării şi lumea i-a părăsit ! Deci sînt în mocirlă şi împroşcaţi cu noroi ! Deci artistul îşi omoară sufletul în vin, iar sufletul artistei e înecat în lacrimi !

Ei, măicuţă, fă-te catolică şi cere să mi se cînte recviemul, de-acum vin acasă ! Dacă i-a părăsit toată lumea, eu nu-i părăsesc. Odihneşte-te pensulă, vino, pană de scris, vino, bici pentru trezit poporul : să mergem acasă !

ÎNCEPUTUL SINGURĂTĂŢII

Kálmán primise această scrisoare a bunicii chiar spre sfîrşitul trimestrului. Deci cam în perioada cînd soseau de obicei banii, însoţiţi întotdeauna şi de o scrisoare scrisă chiar de mîna buncii. O, pentru preferatul ei îşi dădea osteneala să scrie chiar ea, nu-l solicita pe Béni, acest copil bătrîn.

Kálmán nu ezită să ia o hotărîre : banii i se cam terminaseră, e adevărat că avea o mulţime de lucruri pe care putea să le vîndă, obiecte de lux ce împodobesc lo-

cuința provizorie a unui tînăr ; dar acestea costă o avere cînd le cumpărăm, iar cînd le vindem, nu luăm mai nimic pe ele. Cu mare greutate a reușit să adune banii necesari pentru drumul spre casă.

Între timp, sosi pe neașteptate obișnuita scrisoare trimestrială căptușită cu bani. Ca de obicei, conținea două mii de florini. Rîndurile ce însoțeau banii îl îndemnau pe Kálmán să-și continue cariera începută. Să plece de la Florența la Roma. Se pare că, în concepția bătrînei, Italia fiind țara picturii, cu cît înaintează omul mai mult prin ea, cu atît învață mai mult. Poate să înceapă la Veneția, să meargă apoi la Florența, dar cînd va ajunge la Roma, se va fi ridicat pe culmile artei. Deci Kálmán să plece la Roma.

Iar dacă ai să fii la Roma, să-mi desenezi tabloul acela vestit : „Cristos pe muntele măslinilor". Chiar dacă sînt calvinistă, îmi plac foarte mult icoanele frumoase. Și grăbește-te să fii acolo de sărbători, cînd cupola bisericii Sfîntul Petru e luminată de mii și mii de focuri de artificii albe, iar cînd ceasul bate ora douăsprezece, miile de focuri devin dintr-o dată roșii. Să te uiți bine și să-mi scrii cum a fost. Chiar dacă sînt calvinistă, îmi plac ceremoniile frumoase. Știi că și acasă priveam întotdeauna procesiunea de ziua Domnului, cînd cei unsprezece morari își duceau steagul, iar senatorii purtau baldachinul deasupra vicarului. Cum o fi asta la Roma, unde chiar Papa e purtat cu tronul lui ! Să-mi descrii totul amănunțit !

Dacă n-ar fi înțeles intențiile bătrînei, Kálmán putea crede că la bătrînețe e atinsă de apostazie. Dar înțelese foarte bine. Bătrîna avea în gînd să-l îndepărteze pe Kálmán cît mai mult de acasă. Nu s-a liniștit pînă nu l-a alungat de la Veneția la Florența ; acum nici asta nu i se pare destul de departe. Crede că dacă l-ar goni la o distanță de o mie de mile, acesta ar putea uita ceva ce-a lăsat acasă.

Dar el n-a uitat acel ceva.

Cele două bilete de bancă roșii, noi-nouțe, de cîte o mie de florini, le împături și le puse în fundul portofelului. Acestea trebuie să ajungă neatinse în Ungaria.

Bagajele sale nu constau decît din hainele strict necesare și din colecția lui de cartoane pictate și schițe. Porni spre casă fără întîrziere.

Italia nu-l mai atrăgea deloc, nordul era misiunea lui.

Pe drum făcu economii severe, ca să-i ajungă banii, și de la Istria la Sopron călători cu platforme de transport ce se întorceau spre țară, pentru că un loc costa pe jumătate ca la diligență.

Totuși nu-i ajunseră banii de drum și la Sopron fu nevoit să-și vîndă lanțul de aur al ceasului de buzunar, ca să poată pleca mai departe.

La Győr reuși să-și asigure un loc pe un cargou de cereale care mergea gol pînă la Pesta și plăti cu ultimii lui bani ; cele două miare noi-nouțe stăteau la păstrare în fundul portofelului.

Vasul greoi din lemn de stejar înfruntă multe vicisitudini pe drum, vînturile puternice dinspre sud îl împingeau adeseori spre țărm, pierdu mult timp pe drum, iar cînd se apropie de Pesta, pe la Szentendre, îl ajunse soarta vitregă a cargourilor de grîne, se izbi de un buștean aflat sub nivelul apei și, cu fundul găurit, se scufundă pe loc. Pasagerii puteau mulțumi Cerului că au reușit să-și salveze pielea.

S-au pierdut acolo și bagajele lui Kálmán, și comorile de artă păstrate cu grijă, desenele și studiile. Se salvase pe șalupă doar cu costumul negru de catifea de pe el și cu pălăria calabreză ponosită pe care-o purta.

De aici ajunse pe jos la Pesta.

De cînd era artist se obișnuise cu mersul pe jos și fără bagaje care să-i apese umerii.

Se duse direct la vechea sa locuință, unde acum stătea bunică-sa. N-a fost nevoie să se intereseze dacă e pe drumul cel bun, dacă mai locuiesc acolo cei căutați, se putu orienta de la distanță.

Nenea Béni nu s-ar despărți de mămica lui pentru nimic în lume, deoarece n-ar putea trăi fără ea. El locuiește în prima cameră, care se deschide direct spre scară. E și acum același copil fericit de altădată, n-are decît un singur necaz, că nici acum mămica nu suportă fumul de tutun în cameră. Iar aici, în orașul acesta aiurit, casele

n-au stupine și topitorii de în primitoare, unde omul poate să fumeze în voie. Ar putea s-o facă la cafenea, dar acolo pe mămica n-o poate duce cu el, iar să meargă singur e periculos, ar putea ajunge într-o companie proastă. Acolo „cazacii“ stau la pîndă să înhațe oameni ca el. Nenea Béni e la fel de înspăimîntat de cazaci ca anumiți politicieni cu o jumătate de veac mai tîrziu.

Dar reuși să se descurce. Pentru ca să rămînă acasă și totuși să-i poată jertfi lui Vulcan, zeul focului, o pipă de tutun, să poată fuma în voie, comod, în papuci, în propria lui cameră, îi veni o idee ingenioasă : deschise fereastra și se culcă pe pervaz, cu genunchii pe un scaun, scoase capul în stradă, și luă în gură *longissima,* al cărei capăt ajungea în dreptul ferestrei de la parter și așa începu să sufle fumul în lumea largă. Era acasă, dar cu capul în stradă, fuma în camera lui și totuși nu fuma în cameră.

Ei, cînd Kálmán zări căpățîna radioasă cu pipa lungă, atîrnînd în jos, reuși să-și descopere locuința și fără far. Îl salută încă din stradă pe fumător, dar acesta era prea preocupat ca să-l recunoască pe cel ce-l salutase. Norocul lui Kálmán că nu l-a scuipat în creștet în semn de răspuns.

Urcă treptele știute și deschise ușa binecunoscută, a propriei sale camere, unde se simțise atît de fericit odinioară.

Nenea Béni era în aceeași poziție, culcat pe pervaz, cu partea cea mai importantă a personalității sale în stradă și se întoarse abia cînd îl bătu cineva pe umăr.

Cine-o fi ?

Nenea Béni zări în fața lui un necunoscut cu fața arsă de soare, cu barba și mustățile tunse după o modă străină, cu hainele de croială italienească și o clipă îi trecu prin cap că el însuși se află acum la Roma și în fața lui e un italian cu care acuși va trebui să vorbească italienește. Atîta îi tot vorbește mămica despre Italia și mai ales despre Roma !

Dar nu-și aminti nici un cuvînt italian.

— Bună seara, nene Béni !

La auzul vocii cunoscute, primul sentiment al lui nenea Béni a fost de spaimă și se manifestă prin aceea că smulse repede de sub el perna de pe pervaz și o aruncă pe podea. Și asta pentru că mama, care tolera tacit obiceiul lui nenea Béni de a fuma în fereastră, obișnuia să-i facă scandal ca nu cumva să murdărească perna aceea frumos brodată de pe pervaz, pentru că e a lui Kálmán. Probabil i-a brodat-o vreo domnișoară frumoasă ; așa că să n-o strice. Iar nenea Béni, ca orice copil, simțea o deosebită plăcere să se tolănească pe perna brodată, pentru că-i era interzis. Acum însă, de cum îl recunoscu pe Kálmán, crezu că acesta îl va executa pe loc pentru uzurparea criminală a pernei, snopindu-l în bătaie pe partea rămasă în cameră ; de aceea se grăbi să arunce perna pe jos. Poate se va crede că a ajuns singură acolo.

Dar deoarece Kálmán nu-l salută în acel mod lipsit de simțul familiei, îi reveni pe dată buna dispoziție. Ținînd mereu cu o mînă pipa afară în stradă, pentru că acum n-avea voie s-o tragă înăuntru, cu cealaltă mînă își îmbrățișă nepotul, îl sărută cu mult foc, îl întrebă dacă a venit, și apoi dacă va rămîne multă vreme acasă.

După ce se liniști în această privință, dădu îndată glas dorinței pe care o nutrea de mult, „nu-i așa că acum mă pictezi și pe mine ?“, la care primi un răspuns încurajator și se grăbi să afle dacă poate poza în dolmanul de gală și dacă nepoțelul poate să picteze și fireturile de aur. Le pictează cu vopsea de aur, nu-i așa ? O să-i picteze și pipa ? Dar nu se asortează la haina de gală, mai degrabă la șepcuța de iască ; se liniști pînă la urmă că nepoțelul îl va picta și în dolmanul de gală, și cu șepcuța de iască și pipa în gură ; abia atunci lăsă să i se pună și lui o întrebare :

— Bunica e acasă ?

— Da, dragă nepoțele, e în a treia cameră.

Apoi îi ceru scuze nepotului că nu merge cu el la mămica, dar trebuie să termine pipa, pentru că dacă o fumează numai pînă la jumătate, capătă mustăți.

— Bine, fumează-ți pipa ca să nu facă mustăți, îl îndemnă Kálmán și nenea Béni se și aplecă iarăși pe pervaz, cu capul mult întins spre stradă, mai ales pentru

ca — să recunoaștem cinstit — să nu poată auzi nimic din ce se va discuta *acolo, în camera din fund.* Instinctul îi șoptea că din această sosire neașteptată iar va ieși o mare dandana. Probabil că pe nepoțel l-au dat afară și de la Academia de pictură.

Presupunerea lui se adeveri. Cînd bătrîna văzu cine intră în cameră, scăpă din mînă „Orele evlaviei".

— Tu, la Pesta ? — șopti uluită.

Iar chipul lui Kálmán, exprimînd fermitate și calm bărbătesc, o înștiință de ce-a venit, încă înainte de a scoate o vorbă.

— M-am întors, măicuță, zise el, ridicînd spre buze mîna bunicii.

— N-ai primit ultimele mele scrisori ?

— În urma lor m-am întors. Și de-acum rămîn aici.

Doamna Jenőy îl privi consternată.

— Ca urmare a scrisorilor mele ai venit și rămîi aici ? Eu ți-am scris să te duci la Roma.

— Iar eu am venit acasă.

— Ți-am scris să te faci pictor.

— Iar eu voi fi poet.

— Ți-am trimis bani în acel scop.

— Iar eu am adus banii înapoi, pentru că mă îndrept spre alt țel. Iată-i, mamă. Îți mulțumesc pentru bunătate. Eu mi-am decis soarta. Să vorbim despre ea cu calm, nu te înfuria. Consideră că în fața ta ar fi un străin ce-ți dă socoteală și apoi demisionează din postul pe care l-a ocupat. Hotărîrea mea este fermă, de neclintit. Tu, bunico, mi-ai atras atenția că mai am o mamă, mai mare, Patria, ai cărei copii credincioși, cei mai dragi frați ai mei, se zbat în mizerie și umilință, în timp ce-și slujesc sfînta mumă. Și m-am întors acasă pentru a împărtăși soarta fraților mei, oricare ar fi ea în viitor, fie chiar mizerie și dezonoare. Nu încerca să mă convingi să renunț, m-ar durea inima să te refuz, dar n-aș avea încotro. Știu ce fac, știu că prin asta pierd pentru totdeauna dragostea ta. Îmi dau seama de greutatea acestei pierderi, dar sînt destul de puternic ca s-o suport. Azi și acum mă vezi pentru ultima oară în fața ta. Eu te voi include și de-acum încolo în

rugăciunile mele, dar pe tine te rog să mă uiţi ; pentru că doresc să trăiesc şi să mor altfel decît ai vrea tu.

Cu aceste cuvinte, puse în faţa bunicii banii aduşi înapoi, fără să-i mai ia mîna. Erau străini unul de altul.

Bătrîna voi să arate că în vinele ei curge acelaşi sînge ca în ale nepotului. Se sculă cu acelaşi sînge rece şi-i răspunse pe acelaşi ton liniştit :

— Bine. Tu ai luat o hotărîre ; şi eu. Ţi-ai ales un drum, urmează-l. Ai ales între mine şi cei pe care-i urăsc. Trăieşte cu ei. Şi ca să-i găseşti mai uşor, îţi spun şi încotro să te îndrepţi. Caută cea mai murdară cafenea din oraş, aşază-te lîngă cei mai zdrenţăroşi beţivi ; aşteaptă-l pe acela care zăboveşte cel mai mult la jocul de cărţi, care bea cel mai mult, aşteaptă-l pînă iese clătinîndu-se pe uşă şi cade în noroi, ridică-l, sărută-l pe obraz, acela e fratele tău drag, pe care ţi l-ai ales, condu-l acasă la nevastă-sa şi trăieşte fericit împreună cu ei.

— Mulţumesc, măicuţă. Primesc ultima ta poruncă. Dumnezeu să te aibă în pază !

Şi fără să mai arunce vreo privire fostei sale locuinţe elegante, se grăbi să plece.

Nenea Béni îl prinse în ultima cameră ; pipa se stinsese.

— Nu-i aşa, dragă nepoţele, că acum te duci după bagaje ?

— Ba nu.

— Dar unde-ţi sînt bagajele ?

— Pe fundul Dunării.

— A-a ! Şi tablourile acelea frumoase ?

— Şi.

— Păcat ! Chiar mă gîndeam ce frumos va fi să le vedem diseară pe toate. Dar în rest, totul e în ordine ?

— Totul, nene Béni.

— Ei, slavă Domnului.

Uşurat, nenea Béni îşi lăsă nepotul să plece şi pentru că n-o auzea nici pe mămica făcînd scandal, îşi umplu din nou pipa, şi-o aprinse şi scoase din nou capul pe fereastră, cu grijă să nu se sprijine cu coatele pe perna brodată, avînd în vedere întoarcerea proprietarului legal.

Tresări doar cînd mama ieşi din cameră, trîntind atît de tare uşa, că zăngăneau toate geamurile din casă.

— Acum poţi să-ţi pui coatele pe perna brodată, zise bătrîna cu amară ironie. E a ta, de-acum totul e al tău. Eşti stăpînul casei.

La aceste cuvinte sărmanul Béni se sperie în aşa hal, că scăpă pipa în stradă.

— Totul e al tău ! Nu mai împarţi cu nimeni. Nimeni nu-şi mai cere partea. Tu dispui de toate proprietăţile mele.

Şi, ducîndu-şi mîinile la ochi, bătrîna începu să plîngă amarnic, trecu în dormitorul ei şi se trînti îmbrăcată pe pat, continuînd să plîngă. Iar nenea Béni se aşeză pe scaunul pe care îngenunchease pînă atunci, îşi întinse mîinile pe genunchi şi încremeni, privind în gol. Gîndul să devină stăpînul tuturor moşiilor, să dispună de toate, era îngrozitor, de neconceput pentru el. Nici dacă şi-ar fi auzit condamnarea la moarte nu s-ar fi speriat aşa.

Pînă şi pipa o lăsă în stradă, nu coborî după ea.

Dar unde s-o fi dus oare Kálmán ?

Ieşind în stradă, trebuie să se fi simţit atît de străin de acest oraş, ca şi cum nu Dunărea l-ar fi aruncat la mal, ci marea în vreun port al Americii de Sud.

Nu era nevoie de hainele cu croială străină, de barba tăiată neobişnuit, ca să devină de nerecunoscut. Ia să încerce oricine să iasă în stradă în haine ponosite, să-şi tragă pălăria pe ochi, purtînd pe faţă expresia gîndurilor care-l frămîntă şi poate trece prin tot oraşul fără ca cineva să i se adreseze.

Paşii îl purtară din instinct de-a lungul unei străzi lungi şi largi, care ducea afară din oraş. Pe unele porţiuni exista trotuar, pe altele nu. Într-un loc pavajul era de marmură, acolo îşi aminti că pe această marmură păşise deseori odinioară. Era o casă aristocratică, cu un blazon mare din piatră deasupra porţii. Şi poarta îi era cunoscută, iar de la etaj, printr-o fereastră deschisă, ajungea la el melodia unui vals cunoscut, cîntat la pian, şi i se păru că trebuie să urce în încăperea unde se cîntă atît de frumos la pian, să apară pe parchetul lustruit în faţa înaltei societăţi şi, bătînd din pinteni, să danseze solo-ul maghiar,

în ropot de aplauze, iar apoi să privească îndelung un portret de madonă pictat pe fildeş, pînă prinde viaţă, şi atunci să pună întrebarea : „Oh, contesă, frumoasă contesă, mai înfloresc oare florile de nu-mă-uita ?“

Îl aduse la realitate vocea portarului :

— Ei, jupîne, nu ţi-a fost destul cît te-ai holbat la blazonul ăla ?

Nici acesta nu-l recunoscuse. Cu toate că de multe ori îi dăduse onorul cu buzduganul lui bătut în ţinte de argint.

Privirea lui Kálmán coborî din nori şi se opri asupra cizmelor sale, pline de noroi din cauza îndelungatului mers pe jos. Şi altă pereche nu mai avea. Hainele de pe el şi ce purta în inimă erau tot avutul lui. Nici bani, nici locuinţă.

Îşi aminti indicaţia amară a bunicii : „caută cea mai murdară cafenea...“

Pentru a se conforma cît mai exact, îşi îndreptă paşii spre „*Zrinyi*“. Această, pe-atunci faimoasă, văgăună se afla în colţul dintre şosea şi poarta Hatvan. O casă scundă, cu etaj şi cu acoperişul etajat şi el, de două ori mai înalt decît zidul casei.

Pentru Kálmán era un loc absolut străin, unde nu umblase niciodată. Locul unde se adunau toţi beţivii, cartoforii, vagabonzii fără căpătîi, hoţii de buzunare şi bătăuşii renumiţi.

Intrînd pe uşa scundă, noul sosit e întîmpinat de un aer greu, îmbibat de fum de pipă, sudoare omenească şi miros de palincă, un aer gros, cu care s-ar putea înveli ca Jupiter cînd nu voia să fie văzut. Trei lămpi pîlpîiau, luptîndu-se cu penumbra, dar se dădură repede bătute, înconjurîndu-se de o aureolă roşiatică. În lungul sălii se înşirau stîlpi solizi, pe lîngă care era uşor s-a ştergi din faţa comisarului de poliţie sau a creditorului ce-şi hăituia vînatul. În cele două părţi ale sălii, în formă de unghi, se aflau două mese de biliard, înconjurate de jucători năduşiţi de-atîta joc, iar în colţ, era despărţitura pentru cafea, unde şedea o domnişoară tinerică cu părul încreţit, căreia tocmai îi făcea curte un jurat cu pălăria pe-o sprînceană. Ferestrele sînt adîncite în nişte firide adînci şi cei ce se înghesuie în aceste firide sau la umbra stîlpilor

nutresc în mod vădit o asemenea dorinţă de a nu fi zăriţi, încît cel care trece pe lîngă ei se simte vinovat, privindu-i. Porcari sîrbi fumează tutun turcesc din ciubuce aflate sub masă ; un avocat dubios, declasat, şuşoteşte despre afaceri confidenţiale cu un cămătar ponosit ; o ceată de zdrenţăroşi, beţi turtă, moţăie cu pălăriile trase pe ochi şi mîinile în buzunare lîngă o masă goală ; o calfă de măcelar, după ce s-a îmbătat, tratează cu punci o adunătură de cheflii ; trei sau patru s-au apucat să joace cărţi la o masă, cu cinci-şase chibiţi în spatele lor ; un obişnuit al teatrelor fluieră cu perseverenţă o operă de la un cap la altul ; siluete solitare se furişează ca umbrele din Macbeth prin vălul de ceaţă al fumului de pipă, şi mereu apar indivizi pe jumătate beţi, care vin să continue înăuntru cearta, cîntecul, scandalul sau hohotele de rîs începute afară.

Kálmán privi în jurul lui, oare unde să se ascundă ? Fiecare colţişor părea ocupat de cîte un troglodit. Doar lîngă uşă se afla o masă liberă, nu prea agreată pentru că stătea în calea tuturor. Kálmán se aşeză şi comandă o cafea. Bună şi asta, cînd omul n-a mîncat nimic toată ziua.

Pe măsură ce ochii i se obişnuiau cu fumul, începu să-i observe pe locatarii văgăunei. Nu zări printre ei nici un chip cunoscut. Făceau parte din cu totul altă lume decît cea în care trăise pînă atunci.

Timpul trecea şi aglomeraţia din cafenea creştea mereu. La măsuţa lui mai era un loc, dar nimeni nu-l ocupase.

Kálmán, cu capul rezemat în palmă, se simţea ca înhăţat şi răsucit de un vîrtej. Încetă să mai gîndească.

Deodată cineva îl apucă de mînă, şoptindu-i la ureche :

— Domnule Jenőy.

Kálmán privi în jur, unde-o fi persoana căutată ; nici nu-i venea să creadă că e propriul lui nume.

Cel care-l chemase şedea de cealaltă parte a mesei.

— Ah, dumneavoastră eraţi, jupîn Tseresnyés ?

Chipul cizmarului era la fel de grav ca altădată, deşi Kálmán îşi exprimase zîmbind bucuria revederii.

— V-aţi întors şi rămîneţi acasă de-acuma ? — întrebă jupîn Tseresnyés, apoi, fără să mai aştepte răspunsul, continuă : Ne-am întîlnit aici mînaţi probabil de acelaşi motiv ; şi dumneavoastră, ca şi mine, îl aşteptaţi pe Bányaváry.

— Obişnuieşte să vină aici ?

— În fiecare seară. Probabil e deja aici, dar la ora asta stă într-o încăpere rezervată, unde se joacă jocuri de noroc şi de unde va apărea abia după miezul nopţii. Mie nu mi se dă voie înăuntru, pentru că acolo se intră doar cu protecţie şi despre mine se ştie că nu sînt nici jucător, nici cazac. De bună seamă că acum joacă. Vom vedea dacă a cîştigat sau a pierdut. Cînd cîştigă invită la băutură toată banda de cheflii, iar cînd pierde, se ceartă cu ei. Dar ori că face cinste, ori că se ceartă, în final e dat afară. Şi atunci treaba mea este să-l iau de braţ şi să-l duc acasă.

— La nevastă-sa ?

— Nu, la mine. Nevastă-sa locuieşte în Buda şi pînă acolo e imposibil de transportat ; dar pînă pe uliţa vecină îl păcălesc eu cumva şi acolo îl culc în camera mică. Pentru că îmi pare foarte rău că un asemenea talent de excepţie se iroseşte în aşa hal.

Kálmán strînse mîna meşterului.

— În doi, zise cizmarul, vom putea să-i purtăm mai uşor de grijă.

Cizmarul nu-l întrebă pe Kálmán nici de ce se află aici, nici de ce e îmbrăcat în haine atît de ponosite şi murdare de noroi, ştia el prea bine motivul.

Nu-l întrebă nimic nici despre impresiile din Italia, preferă să-i vorbească despre cele întîmplate acasă în absenţa lui Kálmán : despre actori, despre oameni de ştiinţă, despre public.

Timpul trecu pe nesimţite. Chelnerii îl cunoşteau pe jupîn Tseresnyés şi nu-l deranjară întrebîndu-l ce doreşte să comande, ci îi aduseră toate ziarele pe care avea obiceiul să le citească.

După miezul nopţii, apărură din camera rezervată cartoforii. Figuri dezolante, cu chipurile răvăşite de patimi

sălbatice, cu ochi de sinucigaşi, palizi de aviditate, cu frunţile îmbrobonite de sudoare.

Printre ei se afla şi Bányaváry.

Se îmbătase şi cînta. Ţinea în mînă coada din lemn de vişin a unei pipe turceşti, cu care izbea zgomotos în masă.

— Chelner ! Hei, puturosule ! Unde naiba eşti ? Punci pentru domnii aceştia ! Azi toată lumea bea punci !

Cîştigase...

Şi, înconjurîndu-se de cei mai mari beţivani din cîrciumă, ceru un castron mare în care turnă rom şi zahăr, îi dădu foc şi prezida turma din jurul castronului în flăcări bătînd tactul unei melodii îngrozitoare.

Apoi bău bruderschaft cu toată lumea.

Şi cu cît se îmbăta mai tare, cu atît mai mult pretindea ca toată lumea să-i arate respect. Cu atît mai tare rîdeau toţi de el.

Coada de pipă o ţinea în mînă ca pe un sceptru regal. Şi se supăra foarte tare dacă-l reţineau cînd voia să lovească pe cineva cu sceptrul.

— Cine sînt eu, robule ? — urlă către chelner.

Acesta răspunse cu ironică umilinţă :

— Maiestatea sa regele Matei.

— Fiul marelui Ioan de Hunedoara, adăugă beţivul.

— Trăiască regele Matei de Hunedoara ! — zbierau rîzînd beţivanii, ridicîndu-l în aer cu scaun cu tot.

Jupîn Tseresnyés îi spuse grav şi posomorît lui Kálmán :

— De cîte ori bea prea mult, susţine că e regele Matei. E nebunia lui, sărmanul. Iar stricaţii ăştia îi cunosc meteahna şi-şi bat joc de el.

Şi Matei de Hunedoara avea faţa rasă şi nasul coroiat, ca şi Bányaváry. Acesta din urmă, şi treaz fiind, asculta cu plăcere cînd cineva observa asemănarea lui cu portretul marelui rege ; dar cînd se îmbăta, înnebunea de-a binelea.

Printre cazaci se afla un individ infam cu mutră acră, în care voia cu tot dinadinsul să-l recunoască pe Czilley Ulrik şi-şi îndemna prietenii să se răzbune pe el pentru

sîngele vărsat al fratelui său László ; să-l ucidă. Aceştia îl asigurau că de mult l-au făcut bucăţele, dar el le impută că nu l-au zdrobit destul de bine, iar cînd acest dușman de moarte al familiei Huniazilor se apropie de el, îi trase una în cap cu sceptrul regal din coadă de pipă, de-i turti jobenul.

Din această cauză izbucni o mare revoltă, alde Gara și Ujlaky îl detronară pe Măria sa, în timp ce Czilley, în furia lui antimonarhică, pusese mîna pe un tac, chelnerul se grăbi să salveze castronul cu punci de pe terenul de luptă, iar jupîn Tseresnyés și Kálmán săriră de la masă și se străduiră să-l scoată pe ușă pe măritul domn aflat în pericol, dar nu înainte ca acesta să împartă în dreapta și-n stînga lovituri îndreptăţite și binemeritate cu coada de pipă, în timp ce ghionturile de răspuns le încasau în coaste jupîn Tseresnyés și Kálmán, pînă reușiră să ajungă cu el la ușă.

Dar Czilley îl urmări ca turbat cu tacul în mînă și-l pocni, de era să-l dea gata dacă nu se interpunea Kálmán ; tacul se rupse de braţul său întins și-l atinse pe Bányaváry doar pe spate, ajutîndu-l să iasă pe ușă.

Pe stradă nu-l mai urmăriră, ba chiar trîntiră îndată ușa, ca patrula de pază contra incendiilor să nu audă hărmălaia.

Cei doi prieteni erau nevoiţi să-l ţină din două părţi pe Bányaváry, ca să nu cadă sau să nu se întoarcă din drum.

Îşi pipăia spatele, plin de mîndrie.

— Aţi văzut această lovitură ? Cînd am atacat Viena și m-am strecurat ca spion pe poarta orașului asediat, rostogolind o roată în faţa mea, paznicul mi-a spus : măi, derbedeule, ai nasul exact ca regele Matei, și m-a altoit zdravăn cu băţul pe spinare. Nu-i așa că m-au croit pe spinare ?

— Așa e, Maiestate, îi cîntă în strună cizmarul, dar acum să ne îndepărtăm de poarta Vienei, că acolo era să-l împuște pe regele Matei.

— A fost trădare ! — spuse actorul. M-a trădat chiar secretarul meu, însemnînd pe peretele cortului locul unde ședeam de obicei.

La aceste cuvinte deveni suspicios.

— Dar voi cine sînteţi, „neisprăviţilor“ ? (şi asta era vorba regelui Matei.)

— Cum, Maiestatea voastră nu ne mai recunoaşte ? — îl imploră linguşitor cizmarul.

— Aha, tu eşti cantorul din Cinkota. Ţi-am promis să-ţi comand două ocale de vin. Vino înapoi la cîrciumă, să mă conving dacă mi-au ascultat porunca.

— Nu sînt eu cantorul de la Cinkota, Maiestate, se eschivă cizmarul. Eu sînt ciubotarul acela.

— A, da, cel care a venit la mine cu povestea ştiucii prinse de vulpe, a vulpii prinse de ştiucă şi amîndouă prinse de ciubotar... ha-ha-ha ! Mai rîd şi acum, cînd îmi amintesc. Şi ce mi-ai cerut ca răsplată ? O sută de nuiele. Jumătate din dar a fost reţinut în avans de intendent, restul de uşier. Dar nu-i ăsta intendentul ?

— Nu, Maiestate, se grăbi jupîn Tseresnyés să-l salveze pe Kálmán, doar îl cunoaşteţi. Este Galeotti, cronicarul Maiestăţii voastre.

— A, învăţatul Galeotti ? — spuse beţivul îmbrăţişîndu-l pe Kálmán.

— Haideţi acasă, Maiestate, ca învăţatul Galeotti să poată scrie isprăvile Maiestăţii voastre pe ziua de azi.

Cu asta regele imaginar se linişti şi consimţi să meargă acasă.

Dar trebuia multă măiestrie să-l atragă cu frumosul pînă în uliţa vecină, unde se găsea casa jupînului Tseresnyés, pentru că beţivul se oprea la fiecare pas şi se contrazicea cu însoţitorii.

— Dar unde acasă ? În apartamentele regale din cetatea Budei ?

— Acolo nu putem merge acum, pentru că e încuiat şi portarul doarme.

Atunci se încăpăţînă, că de ce e încuiată noaptea cetatea regală. Iar trebuie să fie un complot al acelui Szilágyi Mihály, şi al lui Ologu, bucătarul trădător ; mîine îl lasă şi fără cap.

Cizmarul îl linişti, cum că el însuşi declarase că numai o dată a fost tîrg de cîini în Buda... Cetatea e încuiată ca să nu pătrundă cîinii vagabonzi.

Nu se mulţumi cu asta, voia să dea buzna cu forţa în cetate.

— Bine, zise cizmarul. Să mergem în cetate. Şi aşa Măria sa doamna aşteaptă cu nerăbdare sosirea măritului ei soţ.

Asta avu efect.

— Soţia mea ? — tresări actorul şi căzu pe gînduri. Să nu mergem acolo. E o femeie de treabă, bună şi o respect foarte mult ; dar să ştiţi că regele Matei a mai dat şi pe de lături. Sst ! Nu spuneţi asta nimănui. Nu cumva să afle buna şi binecuvîntata femeie, căci pentru fiecare lacrimă a ei voi vărsa o mare de sînge. Pentru lacrimile ei scumpe !

Şi începu să plîngă.

Între timp reuşiseră cu greu să dea colţul străzii Magyar.

Acolo i se opriră ochii pe firma unei dughene.

— Iată blazonul meu ! Ce caută aici blazonul meu, corbul cu inelul în cioc ?

Era inutil să-l fi contrazis, că nu e corb, ci leu, şi nu poartă în gură un inel, ci un covrig cu sare, el aşa-l vedea.

— Bine, Maiestate, zise cizmarul. Colo e un felinar, ne oprim lîngă el şi în timp ce toate casele vor trece una după alta pe lîngă noi, cînd ajunge şi uşa asta în dreptul felinarului, vom vedea ce e pe firmă.

Beţivul crezu într-adevăr că se vor pune în mişcare casele şi se lăsă dus pînă la felinar. Acesta era doar la cincizeci de paşi de poarta jupînului Tseresnyés, dar aici interveni un nou incident. Pe strada Cukor trecea în galop patrula călare, şi Bányaváry tresări la zgomotul copitelor.

— Aha, iată-l pe Holubár ! [1] — arătă el spre sergentul patrulei. Holubár, cehul uriaş ! Vine să mă provoace la turnir. Sînt gata. Te voi zvîrli în ţărînă, uriaş fudul, de ţi-oi frînge oasele. Calul meu, repede, să-l trîntesc la pămînt. Aduceţi-mi calul !

[1] Atlet ceh, învins de Matei Corvinul într-un turnir.

Și apucînd coada pipei pe post de hățuri, se pregăti să asalteze patrula călare.

— Maiestate, calul nu e pe-aproape, se scuză bunul cizmar, dar să binevoiască Maiestatea voastră să mi se urce în cîrcă, îl atacăm așa pe uriașul ceh.

Și se ghemui în fața fanfaronului, care, cu ajutorul lui Kálmán, i se căță pe umeri. Iar jupîn Tseresnyés, îndată ce-l avu în spate pe Măria sa, îi strînse picioarele subsuoară și se repezi cu el, nu către Holubár, ci direct spre ușa propriei sale locuințe, unde aștepta neliniștită bătrîna servitoare, și nici nu se opri decît în camera din fund, unde-l trînti pe patul gata pregătit ; acolo, Maiestatea sa își întinse brațele și picioarele și adormi pe loc ; în clipa dinainte de-a ațipi mai apucă să murmure :

— A murit regele Matei, nu mai există dreptate pe lumea asta !...

Jupîn Tseresnyés se întoarse posomorît către Kálmán :

— Așa se întîmplă seară de seară, în diferite variante.

Kálmán se așeză buimăcit lîngă pat, de parcă s-ar fi molipsit puțin de beția prietenului său.

— În fiecare seară îl aduc aici, continuă jupîn Tseresnyés, pentru că altfel cade pe stradă și ori îl jefuiesc hoții, ori îl arestează patrula. Mi-e tare milă că un talent atît de mare se prăpădește în felul ăsta.

— Dar nevastă-sa ? — întrebă Kálmán îngrijorat.

— Rabdă și tace. E o sfîntă, un înger, o martiră. Locuiește în Buda, pe o străduță de sub cetate, într-o odăiță. Vecinii văd că lumînarea arde pînă dimineață la fereastră, și între timp ea coase, cred că pentru bani. Își așteaptă soțul toată noaptea. Pentru că uneori, cînd își pierde toți banii la cărți, părăsește mai devreme cafeneaua și, nefiind beat, ajunge acasă. Ea nu-i face niciodată reproșuri și nu permite nimănui să-l vorbească de rău pe soțul ei. Dar seara, cînd joacă rolul unei femei care suferă, are lacrimi adevărate în ochi. Se spune că-și *trăiește* rolul.

Kálmán strîngea cu pumnul spătarul scaunului spunîndu-și :

„O, dragă prietene, îmi vine să-ți sparg capul cu scaunul ăsta !“

Între timp, bătrîna slujnică puse pe masă şuncă, pîine şi două cuţite.

— Noi doi încă n-am cinat astăzi, domnule, zise cizmarul, ţineţi-mi companie. S-o facem şi pe asta.

Kálmán se bucură de invitaţie, pentru că nu mîncase încă în ziua aceea. Lăsă să i se taie din şuncă şi din pîine şi începu să mănînce cu poftă.

— Sînt convins, zise cizmarul, că dumneavoastră sînteţi singurul om în stare să-l vindece pe Bányaváry. Vă respectă mult. N-are rost să-i faceţi morală. Cînd se trezeşte din beţie, îşi face singur cele mai severe reproşuri şi aproape că-ţi vine să-l consolezi. Dar dacă cineva ar putea să stea în calea pornirilor lui, dacă, bunăoară, după reprezentaţie, cînd pleacă înfierbîntat să-şi caute compania, devenită pentru el o molimă molipsitoare, l-aţi duce acasă şi i-aţi găsi vreo ocupaţie elevată, o lectură, ceva ; sau dacă l-aţi convinge măcar să nu treacă în Pesta, ci să intre într-o cîrciumă din Buda, unde nu există asemenea declasaţi, încetul cu încetul l-aţi vindeca de boala aceasta. Pentru că e o boală, o meteahnă ca a lunaticilor, sau ca epilepsia, şi trebuie tratată.

— Aşa voi face, zise Kálmán, strîngînd mîna cizmarului. Vedeţi, eu v-am ascultat toate sfaturile şi trebuie să vă mulţumesc. L-am căutat la Genova pe cel la care m-aţi trimis şi n-am regretat. Apoi mi-am amintit de ceea ce-mi spuneaţi, să las în pace marile personaje istorice ; să mă aplec asupra vieţii de toate zilele şi s-o înfăţişez publicului. Pe corabia care m-a adus de la Győr, navigînd foarte încet, m-am apucat să scriu o comedie ; cînd s-a scufundat corabia, tocmai o terminasem. Muncă de trei zile. La tragedie am lucrat trei ani. Dar aceasta va avea mai mult succes. Din tot avutul meu n-am salvat decît piesa. Mîine i-o dau lui Bányaváry. Pînă se pregătesc de premieră, prietenul nostru nu va mai putea frecventa societatea beţivilor. Iar pînă să se ia piesa de pe afiş, voi fi gata cu alta. Nu-l voi lăsa fără lucru. Asta îl va vindeca.

— Ei, îmi pare foarte bine că v-am putut da nişte sfaturi folositoare, păi atunci am să încerc să vă mai fac o propunere. Succesul îl face pe om îndrăzneţ... Cum vi s-a părut cina de astă seară ?

— Delicioasă.

— Pîinea nu e prea neagră ?

— E foarte gustoasă.

— Ei, la asta se rezumă propunerea mea, dacă doriţi, această pîine neagră, această ospitalitate simplă, această cameră modestă vă stau la dispoziţie. Nu mă înţelegeţi greşit. Nu vă ofer un cadou, nici n-aş avea posibilitatea. Dar dacă vă mulţumiţi cu puţinul acesta... (şi sînteţi un om înţelept, cum nu v-aţi mulţumi ?) atunci eu mă tocmesc să vă dau casă şi masă cu optzeci de florini pe an. Puteţi să-mi plătiţi la sfîrşitul anului. Pînă atunci veţi reuşi să cîştigaţi cumva optzeci de florini.

Kálmán îşi încleştă pumnii şi dinţii, o senzaţie dureroasă părea să erupă din toţi porii corpului său.

— Ştiu în ce situaţie vă aflaţi, continuă cizmarul, şi vă şi explic cum am aflat. Bunica dumneavoastră locuieşte aici la Pesta, nu i-a fost greu să afle că eu sînt excentricul care-l aduc în fiecare seară pe acest sărman principe comediant acasă la mine, ca să nu piară. Coana mare îl urăşte pe acest om ; dumneavoastră ştiţi mai bine de ce. O dată, Coana mare a trimis după mine, sub pretextul că vrea să-mi comande cizme pentru nenea Béni. De cînd umblă în pantofi de oraş pe caldarîmul Pestei, lui nenea Béni i-au crescut treisprezece bătături, şchioapătă de-a binelea. Coana mare îşi punea nădejdea în mine, că poate voi fi în stare să croiesc nişte încălţări în care picioarele lui nenea Béni să se simtă bine. Apoi a început să discute cu mine şi, din vorbă-n vorbă, m-a întrebat de ce-l aduc serile acasă pe beţivul de comediant. De ce nu-l las să zacă în mijlocul străzii, să fie călcat de vreo căruţă în întuneric ; sau să se împleticească peste pod, poate ar cădea în Dunăre. Mi-a spus şi de ce e atît de supărată pe el. Că a sedus-o, a răpit-o, a dezonorat-o pe fiica ei adoptivă, un înger frumos şi pur. Nu numai atît, v-a ademenit şi pe dumneavoastră, nepotul ei preferat, v-a abătut de la o carieră frumoasă, strălucită, plină de perspective, v-a frustrat de prietenia şi înrudirea cu marii magnaţi ; noroc că i-a venit ei ideea să vă trimită în străinătate ; acolo veţi deveni un pictor mare şi veţi uita de rudele din teatru. Mi-a şi arătat ce tablouri frumoase i-aţi trimis.

Apoi, pentru că mi-au plăcut foarte mult, mi-a spus că-mi dă mie unul, la alegere, dacă-i promit că renunț la sminteala de a-l ocroti pe acel comediant chefliu, cartofor, beţiv. Iar eu i-am răspuns că n-o voi face sub nici o formă. Şi am prevenit-o nu cumva să vă scrie în ce nenorocire se zbat oamenii pe care-i urăşte, pentru că în momentul acela veţi azvîrli paleta de perete, vă veţi întoarce acasă şi veţi încerca, la fel ca şi mine, să culegeţi şi să curăţaţi acest mărgăritar căzut în noroi. Din această cauză Coana mare s-a supărat foc pe mine, m-a bodogănit, poreclindu-mă în fel şi chip, m-a făcut cîrpaci, ciubotar ambulant, a repudiat toată breasla cizmarilor maghiari, mi-a spus că renunţă la cizmele lui Béni, n-are decît să umble în pantofi şi că, numai de ciudă, o să vă scrie în ce hal a ajuns familia Bányaváry, iar dacă îndrăzniţi să vă întoarceţi, nu veţi pune piciorul în casa ei, nu veţi mînca la masa ei, ci puteţi merge în stradă să învăţaţi ce e mizeria, pentru că ea îşi va transfera toată averea lui Béni, sub formă de majorat [1]. N-am mai răspuns nimic, mi-am pus pelerina şi am ieşit din casă. Şi iată că s-a întîmplat ce-am prevăzut. Vă văd aici lîngă patul prietenului dumneavoastră decăzut, vrednic de compătimire. Cizmele dumneavoastră pline de noroi îmi spun că aţi făcut un drum lung pe jos şi nu mai aveţi nimic comun cu averea bunicii bogate. Singur mi-aţi spus că aţi scris o comedie şi că veţi mai scrie ; de aici înţeleg că v-aţi hotărît să trăiţi modest, ca scriitor sărac. Iată motivele propunerii pe care v-am făcut-o. O cămăruţă strîmtă, pîine neagră, mîncare de casă. Ce vă trebuie mai mult ? Restul îl aveţi în dumneavoastră. Poate că nu vom îmbătrîni laolaltă. Poate va veni o vreme cînd veţi păşi din nou pe treptele palatelor, cînd scriitorul maghiar va avea casă proprie şi echipaj. Poate că nu. Poate veţi rămîne pînă la sfîrşit în bîrlogul acesta. Dar e un loc sigur. Casa mea e sărăcăcioasă, dar n-am datorii, iar munca mîinilor mele aduce întotdeauna pîine, pe care o vom împărţi pe din două. Poate că acestei case mizere îi e hărăzit ca peste mulţi ani, cînd în locul ei va

[1] Expresie juridică desemnînd situaţia în care cel mai în vîrstă descendent moşteneşte averea ; acesta poartă titlul de *maioresco*.

sta un palat, să vină strănepoţii în pelerinaj şi să-şi spună : aici a fost cîndva cocioaba din care s-a răspîndit atîta lumină peste întreaga noastră ţară : scoateţi-vă pălăria cînd treceţi pe-aici. Casa a fost de mult demolată, numele stăpînului ei l-au uitat toţi, dar la numele oaspetelui său vă veţi încălzi de-a pururi. Fiţi oaspetele acestei case !

Kálmán căzu la pieptul meşteşugarului, plîngînd în hohote.

Avea în sfîrşit un cămin !

Şi din această văgăună strîmtă, din acest punct arhimedic, a mişcat pămîntul din loc...

EROINA

Kálmán îi ceru gazdei pană şi cerneală, ca să-şi refacă noua piesă încă în noaptea aceea. Cînd o va termina, se va întinde pe canapea şi va dormi acolo.

Dimineaţa, cînd Bányaváry se trezi din somnul lui de beţie, i se păru că pe masă mai arde o lumînare, al cărei fitil, umflat ca o ciupercă, e roşu şi urît mirositor, dar nu luminează. Iar lîngă masă părea să şadă un individ necunoscut, aţipit, cu capul căzut peste braţe.

„Nu poate fi adevărat", îşi zise Bányaváry ; sări din pat, alături de care se afla un ulcior din piatră şi un lighean, amîndouă pline cu apă. Bău jumătate din apa din ulcior, restul şi-l turnă pe cap, apoi îşi vîrî capul în lighean, iar cînd îl scoase se uită din nou în direcţia mesei. Omul acela cu faţa acoperită tot mai şedea acolo.

„Hei, încă mai visez", se gîndi şi, luînd prosopul aspru de pînză, pregătit pe braţul scaunului, îşi fricţionă bine faţa, ochii, tot capul, dar persoana de la masă tot nu voia să dispară. Pînă la urmă fu obligat să accepte că ceea ce vede e o realitate.

Cum a ajuns el însuşi aici, avea nişte vagi bănuieli ; ba chiar îşi amintea destul de limpede că e director de teatru şi că astăzi trebuie să se ducă undeva acasă ; dar cum a ajuns celălalt aici şi cine-o fi, îi era greu să se gîn-

dească, pentru că îl durea fiecare fir de păr şi orice gînd îi sporea durerea. Asta pentru că beţivului mintea alungată din cap i se refugiază în firele de păr şi a doua zi are senzaţia că fiecare fir de păr e un animal de sine stătător, viu, conştient de sine.

Ce teamă îi era de omul acela fără chip !

Se furişă lîngă el : oare ce-o fi scrierea aceea din faţa lui ? Aruncă o privire. O piesă de teatru ! Citi filele împrăştiate şi, găsind lucrarea foarte interesantă, trase uşurel restul textului de sub coatele celui adormit şi se strecură în grădină. Pe cel adormit îl lăsă să doarmă, iar lumînarea să ardă.

După puţin timp, bătrîna slujnică dădu fuga, cu răsuflarea întretăiată, la jupîn Tseresnyés, spunîndu-i că domnul Bányaváry a înnebunit : aleargă prin curte, citeşte ceva, rîde şi dansează, ţopăie şi, mai cu seamă, calcă în picioare vrejurile de castraveţi.

Jupîn Tseresnyés se decise să vadă cum stau lucrurile, dar în poarta grădinii era cît pe ce să-l dea jos zănaticul care, cu părul vîlvoi, cu chipul radios, năvăli în casă strigînd :

— Ăsta-i Kálmán, e Kálmán ! — şi ajungînd în cămăruţă se aruncă de gîtul celui trezit din somn.

— Kálmán, tu eşti ? !

Şi-l sărută cu foc.

Iar Kálmán îl privea în tăcere, în timp ce acesta îi punea întrebări peste întrebări.

— Cum ai ajuns aici ? Tu ai scris asta ? Te-ai gîndit la noi ? Ce mai faci ? Ce ţi s-a întîmplat ? Ne mai iubeşti ? Ei, nu mă mai privi atît de grav, mă faci praf cu mutra asta tăcută ! M-ai cules beat de pe stradă, nu ? Aşa m-ai adus aici ? Spune-mi că sînt un ticălos, apoi îmbrăţişează-mă.

Kálmán nu-i spuse că e un ticălos, dar tot îl îmbrăţişă.

— Ştii, prietene, aşa-i viaţa de actor, îi explică Bányaváry cît se poate pe serios, dacă-i merge foarte bine se apucă de băutură, dacă-i merge foarte rău, la fel. Eu sînt în a doua situaţie. Beau ca să nu mă gîndesc. Dar acum totul se va schimba ! Te-ai întors, şi odată cu tine, pentru noi începe o epocă nouă. Ţi-am citit pe furiş noua lu-

crare. E o glumă homerică ! Numai viață. Vom cuceri cu ea publicul necredincios. Abia aștept s-o poată citi și Cilike. Vii cu mine, nu ?

Jupîn Tseresnyés interveni, cum că mai întîi se cuvine să ia micul dejun ; slănina, pîinea și palinca sînt gata pregătite.

— Nu bem palincă, spuse cu dispreț superior Bányaváry. Ce treabă ar mai fi și asta, să ne simtă Cilike mirosind a băutură. Nu-i așa, Kálmán, că vii la mine, să luăm împreună gustarea ?

Kálmán se învoi.

Își luară rămas-bun de la gazdă și porniră braț la braț spre locuința lui Bányaváry.

Aceasta se afla în Buda, mai jos de cetate, într-o fundătură îngustă care dădea spre grădina Horváth.

Pe drum, Bányaváry îi povesti lui Kálmán despre avatarurile din ultimul an ale actorilor în capitală. Vegetau în mizerie. Ar fi fugit de o sută de ori, dacă nu i-ar fi reținut datoriile. Acestea i-au împins mai departe în mizerie. Experimentul avea și o parte pozitivă, dovedind că Ungaria n-are capitală, iar spiritul maghiar n-are forță de convingere.

Kálmán tăcea.

Drumul trecea prin piața de fructe. Bányaváry se opri la o precupeață și cumpără o cutie de carton plină cu prune, iar la o altă tarabă luă niște cornuri.

— Pentru micul dejun. Știi, Cilike nu poate să sufere cafeaua, dimineața preferă să mănînce fructe.

Kálmán știa că acasă lui Cilike îi plăcea grozav cafeaua. Înțelese restul. Renunțase din economie la acest articol de lux. Nu și-l putea permite.

Traversară podul, de acolo o scară îngustă de marmură ducea spre cartierul Tabán din Buda, unde, pe o stradă năpădită de lobodă, Bányaváry se opri în fața unei căsuțe din chirpici, în care-și avea locuința.

Aici stă Cilike, singură toată ziua. Într-o singură cameră cu fereastra spre curte.

— Acum rămîi în urmă, îi șopti Bányaváry lui Kálmán. Mă duc înainte, să-l pregătesc pe îngerașul meu pentru surpriză.

Și aici avea nevoie de un efect teatral.

Bányaváry intră primul ; Cilike ședea la masa de cusut, pregătindu-și costumele pentru reprezentația de seară. Cu gesturi melodramatice, actorul îi puse în față cutia cu prune, cîntînd fals și răgușit :

— Paris cîndva un măr îi dădea zeiței iubirii !

Cilike îi întinse surîzînd mîna.

— Ei ? Nu mă bate îngerul meu ? — întrebă bărbatul. Iată-mi spinarea, pune mîna pe pliciul de muște. Iar m-am îmbătat.

Cilike dădu din cap cu blîndețe.

— Deci nu te superi ? Hai, supără-te o dată, măcar un pic, ceartă-mă zdravăn. Leagă-mă cu ață de piciorul mesei, ca să nu pot evada. Nu faci nici asta ? Să mă bat singur ? Vrei să mă dau singur cu capul de pereți ? Cel puțin, plînge-te.

Cilike se ridică, îl îmbrățișă și-i șopti blînd la ureche :

— Bine că ești acasă și nu ți s-a întîmplat nimic rău.

— Dar dacă ai ști ce-am adus cu mine, abia atunci te-ai bucura cu adevărat.

— Eu n-am nici o dorință.

— Poate că totuși ! Dacă aș fi pus tot avutul tău și-al meu pe o carte, aș fi spus *va banque !* sau *nimic* sau *Jenőy Kálmán* și aș fi cîștigat ?

La aceste cuvinte Cilike scoase un țipăt.

În clipa aceea apăru în ușă Kálmán, iar în clipa următoare, femeia care suferise atît de mult plîngea în hohote la pieptul lui.

Dar nu hohotea de durere, ci de bucurie.

— Kálmán, o, dragă Kálmán !

— Sigur că da, *dragă* Kálmán ! Și nu numai că a venit el în persoană, dar a adus și o nouă capodoperă. Un gen nou, necunoscut, care va înnebuni publicul. În două zile o învățăm și o prezentăm, și-apoi iar se vor prăbuși zidurile Ierihonului la sunetul trîmbițelor. Tu ai un rol seducător ! Iar eu voi fi cavalerul grosolan ! Îmi ies din piele numai cînd mă gîndesc, și asta e foarte bine, pentru că pielea cea veche o urăsc și am lepădat-o. Ai să vezi că în pielea nouă voi fi cu totul alt om ! De-acum Kálmán ră-

mîne pe veci alături de noi. Ne vom ridica împreună. De azi înainte vom trăi numai pentru muze și pentru tine. Ai să vezi. Nu voi mai face nici un pas fără Kálmán ; iar dacă cineva mai îndrăznește să mă îmbie cu un pahar cu vin, îl dau pe mîna polițaiului, ca otrăvitor. Nu mă voi mai îmbăta decît de entuziasm și de dragostea pentru tine.

Toate acestea actorul le declamă stînd în genunchi, și zău că în momentul acela simțea într-adevăr ce spunea, cine-i de vină că seara după ora nouă l-au cuprins alte gînduri, pe care le simțea la fel de sincer ?

Cilike era gata să ierte : dar ce ? Să ierte ? Dar ea n-a știut niciodată să se supere. Niciodată trăsăturile feței nu i-au trădat suferința : suferința din cauza mizeriei drumului pe care și l-a ales, din cauza bărbatului pe care și l-a ales. Îndura totul ca o eroină. Se spune că doar pe scenă obișnuia să plîngă, cînd avea un rol trist ; în asemenea cazuri plîngea în voie sub pretextul piesei, al artei.

Iar soțul ei știa bine toate astea.

— Uită-te la acest înger ! — îi spuse lui Kálmán. Vezi că nu-mi face reproșuri nici măcar cu o vorbă, cu o privire ; mie, unui criminal înrăit ; ea, împotriva căreia comit de șapte ori pe zi păcate de moarte, și de șapte ori pe zi mă salvează din infern. Nu, așa ceva n-a mai văzut lumea.

Pe Kálmán îl enervă această efuziune.

— Termină cu exaltarea, amice. Voi înfățișa cîndva într-o comedie un bărbat ca tine și o femeie ca Cilike, și-atunci va vedea lumea ce n-a mai văzut. Dar acum să vorbim în proză. N-am venit acasă de peste mări și țări ca să-ți studiez mendrele, ci ca să mă ocup serios de o cauză pe care toată lumea o crede pierdută. Eu nu cred că-i așa. Să mai încercăm o dată. Iată o lucrare într-un gen nou, necunoscut ; inspirată din viața de azi, scrisă în limbajul epocii noastre. Dacă va avea succes, înseamnă că am găsit drumul cel bun. Cred că acesta este oul lui Columb. Căutăm pretutindeni natiunea maghiară, departe, în Asia, sau la marea înghețată, departe, în istoria veche, sus la cei de rang mare, numai acolo n-o căutăm unde este, în jurul nostru și în ziua de azi. Să ne încordăm forțele. Chiar azi vei face distribuția, diseară nu

e spectacol, fiindcă jucaţi doar din două-n două zile, deci putem ţine repetiţia la masă. Dacă membrii trupei sînt de acord, în două zile veţi putea învăţa rolurile şi a treia zi putem prezenta piesa ; pînă terminaţi cu repetiţiile, voi fi şi eu gata cu o nouă piesă ; şi aşa mai departe. O, în capul meu trăieşte toată desfăşurarea evenimentelor. Nu ne permitem nici o zi de răgaz pînă nu dăm peste cap publicul acesta leneş, inert, centrul existenţei noastre ; pînă cînd acesta nu zvîcneşte, nici o arteră a naţiunii nu palpită. Deci să ne apucăm de treabă !

Pentru Bányaváry prima impresie era întotdeauna decisivă ; dacă l-ar fi urmărit cineva pas cu pas, să-i injecteze această influenţă bună pe sub piele, ca morfina, ar fi putut face din el un om sănătos. Mă rog, cît de sănătos poate fi un morfinoman !

Apariţia lui Kálmán a însemnat o cotitură pentru el. I-a dat o preocupare, i-a trezit pasiunea, acea pasiune care e mai puternică decît patima cărţilor, decît setea de vin, decît dorinţa de plăceri : aspiraţia spre glorie. Cît timp se pregăti pentru noua premieră, nu avu răgaz să-şi caute nici tovarăşii de joc, nici pe cei de cîrciumă.

Iar succesul a fost deplin.

A treia zi au prezentat comedia învăţată în grabă, şi publicul leneş, inert a fost smuls din pasivitatea lui. Asta-i trebuia ! O imagine în care să se recunoască, o limbă pe care s-o înţeleagă, un umor pe gustul lui ; o satiră meritată.

Glorie pentru Kálmán, săli pline pentru Bányaváry.

Şi pînă să se învechească prima piesă, Kálmán era gata cu a doua, apoi a treia, şi-şi împărţea întruna comorile, ca Bosco sau ca Philadelphia.

Devenise obiectul admiraţiei !

În jumătate de an îi mersese vestea în toată ţara. Douăsprezece trupe de provincie au dus în toate colţurile ţării piesele devenite faimoase în Buda, cucerind publicul.

Şi care era secretul succesului ?

Acela pe care i-l dezvăluise lui Kálmán cizmarul.

Să înfăţişeze publicului personaje cotidiene, pe care le cunoaşte toată lumea : junele fandosit, soldatul lăudăros, cucoana capricioasă, fata bătrînă îndrăgostită, tînărul care

se însoară pentru bani, mîncăul care trăiește doar pentru burdihanul lui, moșierul umflat în pene, țăranul leneș, cantorul beţiv, primarul, funcţionarul corupt, avarul, mironosiţa — toţi aceia a căror ridiculizare este un act de dreptate în faţa publicului.

Asta înflăcăra, făcea impresie, cucerea.

Publicul recunoștea personajele născute din fantezia poetului ; cei ce se recunoșteau pe ei înșiși erau furioși, iar furia lor făcea să crească succesul. Și toată intelectualitatea era surprinsă de apariţia acestei noi minuni, care dovedește că se poate scrie poezie frumoasă în limba obișnuită, simplă, de toate zilele ; care dă la o parte toate noţiunile despre poezia încărcată de figuri de stil, despre limba artificială croită după model străin, și vorbește încîntător și în acelaşi timp inteligibil.

Și ce uluitoare putere de muncă !

În douăsprezece zile, ba uneori doar în trei nopți, crea o lucrare nouă, în întregime originală ; fiecare scenă se zămislea de la sine. Și între timp mai scria și cîte o dramă, pentru propria lui plăcere, iar publicul, odată prins, începu să se împrietenească și cu marile personaje istorice, cu iambii plini de tîlc și cu patosul tragic al muzei cu coturni.

Nu mai era nevoie ca jupîn Tseresnyés şi alţi entuziaşti de felul lui să adune cu greu publicul cu ocazia vreunui spectacol de beneficiu : venea de la sine. Serile, podul spre Buda era traversat de adevărate procesiuni. Hei, dacă ar putea juca la Pesta ! Dar acolo nu mai e loc. Rundella e demolată, sala doamnei Csollán prea mică, iar teatrul cel mare e ocupat de pontiful unei muze străine ; bine că ungurii au loc măcar în Buda.

Cu toate acestea, teatrul se umplea întotdeauna și de atunci trupa trăi zile fericite cum nu trăise niciodată. Nu mai aveau datorii ; casa era plină, plăteau salarii, își completară garderoba, și, lucrul cel mai de seamă pentru Cilike, în zilele acelea de muncă grea, Bányaváry nu frecventa cîrciumile, mergea acasă, învăţa, era un soţ bun. Cilike cîștigase cel mai mult din gloria lui Kálmán.

Dar Kálmán ?

În fiecare seară, după marele succes, se întorcea acasă la jupîn Tseresnyés şi împărţea cu el cina care consta dintr-o supă cu rîntaş.

Încă nu se gîndise nimeni că poetul nu poate trăi doar din glorie ; onorariul, drepturile de autor încă nu fuseseră descoperite.

Că a luat fiinţă această minune legendară, recompensarea materială a poetului, această idee putea să apară doar din partea unei femei. Dacă ar fi fost ideea unui bărbat, ar fi ieşit ceva foarte rudimentar.

Lucrurile au început în felul următor :

Bányaváry spusese că actorul bea cînd o duce ori foarte rău, ori foarte bine. Şi nu vorbea în vînt. Pentru că atunci cînd începu să-i meargă foarte bine, băgă de seamă că iar merge să joace cărţi şi să bea. El susţinea că se duce doar să petreacă puţin, şi, ca dovadă de fermitate, la miezul nopţii se întorcea acasă, sau mai degrabă se lăsa condus la locuinţa lui, ce-i drept, dar de obicei în acea stare de spirit elevată cînd omul se simte zeu, iar pe cei din jur îi vede ca dobitoace cu patru picioare.

Kálmán îl mustră o dată pentru această recidivă, dar degeaba. De data asta Bányaváry nu lăsa să i se injecteze morfină sub piele.

— Ce mă tot dăscăleşti ? — se răsti la el bunul prieten, cocoşindu-se. Mi-eşti tată, sau poate tutore ? Sînt copil oare, sau sclavul tău, de vrei să-mi porunceşti ? Dacă beau eu, bea şi tu !

Kálmán oftă din greu şi nu-i mai spuse nimic, nu-l mai vizită zile în şir.

Bányaváry era un adevărat prototip al tagmei sale. Incredibil de loial şi uluitor de ingrat, pentru care a-şi înşela nevasta e o nimica toată ; mărinimos şi darnic cu toată lumea, numai cu cei cărora le-o datorează, nu.

Dar îşi primi şi el ce i se cuvenea, şi încă de unde se aştepta mai puţin.

Într-o dimineaţă, cînd Bányaváry, dezmeticit din beţie, îşi asalta îngerul răbdător cu obişnuitele lui clişee teatrale de penitenţă, îngerul îi spuse aşa :

— Dragul meu, tu, cînd eşti treaz, eşti un om foarte cumsecade, însă cînd te îmbeţi, devii total neajutorat,

habar n-ai ce se întîmplă cu tine. Ei, am să mă ocup eu de asta. Dacă-mi mai vii vreodată beat acasă, îţi trag o asemenea bătaie, că a doua zi îţi vei aminti ce ţi s-a întîmplat în ziua precedentă.

Firește că soţul rîse zdravăn de tragica amenințare, și, luînd una din mînuţele care-i făgăduiseră îngrozitoarea bătaie, o copleși cu sărutări, jurîndu-se pe cer și pe pămînt, pe podium și pe sufite că dorește neapărat să aibă parte de o asemenea plăcere, pentru că trebuie să fie ceva cu totul deosebit să fii bătut de aceste scumpe mînuţe de porţelan.

În altă zi, dis-de-dimineaţă, Kálmán primi vizita lui Bányaváry.

Poate venea să-i ceară iertare, să-l împace ? O, deloc. Actorii nu fac așa ceva. Nu e genul lor. În general jignirea e uitată a doua zi, iar dacă ofensatorul o uită, e de datoria celui ofensat să facă la fel ; cînd se întîlnesc din nou, încep prin a spune ce frig e afară, dacă e frig, iar dacă e cald, că e cald.

Bányaváry intră rîzînd la Kálmán, care scria, ca de obicei.

— Mi s-a întîmplat un lucru nemaipomenit, amice, nemaipomenit ! Pregătește-ţi apă în apropiere, să am cu ce să te stropesc, dacă se întîmplă să leșini de rîs.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Dă-mi voie să-l invit și pe jupîn Tseresnyés ; nu ajunge un singur ascultător, am nevoie de public, de aplauze. Pentru că e o scenă faţă de care comedia ta nu-i decît o bagatelă.

— Bine, atunci cheamă și public.

Bányaváry îl strigă pe jupîn Tseresnyés, care veni din atelier în obișnuitul lui șorţ de piele, cu o pereche de ochelari mari și rotunzi pe nas.

— Dar scoateţi-vă ochelarii, nu veţi putea rîde din cauza lor.

— Rîsul nu e genul meu.

— Punem pariu !

— Nici asta nu-i genul meu. Dacă-mi place povestea, am să aplaud.

— Ei, atunci ascultaţi. Noaptea trecută am ajuns acasă iarăşi *bene sonantibus.*

— Adică, pe limba noastră, beat turtă, tălmăci meşterul Tseresnyés.

— Ca de obicei, doi amici credincioşi m-au condus pînă acasă şi acolo m-au rezemat de tocul uşii, lăsînd restul pe seama providenţei.

Kálmán plescăi fără chef din limbă, şi-şi întoarse capul. Cum poate povesti atît de vesel chiar cel căruia i s-a întîmplat asta ?

— Ca de obicei, îngerul meu, martira mea, mă aştepta şi ieri trează. Dar de data asta, ca un adevărat arhanghel. Ha-ha-ha !

Pe Kálmán îl mînca palma, ar fi avut poftă să-l azvîrle din cameră pe bunul său prieten.

— Ha-ha-ha ! Cum intru pe uşă, împleticindu-mă cu capul înainte, apare în faţa mea această zînă din noaptea de sînziene, această figurină de zahăr, şi-mi spune cu gravitatea unui judecător : „ţi-am spus doar că de mai vii o dată beat acasă, te bat !“ şi apoi n-a mai scos un cuvînt, ci mi-a smuls din mînă coada asta de pipă, cu cealaltă mînă m-a apucat de coada dolmanului, mi l-a tras peste cap, m-a trîntit cu faţa pe pat şi mi-a tras o asemenea bătaie pe spinare — ha-ha-ha ! — că puteţi vedea şi acuma urmele, ha-ha-ha !

Şi rîzînd întruna, îşi ridică haina şi le prezentă *corpus delicti ;* trebuie să recunoaştem că spatele fusese croit zdravăn, era plin, în cruciş şi-n curmeziş, cu urme roşii, vinete şi verzi, cum se arăta cîndva în tratatele de medicină legală.

— Ha-ha !

Acest sunet părăsise buzele jupînului Tseresnyés. Rîdea pentru prima oară, de cînd devenise adult. Nici nu continuă, redeveni serios şi, împungînd aerul cu degetul, spuse cu înţelepciune areopagică :

— Foarte bine a făcut...

Iar Kálmán sări de la locul lui, sări şi Bányaváry, se aruncară unul de gîtul celuilalt şi rîseră, sau plînseră ! — sau poate amîndouă.

Ce femeie viteză e Cilike ! Făptura aceea mică și blîndă !

— Prietene, continuă Bányaváry pe același ton de admirație. E o eroină ! Am încercat să-i scap din mînă, dar n-am putut să-mi eliberez capul de sub pumnul ei de fier. Nici fecioara din Orléans nu i-a bătut atît de tare pe englezi, nici Zenobia pe romani, nici Rozgonyi Cicelle pe turci, așa cum m-a croit pe spinare Cilike a mea !... Sărmana copilă ! Apoi pînă dimineață n-a făcut altceva decît să oblojească cu unt și cu sugativă umedă rănile de pe urma bătăliei.

La asta se îmbrățișă din nou cu Kálmán.

— Dar ajunge cu rîsul, zise Bányaváry, acum urmează partea serioasă. Dimineața, după ce-am dormit pe sătu-rate și m-am trezit, firește că n-am întrebat deloc de ce mă doare spatele de parcă aș fi visat peste noapte că am dezertat din armată și m-au bătut cu varga. Am trecut sub tăcere amîndoi acest lucru. Dar îngerul meu era foarte grav și, după micul dejun, mi-a spus : „Bányaváry ! De azi încolo eu voi ține casa, eu îți voi da bani de buzunar ; n-ai nevoie de mai mult de zece florini". Eu priveam coada de pipă din lemn de vișin și am văzut că e crăpată la un capăt. Am răspuns : „Bine..." Apoi, cu o înțelepciune teri-bilă, mi-a prezentat o socoteală lungă, poruncindu-mi s-o examinez. M-am uitat, pentru că n-aveam încotro. Dar nu știam ce trebuie să văd. Era un calcul de ansamblu, cît cîștig curat am avut de pe urma pieselor tale. Cum a știut să țină o contabilitate atît de precisă ? La asta nu m-am priceput niciodată. Și atunci mi-a spus : „Noi avem un venit suplimentar de pe urma pieselor lui Jenőy. Tu credeai că acest supliment e bun numai pentru pierdut la cărți și dat de băut fîrtaților de cîrciumă, dar nu te-ai gîndit niciodată că singurul nostru prieten, care de dragul artei și literaturii și-a jertfit totul, averea, familia, rangul, împarte acum pîinea unui sărman meșteșugar. De acum înainte, îi vom da douăzeci la sută din venitul net al fiecărui spectacol cu piesele lui. Cîștigul de astăzi a fost atît, din asta el primește atît. Semnează de primire, du-i personal banii, și adu o chitanță de la el. Gata cu favo-rurile, îți dau ca să-mi dai ; fac ca să faci !" Asta-i ordinea

lumii. Așa mi-a vorbit, prietene, ca un filosof, ca un jurist, ca un bancher. Eu m-am predat ; ți-am adus banii ; predă-te și tu și ia ce ți-a trimis, pentru că altfel nici unul din noi nu mai poate da ochii cu ea.

Kálmán nu scoase nici un cuvînt, ci strînse în tăcere mîna prietenului său.

Iar acesta îi numără pe masă primele drepturi de autor, în monede zornăitoare de douăzeci de florini.

— Are dreptate femeia ! *Do ut des, facio ut faces ; do ut facias, facio ut des.* Îți dau ca să-mi dai ; fac ca să faci ; îți dau ca să faci, fac ca să-mi dai. La ce colegiu o fi învățat asta ?

Primul lui onorariu, Kálmán îl predă îndată jupînului Tseresnyés, ca acesta să folosească banii pentru cele strict necesare.

— Chitanța o scriem la tine acasă, îi spuse prietenului său.

Iar acesta se bucura ca un nebun că l-a bătut nevasta și de-acum înainte va fi om de treabă ; de jucat cărți nu va mai putea, pentru că începînd din ziua aceea cheia casei de bani va fi la nevastă-sa ; nu va bea nici vin.

— Și cum tot trebuie să beau ceva, îi spuse lui Kálmán în timp ce porniră către Buda la mica eroină, de-acum înainte voi bea seara ceai. Chiar așa, ceai ! Voi fi un adevărat *teetotaller*. Băutor de ceai !

Asta e voie !

Iar jupîn Tseresnyés luă banii lăsați pe masă, se duse cu ei la un cumătru croitor și-i comandă lui Kálmán un costum nou. Asta i se părea cel mai necesar.

DRAGOSTE FERICITĂ

Numele vestitului poet răsuna în toată țara.

Țară ? Ce fel de țară ?

Clasa mijlocie, surtucarii, și dintre ei doar cei care stau la oraș, iar dintre aceștia doar ungurii — iată publicul poetului.

Populaţia satelor încă nu aflase nimic despre el, la fel şi lumea saloanelor. Acolo era încă frig. Nu trebuie să se teamă că vestea gloriei lui îi va copleşi cu reproşuri pe cei ce l-au uitat — nici nu ajunge pînă la ei.

L-au uitat la fel de uşor ca pe un canar care-a zburat din colivie.

Frumoasa madonă colindase de-atunci prin multe ţări şi aflase că e frumoasă. Devenise conştientă de puterea ei de seducţie. Soarta i-a făcut un mare bine lui Kálmán că nu i-a dăruit această comoară. O, a stăpîni o frumuseţe atît de nepreţuită nu e pe potriva celui care-şi păzeşte cu gelozie adorata ; care ascuns în ungherele saloanelor de dans, îşi urmăreşte din priviri zeiţa, atent la expresia ei ; care-i ghiceşte gîndurile, care-i dăruieşte sufletul ; pe care-l înfierbîntă foşnetul rochiei ei, pe care-l fericeşte un zîmbet de-al ei şi care e invidios cînd i se zîmbeşte altuia : care pretinde tot atît cît dă el însuşi, pentru care această comoară este întreaga lume.

Era mai bine pentru el s-o piardă.

Katinka îi spusese cîndva : „Cunosc eu femeile". O cunoştea şi pe Dorothea. N-ar fi putut rămîne sub o influenţă ca a lui Kálmán după vîrsta de şaptesprezece ani ; anii următori i-au schimbat şi expresia feţei, chipul ingenuu, prelung se împlinise, devenise plin de strălucire. Nu mai era idealul lui.

Familia Decséry nici nu zăbovi prea mult atît de aproape de Kálmán, încît cupeul lor să-l poată călca întîmplător pe stradă ; locuiau mai mult la Viena.

Se terminase scurta idilă şi, odată cu ea, fuseseră uitate şi limba maghiară şi încercările poetice. Domnişoara contesă nu mai scria versuri, iar prefectul, de cîte ori venea de la Viena la adunarea generală, încînta onorabilele foruri cu acrobaţii gramaticale care de care mai faimoase.

Bálvándy era omul care ocupase locul lui Kálmán. Bărbatul care place femeilor. Pentru că ştie să strălucească în faţa lor şi nu le face omagii. E idealul. Frumos, zvelt, agil, sănătos, antrenat, plin de poftă de viaţă, mereu bine dispus, mîndru şi curajos, larg la mînă şi norocos.

Inima lui e pustie ca Sahara, dar asta e... virtute masculină. Asta place femeilor.

Există şi motive mai prozaice.

Familia prefectului Decséry are multe moşii, dar cea mai mare parte poate fi moştenită doar de băieţi : fata ar fi o mireasă modestă, dacă dragostea bunicului nu i-ar asigura, din averea imensă dobîndită de el, o zestre de un milion, bani gheaţă, dacă se măritä după placul lui ; din această sumă, chiar în ziua nunţii va număra o sută de mii în mîna fericitului mire.

Iar Bálvándy avea mare nevoie de această sută de mii şi mai apoi de tot milionul. Moşiile lui imense, întinse în trei comitate, erau grevate de multe datorii, din care unele foarte presante, şi care puteau fi amînate doar cu camătă mare.

Acesta era motivul interesului lui pentru Dorothea, nu chipul ei frumos.

Dar şi familia Decséry era interesată să-l cîştige pe baron. În primul rînd, principele domnitor german, care cu trei ani înainte era nebun după Dorothea şi n-ar fi fost o partidă proastă, se îndrăgostise brusc de o cîntăreaţă şi o luase de nevastă. Apoi, Bálvándy era un mare magnat ; ştiau că are multe datorii, dar un milion poate aranja orice. Şi, în fine, mai era o circumstanţă în favoarea lui. Alianţa politică.

Fusese schimbat cancelarul : guvernul de la Viena voia să pună mai tare şaua pe comitatele nemulţumite şi prefectului îi revenea sarcina să facă tot posibilul şi imposibilul pentru a limita spiritul opoziţionist.

Bálvándy avea moşii în trei comitate şi se adapta spiritului dominant în fiecare din ele. De pildă, la Bratislava se purta ca orice partizan al guvernului, ca un nobil ultraconservator. În comitat şi în oraş domina pe atunci curentul : „Doar n-o să mă bat în duel cu toţi prietenii mei magnaţi, ca să vorbesc împotriva lor ?“ Dacă apărea în comitatul prefectului Decséry, se înfăţişa ca un kuruţ înflăcărat, din aceia care-i speriau pe vremuri pe prefecţi.

„Doar n-o să mă iau la palme cu toţi amicii mei, ca să vorbesc împotriva lor.“ Iar în comitatul Ung trecea drept

instigator al naţionalităţilor conlocuitoare. Cînd se afla la Bratislava, mergea la predicile iezuiţilor împreună cu contesele pietiste ; în oraşul de reşedinţă al lui Decséry devenea protestant şi anticlerical, iar dacă ajungea în comitatul Ung, săruta mîna părintelui ortodox şi mergea la procesiuni cu pălăria scoasă, alături de sumănari.

Şi pentru că la el toate acestea mergeau atît de simplu, era cît se poate de firesc raţionamentul prefectului Decséry, că dacă omul acesta va fi legat prin relaţii de familie de interesele sale, va reuşi, fără cel mai mic efort, să joace şi în comitatul lui rolul de la Bratislava. Ba poate că şi în Adunarea naţională va putea conta pe votul lui. Pentru că în Adunarea naţională baronul îşi îndeplinea datoria, ţinînd o dată un discurs liberal cu o încheiere conservatoare, altădată un discurs conservator cu final liberal, iar în momentele grele în locul lui stătea *absentium ablegatus* [1]. Atunci găsea vreun motiv să călătorească undeva.

Dacă l-ar putea permanentiza pe acest om, ar fi pentru conţii Decséry un pas spre cîştigarea titlului princiar.

Numai personajul principal nu fusese cucerit : bătrînul Decséry. Aici el e personajul principal, pentru că banii sînt ai lui.

Iar bătrînul are întotdeauna bani, bani mulţi. Niciodată nu se întîmplă să nu aibă o sută de mii de florini în casă. Şi toţi banii aceştia sînt destinaţi nepoţilor. Numai că bătrînul domn preferă să cumpere cu sutele de mii şi milioanele sale moşii pentru nepoata lui, decît un soţ. De fapt, depinde cum va fi acel soţ. Şi în această privinţă bătrînul era încăpăţînat. Lui îi plăcuse foarte mult Jenőy Kálmán. Considera o mare greşeală că acesta a ieşit din graţiile familiei. Nu era nici el de acord cu cariera atît de excentrică aleasă de Kálmán şi cu faptul că acesta îşi întrerupsese atît de brusc relaţiile înalte, dar credea că asta nu va dura mult. Toţi tinerii trebuie să facă nebunii în felul lor.

---

[1] Înlocuitorul unui deputat în Parlament, în timpul absenţei acestuia (în limba latină în orig.).

Ei, nebunia lui e asta. Las' să scrie poezii după pofta inimii ; nu trebuie împiedicat, se va plictisi repede şi va deveni din nou un om de treabă. Acest tînăr are virtutea rară de a fi econom, muncitor şi om de casă. Un asemenea om, dacă se însoară cu o fată care primeşte ca zestre un milion, va lăsa fiilor săi zece milioane. Aşa-l vedea el pe Kálmán şi nici nu voia să audă de altul. Era convins că acesta se va cuminţi. El nu renunţă să-i înapoieze un milion pentru cei doi pitaci dăruiţi.

Dar dacă fata nu-l mai iubeşte ?

Ei, numai să-l mai vadă o dată dansînd solo-ul maghiar, că iar se îndrăgosteşte de el. Kálmán nu are altceva de făcut decît să-şi lovească rivalii cu pintenii, şi aceştia vor cădea în dreapta şi-n stînga, cum au căzut şi rivalii lui pe vremea cînd îi făcea curte prinţesei. Nu degeaba i-a dăruit memorabilul lui ceas de aur. Ceasul acela va mai bate.

Dar într-o zi i s-a adus la cunoştinţă bătrînului domn că bătrîna doamnă Jenőy s-a supărat pe nepotul ei din cauza vieţii lui de vagabond, l-a dezmoştenit, făcînd din averea agonisită de ea un majorat în favoarea fiului ei Béni. Kálmán nu va mai primi decît mica moşie a tatălui său, şi numai după moartea bunicii. Asta îi scăzu foarte tare meritele. Era greu să-l mai iubească de-acum încolo.

Bătrînul domn nu ezită să meargă personal la domnul Korcza în această chestiune şi să se intereseze de cele întîmplate, deşi nu prea obişnuia să se mişte din castelul lui de la ţară. Prinţesa şi nepoţii colindau prin lume după plac, pe unde aveau treabă ; el nu-i însoţea nicăieri.

Dar ceea ce află de la domnul Korcza îi strică tot cheful.

— Şi ce băiat bun era !

În această dispoziţie îl vizită Bálvándy la castelul de la Decsér, unde se întorsese deprimat. Momentul vizitei era bine ales.

E veche anecdota cu bunicul zgîrcit la care pretendentul se prezintă ca un tînăr econom, stingînd una din cele două lumînări în timpul discuţiei, doar se pot înţelege şi la lumina uneia, ridicînd foiţa aruncată de aprins pipa

ca s-o mai folosească o dată, și dînd cîte doi pitaci bacșiș servitorilor ; dar trucul prinse și la contele Decséry. Bálvándy știa să profite de slăbiciunile tuturor. În fața bunicii era risipitor, strălucea, iar în fața bunicului era cumpătat și econom.

Îi spuse bătrînului domn că tocmai și-a vîndut toți caii englezești care reprezentau un capital foarte mare. Bătrînul domn era foarte supărat din pricina cailor englezești ; nu-i intra în cap cum poate cineva să încalece pe un cal de zece mii de florini, să înhame deodată douăzeci de mii de florini la cupeu, cînd mînzul crescut de el, care nu l-a costat nici un ban, îl duce la fel ca și telegarul englez, e mult mai frumos, nu-i atît de slab, iar iarna îi crește părul, nu răcește atît de ușor.

Dar de ce-și vinde Bálvándy caii englezești ? Pentru că vrea să-și petreacă anul următor voiajînd. Ce fel de voiaj ? Voiaj de nuntă. Cu cine vrea să se însoare ? Acum ajunseră de fapt la obiectul real al discuției. Bătrînul Decséry nu spuse îndată da. Răspunse că el n-are nici un cuvînt în treaba asta. Ce poruncesc prințesa și prefectul, aceea se întîmplă ; el e doar așa, a cincea roată de la căruță, un cap de familie fantomă, căruia totul i se comunică doar după ce s-a întîmplat. Totuși, Bálvándy părăsi castelul liniștit, cu convingerea că și dacă bătrînul domn nu se va deplasa la Viena pentru nuntă, zestrea promisă va fi în mod sigur acolo. Mai tîrziu, prințesa însăși plecă la Decsér împreună cu nepoata ei și, cu această ocazie, capul familiei, deși reticent, le dădu în mînă cei o sută de mii de florini promiși. Restul îl vor primi în funcție de felul cum îi vor folosi pe aceștia.

Nu mai exista nici o piedică în calea căsătoriei.

Kálmán ?... Sărmanul Kálmán ! Cine se mai gîndea la el ?

Într-o dimineață, Bányaváry dădu buzna peste Kálmán cu chipul radios, cu părul vîlvoi, cu cravata legată pe dos ; îi sări de gît, îl îmbrățișă, îl sărută și spuse bîlbîindu-se :

— Prietene ! Sînt tată !

Numai de n-ar fi spus-o cu atîta patos teatral !

Kálmán îl privi întrebător. Dar Bányaváry înţelese greşit întrebarea din privirile lui. Chipul său radia mîndrie şi amor propriu.

— E băiat !

Ce fericire, ce mîndrie, cîtă lăudăroşenie, ce recunoaştere a norocului există în cuvîntul acesta ! Cum îi scînteiază ochii, cum i se rotunjeşte faţa, cum i se umflă pieptul la cuvîntul *băiat !*, pe cînd dacă ar trebui să spună *doar fată*, ce şoptit ar fi glasul, cum ar da din umeri, cum şi-ar pleca ochii, cum i s-ar lungi chipul.

Dar *e băiat !* şi acum îi trebuie un naş renumit, vestit şi o naşă la fel !

— Cilike te-a ales pe tine ca naş.

Kálmán acceptă cu bucurie alegerea.

— Iar alegerea naşei a lăsat-o pe seama mea. Eu am ales-o pe doamna Csollán. Ai ceva împotriva ei ?

— Nimic. O respect foarte mult.

— Atunci dau o fugă pînă la ea, să-i cer învoirea.

— La ora asta doamna va fi încă la masa de toaletă.

— O, pe mine mă primeşte şi acolo, zise Bányaváry uşuratic, apoi regretă că l-a luat gura pe dinainte şi se grăbi să explice. Ştii, actorul are o situaţie privilegiată, nu e privit ca alţi oameni.

Şi fugi mai departe. În bucătărie o îmbrăţişă pe bătrîna slujnică, în atelier pe jupîn Tseresnyés, lăudîndu-se la fiecare că are băiat şi, după ce îi puse la zid pe toţi cunoscuţii întîlniţi pe stradă, nedîndu-le drumul pînă nu-l felicitau pentru fericita veste că are băiat, ajunse în fine la doamna Csollán.

Katinka se întîlni cu Kálmán la casa unde avea loc botezul.

Rîse bine dispusă, în timp ce-i întindea mîna.

— Iată că totuşi mergem ca pereche la biserică.

— Şi încă înrudiţi sufleteşte după legile bisericii, răspunse Kálmán pe acelaşi ton.

Apoi Katinka se apropie de Cilike, al cărei chip era aureolat de cea mai dulce graţie pămînteană : bucuria de a fi mamă. Frumoasa doamnă luă în braţe copilaşul.

— Ah, ce ochi frumoşi are *deja !*

(Poate că n-a mai văzut copii mici şi credea că şi aceştia deschid ochii abia în a noua zi, ca pisoii.)

Naşul şi naşa s-au dus la biserică în aceeaşi trăsură, au ţinut împreună copilul în apa sfinţită şi au semnat unul după altul în registrul de stare civilă.

Toate acestea nu-l mai înfierbîntau pe Kálmán.

La ospăţul de botez, frumoasa cochetă avu o bună dispoziţie jucăuşă ; dar se vede treaba că-şi pregătise încă de acasă vorbele de duh şi aici nu-i reuşeau deloc. Ar fi vrut să-l vadă pe Kálmán amărît, abătut, iar acesta era foarte bine dispus şi nu se vedea nimic forţat în dispoziţia lui.

„Stai că-ţi găsesc eu acuşi punctul sensibil !"

Naşa se îngrijise de figurinele de zahăr care aduceau un plus de strălucire ospăţului. Unele din aceste dulci bibelouri cuprindeau suveniruri pioase, cutiuţe ascunzînd monede de aur pentru preotul care botezase şi pentru moaşă, avînd scrise numele fiecăruia.

Kálmán primi un coşuleţ împletit din coajă subţire de palmier, plin cu flori de zahăr. Chiar Katinka i-l dădu, rugîndu-l să se uite ce se află sub flori.

Kálmán scoase florile din coşuleţ şi găsi sub ele un cartonaş lucios, tipărit cu aur. Literele acelea aurii dădeau de ştire tuturor cunoştinţelor de rang mare ale familiilor Decséry şi Bálvándy că astăzi cele două familii se vor uni prin fericita legătură a căsătoriei. Azi s-au cununat Bálvándy şi contesa Dorothea.

Katinka pîndea cu bucurie maliţioasă expresia lui Kálmán. Se va întrista ? Îi vor veni lacrimi în ochi ? Sau se va preface, neîndemînatic, că nu-l doare ? Sau va bea vin, înecîndu-şi în beţie adevăratele simţăminte ?

Dar nu-i ieşi socoteala. Kálmán spuse liniştit :

— Ştiam de mult. Şi cred că vor fi o pereche fericită. Bálvándy e un bărbat foarte de treabă, care ştie să facă fericită o femeie.

Katinka îşi muşcă buzele. Şi Kálmán, glumeţ, îi întinse cu amabilitate coşuleţul.

— Nu vreţi să păstraţi o floare ca amintire, frumoasă doamnă ?

Omul acesta este invulnerabil. O fi avînd totuşi vreun secret ; dar care ? Unde se ascunde slăbiciunea lui ?

Ridicînd tava de argint cu dulciuri de pe suportul ei, Katinka luă de-acolo un document şi-l desfăcu, întinzîndu-l lui Bányaváry.

— Iar acesta e cadoul meu de naşă pentru dragii mei cumetri.

Bányaváry citi documentul, îl scăpă din mînă, luă din nou actul, i-l arătă lui Kálmán : „Priveşte !“, preotului : „Priviţi !“, alergă cu el la Cilike : „Citeşte !“. Nu dădu nimănui timp să poată citi un rînd măcar ; în cele din urmă sări pe un scaun şi de acolo de sus citi chiar el conţinutul documentului.

Alteţa sa palatinul îi comunica prin acest act lui Bányaváry deosebita favoare în urma căreia trupa maghiară are aprobarea de a da spectacole o dată pe săptămînă la elegantul teatru german.

Ah, ce bucurie ! Bányaváry săruta pe toate feţele documentul preţios. Cilike îşi ascunse chipul scăldat în lacrimi printre perne. Aceasta era cea mai mare dorinţă a ei, cel mai îndrăzneţ vis al ei. Cît de mare e bucuria acestor oameni, asta putea s-o vadă doamna cea frumoasă pe chipul lui Kálmán. Iar în timp ce acesta îi strîngea mîna, şoptindu-i cu căldură : „Vă mulţumesc ! Asta e opera dumneavoastră !“, ghici secretul lui Kálmán... Se bucură de fericirea lui Cilike...

Într-una din zile, domnul Korcza primi vizita doamnei Jenőy.

Coana mare avea un aer foarte sever, îl adusese cu ea şi pe domnul Béni, care de data asta şchiopăta doar de piciorul drept din cauza bătăturilor. Cînd o văzu pe Coana mare, chipul domnului Korcza deveni şi mai mobil ca de obicei. Trăgea pe nas tabac negru, ca să se enerveze şi mai tare.

— Vă rog să luaţi loc.

Coana mare se aşează pe canapea, Béni voi să rămînă în picioare, pînă mama se răsti la el :

— Stai jos, dacă ţi se spune !

Apoi i se adresă domnului Korcza.

— Ei, domnule avocat, e gata ce v-am cerut ?

— Încă nu e gata.

— Dar cînd va fi ?

— Cum cînd va fi ? — repetă domnul Korcza întrebarea.

— Da, cînd va fi gata ?

— Ce să fie gata ?

— Ei ! Omul lui Zebedeus [1] ! Acum mă mai și întrebați ce să fie gata ?

— Păi da, Coana mare are atîtea procese la mine, că nici nu știu pe care-l urgentează.

— Nu urgentez eu nici un proces. Știți prea bine ce urgentez ! Vin la dumneavoastră pentru o treabă anume, știți asta. Cînd o faceți ? Răspundeți-mi clar și de-a dreptul.

— Bine, am să vă răspund de-a dreptul, sau în orice formă geometrică doriți. Lucrul acela nu va fi făcut cu nici un chip de mîna mea.

Coana mare se ridică îngrozită de la locul ei, iar nenea Béni sări și el imediat.

— Și de ce nu ?

— Pentru că eu n-am s-o ajut pe Coana mare să-și renege unul dintre copii, pe cel bun, genial, care a fost la mine doar un an și totuși îl iubesc ca pe propriul meu fiu, și în schimb să-i facă majorat ăstuilalt. Să mi se usuce mîna dacă o ajut pe Coana mare în treaba asta măcar cît negru sub unghie.

Coanei mari îi sări țandăra.

— Atunci îmi caut alt avocat.

— Căutați, Coană mare.

— Îmi iau de la dumneavoastră toate procesele — pe loc !

La această amenințare domnul Korcza nu răspunse nimic, ci deschise dulapul, culese din el un teanc de acte legate și fără să spună măcar „poftim", puse hîrțoagele prăfuite în brațele lui nenea Béni, care se holba ca un

[1] Pescar din Galileea, tatăl apostolilor Iacob și Ioan.

peşte văzînd cum se înalţă maldărul de dosare din poala lui, pe ultimul trebuind să-l strîngă cu bărbia, ca să nu alunece.

Iar Coana mare voi să fie consecventă în supărarea şi mîndria ei.

— Bine, le duc îndată pe toate la alt avocat. Mai sînt destui avocaţi la Pesta. Mă duc să le dau adjunctului dumneavoastră. Cum îl cheamă pe şchiop ?

— Numele şchiopului este Biróczy şi locuieşte pe strada Cinci Ciocîrlii, la numărul 50. Mergeţi liniştită la el cu toate hîrţoagele. Tot i-am mai dat şi procesele altei femei. Nu mai vreau să am de-a face cu femei, nici frumoase, nici urîte.

— Pe mine mă socotiţi printre femeile urîte, nu ?

— Nu numai printre cele urîte, dar şi printre cele rele, cu inima rea, răuvoitoare, necruţătoare. Acum aţi aflat de la mine ce n-aţi ştiut pînă azi, şi pe mai departe puţin îmi pasă, faceţi ce doriţi, aruncaţi-vă la gunoi nepotul, pe tînărul acela nobil, bun, genial : şi acolo va deveni mărgăritar ; iar pe blegul ăsta cu bărbie lungă faceţi-l *maioresco*, cumpăraţi-i un titlu de conte, ca să-i mai crească două coarne, îmbrăcaţi-l în aur şi arătaţi-l la bîlci, ca pe regele indian din Mexic, duceţi-l la Viena, însuraţi-l cu vreo baborniţă sulemenită, să aibă cine să-i lege baveţica la masă.

I-ar mai fi spus multe în stilul acesta domnul Korcza, însă Coana mare îl azvîrli afară pe domnul Béni, care aştepta curios să afle ce mai ştie despre el omuleţul acela. Dar trebui să plece cu toată grămada de acte în braţe.

— Erai în stare să asculţi fără o vorbă cum te ponegreşte în faţă, se răsti la el Coana mare, cînd ajunseră sub poartă.

— Dal mămicuso dlagă, a spus doal adevălul, eu chial am bălbia male.

Apoi însă nenea Béni avu de furcă, nu glumă, cu blestematele acelea de hîrtii din braţe. Nu erau pregătiţi pentru aşa ceva, să fi venit cu trăsura, iar în cartierul acesta nu sînt staţii de birjă ; asa că au fost nevoiţi să meargă pe jos, împovăraţi de acte, pînă în strada Cinci Ciocîrlii ; luă

și Coana mare o parte din dosare, ca să-l ușureze pe nenea Béni, dar acestuia încă-i era prea greu, nu dovedi cu ele. Cîte un dosar neascultător aluneca dintre celelalte ca un țipar, cînd voia să-l ridice, celelalte cădeau și ele, vîntul împrăștia filele, iar copiii de pe stradă goneau după foile luate de vînt. Cînd ajunseră la locuința lui Biróczy, Coana mare era furioasă ca un leu.

Seara, domnul Korcza se întîlni cu Biróczy.

— A fost la dumneata Coana mare ?

— A fost.

— I-ai acceptat cazul ?

— Da.

Domnul Korcza se holbă la Biróczy, zgîlțîindu-l de umeri.

— Dumneata ? Cel mai bun prieten al lui Kálmán ? Accepți să contribui la dezmoștenirea lui ? Apoi dădu din umeri. De altfel ai dreptate. Dacă nu accepți dumneata, acceptă altul. Există trei sute de avocați în Pesta. Dacă vezi lucrurile în felul acesta... Ce mai contează prietenia !

Domnul Korcza strîmbă din nas.

— Dar vă rog să nu vedeți lucrurile în felul acesta. Am acceptat tocmai pentru că-i sînt prieten bun lui Kálmán. Am reușit să strecor în actul oficial un codicil care se potrivea perfect cu gîndul Coanei mari și i-a plăcut grozav. Acest codicil sună așa : „iar dacă nepotul meu, Kálmán, ar renunța la sentimentele prietenești pe care le nutrește față de trupa de teatru aflată aici, dacă s-ar despărți de jupîn Bányaváry și l-ar lăsa de capul lui, atunci fiul meu Beniamin ar fi dator să-i cedeze lui Kálmán jumătate din venitul majoratului primit."

Domnul Korcza își smuci jumătatea de mustață.

— Na-ți-o frîntă că ți-am dres-o !... Acest codicil ar conta foarte mult dacă... și dacă... Pentru că raționînd omenește, așa cum ai făcut dumneata, se poate prevedea că va veni o dată momentul cînd Kálmán nu va mai fi legat de acești comedianți nenorociți și atunci intervine *dacă*. Dar întrebarea este, dacă oare Kálmán, cu stilul lui agitat de viață, cu munca lui supraomenească, în asemenea con-

asemenea condiţii de suferinţă şi greutăţi, dacă nu va muri înainte să...

— Înainte să întrerupă prietenia cu Bányaváry ?

— Nu. Înainte ca nenea Béni să-şi facă praf majoratul. Pentru că pot să pariez pe orice că îndată ce Coana mare îi predă lui Béni averea, acesta, fără să fi ţinut vreodată cai, sau să fi făcut pe boierul, se va ruina în timpul cel mai scurt, numai din neîndemînare, şi atunci ce folos mai are Kálmán din faimosul codicil.

— Iar eu vă spun, şi pariez pe orice, că în mai puţin de o jumătate de an Kálmán personal îşi va îndepărta prietenii, şi în primul rînd pe Bányaváry.

— Ah, dar dumneata vorbeşti ca un profet !

— Las' să fiu profet. Să nu discutăm jumătate de an despre asta. Pînă atunci oricum nu ne vom prea întîlni, pentru că eu voi călători departe : la Viena şi la Paris.

— Ce naiba ! Doar aşa, ca să te distrezi ?

— Pe de-o parte îl însoţesc pe nenea Béni, pe care Coana mare îl trimite să vadă lumea.

— Aha ! E trimis la Viena, pleacă bou şi se va întoarce vacă. Iar dumneata eşti păstorul ?

— Mă duc şi pentru problemele altui client.

— La Paris ?

— Şi acolo.

— *Ecce !* Eu n-am ajuns vreodată să am clienţi pentru care să mă duc la Paris.

— Ei, cine se pricepe, are...

— *Fungum !* — fluieră domnul Korcza în urma colegului care plecă şontîcăind şi apoi îl lăudă foarte tare celor de faţă : Are o minte ! A învăţat de la mine pînă şi ceea ce nici eu nu ştiu !

Pe o pantă abruptă a şoselei spre Brno, două poştalioane rapide se ajunseră din urmă, şi pînă cînd caii, mergînd la pas, izbutiră să tragă trăsurile în vîrful colinei, călătorii puteau, dacă doreau, să coboare şi să se plimbe pe cărarea năpădită de iarba toamnei.

Din prima trăsură coborî un bărbat chipeş, întinzînd mîna unei doamne care-l urmă, cu faţa acoperită de o

voaletă din mătase albastră, iar din cealaltă trăsură se dădu jos un domn îndesat, cu pas greoi, încălţat cu pantofi de postav şi la gît cu un şal mare, ce-i acoperea şi bărbia. Acesta din urmă, după ce încercă zadarnic să-şi convingă tovarăşul de drum să coboare, se decise, de voie, de nevoie, să se plimbe singur lîngă trăsură, dar luîndu-şi precauţia de a ţine tot timpul mîna pe clanţa portierei, ca nu cumva surugiul să comită perfidia de a da bice cailor şi a-l părăsi în mijlocul pădurii morave.

Zărindu-l însă pe domnul care coborîse din prima trăsură, îşi schimbă intenţiile, îşi părăsi trăsura şi, în măsura în care i-o permiteau bătăturile şi botoşeii, se grăbi extaziat, cu braţele deschise spre celălalt domn.

— Ah, baronul Bálvándy !

Dar se opri brusc cînd o văzu pe tînăra doamnă, agăţată de braţul acestuia.

Însă domnul cel arătos îi întinse cu amabilitate mîna.

— Servus, nene Béni ! — şi se grăbi să-l prezinte soţiei sale, contesa.

De aici încolo, nenea Béni, i se adresa şi lui tot timpul numindu-l conte, pentru că nu putea să comită mitocănia de a jigni pe soţul unei contese, zicîndu-i baron.

— Încotro, nene Béni ?

— La Paris ! — strigă mîndru nenea Béni, de parcă ar fi staţia cea mai apropiată de Brno.

— A, excelent ! Înseamnă că mergem împreună !

— Şi dumneavoastră mergeţi la Paris ?

¡Vai, ce s-a mai bucurat nenea Béni de asta !

— Luaţi-mă şi pe mine în trăsura dumneavoastră ! — se milogi el copilăreşte. E destul loc... Domnişoara cameristă ar putea să treacă în locul meu. N-am să vă deranjez.

Baronul şuşoti ceva la urechea doamnei, la care aceasta spuse *yes.*

— Bine, nene Béni, vino cu noi.

— Pentru că, ştiţi, mămica a trimis cu mine ca însoţitor un avocat, dar mie mi-e teamă de el.

— De ce ţi-e teamă ?

— Pentru că e şchiop.

— Şchiop ?

— Da. Şi, dacă s-ar întîmpla să ne atace bandiţii în pădure, şchiopul ăsta n-o să mă apere, în schimb ştie unde sînt ascunşi banii şi dacă-l sperie, divulgă tot.

Tînăra pereche se distră grozav de această spaimă întemeiată a lui nenea Béni şi rămase hotărît că-l vor aşeza în trăsura lor rapidă. Vor avea de ce să rîdă tot drumul. Nici camerista nu trebuia să coboare, încap şi patru în trăsură.

Dar înainte de asta nenea Béni dădu o fugă pînă la trăsura din spate, adică spuse că fuge, însă mai degrabă se opri, aşteptînd pînă trăsura ajunse în dreptul lui, şi atunci îi explică avocatului şchiop ce noroc nesperat are, că poate călători în trăsură cu conţii Bálvándy.

Biróczy a fost şi el de acord că e un mare noroc ; dar acolo n-are voie nici să fumeze pipă, nici să adoarmă.

— Păi atunci voi priza tabac, ca să nu adorm.

— Foarte bine.

Nenea Béni mai era curios de ceva.

— Oare asta e aceeaşi domnişoară contesă pe care trebuia s-o ia Kálmán de nevastă ?

— Chiar ea.

— Vai, ce prostie a făcut frăţiorul Kálmán că n-a luat-o !

„Atunci tu n-ai fi *maioresco*, măgarule !“ spuse în sinea lui Biróczy. Apoi îi agăţă de gît lui nenea Béni geanta, să aibă grijă de ea că acolo e paşaportul, i-l vor cere.

Ajunşi pe coama dealului, familia Bálvándy îl aşează pe copilul bătrîn în trăsura lor şi contesa petrecu grozav pe socoteala lui pînă la Hohenstadt, unde se opriră pentru noapte, şi unde Biróczy îşi preluă din nou protejatul.

Nenea Béni nu făcu nici un secret din faptul că-i place mai mult în trăsura lor mai ales pentru că se teme grozav de bandiţi. Ştie din „Karl Moor“ [1] că pădurea cehă mişună de tîlhari, ba mai mult, pe baza cunoştinţelor lui etnografice, îmbogăţite cu ajutorul istoriilor sîngeroase pictate pe pînză la iarmaroace, ştie foarte bine că însuşi Schinderhannes [2] jefuieşte la drumul mare chiar în această re-

[1] Eroul principal al dramei „Hoţii“ de Schiller.

[2] Vestit şef de briganzi.

giune. De altfel lui nu-i e teamă, pentru că galbenii lui sînt bine ascunși, cusuți într-un loc unde nu i-ar găsi nimeni, iar restul banilor îi are sub formă de cambii. A mai văzut Bálvándy o cambie ? Îi explică exact cum este. Îl mai duse capul și să-i prezinte omagii contesei ; dintr-o suflare o felicită că s-a măritat cu un om atît de destoinic și-și exprimă regretul că n-o poate onora drept cumnată. Îi vorbi despre obiceiurile mamei sale, și-i aduse la cunoștință că acum el este proprietarul unui majorat creat de maică-sa, cînd l-a dezmoștenit pe Kálmán ; cîtă minte avea, dacă l-ar fi lăsat inima, le-ar fi povestit tinerilor însurăței și despre situația actuală a lui Kálmán, dar bunului copil bătrîn i se punea un nod în gît cînd își amintea că el mănîncă și partea frățiorului Kálmán, și de cîte ori tăia în două un beefsteak, partea mai mică o lăsa întotdeauna în farfurie.

Bálvándy se distră copios pe seama naivului, cu veșnica lui spaimă, cu neajutorata-i candoare, cu neghiobia lui inimoasă. Chiar și contesa Dorothea binevoi să glumească cu el, ceea ce-l impresionă și seara îi povesti tot lui Biróczy, cu care împărțea camera peste noapte.

— Dar dumneata nu observi — îi zise brutal Biróczy — că ăștia își bat joc de dumneata ?

Pentru asta se supără serios pe Biróczy ; îi ceru să nu folosească față de el asemenea expresii, pentru că el nu suportă așa ceva de la nimeni.

Era atît de drăguț la mînie, fața lui arăta de parcă ar fi ieșit din adîncul unei mări din zeamă de morcov.

Și a ținut supărarea... Ajungînd la Praga, ceru o cameră separată și-i spuse în față lui Biróczy să nu-l mai urmărească, doar nu e copil. La restaurant era mereu în societatea familiei Bálvándy și mînca tot felul de ciudățenii comandate de aceștia. Iar la Berlin îl concedie pur și simplu pe Biróczy.

— De ce mă însoțiți peste tot ? Întoarceți-vă la Pesta. Nimeresc eu la Paris și în compania altora. N-am nevoie de pandur în spate. De ce mă urmați, ca un pandur ? Eu i-am și scris mamei o scrisoare, că n-am nevoie de compania dumitale. Am și primit răspuns de la mama, iată-l,

e pentru dumneata, citeşte ; aici îţi spune să nu mă păzeşti tot timpul ; pot să fac ce vreau, să merg unde vreau. Aşa că să nu mă mai urmezi ca un pandur.

Luînd scrisoarea trimisă de Coana mare, Biróczy îi răspunse cu sînge rece :

— Nu te însoţesc pe dumneata ; şi eu mă duc unde-mi place. Mă duc unde am treabă.

— Dar acum eu mă duc tocmai la Homburg.

Cu asta nenea Béni se trădă de ce vrea să scape de Biróczy.

— Păi atunci am şi eu treabă la Homburg.

Pe nenea Béni nu-l împingea vreo patimă nelegiuită să se abată, împreună cu familia Bálvándy, pe la băile Homburg ; dar pentru că dragul lui prieten i-a spus atîtea lucruri minunate despre cazinoul de acolo, devenise teribil de curios să vadă cum cîştigă oamenii grămezile acelea de bani. El personal nu va lua parte la joc, galbenii sînt bine ascunşi, cuşuţi nu se ştie unde, iar restul banilor sînt în cambii, dar i-ar plăcea să vadă cum joacă alţii. Va juca şi baronul, iar contesa a spus că-şi va încerca şi ea norocul. E o patimă nobilă.

Dar uite că nepricopsitul de Biróczy l-a urmărit şi aici, intrînd cu obrăznicie şi în luxoasa sală de jocuri.

Nenea Béni văzu lucruri minunate încă din prima seară. O văzu pe contesa Dorothea pierzînd surîzătoare o sută de *louis d'or* la ruletă, fără măcar să clipească. Lui nenea Béni era să-i cadă capul pe masa verde, de uimire.

Şi mai minunată a fost impresia lîngă masa de *rouge et noir,* unde Bálvándy atrăsese asupra lui atenţia generală. Cu cît sînge rece a spus *mille francs !* punînd fişicul de aur pe roşu, a cîştigat şi a lăsat totul pe roşu. Miza s-a împătrit, apoi a ajuns la opt mii, la şaisprezece mii, treizeci şi două de mii, atunci ieşi negrul şi crupierul luă tot... Nenea Béni era cît pe-aci să izbucnească în plîns. Iar Bálvándy repetă de mai multe ori acest act de bravură. Cînd nenea Béni vedea cum creşte strălucitoarea grămadă de fişicuri de aur, îi venea să strige : „Ia-le de-acolo ! Du-le odată !“ Se gîndea în sinea lui că dacă vreodată ar zăcea aşa în faţa lui treizeci şi două de mii de franci, n-ar

mai risca nici în ruptul capului, și-ar umple buzunarele, ar lua o cursă specială și ar șterge-o din Homburg și nu s-ar mai întoarce niciodată. O dată Bálvándy lăsă de patru ori la rînd miza pe roșu, apoi o mută pe negru, cîștigă tot de patru ori la rînd și păstră miza ; cîștigase șaizeci și patru de mii de franci, pe care-i luă, spunînd că e suficient înainte de cină.

Abia acum începu nenea Béni să-l admire pe Bálvándy. Mare om ! Nu degeaba se întorc spre el toate lornietele, mai ales ale domnișoarelor frumoase, care vorbesc franțuzește și joacă și ele. Oare or fi toate contese ?

După cină (la care, în treacăt fie zis, nenea Béni, invitat de baron, mîncă stridii și bău șampanie) se întoarseră la masa de *rouge et noir*.

Dar acum chiar că-l apucară frigurile pe nenea Béni ; îngheța și nădușea privind jocul lui Bálvándy. Hei, dacă ar lua o cursă specială, ar șterge-o din Homburg și nu toare și să-l pună pe cărțile baronului... Dar dacă s-ar întîmpla să piardă ? Ehei, dacă omul ar ști sigur că va cîștiga ; atunci jocul de cărți n-ar mai fi un păcat atît de mare.

Nu mai putea să privească. Bálvándy pierduse o grămadă de bani, apoi îi recîștigase. Asta-l zăpăci pe nenea Béni, se duse în camera lui și se culcă cu convingerea că pînă dimineață Bálvándy va sparge banca. Dar nu reuși să adoarmă pentru nimic în lume, cum închidea ochii, vedea în fața lui salonul strălucitor, cu fiarele acelea înfometate de aur ; cu ieslea verde așternută în fața lor, unde se împrăștie aurul ca acasă porumbul. Iar dacă adormea, visa că stă și el în aur pînă-n gît ; deodată tot aurul dispare, iar el rămîne doar în cămașă și desculț.

Dimineață se întîlni cu Biróczy. Binevoi să-l observe.

— Ei ! Ai văzut, nu-i așa, ce om norocos e baronul. O dată a cîștigat atîta aur, cred că era aproape un chintal.

— Nu, zău, — zise Biróczy —, astă noapte a pierdut un sfert de milion de franci.

Lui nenea Béni i se opri răsuflarea. Un asemenea lucru e greu de priceput dintr-o dată.

Să pierzi două sute cincizeci de mii de franci. Ce-ar face el, dacă i s-ar fi întîmplat una ca asta ? Pur și simplu, înainte de bărbierit, ar trage pe nas o cantitate de tabac, ca atunci cînd e cu briciul la gît să strănute brusc și capul să-i cadă în față. Oare cum o să se omoare Bálvándy ?

Dar dacă nu-i adevărat ? Avocatul ăsta șchiop vrea doar să-l necăjească. Parcă s-ar putea pierde atîția bani ! Asta ar fi tîlhărie curată !

Sigur că nu-i nimic adevărat ! Doar iată-l pe baron, tocmai a ieșit din cameră, la braț cu contesa și sînt amîndoi atît de bine dispuși, cum n-ar putea fi nimeni dacă ar fi pierdut două sute cincizeci de mii de franci noaptea precedentă. Ba-l mai și invită pe nenea Béni la micul dejun, baronul comandă pateu de trufe și bea sherry. Ei, cine pierde două sute cincizeci de mii de franci nu mănîncă pateu de trufe și nu bea sherry, nu glumește cu nenea Béni, nu strînge pe furiș mîna contesei. Nu are chipul atît de îmbujorat, nu-i strălucesc așa ochii, nu dă aur drept bacșiș chelnerului. Poveștl, avocatul vrea să-l păcălească. Nenea Béni n-ar fi îndrăznit pentru nimic în lume să întrebe pe alții dacă-i adevărat ce-a spus avocatul. Deși acesta spusese adevărul curat.

Dar familia Bálvándy nu mai zăbovi nici o zi la Homburg. Iar nenea Béni plecă odată cu ei... Era și cazul ! Să-ți încerci o dată norocul, să bagi în buzunar ce ți-a dat destinul și-apoi nici să nu te mai uiți spre cazino, ăsta-i cel mai înțelept principiu. Nenea Béni era convins că Bálvándy duce cu el jumătatea de chintal de aur pe care-l cîștigase sub ochii lui. Oare unde poate să ascundă atîta bănet, ca să nu fie jefuit pe drum ?

În același timp constată că avocatul cel șchiop e pretutindeni în urma lor, de parcă ar fi proverbialul *poena pede claudo* [1], trimis pentru a prigoni păcatul.

Spera că la Paris îi va pierde urma. Dar nu ; și acolo îi urmă pas cu pas ; unde se instalau ei, se oploșea și el, unde mergeau să se distreze, apărea și el, deși nenea Béni

[1] Chiar dacă șchiopătînd, pedeapsa tot vine (Horațiu, Ode, III, 2 ; în limba latină în orig.) ; aluzie la infirmitatea lui Biróczy.

se purta destul de jignitor cu el, nu-i arunca nici o privire măcar. Dacă nici așa nu pricepe, înseamnă că are obrazul cam gros.

Iar baronul și nevastă-sa erau extrem de amabili față de flăcăul bătrîn, îl alintau de-a dreptul ca pe un copil. A fost o mare bucurie să vadă Parisul împreună cu ei. Baronul fusese de multe ori pe-aici, știa să ia la rînd, metodic, toate plăcerile ; teatrele și sălile de bal i-au dat destulă satisfacție lui nenea Béni. Cel mai mult îi plăcea că baronul și contesa nu fac ca alți soți plicticoși, care-și tot cer socoteală : unde mergi ? pe unde-ai fost ? ci unul se distrează într-un loc, celălalt în altul : odată tot se întîlnesc, mulțumiți de ziua care a trecut. De pildă, în timp ce contesa își primește cunoscuții în loja ei de la Théâtre Français, Bálvándy își caută în foaier cunoștințele sumar îmbrăcate, sau îl duce pe nenea Béni la Closerie des Lilas, unde le zîmbesc fetițe prietenoase, ceea ce-l încălzește pe nenea Béni. Mai precis îi încălzește inima, nu portofelul, pentru că acestuia nu-i prea prieste distracția. Galbenii ascunși cu grijă se volatilizează de parcă ar fi ajuns în timpul drumului în mîna lui Rinaldo [1]. Dar nu-i nimic, de aceea există cambii. Acelea pot fi oricînd transformate în bani. Dar cum și în ce fel devine cambia bani ? Asta nu-i intra în cap nicidecum lui nenea Béni. Pentru că el știa, doar era jurist, că dacă un om împrumută bani unui cunoscut, acesta îi dă o chitanță, doi martori semnează că banii, în monede de argint, au fost numărați în fața lor, se pun trei ștampile, apoi cu jumătate de an înainte e blocat capitalul : deci omul e obligat să-i restituie celuilalt banii așa cum i-a primit, în aceleași monede, iar dacă nu plătește, urmează un proces de despăgubiri care durează douăzeci de ani ; dar să vină cineva de la hotarele Asiei la Paris cu o hîrtiuță fără martori și fără ștampile, și un străin să bage mîna în sertar și să-i dea *louis d'or* adevărați pentru monedele de argint plătite la Pesta, asta e de domeniul basmelor. Oare n-o să rîdă de el bancherul ? Nu-l dă afară

[1] Personaj din romanul cu același titlu al scriitorului german Vulpius, devenit prototip al brigandului.

pe ușă ? Sau poate îl și trimite la pușcărie. La avocatul șchiop nu voia să apeleze, așa că-și luă inima în dinți, se urcă într-o birjă și ceru să fie dus repede la adresa de pe cambie și apoi îndărăt. Era adresa bancherului.

Nenea Béni ajunse cu bine în biroul bancherului francez și prezentă cambia, ținînd-o de un colț, ca nu cumva omul din spatele ghișeului să i-o smulgă brusc din mînă și s-o înghită.

Omul de după gratii examină semnăturile și spuse că e în ordine : doriți banii în aur sau în bilete de bancă ?

Nenea Béni pretinse să i se vorbească nemțește și apoi, cu înțelepciune, ceru jumătate din bani în aur, jumătate în bancnote.

Apoi casierul băncii îl rugă politicos să binevoiască să semneze cambia ca girant, cînd ia banii. Pe atunci așa era obiceiul : nu știu cum o mai fi astăzi.

Nenea Béni se sperie foarte tare de acest cuvînt. Ce să scrie ? *Girant*... Ce lighioană o mai fi și asta ? Nu poate fi nimic bun. Mama lui i-a spus foarte răspicat să nu semneze nici un fel de hîrtii în străinătate. El nu semnează. Atunci poate să-și ia cambia, nu primește nimic.

Nenea Béni se întoarse disperat la hotel. Abia mai avea bani să plătească birja. Acum ce să facă dacă nu i se dau bani pe cambie ? Va muri de foame în această țară străină, se va întoarce în Ungaria pe jos, cu atîtea bătături. Îl căută pe protectorul lui, Bálvándy, și-i explică în ce primejdie se află. Se tutuiau deja și-și spuneau unul altuia „dragă prietene".

— Ce să fac, dragă prietene ?

Degeaba îi ținu Bálvándy o întreagă prelegere despre natura cambiilor, lui nenea Béni nu-i intra în cap treaba cu girantul. Mai bine moare de foame decît să semneze o poliță.

— Atunci dă-o-ncoace, ți-o semnez eu, zise Bálvándy, și apoi poți să scoți banii de la bancă, pentru că polița e întocmită la dispoziția bancherului din Pesta.

Asta n-o mai putea pricepe nenea Béni !

Cum să-l lase pe Bálvándy să semneze cambia lui : dacă o strică și chiar nu primește nimic pe ea...

— Bine, îţi plătesc eu valoarea poliţei !— zise baronul, apoi o încasez eu... Despre ce sumă este vorba ?... cinci mii de franci. ...Iată cei cinci mii de franci ai tăi !

Deschise o casetă, scoase din ea cinci bancnote de cîte o mie şi le aruncă pe masă. Iată banii, unde-i poliţa ?

Nenea Béni luă tremurînd fabuloasa sumă şi se minună grozav cînd baronul sună valetul, îşi scrise propriul nume pe cambie, i-o dădu servitorului străin, trimiţîndu-l la bancher, şi peste zece minute servitorul străin se şi întoarse cu banii, în aceleaşi bancnote, predîndu-le baronului fără să fi pierdut ceva.

Nenea Béni era ameţit de vraja acestei uşurinţe în manipularea banilor. Grozav om, acest Bálvándy !

Din ziua aceea nenea Béni nu mai avea altă dorinţă decît să se poată revanşa şi el o dată pentru serviciul prietenesc făcut de Bálvándy, demonstrînd aceeaşi strălucitoare uşurinţă aristocratică. Îşi exprimă în mai multe rînduri în faţa lui această dorinţă. Bálvándy îi mulţumi, nu era nevoie.

Dar într-o zi se ivi totuşi o asemenea fericită ocazie.

— Dragă prietene, îi zise Bálvándy, trebuie să încasez de îndată o mică sumă, eu sînt beneficiarul poliţei şi-mi lipseşte un girant. Deci dacă ai vrea să-mi faci acest serviciu...

Cum să nu vrea nenea Béni ! Se bucură chiar foarte mult că poate să-şi scrie numele pe o hîrtie alături de cel al lui Bálvándy. Învăţase de la el că girantul semnat pe cambie nu poate păţi nimic : e doar aşa, ca şi cum ai semna o scrisoare de dragoste ; oricine o poate face, din prietenie, oricui ; e doar o simplă formalitate comercială. Cum să nu semneze, dacă nu i se cere altceva. Nici nu se uită la sumă, la scadenţă. Nici la dispoziţia cui trebuie plătită. Nu era treaba lui.

Apoi uită toată povestea şi trecură două luni fără să şi-o amintească.

Petrecuse aceste două luni studiind neîntrerupt. Studiase frumoasele grizete şi învăţase de la ele să vorbească franţuzeşte. Îl sîcîia doar faptul că şchiopul de avocat îi ieşea mereu în cale.

Într-o bună dimineaţă, pe cînd nenea Béni tocmai îşi bea ceaiul şi mînca un ou moale, apăru la el un domn total necunoscut şi-l întrebă dacă e de acord, la prezentarea acestei hîrtii lungi, să plătească pe loc şaptezeci şi cinci de mii de franci.

Nenea Béni înţelegea atîta franceză ca să nu priceapă nicicum treaba asta. Să plătească el şaptezeci şi cinci de mii de franci pentru hîrtiuţa aceea ? În viaţa lui n-a văzut atîţia bani !

Domnul cel antipatic îl întrebă dacă nu-şi recunoaşte semnătura pe actul prezentat.

Acum îşi aminti nenea Béni.

— A, dragă musiu, asta-i doar *girul*, aşa se cheamă, *gir*, eu aici sînt doar *girant*. Banii îi datorează baronul Bálvándy, bogatul Bálvándy, soţul bogatei contese Decséry ! Ştiţi ?

Antipaticul „musiu“ îl asigură pe domnul Béni că ştie prea bine, dar din moment ce beneficiarul n-a plătit la scadenţă, e rîndul girantului ; el trebuie să plătească cei şaptezeci şi cinci de mii de franci. Iar dacă nu plăteşte, să binevoiască să-i urmeze pînă la trăsură şi apoi mai departe pe ceilalţi doi domni care stau la uşă. Pentru că trebuie să facă şi puşcărie, la fel ca şi beneficiarul poliţei.

Cînd auzi asta, nenea Béni uită franceza, începu să plîngă şi vorbi latineşte.

— *Tamen ego nihil feci : iste Bálvándy omne fecit. Ego nihil scio ; iste Bálvándy scit...* [1]

Dar acelui musiu îi era totuna *„scio — non scio“*, *„feci — non feci“*, îl mai întrebă o dată pe nenea Béni dacă plăteşte, ei, dacă nu, îl predă celor doi domni din uşă, care aveau fiecare cîte un baston plumbuit, lung de două picioare ; îl ajutară pe nenea Béni să-şi pună pardesiul, îi înfundară pălăria pe cap şi-l duseră de braţ la birjă, se aşezară unul lîngă el, celălalt în faţa lui şi-l păziră straşnic ca nu cumva să sară din mers.

— Unde mă duceţi, vă rog ? — bîlbîi nenea Béni.

— La Clichy, răspunse unul dintre ei inexorabil.

[1] Dar eu n-am făcut nimic, acest Bálvándy a făcut tot. Eu nu ştiu nimic, acest Bálvándy ştie... (în limba latină în orig.).

Nenea Béni se gîndi că din închisorile astea pariziene omul ajunge direct la ghilotină. Auzise povestindu-se despre masacrele din septembrie și, în clipa aceea, n-ar fi dat pentru capul lui nici un ban găurit.

Ieșiră cu trăsura din oraș și pătrunseră în curtea unei clădiri rigide, cu puține ferestre : Clichy. Acolo l-au predat pîrcălabului, i-au spus numărul și temnicerul îl conduse printr-un coridor lung într-o cameră unde se mai afla și un alt domn.

Celălalt domn era baronul Bálvándy.

Baronul era furios, cu mustața nerăsucită, părul nefrizat ; dar cînd îl zări pe nenea Béni, intrînd pe ușă cu chipul vînăt de disperare, căzîndu-i plîngînd la piept și implorîndu-l să nu-l lase să piară, nu mai rezistă, izbucni în rîs și apoi își păstră vechea lui bună dispoziție.

— De ce m-ai pus să semnez ca *girant* ? — bombăni copilărește nenea Béni.

Bálvándy rîse iarăși.

— Păi, de aceea, bătrîne, ca dacă ajung aici, să nu stau singur, să fii și tu cu mine, să petrecem împreună. Ei, nu-ți place să fii unde sînt și eu ?

La asta nenea Béni nu se putu stăpîni să nu rîdă printre lacrimi, dar îl întrebă în șoaptă :

— Dar de aici nu ne duc la ghilotină ? Sau ne deportează în Algeria ?

— Asta zău că n-o mai știu, zise Bálvándy, prinzînd gluma.

Nenea Béni oftă din adîncul inimii.

— Ei, nu te amărî, îl încurajă Bálvándy, dacă vedem că e de rău, îl omorîm într-o noapte pe paznic și coborîm pe fereastră, cu ajutorul cearșafurilor.

La asta nenea Béni protestă cu hotărîre ; el nu ucide, și cu atît mai puțin nu coboară pe fereastră, preferă să fie dus în altă cameră, dar nu vrea să fie complice la un asemenea atentat.

— Bine, nu te teme, bătrîne, îl încurajă Bálvándy, nu-i decît o glumă, în cîteva zile scăpăm de-aici ; asta se întîmplă multor gentlemeni. E o glumă aristocratică. I-am transmis grefierului să mi-l trimită pe creditor. Trebuie să fie vreun funcționăraș neghiob. În două vorbe rezolv

treaba cu el. Pînă atunci să mîncăm. Îndată ne aduce temnicerul micul dejun.

Nu prea avea chef nenea Béni de mîncare, mai ales cum își imagina el micul dejun în puşcărie ; aşa cum văzuse acasă, la închisoarea comitatului, pîine neagră şi borş de tărîţe ! Şi din cînd în cînd cîte o nuia. (Oare şi aici sînt bătuţi oamenii ?).

Dar văzu cu mare uimire că temnicerul aşterne prizonierului un dejun în toată regula. Inclusiv pateu de trufe şi sherry.

Ei, dacă ăsta şi aici trăieşte cu pateu de trufe şi sherry, atunci poate că totuşi are dreptate şchiopul de Biróczy. Hei, numai de nu l-ar fi schimbat niciodată pe Biróczy cel şchiop cu baronul ! Acum s-a convins că ăsta e în stare să piardă în fiecare seară un sfert de milion de franci. În felul acesta pînă şi Marele Mogul poate ajunge la închisoarea datornicilor. Numai de-ar veni odată şchiopul de Biróczy ! Nenea Béni nu putea să mănînce nimic, oricît îl îmbia baronul.

Ceva mai tîrziu, temnicerul anunţă că a venit avocatul care obţinuse mandatul de arestare împotriva lor.

Păi să vină !

Pe uşă intră Biróczy cel şchiop.

Nenea Béni zbură în întîmpinarea îngerului eliberator, îl îmbrăţişă, îl sărută, spunîndu-i : „Dragă nene Biróczy, vezi, ce mi s-a întîmplat, eliberează-mă de-aici !“.

Biróczy se strădui să scape din îmbrăţişarea lui nenea Béni, apoi îi spuse cu sînge rece :

— Dumneata nu trebuia să ajungi aici, dar dacă tot ai ajuns, şezi liniştit, ia-ţi capul în mîini şi aşteaptă pînă termin cu celălalt domn.

— Aha, deci dumneata ai pus să fiu arestat ? — întrebă Bálvándy, punînd picior peste picior şi scobindu-şi dinţii ; la rîndul lui, Biróczy îşi puse un picior pe spătarul scaunului şi aşa purtară discuţia.

— Exact, eu sînt împuternicitul proprietarului poliţei dumneavoastră.

— Scurt ! Cît mă costă să scap imediat de-aici ?

— Dar împreună cu mine ! — strigă nenea Béni.

— Știți foarte bine. Datoria se ridică la șaptezeci și cinci de mii de franci.

— Asta știu. Însă acum n-am bani. Venitul moșiilor mele întrece de zece ori această sumă. Dar nu pot să aștept pînă ce administratorii mei îmi trimit banii. Dumneata îmi cunoști situația. Trebuie să scap astăzi. Este suficient dacă-i dau mandantului dumitale o poliță de o sută cincizeci de mii de franci, care poate fi îndată întabulată pe moșiile mele ?

— N-are nevoie de poliță. Îi trebuie banii, sau rămîneți închis aici.

— Dar din moment ce ofer de două ori mai mult, cu toate garanțiile ! Ar cîștiga sută la sută.

— Nu-i trebuie nici un cîștig.

— Dar cine dracu' e creditorul ăsta ?

— O femeie.

— Cum o cheamă ?

— Sátory Csollán Katalin.

— Aha ! — strigă Bálvándy, și sări de pe scaun. Acum înțeleg cum stă treaba. Dumneata m-ai urmărit pretutindeni din însărcinarea doamnei Csollán, nu-i așa ?

— Cam așa.

— Acum totul mi-e limpede. Răzbunare femeiască. Vezi dumneata, cîndva am fost împreună cu frumoasa doamnă, tot așa, într-un voiaj sentimental, tot așa mi-am pierdut banii la Homburg, tot așa am ajuns la Clichy ; atunci femeia asta m-a răscumpărat de-aici, m-a scăpat de creditori ; iar eu i-am făcut figura, i-am întors spatele și am părăsit-o. Acum mi-a plătit poliția. Nu-i așa că totul era premeditat, dumneata să mă urmărești, să-mi cumperi toate cambiile, apoi chiar la jumătatea voiajului de nuntă să mă iei de guler și să mă smulgi de lîngă nevastă-mea ? O recunosc pe frumoasa doamnă. Zeiță răzbunătoare !

Biróczy dădu din cap, aprobînd spusele lui Bálvándy. Iar nenea Béni stătea cu gura căscată, uimit de incomparabila explicație a jalnicei întîmplări, în care căpățîna lui cea mare n-ar fi avut nici un motiv să se amestece.

— Ei, amice Béni, rîse Bálvándy, de-acum să ne facem paturile aici, să ne instalăm cu tot confortul, pentru că aceea care ne-a prins cu plasa de fluturi nu ne mai dă

drumul de-aici pînă nu obţine nevastă-mea bani de acasă, sau pînă nu te răscumpără cumva maică-ta.

La cuvîntul acesta nenea Béni izbucni din nou în plîns.

— Vai ! mama ! Mămica, dacă află că fiul ei a ajuns la puşcărie în ţară străină ! Dragă, iubitule, bunule Biróczy, nu mă lăsa aici. Rămîi cu mine. Grăbeşte-te acasă. Spune-i tot mamei, dar nu-i sufla nimic despre locul unde mă aflu. Duceţi-mă acasă, nu mă lăsaţi aici ! Daţi-i majoratul frăţiorului Kálmán, să vină el aici, să stea în locul meu. Iar eu să mă duc acasă în camera mică, unde am şepcuţa de iască. Nu-mi trebuie mie Parisul ăsta !

Apoi îl apucă tusea şi strănutul, de nu mai fu în stare să vorbească.

Iar Biróczy îi dădu baronului un ultimatum.

— Împuternicirea e depusă la grefier. Cînd doriţi să plătiţi, va prelua banii. Eu mă întorc la Pesta chiar azi.

— *Re quasi optime gesta !* [1]

— Exact. Cu datoria împlinită.

— Salutări frumoasei dumitale cliente !

Cînd Biróczy se întoarse la Pesta, o vizită imediat pe doamna Csollán. Chipul frumoasei radia de triumf, cînd află ce perfect i-a reuşit planul. Îl cunoştea ea bine pe Bálvándy. Ştiuse că va pierde, se va îngloda în datorii ; fusese sigură că va reuşi să introducă un asemenea episod comic în luna de miere.

— Ha ! — zise strîngînd din dinţii frumoşi şi lovindu-şi pumnişorii unul de altul — *unul* a primit ce i se cuvenea.

Biróczy, slab ca o mumie, privi chipul îmbujorat de ciudă a femeii şi gîndi în sinea lui : „Eu ştiu cine e *celălalt*“.

În acelaşi timp cu Biróczy sosi la Pesta şi contesa Dorothea.

Katinka află de înverşunarea manifestată de contesă faţă de ea în societate, că o numise femeie haină, pentru că pusese să-i azvîrle soţul în închisoarea datornicilor.

[1] Ca unul ce şi-a îndeplinit perfect sarcina, cu sentimentul datoriei împlinite (în limba latină în orig.).

— Ha-ha ! rîse Katinka, dar cît de haină voi fi cînd îl *eliberez !*

Cunoştea ea bine situaţia. Putea să spună dinainte ce-i va răspunde bătrînul Decséry iubitei lui nepoate, cînd aceasta i se va jelui, plîngînd, de marea nenorocire, că a trebuit să se întoarcă singură din voiajul de nuntă, soţul ei a rămas la Clichy.

— E la loc bun. Las' să rămînă acolo.

Asta era părerea bătrînului şi nu alta. Nici o rugăminte nu putu să-l determine să-şi deschidă casa de bani pentru a-l elibera pe domnul ginere.

Iar prinţesa era foarte jenată, deoarece căsătoria Dorotheei cu Bálvándy fusese opera ei, dar atîţia bani n-avea nimeni. Trebuia căutat un împrumut. Îi veni o idee salvatoare. Se pregăti de drum şi, în toiul iernii, plecă împreună cu Dorothea de la Viena tocmai pînă la moşia din pustă, unde locuia jupîn Tóth Máté.

Ce se mai bucură familia ţăranului că putea să primească în casa lor sărăcăcioasă pe musafirii de neam ! Abia acum aflară că Dorothea s-a căsătorit. Vai, dar ce palidă e !

Apoi prinţesa le spuse sincer că nepoata ei suferă pentru că soţul ei are datorii, care trebuie plătite, dar nu vor să-i ceară bunicului, preferă să ia împrumut de la străini, de aceea i se adresează jupînului Tóth.

Bunul ţăran credea că toţi oamenii din lume ajung acolo unde-au pornit, aşa că nu-şi imaginä altceva decît că Dorothea se măritase cu Kálmán, pe care-l iubea atît de mult ; de bună seamă Coana mare, doamna Jenőy, se zgîrceşte la bani şi din cauza asta sînt în încurcătură. Aşa că le asigură din toată inima pe doamne că au venit la locul cel mai potrivit. E gata să-şi dea şi ultimul ban pentru soţul contesei Dorothea, cît poruncesc. Era un cuvînt mare, pentru că jupîn Tóth Máté nu trebuia decît să deschidă una din magazii, dacă voia să scuture din mînecile dolmanului nişte bieţi şaptezeci şi cinci de mii de franci. Şi nevastă-sa îi spuse să le dea cît doresc.

Prinţesa promise depline garanţii ; nu numai ea şi nepoată-sa vor iscăli poliţa, ci şi baronul în persoană.

— Ce fel de baron ? — întrebă consternat jupîn Toth Máté.

— Baronul Bálvándy, soţul Dorotheei.

— Baronul... Bálvándy... e soţul... contesei ? — repetă sacadat jupîn Tóth Máté fraza, şi chipul i se lungi, iar ochii nevestei arătau de parcă ar fi ras hrean.

— Şi cam de ce sumă aţi avea nevoie ? — întrebă acru jupîn Tóth Máté.

— Şaptezeci şi cinci de mii de franci.

Jupîn Tóth Máté îşi retrase umil capul între umeri.

— De unde să scoată atîţia bani un biet ţăran ca mine ? Şi începu să se jeluiască ţărăneşte că nimic nu are preţ, că n-au putut să vîndă nici grîul, nici boii, că şi lîna şi cînepa i-au rămas pe cap, că a fost şi molimă la vite, că va fi nevoit să cumpere boi de înjugat, pînă în cele dîn urmă reieşi că el însuşi ar avea nevoie de bani, dacă ar primi de undeva. Într-un cuvînt, dintr-o dată ajunsese în mizerie.

Au observat oare cucoanele motivul schimbării ? Oricum, sigur este că s-au întors la Viena cu mîna goală.

Nici administratorii lui Bálvándy n-au avut mai mare succes. Pe-atunci nu existau în ţară bănci de credit, case de economii. Banca din Viena nu dădea credite pentru moşiile din Ungaria, nici n-avea cum, din cauza lacunelor din cărţile funciare ; marile domenii nici măcar nu erau măsurate. Iar creditorii particulari trînteau speriaţi capacul casei de bani, cînd auzeau că împrumutul este cerut pentru eliberarea unui magnat din închisoarea datornicilor. Asta ar fi o investiţie a naibii de proastă. E greu să ceri bani de la cineva spunîndu-i că-i vei folosi pentru a compensa alt creditor ; de unde să ştie că se va mai ivi şi un al treilea creditor, cu ai cărui bani va fi plătit el. Iar recolta acestui an a fost de mult vîndută, nici o perspectivă să facă rost de cei şaptezeci şi cinci de mii de franci mai repede de trei sau patru luni. Ce îngrozitor, tocmai în toiul lunii de miere !

Ar mai fi fost o posibilitate, ca bătrîna coană Jenőy, mîhnită, ca să şi-l aducă acasă pe fiul ei Béni, să-i

plătească doamnei Csollán fatala datorie, iar apoi să se înţeleagă cu Bálvándy.

Dar Biróczy, întors de la Paris, nici măcar n-o vizită pe doamna Jenőy ; iar cînd Coana mare dădu buzna la el, cerîndu-i socoteală pentru ce-a păţit fiul ei, Biróczy o domină ; îi arătă propria ei scrisoare, în care-i cerea să-l lase pe Béni să facă ce vrea. Aşa că de la Berlin nu s-a mai ocupat de el ; de acolo a călătorit din însărcinarea doamnei Csollán, pe cheltuiala acesteia. Nu e vina lui că nenea Béni s-a amestecat în afacerile baronului Bálvándy. Acum poate să stea închis, pînă va fi răscumpărat Bálvándy.

— Dar e o ruşine îngrozitoare, dezonorantă ! — se tîngui Coana mare.

— Da' de unde. E un titlu de glorie. Cînd vine acasă, va fi un om vestit.

— Du-te dracului ! Şi-s mulţi banii pentru care i-au închis ?

— O bagatelă. Şaptezeci şi cinci de mii de franci.

— Cum ? Şaptezeci şi cinci de mii de ce ? Păi cu banii ăştia cumperi un întreg domeniu.

— Cred că dacă aţi vinde moşia de la Garmad, aţi primi pentru ea suma aceasta şi l-aţi putea răscumpăra pe Béni.

— Cum ? Aceea n-o pot vinde ; e moşia străbună, moştenirea lui Kálmán, după ce-oi muri eu.

— Dar ce-i pasă Coanei mari de Kálmán ? Moare el înaintea Coanei mari.

— Eşti un infam ! Îmi vîri cuţite în inimă.

— Nu sînt decît un avocat care dă sfaturi. Puteţi vinde cu curaj moşia străbună a lui Kálmán şi să-l răscumpăraţi pe fiul dumneavoastră Béni.

Doamna Jenőy se înfurie cumplit pentru acest sfat bun : ştia că e numai ironie amară. Îşi strînse punga brodată, de parcă şi-ar fi strîns inima în ea şi porni spre uşă. Cu mîna pe clanţă, îi spuse lui Biróczy :

— Nu-l răscumpăr pe nici unul. Cine-i nebun, așa să rămînă. Unul să moară de foame, altul în pușcărie, iar dumneata, diavol șchiop, în spînzurătoare !

Și trînti ușa în urma ei.

De atunci, Biróczy primea din trei în trei zile o scrispare de la Paris, de la nenea Béni : scrisori mîzgălite, mînjite, pătate, mototolite, arse cu ceară de sigiliu, strîmbe, cu rînduri șuie ; apoi primi scrisori pe hîrtie mai bună, cu chenar de nu-mă-uita pe marginea dantelată, scrisori de dragoste în care implora să fie eliberat din jalnica robie, pentru că el nu mai suportă, se spînzură. Biróczy îi trimise toate aceste scrisori Coanei mari.

Poate nici chiar Bálvándy nu era atît de nerăbdător în celula lui strîmtă. Deși a încercat și acesta să scrie peste tot : nevestei, socrului, soacrei, bătrînului Decséry, vechililor, domnului Kalender, lui Biróczy, dar fără nici un succes. Nimeni nu l-a ajutat.

Cînd simți că gluma asta proastă durează cam de mult, după ce trecuseră deja două, trei luni, lui Bálvándy îi veni o idee și se hotărî să mai scrie o scrisoare.

Scrisoarea era către Katinka.

Zece zile după expedierea scrisorii, Bálvándy sosi acasă.

Dar după întoarcerea lui, contesa Dorothea avea întotdeauna ochii plînși.

PE LUCIUL GHEȚII

Glorioși pionieri ai muzelor maghiare, care ați traversat *atunci* pe gheața Dunării, pentru a vă jertfi pe altarul artei ! (Într-adevăr a *jertfi !)*

Nu aveați un cămin ; arta teatrală maghiară nu avea încă o casă a ei în capitala Ungariei. Casa artei străine vă primea ca pălmași, directorul străin vă dădea din milă o zi pe săptămînă, cea mai proastă, cea mai slabă zi, vinerea.

Nu vă aştepta cupeul să vă ducă din Buda în Pesta ; dar nu exista nici Podul cu Lanţuri, pe care să treacă trăsura, iar podul de pontoane a fost ridicat din cauza gheţii. Iar cînd vă întorceaţi acasă, nu vă aştepta nici cameră caldă, nici mîncare caldă.

Şi totuşi aţi deschis drumul : treceaţi peste Dunărea care vuia, pe podul care se clătina ameţitor, apoi pe luciul gheţii, pe ger, prin zăpadă, pe jos, flămînzi, înfrigurați, roşind de ruşine, roşind de glorie, roşind de vîntul cel rece al iernii.

Iar ziarele nu erau pline cu jelaniile voastre amarnice !

Noaptea tîrziu, după un spectacol lung, cînd toată lumea doarme, pînă şi lămpile de gaz ale oraşului, atunci se poate vedea (cine să vadă ? straja de pe chei şi stelele), cum se împleticeşte, în şir răzleţ, un grup de oameni care dîrdîie pe zăpada scîrţîitoare, trecînd peste platoşa de gheaţă a Dunării, unii cu cîte o boccea agăţată de capătul bastonului, alţii cărîndu-şi cîte doi coşurile acoperite. Vîntul rece al nopţii mătură în voie cîmpul neted de gheaţă, aruncîndu-le în faţă zăpadă măruntă. ...Sînt regi şi regine, care-şi duc coroanele sub braţ şi mantiile de purpură în desagi.

Vîntul le acoperă cu zăpadă urmele, iar a doua zi (şi peste patruzeci de ani) nu va mai şti nimeni că au trecut pe-aici.

Şi totuşi au trecut ! Şi aşteptau cu bucurie ziua de vineri, ca o bandă de tîlhari care vin să fure glorie pentru naţiunea lor ; ca o şatră de ţigani, care umblă să peticească cinstea noastră zdrenţuită, ca să poată apărea, cu un elan nou, în sala strălucitoare a teatrului străin şi să depună mărturie că mai *există unguri.*

Şi ce dovadă strălucită !

Toată lumea îi compătimea. Da, îi compătimea ; aceasta era sentimentul. Că asemenea talente frumoase se pierd, lipsite de glorie, în ceaţa lumii strîmte, necunoscute. Dacă

ar fi artiştii altei naţiuni, ar fi vestiţi în întreaga lume, ar trăi luxos şi confortabil.

Veneau la ei directori străini, le făceau propuneri atrăgătoare, îi chemau la Viena, la Dresda, la Milano, oferindu-le contracte sigure, avantajoase. Şi aveau talent destul ca să-şi poată continua evoluţia în orice altă limbă, se şi lăudau cu asta, aşa cum se poate citi pe afişele lor : *să vadă lumea ce ştiu ungurii,* că au jucat cîteva piese în nemţeşte la Pécs, în sîrbeşte la Ráckévi, în româneşte la Bucureşti, fraternizînd cu alte naţiuni ; deci ar fi putut să plece, le erau deschise toate porţile lumii.

Dar inima lor avea rădăcini aici, în acest pămînt, şi nu-i lăsa ; nici bogăţia, nici atracţia gloriei nu puteau să-i smulgă de-aici ; nici nepăsarea, nici împrejurările vitrege, nici suferinţele nu reuşeau să-i alunge.

Şi în fiecare vineri, traversînd gheaţa, îşi aduceau mantiile ponosite şi talentele strălucitoare în Pesta cea *străină.*

Într-o zi de vineri, Aszályi trecu pe rînd prin cabinele actorilor şi actriţelor, invitîndu-i după reprezentaţie la un mic dineu oferit de doamna Csollán.

Ce funcţie avea Aszályi la doamna Csollán ? Curier, om la toate, secretar. Iar pentru actori era critic, amator de bilete de favoare şi de mîncare pe blat.

Firește că trebuia profitat de o asemenea invitaţie. Nu va fi deloc rău ca după spectacol, în loc să pornească zgribuliţi peste gheaţă pînă acasă în Buda, în căsuţele neîncălzite şi să cotrobăie prin sertarul gol după vreo rămăşiţă de salam, — în loc de asta să ia loc în cupeu şi să meargă într-o casă aristocratică, să se aşeze la un ospăţ îmbelşugat şi să bea pînă dimineaţa, ba chiar să facă rost şi de nişte bani de drum, cîştigîndu-i la cărţi de la domnii uşuratici. Toţi îi transmiseră sărutări de mîini stimatei doamne : nu vor pregeta să vină.

Numai Cilike, mulţumind frumos pentru marea cinste de a fi invitată, spuse că nu poate să ia parte la supeu,

trebuie să se întoarcă acasă, pentru că băieţelul e singur cu doica. Un motiv destul de întemeiat. Dar Bányaváry poate să meargă şi să petreacă. Pe ea o va conduce omul de serviciu al teatrului, care-i va căra coşul cu costumul de scenă.

De altfel, Cilike era obişnuită, deseori se întorcea singură în Buda. În asemenea cazuri, Bányaváry rămînea la ceaiurile doamnei Csollán ; dar Cilike se şi bucura că soţul ei merge acolo, e o societate onorabilă ; de acolo vine întotdeauna treaz acasă, îşi ţine promisiunea, nu bea vin, ci doar ceai, o băutură nevinovată.

Deci Cilike se linişti că va merge singură acasă, însoţită de omul de serviciu. Aszályi nici nu prea insistă.

Tocmai jucaseră o nouă piesă a lui Jenőy Kálmán, apăruse şi el pe scenă ; Aszályi îl invitase şi pe el la doamna Csollán, la care Kálmán răspunse că dacă poate, va merge.

Dar iată că nu s-a putut.

Pentru că vremea, deşi vîntoasă, se înmuiase, începuse să se desprimăvăreze, gheaţa Dunării slăbise, căruţele nu mai treceau de cîteva zile şi, în plus, tot timpul reprezentaţiei plouase, fărîmiţînd şi mai mult gheaţa ; aşa că atunci cînd Cilike ieşi după spectacol din cabina ei şi-l rugă pe omul de serviciu s-o conducă pînă în Buda, ducîndu-i coşul cu costume, acesta îi spuse pe şleau că nici de dragul lui taică-său n-ar trece azi în Buda, pentru că gheaţa e toată spartă şi el n-are decît un gît, nu şi-l riscă. Zicînd acestea, dispăru printr-o uşă mascată, lăsînd-o pe Cilike singură să caute unde-o vrea pe cineva care s-o însoţească pînă în Buda.

Sărmana femeie era speriată. Scena se golise : toţi actorii, inclusiv Bányaváry, dăduseră fuga la veselul ospăţ ; nu mai era decît omul care stingea lămpile ; acesta o sfătui să meargă şi ea după ei. Trăsura doamnei Csollán mai aşteaptă. Cum să ia în piept gheaţa Dunării pe aşa o vreme ticăloasă, cînd nimeni nu mai trece.

Afară era întuneric, ploua, ceasurile băteau ora unsprezece, și ea era hotărîtă să meargă și singură în Buda. O, avea un curaj ca o lupoaică, atunci cînd își simte puii în pericol. Ce contează pentru ea noaptea, viscolul, spaimele ?

Porni singură spre casă.

Dar cînd ajunse în fața teatrului, de după un stîlp păși în fața ei un bărbat.

Era Kálmán.

— Te-am așteptat. Știam că nu se va găsi cine să te conducă pe o asemenea vreme. Iar tu vrei neapărat să ajungi acasă... Hai, dă-mi brațul și agață-te de mine.

O, ce ușurare pentru biata femeie !

Deci există totuși un suflet pe pămînt care gîndește odată cu sufletul ei, care-i ghicește dorințele, de al cărui braț se poate sprijini, care o iubește : un frate...

Îl luă de braț pe Kálmán, se lipi de el ca să fie mai bine apărați sub umbrelă, bîigui ceva, în sensul de „fii binecuvîntat !“ și porniră singuri să înfrunte furtuna.

Două genii strălucite ale Ungariei.

Ajunși pe malul Dunării, paznicul le atrase atenția că e pericol de moarte să mai traverseze ; se așteaptă din oră în oră să pornească sloiurile.

— Eu trebuie să trec ! Am acolo un copilaș ! — strigă cu patimă femeia, și-și trase cu ea însoțitorul.

Era ușor îmbrăcată, cu pantofi subțiri (încălțămintea de cauciuc nu fusese încă inventată), iar drumul și vremea nu erau în ton cu îmbrăcămintea ei.

Vîntul le trimitea în ochi rafale de ploaie, făcînd nefolositoare umbrela, în unele locuri gheața era acoperită de apă, nu se putea ști dacă sînt copci sau bălțoace. Nici un felinar nu lumina în întuneric drumul primejdios, trebuiau să orbecăie, pas cu pas. Într-un loc platoșa de gheață era crăpată și blocuri de gheață ieșite din apă barau drumul. Kálmán o luă în brațe pe Cilike, trecînd-o astfel peste bariera de gheață.

Își continuară drumul.

Femeia era din cap pînă-n picioare udă leoarcă ; la un moment dat, ploaia încetă. Vîntul se întoarse și se lăsă din nou gerul ; hainele ude înghețară bocnă.

Pe malul dinspre Buda gheața era spartă în multe locuri, și se trecea pe scînduri puse în cruciș.

Pojghița subțire de gheață se îndoia, pîrîia sub pașii lor.

— Ah, copilul meu, băiețelul meu ! — murmura mereu mama.

Nu vă fie teamă ! Chiar dacă gheața ar fi subțire ca o foaie de hîrtie, tot nu s-ar rupe ; deasupra capetelor voastre e cîte o stea care vă păzește, nu vă lasă să vă scufundați.

Lîngă malul Budei gheața se îndepărtase de țărm, dar o barcă fusese dezlegată, ca un eventual mijloc de salvare ; Kálmán trase cu mînerul umbrelei barca la marginea gheții și cu ea ajunseră la țărm.

De acolo se grăbiră spre locuința actriței ; graba avea avantajul că hainele înghețate pe ei se încălziră.

Ajunseră cu bine acasă.

— Nu s-a întîmplat nimic ? — o întrebă Cilike prin ușa încă încuiată pe servitoarea care le ieșise în întîmpinare, auzind scîrțîitul porții.

— Nimic, micuțul doarme.

Asta o liniști cu totul.

— Rămîi cu bine ! — zise Kálmán, știind-o pe Cilike la adăpost, și se grăbi să se întoarcă.

— Te întorci ? — murmură Cilike. Pe același drum îngrozitor ? Ah, nu-ți dau voie.

— Dar trebuie să mă întorc.

— Nu. Nu ! Nu te las. Ți se va întîmpla o nenorocire. Ai să te îmbolnăvești de moarte. Rămîi la noi.

— Nu rămîn la voi, nu mi se va întîmpla nici o nenorocire : mă întorc.

Zicînd acestea, o împinse pe Cilike în casă și se înapoie în grabă spre Dunăre.

Vîntul se întorsese cu totul și acum sufla puternic dinspre miazănoapte : de regulă acest vînt grăbea pornirea sloiurilor.

Din fericire pe malul Budei nu făcea de pază nimeni care să-i prindă pe oamenii ce vor să înfrunte primejdia de moarte.

Barca de salvare tot mai sălta pe apă, de la pupa reuși să sară pe gheața instabilă și apoi se întoarse pe drumul pe care venise. O lampă, licărind pe malul dinspre Pesta, îi arăta direcția în care să meargă. Avea două motive să se grăbească.

Cînd se cățără pe malul Pestei, trei fulgere succesive luminară în întuneric și apoi trei bubuituri sparseră liniștea nopții.

Erau fulgerele și bubuiturile tunurilor de pe muntele Gellért, care semnalizau pornirea sloiurilor.

În zona insulei Margareta apăruse pe placa brună de gheață o dungă albă ce se întindea mereu și din depărtare se ridica un vuiet scrîșnit.

Curînd se auziră și pe malul Pestei cele trei lovituri de tun, semn că și aici începe să se miște gheața.

Kálmán alergă spre casă ; dacă întîrzia un sfert de oră, ar fi trebuit să se salveze dintre sloiurile plutitoare.

Acasă își scoase repede hainele ude și se îmbrăcă pentru serata doamnei Csollán. Ar fi fost necuviincios să refuze invitația. De ce s-o evite pe femeia aceasta ? Doar n-o mai iubea.

Pe vremea aceea, Katinka își deschisese saloanele pentru savanții și artiștii țării. N-o făcea doar dintr-un capriciu.

Cînd sosi Kálmán, toți musafirii erau deja adunați ; băuseră ceaiul, mai rămînea doar cina.

Katinka îl primi amabilă pe ultimul sosit, fără să-l întrebe de ce a întîrziat atîta.

— Mai lipsește doar Bálvándy, zise Aszályi, care ocupa la Katinka postul de șambelan, bucătar, valet și chelar.

— Nu-l mai aşteptăm, spuse Katinka.

— Dar nici nu mai vine. E la loc bun ! spuse Aszályi, rînjindu-i în faţă lui Kálmán.

„Cum să nu fie Bálvándy la loc bun ?“ îşi zise Kálmán în sinea lui, totuşi găsi ceva atît de jignitor, de nesuferit în rînjetul de pe mutra lui Aszályi, că nu putu scăpa de gîndul că ar trebui să şteargă într-un mod cît se poate de drastic acest rînjet.

Dar apoi petrecură cu toţii de minune. Veni şi supeul elegant, la care Aszályi, ca paharnic, orator şi povestitor de anecdote al Katinkăi, reuşi să întreţină buna dispoziţie a întregii societăţi. Cîte-un amic îşi exprima regretul că Bálvándy nu e de faţă.

— E la loc bun ! — răspundea de fiecare dată Aszályi, făcînd semn din sprînceană cum că ar putea să şi numească locul acela foarte bun.

Kálmán se gîndi că toate acestea au ca scop să-l supere pe el, şi nici că-i păsă. Se bucura doar că a reuşit să se întoarcă ; dacă ar fi rămas blocat dincolo, poate acum ar fi fost calomniat numele lui Cilike din cauza lui.

Din nou bubuiră tunurile din Buda ; geamurile sufrageriei zăngăneau.

Careva dintre comeseni spuse că au pornit sloiurile. Altul spuse : „Bine că nu sîntem pe ele“.

Dar la cea care, cu cîteva ore înainte, alergase peste gheaţă ca să fie alături de copilaşul ei, nu se gîndea nimeni ?

Ei, de bună seamă că e la loc bun.

Kálmán îl observa pe Bányaváry. Nu bea vin : era tenace. Dar cu toate acestea radia de bună dispoziţie.

După cină, actorii începură să cînte în cvartet. Apoi stăpîna casei se aşează la pian şi încîntă societatea cu arta ei. În numele tuturor, Aszályi începu să tragă de Bányaváry, să cînte ceva frumos. Acesta se lăsă convins şi cîntă liedul *Erlkönig,* [1] acompaniat la pian de Katinka.

---

[1] „Regele ielelor“, baladă de Schubert pe versuri de Goethe (în limba germană în orig.).

Iar Kálmán se gîndea în sinea lui că poate chiar acum Cilike îngînă același cîntec lîngă leagănul copilului, acompaniată de vîntul care bate în geam.

Cînd majoritatea musafirilor se retraseră în saloanele de joc, Kálmán nu părăsi încăperea, urmărind mereu cu atenție două chipuri și cu cît privea mai atent, cu atît i se strîngea inima.

Mai tîrziu începură să danseze în acompaniamentul pianului. Katinka dansă la concurență cu veselele actrițe. Pe Kálmán îl lăsară în pace. Cineva răspîndise despre el zvonul că e bolnav de plămîni.

Zorile îi găsiră tot petrecînd. Și atunci își mai aminti cineva să regrete absența lui Bálvándy. Dar acesta nu poate să vină.

Dimineața, Katinka veni cu ideea că ar trebui să meargă cu trăsurile pe malul Dunării, să vadă sloiurile zgomotoase... Îndată îl puse pe Aszályi, care-i era și grăjdar și vizitiu, să aducă birje și porni cu toată societatea pe malul Dunării. Kálmán se duse și acolo împreună cu ei.

Vuietul Dunării era extraordinar. Mase de gheață goneau pe apele umflate și se spărgeau pîrîind unele de altele, ridicîndu-se pînă la înălțimea unei case.

— Oare Cilike o fi ajuns acasă astă-noapte ? — întrebă în acel moment de uimire o subretă curioasă.

— O, sigur că e acasă, o liniști Bányaváry.

Și încă o dată îi trecu prin minte cuiva să întrebe de ce n-o fi venit Bálvándy.

— Dar nu putea să vină aici, spuse Aszályi șmecherește.

Era peste putință măcar să te gîndești să traversezi de pe un mal pe altul. Katinka le propuse cu multă amabilitate dragilor ei oaspeți, că dacă s-au împotmolit aici de dragul ei, acum să se întoarcă la ea acasă și să rămînă pînă se va putea trece din nou peste Dunăre ; propunerea se bucură de aprobare generală, numai Kálmán refuză ; locuința lui e în Pesta, poate să meargă acasă. Și s-a și dus, fără să-l rețină cineva.

Dar în timp ce trecea pe strada Váci, se întîlni faţă-n faţă cu Bálvándy. Kálmán nu-l evita pe Bálvándy pentru că s-a însurat cu iubita lui, dimpotrivă, la fiecare întîlnire stăteau de vorbă ca vechi cunoştinţe.

— Astă-noapte te-am pomenit la doamna Csollán, zise Kálmán, de ce n-ai venit ?

Bálvándy ridică din umeri.

— Habar n-aveam că a fost o petrecere la doamna Csollán, pe mine nu m-a chemat nimeni.

Kálmán îl privi uimit, nu înţelegea misterul ; îşi strînseră mîna şi plecară în direcţii diferite.

DESPRE CEAI

Se desprimăvărase de-a binelea. Dovadă şi faptul că la „Melcul" se găseau deja ridichi de lună.

Acest „Melc" este un imobil de colţ, pe una din laturile pieţei Sebestyén. Cine nu ezită să se ostenească pînă acolo, îl va găsi şi azi exact aşa cum era cu patruzeci de ani în urmă. O casă scundă cu etaj, cu coridoare strîmte şi scări de lemn.

Diferenţa dintre „Melcul" de atunci şi cel de acum este doar că pe vremea aceea aici era locul de întîlnire al scriitorilor, oamenilor de ştiinţă şi artiştilor din capitală. Pe vremea aceea, în Ungaria, campionii spiritului mai erau oameni de viaţă, îşi căutau reciproc compania şi ştiau să petreacă împreună.

Aici s-au cunoscut minunaţii matadori de mai tîrziu ai literaturii, aici şi-au citit unul altuia poemele ; aici îşi vorbeau despre speranţele lor îndrăzneţe şi urzeau planuri mari, cum a fost de pildă editarea unei cărţi în format de buzunar, cu gravuri în oţel. Uriaşă îndrăzneală pentru vremea aceea !

Kálmán apărea adesea în acest loc plăcut și generația tînără îl considera drept conducător, din care cauză bătrînii cam aveau pică pe el.

Nu-l considerau savant. I-o luau în nume de rău că muncește prea mult. Succesul de public al pieselor sale îl numeau goană după popularitate. Cei mai rigizi cîrteau împotriva tendințelor lui liberale. Unii scriitori, care aveau și funcții sau aspirau la ele, se străduiau să stea departe de el. La cîțiva scriitori care se simțeau depășiți de spiritul lui Kálmán, vîna poetică se metamorfozase în filonul de aur al criticii. Iar conții și prinții literaturii, care organizaseră academia maghiară de științe, se prefăceau că nu i-au auzit niciodată numele.

Dar pe Kálmán nu-l deranjau toate acestea. El era poet din mila Domnului și-și găsise bucuria în a fi poet.

Dintre vizitatorii obișnuiți ai „Melcului“ făcea parte și Biróczy, care prezenta comunicări demne de interes în cadrul secției de științe juridice și ataca îndrăzneț principiile de drept național.

Și mai venea, prezent la orice oră, Aszályi.

Aparținea și el literaturii. Scria cronici sub pseudonim, redacta almanahuri pentru un grăsan de tipograf și făcea versuri în stil popular, din cale-afară de proaste, din cale-afară de căutate și din cale-afară de prost plătite de editor.

Dar Aszályi se lăuda tot timpul cu onorariile lui strălucite, în schimb cerea tuturor cel puțin cîte un florin împrumut ; cu toate acestea, îl iubeau toți.

Pare o înlănțuire de paradoxuri.

Aszályi avea acces și în sferele înalte ; aduna bîrfe din toate casele nobililor și doamnelor din Pesta, iar dacă nu afla nimic, crea el singur bîrfe și știa să le prezinte foarte amuzant.

Locul unde sînt ascultate cu mai multă plăcere bîrfele nu e cafeneaua, ci societatea oamenilor învățați. Nu

există teren mai prielnic pentru cultivarea vorbelor de clacă decît cel pe care se află savanţi şi artişti.

De aceea la „Melcul“, Aszályi e mult mai bine văzut decît Jenőy ; deşi despre primul fiecare spune că e un neisprăvit ; „mie-mi datorează un florin“, „ba mie, doi“, plus că spune numai minciuni, dar şi pe acelea cu mult haz, în timp ce Jenőy e atît de închis, de apatic, poate şi încrezut.

O dată observă chiar şi Kálmán că la intrarea lui în sala unde se distrau confraţii săi, buna dispoziţie se întrerupe brusc, de parcă le-ar fi pierit cheful ; Aszályi, care povestea ceva cu voce tare, tăcu brusc şi se retrase.

Nu rezistă să nu-l întrebe pe Biróczy :

— Cum se poate că de cîte ori intru aici toată veselia amuţeşte ?

— Vrei să ştii motivul ? De mult aşteptam să mă întrebi, răspunse Biróczy. Atunci vino să ne aşezăm în colţul ăsta.

De cînd Biróczy acceptase dosarele bunicii, printre care şi dezmoştenirea lui, Kálmán îi arăta o prietenie ostentativă. Era prea mîndru ca să arate, măcar cu o expresie nemulţumită a feţei, că pierderea averii are vreun efect asupra lui.

— Te rog foarte mult ! — zise, aşezîndu-se alături de Biróczy, într-o nişă de lîngă fereastră.

— Atunci ascultă toată povestea. Îţi aduci aminte de noaptea cînd sloiurile pornite pe Dunăre i-au reţinut aici pe actorii din Buda, printre care şi pe cumnatul tău Bányaváry ?

— Am petrecut împreună noaptea aceea, se grăbi Kálmán să răspundă.

— Da, la doamna Csollán. Îţi aminteşti că cineva s-a interesat de ce lipseşte baronul Bálvándy ? La care prietenul nostru Aszályi a răspuns „E la loc bun !“... îţi aduci aminte cum ţi-a zîmbit ?

— Mi-aduc aminte.

— Ei, află că de-atunci şi pînă acum, „prietenul nostru comun“ răspîndeşte zvonul că în noaptea aceea, tîrziu după reprezentaţie, baronul Bálvándy a condus-o de braţ pe surioara ta, doamna Bányaváry, în Buda şi că în timp ce soţul ei s-a împotmolit pe malul Pestei, el a rămas în Buda. Asta înseamnă acel *la loc bun !*

Kálmán nu mai aşteptă urmarea ; sări de la locul lui şi palid ca o statuie, păşi în mijlocul societăţii şi se opri direct în faţa lui Aszályi.

— Ascultă ! — îi zise cu voce tremurîndă, şi tot trupul îi tremura la fel ca vocea. Dumneata ai afirmat că în noaptea cînd au pornit sloiurile pe Dunăre ai văzut-o pe sora mea, doamna Bányaváry, traversînd Dunărea la braţ cu baronul Bálvándy...

Aszályi era încolţit. Nu avea altă scăpare decît obrăznicia.

— Exact. Afirm asta, pentru că am văzut-o, ripostă el cu încăpăţînare. Eram în trăsura doamnei Csollán, ca s-o conduc pe doamna Bányaváry la serată. Lîngă vizitiu se afla valetul doamnei Csollán. A văzut şi el ce-am văzut şi eu. Doamna Bányaváry a ieşit din hol, de după un stîlp a apărut un bărbat care-o aşteptase şi au pornit împreună la braţ pe gheaţa Dunării. M-am uitat de două ori în ochii lor. Femeia era sora ta, iar bărbatul era baronul Bálvándy.

— Bărbatul acela eram chiar eu, banditule ! — strigă Kálmán, şi-i trase o palmă zdravănă calomniatorului, o palmă uriaşă, răsunătoare, justă, suficientă ca sancţiune pentru ultimul său cuvînt.

Cel pălmuit alergă, nu să ceară satisfacţie, ci la oglindă, parcă să se convingă cu ochii lui că are un obraz mai roşu decît celălalt. Şi se gîndi să se înfurie, strigînd „Asta cere sînge !“ abia după ce se convinse că Jenőy şi-a trîntit pălăria pe cap şi-a plecat. Apoi se uită în jur, pe care dintre cei de faţă să-l aleagă secundant. Îl ochi pe cel mai paşnic bătrîn savant, care rămîne faimos pentru

strădania lui binevoitoare de a găsi originea numelor tuturor împăraților persani și asirieni de odinioară în limba maghiară, dovedind astfel că toată lumea provine din unguri ; deci la acest bătrîn se repezi Aszályi, cerîndu-i să-l secundeze în sîngeroasa lui operă de răzbunare ; la care pașnicul savant răspunse doar atît :

— Nabucodonosor...

Ceea ce, se știe, se trage din expresia maghiară „nu face pe nebunul".

Pe Kálmán îl urmă doar un singur coleg : Biróczy. Se grăbea, dar tot nu putea să-l ajungă cu picioarele lui șchioape ; trebui să-l strige să aștepte. Kálmán se opri și-l aștepță.

— Am făcut bine că i-am tras o palmă ? — îl întrebă pe Biróczy.

— N-ai făcut bine. Trebuia să-i dai două.

— Vei fi secundantul meu în cele ce vor urma ?

— Secundant ? Doar nu crezi că individul ăsta te te provoacă la duel ? Cînd se va duela el, eu voi fi olăcar al sultanului turc. Tu n-ai să mai intri în viața ta în casa asta.

Kálmán dădu amar din cap.

— Iar el mîine va fi prezent, cu brațul în eșarfă, și va spune că s-a bătut cu tine în duel, el te-a menajat, pentru că nu voia să frustreze națiunea de un om mare, dar glontele tău i-a străpuns brațul. Savanții cred orice nu e teorie abstractă, și nimănui n-o să-i treacă prin cap să ceară să vadă rana. În cel mai rău caz va folosi o ventuză de doi bani, și flăcăul va face paradă de vitejie, iar tu n-ai să vii să-l dezminți.

— Nu.

— Atunci să nu mai vorbim despre el. Ci să ne punem întrebarea de ce a răspîndit aceste zvonuri calomnioase. Pentru că nimeni nu face rău pe degeaba. Ce folos avea el din această calomnie ? Istoria asta are o geneză.

— N-o ghicesc.

— Ia în considerare împrejurările. Individul a văzut bine că tu ai fost acela care a condus-o pe sora ta peste gheaţă. Făcînd o paranteză, a fost o performanţă grozavă din partea ta să treci încolo şi încoace pe gheaţa instabilă şi să mai şi apari la serată, ca şi cum ai fi fost doar să-ţi ondulezi părul între timp. Dar despre asta discutăm altă dată. Deci individul ştia că tu ai fost însoţitorul, şi totuşi a lansat zvonul cu Bálvándy şi încă atît de deschis, încît trebuia să se aştepte că zvonul va ajunge şi la urechile tale. Şi în cazul acesta trebuia să fie atît de sigur că-i vei da o palmă, încît putea să ia cinci florini pe ea de la casa de amanet. Îi trebuia lui asta ? N-aş prea crede. Deci altcuiva îi trebuia.

Kálmán se opri brusc, de parcă i-ar sta în cale un bolovan, peste care nu poate să treacă.

— Ce ştii ?

— Ascultă-mă şi nu mai gesticula pe stradă. Du-te frumos şi liniştit în Buda, viziteaz-o pe doamna Bányaváry, de la ea vei primi explicaţia.

— Dar ea de unde ştie ?

— De la mine.

— Ia ascultă ! Ce interes ai tu de te-ai amestecat în treaba asta ?

— Interes ? Aha ! Adevărat. Doar eu însumi am spus că nimic nu se întîmplă pe lume fără vreun interes. Eu personal n-am nici unul. Dar sînt avocat şi am o clientă al cărei interes m-a pus în mişcare.

— Cine e ?

— Vei afla şi asta, vorbind cu doamna Bányaváry. Du-te direct la ea, dar chiar acum, în grabă ; pentru că dacă nu discuţi imediat cu ea, s-ar putea să nu mai vorbeşti cu ea niciodată.

— Mă îngrozeşti !

— Îngrozeşte-te, fă cele mai rele presupuneri de care eşti în stare, dar grăbeşte-te cît poţi.

Kálmán nu mai pierdu timp cu vorba, ci alergă spre o luntre, cu care ajungea mai repede la Buda decît pe pod.

Pînă ajunse în Buda, în mintea lui, ca într-un afurisit de caleidoscop, se succedau premisele misterului. Se strădui în tot felul să pună faţă-n faţă pe toţi cei pe care-i iubea sau îi detesta, confruntă interesele, pasiunile, posibilul şi imposibilul, dar nu reuşi să facă lumină.

Intrînd la Cilike, o găsi făcîndu-şi bagajele.

— Ce-i asta ? — întrebă Kálmán cu o strîngere de inimă.

— Plec, răspunse femeia cu faţa roşie de efort şi ochii înroşiţi de plîns.

— Unde ? — întrebă Kálmán.

— Lumea e mare... fu răspunsul.

Kálmán îi luă mîna cu căldură.

— Cili ! Ce ţi s-a întîmplat ?

— Lucrul cel mai rău care se putea întîmpla.

— Vorbeşte limpede, pentru că-mi pierd minţile !

Atunci femeia se prăbuşi la pieptul lui, îi dădură lacrimile, începu să plîngă în hohote înăbuşite :

— El nu mă mai iubeşte !

— Cine ? Bányaváry ?

— Iubeşte pe alta.

— Pe cine ?

— Pe femeia aceea !

Şi din felul cum îi scînteiau ochii printre lacrimi, căutînd privirea lui Kálmán, din roşeaţa de flacără care-i cuprinsese faţa, Kálmán trebui să înţeleagă cine e *femeia aceea.*

— Doamna Csollán ?

Cilike îşi întoarse faţa cu dezgustul nevinovăţiei insultate. Acesta era răspunsul.

— Omul ăsta e nebun ?

— Nebună sînt eu ! — zise femeia, lipindu-și palmele de obraji, eu, care mă bucuram că l-am vindecat de una dintre patimi ! Cînd venea în fiecare seară beat acasă era rău, dar era al meu. Mi-era rușine din cauza lui, dar mă iubea ! Acum e treaz, dar al alteia. Amicii de băutură îi furau doar banii, seratele cu ceai i-au răpit inima. Acum el e frumos, chipeș și fericit. Iar eu sînt îngropată.

— Dar e imposibil, poate că te înșeli, o consolă Kálmán, deși acum tot misterul i se clarificase perfect. De aceea trebuia să se răspîndească despre Cilike bîrfa că ar fi iubita lui Bálvándy, pentru ca soțul ei să se înstrăineze și mai tare de ea. Doar e atît de verosimil. Bálvándy e pasionat de viața teatrală și face curte tuturor actrițelor frumoase. Asta o știe despre el toată lumea.

Cilike își șterse lacrimile, scoase un suspin prelung, plin de amărăciune, apoi vorbi liniștită.

— Ce-ai auzit de la mine este adevărat. Și cel mai trist lucru nu e durerea mea. Eu am să îndur cumva. Se spune că asta-i soarta noastră ; perechile de actori nu îmbătrînesc împreună. Dar cuțitul cu care m-au împuns are și otravă, și asta ucide. O, de ce-ai venit acum la mine ? De ce vrei să afli de la mine ? Pleacă de-aici și lasă-mă să fug ! Mîine vei afla oricum, toată lumea de pe stradă va comenta.

Femeia se prăbuși disperată cu fața pe pat ; dar nu mai putea să plîngă.

— Pentru Dumnezeu ! Ce e ? Spune-mi ! — imploră Kálmán, făcînd-o cu blîndețe pe femeia crispată să șadă lîngă el și să-și pună fruntea înfierbîntată pe umărul lui.

— Atunci află de la mine un lucru pentru care n-ai să mă ierți niciodată că ți l-am spus și nici pe tine n-ai să te ierți că m-ai întrebat. Tu îl cunoști pe omul care în copilărie, împreună cu tine, din dragoste fierbinte pentru țară, a comis un păcat din cauza căruia l-au îndepărtat de la cariera lui. Tu îl cunoști pe omul care a pășit apoi cu

pasiune şi entuziasm pe cel mai nebinecuvîntat dintre drumurile vieţii ; a obţinut cununi de lauri şi coroane de spini şi le-a purtat cu mîndrie pe amîndouă ; l-ai cunoscut pe omul care a dus-o cu el pe preferata familiei, smulgînd-o din liniştea casei unde domnea fericirea, mergînd împreună, împărţind şi mizeria şi gloria, fără să se gîndească vreodată la întoarcere ; l-ai cunoscut pe omul cu care ai pornit mînă-n mînă să înfrunţi lumea, să lupţi împotriva hegemoniei aristocraţilor, să învingi indiferenţa ironică, să trezeşti o ţară adormită ; pentru care te-au îndepărtat protectorii, te-a renegat bunică-ta, te-a părăsit iubita ; l-ai cunoscut pe omul care în ziua aceea de neuitat, sus pe piscul muntelui, ţi-a vorbit ca un arhanghel al naţiunii ! Şi acum omul acesta, de dragul ochilor frumoşi ai unei femei ne uită, îşi părăseşte patria şi pleacă în străinătate, ca actor al unei naţiuni străine.

Lui Kálmán îi căzură braţele, se holbă năucit, şoptind încet :

— E doar un vis urît.

— O, nu e vis. E adevărul adevărat. Mi-a spus-o avocatul femeii. Bányaváry vorbeşte mereu de strălucirea, de gloria care l-ar aştepta dacă n-ar fi geniul unei naţiuni mici şi nenorocite ; ce promisiuni strălucite, ce invitaţii atrăgătoare primeşte din toate părţile lumii ; şi el ar fi în stare să joace în atîtea limbi ! Acum am în mînă cheia acestei dorinţe de glorie. Prietenul nostru, care mi-a spus aceste lucruri, mi-a dezvăluit că atrăgătoarele invitaţii sînt toate rodul urzelilor femeii aceleia. Ea a făcut un contract cu un director străin ca acesta să-i ofere lui Bányaváry sume mari ca onorariu, sume pe care femeia i le va înapoia dublu impresarului. Şi apoi se va stabili şi ea în oraşul acela străin. Avocatul a spus că el trebuie să împiedice asta în interesul clientei lui ; pentru că o asemenea încurcătură ar determina o sentinţă defavorabilă ei în procesul de divorţ. Iar Bányaváry ne va părăsi, va pleca în străinătate după ochii frumoasei femei şi se va ruga la alt altar, unui zeu străin.

Acum era rîndul lui Kálmán să izbucnească în hohote, așa cum poate plînge doar un bărbat jignit pînă în străfundul sufletului, care lasă să izbucnească din inima lui greu încercată toate amărăciunile adunate în viață.

Ce plîns înfricoșător !

Îl înăbuși brusc ; gata ! Se ridică, strînse mîna lui Cilike. Apoi se îmbrățișară. Kálmán sărută fruntea femeii, iar îmbrățișarea și sărutul spuneau :

— Nu ne vom revedea niciodată !

Kálmán ieși în stradă ca un somnambul. Din sfera îngrozitoare a gîndurilor lui nu mai vedea lumea înconjurătoare. Nici nu-și dădu seama cum ajunse acasă. Și de ce s-a dus acasă ?

„Ce să fac ? Nu știu. Dimineața am pălmuit un om ; pînă seara poate că voi ucide un altul. Dar pe cine ? Poate pe mine însumi, pentru că am făcut nebunia de a-l duce chiar eu la femeia aceea de care sînt atît de îngrozit ? Ah, frumoasa amazoană știe să lovească în inimă nu numai fiarele pădurii".

Se apucă să-i scrie frumoasei :

Doamnă ! O, ce demon necruțător, cu inimă rea sînteți ! Cum ați căutat singurul punct vulnerabil din inima mea, singurul loc unde pot fi rănit de moarte. Atunci cînd pe mine nu mă mai doare nici o lovitură, nici o pierdere, îi ucideți pe aceia pe care-i iubesc. Ați cunoscut altarul în fața căruia îngenunchez și acum îi smulgeți icoana de deasupra. Nu vă ajunge să ne îngropați de vii, mai vreți să ne ponegriți și numele în fața posterității. Aveți oare vreun Dumnezeu ? Aveți oare o patrie ? Aveți oare inimă omenească ? Nu ! Cine vă cunoaște îl renegă pe Dumnezeu și se dezgustă de dragoste. Blestemată fie clipa cînd am privit în ochii dumneavoastră infernal de frumoși. Să trăiți pînă vă va durea viața ! Să

trăiți pînă cînd zîmbetul lumii va deveni pentru dumneavoastră un rîs batjocoritor !

După ce scrise aceste rînduri, rupse epistola. „O, minte năucită ! Ce sfaturi poți să-mi dai ? Să sporesc bucuria femeii, făcînd-o să audă strigătele victimei. Și, la urma urmei, ce-am eu cu această femeie ? Ce drepturi am asupra ei ? De ce să-i fac reproșuri ? N-am în fața mea un bărbat ?“

Kálmán aruncă în foc resturile scrisorii și plecă grăbit la teatru.

Era vineri, trupa maghiară se pregătea iarăși de spectacol în teatrul metropolei, se grăbi, acolo trebuie să-l găsească pe cel cu care avea de vorbit.

Nu dădu atenție celor întîlniți pe stradă, deși mulți îi cunosc pe oamenii faimoși și și-i arată unul altuia. Dacă ar fi fost atent, ar fi observat că toți se dădeau la o parte cu respect din fața lui. De dimineață pînă acum se răspîndise marea veste a monumentalei palme cu care îl amuțise pe calomniator.

În primul rînd se aflase la teatru ; foarte firesc. Și acolo se bucurau cel mai mult. Ce bucurie cînd e pălmuit un critic ! Face cît o reprezentație de beneficiu pentru toată trupa. Întîmplarea e povestită de toți ca o victorie împotriva unui dușman comun. Și cum o mai înfloresc ! De cîte ori s-a dat peste cap cel onorat ! Cum a căzut sub masă !

De aceea toți actorii, coriștii, mașiniștii cu care se întîlnea Kálmán și-i întreba de Bányaváry, îi priveau întîi cu un zîmbet curios chipul, iar apoi bățul noduros din coardă de viță sălbatică cu mîner ca de bîtă ciobănească — baston la modă pe vremea aceea. Toți se gîndeau : bîta asta va mai avea ceva de lucru astăzi !

Îl îndrumară pe Kálmán spre încăperea administratorului, acolo îl va găsi pe Bányaváry.

Îl găsi singur.

Aflase și Bányaváry de scena petrecută la „Melcul" și din această cauză se simțea jenat față de Kálmán. El ar fi trebuit să acționeze cum a făcut Kálmán, pentru că auzise și el zvonul inventat despre Bálvándy, dar nici măcar nevestei nu-i spusese o vorbă. Avînd planuri ca acelea cu care-și bătea el capul, e chiar o mare ușurare pentru un bărbat dacă și nevastă-sa e calomniată din motive asemănătoare. De aceea nu știa cum să-l primească pe dragul lui prieten.

Eh, din încurcătura asta îl scoase repede Kálmán. Se îndreptă direct spre el și-i strigă astfel :

— Mă, Borcsay !

Borcsay ! La auzul numelui său adevărat actorul păli, presimțind ce urmează.

— Mă, Borcsay ! Azi am aflat că vrei să-ți lași nevasta și să părăsești teatrul maghiar. Nevasta pentru o femeie mai frumoasă, patria pentru o patrie mai mare. Că ți-ai înșelat nevasta, treaba ta, fă ce-ți dictează inima — dacă ai inimă —, dar pentru că vrei să devii necredincios cauzei poporului tău, trebuie să-mi dai socoteală. Nu te rog, nu te implor, ci-ți spun că de vei fi necredincios altarului căruia i-am jurat împreună credință și la bine și la rău, eu te ucid. Te lovesc mișelește pe la spate ; te lovesc cu prima piatră care-mi cade în mînă, te ucid fără nici o remușcare.

Bányaváry își auzi, ca un ecou, propriile sale cuvinte, cele pe care i le spusese lui Kálmán pe stînca Altarului. Și brusc îi veni inima la loc. Era o inimă ciudată, hoinară ; ba era acasă, ba în altă parte — trebuia mereu chemată la locul ei.

— Ai dreptate — îi spuse lui Kálmán —, poți să mă ucizi, o merit. Sînt un ticălos, un nemernic. Aș putea spune în apărarea mea că m-a amărît zvonul despre infidelitatea soției mele și răzbunarea m-a dus pe un drum greșit ; dar individul netrebnic care am fost pentru o

clipă nu merită ca omul care voi fi de-acum încolo să-şi piardă timpul vorbind în apărarea lui. Am fost un mizerabil, un ticălos. Ai dreptate. Priveşte !

Luă din buzunarul interior contractul încheiat cu impresarul străin, i-l arătă lui Kálmán, apoi îl rupse în patru şi-l azvîrli peste umăr.

— S-a terminat cu el...

Apoi, emoţionat, îi întinse mîna lui Kálmán.

Dar Kálmán nu-i strînse mîna.

— Nu-mi mai dai mîna ?

— Nici eu ţie, nici tu mie ! Pe cînd mîinile noastre strîngeau doar labele murdare ale lui Csollán Berti, strîngerea noastră de mînă nu ne murdărea palmele ; dar acum le-ar murdări. De-acum încolo nu mai sîntem nici prieteni, nici rude, ci doar doi datornici şi doi creditori, datori unul altuia cu tot ce au, pînă la ultima suflare. Spune, îţi mai datorez eu ceva ?

— Nimic. Tu ai jertfit tot ce-ai avut. Dictează ce-ţi datorez eu. Plătesc şi eu. Dacă n-o fac, ucide-mă.

— Borcsay ! Aminteşte-ţi că acum nu jucăm teatru. Eu am umblat doi ani la şcoala carbonarilor şi pe unul ca tine ei îl numesc „cărbune mort".

— Nu trebuie să dai greutate cuvintelor cu ameninţări. Mi-e mai teamă să văd gura mută a soţiei mele, faţă de care sînt atît de vinovat şi care nu mi-a reproşat nimic niciodată.

— Te vei întoarce la ea şi vei pleca unde pleacă şi ea.

— Cînd doreşti ?

— Mîine.

— Şi trupa ?

— Azi joacă ultimul spectacol în capitală, la noapte îşi strînge catrafusele şi pleacă mai departe.

— Şi ce-am construit pînă acum se va prăbuşi ?

— Las' să se prăbuşească. Va cădea pe capul meu. Tu te salvezi.

— Așadar, mă salvez.

— Și nu te mai întorci niciodată la Budapesta.

— Avem o făgăduială al cărei termen se împlinește în curînd : ca după doisprezece ani să ne întîlnim la Pesta.

— Tu ai murit, nu poți veni.

— Adevărat. Ce mai dorești de la mine ?

— Să mă uiți !

Kálmán porni spre ieșire. Bányaváry îl urmă în grabă și-l imploră :

— Așa te desparți de mine, n-ai pentru mine nici un cuvînt de consolare ?

Kálmán se întoarse și-l privi întunecat :

— Pînă mai ești în oraș, amintește-ți de mine ! După ce pleci, uită-mă !

Și tot nu-l lăsă să-i strîngă mîna. Părăsi teatrul fără să-și fi întors privirea spre el. Toată construcția pentru înălțarea căreia trudise atît se prăbușea chiar sub pumnul lui, dintr-o lovitură, și-i cădea în cap.

Bányaváry înștiință îndată trupa că azi va fi ultimul spectacol la Budapesta. Erau mulțumiți de veste. Tînjeau să se întoarcă din Țara Făgăduinței la viața tihnită de provincie.

Apoi se grăbi la nevastă-sa. Se apucă s-o ajute la împachetat, așezînd costumul lui Romeo printre rochiile ei.

Cilike îl privi întrebătoare.

Întîlnindu-i privirea, Bányaváry răspunse doar atît :

— Kálmán a fost la mine. Azi jucăm ultimul spectacol. Mîine plecăm *cu toții* la Miskolc.

Cilike nu spuse nimic, doar cîte-o lacrimă îi scăpa pe furiș peste costumele pe care le împacheta.

Bányaváry fusese într-adevăr adus pe drumul cel bun. De fapt n-avea inimă rea, dar îi trebuia un supraveghetor permanent. Cînd își amintea cum a supărat-o pe Cilike cea bună ca un înger, plîngea ca un copil, iar în clipa următoare se juca, la fel ca un copil.

Pînă seara crezu că s-a împăcat întru totul cu partea lui cea bună, că a făcut-o fericită pe Cilike și începu să fie mîndru de nobila lui hotărîre. În ziua aceea rupsese

în bucăţi un contract de şase mii de florini. Şi toate acestea pentru adorata lui Cilike şi pentru adorata lui artă naţională.

Dacă ar fi ştiut că acel contract e plătit de frumoasa doamnă, asta i-ar mai fi temperat mîndria renunţării.

Ultimul spectacol se bucură de succes. Directorul ţinu un discurs de adio stimaţilor spectatori, mulţumindu-le pentru marea lor jertfă patriotică de a veni să se distreze trei ore pentru un pol.

Apoi femeile plecară să se pregătească de drum şi să se odihnească, pentru că urmau să plece dis-de-dimineaţă ; iar bărbaţii rămaseră în urmă, să mai golească un ultim pahar la „Boul roşu", împreună cu bunii lor susţinători. Toată lumea consideră acest lucru cît se poate de firesc.

Cilike se declară de acord ca Bányaváry să meargă cu trupa ; să nu se izoleze de ceilalţi. Bányaváry se jură în fel şi chip că nu va rămîne după miezul nopţii.

Cilike deveni din nou femeie, credulă, chiar ea îşi încurajă bărbatul să petreacă pînă are chef şi să bea cu ceilalţi prieteni.

Sărmana femeie ! Acum se bucura că bărbatu-său nu face altceva *decît* că bea.

Ei, dar Bányaváry se ţinea de promisiuni ; dacă a jurat el o dată că nu va mai bea decît ceai, atunci aşa şi făcea. E adevărat că obişnuia să bea ceaiul cu atîta rom, că putea fi luat drept punci, totuşi are alt efect asupra omului decît vinul sau berea. Deci şi la masa de adio lui i se servi separat ceai în loc de vin, şi îl sorbea cu mare ostentaţie ; în timp ce tovarăşii săi ciocneau paharele cu vin, el dădea noroc cu ceaşca de ceai.

Dar era bine dispus. Îşi adusese şi chitara şi cînd i se cerea, cînta cîte o romanţă frumoasă, acompaniindu-se singur la chitară. Cînta despre fidelitatea în dragoste şi ochii îi străluceau de lacrimi.

Ce băiat bun era Bányaváry ! Întotdeauna simţea ce spunea ; păcat doar că dimineaţa simţea altceva decît seara ; altceva faţă de aceeaşi fiinţă cînd e departe şi n-o vede, altceva cînd e aproape şi-i vorbeşte.

În timp ce bea a patra ceaşcă de ceai, Bányaváry se gîndi cu cît mai aromat era ceaiul pe care obişnuia să-l bea în altă parte.

E adevărat, ceaiul e mult mai aromat dacă-l bem în doi, decît în societate mare. Este specificul ceaiului.

Apoi căzu pe gînduri. Îşi privi ceasul, văzu că se apropie miezul nopţii, îşi aminti că i-a promis lui Cilike să ajungă acasă pînă la miezul nopţii. Aşa că îşi luă rămas-bun de la amici, de la unii pentru totdeauna, de la alţii pînă a doua zi, se înfăşură în pelerină, acoperi cu ea chitara şi porni cu inima grea pe strada luminată de lună.

E adevărat că şi nevastă-sa e femeie bună şi frumoasă, dar cealaltă parcă e mai fermecătoare. Una este o mare artistă pe scenă, dar acasă nu ştie să joace în faţa soţului ei. Ah, cealaltă tocmai la asta se pricepe. Plus că una-i a mea, cealaltă a altuia, ceea ce îi dă o valoare deosebită.

Poate se plimbă şi acum printre umbrarele de liliac, ca o zînă în rochia ei albă ?

I se păru că şi zefirul serii răspîndeşte parfum de liliac.

Putea să meargă pe două străzi, la alegere. Una, o stradă largă, spaţioasă, luminoasă duce direct la pod ; cealaltă, o străduţă lăturalnică, îngustă, care nu se îndreaptă chiar spre pod.

Cînd ajunse la răscruce începu să raţioneze în sinea lui : „Oare e frumos din partea unui bărbat să fugă aşa, fără să-şi ia adio, fără să mulţumească ? Ar fi o crimă dacă s-ar duce măcar s-o mai salute o dată ? N-ar fi o crimă. Bărbatul îşi respectă nevasta şi n-ar vrea

să-i pricinuiască amărăciuni ; o și iubește pe vecie, dar frumoasa doamnă nu vrea adevăr veșnic, ci doar o clipă fericită. Oare veșnicia încetează a mai fi veșnicie dacă i se răpește o clipă ? Nu încetează. Omul doar ia, nu dă. Platon a spus, cînd l-au întrebat de ce o iubește pe Phryné, care nu-l iubește : „Nici peștele nu mă iubește, dar tot îmi place peștele.“ Iar Platon a fost un înțelept, cine îndrăznește să spună că n-a fost înțelept ? Ar fi înșelăciune, infidelitate ? N-ar fi. Am promis că plec din Pesta, mă țin de promisiune, că rămîn cu Cilike și rămîn actor maghiar, mă țin și de astea. Dar n-am promis că nu voi mai vorbi cu minunata femeie. Deci nu trebuie să renunț. Și la urma urmei, orice lucru rușinos devine rușinos numai dacă se află. Asta n-o poate afla nimeni ; deci e voie.“

După cum se știe, există și o beție a ceaiului, precum și o filosofie de beție specifică acestuia.

Și Bányaváry se întoarse și se înfundă în străduța îngustă care nu ducea direct la pod.

Noi, care am mai umblat pe strada asta, ne vom aminti că pe vremea aceea era formată doar din loturi mari, în majoritate despărțite cu garduri din uluci. Excepție făceau două garduri de zid, aflate față-n față, ale căror porți duceau în grădinile a două case aristocratice. Una era a conților Decséry, cealaltă a doamnei Csollán Katinka. Fațadele celor două case dădeau spre străzi mai populate. Însă dormitoarele ambelor case aveau ferestre spre grădină. De aici îl pîndise cîndva Katinka pe Kálmán, cînd acesta se așezase în cupeu lîngă contesa Dorothea.

În perioada aceasta, prefectul Decséry stătea aici în palat. Într-o seară, nobilul domn porunci să fie chemat intendentul, Csuka Feri.

— Zău, dragă Csuka, îi spuse. Știi ce rău dorm eu. Mă trezesc la cel mai mic zgomot, și-apoi degeaba mă

mai culc, e mai bine să mă îmbrac. Iar de la un timp, și-a făcut obiceiul să vină aici pe stradă pe la ora unsprezece un actor german, sau medic, sau student, sau nu știu ce, care se oprește la poarta grădinii vecine, ia chitara și se pune pe cîntat. Cîntă foarte frumos și l-aș asculta cu plăcere, numai de-ar cînta ziua. Dar cîntă întotdeauna noaptea, și mult pe deasupra, pînă e lăsat înăuntru pe poarta grădinii. Probabil îi face curte cameristei, bietul băiat. Dar eu mă trezesc de fiecare dată din primul somn și nu mai pot să adorm. Așa că te rog, dragă Csuka, fii atît de bun, dezvață-l cu frumosul pe omul acesta, convinge-l să nu mai vină sub fereastra mea.

— O, îl dezvăț eu cu frumosul, se angajă Csuka-Feri.

— Dar nu cu brutalitate ! N-aș vrea să-l jignești, să-l amărăști, să-l mîhnești pe sărmanul ; numai cu frumosul.

— Lăsați-l numai în seama mea. Îl dezvăț eu să mai vină aici, în modul cel mai elegant.

Deci Bányaváry sosi cu inima palpitînd puternic la poarta cunoscută. Un spirit neliniștit din sinea lui îi spunea că aici tot va intra în conflict cu cel puțin trei din cele zece porunci.

„Dar e pentru ultima oară ! Numai azi să mai pot păcătui, de mîine încep să ispășesc. Doar azi să mă mai pot îmbăta de încîntarea feerică, de mîine încep să fiu un om prozaic și să trăiesc cu pîinea cea de toate zilele."

E de știut că fiecare om constă din doi oameni : unul bun și unul rău. Aceștia doi se luptă unul cu altul : cînd domină unul, cînd celălalt. Problema e ca la ultima rundă să domine cel bun. În seara asta omul cel rău tocmai are un avantaj ; dar dimineața în mod sigur va domni iarăși omul bun și va avea grijă să-l pedepsească pe cel rău cu remușcări amare.

Dacă tot a ajuns aici, nu-l lăsă inima să treacă mai departe.

Își desfăcu mantaua de pe umeri, luă chitara la piept și, ca de obicei, începu vestitul cîntec de dragoste și dor, la ale cărui ultime acorduri obișnuia să se deschidă poarta paradisului.

Leise flehen meine Lieder durch die Nacht zu dir... [1]

Dar abia ajunse răsuflarea fierbinte a cuvintelor lui în aerul îmbălsămat de zambile, cînd din poarta casei vecine sări o stafie aflată la pîndă și-l atacă de-a dreptul pe la spate.

Desigur, era Csuka Feri.

Csuka Feri, fără nici o somație prealabilă, smulse chitara din mîna trubadurului și-l lovi cu ea în cap cu atîta putere, că și pălăria, și chitara se turtiră de tot ; apoi îi mai trase una în spinare cu instrumentul, de-i plesniră toate strunele și rămase în mînă doar cu gîtul chitarei.

Amenințîndu-l cu acesta, de parcă ar fi fost un trofeu luat de la inamic, Csuka Feri strigă după minnesängerul care o luase la fugă :

— *Wart verfluchter Komediant, werd ich dir geben abscheuliche Lieder singen von Läusen, Flöhen !* [2]

Bányaváry fugi cît îl ţineau picioarele.

Lumina lunii îi bătea în față lui Csuka Feri, în timp ce el era cu spatele. De aceea el l-a recunoscut bine pe Csuka Feri, în vreme ce acesta a văzut în penumbră doar un cîntăreț cu fața rasă, care cîntă nemțește, ergo, un actor german ; îl dezvață el cu vorba bună să mai vină aici !

---

[1] Spre tine zboară în noapte cîntecele mele (începutul „Serenadei“ lui Schubert, pe versuri de Rellstab — în limba germană în orig.).

[2] Stai, comediant blestemat, îți arăt eu ție să mai cînți cîntece scîrboase cu păduchi și purici ! (joc de cuvinte în limba germană în orig.).

În clipa aceea lui Bányaváry îi veni în minte mai vie ca oricînd amenințarea lui Kálmán cu răzbunarea carbonarilor. Era convins că toată societatea secretă a „Cronicii de la Csittvár“ îl pîndește, îl gonește, îl snopește în bătaie pentru că și-a călcat cuvîntul : Biróczy îl denunță, Jenőy îl condamnă, Csuka Feri îl execută ; alergă de-a lungul străduței, așteptîndu-se parcă să-i iasă în cale de după colț Barkó Pal, venit din Asia, și să-l lovească cu vreo trestie de bambus adusă din China, de se va putea văicări în toate limbile orientale ; îndrăzni să privească în urmă doar cînd ajunse la strada cea largă, bine luminată de luna prietenoasă. Aici începu să-și încetinească alergarea pînă la pași de marș ; dar se ținu mereu cu înțelepciune în mijlocul străzii, evitînd toate gangurile din care putea oricînd să sară la el un conspirator carbonar și să strige : ce cauți aici ?

Trecînd prin fața teatrului german își aminti tot ce trăise în acest oraș : triumful și amărăciunea. Și pe acei prieteni care au împărțit cu el și una și alta.

Și-i trecu prin minte că întreg succesul, pentru care au luptat cu toții cu prețul atîtor victorii și suferințe, se transformă acum în cenușă din cauza focului din ochii unei singure femei frumoase ; altcineva trebuie să ia de la capăt această operă.

Asta îl trezi complet.

„Mare nemernic ești, dragă prietene“, îi spuse *omul bun, omului rău,* care nu încercă să se apere, ci-și îndreptă pălăria turtită, își trase pelerina pe față și se strecură pe furiș peste pod, se grăbi acasă, descuie fără zgomot poarta. Era liniște în casă.

În dormitorul lui Cilike ardea un opaiț de noapte. Blînda făptură dormea liniștită în patul ei de văduvă ; copilașul era culcat lîngă ea, cu mînuța ridicată spre gura mamei. Buzele femeii adormite păreau că spun ceva mînuței, ceva de care copilul rîdea în somn.

...Iar Bányaváry nu avu curaj să sărute chipul adormit. Credea că, pe picioare nevăzute, chitara l-a urmărit și o mînă nevăzută îl va mai pocni o dată cu ea în cap !

A doua zi nu mai exista teatru maghiar la Budapesta.

ÎN PUSTIU

A doua zi după plecarea actorilor, Biróczy se și înființă la Kálmán.

— Bunică-ta m-a trimis la tine. Dorește să te vadă.

— Știu de ce. Vrea să mă reprimească în grațiile ei, odată ce m-am despărțit definitiv de Bányaváry. Biróczy, îți recunosc întru totul talentul avocățesc. Tu ne-ai silit pe mine, pe sora mea, pe Bányaváry să ne rupem pînă și de locul unde ne-am mai putea întîlni vreodată, să piară din noi orice dorință de a ne revedea. Ți-a reușit. Și atunci te-ai gîndit : cu asta am salvat averea periclitată a clientei mele (doar îi cunosc și eu procesul de divorț), alungînd, cu ajutorul unui terț, pe actorul de dragul căruia se pregătea să se compromită în fața întregii lumi ; în același timp îl fericesc și pe acest terț, pentru că bunică-sa se va împăca acum cu el. Recunosc, ești un avocat bun, un prieten bun, dă-mi mîna, îmbrățișează-mă, dar apoi pleacă de-aici și nu mai veni niciodată la mine ; nu ești bun psiholog. Eu nu mă mai duc la bunica.

— Ah, psihologia mea chiar că nu pricepe asta. Tu, copilul, vrei să ții supărarea împotriva unei femei bătrîne, împotriva bunicii tale ?

— Nu, Biróczy. O iubesc și o respect. Dar pe drumul pe care am pornit să nu vină cu mine nimeni, decît acei ce vor să atingă același scop ca și mine și să sufere cum sufăr eu. Îmi imaginez ce vrea să-mi spună bunică-mea. Am mai auzit-o o dată : „Fii domn !“ Mi-ar da,

dacă nu altceva, măcar moştenirea de la tata, suficientă pentru un trai cinstit. N-aş putea accepta. Spune-mi că sînt nebun — şi poate că sînt. N-am nevoie de bunăstarea oferită. Dacă doar asta mi-ar fi trebuit, acum aş putea fi fericit, om de rang mare. Aş avea o familie fericită, un post înalt, aş fi înconjurat de lux şi aş avea în faţă un viitor luminos. Am renunţat la toate, am intrat în pustiul acesta mai arid decît cel cutreierat în Asia de un prieten de-al nostru. El caută naţiunea veche, eu pe cea viitoare. Crezi că mă voi întoarce de la jumătatea drumului, de dragul traiului tihnit al unui respectabil nobil de ţară ? Nu, prietene. Nu mă vor întoarce din drum nici mizeria, nici deziluziile, nici osteneala. Vreau să fiu sărac şi să muncesc în domeniul cel mai prost plătit. Sîntem mai mulţi, uniţi în acest scop. Vedem cu toţii drumul în faţa noastră şi nu ne retragem speriaţi. Ştim că ne aşteaptă lipsuri, mizerie, că succesul şi răsplata nu vor ajunge nici pe mormintele noastre anonime ; şi ştim bine că vom fi zdrobiţi. Totuşi, nu ne întoarcem din drum. Mizeria ne este aliat, iar suferinţa ne dă putere. Poetul, geniul, odată stabilit la ţară, este pierdut pentru literatură. Şi eu n-aş mai putea trăi fără ea. Sînt ca un mîncător de arsenic : dacă renunţă la otravă, moare. Dacă într-o zi nu lucrez, sînt nenorocit. Sufletul meu umple în fiecare zi acest pustiu. În paradisul spre care mă chemi tu, aş înnebuni. Să încep acum o viaţă fericită, fără altă treabă decît să cutreier pădurea cu puşca pe umăr, să fac complimente femeilor frumoase, să beau pînă la ziuă cu amicii, să pîndesc norocul la masa de cărţi ! Asta m-ar aduce la disperare pentru totdeauna ! Lăsaţi-mă în pace.

— Nu înainte de a-ţi răspunde la sofisme. Împăcarea cu bunică-ta nu te-ar întoarce din drum, ci ţi-ar oferi doar un mijloc de a ţi-l continua cu succes. Nu poţi să fii scriitor şi dacă ai avere ?

— Nu ! Eu mă cunosc şi-mi cunosc tagma. Cele mai bune opere le-am scris obligat de foame. De multe ori

m-aș fi lenevit dacă nu mă mîna din urmă gîndul că am nevoie de pîine pentru a doua zi ! Fericirea cultivă o poezie blîndă. Loviturile, deziluziile, singurătatea sînt eterul poetului. Bunăstarea e pentru el untură și seu. Eu iubesc lumea aceasta în care n-am pe nimeni. Lăsați-mă singur. Mă simt bine ; n-am nevoie de nimeni și de nimic. Poate că sufăr, poate că sînt sărac, dar natura are grijă să nu dea de știre bolnavului de plămîni că are plămînii stricați și scriitorului că e sărac. Amice ! Întoarce-te și nu mai veni la mine niciodată.

Biróczy se întoarse descurajat la domnul Korcza :

— Am dat greș ! Luați-vă femeile înapoi !

Nici ele nu mai voiau să audă de Biróczy. Din proprie inițiativă năvăliră la domnul Korcza, implorîndu-l să le preia din nou procesele, că acest șchiop (adăugară diferite epitete) distruge tot.

Coana mare mai treacă-meargă, dar cum îl ocăra doamna Csollán !

Frumoasa nu putea să-i ierte izgonirea lui Bányaváry. Îl iubea într-adevăr pe acest actor și era furioasă pe avocat că a împiedicat-o să-și piardă averea din cauza lui Bányaváry.

Își îndreptă asupra lui Kálmán represaliile pentru dejucarea acestei pasiuni.

Katinka îl angajă pe Aszályi să se țină ca scaiul de Kálmán, ca o căpușă. Îl ajută să editeze o gazetă (prima publicație subvenționată din Ungaria), care pe lîngă sarcina secundară de a ajuta la împămîntenirea frivolității, deșertăciunii, moravurilor ușoare, orgoliului masculin și feminin și a scrierilor de proastă calitate, avea ca datorie principală să critice necruțător și fără urmă de dreptate tot ce scria Kálmán ; să atragă batjocura și ura asupra lui ca scriitor, să-l pîndească, să-l denunțe în fața autorităților ca instigator, iar în fața publicului ca trădător, să-i aţîțe prietenii împotriva lui ; să-i smulgă cicatricile de pe cele mai sensibile răni. Un asemenea mijloc îi con-

venea femeii răzbunătoare, iar Aszályi se potrivea de minune în acest rol.

Astfel de lucruri plăceau unui anumit public.

Dar exista și un mic grup care lupta împotriva acestei molime, cu harul sfintei inspirații pe frunte ; îi putem numi apostolii poeziei. La fel de însuflețiți cu toții de un ideal măreț, la fel de hotărîți să trudească fără răsplată și să moară pe cîmpul de luptă al spiritelor ; numele lor sînt și astăzi sfinte pentru noi. Sînt eroi, în rînd cu descălecătorii neamului. Singurele vlăstare rămase în picioare din arborele genealogic al nobilimii noastre.

Ah, ce muncă au dus ei la bun sfîrșit !

Să editeze o revistă maghiară, fără public, fără editor ! Noroc că un tipograf binecuvîntat s-a angajat să le tipărească gazeta pe credit și să încaseze abonamentele.

Scriau pentru un public foarte restrîns. S-au anunțat vreo trei-patru sute de abonați. Dar cum putea pretinde mai mulți cititori o revistă care nu dă imagini de modă, nu publică bîrfele zilei, nu lingușește cercurile înalte, nu se ocupă de scandaluri interesante, nu face politică și care vrea să exercite influență doar cu idei nobile și mărețe.

Și totuși a avut influență.

Și totuși a urnit pămîntul din loc ! Din fiecare sămînță semănată de acest grup de sfinți a rodit de atunci un palmier, iar izvorul izbucnit din stîncă sub atingerea toiagului lui Moise azi poartă șlepuri încărcate.

Lucrau făcînd din noapte zi și nu primeau pentru munca lor nici plată, nici glorie.

Adunări naționale, comitate, insurecții, societăți științifice — toate la un loc n-au pus în mișcare țara ca acest pumn de oameni cu nume sfințit.

Ce pietricele le stăteau în cale ! Azi par doar pietre, dar atunci erau niște stînci înalte cît Chimborazo !

Redactorul era în același timp și corector, iar Kálmán nu numai că scria nuvele și eseuri pe teme de estetică,

dar mai şi lipea plicurile cu pap, ajutat de jupîn Tseresnyés, şi scria pe ele adresa. Plus că-şi asumase şi răspunderea pentru eventualul deficit al gazetei.

Asta era *hic Rhodus, hic salta !* [1]

Făcînd bilanţul primului an, tipograful le dezvălui o surpriză : nu numai că n-a rămas nici un beneficiu, dar îi mai sînt şi datori cu o sută de florini în cap, apăruţi printr-o scăpare din bugetul preliminar ; după cum se ştie, dacă Înălţimea sa cenzorul taie ceva din gazetă, e nevoie să se culeagă material suplimentar şi asta într-un an ajunge la o sută de florini. La cheltuielile pricinuite de cenzură nu s-au gîndit poeţii nepractici !

Iar acum această sumă grevează întreprinderea.

Tipograful îşi primeşte suta de florini din noile abonamente, dar încasările pe primul trimestru vor fi cu atît mai mici ; iar numărul abonamentelor în loc să crească, a scăzut cu zece la sută, din cauză că a fost o toamnă ploioasă şi a mucegăit porumbul. S-ar mai putea descurca încă un an, ar mai scoate-o cumva la capăt, dar apoi va fi de rău. Şi nu numai rău, dar şi ruşine.

Pe Kálmán îl supără foarte tare această pierdere ; îi era dator şi jupînului Tseresnyés cu plata pentru trimestrul din urmă şi începuse să înveţe că o fi poetul mai inspirat la scris cînd flămînzeşte şi-i e frig, dar dacă e apăsat şi de povara datoriilor şi ştie că preţul fiecărui rînd scris de-acum înainte pe hîrtia albă îl datorează deja de mult cuiva, asta-i paralizează mîna.

Jupîn Tseresnyés păru să ghicească motivul frămîntărilor lui Kálmán.

Într-o zi îi spuse :

— Bravo, domnule, dumneata uiţi cu totul ce-ai învăţat... Mă refer la pictură. Aş putea să te rog să mă pictezi contra unui onorariu corespunzător ?

Kálmán primi propunerea cu un zîmbet ; tocmai se plictisise de atîta scris. Este o boală specifică a acelora

---

[1] Proverb latin : „Aici e Rhodos, aici să sari", adică, a sosit momentul greu, acum să vedem ce poţi.

care se ocupă încontinuu cu literatura ; din cînd în cînd omului i se face silă de litere, îl dezgustă cerneala şi n-ar fi în stare să scrie o frază nici măcar pentru a-şi salva viaţa, nici dacă fiecare rînd ar fi plătit cu aur. În asemenea cazuri orice efort e inutil, pana nu reuşeşte să scrie nici un cuvînt, sau dacă da, omul se supără atît de tare, că-l şterge pe loc.

Tocmai într-o asemenea zi de ură împotriva scrisului (care intervine la toţi scriitorii, chiar şi la cei obişnuiţi cu munca neîntreruptă, ca mîncătorii de arsenic cu doza lor de otravă), apăru jupîn Tseresnyés cu propunerea lui.

— Ai dreptate, meştere, zise Kálmán, chiar azi cumpăr pînză şi culori, să încercăm şi altă meserie.

Şi cu această ocazie, Kálmán constată că e foarte bine ca omul să cunoască două meserii. Ziua poate să picteze, noaptea să scrie. În timp ce pictează, se odihneşte de pe urma scrisului ; iar cînd scrie, se odihneşte de pictură. Deci se odihneşte întruna ! În timp ce pictează îi revine cheful de scris, iar în timp ce scrie, îi revine cheful de pictură. Deci chefuieşte întruna !

Portretul jupînului Tseresnyés reuşi de minune. În dolmanul lui cu bumbi de argint, părea că vorbeşte. Cînd Kálmán ieşi din cameră, bătrîna servitoare se strecură să vadă pe furiş tabloul şi sărută chipul îndrăgit ; sigur că i s-a lipit de gură o parte din vopsea, pentru că tabloul mai era umed. Nu-i nimic ! Kálmán corectă pe loc urmele sărutului.

Cînd portretul fu gata, jupîn Tseresnyés zise :

— Deci un trimestru e achitat.

Prin asta înţelegea cei douăzeci de florini datoraţi.

— Nu-i un cîştig rău, zise Kálmán, pe lîngă asta se poate face uşor literatură.

— Aşa va fi, îl încredinţă jupîn Tseresnyés. Şi atîrnă îndată portretul în atelier, ca toţi cei ce-şi comandă cizme să-l vadă şi să le vină cheful de a fi pictaţi.

Numai că foarte mulţi oameni au nevoie de cizme, dar n-au nevoie de tablouri. Şi maestrul care lucra în odăiţa din spate nu prea avea comenzi.

Într-o zi se prinse totuşi un peşte în nadă. Era Wastl, care, venind să-şi comande cizme la jupîn Tseresnyés, văzu tabloul. Ehei, i-a plăcut foarte mult !

— Cît a costat ?

Jupîn Tseresnyés minţi că a costat cincizeci de florini. Minciuna în scopuri nobile este îngăduită.

Iar Wastl era omul care-şi putea permite un asemenea lux. Se însurase cu o băcăneasă văduvă şi avea de-acum casă cu etaj. Dar jupîn Tseresnyés, cunoscîndu-l pe Wastl de cînd acesta era doar ucenic de cîrnăţar, îl striga şi acum „mă Wastli“, în timp ce acesta îi spunea „nene maistore“ şi pe nimeni din oraş nu respecta mai mult decît pe jupîn Tseresnyés.

Deci, în privinţa celor cincizeci de florini, Wastl zise că nici nu-i mult.

— Unde-i pictorul ăla ?

Jupîn Tseresnyés lăsă îndată calapoadele şi uneltele şi, ţinîndu-l pe Wastl de şnurul mundirului, îl duse prin bucătărie în cealaltă cameră, unde-şi instalase Kálmán atelierul, şi-şi prezentă astfel prada :

— Iată clientul ! Hei, Wastli, pe cine vrei să picteze ? Pe tine sau pe nevastă-ta ?

Wastl zîmbi mulţumit de sine.

— Acu' doar pe mine. Nevastă-mea a mai fost pictată cînd era mai tînără. Nu-mi pare rău să dau cincizeci de florini pentru mine.

Lui Kálmán îi sună plăcut acest cuvînt (acoperirea unei jumătăţi din deficit).

— Dar eu vreau să fiu pictat întreg, auziţi, domnule, aşa cum stau în picioare.

— Nu te teme, te pictează domnul acesta în întregime, pînă şi cizmele cu pinteni şi mundirul cu fireturi.

— Ba nu, aș prefera să mă picteze fără mundir și fără cizme cu pinteni.

— Ce naiba ? — zise uimit jupîn Tseresnyés. Numai în cămașă și izmene ?

— Ba fără ele ; numai cu o cunună de foi de viță împrejur, pe unde trebuie.

— Bă, Wastli, glumești.

— Ba eu nu !

Jupîn Tseresnyés nu-l întrebă a doua oară dacă glumește cumva, pentru că-i venea să-l pocnească, ci se întoarse spre Kálmán.

— Dar se obișnuiește nebunia asta ?

— O, da, îl liniști Kálmán ; ba mai mult, în străinătate plătesc pictorii ca să poată picta nuduri herculeene atît de frumos dezvoltate. Ar fi un adevărat studiu.

Jupîn Tseresnyés clătină din cap.

— Dar la ce-ți trebuie un tablou atît de monstruos, Wastli ? Nevastă-ta o să-l arunce din cameră.

— Păi, nu-l duc în cameră.

— Dar unde, îl ascunzi în pod ?

— Cum să-l ascund în pod ? ! Magazinul nostru de delicatese se cheamă „La omul sălbatic“ și-mi trebuie un tablou ca firmă, să se minuneze toată lumea de pe stradă de mine.

Lui jupîn Tseresnyés îi sări țandăra, auzind această imensă neobrăzare.

— Ce ? Adică tu crezi că domnul e zugrav de firme ? Azi un leu roșu, mîine un elefant alb, poimîine pe tine ca om sălbatic ? Norocul tău că n-am calapodul aici, te-aș învăța eu ce-i respectul. Șterge-o de aici, pleacă, să nu te mai văd în casa mea !

Supărat foc, jupîn Tseresnyés îl luă cu amîndouă mîinile de guler pe Wastl și-l împinse în curte. Malacul doar rîdea și se ruga de el.

— Dar măcar să-mi dai cizmele pentru care am venit, nene maistore.

— Nu-ţi mai dau nici cizme, dacă eşti om sălbatic, umblă desculţ !

Jupîn Tseresnyés se întoarse indignat la Kálmán.

— Ce om prost crescut ! Şi am mai şi stat de vorbă cu el.

— Păcat că l-ai gonit, zise Kálmán, ar fi adus nişte bani în casă şi munca tot muncă e.

— Ei, un artist n-are voie să coboare sub un anumit nivel !

— Dar chiar dumneata ai spus că nu se va alege nimic din noi atîta timp cît ne ruşinăm de şorţul de piele.

Această aducere aminte îl încurcă atît de tare pe jupîn Tseresnyés, că trebui să dea glas celor mai tainice gînduri.

— Adevărat, aşa am spus. Nu trebuie să ne fie ruşine de şorţul de piele şi de orice altă muncă cinstită, nouă, celorlalţi. Dar dumneata nu faci parte din categoria noastră. Cînd regele Abdolonymus a trebuit să apuce coarnele plugului, a fost o ruşine pentru toată ţara. Cînd regelui Dobzse László nu i s-a dat carne pe credit la măcelărie, a fost o înjosire pentru întreaga Ungarie. Dacă dumneata te umileşti, sîntem umiliţi noi toţi cei care te respectăm, te admirăm, şi eu prefer să lucrez două ore în plus pe zi decît să mă batjocorească invidioşii : „Iată unde-aţi ajuns, marele vostru om pictează firme !“ Nu, asta nu permit. Cunosc eu o ocupaţie mai demnă de dumneata. Există aici un negustor de artă care face comerţ şi cu tablouri. Pictează dumneata peisaje. Pe acelea le cumpără precis cunoscutul meu. Există burghezi bogaţi, cărora le place să aibă în casă peisaje frumoase, aşa că tablourile vor avea căutare.

Kálmán se lăsă convins de cizmar să picteze peisaje.

Puse pe pînză două lucrări minunate : una reprezenta o cîmpie întinsă, cu un cer curat, senin, de vară, în depărtare o fîntînă cu cumpănă, în centru o casă scundă, cu ferestrele acoperite de ghivece cu flori, sub streaşină

pănuşe de porumb, în fereastra podului ghirlande de ardei, în faţa casei o căruţă ţărănească gata de drum ; tot tabloul e scăldat într-o căldură binecuvîntată, ca vraja unei după-amieze liniştite de vară în pustă. Al doilea tablou reprezenta tot pusta, dar noaptea. În fundal casa ţărănească întunecată, doar cu o candelă arzînd la geam ; în şopron sînt culcaţi trei bărbaţi, la picioarele lor un dulău, un nor negru, cu margini argintii, acoperă luna şi în depărtare meandrele Tisei strălucesc şi se reflectă în zarea ceţoasă.

Kálmán era mulţumit de cele două lucrări. Jupîn Tseresnyés spuse că sînt minunate, dar, amintindu-şi de cizmarul lui Appelles, nu vorbi despre marele neajuns al tablourilor : că publicul nu le înţelege.

Le luă totuşi, acoperindu-le cu pelerina, şi le duse la negustorul de artă.

Hei, dar ce supărat le-a adus înapoi :

— Nu se pricep oamenii de azi la asemenea tablouri ! zise, în timp ce despacheta cu grijă din năframă lucrările de preţ. Neghiobul de negustor a rîs cînd le-a văzut. Cum că asta ce-i ? Un cîmp gol, fără nimic, nici măcar o tufă ? Păi ăsta vrea să fie peisaj ! Dacă cineva vrea să picteze un peisaj, acolo trebuie să fie stînci, copaci cu frunze verzi, galbene şi roşii, cascade în care se scaldă nimfe golaşe, pe vîrful muntelui o cetate de pe timpuri, iar turnul cetăţii să aibă un orologiu unde să se poată monta un ceas adevărat, care bate şi cîntă. Pentru aşa ceva se pot găsi cumpărători. Iar dacă vrea cineva să picteze peisaje nocturne, atunci să nu facă economie de efecte, luna să strălucească din plin, să fulgere printre nori, în fundal să fie o casă în flăcări, la lumina cărora să se vadă vreo luptă ucigaşă. Asta s-ar cumpăra, poate. Dar dacă vrei să primeşti pe loc muncă plătită, are negustorul tot felul de tablouri anoste, el zice că din şcoala flamandă, Magdalene cu bonetă olandeză şi Pilaţi din Pont. Pe acelea le dă la copiat, dar trebuie lucrat la el, ca să nu vadă nimeni, pentru că apoi le agaţă în afumă-

toarea de cîrnaţi şi cînd sînt bine afumate, le vinde magnaţilor maghiari, colecţionari de antichităţi... O asemenea muncă se poate găsi imediat.

Kálmán trînti pensula de pămînt şi-i spuse jupînului Tseresnyés :

— Jupîne ! Aş putea să învăţ meseria de cizmar ? Mă angajez ucenic la dumneata !...

Jupîn Tseresnyés clătină grav din cap la această izbucnire. Nu-i plăcea ca meseria lui să fie considerată drept ultim refugiu. E o ştiinţă frumoasă pentru cine se pricepe !

— Ba să rămînem fiecare la meşteşugul nostru. Nu-i timpul pierdut. Aşteptăm iarmarocul. În ce priveşte cizmele, acuşi vine vremea lor, în curînd va fi tîrgul de la Szolnok : am cincizeci de perechi gata agăţate în cămară, dau o fugă cu ele la Szolnok, vom avea bani destui. Şi dacă voi avea eu, vei avea şi dumneata ; ai să-mi dai înapoi cînd voi avea mai mare nevoie. O dată îl ajută cizmarul pe artist, altă dată artistul pe cizmar. Nu-i bine aşa ?

Kálmán strînse palma aspră a bunului bătrîn, apoi puse din nou mîna pe creion ca să schiţeze un peisaj bun pentru un ceas cu muzică. În timp ce picta, îşi compuse în cap povestirea pe care o va scrie la noapte pentru revistă. Eh, revista aceasta nu prea voia să înflorească. Toţi o lăudau. Recunoşteau că sînt în ea lucruri minunate, idei măreţe ; dar nu se abonau. Colegii, care puneau în ea atîta geniu, atîta studiu, atîtea iniţiative îndrăzneţe, lucrau toţi gratuit, smulgîndu-şi timp din orele de muncă plătită sau din odihna nopţilor. Trimestrul se apropia de sfîrşit şi iar se înălţa înfricoşător la orizont deficitul : o sută nu ştiu cîţi florini, un adevărat munte ! De unde să facă rost de ei ? Kálmán se tot gîndea la asta.

— Nu-ţi mai încreţi fruntea. Acuşi vine tîrgul din Szolnok ; totul va fi bine !

Dar cu trei zile înainte de tîrg, tocmai cînd dădea bătrînei servitoare cizmele agăţate în cămară, ca ea să le

așeze cu pricepere în lada cea mare pentru tîrg, scaunul șubred de paie alunecă, jupîn Tseresnyés căzu și-și scrînti glezna.

Bărbierul, care-i puse piciorul la loc, zise că e o luxație periculoasă : o săptămînă n-are voie să se ridice din pat și trei săptămîni nu poate sta în picioare.

— Adio, tîrg din Szolnok, suspină jupîn Tseresnyés cu resemnare stoică.

Această lovitură le încurcă toate socotelile.

Ce folos de grămada de cizme din cămară, dacă nu pot fi duse la tîrg ! În Pesta toată lumea poartă pantofi, aici nu se cumpără cizmele acestea cu carîmb încreț, cu talpă groasă și vîrf lung, ascuțit ; și altcuiva nu i se poate încredința această marfă scumpă. Așa că tîrgul din Szolnok avu loc fără prezența cizmelor lui jupîn Tseresnyés.

Și necazurile se țin lanț : într-o bună zi, bătrîna servitoare anunță că și ultima calfă și-a luat cartea de ambulant, pentru că nu-i ajunge mîncarea ; a doua zi anunță că domnul Kálmán nu mai vrea să bea cafea neagră după prînz, zice că nu-i face bine la plămîni. Deși zău că numai asta-l mai ține, pentru că abia mănîncă.

Asta îl făcu pe jupîn Tseresnyés și mai amărît de șederea în pat. Mîrîi puternic, dar nu spuse nici un cuvînt.

— Deși, continuă bătrîna servitoare, chiar azi l-am văzut pe domnu' Béni, cu căpățîna lui mare, plimbîndu-se în pădurice în trăsura lui cu doi suri rotați.

La care jupîn Tseresnyés răspunse :

— Puteai să-l vezi pe domnul Béni cu trăsura ; dar nu era nevoie de cuvîntul *deși* la început. Pentru că e o conjuncție și între caii domnului Béni și cafeaua neagră a domnului Kálmán nu există nici o legătură. Mai bine deschide dulapul, scoate dolmanul meu cu bumbi de argint, du-l la amanet, cînd mă ridic din pat am să-l răscumpăr, iar domnul Kálmán să-și primească după fiecare prînz cafeaua neagră, pentru că are nevoie de ea.

Bătrîna servitoare luă dolmanul cu bumbi de argint, îl scoase pe o ușă și-l readuse pe cealaltă ; cum să-l amaneteze ? Mai avea ea cîțiva florini economisiți, îi folosi pentru ca nici gazda, nici musafirul să nu simtă vreo strîmtorare.

Gazda nici nu observă, dar poetul e bănuitor, vizionar, necromant. Într-o dimineață Kálmán își spuse : mă duc să pictez firma aceea.

Oricît s-ar supăra jupîn Tseresnyés, el îl va căuta pe omul sălbatic. Ar fi bizar din partea unui artist, dacă tot duce o viață democratică, să mai și aleagă subiectele, cînd i se oferă cincizeci de florini.

Deci să căutăm insula Fiji.

Dar trebui să constate că în timp ce el tărăgăna lucrurile, un Magellan mai norocos a descoperit deja insula Fiji și în fața băcăniei lui Wastl trecătorii sînt speriați de un uriaș om sălbatic, atît de mare cît încape pe o pînză de un stînjen și jumătate, pe care cineva n-a pregetat să mîzgălească vopsele în valoare de cinci florini. E adevărat că omul sălbatic avea degetele mari de la picioare în afară, nu înăuntru, cum e normal ; dar tocmai asta-i calitatea omului sălbatic !

Deci și ultima speranță a lui Kálmán s-a dus pe apa sîmbetei. Se întoarse posomorît. Cum poate un sălbatic, pînă și pictat, să-l deprime pe om !

Hoinări mai departe pe stradă, cu mîinile în buzunarele goale, începînd să simtă starea omului care nu mai e decît un vagabond, o zdreanță !

Care n-are nimic, decît zdrențele de pe el !

Înăuntrul său, sub zdrențe, are comori, are o flacără în inimă, și-a încărcat creierul cu studii, are arta în vîrful degetelor, și totuși e o zdreanță ! Nimic, decît o zdreanță !

Nimeni nu vede comorile, geniul, știința, arta, ci doar exteriorul : zdreanța...

Jupîn Tseresnyés, parcă ar fi simțit ce-l frămîntă pe Kálmán, se agita neliniștit în culcuș.

— Eu mă scol... mormăi el enervat. Nu mai stau în pat. Nu mai am nimic la picior. O să umblu cu cîrjă.

Nu se lăsă convins să renunţe şi ieşi şontîcăind din cămăruţa lui să vadă ce se întîmplă în atelier.

Ehei, triste lucruri văzu acolo ; în timp ce era bolnav, dispăruseră toate calfele, rămăsese doar ucenicul. Lasă, că se întorc ei, se consolă meşterul. Dar şi uşa atelierului e închisă. Nici clienţi nu mai vin.

Ba uite că vin ! Chiar acum bate cineva la uşă. Deschide, copile. O fi vreun ţînc neastîmpărat care bate la uşă şi fuge...

Ba nu-i nici un ţînc neastîmpărat, ci însuşi jupîn Tóth Máté, care intră în atelier dîndu-şi pe ceafă pălăria prăfuită de pe fruntea plină de sudoare.

— Bună ziua, jupîn meştere ! — salută cu obişnuita lui voie bună ţăranul. N-ai venit la tîrgul din Szolnok...

— Păi nu. Taman atunci mi-am scrîntit nemernicul ăsta de picior. Mai bine s-ar fi rupt, dar o săptămînă mai tîrziu.

— Dar acum nu mai ai nimic, nu-i aşa ? Poţi umbla cu el ? Poţi să-ţi tragi şi cizma pe el.

— Asta da, chiar şi cincizeci de perechi, toate mi-au rămas pe cap, dacă nu le-am putut duce la tîrg.

— Păi, asta-i bine. Tocmai de aceea am venit la dumneata, jupîn meştere, dacă n-ai adus cizmele, păi am venit eu după ele ; le iau pe toate ; îmi trebuie pentru mulţimea de slugi.

— Ce spui ? — zise uluit jupîn Tseresnyés. Deci mata, jupîn Tóth, dacă nu m-ai găsit la tîrgul din Szolnok, n-ai luat cizme de la altul ?

— Păi cum să fi luat ? Cînd de treizeci de ani umblu în cizmele matale, şi slugile la fel ! Păi m-ar blestema toţi argaţii dacă n-ar purta cizme făcute de jupîn Tseresnyés, iar eu aş schiopăta în cizmele făcute de altul. Nu toată lumea se pricepe ! E ştiinţă mare asta : cum să vie cizma

ca turnată pe picior, și omul să poată umbla toată ziua cu ea fără s-o simtă. Se zice că o cizmă e doar o cizmă ! Cum o să fie așa ? Pentru mine o cizmă nu-i cizmă dacă trebuie pusă în fiecare zi pe șanuri ; dacă mă strînge la călcîi, sau cuiele ies prin ștaif, sau se îndoaie talpa, de umbli ca mîța pe coji de nucă, ba se mai strîmbă și tocul pînă la urmă ; cînd se udă, se rupe, și dacă vrea cineva să nu facă bătături, le agață pe băț și le poartă pe umăr. Pentru mine o cizmă ca asta nu-i cizmă și cizmarul care face asemenea încălțări mai bine se ducea la seminar și devenea canonic. Eu, și dacă aș șta în America, tot de la dumneata mi-aș cumpăra cizmele, pentru că sînt cele mai bune din lume !

Această disertație cizmografică ridică foarte mult moralul jupînului Tseresnyés. Tot ce-a spus e adevărat. Jupîn Tóth mai avea și alt motiv să vină la Pesta, trebuia să transporte la un negustor vreo trei sute de chintale de lînică pe care luase și banii ; dar ăsta-i un lucru secundar, importante sînt cizmele.

Jupîn Tseresnyés luă deci cheia și porni șchiopătînd spre cămară. Dracu' șchiopăta ! Uitase cu totul de asta, nu mai avea nimic la picior. Cum l-a înnebunit bărbierul ! L-ar fi pus să umble și-n cîrje !

Jupîn Tóth își chemă vizitiii din stradă și-i puse să care cizmele cumpărate din cămară la căruțe. Apoi acceptă să intre la un pahar de palincă în odaia curată, unde va și plăti cu această ocazie.

Jupîn Tseresnyés îl anunță că acum camera curată e închiriată unui tînăr domn ; dar acela momentan nu-i acasă, așa că pot să intre : de altfel e un om tare cumsecade.

Dar cum intră jupîn Tóth Máté în odaia curată și zări cele două peisaje agățate pe pereți, arătă uimit spre unul din ele :

— Ia te uită ! Păi asta-i casa mea !

— Asta să fie casa jupînului Tóth ?

— Asta zău ! Și caii de colo sînt caii mei și copilul din vîrful carului e fiul meu. Dar celălalt tablou ?

— Ei, doar nu-i recunoașteți, jupîne Tóth, și pe oamenii care dorm în șopron ?

— Poate că-i recunosc și pe ei... Dar cine a zugrăvit tablourile astea ?

— Chiriașul meu. Degeaba ți-aș spune numele, că nu-l cunoști, jupîne Tóth.

Jupîn Tóth Máté clipi șmecherește cu un ochi.

— Bine, dacă nu, nu ; nu-l cunosc... Și în ce scop sînt pictate tablourile astea ?

— Păi în ce alt scop decît să le cumpere cineva.

— Înțeleg că aș putea să le cumpăr și eu, ca oricare altul ? Ia te uită, pînă și pisica tărcată e acolo în cerdac !

— Sigur că poți să le cumperi, jupîne Tóth ; dacă plătești prețul.

— Și cît să fie prețul ?

— Mai nimic, o sută de florini.

— Nici nu-i mult. Dau banii. Hei, ce s-o bucura maica.

Jupîn Tseresnyés nu voia să-și creadă ochilor și urechilor. Jupîn Tóth Máté n-a dat în viața lui măcar un pitac pentru ceva nefolositor, iar acum nu i se pare mult să plătească o sută de florini pentru două tablouri.

Dar nici nu o sută, ci două scoase jupîn Tóth din pungă.

— Eu am spus numai o sută, ezită meșterul.

— Păi, da : o sută bucata, două sute amîndouă ; și eu le iau pe amîndouă, numai dacă-s de vînzare, firește. Eu pe pictorul ăsta nu-l cunosc, dar casa mi-o recunosc ; iată banii : cele două tablouri sînt ale mele.

Jupîn Tseresnyés se convinse că nu e glumă.

— Dar atunci, jupîne Tóth, trebuie să faci cunoștință cu pictorul ; rămîi la prînz aici, pînă atunci se întoarce și el.

Jupîn Tóth nu se lăsă mult rugat : rămîne ; tot e ceva greşit într-unul din tablouri, şi asta trebuie să i-o spună pictorului.

(„Tii, şi ăsta-i cizmarul lui Apelles !“ se gîndi în sinea lui jupîn Tseresnyés.)

— Dar ce-o fi greşit în tabloul ăsta ?

— Ei, asta dumneata n-o pricepi, meştere, răspunse jupîn Tóth zîmbind parşiv. Pentru că dumneata eşti doar cizmar. Dar pictorul o să înţeleagă. Greşeala e că în tabloul ăsta uşa casei mele e închisă. Asta vreau să-i spun pictorului, că uşa acestei case nu-i închisă... Pictorul o să înţeleagă.

Deci jupîn Tseresnyés îşi pofti musafirul să ia loc, să aştepte prînzul şi venirea pictorului. Ca să nu se plictisească şi să le fie aşteptarea mai uşoară, jupîn Tóth puse să i se aducă din căruţă desaga şi plosca. În desagă era şuncă şi pîine albă, în ploscă vin roşu. Bune să-ţi mai îmblînzeşti foamea înainte de masă. Se şi puseră amîndoi pe mîncat.

Între timp jupîn Tóth Máté examină amănunţit tot ce găsi în cameră : şevaletul, paleta, pensulele cu coadă lungă. Cu greu îl convinse jupîn Tseresnyés să nu guste vopselele de ulei de pe paletă ; trebuie să fie gustoase unse pe pîine ; sigur că nu le-ar fi gustat, voia doar să-l hărţuiască pe meşter. Deodată i se opriră ochii pe un pachet mare de tipărituri, îngrămădit într-un colţ.

— Da' ce Dumnezeu o fi alea multe de colo ?

— Păi chiriaşul meu nu este numai pictor, ci şi scriitor, editează o revistă din care s-au tipărit mai multe exemplare decît trebuia, şi ce-a rămas e aici.

— Şi ce se va întîmpla cu ele ?

— Poate le cumpără cu toptanul negustorul de caşcaval.

— Dar ce cuprinde tipăritura asta ?

Jupîn Tseresnyés profită de întrebare, trase un exemplar din grămada de tipărituri, îşi puse ochelarii şi începu să-i citească jupînului Tóth ba una, ba alta.

Jupînului Tóth Máté îi plăceau care mai de care. Îi plăcea că poeziile sînt atît de frumoase că le pricepe oricine, iar proza e atît de frumoasă, de parcă ar fi poezie. Cîte lucruri noi, cîte învăţăminte ! Le-ar asculta de dimineaţă pînă seară.

Iar jupîn Tseresnyés era gata să continue lectura pînă seara.

Oricum, trecuse ora prînzului şi Kálmán încă nu venise acasă ; dar pentru nimic în lume n-ar fi permis nici gazda, nici oaspetele, nici bucătăreasa, să se servească supa înainte de întoarcerea lui ; trebuie aşteptat cu prînzul, chiar dacă se strică toată mîncarea.

Şi timpul trecea. Cînd gazda, cînd oaspetele, mai tăiau cîte o felie de şuncă. Dacă unul lăsa revista din mînă, o lua celălalt şi citea din ea ; jupîn Tóth era din ce în ce mai încîntat de poezii.

Pînă la urmă terminară pîinea şi şunca, plosca se goli ; gazda şi oaspetele băgară de seamă că s-a înserat. Iar ei s-au săturat fără să fi luat masa.

Atunci jupîn Tóth Máté se ridică.

— Nu-l mai pot aştepta pe chiriaşul matale, probabil că a rămas să prînzească în altă parte. Iar eu trebuie să pornesc încă astăzi cu căruţele ; dar să-ţi spun ceva. Cît costă un exemplar din foaia asta ?

— Păi, patru florini.

— Numai ? Atunci eu cumpăr toată grămada asta de hîrtii cu patru florini bucata şi le duc acasă. Sînt lucruri tare frumoase în ea.

— Da, însă ce faci, jupîne Tóth, cu patruzeci de exemplare de revistă, în care se repetă de patruzeci de ori acelaşi lucru ?

— Nici o grijă ! Ţăranul e şiret ! Ştii, meştere, casa mea e la drumul mare, trec pe la mine cam o sută de domni în fiecare an, vin să tragă la mine de parcă aş fi hangiu ; îi găzduiesc din toată inima şi cînd pleacă ar

vrea să știe cît îmi datorează. Nimic, răspund eu. V-am găzduit din ospitalitate ungurească. Dar de-acuma, fiecărui om care trage la mine, la întrebarea cît are de plată, îi voi băga în mînă un exemplar din tipăritura asta : iată domnule, dă-mi patru florini pentru asta și Dumnezeu să te aibă în pază. Le dau pe toate, în afară de unul, pe care-l țin pentru mine : serile o să mi-l citească fiică-mea.

Jupîn Tseresnyés nu putea obiecta împotriva acestui sistem practic de a vîna abonați ; de aceea luă cu conștiința curată de la jupîn Tóth Máté prețul celor patruzeci de exemplare și puse să fie cărat pachetul la căruță.

Iar în sinea lui își zicea că se apropie sfîrșitul lumii ; niciodată n-a cheltuit jupîn Tóth Máté pe tipărituri mai mult de cinci pitaci pentru vreun calendar, și acum cumpără hîrtie cu căruța.

Kálmán tot nu venise acasă.

Jupîn Tóth Máté se mai întoarse o dată la meșter.

— Meștere, nu uita să-i spui pictorului de greșeala din tablou : că ușa casei mele e deschisă, zău așa ! Dar stai, că mai am o vorbă. Am vîndut lîna cu șase sute de florini mai scump decît mi-a zis nevastă-mea. Banii ăștia îi las aici și-i mai comand un tablou pictorului ăstuia. Eu unul habar n-am cine-o fi el, nici nu bănuiesc, dar un pictor ca el e tare șmecher. Ghicește tot. Așa că pentru cei șase sute de florini să-mi picteze pictorul casa mea pe dinăuntru ; așa cum stăm în cameră la masă : nevastă-mea și cu mine, feciorul meu cel mare și fata mea mai mare și băiatul cel mic și fetița ; apoi să se picteze și pe el pictorul, la masă ; știe el. Va fi un tablou tare ciudat, dar spune-i așa, o să înțeleagă el.

Pînă și ochelarii jupînului Tseresnyés erau uimiți de grămada de bani din mînă și de cele încredințate. Se apropie sfîrșitul mileniului ! Vine Judecata de apoi ! Țăranul bogat devine Mecena ; cel care n-a avut niciodată grija cărților și a tablourilor preia grijile lui Kálmán.

Așa le-a rînduit Dumnezeu cel Atotputernic, ale cărui căi sînt de nepătruns.

Numai de-ar veni acasă domnul Jenőy.

Prînzul s-a stricat de tot, bucătăreasa degeaba aleargă la poartă să-i pîndească sosirea ; acesta nu vine.

Pribegește în pustiu. Ce deșert imens este un mare oraș ! A cutreierat toate străzile. Toate sînt pustii, pline cu oameni care nu-l mai cunosc.

Trece prin fața palatului unde a locuit frumoasa cu chip de madonă. Poate mai stă și acum acolo. Prin fereastră se aude sunetul pianului ; poate cîntă chiar ea. Ce pustietate e acolo pentru el !

Trece prin fața casei unde locuiește frumoasa doamnă pentru care palpitase atît de tare cîndva inima lui ; din fereastră atîrnă lujere mlădii de flori. Ce pustietate !

Se tîrăște prin fața casei unde a fost cîndva mare domn ; unde dădea serate strălucite ; acum poarta e închisă, obloanele la fel ; acolo locuiește bunică-sa ; ce pustietate !

Trece prin fața cafenelelor unde tineretul înfocat îi asculta cîndva cuvîntările însuflețite. Acum sînt ocupate de o nouă generație, care aduce omagii potentaților. Ce pustietate.

Ocolește teatrul strălucitor, cîndva martor al victoriilor lui, pe zidul căruia se mai vede o urmă îngălbenită a unui afiș al teatrului maghiar, acoperit de afișe noi. Ce pustietate !

Se tîrăște pe malul Dunării și privește dincolo, spre Buda, unde cîndva a fost primit de cel mai mare dintre toți nobilii. Ce pustietate !

Și în această pustietate el cutreieră singur, e *singurul străin :* scriitorul maghiar, artistul maghiar.

Seara tîrziu se întoarce pe străduța unde locuiește. Nu-și aduce aminte dacă e dimineață sau după-amiază, doar întunericul îi spune că e seară.

Poarta e încuiată, se închide devreme ; doar uşa atelierului mai e deschisă, de acolo răzbate o rază subţire de lumină.

Kálmán se apropie pe furiş de uşă, ca unul care ştie că nu mai e decît o zdreanţă.

Pîndeşte şi trage cu urechea.

În mijlocul atelierului, cizmarul şade lîngă buşteanul de lucru ; dar n-are în faţă lucrul, ci cartea de psalmi.

Cu chipul luminat de evlavie, cîntă încetişor :

— *Îl iubesc şi-l binecuvîntez pe Domnul ! Căci mi-a ascultat rugăciunea... De aceea îl voi iubi pe veci !...*

PROBLEME ELECTORALE ŞI PROBLEME DE FAMILIE

La noi nu se va mira nimeni că asemenea elemente eterogene sînt amintite în acelaşi rînd. Mai ales în vremurile de demult erau adeseori strîns legate.

În comitatul **, al cărui prefect era Decséry, nu existase niciodată un partid conservator. Tocmai de aceea, pentru că nu exista opoziţie, adunările forurilor nobiliare se desfăşurau în linişte, consultările aveau loc într-o atmosferă calmă, iar deciziile erau formulate pe un ton cuviincios. Singur prefectul reprezenta în şedinţe partidul de guvernămînt, dar ca preşedinte, nu putea să se ia la harţă cu toată adunarea, iar dacă o făcea, stilul său aparte reuşea să înveselească pe toată lumea. De altfel era un prefect foarte de treabă.

La un moment dat însă, la cancelaria din Viena s-a hotărît că în toate comitatele unde încă nu este partid conservator, trebuie înfiinţat : de aceea există prefecţi pe lume, ca să facă acest lucru.

Această sarcină îi revenea şi lui Decséry, pricinuindu-i mare bătaie de cap. De unde să scoată conservatori

în comitatul ** ? Măcar de i-ar fi trimis sămînță. Deși dacă nu reușește, comitatul lui e amenințat cu sosirea comisarului regal.

Un aliat foarte puternic în acest scop i-ar putea fi ginerele, Bálvándy, pe care contase direct cînd îi dăduse fata de nevastă ; dar din cauza ghinionului de la Paris se întîmplase tocmai contrariul. Faptul că bogații nababi ai familiei Decséry tergiversaseră atît de mult răscumpărarea lui din închisoarea datornicilor, pînă cînd el se adresase direct frumoasei prigonitoare și-și obținuse de la ea libertatea, determinase două mari necazuri : o problemă de familie și un pericol politic.

Necazul de familie mai treacă-meargă ; faptul că după eliberare Bálvándy își exprimase în fel și chip recunoștința față de doamna Csollán, că se grăbise să-i plătească nu numai banii, ci și alte datorii, nu de natură financiară, și că se străduise s-o ajute pe frumoasa văduvă de paie, mai mult decît pe propria-i nevastă, să-l uite pe Kálmán ; într-adevăr, este destul de neplăcut pentru contesa Dorothea, dar, la urma urmei, asta-i problema ei personală ; mai grav este că din cauza acestei omisiuni, Bálvándy se supărase atît de tare pe familia Decséry, că nu-și mai vizitase de-atunci soacra și socrul, cu prefectul se întîlnea doar la adunările comitatului, și acolo numai pentru ca să fie *malleus* pentru magnat.

Malleus, în limba latină, înseamnă *ciocan*. Iar lîngă masa verde este numele unui orator de mare rang, sau foarte deștept, sau extrem de brutal, care-și găsește vocația în a face bucățele o altă celebritate de același nivel ; cînd vorbește inamicul lui, se grăbește să se înscrie la cuvînt imediat după el și, cu toate mijloacele retoricii, îl zdrobește pe *antevorbitor*. De aici titulatura de *ciocan*.

Iar Bálvándy avea o triplă vocație pentru acest rol, fiind și de rang mare, și deștept, și brutal.

Asta nu-i era pe plac prefectului. O dată, după ședință, îi și spuse ginerelui său că nu se cuvine ca oameni atît

de strîns legaţi prin rudenie să se poarte atît de urît unii cu alţii ; la care Bálvándy îi răspunse : *Kein Bruder in der Politik !* [1]

Oricum ar fi, trebuie înfiinţat partidul conservator în comitatul **.

Şi *oricum* este posibil. Există acolo o turmă de prelaţi, cîţiva intendenţi ai magnaţilor, unii notari care nu se înţeleg cu comunele lor, o grămadă de tineri carieriști ; poate și puțină vanitate rănită ar avea o oarecare influenţă și, în fine, pot fi aduși din alte comitate prieteni credincioși, posesori de avere imobilă în acest comitat, să-şi facă datoria pe terenul treburilor publice. Din asemenea elemente se poate alcătui, dacă nu o tabără, dar măcar o falangă care, cu ocazia fiecărei ședințe, să aibă plăcerea nebună de a primi în cap toate ocările din partea întregului comitat.

Datorită acestui demers, se întîmplă ca și domnul Jenőy Beniamin să fie avertizat că instalarea lui ca *maioresco* s-a bucurat de aprobare în sferele înalte nu ca să stea acasă și să-și îngrijească bătăturile, ci, dacă e nevoie, să apară la momentul oportun în comitatul ** și să contribuie cu preţioasa lui persoană la întărirea partidului moderat. Răspunse îndată la această chemare și se mută, însoţit de Coana mare, pe domeniul lui de la Iváncs, de unde mergea sîrguincios în orașul de reședinţă la adunările comitatului și la conferinţele partidului, extrem de plin de sine că a ajuns în sfîrșit într-o societate unde e solicitat și sfatul lui, iar vorbele lui sînt socotite inteligente.

Partidul astfel alcătuit avea nevoie de o manifestare strălucită, pentru a-și demonstra existenţa în ochii lumii, și se găsi o ocazie bună pentru organizarea ei.

Exista pe-atunci în ţara vecină un principe nu tocmai popular, care trebuia să viziteze pe rînd toate comitatele

---

[1] Expresie germană corespunzînd zicalei românești „Frate, frate, dar brînza-i pe bani".

din Ungaria, însoţit de prefecţii respectivi, şi să inaugureze noul sistem politic în ovaţii puternice.

Turneul triumfal începu chiar în comitatul **. Prinţul veni împreună cu prefectul ; la hotarul comitatului trebuia să fie întîmpinat de delegaţia partidului moderat.

Delegaţia se poate alcătui, dar cine să-l primească pe prinţ ?

Are partidul un episcop, mare orator, care l-ar putea întîmpina pe Alteţa sa, în ce priveşte cuvîntarea de salut, dar avînd în vedere că prin primire nu înţelegem numai frumoase figuri de stil retoric, ci şi ospeţie în stil mare pentru toată suita, ceea ce costă două mii de florini ca nimica ; şi pentru că episcopii ştiau deja şi atunci că două mii de florini sînt dar de la Domnul şi ar fi păcat de moarte să-i arunce pe fereastră, distinsul orator se eschivă de la această misiune de onoare, pe motiv că are congestie, ceea ce nu-i permite să ţină cuvîntări lungi. Alt domn nu avea congestie, dar mărturisi cinstit că n-are destul loc pentru atîţia musafiri. Un al treilea domn ar fi avut posibilităţi de găzduire, dar îi este atît de groază să vorbească în public, că mai bine părăseşte comitatul decît să ia cuvîntul. Atîta se eschivară toţi de la această cinste, pînă, în cele din urmă, îi trecu prin minte cuiva să strige : „Dar e *nenea Béni* aici !“ „Sigur că da ! Nenea Béni e aici !“ strigă atunci toată adunarea într-un glas : „unul mai bun nici că se putea găsi“.

La început nenea Béni rîse, apoi începu să se umfle în pene la gîndul că el va fi conducătorul unui grup format din asemenea oameni importanţi. Se codi puţin, se lăsă puţin rugat, dar pînă la urmă îl convinseră să primească această cinste, acest rol decorativ pe care nimeni nu-l voia.

Numai cînd în trăsură, în drum spre moşie, începu să i se laude lui András, pandurul în livrea, despre marea onoare ce i se face, l-a lămurit bătrînul slujitor că asta-l

va costa cam mult — să găzduiască toată suita, cu stăpîni, servitori şi vizitii. Plus o cuvîntare lungă în limba latină !

Aceste două sarcini îi cam răcoriră entuziasmul lui nenea Béni. Vai, n-ar fi fost voie să accepte această cinste înainte de a o întreba pe mama ce părere are. Dacă din întîmplare mama va spune că nu dă de mîncare la toată şleahta ! Frumoasă treabă ar mai fi şi asta !

Nenea Béni nici n-ar fi îndrăznit să-i mărturisească mamei, dacă cinstitul şi inimosul András n-ar fi adus vorba, în treacăt, în faţa Coanei mari, despre acest mare omagiu adus familiei.

Nenea Béni pîndea palpitînd ce va spune mama.

Ce să fi spus ? Îşi ieşea din piele de bucurie că în sfîrşit odraslei ei i se face o asemenea onoare. Şi s-a hotărît să găzduiască în mod princiar suita princiară. Să coste cît o costa ! Lui nenea Béni îi comandă un nou costum maghiar de gală, la Klaszy Vencel din Pesta, vestit pentru croiala lui clasică, şi o acoperitoare argintie pentru şaua calului de paradă.

Asta mai lipseşte ! Ca nenea Béni să-l întîmpine călare pe prinţ, cînd în viaţa lui nu s-a urcat pe cal.

Şi în cele din urmă cuvîntarea latinească ! I-a scris-o preotul din partea locului ; nenea Béni tocea zi şi noapte, şi uneori avea impresia ca a şi învăţat-o pe dinafară ; cu toate acestea, cînd în dimineaţa zilei fatale l-au îmbrăcat în dolmanul cu fireturi de aur, i-au pus cizmele brodate, cu pinteni de aur, cînd l-au urcat pe calul împodobit, şi cînd pandurul care-l însoţea i-a amintit că discursul începe cu *Excelsissime princeps !...* nenea Béni nu mai ştia ce-l strînge de picior : cizma ornamentată, calul, sau cuvîntarea latinească şi presimţea că cineva îl va trînti : ori calul, ori alocuţiunea, ori prinţul.

Dar pînă la urmă o asemenea primejdie nu are consecinţe atît de serioase cum şi-ar închipui cineva. Nenea Béni se descurcă de minune, merse călare în întîmpinarea trăsurii prinţului, dar cînd îl zări şi văzu că nu e un prinţ

cum văzuse el în „Angelo, tiranul Padovei", ci un neamț cu fața prelungă, îmbrăcat într-o manta de praf cu guler mic, se fîstîci în așa hal, că nu-și mai amintea nici un cuvînt din discursul latinesc. Degeaba îi sufla din spate András : *Excelsissime princeps...*, în loc de asta el începu cu :

— Sluga dumneavoastră !

Și continuă cu un salut practic și anume :

— Mămicusa vă salută si vă invită din toată inima la noi la țină...

Prințul izbucni în rîs, iar garda călare acoperi cu ovații puternice gafa ; prefectul, care ședea lîngă prinț, dădu supărat vizitiului semnalul de plecare, trăsura și garda călare se îndreptară în goană spre castelul Jenőy, iar pe nenea Béni îl duse calul în galop, de nu-l ajunse nimeni din urmă, nici măcar András ; din această cauză ajunse acasă înaintea calului, pentru că în fața verandei căzu peste capul bidiviului, depășindu-l astfel cu o jumătate de lungime pe pur-sîngele englez.

Nu i s-a întîmplat nimic grav, doar costumul stacojiu a plesnit pe la genunchi, în schimb cînd prințul a intrat în curte, reuși să-l întîmpine cu adevăratul discurs latinesc, scos din buzunar, pe care acum, fiind pe jos și astupîndu-și urechile, putu să-l citească fără să fie trîntit.

În ziarul oficial apăru, firește, textul acestei cuvîntări, nu al celeilalte. Deși aceea era mai bună, pentru că era adevărată. Coana mare pregătise în cinstea prințului și a suitei un asemenea prînz, că s-a lungit pînă la cină, cum promisese nenea Béni ; iar în timpul ospățului, nenea Béni, în pofida costumului maghiar strîmt, îngurgită atîta din toate bunătățile, că spre sfîrșit începu să i se adreseze prințului cu „nene". Excelsissimul se distră grozav, ba o dată îl și întrebă dacă nu e căsătorit, la care nenea Béni răspunse că *Non, sum adhuc virgo* (Nu, încă sînt flăcău), ceea ce creă o atmosferă de bună dispoziție generală, iar prințul îi păstră o veșnică amintire.

Coana mare era copleșită de bucurie că fiul ei știe să se poarte atît de familiar cu conții și prinții.

Dar nu toți vedeau cu ochi buni această paradă și în reședința comitatului toată lumea era nemulțumită.

În asemenea cazuri se spune de obicei : *oportet ut fiant scandala.* (E nevoie de scandaluri.)

Dar pe cît de mult i-ar plăcea fiecăruia scandalul, după ce a avut loc, pe-atît de mic este numărul celor care se hotărăsc să-l facă.

Deși n-ar fi stricat deloc un mic *tărăboi* în seara sosirii excelențelor lor în orașul de reședință.

Într-un oraș mare, nu e nici o problemă, se încropește repede baza materială necesară, adică fluiere și tigăi crăpate : oameni se găsesc destui ; dar într-un oraș de provincie nu merge atît de ușor, toți oamenii se cunosc între ei, ucenicii și elevii ar fi îndată luați de urechi de către meșterii și profesorii lor ; iar adulților le e rușine să miorlăie și să zbiere în stradă.

Dar s-a găsit o modalitate și pentru asta.

În timp ce într-un capăt al comitatului nenea Béni se străduia să restabilească onoarea familiei Jenőy, atît de compromisă de nepoțelul Kálmán, la celălalt hotar al comitatului se apropiau vreo treizeci de căruțe, încărcate cu cele mai alese podoabe ale electoratului din Borsod și Heves ; Bálvándy îi adunase și-i dusese în al treilea comitat să manifesteze. Gluma îl costă cîteva mii de florini, dar merită banii. Au ei ac de cojocul domnului prefect, cu care nobilimea propriului județ se poartă cu mănuși. Ăștia vor face un scandal de pomină, dacă e nevoie.

Drumul grupului de excursioniști constituționali trecea și pe moșia lui Csollán Berti. Acum acesta era în relații foarte bune cu Bálvándy. Cînd se ducea la oraș, Csollán Berti trecea pe la Bálvándy, lua masa la el, distrînd-o și pe contesa Dorothea cu originalitățile lui mirosind a oaie;

iar farsele reciproce dintre cei doi domni nu se mai sfîrşeau.

Cînd Csollán Berti află că Bálvándy aduce din comitatul vecin o şleahtă de alegători în comitatul **, se oferi chiar el : „Primesc cu dragă inimă toată societatea la amiază pe moşia mea..."

Nu era o ofertă de lepădat ; să întreţii gratis pentru o zi vreo optzeci de cai şi o sută treizeci de oameni, toţi mari mîncăi şi mai mari băutori.

Deci Bálvándy dădu dispoziţii agenţilor lui (el personal avu prudenţa să nu intre în contact cu trupa), ca primul popas după trecerea Tisei să-l facă la Gödénylak, acolo îi aşteaptă Csollán Berti la amiază.

Au sosit la timpul potrivit, şi-au legat caii în grajd, apoi au intrat în conac să-l salute pe Berti.

O, Berti îi primi foarte amabil, stătu de vorbă cu ei, rîse de glumele lor ; între timp trecuse binişor de ora prînzului, cînd în sfîrşit un vechi trepăduş electoral îşi făcu curaj să-l interpeleze pe amabilul amfitrion, întrebînd dacă nu se serveşte odată prînzul, pentru că se face tîrziu şi mai au mult de mers.

— Ce prînz ? — întrebă mirat Berti.

— Păi ne-aţi invitat aici la amiază.

— Păi da, v-am chemat la *amiază*, dar nu la *prînz*. Cine zice că trebuie să mănînci la amiază ?

Nobilii domni crezură că nu-i decît o glumă, dădură o raită prin casă, doar-doar or găsi pe cineva sau ceva, pentru că dacă există vreo doi juncani sau cîţiva berbeci în ocol, se poate încropi un prînz. Dar nu găsiră în casa lui Berti nici slugi, nici vreun animal comestibil, nici un cartof, nici o fărîmă de pîine ; cu o zi înainte de venirea lor, Berti transportase tot ce era mişcător şi comestibil pe insula Tisei.

Apoi trupele flămînde îl căutară să-l bată ; dar Berti dispăruse, nu rămăsese nici urmă de el.

Oamenii, înfuriaţi, voiau să-i dea foc la casă, dar căpeteniile îi potoliră :

— Va plăti scump Berti prînzul acesta !

Au fost nevoiţi să se tîrască nemîncaţi, însetaţi pînă la popasul de noapte.

Că Bálvándy nu-i va rămîne dator lui Berti, asta e de prevăzut.

În ziua cînd prefectul Decséry sosi împreună cu înaltul oaspete în oraşul de reşedinţă, primind îndată salutul oficialităţilor şi consistoriilor, de cum se înseră şi toţi oamenii cinstiţi se duseră la culcare, deodată liniştea nopţii fu întreruptă de urlete infernale. O hărmălaie cum nu se mai auzise în oraşul acesta. Oamenii cu experienţă o cunosc sub numele de „concert de pisici".

Zgomotul cumplit îşi alesese drept ţintă locuinţa prefectului.

Nimeni nu-şi putea imagina cine sînt aceşti manifestanţi îngrozitori, de unde-au venit, cum îi cheamă. Nu e deloc recomandabil să se apropie cineva în întuneric ; ar fi şi inutil să meargă să-i spioneze, pentru că sînt numai figuri străine, nu poate fi recunoscut nici unul.

Dar, indiferent cine sînt scandalagiii, vacarmul e monstruos.

Cîntă un cuplet satiric împotriva prefectului ; versurile triviale sînt strigate întîi de o voce răguşită.

Dacă s-ar putea recunoaşte vocea aceea !

Acum încep să strige un nume.

Cîntă, Csollán ! Zi-i, Csollán !
Unde o fi domnul fişpan ?

Apoi versurile comunică locurile considerate potrivite pentru prefect, dintre care iadul este cel mai decent.

Şi iar zbiară, rîzînd în hohote :

Cîntă, Csollán ! Zi-i, Csollán !

Zbieretele necruţătoare încetară doar noaptea tîrziu.

Încă înainte de revărsatul zorilor, trupa, terminîndu-şi spectacolul în deplasare, era în drum spre casă, lăsînd în reşedinţa comitatului teribilele consecinţe ale concertului de pisici.

Prinţul se întoarse îndată în ţara lui. Decséry a fost chemat la Viena ; comitatului ** i s-a trimis pe cap un comisar regal, iar pedepsirea nemaiauzitului scandal petrecut în oraşul de reşedinţă a fost preluată de *delegatum judicium,* care avea sarcina de a ancheta cine au fost instigatorii scandalului de înaltă trădare şi cine au fost conducătorii.

— Csollán Berti !

Numele acesta răsuna pretutindeni. El a fost citat primul. Degeaba a protestat, că în aceste trei zile a stat acasă la Gödénylak. O sută de martori au jurat împotriva lui că el a fost acela care dădea tonul vestitului „concert de pisici". Iar alibiul nu-l putea dovedi, pentru că într-o zi îşi trimisese toate slugile de-acasă, iar două zile s-a ascuns în stufăriş, temîndu-se de răzbunarea electorilor păcăliţi. Putea fi atît de convins că va fi închis pe un an în închisoarea comitatului, de parcă ar fi avut sentinţa în mînă.

Era o farsă capitală din partea lui Bálvándy. Să pună să i se cînte lui Decséry muzică de pisici şi să fie arestat Csollán Berti pentru asta.

Toţi cei care aveau acces la Bálvándy se grăbiră să-şi exprime admiraţia. În locuinţa lui petrecerile se ţineau lanţ, iar conversaţia avea ca subiect, firește, evenimentele politice.

Iar la aceste petreceri, unde sarea şi piperul distracţiei erau eşecurile prefectului Decséry, contesa Dorothea Decséry trebuia să-şi joace rolul de gazdă. Trebuia să asculte glumele amarnice, să vadă zi de zi bucuria răutăcioasă a soţului ei şi a musafirilor lui. În timpul faimosului tărăboi organizat sub ferestrele prefectului, ea, în toiul unei

vesele serate dansante, trebuia să facă eforturi să surîdă, cu fața arzînd de rușine și să asculte, de la musafirii care soseau unul după altul, ce se întîmplă pe stradă.

Iar Dorothea știa prea bine că scandalul a fost organizat de soțul ei,

Dorothea mai știa și alte lucruri despre acest bărbat, idealul femeilor.

Dar femeile suportă multe ; iartă.

Pot ierta, din dragoste, nestatornicia bărbatului, sau îi plătesc cu aceeași monedă.

Dar există un lucru pe care femeia nu-l iartă : dacă soțul face vreun rău părinților ei.

Membrii familiei Decséry erau deosebit de atașați unii de alții. Dorothea își adora tatăl și-l socotea cel mai desăvîrșit om din lume. Decséry era un tată foarte bun, o iubea foarte mult și Dorothea nu-și amintea să fi vărsat vreo lacrimă în casa părintească.

Ce știa ea ce înseamnă ura politică, sau că atunci cînd se spune despre cineva că-i o „canalie națională", asta e doar un termen politic și nu jignește pe nimeni. Amîndouă părțile folosesc același limbaj. Doar o fac din dragoste de patrie.

Își aminti de omul acela care știa să-și iubească patria fără să deteste ; care purta în inimă idei de libertate, le dădea glas în cuvinte înflăcărate, devenise martirul lor, dar de familia iubitei se apropiase întotdeauna cu respect. Omul acesta nici acum nu scrie vreun cuvînt rău despre familia Decséry, deși menirea lui i-ar cere s-o facă, deși ar fi la modă și ar cîștiga public cu asta. Și ar avea tot dreptul s-o facă, pentru că ei l-au îndepărtat cu forța. Cu toate acestea, nu spune nimic împotriva lor.

Dorothea era abonată la ambele gazete, cea la care scria Kálmán și cea în care apăreau murdăriile lui Aszályi. Le urmărea tot timpul cu atenție pe amîndouă și-l admira din ce în ce mai mult pe omul care nu se încovoia sub loviturile soartei, ci se ridica mereu mai sus. Iar din

bîrfelile lui Aszályi aflase ce soartă are Jenőy. Unul din principiile inalienabile ale polemicii triviale e să-i reproşeze celui atacat sărăcia ; să poată spune că revista adversarului n-are abonaţi, trăieşte doar de azi pe mîine ; că redactorii şi colaboratorii postesc ; că redactorul şef, ca să nu moară de foame, e nevoit să se apuce de mîzgălit ; pictează negustori evrei şi cizmari pentru cinci florini.

Ce supliciu pentru Dorothea să citească asta !

Polemistului de proastă calitate îi mai face plăcere să răspîndească zvonul că adversarul e foarte bolnav, scuipă sînge, e pe moarte. Dacă publicul află acest lucru, nu mai îndrăzneşte să se aboneze pe anul următor, ca să nu-şi piardă cumva cei doi florini.

Dorothea ştie bine că poetul bolnav n-are pe nimeni care să-i poarte de grijă, că e părăsit şi de propria lui familie. Şi totuşi nu-i blestemă pe cei ce l-au repudiat. Iar inima Dorotheei simte de două ori fiecare ofensă, o dată pentru ea, a doua oară pentru cel părăsit.

Ah, el era al ei cu tot sufletul ! Dar pretindea să fie iubit aşa cum este. Celălalt nu e al nimănui ; şi nici nu doreşte să fie iubit.

Acela mai iubeşte şi acum, deşi odată cu iubita a pierdut tot. Iar cestălalt a devenit indiferent, pentru că a primit doar inima nevestei, nu şi comorile ei.

Ah, acela mai păstrează de bună seamă şi acum florile de nu-mă-uita !

Nu numai femeia, ci şi bărbatul simţeau prea bine că sînt o povară unul pentru celălalt ; dar voia să dea întîietate doamnei, să spună ea prima acest lucru.

După jignirea adusă prefectului Decséry, nu se mai putea continua. A doua zi Dorothea îi spuse soţului ei :

— Domnule, vreau să plec în călătorie.

— Doriţi să mergeţi la părinţi, la Viena ?

— Nu. Aş dori să mă duc în Ardeal.

— Şi cît doriţi să rămîneţi acolo ?

— Șase săptămîni.

Bálvándy nici măcar nu-și întrebă nevasta ce vrea să facă în Ardeal ; se înțelegeau perfect.

— Vom călători împreună, nu-i așa ? — întrebă el cu o politețe plină de răceală.

— Sper. Cel puțin încolo.

— Înapoi separat ? Dar ca să ne putem întoarce separat, e nevoie de un lucru. Amîndoi trebuie să fim protestanți.

— Și asta va fi o mare jertfă din partea dumneavoastră, deoarece vă veți atrage supărarea unchiului dumneavoastră, marele episcop.

— *După aceea* voi reveni la credința catolică ; și dumneavoastră puteți face același lucru, ca să vă împăcați familia.

— Asta este problema mea personală.

— Cunoașteți povestea unei anumite case din Jibou, care și-a schimbat de atîtea ori stăpînul ?

— O cunosc.

— Deci doriți să cumpăr casa ?

— Mi-ați face un mare serviciu.

După ce colindase Europa și Africa, însoțind-o ca să-i obțină mîna, Bálvándy era gata să-i facă frumoasei sale neveste acest serviciu, de a se duce pînă la Cluj, ca să poată divorța de ea.

Le ajunsese un timp atît de scurt ca să nu se mai iubească și chiar să se deteste.

Bálvándy nu se putea uita la contesa Dorothea fără să vadă în ochii ei că privește dincolo de el, spre o siluetă îndepărtată. Iar dacă se apropia de ea, atingîndu-i obrazul, înțelegea din privirea ei consternată că a gonit un personaj invizibil aflat între ei. Femeia se gîndește numai la iubitul ei părăsit și gîndurile acestea i se pot vedea pe frunte.

Existau și motive mai prozaice de melancolie. Bálvándy se înșelase în calculele lui financiare. După prima sută

de mii de florini, risipită uşuratic, bătrînul Decséry nu mai voia să-i dea nimic soţului nepoatei sale. Să aştepte pînă la moartea lui. Iar după sfidarea cu care îi replicase prefectului, putea să se aştepte ca în testament partea contesei Dorothea să fie în aşa fel îngrădită, ca soţul ei să nu poată avea acces ; ba n-ar fi imposibil ca Dorothea să fie exclusă cu totul din moştenire.

Bálvándy se săturase de această legătură şi se bucura că femeia a fost prima care a propus cele şase săptămîni în Ardeal.

Dorothea le scrise părinţilor abia de la Cluj că se desparte de Bálvándy.

Consiliul de familie era pus în mare încurcătură.

N-aveau cum să nu fie de acord cu motivele Dorotheei ; nu putea să trăiască împreună cu un soţ care jignise atît de tare şi în văzul lumii pe tatăl ei şi întreaga familie Decséry ; dar erau deznădăjduiţi din cauza mijloacelor ce făceau posibil divorţul. O membră a celei mai evlavioase familii catolice renunţă la credinţă şi devine protestantă ; ce doliu pentru întreaga familie ! Cu toate că altă cale de divorţ nu există. Iar dacă se desparte de soţul ei, nu se va mai putea mărita decît cu un protestant ; aşa că e pierdută de-a pururi pentru familie.

Cînd Jenőy Kálmán era în graţiile lor, conţii Decséry credeau că acesta va trece la catolicism de dragul Dorotheei, şi iată că se întîmplă invers : mlădiţa propriei lor familii devine apostată. Asta era o lovitură mai amarnică decît înfrîngerea politică. Şi trebuiau să suporte, n-aveau încotro.

Se consolau doar cu gîndul că, odată divorţată, Dorothea se poate întoarce din nou la altarul părăsit, ceea ce ar fi sinonim pe vecie cu viaţa de călugăriţă, pentru că fiind catolică, nu s-ar mai putea mărita ; va fi o tinereţe lipsită de bucurii pentru ea, însă tradiţia străveche a familiei rămîne neştirbită ; nimeni din familia Decséry n-a

devenit vreodată trădător, rebel, emigrant sau protestant, sau nevasta unui asemenea om.

Dar ce consternare pentru familie cînd, după încheierea procesului de divorţ, odată cu sentinţa consistoriului a sosit şi declaraţia contesei Dorothea că rămîne credincioasă religiei la care a trecut!

Ce încăpăţînare de neînţeles! Vrea oare să-şi îndurereze de moarte rudele?

Vestea îl doborî în asemenea hal pe cel mai bătrîn Decséry, că nu mai ieşi din camera lui.

Familia îi aduse la cunoştinţă Dorotheei că în urma acestei hotărîri nu va mai primi nimic din avere, în afară de suta de mii luată ca zestre de Bálvándy şi pe care acesta era dator să i-o restituie după încheierea divorţului.

Dar Dorothea se gîndea că există la Pesta un poet bolnav, care zace părăsit pe undeva. Poate va reuşi să-i dea viaţa înapoi.

Însă era prea tîrziu.

SCADENŢA

Se apropia împlinirea termenului hotărît de cronicarii de odinioară, ce-şi făgăduiseră să se reîntîlnească peste doisprezece ani în capitala Ungariei.

Şi, ce-i drept, e drept, şi-au amintit cu toţii de această făgăduială.

Doi dintre ei cutreierau lumea : Barkó Pál şi Borcsay. Cel dintîi devenise un orientalist de renume mondial, membru al societăţii geografice engleze şi al lui *Travellers' Club*, protejat al guvernului britanic şi distins învăţat al Tibetului. Celălalt era Borcsay Mihály, pe numele de artist Bányaváry. Iar trei locuiau la Pesta : Jenőy Kálmán, Bíróczy Sándor şi Csuka Feri.

Ziarele de pe-atunci nu se prea ocupau cu ştiri personale ; dar Jenőy Kálmán devenise un personaj prea

renumit ca să se poată trece sub tăcere vestea că e grav bolnav. Au aflat și Biróczy și Bányaváry.

Biróczy se găsea la Triest cu ocazia unui proces comercial. Iar trupa lui Bányaváry hălăduia la Miskolc. Biróczy, îndată ce-și îndeplini obligațiile de avocat, porni la drum spre Pesta. Iar Bányaváry aranjă în așa fel lucrurile, încît să se mute din timp cu întreaga trupă de la Miskolc la Eger, ca să fie mai aproape de capitală. Și de acolo, în ziua stabilită, se va duce cu nevastă cu tot la Pesta, în ciuda interdicției lui Kálmán, care-i spusese : „tu nu poți veni, pentru că ai murit...“ Își pregătise dinainte spiritualul cuvînt de salut prin care-l va anunța pe Kálmán că a înviat din morți. Csuka Feri nu trebuia să călătorească, era și acum intendent la palatul Decséry.

Dar tocmai atunci destinul trase o cruce neagră peste aceste socoteli. Biróczy s-a încurcat cel dintîi în ghearele acestei cruci îndoliate.

Cînd, venind dinspre Triest, ajunse la granița sîrbească, grăniceri înarmați îi înconjurară trăsura, cerîndu-i să coboare : va sta patruzeci de zile în carantină.

— Cine a poruncit asta ?

I s-a spus un nume, pentru prima dată auzit în Europa : *holera.*

Acest strigoi invizibil, al cărui fiece pas e un cimitir, ajunsese atunci întîia dată pe continentul nostru. Îngerul exterminator, de al cărui nume e suficient să te sperii ca să mori. Uluitorul nimicitor, care-l lasă în pace pe cel ce-i rîde în față, și trece fără să-i facă vreun rău celui ce i se opune.

Se făcuseră cordoane de pază împotriva holerei de-a lungul și de-a latul hotarelor fiecărei țări ; dar îngerul morții trecea peste liniile negre, numai oamenii se poticneau.

Biróczy se poticnise la hotarul sîrbesc.

Molima pustia deja în nordul Ungariei ; se apropia, cumplită, dinspre Zemplén și Abaúj, odată cu groaza unei răscoale țărănești.

Atunci se porni Bányaváry să se mute cu trupa de la Miskolc la Eger. Cunoștințele din Miskolc au încercat să-i înduplece să nu plece. Și primarul și medicul orașului le erau buni prieteni. Cel dintîi, un om vesel din fire, curajos, rîdea de posibilitatea de a muri din cauza pepenilor și castraveților. Încercă să-i convingă pe artiști să nu plece nicăieri ; să-și continue spectacolele, să joace zilnic comedii, ca oamenii slabi de înger să uite de frică ; să se distreze ca pînă acum pe Avas. Iar medicul demonstra în mod științific că holera nu va ajunge aici, pentru că ocolește regiunile muntoase ; dar Bányaváry stărui să plece, el avea alte motive să se apropie de Pesta decît teama de epidemie.

Bunii prieteni îi conduseră pînă la ieșirea din oraș, acolo băură un pahar de adio și actorii porniră la drum.

În prima zi au ajuns pînă la Mező-Keresztes. Acolo au și băgat de seamă că nu sînt primiți cu prea multă ospitalitate. Prea multe persoane inoportune le tot cer pașapoartele. Deși din vremuri imemoriale nimeni nu călătorea cu pașaport prin Ungaria. Dar cînd sosiră la Eger, unde se face minunatul vin roșu și unde artiștii sînt întotdeauna bine primiți, găsind toate ușile deschise, acolo, la bariera orașului, oameni cu puști și furci de fier înconjurară trupa, nici nu-i lăsară să coboare din căruțe, ci îi mînară cu cățel, cu purcel în ocolul de vite al orașului, aducîndu-le la cunoștință în mod oficial că nu li se permite intrarea în oraș decît după două săptămîni de carantină.

Bányaváry imploră, se milogi, protestă, se referi la titlul său nobiliar, dar nici un folos. Cordonul era impenetrabil. Au fost nevoiți să-și petreacă noaptea în ocolul vitelor.

Pînă dimineața au obținut favoarea de a ieși de-acolo, cu condiția să se întoarcă de unde au plecat.

Blestemînd cumplit, caravana porni iarăși la drum, înapoi spre Miskolc.

A patra zi, spre seară, ajunseră din nou în apropiere de Avas.

Li se păru deja suspect că șanțurile de pe ambele părți ale drumului erau pline cu pepeni și castraveți, parcă ar fi fost o razie națională împotriva bostănăriilor și toți reprezentanții speciilor *cucumis* și *pepo* au fost jertfiți fără cruțare.

Dar marea surpriză îi aștepta la bariera orașului.

Din locul unde îi petrecuseră cu alai și băutură cu patru zile în urmă, acum se ațintea asupra lor puști cu baionetă.

— Înapoi ! Aici nu se poate intra !

Nu-și recunoșteau bunii prieteni de-acum patru zile. Stăteau în uniforme, cu coifuri și săbii, păzind bariera. Primarul împărțea necruțător porunci, iar medicul orașului, cu un baston de trestie în mînă, se împotrivea primirii oricărui nou-venit.

Bányaváry încercă să se refere la prietenia lor din urmă cu patru zile, dar nimeni nu voi să audă de asta.

— Înapoi ! Aici să nu aduceți holera ! A ajuns deja în vecinătate, la Zsolca.

— Dar noi venim din direcție opusă ! Eger e la miazăzi.

Explicațiile geografice nu i-au convins, se mențineau pe poziție. Pe actori îi aștepta soarta ca, odată ieșiți dintr-un oraș, să nu mai poată intra în altul. Erau alungați sub cerul liber.

Pentru Bányaváry asta era prea mult ! De amărăciune, se trezi în el un Coriolan ; și la fel ca și Caius Martius la Corioli, trase spada și astfel înarmat năvăli spre barieră, gata să-și jertfească eroic viața pentru binele trupei. Noroc că puștile cu baionetă se aflau în mîinile unor oameni cu judecată, care, văzînd că cineva se repede spre baionete, avură grijă să nu-l rănească ; așa că Bányaváry

cuceri vitejește bariera, o deschise în calea caravanei și conduse triumfal trupa prin orașul ocupat. În cele din urmă și oamenii de pază rîseră, zicînd că au glumit doar. Cu excepția medicului ; acesta declara furios că acum nu mai răspunde de viața orașului. Într-atît îi schimbase părerile anterioare groaza care, ca o umbră, precede holera.

Iar Bányaváry dădu dispoziție actorilor ca nu cumva să încerce vreunul să moară de holeră, că restul ar fi omorîți în bătaie.

Norocul lor că a doua zi, cînd izbucni holera, pătrunse dinspre Zsolca. Iar un noroc și mai mare a fost că tot timpul epidemiei nici măcar unul dintre actori n-a pățit nimic, deși se îndopau din belșug cu pepeni și fructe, pe care alți muritori nici să le atingă nu îndrăzneau. Parcă-i e teamă actorului de ceva !

Dar într-o zi se îmbolnăvi totuși cineva — și tocmai Cilike. Răcise probabil și avea crampe. Ea încerca să-și ascundă durerile, dar Bányaváry, speriat, se grăbi să-l cheme pe medic. Moartea secera deja din plin în oraș și nu exista leac împotriva ei nici în grădină, nici la farmacie, nici în cartea de rugăciuni.

Într-un tîrziu, medicul ajunse la familia Bányaváry. N-ar fi intrat pentru nimic în lume în cameră ; întredeschise doar ușa și rămase în prag, ținînd în fața lui un baston cu vîrful despicat, în care era prinsă o hîrtie fumegîndă, pentru a se feri de miasma primejdioasă. Nici n-o întrebă pe Cilike ce o doare, ci o privi numai și, întorcîndu-se, îi dictă oficial funcționarului ce-l însoțea cu hîrtie și cerneală :

— Scrie, amice : Holeră, 132 ; nimic de făcut.

Cu asta închise ușa, își șterse fața cu o batistă îmbibată cu oțet camforat și plecă.

A doua zi muri... medicul ; iar Cilike dormi pe săturate și se trezi sănătoasă.

Deci doi dintre ei nu vor mai ajunge la întîlnirea cu Kálmán : Biróczy şi Borcsay...

Zvonul despre epidemie alarmase şi Pesta. Aristocraţii se retraseră din timp la moşiile lor : considerau că în caz de molimă e periculos să stai într-un oraş mare ; tribunalele şi administraţia luară vacanţă ; nu mai rămaseră în Pesta decît tineretul uşuratic, actorii germani şi paza locală.

De fapt, au mai rămas şi alţii, dar pentru doamna Csollán aceştia nu contau.

Katinka îşi băgase în cap să joace rolul eroinelor din Decameronul lui Boccaccio de pe timpul molimei din Florenţa. În fiecare zi se strîngea la ea o societate veselă ; adunase în jurul ei frumoasele femei uşuratice al căror capriciu coincidea cu al ei ; apoi pe tinerii dornici de petreceri, pe actorii care ştiu să petreacă şi pe ofiţerii care ştiu şi una şi alta. Şi-şi băteau joc de moarte.

În fiecare după-amiază, pînă seara tîrziu, din curtea doamnei Csollán răzbătea în stradă muzică lăutărească, rîsete vesele şi clinchet de pahare. Poate moartea nici nu îndrăzneşte să lovească unde e atîta veselie.

Într-o dimineaţă veni însă ştirea îngrozitoare că a apărut holera ! Primul mort zace pe catafalc.

Unde ?

Aici, vizavi de casa doamnei Csollán ; în palatul Decséry.

Cine e ?

Intendentul, Csuka Feri ; ieri încă un bărbat voinic, zdravăn.

Seara nu s-a mai auzit muzică, nu s-a mai chicotit, nu mai zornăiau paharele în grădină. Pînă seara se număraseră doisprezece morţi în oraş.

Atunci se refugiară toţi din oraş, care cum putu ; tinerii acasă la familiile lor, actorii germani la Graz şi la Viena. Pînă şi paza locală se retrase din oraş, dispărură şi ofiţerii, mutaţi la Vác şi la Gödöllő.

Katinka rămase singură.

Singură cu animalele ei preferate : dezgustătoarea broască țestoasă, și mai dezgustătoarea maimuță, și încă și mai dezgustătorul Aszályi. Acesta nu fugise nicăieri. Se încuraja cu gîndul că lemnul rău nu piere. Își făcea zilnic apariția la Katinka, o lingușea pe stăpîna casei sau, dacă aceasta era prost dispusă, îl lingușea pe papagal, care de la o vreme își smulgea cu ciocul toate penele, pînă rămase chel, stînd ca un strigoi pe stinghia lui ; nici nu mai vorbea de atunci, numai cînd îl vedea pe Aszályi spunea *filou*, cuvînt pe care acesta, înțelegîndu-l nu în franceză ci în greacă, îl lua drept cel mai frumos compliment.

Deci Katinka se plictisea îngrozitor.

Abia cînd se trezi dintr-o dată singură, începu s-o surprindă gîndul că n-are pe nimeni. Și că e singura care n-are unde să se refugieze din oraș.

Atunci îi veni o idee. Poate că totuși ?

Tocmai aflase că Bálvándy a divorțat de nevastă-sa.

Încă un pas și ar putea fi foarte aproape unul de altul.

Vanitatea îi spunea că nimic altceva nu-l putea îndemna pe Bálvándy să divorțeze, decît amintirea dragostei de odinioară și a celei ce l-a eliberat din închisoare.

Se agăță ca de un pai de această speranță deșartă. Singurătatea, teama, plictiseala o determinară să-i scrie o scrisoare lui Bálvándy, aflat pe atunci la Arad. În scrisoare îl solicita pe Bálvándy să-i vîndă acea anumită casă din Jibou ; acum s-a hotărît și ea să rupă legăturile care o fac prizoniera unui soț detestat. Și apoi nu vor mai întîmpina nici o piedică pentru a fi pe veci împreună. Să se grăbească la Pesta, unde ea îl așteaptă cu brațele deschise.

Scrisoarea aceasta nu putea fi încredințată poștei. În momentul acela, scrisorile aveau o soartă tristă ; la poștă erau străpunse cu furculițe de fier, afumate, cele suspecte

deschise şi citite, apoi resigilate. Deci Katinka îl pregăti de drum pe Aszályi, încredinţîndu-i scrisoarea, ca să i-o ducă personal lui Bálvándy.

Aszályi era omul cel mai potrivit pentru o astfel de misiune, în cursul căreia avea perspectiva de a înfrunta multe grosolănii şi a le plăti cu vîrf şi îndesat. Şi de asemenea peripeţii nu se putea plînge cel ce străbătea în timpul epidemiei de holeră patru comitate şi trei municipii.

Ajunse cu bine la Arad, unde află că Bálvándy îşi petrece timpul la crama lui de la Măderat. Crama aceasta era de fapt un castel foarte frumos, cu etaj, în mijlocul unei vii întinse ; numai că acum era încă departe de vremea culesului : nu s-ar fi retras Bálvándy acolo din alt motiv, decît din teama de holeră, pentru a se izola cu totul de lumea din afară.

Dar Aszályi, loial, se duse şi pînă acolo cu scrisoarea frumoasei femei.

Cînd ajunse în curtea cramei şi-i spuse vătafului, grăbit să-i iasă în întîmpinare, că vine de la Pesta, acesta nici nu-l lăsă să coboare din trăsură, ci le strigă ceva în româneşte oamenilor care lucrau în vie ; îndată săriră patru flăcăi zdraveni şi-l smulseră pe Aszályi din trăsură, ţinîndu-l de mîini şi de picioare ; degeaba striga, că nu-i înţelegeau limba, sau dacă o înţelegeau, tot degeaba ; îl dezbrăcară din cap pînă-n picioare şi-l vîrîră într-o cadă cu apă aflată pe cerdacul cramei. Apa îi intră şi în gură, şi Aszályi simţi cu groază că e apă cu oţet. „S-a terminat cu mine ! — gîndi în sinea lui, ăştia trebuie că sînt canibali ! Întîi mă marinează, ca să am carnea mai fragedă..." Se milogi de ei să nu-l mănînce ! Aceştia îi făcură semn să aştepte, să nu se neliniştească, mai urmează ceva ; şi între timp îl ţineau de grumaz, ca să nu poată fugi. După ce-i îmbibară bine pielea cu apă cu oţet, veni un al cincilea canibal, cu o tingire uriaşă cu jăratic aprins. „Acuşi încep să mă prăjească !" îşi zise Aszályi şi începu să-i implore

pe români în greceşte, crezînd că dacă sînt de religie ortodoxă vor înţelege. Dar aceştia îl scoaseră cu toată seriozitatea din apa cu oţet şi, prinzîndu-l de mîini şi de picioare, îl ţinură deasupra jăraticului pe care presăraseră cîimen şi boabe de ienupăr, afumîndu-l pe Aszályi ca pe o şuncă.

Abia atunci apărură din casă două persoane mai amabile, un majordom şi un valet, care-i aduseră lui Aszályi haine noi-nouţe, îl îmbrăcară din creştet pînă-n tălpi în veşminte elegante, comode, de bumbac, mirosind a apă de colonie, şi apoi îi spuseră : „Bine aţi venit, poftiţi în casă, domnul baron e înăuntru".

Aszályi îşi reveni cu greu de pe urma primei spaime.

— N-am ce zice, ciudat fel de ospitalitate, se plînse el cînd ajunse în faţa lui Bálvándy, a cărui cameră era îmbîcsită de miros de camfor şi apă de colonie.

Baronul rîse.

— O mică precauţie, dragă prietene, nu cumva să aducă cineva holera cu el, dacă tot a avut amabilitatea să-mi vină în vizită în aceste vremuri primejdioase. Acum putem da mîna. Spune-mi, ce soartă te-a adus aici ?

— Vin cu o scrisoare de la domnia sa doamna Csollán, zise Aszályi cu un zîmbet familiar.

— Asta mai lipsea ! — se supără Bálvándy. De ce dracu' îmi trimite acum o scrisoare ? Nu putea să-ţi încredinţeze dumitale mesajul, dacă tot te-a trimis aici ? Scrisorile sînt cele mai bune purtătoare ale miasmei. Hei, majordomule ! Cineva să caute în buzunarul domnului scrisoarea aceea, trebuie afumată cu pucioasă, înmuiată în clorură de var şi abia apoi s-o aduceţi încoace. Cine atinge scrisoarea să nu intre în camera mea.

Scrisoarea astfel dezinfectată fu deschisă de majordom, care o prinse de un colţ cu foarfeca de tăiat hîrtie, în timp ce Aszályi o ţinea de alt colţ cu o pensetă, desfăşurînd-o ca domnul baron s-o poată citi.

Sîntem convinși că scrisoarea fusese redactată într-o limbă foarte aleasă, dar clorura de var are proprietatea de a decolora cerneala, și din trei cuvinte numai două se mai puteau citi, ceea ce distrugea frumusețea ideilor. Totuși baronul înțelese esența propunerilor cuprinse în ea.

Dar această scrisoarea îl găsise într-o stare de spirit foarte ciudată.

A-i vorbi despre căsătorie unui om abia smuls dintr-o asemenea legătură, care de la distanță i se păruse cea mai plăcută, e ca și cum l-ai îmbia cu prune pe un bolnav de friguri. Și pe care-l ia cu frig din cauza frumoasei madone ; și care o cunoaște atît de bine pe frumoasa iubitoare de plăceri lumești ! Plus indispoziția generală, din cauza spaimei de holeră.

Pînă o mai suportase pe frumoasa madonă, simțea imboldul de a căuta frumoșii ochi păcătoși ; dar de cînd văzuse pentru ultima oară ochii blînzi, înlăcrimați ai nevestei divorțate, amintirea lor îl durea, iar strălucirea ochilor celeilalte îl plictisea. O regreta foarte mult pe Dorothea, de cînd o pierduse, și în aceeași măsură i se acrea de ideea că acum a cîștigat-o în fine pe Katinka.

Scrisoarea frumoasei îi dădu o idee trăznită.

Bálvándy ținea de școala înființată de Csollán Berti. Un asemenea poznaș pus pe glume, dacă-i vine o idee trăznită, n-o lasă nespusă sau nerealizată chiar dacă cel mai bun prieten, iubita, nevasta, socrul, soacra, Maiestatea sa împăratul sau însuși Isus Cristos, sau propriul lui cap spart ar avea de suferit de pe urma ei. Trebuia s-o pună în aplicare.

De altfel Bálvándy îi era dator Katinkăi cu o asemenea festă, ca răspuns pentru arestarea de la Paris. N-o putea uita, pentru că întreaga cotitură în viața sa de familie, pînă la procesul de divorț, fusese determinată de această farsă. Îi făcuse curte de atunci doar din răzbunare față de familia Decséry și animat de dorințe fizice obișnuite ; acum însă că familia Decséry îi redevenise străină, pentru

Katinka nu mai simțea decît plictiseală, agravată și din cauza spaimei vlăguitoare răspîndite pretutindeni în urma molimei.

Prin urmare, începu realizarea acestei idei trăznite prin a-i spune lui Aszályi :

— Bine, dragă prietene ; frumoasa doamnă vrea să cumpere de la mine respectiva casă din Jibou. Dumneata poate bănuiești de ce ?

— Da. Ca în șase săptămîni să termine divorțul în Ardeal.

— Ai ghicit. În privința casei ne vom înțelege. Iar despre celelalte lucruri din cuprinsul scrisorii, vom discuta după prînz.

Bálvándy avu grijă să-l trateze cum se cuvine pe onoratul musafir. Pivnița lui de la Măderat era vestită, iar Aszályi nu disprețuia vinul bun. În timpul mesei băură bruderschaft, cine știe a cîta oară. Aszályi făcea parte din acea categorie de oameni cu care omul se tutuiește atîta timp cît aburii alcoolului nu i-au ieșit din cap ; dar a doua zi îi vorbește din nou cu dumneata.

Aszályi era îndeobște vorbăreț, iar vinul bun îi deschidea și mai tare gura. Și avea însușirea de a vorbi numai despre lucruri care ar trebui trecute sub tăcere. Îi lipsea simțul de a găsi locul, timpul și omul potrivit pentru anecdota ce-o avea de spus.

De această dată îi istorisi lui Bálvándy ce bine a petrecut Katinka înainte de holeră în compania a tot felul de domni, domnișori și ofițeri de dragoni și cum s-au risipit cu toții la vestea holerei ; și cum se plictisește acum frumoasa femeie. Chiar așa !

— Dar știi ce mi-a scris acum în scrisoare ? — întrerupse Bálvándy vesela pălăvrăgeală.

— Știu că vrea să divorțeze de Bertók, dar cît se poate de repede.

— Și să se mărite cît se poate de repede.

— Aha !

— Hai, nu te mai preface, şmecherule, doar ştii mai bine decît mine. Că doar cu tine se mărită.

— Cu mine ? — îngăimă Aszályi, lăsînd din mînă paharul pe care-l dusese la buze. Vă rog să nu glumiţi !

— Iar tu nu mai face mutre de mironosiţă ! Doar mi-a scris totul în scrisoarea asta.

Scoase din buzunar scrisoarea de la Katinka şi, acoperind restul, îl lăsă pe Aszályi să citească ultimele rînduri.

„Puteţi vorbi sincer cu Aszályi, e singurul meu prieten credincios..."

Aszályi făcu ochi mari citind aceste cuvinte.

— E de necrezut ! E adevărat că sfînta mea Katinka e întotdeauna foarte amabilă cu mine, de multe ori mă copleşeşte cu bunătatea ei, deseori luăm ceaiul împreună, ba îmi permite să fiu de faţă şi la toaleta ei, îmi încredinţează cele mai mari secrete : dar nu pot pricepe norocul acesta.

— Cum să nu înţelegi ! *Bruder* ! Ia gîndeşte-te : ea divorţează acum de bărbatu-său, rămîne fără nume, nici fată, nici femeie. Dar vrea să trăiască în lume şi după aceea, să petreacă şi să facă parte din societate, ca pînă acum. Pentru asta îi trebuie un soţ.

— Aha ! Într-un cuvînt, paravan ! — rîse Aszályi.

— Ei, da : paravan ! — îl acompanie Bálvándy cu rîsul lui coleric.

— Un soţ care nu se supără pentru nici un motiv ! Ha, ha, ha ! şi eu aş fi tocmai bun, ha, ha, ha !

La asta, chipul lui Bálvándy deveni foarte serios.

— Asta nu poţi s-o ştii, dragă prietene. Femeile au capricii imprevizibile. S-ar putea ca doamna să fie atît de nebună după tine, încît, de dragul tău, să se facă stareţă la Pátyod.

— Atunci prefer să mă duc eu la Pesta să-i fiu soţ.

Bálvándy găsi că asta e o concepţie de viaţă mai practică.

— Dragă prietene, vreau să fiu sincer cu tine. Probabil că ştii, doar era un secret deschis, că eu făceam parte dintre cei mai intimi admiratori ai Katinkăi. Eram pentru ea ca un tată pentru fiica lui.

— Îhî, tuşi ca prostul Aszályi, cu cinism.

— Şi ea ţinea foarte mult la mine. În scrisoarea aceasta îmi aduce la cunoştinţă hotărîrea ei şi-mi solicită părerea, ca unul care m-am interesat întotdeauna de soarta ei. Iar eu, ca să te conving de sincera mea bunăvoinţă, n-am să răspund cu vorbe, ci cu fapte. În primul rînd, îi cedez gratis Katinkăi casa de la Jibou ; apoi, îţi predau această casetă, care cuprinde toate scrisorile primite de la Katinka ; i le restitui prin intermediul tău pe toate, în afară de ultima. Mă înţelegi acum ?

Aszályi înţelegea tot ; era beat ; îi căzu de gît dragului său prieten, îl sărută şi plînse. O adevărată scenă de melodramă.

Apoi Bálvándy îl grăbi, să nu mai piardă timpul ; să se grăbească spre fericire ; îl puse să se îmbrace în hainele cu care venise, îl urcă în trăsură şi-l expedie înapoi la Arad, unde Aszályi ajunse doar seara tîrziu.

I se evaporase deja vinul din cap şi abia atunci începu să se gîndească cine e el de fapt şi ce duce acum în buzunarul pelerinei. Cel pe care-l onora în persoana lui era viitorul soţ al unei doamne foarte libertine, şi ceea ce ducea în buzunar era un pachet de corespondenţă amoroasă, restituită prin intermediul lui de fostul şi poate viitorul admirator intim al viitoarei lui soţii.

O clipă lui Aszályi îi trecu prin cap ideea să arunce pachetul în Mureş, iar apoi să se înroleze în armată ; dar numai o clipă, pentru că în momentul următor stomacul îi dădu un sfat mai bun.

Ei, şi ? Nu-i o nenorocire chiar atît de insuportabilă. O femeie frumoasă, care n-are nici o vină că era frumoasă

și cu doisprezece ani înainte. Fidelitatea, nevinovăția sînt noțiuni foarte relative. La femei acestea sînt doar *pretium affectionis*. Lucrul principal este că femeia-i bogată! Dacă s-ar însura cu ea, n-ar mai trebui să scrie pentru cinci florini articole de umplutură pentru almanahuri; n-ar trebui să-și amaneteze vara paltonul, să ponteze pe rînd la toate restaurantele și să ocolească orașul cînd vrea să ajungă dintr-un capăt al străzii în celălalt, ca să nu-l prindă creditorii în ușa magazinelor. Ar avea casă proprie, trăsură și servitori asupra cărora și-ar exercita autoritatea.

E adevărat că n-ar fi decît un *paravan*... Ei, da, dar un paravan care ține de cald.

Aszályi se întoarse la Katinka împăcat cu destinul său. Frumoasa doamnă era deja disperată de singurătate, de plictiseală și de groază.

În fiecare zi erau duși treizeci de morți pe sub fereastra ei. Se mutase în camera dinspre grădină, ca să nu mai vadă atîtea înmormîntări și să nu mai audă atîta muzică funebră.

Deci nu-i de mirare că-l întîmpină pe Aszályi cu cea mai mare bucurie. O, ce mult îl simpatiza! Dintr-o dată i se înseninâ fața. Rîdea ca un copil.

Să-i povestească tot, cum i-a mers.

Aszályi voi să se arate amabil și-i povesti tot ce i se întîmplase. Katinka primi cu hohote de rîs istoria mărinării lui, pe care Aszályi n-ar fi lăsat-o nepovestită pentru nimic în lume.

Apoi, cînd veni vorba despre dialogul cu Bálvándy, Aszályi trecu la un ton mai serios. Deveni solemn și drăgăstos.

— *Prietenul nostru* mi-a spus tot, așa cum i-ați cerut în scrisoare. A acceptat cu generozitate tot.

— Ei !... și ? — strigă Katinka radioasă.

— Casa din Jibou v-o face cadou, așa că peste șase săptămîni puteți fi liberă. Iar apoi...

Aici Aszályi inspiră adînc.

— Ei, ei ? îl grăbi nerăbdătoare Katinka.

— Vă trimite scrisorile pe care i le-aţi scris.

— Scrisorile mele ? — întrebă Katinka, înroşindu-se pînă în vîrful urechilor, de ce ?

— Ca semn că e întru totul de acord.

— De acord ? — se miră Katinka.

— E de acord cu hotărîrea domniei tale şi de acum încolo nu mai stă nimic în calea fericirii noastre.

La această declaraţie Aszályi îşi desfăcu larg braţele, ca Jacques de Molay, răstignit pe cruce în tragedia „Templierii", şi-i zîmbi doamnei cu o mutră extaziată. Abia acum înţelese Katinka farsa necruţătoare a cărei victimă devenise.

În primul acces de furie întinse mîna după cravaşă ; dar îşi regăsi repede cumpătul şi trase cordonul soneriei. Cînd intră valetul, Aszályi tot mai stătea ca Jacques Molay pe cruce.

Katinka îi spuse servitorului :

— Dacă omul acesta mai vine vreodată aici, să-l azvîrliţi pe uşă afară !

RAZELE AMURGULUI

In timpul acesta Kálmán era bolnav la pat. Singur în oraşul golit de lume, zăcea în cămăruţa lui necunoscută. Boala lui nu era molima devastatoare. Această epidemie urîtă, desfigurantă, îi ocoleşte pe cei atinşi de aripa unei morţi mai blînde.

Kálmán suferea de plămîni, boala privilegiată a artiştilor şi scriitorilor. Geniul palid care întîi se împrieteneşte cu victima lui, pregătindu-l încet, cu blîndeţe pentru lumea de apoi ; dacă-l vede că-i e teamă de mormînt, îi acordă păsuire, încă o primăvară, în care-l împrieteneşte

cu iarba verde unde somnul e atît de dulce ; îi îngăduie să spere pînă în ultima clipă ; intensifică toate simţurile şi înfrumuseţează sufletul, dă forţă gîndirii, inspiraţie creatoare penei şi pensulei, dulce fericire suferinţelor iubirii ; iar apoi îl adoarme frumos, uşor, surîzător.

E moartea privilegiată a poeţilor, artiştilor şi îndrăgostiţilor, care mor pentru că au creat, pentru că au iubit...

Bolnavii de plămîni nu se tem de singurătate. Sufletul lor e vizionar : pot să-i vadă pe cei îndrăgiţi, ştiu să viseze gîndurile celor ce nu sînt de faţă.

Doar doi oameni îl îngrijesc pe bolnav : meşterul şi bătrîna servitoare ; poetul îi consolează povestindu-le visele lui minunate, iar ei spun : da, aşa este.

Cum de nu vine bunică-sa, să-şi viziteze nepotul în ultimele lui zile ?

Ar vrea să vină, dar nu poate. Clopotul primejdiei sună în fiecare sat şi o sperie. În toată ţara se revarsă fierea. Ea nu se teme, dar fiul ei e disperat. Sărmanul nenea Béni ! Cum se spală de douăzeci de ori pe zi cu oţet de vin concentrat, cum poartă la gît, legate în faţă şi-n spate, săculeţe cu camfor, cum bea de spaimă rachiuri tari, cum pune să-i fie zilnic spoite camerele cu clorură de var, cum se roagă de cinci ori pe zi, cum renunţă la pipă, la mîncărurile preferate şi-şi mortifică trupul forţîndu-se să postească. Maică-sa e de bună seamă îngrijorată din cauza nepotului rămas la Pesta ; se pregăteşte de drum, să vină să-l smulgă din atmosfera primejdioasă ; dar atunci bătrînul copil îi cade disperat la piept : „Mămico, nu mă lăsa singur ; mămico, eu mor singur aici, mămico, nu pleca la Pesta, nu aduce holera aici". Şi bătrînei i se face milă de copilul ei neajutorat şi-şi amînă plecarea : „Las' pe mîine !"...

Aşa-i spune poetului imaginaţia lui.

Dar ce spune despre cealaltă, al cărei portret nu-i părăseşte pieptul niciodată ; îl scoate la iveală cînd rămîne singur, şi-l priveşte îndelung, visător.

Oare și ea se gîndește la el ? Știe oare ce-a pierdut în el ? Știe că în afară de el nimeni n-a iubit-o cu-adevărat ? De-ar veni o dată !

Și probabil că va veni ; dar va fi prea tîrziu.

Bolnavul nu e tot timpul imobilizat la pat. Uneori poate să se scoale și-și continuă lucrul la personajele unui tablou început. E casa țărănească, cu camera liniștită, tihnită, cu familia șezînd în jurul mesei. Doar o figură nu e terminată ; propria lui siluetă. Iar noaptea îi vin idei minunate, pe care le spune celor ce-l îngrijesc ; meșterul le notează pe hîrtie.

Și cel pe care-l iubesc atîția, pleacă atît de singur de-aici !

Dar nu. Într-o frumoasă după-amiază, bătrînul stăpîn al casei intră radiind de bucurie, să-și pregătească bolnavul pentru o surpriză plăcută, să-l ajute să-și îmbrace hainele bune, deoarece pentru pictat le purta pe cele uzate.

— Știam eu că asta una va veni !

Cine-o fi ?

Lui Kálmán i se aprinseră și mai tare obrajii îmbujorați de boală. Cine, dintre cele așteptate, a venit ?

— Așa femeie, mai zic și eu, care îndrăznește să vină la Pesta în timpul holerei, să-și viziteze bolnavul iubit !

Care femeie ? Mama, sau vechiul ideal ?

Se auzi o bătaie în ușă. E voie ? Și ușa se deschise. Din prag îi zîmbeau două chipuri pline de compasiune. Nu unul, ci două.

Nevasta lui Tóth Máté, cu fiica ei, Erzsike.

Ah, n-a venit bunica, nici idealul, ci fosta servitoare, familia țăranului necioplit.

Mama Sára se apropie în grabă de Kálmán și-i luă mîna străvezie în palmele ei zdravene.

— Ei, ia să te vadă omul ! Păi noi am citit în ziar că dumneata ești foarte bolnav ; și uite ce bine arăți, ca un bujor. Fugi, nevastă, — mi-a zis bărbatu-meu — aduce-

ţi-l din Pesta aceea infectă. Ei, slavă Domnului că te-am găsit sănătos. Nu-i aşa că n-ai nimic ?

Şi-l strînse pe Kálmán la pieptul ei. Sigur că nu-l mai doare nimic.

— Păi atunci îmbrăţişeaz-o şi pe fata asta. Iac-aşa ! De-aia am adus-o cu mine, să mă ajute, dacă nu pot să te duc singură. Pentru că am venit să te luăm cu noi. Îl luăm şi pe jupîn Tseresnyés ; încuiem casa şi nu vă lăsăm să vă întoarceţi nici unul pînă nu trece primejdia. Iar dumitale, dragă domnişorule Kálmán, nu-ţi dăm drumul nici atunci. Ai să rămîi la noi. Să vezi ce sănătos vei fi acolo ! Cum o să te vindece laptele proaspăt, mierea înmiresmată, aerul curat ! Şi dragostea noastră... Vei avea o casă frumoasă, liniştită, unde să-ţi pictezi tablourile acelea frumoase care parcă vorbesc şi să scrii poeziile acelea minunate ; nici pasărea nu te va deranja. Aşa-i că vii cu noi ?

Kálmán îşi clătină doar posomorît capul frumos, încărcat de gînduri ; de vorbit nu putea, inima i se strînse.

— Atunci spune-i, tu, fată, roagă-l tu ; poate de cuvîntul tău o să asculte.

Fata de ţăran (cu mişcări vioaie, cu faţa ruşinată) căzu cu gingăşie la pieptul lui Kálmán, i se puteau auzi bătăile sănătoase ale inimii ; îl îmbrăţişă şi-i spuse :

— Fii feciorul nostru !

Sufletul lui Kálmán se eliberă de slăbiciunea trupului. În loc să plîngă, ochii îi zîmbiră. Sărută inspirat fruntea fetei împurpurate.

— Dumnezeu să te binecuvînteze pentru bunătatea ta, frumoasa mea surioară, pentru că m-ai primit ca frate. Acest cuvînt al tău e ultima mea bucurie pe lume. Tot ce e suflet în mine va merge cu voi, va fi mereu printre voi. Mă vei găsi printre flori, cînd se ofilesc ; în frunzele pomilor, cînd cad ; mă vei auzi seara în sunetul de clopot, cînd se stinge ; şi cînd îţi vei aminti de mine, voi fi mereu în faţa ta. Am să-mi pictez în tabloul acesta chipul în

mijlocul vostru și voi fi întotdeauna acasă. Dar trupul meu șubrezit rămîne în acest loc ; și nici aici nu mai zăbovește mult.

Fata își găsi curajul. Nu se lăsă refuzată.

— Vezi, acum sîntem atît de singuri, în vremurile astea îngrozitoare. Nici fratele nostru Pista nu-i acasă.

— Dar unde e ?

— L-au dus soldat în Galiția. L-am chemat acasă cînd s-a pornit dandanaua asta, dar a scris că nu poate veni : sentinela nu poate să-și lase postul.

— Vezi, buna, draga mea surioară, și eu sînt un asemenea luptător, și eu stau de pază în postul cel mai periculos. Nu pot să-mi părăsesc locul. Dumnezeu îl va ajuta pe fratele tău să ajungă acasă, mă va ajuta și pe mine să ajung undeva ; și vom fi cu toții fericiți, așa cum am meritat.

Acum mama Sára nu se mai putu stăpîni să nu izbucnească în hohote de plîns, dar jupîn Tseresnyés îi făcu semn să nu-l irite cu plînsul pe bolnav ; pentru că asemenea suferinzi sînt foarte încăpățînați și supărăcioși. Dacă li se impune ceva cu forța, asta nu face decît să le agraveze boala.

Dar mama Sára mai încercă o dată să-l convingă pe Kálmán : ce loc bun i-a pregătit în căruță, dintr-o pernă moale și fîn bun, din otavă ; l-ar duce ca pe strugurii proaspăt culeși ; i-ar da de băut zer dulce, cu care s-au vindecat mulți de boala asta și au ajuns la adînci bătrîneți. Kálmán făcu semn de refuz.

— Ei, Doamne ! — oftă mama Sára ; ce copil bun erai cînd te țineam în brațe, în pruncie !

Apoi, văzînd că trebuie să plece, își luă rămas-bun de la Kálmán, împreună cu Erzsike, dar în bucătărie făcură un popas. De parcă s-ar fi pregătit și pentru cazul că nu l-ar putea convinge pe Kálmán să plece cu ele, veniseră cu căruța încărcată cu tot soiul de bunătăți : legume, unt proaspăt, ouă, fructe uscate, toate de negăsit la Pesta în

timpul epidemiei. Mama Sára în persoană se puse pe gătit, tăie un pui fraged şi-i arătă bătrînei servitoare cum trebuie pregătită din el o ciulama gustoasă, aşa cum fusese obişnuit Kálmán să mănînce în casa bunicii ; vorbeau în şoaptă, să nu se audă în cameră, să nu afle bolnavul că ele mai sînt aici ; şi abia după ce servitoarea aduse strachina din camera lui Kálmán, zicînd că bolnavul a mîncat cu poftă şi n-a mai lăsat nimic din ciulama, atunci s-au urcat în căruţă, cerîndu-i stăruitor meşterului să-i ţină la curent despre starea lui Kálmán şi servitoarei să nu îngroaşe prea tare rîntaşul pentru ciulama.

Holera secera întruna, şiruri de morminte noi se vedeau în cele trei cimitire : din calea Váci, Kerepesi şi Ferencváros.

În boala lui Kálmán interveni o aparentă ameliorare, prevestitoare a sfîrşitului. În asemenea momente, suferindul are senzaţia că s-a însănătoşit. Durerile dispar, pieptul se eliberează de strînsoare, poate să se ridice din pat şi-i e dor să iasă în aer liber. Geniu binevoitor, care-ţi pui masca vieţii cînd aduci moartea !

Dar Kálmán era filosof şi naturalist. Pe el nu-l putea amăgi îngerul morţii. Ştia bine că acesta este începutul sfîrşitului. Era de mult pregătit. Îşi încheiase lucrările, nelăsînd nimic la jumătate ; îşi revăzu operele literare, le corectă, puse şi ultima trăsătură de penel pe tabloul cel mare, apoi îi spuse lui jupîn Tseresnyés :

— Ei, acum e timpul să mergem să căutăm sălaş.

Erau zile frumoase de vară, cu amurguri tîrzii, liniştite, luminoase. Kálmán, sprijinindu-se pe braţul bunei gazde, porni să-şi caute sălaş ; bătrîna servitoare îi însoţea.

Merseră pînă la capătul şoselei. Dincolo de şirurile de case se întindea cimitirul Váci ; intrară şi colindară prin el de jur împrejur. Se înşirau, unul lîngă altul, monumente funerare luxoase, morminte bine îngrijite, plăci comemorative. După ce le-au trecut în revistă, Kálmán îi spuse gazdei :

— Ăsta-i un adăpost prea elegant pentru mine.

Se întoarseră acasă. Kálmán dormi liniștit pînă dimineața, ca unul care s-a vindecat complet.

A doua zi iar îi spuse gazdei :

— Să mergem să căutăm sălaș în altă parte.

S-au dus toți trei la cimitirul Kerepesi, străbătînd maidane nisipoase, pustii. Acolo nu mai era nici lux, nici umbră răcoroasă. Dar lui Kálmán tot nu-i plăcu.

— E prea aproape de oraș.

Și iar se întoarse acasă.

A treia zi chipul poetului bolnav era mai trandafiriu ca niciodată, ochii îi străluceau, toate fibrele păreau să se trezească la o viață nouă.

— Să mergem să căutăm adăpost.

În după-amiaza aceea își purtă însoțitorii departe, peste imaș, prin locul de tîrg, dincolo de grădinile de varză, pînă la cimitirul Ferencváros. Acela e un adăpost bun, liniștit.

În mijlocul cimitirului se înălța o movilă, cu o troiță de piatră în vîrf.

— Aici e bine, zise Kálmán. Dar tot e prea aproape...

Apoi măsură două sute de pași în dreapta troiței, aproape de șanțul cimitirului ; acolo se opri.

— Aici va fi foarte bine. Dar tot e mult prea aproape...

Apoi îl chemă pe gropar și cumpără chiar acolo un loc de veci, pe care-l și plăti.

Se întoarseră la troiță, poetul se așeză pe temelia crucii, iar meșteșugarul și servitoarea la picioarele lui.

Capitala se întindea mai jos, în depărtare, ștearsă în ceața de praf auriu a verii. Priveau în adîncă tăcere.

— De ce-ai spus dumneata — întrerupse tăcerea jupîn Tseresnyés — că și aici e prea aproape ?

— Pentru că nu vreau să-mi tulbure somnul, răspunse Kálmán.

— O, Doamne ! Cine să ne tulbure în acest loc liniştit ?

— Cine ? — zise Kálmán, ridicîndu-se cu chipul arzînd spre cerul palid. Cei care se vor naşte de-acum încolo. Cîndva pe locul acesta se va înălţa un oraş şi pulberea noastră va fi amestecată în temelia palatelor. Da, da ! Pe acest pustiu nisipos din jurul nostru se va construi un şir lung de palate. Coşurile a sute şi sute de fabrici vor ţese cu fum negru acoperişul nostru sfînt, iar zgomotul maşinilor va face să palpite inima pămîntului, trezindu-ne. Viaţa împietrită se va risipi în cele patru vînturi, iar pe morminte vor fi construite străzi ! Sămînţa semănată va deveni cedru ! Malul cel lung al Dunării va fi încununat cu şiruri de case princiare, printre care şi monumente ale ştiinţei, artei, industriei şi comerţului. În pieţele publice statuile de bronz ale strămoşilor vestiţi vor da de ştire despre trecutul nostru. Oglinda crăiască a Dunării va fi îmbrăţişată de poduri fixe din metal şi piatră, construcţii veşnice. Fluviul va fi plin de nave cu aburi, pe care acum le cunoaştem doar din auzite şi lîngă oraş se vor construi linii lungi de cale ferată, despre care azi se vorbeşte numai în străinătate. Şi vom avea un popor ce se bucură de patria lui, pentru al cărei renume munceşte, vom avea oameni mari, pe care lumea îi va admira, eroi, spirite glorioase, în care vom renaşte, va fi o viaţă pentru care oraşul va deveni neîncăpător, vom fi o naţiune cum n-am fost niciodată, iar scriitorul din viitor nu va trebui să imagineze, ci doar să descrie realitatea, ca să-şi slăvească patria... Priviţi cum se înalţă în ceaţa aurie şiruri de palate, personaje strălucite, semizei, panteonul, academia, trupele populare mergînd spre triumf cu steagurile fluturînde, statuile încununate, lumina veşnică : libertatea popoarelor !

(„O, Doamne Dumnezeule, iartă-l pe sărmanul — se ruga bătrîna servitoare — ce îngrozitor aiurează din cauza febrei !“)

“ („Taci, muiere !... îi făcu semn meșteșugarul. Vorbește profetul... El vede tot ceea ce spune !“...)

Întorcîndu-se de la cimitir, Kálmán spuse că se simte atît de ușor, de parcă n-ar mai avea pămîntul sub picioare cînd pășește. Nu mai era nevoit să se sprijine de brațul însoțitorului. Mergea grăbit înainte.

Cînd poposiră pe șosea, se așeză pe o piatră, îmbrățișînd cu privirea strada lungă și largă, pustie și liniștită.

— Priviți, spuse cu fața aprinsă, toată imensitatea pieței e plină de lume ; ca valurile unui fluviu negru înaintează mulțimea cu sute de mii de capete. Ce plutește acolo la mijloc ? Un catafalc. Ce flutură în jurul lui ? Steaguri tricolore în bernă. De-o parte și de alta, ferestrele palatelor, cu balcoanele pline de femei frumoase. Plouă ? Nu, sînt lacrimi ! Ce se vede acolo în lumina făcliilor ? Națiunea duce osemintele marilor morți spre panteon. Ce cîntă cei o sută de mii de oameni ? „Nu mai este, ci a înviat !“ Auziți vuietul acesta ? Vedeți catafalcul ? Vedeți cum se ridică totul spre cer ? Casele, oamenii, spiritele ? Vedeți ?

...Pe șoseaua lungă un frînghier, mergînd cu spatele, își împletea funiile lungi, și cel mai de seamă palat de pe întreaga stradă era cîrciuma „Două pistoale“.

A doua zi Kálmán n-a mai putut să se ridice din pat. Membrele-i erau sleite, nervii epuizați.

Nu mai vorbi nici cu cei ce-l îngrijeau, tăcu toată dimineața. Doar spre după-amiază începu să se neliniștească. Întreba din oră în oră dacă n-a venit nimeni. Parcă aștepta pe cineva.

Nimeni...

Cine să vină acum la tine, părăsitule, din orașul părăsit ?

Pe măsură ce cobora soarele, neliniștea lui creștea. Privea întruna spre ușă : oare nu vine nimeni ?

Nimeni...

Soarele aproape de amurg bătea puternic în fereastră, și trebui să se tragă perdeaua.

Kálmán privi rugător spre fereastră. I-au înțeles rugămintea mută, traseră la o parte perdeaua, deschiseră geamurile, să intre aerul proaspăt și razele calde ale soarelui.

În lumina soarelui, chipul lui părea din alabastru aurit.

Acum bate cineva la poartă. Servitoarea iese să vadă cine e. Poșta i-a adus o scrisoare lui Jenőy Kálmán. Kálmán o ia în mînă și, cînd vede scrisul cunoscut de pe plic, un zîmbet nepămîntesc îi luminează fața. Face semn să i se deschidă scrisoarea.

Ia în mînă scrisoarea desfăcută și citește :

Dragul, pe veci iubitul meu Kálmán !

Dacă mă vei ierta pentru suferințele ce ți le-am pricinuit, vei fi mai milostiv decît Dumnezeu care m-a pedepsit atît de aspru pentru păcatele mele. Lasă-mă să sper că-mi voi putea ispăși păcatul. Am azvîrlit tot ce mi-a aparținut vreodată, ca să te pot recîștiga. Am o singură rugăciune, ca tu să fii fericit, și dacă aș putea face ceva pentru fericirea ta, ar fi singura mea bucurie pe pămînt. Îmi chinuie sufletul vestea că ești bolnav. Mă grăbesc spre tine ; dar mă reține epidemia, sînt în carantină. Îți trimit înainte scrisoarea, ca să-ți spună în locul meu cît de mult te iubesc, cît de mult sufăr ! O, așteaptă-mă și iartă-mă.

Pe veci a ta,

Dorothea

...Razele amurgului căzură pe scrisoarea desfăcută, iar de-acolo din nou pe chipul lui Kálmán. În timp ce citea

dulcile cuvinte, un zîmbet de slavă îi aureola chipul. Apoi închise ochii. Și nu-i mai redeschise. Dar zîmbetul îi rămase pe față...

A FOST... NU ESTE... VA FI...

Îngerul exterminator tot mai cosea din plin. Dangătele de clopot nu încetau toată ziua în oraș.

Jupîn Tseresnyés stătea apatic în poarta casei. Tocmai se întorsese de la parohia protestantă unde i se dăduse știrea că singurul pastor a căzut la pat, poate că pînă seara moare.

Acum ce să-i spună mortului dinăuntru ? Cine te va înmormînta ?

Se opri în poartă, cu pălăria trîntită sub braț, așa cum o uitase la parohie ; venise pe stradă cu capul descoperit și acum se holba la casele sărăcăcioase din fața lui, cu acoperișurile înverzite de mușchi. Acelea nu-i spuneau nimic. Avea un gol în cap.

Deodată un sunet îl trezi din visare și cînd ridică privirea, văzu în fața lui un bărbat înalt, în haine lungi, de croială străină, cu capul aplecat, de parcă ar căuta tot timpul ceva pe jos, cu fața brună și uscată ca pergamentul și o barbă despicată.

— Aici locuiește Jenőy Kálmán ? — întrebă străinul.

Jupîn Tseresnyés îl măsură cu privirea pe cel ce-i pusese întrebarea, de parcă s-ar fi mirat cum poate vorbi ungurește o asemenea ființă străină. Apoi se minună de întrebare, cum poate să spună cineva „aici *locuiește* Jenőy Kálmán ?“ Apoi îl întrebă el pe străin :

— Cine sînteți ? Și de ce-l căutați pe Jenőy Kálmán ?

Străinul răspunse cu o voce profundă de bas :

— Numele meu este Barkó Pál. Îl caut pe Jenőy Kálmán în urma promisiunii făcute acum doisprezece ani,

ca în această zi să ne întîlnim la Pesta : cinci tineri buni prieteni. Eu am venit din Tibet.

Auzind asta, cizmarul voi să-şi scoată pălăria ; dar negăsind-o pe căpăţîna-i cheală, se aplecă, sărută mîna noului venit şi-i spuse :

— Salam aleicum ; Dumnezeu te-a adus, părinte ! Ai venit la timp. Aici locuieşte Jenőy Kálmán şi desigur te-aşteaptă.

Îl conduse pe noul venit în camera din dos, unde bunul lui prieten îl aştepta, acoperit cu un giulgiu frumos de mătase.

Nici o trăsătură a feţei lui Barkó Pál nu se schimbă. Trecu în faţa catafalcului, îşi împreună mîinile şi rămase nemişcat, cu ochii aţintiţi spre chipul de alabastru. După ce stătu multă vreme fără să scoată o vorbă, jupîn Tseresnyés îi spuse să rămînă acolo, pînă se duce după lespedea de mormînt, pe care o comandase.

Acesta nu răspunse nimic.

Jupîn Tseresnyés plecă, şi se întoarse ; dar pe noul venit îl găsi în acelaşi loc, la fel de mut şi de nemişcat cum îl lăsase.

— Părinte, îi spuse, piatra de mormînt e gata. Dricul e aici ; după porunca stăpînirii, trebuie să ne grăbim cu înmormîntarea !... Putem pleca.

Vizitatorul venit de departe se dădu înapoi fără o vorbă, ca să facă loc cioclilor, care bătură în cuie capacul sicriului ; şi după aceea continuă să privească în aceeaşi direcţie, de parcă ar vedea şi prin capac chipul de marmură al prietenului său.

Cînd sicriul fu scos, jupîn Tseresnyés aduse crep negru, îşi legă o panglică mare la pălărie, una pe tichia kurdă a lui Barkó Pál şi alta pe şapca ucenicului Miksa. Bătrîna servitoare primi şi ea o basma neagră.

Nu aveau posibilităţi pentru o înmormîntare luxoasă, dar doliul lor era sincer.

Cînd sicriul fu ridicat pe dric, jupîn Tseresnyés puse să fie urcată și piatra de mormînt. Era o placă pătrată de marmură ; pe o parte se dăltuise acest text :

A FOST NU ESTE VA FI

iar pe cealaltă numele mortului și anul.

Jupîn Tseresnyés îl întrebă pe Barkó Pál : „E bine așa ?“ iar acesta, mut, clătină din cap a negație ; dar jupîn Tseresnyés știa din osmanografia lui Décsy că la popoarele orientale acest gest de tăgadă înseamnă „E bine.“

Apoi cortegiul, format doar din patru persoane, se puse în mișcare.

Jupîn Tseresnyés era cantorul, ucenicul Miksa corul, Barkó Pál preotul și bătrîna servitoare bocea ținîndu-le isonul.

Iar jupîn Tseresnyés cîntă, împreună cu ucenicul cizmar, cîntecul mîngîietor de adio, la fel de frumos ca oricare cantor :

Acum plec cu bucurie
Sufletu-mi în rai se suie
În grădina veșniciei...

Așa părăsi capitala patriei sale cel mai strălucit poet al națiunii. Străzile erau pustii, nimeni nu se uita după ei. Toți se grăbeau să tragă perdelele la ferestre cînd auzeau apropiindu-se muzica funebră, iar trecătorii ocoleau îngroziți prin străzile vecine. Moartea era mare stăpînă pe-atunci.

Duseră sicriul la cimitirul Ferencváros, acolo-i aștepta locul liniștit de dincolo de troiță, lîngă mal, așa cum și-l alesese el. Dricarii au depus în mormînt scumpa povară și au plecat în grabă... Mai aveau multe de făcut.

Și groparul avea de lucru la alt mormînt ; profită de faptul că însoțitorii voiau să acopere chiar ei mormîntul.

Întîi trebuiau să se roage.

Barkó Pál își înfipse alături de el bastonul de bambus, puse pe el tichia cea lungă și se rugă creștinește, spunînd întîi Tatăl nostru în maghiară, apoi în persană, arabă, tătară și la urmă în sanscrită.

După rugăciune, bărbatul și copilul intonară cîntecul de despărțire :

Du-te către tihna
Nopții liniștite
În sînul deschis
Al gropii de humă
În pămîntul-mumă.

La strofa a doua se alăturară vocea spartă a bătrînei servitoare și basul răsunător al lui Barkó Pál.

Unde nu ajung
Lumeștile necazuri
Dorințele trupești
Toate se retează
Pe veci încetează.

Sunetele triste ale cîntecului se stinseră în liniștea pustiului de nisip ; le urmă duruitul înspăimîntător al bulgărilor de pămînt care cădeau în adînc.

După înălțarea movilei de pămînt, jupîn Tseresnyés îi spuse lui Barkó Pál :

— Ajută-mă, domnule, să așez piatra de mormînt ; iar voi, slugilor, plecați acasă.

Apoi jupîn Tseresnyés ridică în fața mormîntului placa de marmură, dar nu așa cum se obișnuiește, cu numele în afară și textul înăuntru, ci cu numele în jos, spre pămînt, iar deasupra rămaseră aceste trei cuvinte :

A FOST NU ESTE VA FI

Barkó Pál dădu vehement din cap, după obiceiul oriental, în semn că este foarte bine.

Cînd se termină și cu asta, Barkó Pál își scoase busola de la brîu, o puse pe lespedea mormîntului, apoi măsură cu bastonul de bambus la cîți *sing* [1] distanță se află piatra de crucea cea mare de pe dîmb. Deșurubă mînerul bastonului, scoase din el un pergament chinezesc și scrise niște semne necunoscute cu o cerneală albastră, după care ascunse din nou sulul în baston.

Și apoi, cu mîinile împreunate, stătu multă vreme pe temelia crucii celei mari, privind orașul care se întindea în fața lui.

— Ce vezi în fața dumitale, domnule ? — îl întrebă într-un tîrziu jupîn Tseresnyés.

— Ruinele Ninivei... răspunse călătorul.

Ehei... cu trei zile în urmă, cel ce zace sub piatra pătrată vedea din același loc cum se înalță Parisul !

Porniră mai departe.

— Și acum încotro mergem ? — îl întrebă jupîn Tseresnyés pe savantul călător.

— Tu, om bun, te întorci în strada Magyar ; iar eu mă întorc în Lhassa, sub vîrful Dhawalagiri.

Și apoi străbătură împreună, fără vorbă, orașul, de-a lungul șoselei, prin poarta Kecskemét ; în colțul străzii Magyar se opriră amîndoi, de parcă voiau să se despartă. Barkó își apropie palmele, îndreptîndu-le spre meșterul Tseresnyés. Acesta știa bine că așa se salută în Orient și răspunse cum se cuvine, strîngîndu-și palmele împreună și punîndu-le între palmele celuilalt :

— Salem !

Atunci își luă curajul de a-i pune o întrebare vestitului călător :

— Prin urmare mai sînt unguri în afara Ungariei ?

Savantul cugetă multă vreme și răspunse :

---

[1] Veche unitate chineză de măsurare a lungimii (aproximativ 60 cm).

— Încă nu i-am găsit, dar cred că sînt.

Şi, în loc să se despartă, călătorul îl conduse pe meşteşugar pe strada Magyar, pînă în poarta casei.

Acolo îi întinse mîna meşterul Tseresnyés.

Atunci află călătorul semnul după care se recunosc francmasonii, prinzîndu-şi degetul mijlociu, în timp ce-şi strîng mîna.

Puse călătorul o întrebare :

— Dar în Ungaria mai sînt unguri ?

Meşteşugarul rămase multă vreme pe gînduri.

— Nu-i găsesc... Dar cred că vor fi.

— Salem !

Şi unul plecă, iar celălalt rămase.

CĂUTAT ŞI NEGĂSIT

Căsuţa din strada Magyar a rămas pustie ; bătrînul stăpîn al casei se învîrte toată ziua prin camera din spate, unde a locuit poetul. Acolo nu e voie de mişcat nici un obiect de la locul lui ; pana de pe masă, pensulele împrăştiate lîngă şevalet. Nimeni n-are voie să se atingă de ele.

Şi deocamdată nici nu va fi nimeni căruia să i se interzică acest lucru.

A doua zi după înmormîntare veni de la ţară tatăl vitreg al ucenicului Miksa ; spuse că-şi ia fiul acasă. E o pramatie, soi rău, şi acasă le va fi doar o povară, dar în vremurile astea primejdioase nu poate să-l lase în oraş, chiar dacă-i e copil vitreg.

După cîteva zile îi sosi bătrînei servitoare sora şi mai bătrînă, cu o cotigă trasă de un măgăruş ; o biată cerşetoare, care abia avea ce mînca şi locuia într-un bordei la marginea unui sat. Dar acolo e linişte, nu mor oamenii, aşa că e mai bine să-şi ia sora din oraşul infectat.

Deci jupîn Tseresnyés rămase singur în casă, şi stătea de vorbă cu păianjenul care ţese giulgii într-un colţ, făcînd să cînte muştele prizoniere, cu ceasornicarul — gîndacul care bate orele fără soţ în scîndurile patului — şi cu sfredeluşul care scîrţîie în lemnul tare.

„Vedeţi... Tatăl vitreg a venit să-şi ia acasă pramatia de copil. Pe bătrîna servitoare a luat-o soră-sa, cerşetoarea. Numai la acela care era unic în ţară n-au putut să vină nici rudele, nici iubita. Deşi el era atît de vestit! Deşi ei sînt domni atît de mari!“

Păianjenul, sfredeluşul, ceasornicarul tăceau, cînd se gîndeau la asta.

Numai la el n-au venit!

Meşterul Tseresnyés stă toată ziua în cameră şi citeşte iar şi iar poemele lui Kálmán, scufundîndu-se în ele de nici nu mai ştie pe ce lume se află.

Nici nu bagă de seamă că cineva deschide uşa şi o femeie bătrînă, îmbrăcată în veşminte de doliu intră şi se aşază în faţa lui pe canapea. Femeia este o doamnă distinsă şi dacă frămîntările sufleteşti nu i-ar fi schimbat într-atîta chipul, poate că meşterul ar recunoaşte-o pe dată. Dar buimăcit, parcă trezit din somn, o întreabă:

— Ce doriţi, doamnă?

Coana mare este şi acum o doamnă orgolioasă: i-ar fi ruşine dacă şi-ar trăda sentimentele în faţa omului de rînd, ştie să-şi stăpînească glasul.

— Unde e fiul meu, Kálmán?

— În cer, Coană mare.

— Cred că e acolo, din mila lui Dumnezeu... zise înăbuşit, cu glasul gîtuit de durere, femeia. Acum îi caut mormîntul. Conduceţi-mă la el.

La asta meşterul se trezi de-a binelea. Se apropie de femeie şi, privind-o aspru în faţă, îi spuse:

— Nu vă conduc acolo, doamnă.

— Nu? — întrebă uimită doamna Jenőy.

— Nu.

Cucoana, încă orgolioasă, se ridică, spuse : „Atunci am să întreb pe altcineva“ şi plecă fără măcar să-l binecuvînteze pe cel ce-i îngrijise nepotul.

Se duse să se intereseze la parohie.

Preotul protestant se vindecase ; dar despre înmormîntarea lui Jenőy Kálmán nu ştia nimic. Poate a fost îngropat după ritul catolic.

Bătrîna se interesă la toate parohiile din oraş. Numele lui Jenőy Kálmán nu figura în nici un registru mortuar.

Atunci i se înfiripă slaba speranţă că poate Kálmán nici n-a murit, ci s-a refugiat undeva la ţară. Şi vestea morţii lui nu e decît un zvon mincinos lansat de ziare, care-au mai cîntat prohodul atîtor oameni ajunşi apoi pînă la adînci bătrîneţi.

Se duse acolo unde se organizează ceremoniile de înmormîntare şi află doar că tînărul care locuise la Tseresnyés a fost într-adevăr îngropat, dar unde, asta nu mai puteau să-i spună, pentru că şi dricarii au murit între timp. Doar a trecut atîta vreme ! Sînt două săptămîni de-atunci !

Acum luă la rînd cimitirele. Se interesă la gropari, dar aceia nu puteau s-o îndrume. Cine să mai ştie, după vălmăşagul din ţară, cine unde a ajuns în şirul de morminte proaspăt săpate, dacă pietrele de mormînt şi crucile nu-i spun numele ?

Iar meşterul Tseresnyés, în cămăruţa lui de-acasă, spunea cu amară bucurie păianjenului, sfredeluşului, ceasornicarului :

— Acum îl caută !... Las' să-l caute... Nu-l găseşte ea acolo... Se va întoarce ea să plîngă aici !...

Tot în aceste zile, meşterul Tseresnyés primi o scrisoare delicată, cu chenar de doliu şi pe dinăuntru şi pe dinafară.

Contesa Dorothea îi scria meșteșugarului, numindu-l : *„Dragă și bunule domn“*, cerîndu-i frumos, umil, dacă s-ar putea găsi printre lucrurile rămase de la răposatul Jenőy Kálmán un portret de femeie pictat pe fildeș; ea l-ar răscumpăra cu prețul unei comori scumpe.

— Îl caută și ea, le spuse meșterul colocatarilor muți. Las' să-l caute.

Îi trimise contesei un răspuns liniștitor. Să nu-și facă griji din pricina portretului pictat pe fildeș. Se odihnește la pieptul celui îngropat, la șase picioare adîncime sub pămînt, alături de florile uscate de nu-mă-uita, legate cu o panglicuță albă, și de scrisoarea pe care i se oprise ultima privire. Toate sînt lîngă inima poetului și dorm fericite împreună cu el. Să fie contesa liniștită.

Dar unde se află, asta nu-i spuse nici ei.

Și în curînd veni din nou Coana mare.

Nu mai era trufașă, îl implora plină de umilință.

— Scumpe domn... Vă rog... vă implor... conduceți-mă la mormîntul dragului meu Kálmán.

— Nu vă conduc, doamnă, acolo.

— Domnule ! Nu există durere mai mare decît să nu poți plînge. Eu n-am lacrimi. Dar inima stă să mi se frîngă.

— Știu. Așa și trebuie.

— Sînteți cumplit de nemilos cu mine.

— Știu. Așa și vreau. Eu am văzut cum a suferit el ani în șir ; acum se odihnește ; e rîndul dumneavoastră să suferiți. Am văzut cum se lupta el cu viața, acum luptați dumneavoastră cu amintirea morții lui. Aici, între acești patru pereți, a sîngerat picătură cu picătură în munca lui îngrozitoare, ca să-și trezească națiunea. Vorbea surzilor și muților. Va veni vremea cînd întregul popor îl va căuta ; să fie și mormîntul lui la fel de surd, la fel de mut. Eu nu vă conduc la mormîntul lui nici pe dum-

neavoastră, nici pe nimeni din generația de azi, ca să nu puteți înălța peste osemintele lui minciuni săpate în piatră. Cîndva, o generație nouă, care va merita acest lucru, îl va găsi — s-au luat măsurile necesare — și-i va glorifica osemintele. Dar eu nu voi spune niciodată nimănui unde e îngropat. Nu mă mai deranjați, doamnă.

Meșterul se retrase în dormitor și încuie ușa în urma lui, lăsînd-o singură pe bunică.

Dar aceasta n-a fost cea din urmă încercare a doamnei Jenőy. Din cînd în cînd mai apărea la el. Credea că doar-doar îl va găsi mai bine dispus. Încercă tot ce se putea. Îi promise bani mulți, îl amenință cu mînia ei, învățâ să și plîngă în fața lui. Osteneală zadarnică : nici banii, nici supărarea, nici lacrimile nu i-au schimbat hotărîrea.

Bătrîna încercă toate mijloacele pentru a afla ceea ce căuta. Prin intermediul ziarelor, îi solicită pe cei care știu ceva, oferindu-le mari recompense. Degeaba : bătrîna servitoare și ucenicul nu citesc ziare, nici nu s-au întors la Pesta. Poate au și murit. Moartea era marfă ieftină pe vremea aceea.

Și în fiecare zi cutreiera cimitirele, citind pe rînd pînă și inscripțiile celor mai mici cruci. Nici una nu-i vorbi despre Kálmán.

Deși trecuse poate de zece ori pe lîngă el.

De zece ori citise cele trei cuvinte de pe placa de marmură : *A fost. Nu este. Va fi,* și nu înțelesese nimic din ele.

În peregrinările sale se întîlni de multe ori cu o altă doamnă în rochie de doliu, încă tînără, dar pe al cărei chip de madonă ravagiile timpului erau grăbite de suferință. Și ea căuta un mormînt fără nume.

Cînd se vedeau, se ocoleau ca să nu se întîlnească.

Și cealaltă citea la rînd inscripțiile de pe piatre, de pe micile cruci de lemn, trecea și ea de multe ori pe lîngă

placa de marmură, citise şi ea de multe ori misterioasele cuvinte *A fost. Nu este. Va fi.* Dar inima îi şoptea totuşi ceva, şi de cîte ori trecea pe lîngă acest mormînt — frumos îmbrăcat în verdeaţă acum ! — rupea una din florile acelea galbene, ce cresc în cimitire şi poate sînt florile de nu-mă-uita ale morţilor, gîndindu-se o clipă, oare cine-o fi fericitul despre care piatra spune că *A fost... Nu este...* şi *Va fi...*

SFÎRŞITUL LUPTEI

În al treisprezecelea an de la intentarea lui, deci depăşind cu trei ani războiul troian, se decise procesul doamnei Csollán.

Areopagul dădu o sentinţă înţeleaptă, satisfăcătoare pentru ambele părţi.

Neputîndu-se dovedi nici ura de neîmpăcat între părţi, nici infidelitatea şi nici alt *impedimentum matrimonii,* căsătoria rămîne nedesfăcută, femeia este obligată să se întoarcă la soţul ei, iar soţul este dator s-o primească înapoi, sau mai precis, după expresia clară a sentinţei : soţul este obligat să-şi ducă acasă soţia cu toată pompa şi strălucirea cuvenite rangului şi titlului său — şi-apoi, să fie pace între cei doi soţi.

Deci după treisprezece ani, Menelaos şi-o redobîndi într-adevăr pe Elena.

Nici doamna Csollán nu mai avea nimic împotrivă.

Există o răzbunare cumplită împotriva femeilor frumoase, care nu s-au străduit să merite nici un alt titlu decît cel de *femeie frumoasă.* Şi anume aceea că vine o vreme cînd rămîne doar titlul. Cîte-o femeie frumoasă se schimbă atît de repede ; ajunge doar un an, ca admiratorii ei să întrebe : „Oare a fost bolnavă ?“ Trăsăturile se modifică, tot ce-a fost drăgălăşenie devine schimonoseală ;

ocheada cochetă rămîne ca un tic nervos ; cosmeticele și fardurile se împămîntenesc pe masa de toaletă, oglinda nu mai vrea să mintă și, în cele din urmă, un adorator devenit necredincios o trezește pe frumoasa femeie din visul ei.

Farsa necruțătoare a lui Bálvándy o trezise pe Katinka la această tristă realitate.

Acum observă că frumusețea ei începe să nu mai fie la modă.

Se consideră semn de mare cruzime cînd un bărbat răzbunător își împușcă femeia iubită cu pistolul, o înjunghie cu pumnalul, deși asta mai înseamnă dragoste. Cea mai mare cruzime, mai mare ca orice crimă, este cînd o părăsește în așa fel ca toată lumea să rîdă de ea.

Era de așteptat ca, intrînd pe mîna necruțătorilor Bálvándy și Aszályi, întîmplarea să ajungă, terfelită, de domeniul public.

Doamna Csollán constată că și după sfîrșitul epidemiei, lumea îi ocolește casa. Femeia ridiculizată e mai evitată decît cea cu faimă proastă.

Acum nu-i mai păsa nici ei că sentința din procesul de divorț a fost întărită și de suprema instanță. Se săturase de oraș. Îi era dor de behăitul berbecilor !

Voia doar să se asigure că domnul Csollán n-o va lipsi la țară de confortul cu care se obișnuise. Acest lucru era prevăzut și în sentință și fusese numită și o comisie care să reglementeze separat averile celor doi.

Domnul Csollán se supuse hotărîrii judecătorești cu cel mai adînc respect și cu cea mai zeloasă venerație pentru sexul frumos.

Așa cum i se impusese, veni personal la Pesta să-și ia nevasta, cu numeroase căruțe care să transporte dincolo de Tisa mobilele femeii. Aici, la Pesta, își cumpără un cupeu de călătorie cu geamuri de cristal și mînere de argint ; se ajungea în el urcînd trei trepte ; înhămă la el

doi cai, cei mai frumoși din propria lui herghelie ; își cumpără cel mai elegant frac pe care-l găsi la piața de vechituri și tot acolo își luă un pardesiu elegant, abia purtat ; dar ori aparținuse cîndva unui pitic cocoșat, ori fusese fușerit de un croitor ajuns la casa de nebuni, pentru că pulpanele erau atît de scurte, că atîrnau dedesubt cozile fracului iar mînecile îi ajungeau lui Berti pînă la vîrful unghiilor, și la masă trebuia să și le suflece, ca să nu agațe cu ele cuțitul și furculița. Tot din talcioc — bazarul lui — își alese un cilindru, cel mai înalt pe care-l găsi. Și cînd apăru așa, în ținută completă, cu părul și mustața pomădate, cu mîinile înmănușate, Csollán Berti părea mult mai murdar decît atunci cînd era nespălat și nepieptănat.

După aceste pregătiri, Berti se îndreptă spre casa soției lui. Caii erau mînați de un vizitiu cu perucă albă și tricorn, iar în spate, pe capră, stătea un valet arap în frac roșu. Se bănuiește, și nu fără temei, că peruca albă era din păr de cîine ciobănesc, iar arapul, un țigănuș cu fața văcsuită.

Întîlnirea dictată de lege, după treisprezece ani, a fost demnă de respectabila pereche.

Doamna Csollán își primi soțul venit s-o ia în prezența avocatului ei, domnul Korcza, care, fără doar și poate, trebuia să-l supravegheze pe Csollán Berti în privința luxului și fastului dictate de sentință.

Nu putea să aibă nici o obiecție.

Csollán Berti își salută nevasta cu cele mai cuviincioase reverențe, cu o curtoazie atît de țeapănă, de parcă ar fi învățat menuetul de la un căprar de trupă.

În schimb, doamna Katinka își primi soțul risipitor cu o drăgălășenie afectată, ca o principesă care, pentru binele poporului ei, se decide să-și acorde mîna unui tiran barbar.

Iar Csollán Berti demonstră că știe să și sărute mîna.

Își băgase în cap că unei asemenea doamne elegante, pe care i-o încredințase legea, nu se cuvine să-i vorbească, fără a încălca sentința, decît în nemțește, iar această știință consta la el din foarte puține cuvinte ; în concluzie, discursul lui de salut nu reuși să depășească repetarea lui *Kisstihand* [1], ceea ce jenă oarecum întîlnirea solemnă, pînă în momentul cînd apăru cățelul Katinkăi, micul mops supraîngrășat, care făcu toate pregătirile pentru a-l lătra pe Csollán Berti, dar nu mai avea glas, și mima doar furios lătratul, iar Csollán Berti, chemîndu-și în ajutor toate cunoștințele de germană, făcu această observație corectă :

— *Ist die hund fett !* [2]

La care pe Katinka o pufni rîsul, de uită toate dulcegăriile învățate și-l rugă pe Berti să vorbească liniștit ungurește.

Profitînd de această permisiune, Berti îi comunică femeii că, iată, a venit după ea, s-o ducă la castelul strămoșesc cu tot fastul potrivit titlului și rangului său ; după care domnul Korcza îi explică sensul sentinței și-i dădu o seamă de frumoase îndemnuri morale, apoi îi încredință pe cei doi soți unul altuia.

O, ce fericiți erau că în sfîrșit puteau fi împreună !

Csollán Berti își ajută nevasta să coboare scările cu curtoazia unui hidalgo spaniol ; ca să fie un hidalgo desăvîrșit nu-i lipsea decît pălăria de pe cap ; dar nu și-ar fi pus-o pentru nimic în lume, ci o ducea sub braț, cu calota în afară.

Cînd Katinka văzu elegantul cupeu, vizitiul cu perucă albă și harapul de pe capră, cam strîmbă din nas. Asta-i de-acum o exagerare a obligațiilor și pare cam ostentativ. Nu sîntem la Viena, aici, la Pesta, toată lumea se holbează la așa ceva. Și ce rost au clopoțeii la gîtul cailor ?

---

[1] Sărut mîna (în limba germană în orig.).

[2] Ce gras e cîinele ! (în limba germană — incorect — în orig.).

Dar își mască obiecția cu o altă observație.

— N-or să ne răpească telegarii aceștia ? — întrebă ea, ezitînd să se apropie de înspăimîntătoarea trăsură.

— *Kiszti hand, madam. Kutser hüt dich schen, neger pass auff, nacher, brr !* [1]

Berti spuse toate cuvintele care se lipiseră de el la dresajul ogarilor și astfel o convinse pe femeie să urce în trăsură, a cărei ușă, odată închisă pe dinăuntru, nu mai putea fi deschisă decît dacă cineva răsucea mînerul exterior. Berti se așeză lîngă ea, cu cilindrul între genunchi, pentru că nu și-l putea pune pe cap în trăsură.

Vehiculul ajunse cu bine la „Boul roșu", fără ca bidiviii sălbatici să-i fi tîrît aiurea ; acolo se opri.

Femeia se uită pe fereastră, oare ce mai e ?

Din curtea „Boului roșu", un argat aduse doi boi frumoși, cu coarne încovoiate, cu talăngi la gît ; niște juncani splendizi, pe care-i înjugă în fața cailor.

— Ce-i asta, domnul meu ? — strigă Katinka.

— *Still ! Kommt noch etwas !* [2] — o liniști soțul iubitor.

Apoi un flăcău valah aduse doi bivoli negri, voinici, cu zurgălăi la gît, și-i înjugă în fața boilor.

— Ah, domnule, asta-i bătaie de joc ! — strigă femeia și vroi să sară din trăsură, dar nu reuși, pentru că nu era în stare să deschidă ușa.

— *Nix* bătaie de joc. Mi se cere în sentință să-mi duc nevasta acasă cu tot fastul impus de rangul meu. Eu mă țin de hotărîrea judecătorească. Știu eu care mi-e datoria !

---

[1] Săru'mîna, cucoană, vizitiu, ai grijă ! Negrule, atenție ! Apoi, brr ! (dă-i drumul !) — amestec barbar de maghiară și germană incorectă în original.

[2] Liniște ! Mai vine cineva ! (în limba germană în orig.).

Şi pentru îndeplinirea acestei datorii, în cele din urmă un ţigănuş aduse doi măgăruşi frumoşi, cenuşii, care fură legaţi înaintea bivolilor.

Katinka plîngea, spumega de furie, pierzîndu-şi toată feminitatea din cauza mîniei (nu există ceva mai urît decît o femeie furibundă) ; dar n-avea cale de scăpare şi Csollán Berti răspundea mereu cu sînge rece că aşa i-a poruncit legea şi ştie el care-i e datoria.

Şi porni fantasticul echipaj de opt, şi încă pe strada Hatvani, parcurse toată strada Uri, sui pe strada Váci, de-acolo prin faţa Curiei şi, prin poarta Kecskemét, se îndreptă spre şosea ; clopoţeii cailor, talăngile boilor, zurgălăii bivolilor îşi făcură efectul ; argatul pocnea din bici, ţăranul valah cînta din fluier, iar ţigănuşul, cocoţat pe primul măgăruş, cînta marşul poştalionului. Niciodată n-a mai văzut publicul de-aici o asemenea paradă, nici înainte, nici după aceea.

Katinka se retrase în adîncul cupeului, îşi acoperi faţa cu voaleta pusă în trei, dar tot trebui să audă uralele vesele ce-o însoţeau, o întîmpinau pretutindeni ; în cîte-o exclamaţie de surpriză recunoştea cuvintele vreunui fost curtezan, şi era imposibil să nu recunoască prin marea hărmălaie glasul ascuţit, cîrîit al lui Aszályi, ce însoţea alaiul mergînd lîngă scara trăsurii şi-i striga rîzînd în hohote :

— Sluga dumneavoastră, scumpă doamnă ! Vă urez drum bun ! Sluga dumneavoastră !

Katinka sîmţea în toate fibrele ei blestemul poetului :

„Să trăiţi pînă cînd veţi fi ridiculizată ; o, ce inimă rea aveţi, doamnă...“

VISUL POETULUI

Au trecut patruzeci de ani.

Aşa cum visa poetul, totul se înalţă spre cer, case, oameni, spirite.

În locul deșertului de nisip, azi se află un oraș nou, șirurile de palate nou-născute nu-și mai recunosc drept strămoși cocioabele dărăpănate care-au mai rămas pe ici, pe colo în centrul orașului. În oglinda Dunării se reflectă cel mai frumos peisaj de pe pămînt. Poduri din metal și granit leagă cele două tinere orașe : pe ele trec vehiculele comerțului internațional, iar pe sub ele o armată de vapoare cu aburi transportă călători, oameni de afaceri și vilegiaturiști sau trag șlepurile cu mărfuri spre portul comercial. Insulele au devenit mici paradisuri. Nisipurile de la Rákos sînt umbrite de parcuri publice, grădini plăcute ; un stînjen pătrat de teren valorează acum cît un pogon pe vremuri, iar un pogon cît o mică moșie. Ca arterele unei inimi se îndreaptă spre uriașele gări ale orașului trenuri venite din toate colțurile lumii. Și viața clocotește pretutindeni ; azi știința și arta nu mai trăiesc din cerșit ; dragostea de patrie nu mai e un martiriu, libertatea cugetului nu mai e conspirație... dreptul universal nu mai e revoltă... patriotismul nu mai e barbarie. Oamenii se întîlnesc cu fruntea sus, nu mai există deosebiri de rang : toți sînt cetățeni, toți sînt nobili, toți muncesc, și orice muncă este rentabilă.

Arta teatrală autohtonă are deja patru sau cinci palate în capitală și se întrec care mai de care în strălucire, și pe dinafară și pe dinăuntru.

Campionii spiritului nu mai sînt o ceată, ci o tabără ; și ceea ce spun ei, repetă ca un ecou capitalele Europei.

Nu mai e moartă națiunea îngropată ; ci un uriaș viu, care crește și se grăbește să compenseze în cîțiva ani întîrzierea seculară.

Capul încoronat nu mai e un dușman, ci aparține organic de trupul țării, cu care simte și trăiește împreună.

Nu mai e străin omul în țara lui : țara își aude propria limbă pe tron, în corpurile legislative, în guvern ; iar bucuria savanților care cultivă limba e bucuria întregii

naţiuni. Poporul şi învăţaţii s-au apropiat unii de alţii şi se înţeleg.

S-au trezit toate naţionalităţile şi cei treji concurează între ei — nu cu spada, nu cu bîta, ci cu şcoli, cu fabrici, cu emulaţie spirituală.

În capitală funcţionează treizeci şi patru de tipografii şi presa difuzează zilnic o sută de mii de gazete în limbile tuturor naţionalităţilor din ţară.

Religia este liberă ; nu mai există paria în materie de conştiinţă.

Mîna justiţiei se mişcă repede şi ordinea e vegheată de opinia publică.

Şi ostaşul e cetăţean, iar fiecare cetăţean e un bun ostaş ; manevrele armatei naţionale sînt primite cu aplauze de strategi.

Agricultura nu se mai bazează pe noroc şi pe voia întîmplării, ci e o ştiinţă şi o industrie dezvoltată.

Industria şi artele plastice reprezintă cu cinste ţara la expoziţiile internaţionale.

Capitalul străin are încredere să investească în această ţară, întreprinderi îndrăzneţe încep o fructuoasă epocă de aur pe acest pămînt şi sub acest pămînt.

Străinul care vizitează capitala vede în muzee trecutul poporului, iar în şcoli viitorul.

Populaţia capitalei s-a înzecit, dar odată cu ridicarea ei, reşedinţele comitatelor n-au decăzut, ci s-au înălţat şi ele.

Omul de fier, din mijlocul pieţei Iosif, priveşte uimit la cele ce se întîmplă în jurul lui.

Eppur si muove !... Deviza cerşetorilor fără patrie, a poeţilor, artiştilor, savanţilor, pionierilor spiritului se împlineşte.

Dar despre acei pionieri nu-şi aduce aminte fericita eră ?

O, da ! Poporul fericit e recunoscător. Poporul cultivat știe ce este pietatea.

Se construiește un panteon, se ridică statui pentru glorificarea înaintașilor pe ale căror urme au pornit milioanele de oameni să-și caute o patrie mai bună în patria lor.

Cum să nu răsune și numele lui Jenőy Kálmán ?

Posteritatea e dreaptă. Invidia, ura, disprețul, indiferența, dorința de răzbunare, trufia — care l-au asuprit în timpul vieții — de mult sînt praf și pulbere ; cei ce mai trăiesc din generația aceea sînt bătrîni astăzi ; dar el rămîne veșnic tînăr și pentru capodopera lui, ce-și depășea epoca în vremea cînd fusese creată, a crescut o generație nouă, destul de matură ca s-o înțeleagă, s-o admire.

Unde sînt osemintele spiritului glorios care a început marea luptă, care a cîștigat marea victorie ? Ridicați-i o statuie pe mormînt !

Dar unde e mormîntul ? Cine poate indica locul ?

A murit de mult singurul cetățean care l-a îngropat, și a luat cu el secretul mormîntului. Meseriașul, credincios pînă la moarte, a refuzat cu amărăciune pe toți cei ce voiau să-i afle taina. Spunea că nu e prieten bun cine nu poate veni la înmormîntarea unui prieten. Dacă se justificau că n-au putut veni din cauza molimei, a carantinei, le răspundea că a existat un om pe care nu l-au reținut din drum nici molima, nici carantina, nici marea depărtare, dar nu spuse nimănui nici numele acelui om. Cînd va veni epoca visată de poet, cînd se vor construi palate peste morminte, vor găsi pe piatra întoarsă numele îndelung căutat. Bătrînul meșteșugar văzuse de două ori în viață cum, pentru dezvoltarea orașului, s-a construit peste vechi cimitire. Cu această credință își duse taina în mormînt.

Numai că s-a înșelat.

Epoca de azi respectă mai mult cimitirele strămoșilor, și străzile în construcție le ocolesc ; nimeni nu deranjează mormîntul poetului.

Iar în ziar se duc dispute aprinse : unde-or fi îngropate scumpele oseminte ?

Națiunea vrea să le ridice cu pietate din țărînă și să le ducă în panteon, vrea să-i înalțe o statuie de bronz și strigă jeluindu-se : unde ești ?

Dar morții sînt încăpățînați, nu răspund, se lasă căutați.

Și iată că sosește la Academia de științe o scrisoare din inima Extremului Orient, de sub lanțul Himalaiei, de la un bătrîn învățat, despre care toți credeau că a murit. Barkó Pál mai trăia și le dezvălui ceea ce căutau atîta.

Duceți-vă în cimitirul Ferencváros : de la crucea de piatră de pe colină mergeți o sută zece singi în direcția est-nord-est ; acolo veți găsi o piatră pătrată, pe care scrie A FOST. NU ESTE.. VA FI. Ridicați această piatră ; la baza ei veți găsi ceea ce căutați.

Hei, ce strigăt de ușurare, cînd numele căutat a ieșit la lumină ! Hei, ce sărbătoare națională a fost cînd au așezat scumpele oseminte într-un sicriu de bronz aurit și l-au dus din groapa lui de țărînă în strălucitul lăcaș de veci ! Ce tălăzuiește așa de negru printre palate ? Valuri de oameni. Ce se ridică atît de strălucitor între ei ? Un catafalc. Ce flutură în jur ? Steagurile victoriei, în bernă. Ce șiroiește atît de cald pe drum ? Ploaie ? Nu. Lacrimi !

Ah, dacă pana ar putea descrie acest fast !

Ce mulțime ! Ce discursuri însuflețite !

Iar cînd e dezvelită statuia și sub cerul dumnezeiesc de senin, într-o piață încadrată de clădirile unui oraș tînăr, apare silueta de bronz, avînd în mînă lira și pana veșnic vie, cu zîmbetul sublim imortalizat de artist — hei, ce strigăt de bucurie ! Cum răsună, răspîndindu-se dintr-o

stradă în alta. Orașul strigă ! Țara vuiește și vuietul se aude pînă-n sferele cerești.

Mulțimea tălăzuiește în jurul lui pînă tîrziu în amurg, și cînd în locul soarelui răsare luna, învăluind silueta poetului în lumina-i argintie, lumea tot mai vine să-l vadă. Se răzlețește încet-încet... Rămîn tot mai puțini... Noaptea îndeamnă la odihnă... Va fi liniște... Dar după ce-au plecat toți, mai rămîne cineva : o doamnă îmbrăcată în doliu, bătrînă și gîrbovită. Are părul alb ca zăpada, iar trăsăturile ei păstrează îndelungata suferință pe ruinele frumuseții de madonă de odinioară.

Doamna, lipindu-se cu mîinile încleștate de soclul statuii, privește cu admirație mută spre chipul sublim al siluetei de bronz. Poate se va uita la el pînă-n zori !...

...Dorothea Decséry ! Tu ai îmbătrînit, în timp ce el rămîne veșnic tînăr !...

Dar cu ceilalți ce s-a mai întîmplat ?

Unde au dispărut ceilalți campioni ai primei bătălii spirituale ? Savanții, poeții, artiștii care-au cules spini împreună cu Jenőy Kálmán ?

Cine știe ? Poate-au murit cu toții. Poate că unii dintre ei mai trăiesc și azi. Poate mai există vreun savant, care-și continuă și acum zi și noapte munca vitală pentru națiune și n-are parte decît de suferință și de lipsuri, cît mai e în viață ?

Poate mai trăiește cîte-un artist sau o artistă dintre ei, ducîndu-și viața de azi pe mîine, în mizerie, uitați. Poate femeia aceea cu siluetă gîrbovită, pe care o desconsideri din cauza rochiei ponosite, este Cilike de odinioară și poate că bătrînul acela cu mers șovăielnic, pe care-l dai la o parte din drumul tău, este Bányaváry de altădată ; poate trăiesc din bunăvoința secretă a colegilor de breaslă ?

Poate sînt prea mîndri s-o accepte ? Poate că pier unul după altul în mizerie, neştiuţi, pentru că i-ar durea şi-acum să-şi mîhnească naţiunea cu plîngerile lor.

Ei, dar totul va fi bine. După ce mor, îi vom înmormînta cu pompă şi le vom înălţa tuturor cîte o statuie.

Iar pămîntul, pe care l-au mişcat ei din loc, continuă să se rotească...

CUPRINS

Dedicaţie 5
Cuvînt înainte 8
Cronica de la Csittvár 9
Clopotul lui Rákóczi 34
Un protector ciudat 49
Unde au dus scrisorile 65
Dulcea casă părintească 87
Actorii 103
Bálvándy 114
Micsandre galbene 128
Ce învaţă practicanţii 135
Cel care urgentează procesul 156
Dezminţirea 179
Primul avertisment 186
Portret pe fildeş 207
O familie prevăzătoare 220
Primul „tu“ 231
Ariadna 238
Bîlciul 245
Vestitul atlet 254
Înapoi, în sus 260
În curcubeu 264
Fapta de eroism 286
Ce se ascunde după brazi ? 298
Mai aproape de cer 310
Jos, pe pămînt 321
La răscruce de drumuri 342
Ameninţarea bunicii 357
Călare 361
La palatin 377
După bruma toamnei 385
Frumoasele flori de nu-mă-uita 394

Rundella 399
Inimi de femeie 415
Cizmarii lui Apelles și adevăratul cizmar 428
Acolo unde înflorește lămîiul 442
Începutul singurătății 454
Eroina 473
Dragoste fericită 484
Pe luciul gheții 514
Despre ceai 523
În pustiu 543
Probleme electorale și probleme de familie 563
Scadența 577
Razele amurgului 591
A fost... Nu este... Va fi... 601
Căutat și negăsit 606
Sfîrșitul luptei 611
Visul poetului 616

Lector : RUXANDRA VASILESCU-POTLOG
Tehnoredactor : V.E. UNGUREANU

Bun de tipar 26.07.1984
Coli tipar 39

Comanda nr. 40 244
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

„Jókai Mór este o adevărată forță primară. Profund originală, opera sa e plină de farmec și prospețime. Acțiunea, personajele, imaginile, ideile din cărțile sale trezesc întotdeauna interesul cititorului, pentru că Jókai găsește întotdeauna cuvîntul cel mai potrivit. Are un stil simplu și viguros, iar firul acțiunii se derulează în mod firesc, limpede, fără conuri de umbră. Jókai are darul de a-l face pe cititor să gîndească și să simtă exact ceea ce a gîndit și a simțit el. Dialogurile sale sînt semnificative, spirituale și deosebit de firești.

Cu greu putem găsi un scriitor mai dens, iar dacă densitatea este un cusur, atunci acesta este asemănător cu al trifoiului, care îndrăznește uneori să aibă patru foi cînd i-ar ajunge și trei."

Mikszáth Kálmán

Lei 31

cw

Editura Univers